

haránték rézsútosan; oblic; pieziş; schräg, quer. 1674: Kis Strása neuú Szénafü az patak melykéigh haránték mérvén így osztott* [Mocs K; JHbK XXV/9. — *Köv. az osztás részletezése].

harántékon rézsútosan; oblic; pieziş; schräg, quer. 1623: Az palank hogy Jdeő eleött ky ne deollyen Nektúink teczyk az hogy az mint az allasok leznek az allasok alatt Ryttkan Egy Egy fauall keottnek be az palankott az Istallo Talp fayhoz arantekon (!) ala zegeznek oda Zegekkell [Fog.; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

harántólag rézsútosan, rég, táj harántékosan; pieziş, oblic; schräg, quer. 1721: Singfalvi Uraimek pedig producaltanak in A(nn)o 1641 emanalt Inquisitorianak Transumptumat, az melyben az vallok az büdös kutat teszik fel, melyre rug az Denes Mihály földé, es ezen az földön mutattak le az hatart az utig, az uton alol harántólag (!) mutattak az Antalfi Gáttját és az Csorgott, az mint Sz: Mihályfalvi Uraimek [Asz; Borb. II].

harap ige 1. a muşca; beißen. 1570: Margith Nyerges peterneh, ... wallya hogy egy estwe mykor Az vchan Zygarto Gergy Syettwe Mennhe fely, Latta hogy egy Eb az Jnaba harap volt | Makay Benedekne Erzebet valya Zeoch Demeter gyakorta mykor az vra hon nem volt, Rea Be ment chipte harapta, es Intete hogy Engedne Neky Gereznatt es elegh keolcheget adna neky [Kv; TJK III/2. 74, 81]. 1591 u.: felele Zente Istua(n) az lo feleol ... lattam aztis hogy mihent terhet akartak rah tenni, mi(n)dgiart marja harapia, megh rugia az embert [Malomfva U; ÚszT]. 1872: itt teméntelen hernyo vagyon ..., a mezőn is minden fü Szál rakva van velle, a' marha minden harapásban hernyot harap [M.egregy Sz; JHb V. Daczó László lev.]. 1852: Titi a' ket első nagy kapafogával már harap szélftbe [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

2. (földből) elcsipdes/harapdos; a lua/ciupi intruna (din pămînt); (vom Boden) abzwicken. 1719: Kglđ ott lakvan vigjazzan mind az szena füvekre mind földekre, hogy az kinek kellis az kinek nem kellis csipje harapja [F.szovát K; MkG III. XXXVIII. 1018. 19]. 1746: Étető Ferencz Uram ... Tisztartóságában tartván tölle az Selérek, égytőlis Penzen egy darabot csipet, mástólis erőszakkal edgy darabot harapat [Szentegyed SzD; WassLt Vásárhelyi Vonya (90) zs vall.]. 1874: Tudja é ... hogy a ... Kis aszszony Körtyélyfáji ... árendába más által biratott Jozságát valaki csipte, harapta, és foglalgatta volna? [LLt].

3. csapogat, cseneget; a şterpeli/ciordi (întruna); mausen, klauen. 1787: azan Leány mar az Udvarba elis hiresedet volt hogy tsipet harapat s lopogatott [Backamadaras MT; CsS].

harap fn avarégés/tűz; foc de ierburi uscate; Laubbrand. 1762: Firmalja azis az A Vr(na)k assertioját, és az I. Ö Klme által gyujtot harap miatt lett károsodását, hogj tudniillik nézvé in

Specie azon harapnak terjedését A. még előre meg mondotta, hogy azon harap égés mian el kellene ha szénája volna az A Vr(na)k égni | ezen fatens látot harapat égni látták légyen hogy azon harap égette volna el az A. Ur szénáját | az I eő keglme által gyujtot tűzből elharapazott harap miatt elégett két bugja szénája [Torda; TJK V. 103, 104–6]. 1832: Egerpataki ... Miklos István (25) ... (vallja) ... Szántó István Uram a' falusiakkal ki jött erdő oltani és eleget is dolgoztak, de a' szélvész mian nem tudták a' harapnak elejít venni [Szacsva Hsz; HSzJP].

Szk: ~ égetni. 1590: Amy az szena fywekbelj harap Egetest Nezy, Tetzyk eo kegne(kne)k: Myért hogy Mindenkoron az harap Egetes vtan gywly az Io szena, Az kapitanoknak Mynden fertaliokban hagyak meg, hyrdessek meg az keosseg keozt, hogy ky mehesenek harap Egetny, Es ha kynek szenaia vagion otalmaza [Kv; TanJk I/1. 135] * ~ ot gyújt. 1727: Ha avalaki erdőnkben hantogatna vagy harapot (!) gyújtana és megvalósodik, ki dolga, azt a falu megbünteti három forintig s az égető embert tiszt uraknak is kiadja [Szemerja Hsz; SzO VII. 335]. 1762: Nemis lehet azt mondani s meg állítani, hogy né talán még valaki közelebb gyujtot harapot s a' miatt égett el A. Ur szénája [Torda; TJK V. 102]. 1775: azon erdőkn harapot gyujtván az Falut Oltszemit fel tsengettek [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71].

harapás 1. muşcătură; Beißen. 1694: Lattak Balog Mihálnak az szolgálóval czokolodasit, a' szolgáló orczáján cseczin harapasat [SzJk 286]. XVIII. sz. eleje: minden fortélyra a Tanitő taníttya a lovat, ha jól nem bánik vele, ... ha a lö meg tudhattya azt hogy mit vihet végbe, semmit benne el nem mulat, vágast, rugást, hányást, harapást, magha meg kötését [JHb 17/10 lőtartási ut.]. 1872: itt teméntelen hernyo vagyon ..., a marha minden harapásban hernyot harap [M.egregy Sz; JHb V. Baczó László lev.].

2. (el)csenegetés, lopogatás; şterpelire, ciordire; Mauserei. 1773: (Hallottae, hogy) mostanaban lévő Férfi és fejer Tselédek közül valamelyik a közelebb el mult Napokban, vagj az annak előtte valo időkben gyakor izben valami Nagj Tolvajsgot, Lopogatást, tsipést és harapást tselekedett volna? [EMLt vk].

harapdál harapdos; a muşca în repetate rînduri; öfters beißen. 1689: Benécs Thamás Tárkányi Katát Feleségét hűti mellé kívánnya Tárkányi Kata Nem redeál mert hogy nyilván nem merete verni, étszaka testét facsarta csipdeste harapdálta [SzJk 242]. 1699: (Az alperes) ellene(m) potentiose feltamadott es kezebe(n) levő puskájával hátban döfött ... mardosott harabdalt, veremet kiontotta [Dés; Jk 291a].

harapdos harapdál; a muşca în repetate rînduri; öfters beißen. 1699: ujjomat penig hogy az (!) prae-tendallya hogy en dugta(m) a' szajaba(n), nem

dugta(m) en akarato(m) szerint hane(m) szajaval fogával harabdosott hozzam, nem csak ujjomat hane(m) egyebemre is harabdosot es ugy akadt az ujjom a' szajaba(n) [Dés; Jk 295a]. 1702: kivont mezitelen Fegyverrel, és fel porozott puskával ream rohanvan illetlenül hozzam Csapkodván ..., hanyatta seggétetven földre ejtett, hasamra fült, tépét, szagattat, harapdosot, kőrmölt veremet ki ontotta [Dés; Jk]. 1773: fojttagattya, szájával orrát, ujját Nyakát harapdasván meg vérezte [Nyáradszlászló MT; Sár.]. 1807: azan földekre a Török buza közti bé hajtották ... 4. Marháját látván hogy az Törökbuzában is belé futnak s harapdossák, be hajtattam onnét a Faluban [Koronka MT; Told. 10].

harapdosás harapásnyom; urmă de mușcătură; Bißstelle, Anbiß. 1590: Latam hogy az mostany leannak harabdosas vala az orzaia(n) de en ne(m) tudo(m) ki miente [Szu; UszT].

harapégés avartűz; foc de ierburil/frunze uscate; Laubbrand. 1737: Ha valaki az erdőkben Tűzzel Harap Égessel kárt tenné aztis hasonloképpen^a [Árokalja BN; LLt Fasc. 222. Litt. B. — ^aTi. zálogolják meg]. 1762: kívánnya kihozni ... Hogy az én általam meg gyújtott bokornak tűzítől hatott volna ki az oldalon a' harap égés [Torda; Tjkt V. 104–5]. 1775: Bodokfalva ezen le irt helyeket az harap égéstől oltalmazni ügjekezte [Zalán Hsz; Mk II. 2/71]. 1809: Sokszor a Harap égés az Erdőkben kárt téssen ... ha Harap égés Gyulása esnék azonnal oltassa 's olyan rendelese légyen, hogy arra azon Helységbeliek Fejenként ki mennyenek, mihelyt az erdőben füstöt tűzet láttyák [KS. Girokúti és Kővesdi Tisztek Instr-ja].

Hn. 1598: Az feöldem vagio(n) az homorod Zenth Marthoni batarban ... hyak harap eghes neuy heljnek [Homoródsztrmárton U; EHA]. 1607: az harap egett keuannniuk ozlasra es az niarost [UszT 20/233]. 1768: A Harap égésb(en) (szó) [Sarmaság Sz; EHA].

harapégetés száraz fű/avar meggyújtása; aprinderea ierburil/frunzelor uscate; Anzünden von dürrem Gras. 1590: Amy az szena fywekbelj harap Egetest Nezy. Az kapitanoknak Mynden fertaliokban hagyak meg ... hogy [Kv; TanJk I/1.135]. 1762: á maga széna fűvének allyában meg gyújtott egy tövis bokrot ... tehát nem más hanem az I. Ó Klme harap égetése hatot ki az oldalon es consequenter szél mentire continuative az A. ur széna fűvére és szénájárais s az égette el [Torda; Tjkt V. 102].

harapégte avartűz égette; ars de focul din ierburil/frunze uscate; angebrannt vom Laubbrand. 1779: ezen erdőből hoztak afféle harap égte fát [Gyepes U; KaLt 93/10].

harapgyújtás avarégetés/gyújtás; aprinderea ierburil/frunzelor uscate; Anzünden des dürren Laubwerks. 1759: Gyertyánosban lako Providus Jobbágyok adanak Egy Darab Erdőt az Ex-

p(ouen)snek Sub Conditionibus, hogy ... a penditorak ... minden Harap gyújtástól, ketske vesztegetéstől ... az Exponentst manuteneálják [Torockó/Gyertyános; Bosla]. 1775: Emlekezik az Tanu hogj ... harap gjujtás idejinis oltani büntetés alatt porontsoltatott Oltszemieknakis ki mennj? [Hsz; Mk II. 2/71 vk.] | harap gyújtás idejin Oltszemeis Falustól ki idéztetett azon Erdőkre oltani [Bodok Hsz; Mk II. 2/71].

haraphat a putea mușca; beißen können. 1574: Thot Janos Azt vallia, Lattha hogi Adam Saroson Nagy dwlwa fwa Ment haza ... es zydia volt esselelek Agostonnak, Azkor vette eo ezeben hogi az Eleotys haragwt es feddik volt hazaban ... Adam Mongia volt ha az vyat zayaba tenne sem Meneh meg harapny, Mond agoston Eleoszer hogi eo Nem harapia Mert ky hwlot az Maro foga az vtan Mond hogi hozd ide Mind azaltal lassam ha meg haraphato(m) Mond adam hogi ebzart haraphat [Kv; Tjkt III/3. 345]. 1657: Hatalmas császár^a oroszán szemekkel nézi a gyavuroknak mostani magok közt lévő állapotjokat; ha Isten adja, tavaszra kelve, mihelyen a ló a fűben haraphat, személye szerint megindul, és a német királynak (:római császárt nevezvén úgy:) kapuja előtt^b vonzza fel sátorát [KemÖn. 184. — ^aA török szultán. ^bBécs falai alatt].

harapó. Ebben az ikerszószerű szk-ban; in această construcție; in dieser zwillingswortartigen Wortkonstruktion: csípő- ~ lopós, lopogató, csapogató; care șterpelește/ciordește; mausend, mop-send. 1783: halottam köz hírből hogy ... Pap Flora tsípő harapo ember légyen de egyéb bizonyost még sem tudok felőle [Faragó K; Gyl. Pintye Thodor (70) jb vall.].

harapódzás 1. harapózás, terjedezés; extindere, propagare; Umsichgreifen, Verbreitung. 1809: Sokszor a Harap égés az Erdőkben kárt téssen, annak eltávoztatására az Erdőkben hogy Tűzet tégyenek Száraz őszszel és Tavaszszal a Pipával járn meg ne engedje ... mihelyt az erdőben füstöt tűzet láttyák, ha ki menni nem akarnának^a a Tűznek tovább harapódzása miatt esett kárt rajtok végye meg [KS. Girokúti és Kővesdi Tisztek Instr-ja. — ^aTi. a helységbeliek].

2. beleharapózás/kapdosás, terjeszkedés; luare din ..., extindere asupra ...; wiederholtes Hinübergreifen. 1844: a' reszenkenti terjedesit és harapódzásatis a' Szászfenesi embernek .. lerajzolás végett kimutattam [Km; KmULev. 1. — A teljesebb szöve. harapódzó 2. al.]. 1846: földgyének nem tsak borozdáját elrontotta ... Márkus Mihály nevű Udvari Birája, hanem abbol szembe tűnőleg nagyot el foglalván a Milgos Aszszony földgyéhez borozdolt, melly illetén módon tett Harapodzását a' Milgos Aszszony Udvari Birája Márkus Mihálynak ... a maga tetemes kárára ... el nem szenvedvén kéntelenítették ... foglalásának törvényes Határt vetetni [Gálfa MT; Sár.].

Vö. a *harapódás* címszóval.

harapódzik 1. terjedezik; a se extinde/propaga; nach und nach um sich greifen. 1817: a tűz úgy folyt, és úgy láttatott a Nagy Szél miatt, mint a víz mikor tovább Sebessen Harapodzik [Torda; KvAkLt Mss 363].

2. (más birtokába) beleharapódzik/kapdos; a lua din (proprietatea altuia), a se extinde asupra proprietății altuia; (in das Grundstück eines anderen) hinübergreifen. 1767: Mig eő Nga az szerént el nem borzaltatta senki addig aban nem harapodzott, hanem eő Nga leg elsőben foglalta volt el [Hídvég Hsz; Eszt-Mk]. 1844: egy Szászfenessi Colonussa .. tovább harapodzott — s már ma irtogatás által — azon parányi helyből — illy kaszálot formált [Km; KmUlev. 1 Hader Iuon (68) col. vall.].

Vö. a *harapódzik* címszóval.

harapódzó 1. terjedező; care se extinde/se propagă; nach und nach um sich greifend. 1842: az égi és szomszédból harapodzó tűzről felelni nem tartozik [Dés; Törzs. Dési taxalisták].

2. (más birtokába) belekapdosó/terjeszkedő; care ia (din proprietatea altuia), care se extinde asupra proprietății altuia; (in den Besitz eines anderen) nach und nach hinübergreifend/sich ausbreitend. 1844: Alb Gábor Szénáját — egykor valaki meg gyujtván elégették — a' gyanu pedig — a' Szomszéd harapodzo Szászfenesi emberre volt ... a' reszenkenti terjedesit és harapodzásatis a' Szászfenesi embernek ... lerajzolás végett kimutattam [Km; KmUlev. 1].

Vö a *harapódzó* címszóval.

harapódzott (át)terjedezett; care s-a extins/propagat; nach und nach übergriffen. 1834: hazzol házra harapadzatt égésből következheto károk [Kv; Somb.].

harapófog metszőfog; (dinte) incisiv; Schneidezahn. 1839: Rostás János minden felső harapo fogai hibáznak [DLt 297 nyomt. kl].

harapófogó clește; Zange. 1589: Egy harapo fogho [KvLt Vegyes ir. I/2. 38]. 1598: Ket harappo fogot vettünk bokos Caspartol az templum zwksegere p(er) f — /64 [Kv; Szám. 7/XVI. 32]. 1601: Harapo fogho nro 1 [Kv; Aggm. A. 41]. 1622: Egj harapo fogo ... Lapis orru fogo No 6. hegies oru fogo No 7 [Kv; RDL I. 119 Néhai Tótházi Eötvös Mihály ötvösműszereinek lelt.]. 1629: Egj harapo fogo [Szentdemeter U; LLt]. 1675: egi patko verő taskajaval harapo fogojával edyút [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1711: 3 közepszerű harapo fogo ... a ||35 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1753: Jánosnak el lopta valami harapofogóját [Grohot H; Ks 40/5 Petrutz Marian (36) jb vall.]. 1796: A Czimmermanoknál lévőék Kis Létz furu 1 Fűresz 1. Harapofogo 1 [Tresztia H;

K; Ks 115 Vegyes ir.]. 1845: Patko verő harapo fogostol táskával [K; KLev. 10].

Szék: *csapuvonó* ~. 1656: Pincze ... vago(n). Egy czap uono harapo fogo [Doboka; Mk Inv. 6].

harapokrőe durva szőrpokrőcfajta; un fel de pătură aspră; Art grobe Wolldecke. 1795: Két Ujj es edgy Avatag Sebesi és Három Vaszonyal Berlet hara Pogrotzok edgy Ujj Sebesi es edgy Fejér és Három Hara Pokrotzok [Monostorszeg SzD; Bet. 5].

harap-oltás avartűz-oltás; stingerea focului de frunze/terburi uscate; Löschen des Laubbrandes. 1775: azon erdőkön harapot gyujtván az Falut Oltszemit fel tsengettek, s az nehai Czintos Janos szolgalojais az Faluval edgjütt oda harap oltasra potonsolatbol indulván, az pallorol Kotsis Istvannal edgjütt beesett az Oltban [Oltsem Hsz; Mk II. 2/71].

harapós muscátor; bissig. 1600: 19 Ap(r)ill Hereltettem megh eggik szekeres lowat Miert hogy igen harapos vala attam teolle Lazlo Cigannak d 36 [Kv; Szám. 9/XII. 66 Ígyárto Simon isp. m. kezével].

harapódzás 1. harapódzás, terjedezés; extindere, propagare; Umsichgreifen, Verbreitung. 1719: ha olyan remotus helyt indul a pestilentiális contagio, a mint plerumque meg is történt, hurubákban és remotus helyt levő alacson házakban a hol nemis lehet a tűznek előbb való harapódzása iránt való félelem, egyet legfeljebb kettőt s többet nem* [Kv; SzO VII, 270. — *Ti. elégessen]. 1831: A' Cholera pestisse nem tsak Oláh Or(szá)gban és Moldovában, hanem Bukovinában és Gallitziában is veszedelmes harapozással kezdett terjedni [Vaja MT; HbEkl].

2. terjeszkedés; extindere; Ausbreiten. 1804: vagyon egy Bachonya nevű Praedium ... Törpen* faluja Határán, ... az ottan járo nagy Ország Uttyának a Bachonya Praedium(an) lett beljeb beljebb valo és alig észre vehető s lassankint gyakoroltatott harapozásával az O. Nemetiek meg hibaztatván azon Bachonya peadium hatarát magok hatarukhoz foglalták [BSz; JHb II/16. — *Később: Szásztörpény BN]. 1825: a' mely helyből a' Szamos minden Napi harapozásával, annyi kárt tett téssen, hogy az egész Szamos folyamattya azon meg nevezett helyen fekszik [Dés; DLt 1805].

Ha. 1797: harapazása [Kv; DLt].

Vö. a *harapódzás* címszóval

harapózható átterjedezhető; care s-ar putea extinde/propaga; was nach und nach übergreifen kann. 1833: A maga Tüztől származo karosittásról Felelettel tartozik az égi és szomszedokbol harapozható, tűznek terhetől mente tetetik [Dés; Törzs. Dési taxalisták 50].

harapózik 1. terjedezik; a se extinde/propaga; nach und nach um sich greifen. 1629: az Ik haza gyult elseoben megh es onnet harapozot cleb az

tűz [Kv; Tjk VII/3. 201]. 1676: A Nemes Vármegye Istenes titéletben veven az hazaban a Ser es Gselka feozeoknek felettebb valo Excessusokat, ... az Gselka feozeok Istennek bozzujara masok hogy inkább tobzodhassanak es rezegeskedhesse-nek rendetlenul mind buza es egyeb gabonakbol feozik es feozetnek az Gselkat, mely mia Istennek latogatasat naponkent erezzuk es lattuk raytunk harapozni es haragiat gerjedezni ellenunk [K; CorpSt I, 297, MNy XXVII, 320–1]. 1718: hallotade bizonyosson ... azon ház éfel tájb(an) mely felől lobbant fel, és mi formában harapozot (így!)? [H; JHb vk.]. 1742: a' pestis nem harapozni Söt tsendenedni láttatik [ApLt 4 Gróf Haller János br. Apor Péterhez]. 1762: miértis tett volna más közlebb (!) tűzet s gyujtott volna harapot midőn a' készen már meg gyujtott harap elége harapozott? [Torda; TjKt V. 103]. 1788: (Míg) ... NÉnyed Varossában levő fel kelhetetlen Joszagimban az Executio folyt volna beteges, de Isten kegyelmességéből ép elmével, meg gondolván ezen Executio további folytatásából következhető kissebseket, ... hogy ezen Törvénykezesből következett több izetlenségek magam és maradekimra nézve is tovább is ne harapozzanak önként és magam szabad jó akaratomból léptem illy állandó és megmasolhatatlan meg egyezeste [Ne; DobLev. III/545. lb]. 1837: a' részeges Magyar Gyuri másokkal nagyokat iszik ... Tiszte-lendőségden ezen pazárságot ne hadja soká harapozni kövessen el mindent, mert Tiszte-lendőségdenek a' Törvény — de az igaz bíróis satsífaceál [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyv. kezével].

2. (más birtokába) belekapdos/terjeszkedik; a lua (din proprietatea altaia), a se extinde asupra proprietății altaia; widerrechtlich hinübergreifen (in einen fremden Besitz). 1752: lattzotte a gabonáb(an) a mint bellyebb harapoztak volt a szantással? [Nagylak AF; DobLev. I/251]. 1759: a' Bogáti részt a' Páterek számára el foglalták; észre vévén pedig az itt lakott Nemeselek magokat, hogy ha a Páterek mogokat bé tehetik, azután innét nem könnyen vethetik ki, hanem mind bellyebb helyeb harapoznak [Girbó AF; JHb két r. tanú vall.]. 1792: Pásztohi Mária Aszszony ... az Ádámosi Határban a Kis Sárosi Völgybéli nevezetű helybenn ... Zalognann volt két szántó földet eo Exajától ki váltván; ... az Űr akkor ki nem metazottván, az után az Űr maga p(rae)tensioja mellett belljebb kívánván harapozni, az eő Ezlaja földében ... a maga régi biradolma szerint való földgyét bé szántattotta, vettettette [Ádámos KK; JHb XIX/35]. 1803: Valami husz esztendőnél nem igen régibb időtől fogva kezdenek a' Remetelek és a' Gyitraiak Topplitza felé bellyebb bellyebb harapozni [Gyszm; Born. XVc. 1/14 Zacarias Ani'sor alias Lázár (65) örmény kereskedő vall.]. 1826: a Bogatsiak ... naponként a Széki határba bejjebb bejjebb harapoznak [Szék SzD; WassLt]. 1847: építgetéseikkel keritgetéseikkel most is naponként harapoznak bennebb bennebb a' Fekete jussba [Etéd U; NkF].

3. (partot elmosva) terjeszkedik; a se extinde rupind/spälfind malul; (abschwemmend) sich ausbreiten. 1763: ezen Patakon tul valo darab helylyetske ... azon időben szintén ilyen fővényes alatt valo hely vala . Fűzfákat ülttettem oda, hogy a' Viz bellyeb ne harapozzan [Szecsel SzB; JHb Dán Grip (55) jb vall.]. 1795: ha a kegyelmed Téglá vetése miatt, ottan a mart el romlik, és ott a romlás rövid időn a hidnak onnan valo vége fele harapozik egy középszerű áradás által, a Hidot a viz meg kerüli, és így ő Natságának meg betsülhetetlen kár okoztatik [Ádámos KK; JHb XX/18].

4. áttérjed; a se extinde; sich (hin)übergreifen. 1784: (A lázadás) midőn ... Diebus 10 et 11 9bris a' Bedelei és Gyertyánosi határakra bé hatot volna ... leg ottan minden késedelem nélkül tudositatuk a' Mlgs Vice Ispány Urat, más nap nagyobrais harapozván felénk ujjabbanis ismét mindgyarást tudositást küldöttunk a Mlgs V Ispány Urhoz [Torockó; TLv. 4/12].

5. ? legeglet; a paste; ein bißchen weiden. 1783: Látom hogy szaladás képpen, majd minden embernek Marhaja Juha es Ketskeje harapozatt* [K; KLev. 15. — *Az erdőben].

☞ Vö. a harapózik címszóval.

harapózó terjedező; care se extinde/se propagă; nach und nach um sich greifend. 1836: Egi Tűz és a' Szomszedből harapozo Tűz nem lesz hibajok; a' magok tuzitól esendő karrol felelni tartoznak [Dés; Törzs. Dési taxalisták 5]. — Vö. a harapódzó címszóval.

haraptat leegeltet; a lăsa să pască; abtreiben/weiden. 1753: Teleki Padurán Gábor és Demeter János Pakulárjai is ... szánt szándékkal bé mentek juhokkal az tilalmashelyen nemcsak az füvet haraptatták hanem az említett kölcséges szénákat étették [Kv; Tjk XVI/6. 118].

haraptűz avartűz; foc de ierburii/îrune uscate; Laubbrand. 1818: Iuon Csorka panaszsza fel véte-tik Mihaila Popa ellen egy Darab bokros heljen valo haraptűzel valo veszszeje elégetése keresetében [Petrilla H; JHb 36 Prot. 27].

harár 1. haral.

hárász 1. gyapjufonal; fir de lână; Wollfaden. 1846: Egy hárászszal varrott szotyor | Egy paputs hárászszal hímezve ... Egy hárászszal varrot vánk [Dés; Berz. 20 lelt.]. 1849: a' diván előtt egy töltött párna hárászszal ki varva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1865: Hárász ... varo Selyem [Kv; Újf. 1]. 1866: 5 2/4 lat hárász ... „79 francia butor szövet ... 4.,88 [Kv; i.h.].

2. gyapjúsövet; stofă de lână; Wollgewebe, wollener Stoff. 1630: Thordaj Borbeli Jstuan Hozot beczibeöl . 5. vegh Harasztot p(ro) f 50 d. tt f 1 d 50 [Kv; Szám. 18b/IV. 43]. 1849: Egy körül karolt polituras tábori szék az ülete hárásztol [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

◇ Szk: ~ *bujbelé* gyapjúkabátka; jachetă/haină de lână; Wolljacke. 1854: 1 harasz Bujbeli [Kv; Kócsi lev.] * ~ *csengettyű-párna* perniță de lână pentru clopoțel; wollenes Klingelkissen. 1846: Egy hárász csengettyű párna [Dés; Berz. 20 lelt.] ~ *csengettyű-tálca* táviță de lână pentru clopoțel; wollene Klingeltablette. 1846: Egy hárász csengettyű tálca [Dés; i.h.] * ~ *gyermekpaplan* plapumă de lână pentru copii; wollene Kinderdecke. 1846: Egy hárász gyermek paplan [Dés; i.h.] * ~ *hálórékli* gyapjú hálókabát; halat de lână pentru noapte; wollenes Schlafrocklein. 1857: Hárász háló rékli [Bodola Hsz; BLt II. 11].

hárászlájbí gyapjűmellény; vestă de lână; wollene Weste. 1834: Bujdács Imre ... vitt el magával ... zöldborsó színű fejer stráfos hárász lájbít [DLt 46 nyomt. kl.].

hárászöv cordon de lână; wollener Gürtel. 1634: Egy weres haraszt eo rozsz fele er f. — 15 [Kv; RDL 105]

hárászsapka sapcă de lână; wollene Mütze. 1849: Egy ujj hárászt sapka [Dés; DLt].

hárász-szatyor sacoșă de lână; wollene Marktasche. 1846: Egy hárászszaal varrott szotyör Egy hárász szotyör [Dés; Berz. 20 lelt.].

hárász-ször gyapjúfonalfajta; un fel de fir de lână; Art Wollfaden. 1829: Ször fonal készült 6 font 24 Loth ... Hárász ször maradott volt 8 font 9 Loth 1 Kártya [Kv; BLt 12].

haraszt bozót; tufiş; Gebüsch. 1579: (Az) oroksegheth ... imár az tws es haraszt nagio breze felis wotte wolt [Dés; DLt 205]. 1723: Szántó föld ... Harasz Erdő szellyin ... ez haszontalan föld [Derzs U; Ka].

Hn. 1369: supra villam Borsaharazta meta separat ab ipsa villa Borsa harastha et a villa Doboka [Kendilóna SzD; BfO I, 288]. 1370: circa quendam virgultam Harazth^a nuncupatam [BfO I, 293. — *Bonchida (K) és Kendilóna (SzD) határán. 1635: Az harasztban (sz) [Uzon Hsz]. 1654/1789: A felső mezőn a haraszt farkon [Dálnok Hsz]. 1657: Az Haraszt alatt (sz) [Fejérd K]. 1695: haraszt nevű labban (sz) [F. csernáton Hsz]. 1723: Harasz Erdő szellyin (sz) [Derzs U]. 1753: Haraszmál szőlőre kimenő Sikátor [Kolozs]. 1775: a Harasztón a Dányán Sűrűjén túl (sz) [Nagypacal Sz]. 1798: a Borsa Harasztya [Doboka; DHn 15]. 1806: Méhes kert a' Haraszt Erdőnek a' Bánabúk Kut felőlül való végiben. Haraszt (e) [Buzásbocsárd AF]. 1826: A' Haraszt alatt a' Ponka Hidjánál (sz) [uo.]. 1864: haraszt [Egeres K; KHn 194].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók. — Csánki V. 328, 403 Apahida és Zsuk (K) határterületében 1326 és 1370-ben átrásban *Apáharasztja* névű erdőt említ.

harasztkerekí a Harasztkerék (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul cu suf. -i al toponimului

Harasztkerék/Roteni; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Harasztkerék: Harasztkerék: din Harasztkerék/Roteni; aus/von Harasztkerék. 1643/1687 k.: a Harasztkerekí Eccla [M-Matr. 116]. 1748: a Harasz Kerekí Határ [Szentbenedek MT; EHA]. 1766/1800: a Harasztkerekí Jóság [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1803: A' Harasztkerekí határba, A Haraszt kerekí Ut mellett [Szentbenedek MT; EHA]. 1815: A Harasztkerekí ut [uo.; EHA].

Szn. 1632: Harasztkerekí Mihályné [Mv; MvLt 290. 79b—82b átrásban !].

harasztos I mn ? bozótos; cu tufişuri; buschig, strachig. 1731: Erdők nyese fás és tsender harasztosok [Gálfa MT; Sár.]. 1747: verő fénjes, harasztos rész szerint Tölges rész szerint Cziheres keskenj erdőtske [Nagyida K].

Hn. 1761: a Harasztos oldal nevezetű helyben [Várfva TA]. 1776: a harasztos oldalon (k) [Aranyosrákos TA]. 1780: az harasztos oldalon [uo.] az Harasztos oldalán (k) [Kercsed TA]. 1798: A Harasztos oldalon [Aranyosrákos TA]. 1840: a Harasztos oldalon [Várfva TA].

II. fn ? cserjés terület; loc cu tufişuri; strachiges Gebiet/Gelände. Hn. 1759: A Nagy Harasztosb(an) (sz) [Bánkfa Cs]. 1766: Harasztos nevezetű szántó [Kál MT]. 1772/1812: Az Harasztosban (e) [Szentmárton MT]. 1783: Harasztos [Kisfűlős K]. 1804: A' Harasztason [Somlyó Sz]. 1847: Harasztoson (k) [Kál MT].

A TA-i település a-zó adalékai: 1759: Harasztason (n hr-os alak). 1774: Harasztas felöl való oldalnál (sz) [Gerend TA]. 1818: Harasztas. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók * Az alapszó szerkeztéző jelentésbokra (TESz) miatt a megadott jel. — különösen a hn-i adalékok esetében — nagymértékben bizonytalan.

harasztosi a Harasztos (TA) tn -i képzős szárm.; derivatul cu suf. -i al toponimului Harasztos/Călăraşi; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Harasztos; din Harasztos/Călăraşi; Harasztoser. 1723: Harasztasi gondviselője [Várfva TA; Orb. IV]. 1813/1855: az Harasztosi határ [Harasztos TA; EHA]. 1843: Harasztosi T: Felvintzi Lajos ur [Torda; HG].

Szn. 1681: Fogarásban lako Harasztasi Istvan az ő Nga felső törvényes szekin egyik hites Assessor [Szád.].

hare 1. verekedés; bătaie, încăierare; Prügelei, Schlägerei. 1574: (A) gyermekek^a egyarant azt valliak hogi ... hallottak az zaygast es kyaltast hogi hozza hozza, de Nem latak myt chelekedtek, hanem az espotal mester Inassatwl ertettek hogi meg eoltek volna az Eottwes Inast, De az Greger venter fia es zeybert Antale otth Nem voltak az harchban [Kv; Tjk III/3. 353. — *Négy gyermeknév kihagyásával]. 1585: Fogarassy Balint vallia, hogy Nem latta(m) ky vagta Eger leorinczet mert Az harczkort el leottem vala onneth [Kv; Tjk IV/1. 520]. 1600: az harcztot en ne(m) latta(m), hane(m) az haborúsagh eleótt az aztalnal sert teólt uala Jakochy [UszT 15/66].

Szk: ~ *esik/megesik* verekedés támad. 1583: Markos Antal vallia ... mikor Zilagi Iános hazanál Mennek Giortiat latek az vdwaron ... vtannam Ieowen Nag Agoston eols ugj zolitotta megh Az miat eset oztan a' harcz [Kv; TjK IV/1. 194]. 1599: azt tudo(m) hogy az hül az harcz esett, ott az ieold az Nagy Janos hazahoz valo [UzT 13/107 „Franciscus Miklos de Kadiczfalua” pp vall.] * ~ot kezd verekedésbe fog, verekedést indít/kezd. 1585: Hegedws Mathe vallia Nem tudom ky kezde a' harczot [Kv; TjK IV/1. 520] * *üstökös* ~ hajbakapás. 1823/1830: Én pedig az öcsémet tartoztattam, s küzdöttem vele ..., de utoljára a gazdának egy nagy legény szolgálja a szekérről egy vasvillát ragad ... mondja az öcsém: Most mindjárt emberhalál lesz; ragadja a villát a szolgál kezéből, messze elhajítja, maga pedig ... mind debrecenieket, mind tótokat mint a pislenekeket széjjelhányja, s vége lett az üstökös harcnak [FogE 264].

2. csata; luptă; Kampf. 1597: BV eo kegame Egez Tanachialu egietemben fogada meg it valo Zabo Georgeot ky oda ky Munkalodgiek zeled Varosokon Varakban falukon tudakozni, az el marat sebes es beteges legeniek feleol, kik az kereszes mezej hartzokor el temettek (igy l) volt [Kv; Szám. 7/XII. 9 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1602: Ezt tudom hogi mihalj wajda be Jeouesekor ki Ellenze Engem czienker Istuan a fele foldekbeol, de azert tudom hogi az alat Ide zolgaltak fiatalwara az eoreoksegről, az mirizlaj harcz wtan, Egiwt zolgaltunk oda, az czigajnjal* walo harczig [UzT 17/39 wadaz simo (33) cziekefalwi Biro vall. — *Cigányi Sz]. 1613: Az Brassay harcz [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. 1658/1800: Mind az által gyakrabban azokon szokta bosszuját állani, az kik az hartzoknak bizonytalan ostablaján kockáztatvan életüket, ugyan ingerlik s szorgostattyák, azt az el távozzhatatlan kaszást [Gyf; BLt]. 1662: harczra való emberem, négy vagy ötezer emberem ha lehetett [Szalárdi, SirKr 328]. 1690: azon szerentsétlen harczon az ellenség praeualeált és az szegény úr Teleki uram* elesett [IAMN 326. — *Teleki Mihály erdélyi kancellár]. 1702: Boldog Emlékezetű Rakotzi György Fejedelem látván a mű Eleinknek világos igazságokat meg ígerte volt nekik* a szabadságot sőt megis iratta volt a szabad Levelet, de mivel hogy ez idejében háborúságos állapot volt magát a Török le vágván a Harczon nem Confirmálhatta a Levelet, és így a Jobbágságra redeálni kenszeritettének [Torockó; TLev. 4/3. 2b. — *Ti. a torockóiaknak]. 1734: Mikor a Tatar(o)k az Varfalvi Marhakat el hajtották volt, s az Töröczváránális mikor harcz volt, azon futásokon bizonyon tudom hogj Philep Menyhárt Ur(am) az Várfalvi Székelly vár oldalán valo Lyukban futat [Várfva TA; EHA]. 1774: Ezt az Lascit katonaságáról nem dicsírik, mert, amint mondják soha harcon sem volt [RettE 323].

Szk: ~on *esik el* harcban esik el, hősi halált hal. 1736: (A halottat) ha harczon esett el, veres posonyi süvegben temették el [MetTr 401]. 1774: (Teleki László fia) a prussussal valo hadakozáskor

a harcon elesett [RettE 338] * ~on jár csatában jár, csatában vesz részt. 1762: Az ellenségnek ... csak olyan népe, amely még harcon nem járt, hanem a hadakozás kezdetitől fogva szüntelen az executumokat tanulta vagy on hetvenezer [RettE 145] * ~on (el)vész harcban elesik. 1565: (A) harcon egynéhány személyek elveszének [ETA I, 23 BS. — A teljesebb szöve. alább ~ot tesz al.]. 1649: Banffy Vr(am) az Brassaj harczon veszt [Nagyfalu Sz; Eszt.] * ~ot ad csatát/harcot kezd. 1657: Urunk, a nyár elérkezvén, a király után indula hadaival Danczka felé és Lithvániára; de a lengyel király Kazimirus harczot sohol nem ada nékiek, hanem beállá Danczkába [ETA I, 161 NSz] * ~ot áll harcba bocsátkozik. 1673: így hordozták alá s fel a német táborn az országban, harcot nem akarván állani, hanem farkas módon, hol a zsákmányossát mezőben, hol qvartélyában a futrásait a németnek fogton fogták és így a két-féle had jobban jobban elpusztította Magyarországot [Cserei, Hist. 52] * ~ot tesz megütözik, harcol. 1565: Váradról király megindula minden erejével, és a törökkel szembe lön, és mind a két had Szakmárt megszállá; hun nagy harczokat tőnek, mely harczon egynéhány személyek elveszének [BSKr 23]. 1653: Nagy erőss harczot mondják hogy tettek egymással [ETA I, 74 NSz]. 1737: A pitesdi szűretre csak a szegénj magyar katonák voltak ött százon rendelve; kikre is Hűszször (!) ment hatszáz Török de derekason rejciáltak, s ... igen szép harczott tettek [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.].

hareap hajfonat; coadă, cosită; Haarzopf. 1803: Balog Ferentz a' haját hoszszú hartzapba viseli [DLt nyomt. kl].

harehely csatatér; cimp de luptă; Schlachtfeld. 1602: Mikor Gradich Georgy az harcshelyreol megh Jeoue menek oda hozza kerdezkedny Vram feleol ... kire vgj monda Gradich hogy le vagtak [Kv; TjK VI/1. 599]. 1710: bizonyos az, hogy német több vezett, mint magyar ... Ennek örömet az magyarok is meglőtték, az németek is (igy l), mivel ök látszottak az harcshelyet megtartani [TT 1891. 276 SzZsN].

hareias hadi, harci; de rázboi/luptă; kriegerrisch, Kriegs-. 1854: Egyik szép atyámnak Apafy Mihály fejedelem, bizonyos harecias kitüntetésért nemességet adományozott [ÚjE 7].

harcól a Harcól (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul cu suf. -i al toponimului Harcól/Hărtău; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Harcól: din Harcól/Hărtău; Harcóer. 1724: Tudom h. a Mostani Hartzai Szolgáloja (: Panna:) terhes, teli a két vékonya [Marossztkirály MT; BK. Debreceni István (58) nb vall.]. 1752: az Csitt-Szent Iványi* Pusztá szőlő nem adaequalta az Harczai ép Szőlőt [SLT 19 E. 11. — *MT]. 1767: Hartzai Dominális Szék [Marossztkirály MT Berz. 5 Fasc. 38 Lit. P. 2]. 1820: A' Hartzai Ko-

vátstól vett 100 Létz szeget [Mezőmadaras MT; MvREmLt]. 1821: a' Zámbe nevű Erdő vicinusa Délről a Hartzai Megye Erdeje ... NNyugat felé a Hartzai Akasztófán tul Gálfalvi Gergejné [Harcó MT; EHA].

Szn. 1699: Harczai János [Küsmöd U; Pf]. 1729: Harczai Gálfalvi János m pr. [Mv; Told. 15/9]. 1742: Harczai János [Kincs KK; JHbK XXVIII/6]. 1760: Harczai* Tekintetes Nemzetes Gálfalvi János Ur [Mikeszása KK; DobLev. I/313. 2b. — *Alább Hartzoi is].

Hn. 1678/1773: A Hartzai határ [Mezőpanit MT; Told. Conscr.]. 1714: az Hartzai határ [Mezőmadaras MT; Ks S. 16]. 1774: a Bese uton az Hartzai határ szélben (e) [Marossztkirály MT; EHA]. 1838: A' Hartzoi határon [Mezőmadaras MT; EHA].

harcol 1. verekedik; a se bate (cu cineva); sich prügeln. 1598: Sos Jstwan wallia Borso Gergely nagy rezegen erossen kezd garzalkodny zitkozodny vegre eoze vezetnek Andras deakkal, en ki menek megl nyergelem lowamat en azt ne(m) latta(m) mint harcoltak [Kv; TjK V/1. 179]. 1599: Polyak Marto(n) es Makraj Peter ki ughranak, Nagy Janos be mene az hazba, fel keote kardgyat, en megh foga(m), de sem(m)ikepe(n) megh ne(m) tarthata(m), de ezen kedzbe mind harcoltak ott kyn [Uszt 13/105 „Matthias Chanj de Rugonffalva” nb vall.]. 1629: affele büneos embereket az kik ot az vj Thordaban chyatasztak harcoltak vittén vitték oh thordab(an) mivel az oh Thordaj biro paranchyolt oda [Kv; TanJk 52]. 1714: Avram Csilye Eszt monda en csak Evel az küs palczacsakaval vagyok nem ugy jöttem hogy harcztalyak [Tamáspatak H; BK 26 Aramia Kosztesskuly (50) falusi bíró vall.].

2. csatázik; a se lupta; kämpfen. 1653: Össze kapnak ugyan és a magyar és tatár harcztol valamit, de imitt a két gyalog hamar elveré őket [ETA I, 110 NSz].

harcolás 1. verekedés; bátaie, încăierare; Prügelei, Schlägerei. 1582: Miwel hog* minden feleől be theolty eo kegmek fileyth az sok eyeli kialtas Rezegeskedes harcztol es chintalansag feleől valo panazolkodas, ... Biro vram vigiaztasson rea ez felekre [Kv; TanJk V/3. 269. — *E szó betölti 3. alatt sajtóhibával]. 1583/1584: en Nem lattam semmi harcholasokat [Újfalva K; Ks 42 B. 9]. 1599: egikor Makrai Peter hatba ytę az zabljauál, ... De az harcholaskor ott ne(m) volta(m) [Uszt 13/110 „Andras Lippaj de Bogartfalva” nb vall.]. 2. csata, harc; luptă; Gefecht, Kampf. 1664: az migh az Törökökel az harcztolunk lün az nagy kijatas puska Ropogasban Egy szoros ut lvin ot egy nagy ku szikla szakadasson lattam hogy le hullottak valla azon feles mines lovokban es marhakban mint egy harmincz harom [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4].

hareos civakodó, kötekedő; certăreț, cicălitor; zänkisch, streitsüchtig. 1777: hartzas verekedő

ember Levén az Berit Papi Szolgalatyaért, kitől szep szerint fel nem vehette meg verte [Lúdvég H; KLev. Oroszfaján Todor (65) zs vall.].

harsa somn; Wels. 1584: Az Hall dolga ... Harchanak fontiat aggiak Lib. p. d. III [Kv; KvLt Vegyes III. 7-8. — A teljesebb szöveg. apróhal al.]. 1586: Az konjhara az harchia farka ala leuenek es egiebre kolt bor. 4. eitel — /16 [Kv; Szám. 3/XXIV. 82]. 1633: hus hagio kedden ... en meniek el ed hozzajok Vacsorara mert ed igen szep harcsat fedseot edes level | monda Bandi Ferencz minekvnk az tulso hid ala bezeg szep edreg Harczat kedtenek az halazok [Mv; MvLt 290. 118b, 119b]. 1681: fejer halmak pedig fontyat d. 2 adgyak az Harcsanak d. 4 [Dés; Jk]. 1735: Gyeres Varossa mellet foly az Aranyas, tanáltattanak ezen ... folyo vizben Halak, Harcsák, neha neha Csuka, Menyhal, Fejer hal, Czompo, és egjeb apro halakis s Rák is [Gyeres TA; JHb XI/9. 53]. 1774: 'a két nagyobb Harcsa volt ot ot araszos; a többi ki 3 ki 4 ki negyed fél araszos volt [Szentdemeter U; LLt Vall. 138]. 1811: a napokban egy akora hartsát fogtak itten, hogy egy mazzánál többet nyomott [Branyicska H; JHb Jósiika János lev.]. 1824: Mig Sülelmeden voltam három szép hartsákat fogatván, azokat egy ferschlomba jég közze jol bé tsinálván, 's meg sozván küldjük [Perecsen Sz; IB. Tamás József lev. — *E szó becsinál 4. al. sajtóhibával].

Szn. 1614: Harczia Janos idege(n) fy (zs) [Bikfya Hsz; BethU 234]. 1759: Harcsa Janos [Unoka MT; JHb IX/40].

harsafark-bástya harcsafark alakú bástya; bastion în formă de coadă de somn; welsschwanzförmige Bastei. 1652: Az harcsa fark bastyá mellett vagyon egy eleő körtvely fa mellette egy kis korszolya bor vono | Az harcsa fark Bastyából fel menven egy 13 lépcsős gradicion, vagyon azon Bastyanak padlása fenyeo deszkabol | Az Várba fel jövő ut felől az horgas házak végétől fogva az Harcsa fark bastyáig valo köz kü falon vagyon lévő lyuk. N. 20. ketteibe vas serték [Görgény MT; Törzs].

harsafarok coadă de somn; Welsschwanz. 1591: 17. Septembris ... Byro vram az Uraimal hogy hatar Jarny ment az zamosffalviakkal az Eleo weolgyben Veottem Egy pechyenyet f — d 13 ... Egy harchia farkatt f — d 14 [Kv; Szám. 5/X. 30b]. 1592: 3 die Januari 1 harchya farkat Sitny f — d 20 ... Petz olay az harchya farkhoz f — d 3 [Kv; i.h. 5/XIV. 214 Eppel Péter sp kezével].

harsafűrész szaggatófűrész; beschie; Schrot-säge. 1581: A Malom Van itt két nagy de használhatatlan — elégés által meg romlott — harcsa fűrész [Erdősztyörgy MT; Tsb 34].

harsakölők harcsafioka; pui de somn, somotei; junger Wels. 1777: Ezen embertől küldöttem

Ngod számára egj csukát egj posárt, három már-nát, egy harcsa kölyköt [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

haresás. Szn-i és hn-i haszn-ban; ca antroponim ši toponim; in PN und ON: 1. '?' Szn. 1609 k.: Harcias Mihaj [Dés; DLt 311].

2. '?' Hn. 1758: Az Hartsás Völgyb(en) (sz, k) [M.kiskapus K; EHA]. 1891: Harcsás [uo.; KHn 173]

Az 1. al. a szn-i adalék csak *harcsás*-nak és nem *harcias*-nak olvasható, hiszen a *harcias* nyelvjárási szó [TESz]. A 2. al. adott jelentés azért meghatározhatatlan, mert M.kiskapuson nem volt és nincs olyan folyóvíz, amelyben a harcsa tevéshetnék.

haresér 1. hacsér

haresér-szabású gyalogos katona-forma; ca un pedestras; einem Hartschier ähnlich. 1570: Vadalma Gergel ... vallya, hogy Latta hogy chynka Lazlo Teob tarsasagál fen al volt Zeker-cye kezebe, Es latta hogy harcher Zabaw kyt kayantaynak Montak Lenny Mongia volt Lazlonak ws ha Jambor az az Anyad Esmet Mond az harcher ws Bestie lelek kwrwafy [Kv; Tjk III/2. 74c].

hárfa harpă; Harfe. 1737 k.: Edgy Harfa [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1806: az Aeolus Hárfa történetét sajnálom, ha hónap ... bé küldené Ngod én ujra stimoltatom és Tsőtörtőkön reggel ki vihetik [Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

hárfa harpist; Harfenspieler. 1614: Tudom bizonyosan hogy elegg zermeskedett az feye-delem Bathori Gabor eyel es nappal Imrephi Janosnewal keriteők kezdteők egy wdeőben tudom Farkas Istuan es az elebbi Harfassa Harphas Janos voltak [Nsz; Vlt 53/5267 G. Virginas (25) de Ratisbona vall.] | akkori Hárfaassaknak* .. Jánosnak hallottam az Zayabol Latta Bathori Gabort hogy egy agyba fekvét Imrephineuel [Nsz; i.h. Th. Karaznai (50) szakácsmester vall. — *A Báthory Gáborénak].

Szn. 1614: Joannes Harfas* (28) Aulę familiaris suę Mussicus Cels(itudinis) V(est)re* [Nsz; i.h. — *L. fennebb a névváltozatot. *Ti. a fej-é].

haricska, hariska 1. pohánka; hriščă; Buch-weizen. 1615: Harjskank negiven egj kalogia (!) leven zeme az Hariskanak lön cub. 11 [HSzJP]. 1632: Komanaí Uduarház ... Egj Sakoczkan uagion Hariczka gr 2 [UC 14/38. 121]. 1650: az haylason fellyel egyszer be vette vala Janko Mihalyne Aszonyom hariskával [Maksa Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1706: Hariska Gelin 446. mellyet is a Jobbagyok negyedin arattak [Hsz; Törzs. Rákoczi inv.]. 1722: poljva kedviért Haricskát és egyéb Tavasz Gabonat kellet eddig Cséveltetni [Fog.; KJ Miss. Rétyi Péter lev.]. 1736: A 1736 die 12 juni meg merven az bodolaji hijuban levő harickat talaltatott cub 8 met 3 1/2 [Hsz; BLt 2]. 1745: Haritska Met. 11. Tatárka fél véka

[Marossztkirály AF; Told. 18]. 1774: Kölest, Árpát, Alakort, Tónkolt, Tatárkát, és Haritskát ... nem szoktanak vetni [Szentdemeter U; LLt Vall. 14]. 1775: 1 Sákba 2 Vékanyi hariska x 30 [Déva; Ks 76. IX. 181. 4]. 1803: Ezen pásztorok-nak usussa szerint a nemes communitás is pásztor-bért ígére: két ökörtől másfél véka gabonát, 1 véka búzát és fél véka tavaszgabonát, árpát vagy haricskát, egy kenyeret és 5 poltrát [M.hermány U; RSzF 193]. 1807: Hariska, és köles ... Kiadása [Dédács H; Ks 98]. 1840: Oroszfalu* Marhássai szántottak vetettek Haritskát [Born. G. XXIVb. — *MT]. 1857: Alakor Haritska ... Fuszujka Pityoka [RLt nyomt. dézmatábla]. — L. még Benkő, Trans. I, 113, 136; MGtSz VI, 263; MNy XLV, 304; RSzF 258.

Szk: hōz/hōzōnséges ~. 1680: Közönséges haricska Cub 26 [EMLt]. 1684: Köz Haricska Cub: 26. // [Fog.; UtI] * szemén szedett ~ szemelt haricska. 1680: Mosot es szemén szedet kruppa(nak) valo haricska vagjon Cub 8 [uo.; UtI]. 1684: Szemen Szedet Haricska Cub 3 [uo.; UtI]. — A további adatokra és jel-re 1. még SzE 69–70.

2. pohánkavetés; semănătură de hriščă; Buch-weizensaat. 1688: 7 véka haricská(nak) valo földért fizetett f. 1/30 ezen földben haricskát nem kaphatvá(n) vettetlen csak ugj maratt [Bucsum F; MvRKLev.].

3. pohánkatermés; recoltă de hriščă; Buch-weizenernte. 1702: Bacsfalusi Gyerko Mihaly Gocsmány Uramnak költése ... Az cigánynak adtam ... Haricskát is cub 1 [Bácsfalu Br; BrÁlt Satele Tárii Btrsei V, 25 (Baciu)]. 1717: azon földről hariskaiat Bartok Imreh hatalmas ki vitte el? [Szárzapatok Hsz; LLt]. 1731: eleg Tavaszí vetést vetetem zabot, Török buzát, kölest és haricskat [Pálos NK; Ks 83 Gécz László lev.]. 1767: Erse István Mlgs Beldi Ur jobbágya arata s vite el ezen Utrázát földekről az Haritskát [Nyén Hsz; EMLt Johannes Lukás (60) jb prov.]. 1847: Teljesítvén a pásztorok, tartozó (!) minden gazda két ökörről egy véka őszgabonát, egy véka haricskát, egy kenyeret és 3-on garos<t> fizetni [Zalán Hsz; RSzF 203].

Hn. 1753/1781: Az kérdésbenn fenn forgo Haritska hegy béll darab szölöt ... Báró Josika Imre ur épittette [Csikmó H; JHb LXXXI/3. 254].

Egy 1675-ben a moldvai Dormánfalván kelt, a kászoniak hatalmaskodásáról, törvénytelenkedéséről panaszkodó levélből ez iktatható ide: „most e nyaron egy itt való Gyeorgy neuu ember a tavasszal ment Hetedmagual kezdivasar Heliyre hričkavenni” [MNy XXVII, 75].

haricskaasztag pohánkaasztag; stog de hriščă; Buchweizenschober. 1646: Az eor menyessy czyures kertben ... Hariska aztagh no. 1 [Örményes KK; RGI 599]. 1767: új haritska asztagok [Kilyén Hsz; LLt].

haricskaföld pohánkaföld; pămînt de hriščă; Buchweizenfeld. Hn. 1754: A' Hariska földén (sz). Az Hariska földben (sz). A' Hariska földek mellett (sz) [Sárpatak MT; EHA].

haricskakása pohánkadara; päsät de hriščă; Buchweizengraupe. 1648: Regi melyos hariczka kasa vagyon cub. 2 [Fog.; RGI 524]. 1683: Köles kása Sax Cub 4 //Árpa Kása Sax Cub 2//3. Haricska Kása Sax Cub. —//2 1/2 [Szűv; UtI]. 1770: Haricska Kását is küldöttünk volna de itt az Hidegek mián most nem lehet csenáltatnunk [Imecsfa Hsz; Ks Imecs Imre lev.].

haricskakaszálás pohánkatakarmány; furaj/nut-reț de hriščă; Buchweizenfutter. 1706: Hariska kaszállás marha(na)k val (l) Curr. 3 [Hsz; Törzs. Rákóci Ferencz lelt.].

haricskapuliszka pohánkapuliszka; māmāligā din hriščă; Buchweizen-Polenta. 1778: Haritska puliszka [Benkő, Trans. I, 113].

haricskatakartítás . pohánkagyomlálás; plivitul hriștii; Buchweizen-Entkräutung. 1747: az Haricska takarittason rajta legyetek [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

haricskavetés pohánka-elvetés; semānatul hriștii; Buchweizen-Aussäung. 1779: Fend meg ekéd vasát, láss az ugorláshoz ... Árpa, Török-buza, Haritska vetéshez [Vanier Jakab – Mihály István, Paraszti major II, 4].

harii a Hari (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Hari/Heria; die mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Hari: din Hari/Heria; Harier. 1582/1585: Harii Kapranczi György Uram [Fejér m.; DobLev. III/596. 315]. 1764: Harii alias Váradi Rátzkövi Samuel Uram [Mv; i.h. II. 357. 1a]. 1770/1771: az Harii Lándor nevű széna [Fejér m; i.h. II. 428. 14].

? Szn. 1792: Hari József [Dés; DLt].

harina a Harina (BN) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al numelui topic Harina/Herina; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Harina: din Harina/Herina; Münzborfer. Szn. 1572: harynnay farkas [Galac BN; BesztLt 3616].

Az ismeretlen eredetű Harina^a tn a XIII–XIV. században ikerített n-nel jelentkezik (l. TelO Mut.; Suciu, Dict. I, 287), de a XV–XVI. században gyakoriak az ikerített n-es formák [SzO III, 114, 152; Barabás, SzO 204. — ^aMagyRom. I, 202]. Az -i képzős szárm. egyes erdélyi nyj-okra a régiségben és ma is jellemző ikerítésbeli jellegzetessége miatt került címszavaink közé.

hárint 1. ráhárít; a arunca (asupra altuia); von sich weisen, etw. auf jn abwälzen/schieben. 1763: az Inasok egimással vetélkedvén, Boros Miska az A. Inassa, Böszörményi eöklgme Inassára harintotta az Haz felgyujtasát, melyet maga Josi sem tagadott | már az az kérdés, hogy vallyon az én Inasom tselekedtéc, vagj az eö kegjelméjé, vagj mind az ketten, a Deliberatum ... az enyimre harintotta volt egészszen [Torda; Tjkt V. 157, 253].

Szk: nyakára ~. 1729: edgy kissebbséget kíván a gyermeke nyakára hozni, hogy azt is osztán az Aszszony nyakára harinca [Somlyó Cs; ApLt 1. Gr. Haller János anyósához, br. Apor Péterné Kálnoki Borbárához].

2. '?' 1752: keves fizetéssel, s hogy mégis ne hárintsan, soha nem hiszem boldagadgyunk [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

Vö a hárít címszóval.

hárinthat ráháríthat; a putea arunca asupra altuia; etw. auf jn abwälzen können. 1782: Mlgs Groff Uram eö Ngától nints parantsolatam, azért nem bátorkadom mert méltán réám harinhatni Commissio nélkül ha tselekednem [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.].

haris crex crex; cristei; Wachtelkönig, Grashuhn. ? Szn. 1779: Haris János (32) jb [M.lapád AF; Mk Szilvás 5/3].

Hn. 1718: Az Nagj Szőlő az Haris Vapában [Backamadaras MT; EHA]. 1768: Vagyon az Haris vápában ... Majorság erdeje [uo.; Ks 74/55 conscr. 77]. 1781: A' Haris vápában (sző) [uo.; EHA].

hariska 1. haricska

harisnya posztónadrág; cioreci; Tuchhose. 1568: Valentin(us) Kozta ... fassus (est) az en legemet fogada meg demyen melleye, azon zegot-segre mynth Viczey Janos Ideyebe volt tudny illik, f. IIIj, 1 guba, 1. Jng. 2 halyosnyába | Boldisar fwto ... fassus est ... zent demeter napgy minket fogadoth meg tartoznak keth Ingel keth halyosnauul, keth condoraval [Kv; Tjkt III/1. 183–4]. 1586: B. Vram hagasabol wöttem az Trimbek Egy Zokmant p(ro) f. — d. 55. Egy harisniat p(ro) f. — d. 8 [Kv; Szám. 3/XXVII. 15a]. 1590: Az Zolgaknak penigh Zegéodsegek rend zerent ez uolt: ... Az fellaitarnak adok Zwrth harosniath, czondorat melj tezen fl. 2 [Kv; i.h. 4/XIX. 10]. 1595^a: Gyapiw az mi volt az haz zwkseger Saaknak (l) dizno paztornak chyondoraiara halisnaiara es az mire zwksig, depútalták [Kv; i.h. 6/XV. 77. — ^aAz évszám condra 3. al. sajtóhibával]. 1627: Az szörmivesekről, kik lasnakot, harisnyát, gubát, pokróczot csinálnak^a [Gyf; EOE VIII, 471 országos árszabályzat. — ^aKöv. a részletezés]. 1664: Fogattam meg Giörgiot az tavoli szolgamot Karaccion harmad napian, igittem neki flo. 17. es ket zekét ket inget, ket labra valot es eg teli halisniat [Albis Hsz; HSzjP]. 1736: tizen, tizenketten az atyafiak és nemesek egy számban^a beültének, zekében, harisnyába öltöztenek [MetTr 358. — ^aKözlésbeli sajtóhiba számba h.]. 1741: A varos szolgajanak ... Harosnyaert ... flo 1 de. 8 [Kvh; HSzjP]. 1750: Sztán Jánkully az Tomnyateki^a Popa Fia Feleségitől egy keszkenyöt el vévén kérésire Semmiképpen viszá nem atta ... az meg irt Menyetske Sztán Jánkullynak harisnyája hasításából kiragatta [Ribice H; Ks

101. — *Tomnyátek H]. 1761: én Takáts János ... mihent Ferentz Lórintz ki méne a' Házamból, én is mindigárt húzni kezdém le Csizmámot, Harisnyámot hogy le fekügyem [Szászsztiván KK; BK. J. Takáts (34) j b vall.]. 1766: Bajko Mártonné meg ismerte az Ura harosnyáját a' lábába [Sszgy; HSzjP Samuel Ferentz (23) gyalogkatona vall.]. 1772: nemde nem eö loptaé el az .. Fogadosnak a kendőjét? igaz é hogy az harisnája hasadékjából huzván ki tanaltak nálla azon etzaka [Torda m.; Mk V. VII/17]. 1794: Fogadtam meg Mihályfalvi Nemes Moja Györgyöt ... Jgèrtem fizetést ... Három Esztendőre Harmintz MFörintokat. Három pár Nadrágot és Egy pár Harisnyát [Szilágycseh; IB. Korda Susanna kezével]. 1808: szegődtetett egy inast ... Bürgözdí Mihály atyánkfia 4 esztendőig, a gazda tartja mindenféle változóval, ruhával tisztességesen a ngy esztendő alatt szokmánnyal, harisnyával, csizmával, kappall [Dés; DFaz. 37]. 1820: Egy Harisnyábo valo szíju [Backamadaras MT; CsS]. 1873: Husvétra egy harisnyát megtsináltattam [Torockó; Bosla].

A további adalékokra, a viselet- és szótörténeti kérdésekre 1. Nagy Jenő: KélemenEml. 479–80; TESz.

Szn. 1632: harisnia peter, harisnia tamás, harisnia Georgy [Szászelekenca BN; Told. 1]. 1732: Harisnya György. Harisnya Mátyás [Szászsztjakab SzD; Told. 51, 67]. 1787: Harisnya András. Harisnya György [uo.; i.h. 73]. — L. még FogE 284.

Szk: *Lnak való*. 1688: Harisnyának valo 13. sing [Nyújtód; HSzjP]. 1781: Conjux Stephani Téplő ... (25) ... fatetur ... a Molnár nem álván fogadásának vissza hozá akkor a két sing harosnyának valot [Sepsibesenyő Hsz; HSzjP] * *Lnak való posztó*. 1759: Kosbukék igen közel valo Atyám fiai, és valahányszor hozzájuk megyek mindenkor adnak vagy Czondrának vagy harisnyának valo posztót [A.ilosva SzD; SLt 24. J. 3. 20–1]. 1818: Egy pár új Harisnya poszto Harisnyának valo Poszto [DLt 96 nyomt. kl] * *condra* ~. 1797: mikor ... ide vetődött ... magán pedig Szürke tzondra harisnya és botskor volt [Náznánfva MT; Berz. 3 Fasc. 3. N. 21] * *condraposztó* ~. 1832: Viselt gombos tobák-szin czondra posztó harisnyát [DLt 720. nyomt. kl] * *clvágott szárú* ~. 1798: Márton Ferentz ... Szökött-el ... egy rossz fekete Tzondrába, félíg félíg el-vágott szárú fehér Harisnyában [DLt nyomt. kl] * *fejér* ~. 1803: Lepadat N. nevü Gyilkos Czigány ... kurtá Gubában fejér Harisnyában, és Botskorban szökött-el [DLt nyomt. kl]. 1845: Sztántsuj Demeter ... öltözete ... millorás paraszt zeke, bőr-bunda, fejér harisnya, borju bőr czizma, és egy viseltes babó [DLt 57 nyomt. kl] * *magyar/magyaros* ~. 1804: Pozna Jónás szökött-el kurtá fejér oláh Kosokba, magyaros harisnyába, botskorba [DLt nyomt. kl]. 1845: Bodor Márton ... visel fláner réklit, magyar harisnyát [DLt 58 ua.] * *rancos* ~. 1822: Felső Rippai vagy Répai Bore Gábor ... visel oláhos

szürke zekét rántzos harisnyát [DLt nyomt. kl.] * ? *ruha* ~. 1736: 21 Január(ii) fogadtam meg inasnak Darvai Latzit, kinek fizetése lészen ... Egi szokmány, ruha harisnya, ing és lábra valo [ArJk 35] * *szőr* ~. 1769: Gyermán Togyer ... Fekete hoszszu Czondráju, Fejér szőr bő hoszszu harisnyája, Botskorba [UssLt XIII/97] * *téli* ~. 1664: Fogattam meg Giörgiot az tavoli szolgamot Karaczion harmad napian, igittem neki flo. 17. es ket zeket ket inget, ket labra valot es eg teli haliosniat [Albis Hsz; HSzjP].

Sz. 1653: Medgyest pedig megadák és abba négyszáz székelyt küldének és bébocsáták; de egynehány nap mulván, a ki el nem szaladhata benne, és a falan ki nem teheté a harisnyát, azt levágják — a jó borért így járának [ETA I, 99 NSz].

harisnyafaesaró (láb)szártekeres/tekerő; mole-tierä; Beinwinde (an der Tuchhose). 1751: (A) harisnja fatsaro veres vala [Tarcsafva U; Pf].

harisnyakötél harisnyanadrág-madzag; brăcinar de cioareci; Schnur der Tuchhose. 1750: midonn szaladna Lapadát, el szakad a Harisnya kötele, s le rojgjan a Földre [Ohába AF; Told. 25].

harisnyanadrág posztónadrág; cioareci; Tuchhose. 1585: Tanaczhy akarattyabol vötte(m) az Trymbanak ... egy Harisnya Nadragot ... d 25 [Kv; Szám. 3/XXII, 73]. 1751: Die 8 Septembris Szegődtém Béres Inasnak Marton Gligort kinek fizetése lészen tizen egy Marjás, egy szűr egy pár harisnya nadrág [Ne; DobLev. I/246]. 1823: Oszenyuk Iván ... midön el illantott fejér harisnya nadrágot viselt [DLt nyomt. kl].

harisnyaposztó ványolt posztó; postav, pánurä; Hosentuch. 1682: Harisnya Poszto uln. 72 [Fog; UtI]. 1702: midön az kérdésb(en) forgo harisnya poszto él vészét volna ... [Berekeresztúr MT; Berz. 15 F. XXIV. 26]. 1735: Székely Mihokénak ... 4 Sing harisnya posztot pro d 60 [Torockó; Bosla]. 1757: Udvar számára a' mi harisnya, Czondra poszto és pokrotz poszto leszen azt is ajandekon meg Vanyolyak [Szentmihály Cs; Sándor conscr.]. 1762: percipaltam ... Harisnya Posztot singet 155 [Szökefva KK; Ks 71. 52 szám.]. 1770: Harisnya poszto ványolva xr 25 [Zabola; Hsz; HSzjP]. 1791: A Harisnya Posztó meg szöve meg ványolva készen Harisnya és Czondra Poszto [Doboka; MkG]. 1804: Egy Türetetske harisnya poszto [Benedek AF; SLev.]. 1853: vitetett a ványolora Harisnya posztó 47 1/2 sing [Dob.; Bet. 3].

Szk: ~ *gúnya* (durva) posztó öltözet. 1765: Dát Mojszi mikor .. kezdé Commissariuskodni, olly szegény paraszt ember volt hogy harisnya posztó gúnyában járt [Kisenyed AF; Eszt-Mk 282] * ~ *rájthozen* posztó lovaglónadrág. 1810: Görgényi Görög János szökött-el ... harisnya posztó reithozenbe és vasba, czepökbe [DLt 181 nyomt. kl] * *fejér* ~. 1756: Szürke

Szokmány Poszto ... Fejér Harisnya Poszto [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.]. 1824: Fejér harisnya poszto 28 ~ huszon nyoltz sing ... Fekete 22 ~ huszon két sing [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1] * *ványolt* ~. 1769: Egy vég vanyolt Harisnya Poszto [Nagyercse MT; Told. 19].

harisnyás harisnyanadrágot viselő; care poartă cioareci; Tuchhose tragend. 1752: valami Cseres harisnyás emberei az Exp(one)ns Aszszony Ő ngán(a)k [Backamadaras MT; Told. 37/44].

Szk: ~ *székely* közrendű székely. 1776: Macskási Krisztina csináltatott volt magának két leányt a Dósa neve alatt, kinek egyikét vette a mostani harisnyás székelyből let Gál János nevű director [RettE 365].

harisnyaszíj curea de cioareci; Ledergürtel für Tuchhose. 1811: egy forinttal harisnyaszíjat vettem [Szárhegy Cs; RSzF 169–70]. 1827: Bérecsemnek ... adni fogok egy czondrát Két páár harisnyát Két rendbéli változat ... egy kalapot ... egy pár borskor (!)*, s egy harisnya szíjút [M.köblös SzD; Torma. — *E szó *condra* al. sajátóhiával]. 1845: Tehén Pásztonak ... édgyszürke Szokman két pár Harisnya édgyszíjút bőr mejevaló .. borskor es Harisnya Szíjjak [uo.; RLt Rettégi S. jk 21].

hárít 1. (hibát) másra fog; a arunca (vina) asupra altuia; (Fehler) auf jn abwälzen/schieben. 1768: A Le üő Mesterek pedig minden hibákat Czéh Mesterekre kívánnak hárítani, s az öreg Mesterek, és Legények között való ... differentiák(na)kis okát oda rejiciálják [Kv; ACJk 35].

2. (adósságot) másra tol; a trece (datoria) asupra altuia; (Schuld) auf jn schieben. 1584: Hozzw Janos vallia vgj vala az dologh hogy Pechy Jstwa(n) eotwe(n) eotwe(n) ftot Aggion eztendeonkenth enneke(m) pechi Istwan mind meg Ada ... Herczogh Istwannak ... A masik Eotwe(n) ftiat Nem Atta volt megh Es ide Akarna valamitiz arany forintot haritany, ky enneke(m) hiremmel soha ne(m) volt [Kv; TjK IV/1. 32b].

3. vmilyen dolgot másra bíz; a încredința altuia un lucru oarecare; etw. jn anvertrauen. 1763: Jónak ... látnám kegyelmes aszónyom, ha Excellentiád ezen dolgot harittaná Mlgős Haller urakra [Nsz; Ks Baló Antal lev.].

4. (rá)húz; a trage (pe/peste); (darauf) scharren/schieben. 1632: szinten akkor kotrom vala az hamut s ket ontalat talalek ietemben az szuszek ala uetem s port haritek rea [Mv; MvLt 290. 94b]. 1638: Miklos Mellette(m) wl uala le uete az sariat es futi uala az szaratt egj kor monda im minth Egete meg az Labomat, es könnyuezni kezde, de en ne(m) lattam hogj oda az labara haritotta uolna az twzett [Mv; i.h. 291. 133a].

Vö. a *hárít* címszóval.

harizsál paraszt szertít/szétterít; a întinde jarul; glühende Kohlen ausbreiten. 1747: egy ember

ment be az Házába .. es Tűzhellyin levő egyben takart Tűzét ket fele harisálva s egy Szenet elvénén, ki ment vellé [K; KLev. vk]. 1838–1842: harizsál 'varizsál, piszkál; schüren' [MNYTK 107].

Kriza e szót így szerepelteti: *harizsál, hardasol* szétthadargat: Ugy *kiharizsáld*-e azt a tüzet [Vadr. 501].

harizsáló piszkafa; vātrai; Schürscheit/haken. 1838–1842: harizsáló: Harizsáló, varizsáló, tűzszító kerek fa (így!) mellyel a tüzet igazítani, a hamut vagy parázsát szitni szokták. Másutt piszkafa' [MNYTK 107].

harkály táj fakopács; ciocănitore; Specht. 1864: Harokályos oldal ... ősi bükkös csutkos létezően a horokályoknak szaporításra alkalmas hely lévén itt lehetett is bőven [Bordos U; Pesty. MgHnt LVII. 87b].

Szn. 1599: Harkaly Miklos [UszT 15/196]. 1602: Harkály Balas (szabados) [Szentmihály U; SzO V, 296]. 1614: Harkaly Balas pp. Harakaly (!) István [uo.; BethU 141]. 1623: Harakaly Istuan [uo.; Pf]. 1680: Harokaly Pal. Harokaly Georgy [Bencéd U; UszLt X. 78]. 1690: Harokaly Ferenc. Harokaly György [uo.; i.h.]. 1699: Harokaly Georgy [uo.; UszLt IV. 53]. 1700: Harkaly Georgj. Harkaly Paál (!) [uo.; i.h. X–79] | Harokaly Ferencz jk [Szentlászó U; i.h.].

Hn. 1578: az erdőnek neve Alsó-Harokally [Dálnok Hsz; SzO, V, 110].

A székely lustra-sorozatban 1602-ben még sem Bencéden, sem Szentlászón nem szerepelt e címszó alá vonható szn-i adalék [SzO V, 291, 297]. — Egyébként a — feltehetőleg ragadványnév jellegű — Harkály szn keletkezésének szemléleti alapja a szerk. számára nem világos.

harkályos I. mn ? (eredetileg) harkályban bővelkedő; cu multe ciocănitore; reich an Specht. **Hn.** 1752: Varga vagy Harkájos oldal [Andrásfva MT; EHA].

II. fn ? (eredetileg) harkályban bővelkedő erdő/terület; pădure/loc cu multe ciocănitore; (ursprünglich) Wald/Gelände reich an Specht. **Hn.** 1777: Az Horkaljos alat való kűs föld [Andrásfva MT; EHA]. 1699: Harkályos alatt (sz) [uo.; EHA]. 1744: Harakájos oldalán (sz) [Bordos U; EHA]. 1797: Horokályos (k) [uo.; EHA].

harmad I. számn treime, a treia parte; drittel. 1743: A sarkantyú 8 lot harmad [Altörja; HSzJP].

II. fn 1. harmadrész, vminek egyharmada; a treia parte, o treime (din ceva); Drittel. 1546: az gywthementh, az, az, az themle thvokath es az wayath, három rezre ozaak es az harmadat agyak Banffy Bernaldnak [Radnót MT; JHbK XXVIII/19. — A teljesebb szö.: MNY XXXIX, 155]. 1561: ket reze az Biroe tanache harmada penig az ceh zwksegera walo leg'en* [Kv; ÓArt. — *A hamisításért kirótt büntetéspénznek]. 1579: minden mezey, erdej eoreoksegek, tokkal zena-fewekkel feold(djekkel) mindeneknek ket reze Kowachioczy Farkas urame es posteritassae, Har-

mada Zabo Geor(g)neie es maradekie legien [Burjánosbuda K; JHbK XXIII/40]. 1590: ket risze az Birake, Harmada az meg allo fele legien^a [Jobbágyfva MT; BálLt 89. — *Ti. a büntetéspénznek]. 1604: Tiltotta wolt el warga peter az öröksegek harmadabol mind kwn hon walokbol az al perest [UszT 18/128]. 1641/1768: az még nevezét földek-(ne)k az harmadát osztás szérént kívánom magamnak adjudicáltatni [Csekefva Cs; Hr 12/33]. 1700: egi lüzó diszno meg útvén harmadat adgiak az jobbgi Aszszony(na)k [Csicsó Cs; BálLt 71]. 1748: valamit Gálfalvi János Vr(am) nyér ... Sollymosi Vramékon azon Nyereségnek két része Gálfalvi János Vramé, harmada enyim légien [Mv; SLt 16. MV. 12]. 1777: ezen megírt bírságoknak harmada menjen a hitések számára, két része pengt tétessék a cassába [Árkos Hsz; RSzF 113]. 1785: szántó földjeinknek harmada hegyeken fekszik [Torockó; Thor.]. 1840: Rosi nevű Kantzának két éves Tsikoja el adodott 70 Rf ez mind szaporodás pénz vévődvén, harmad ebből az özvegynek Rf 23 [Nagykapus NK; Kszegi REmLt].

Szk: *felében-Lában*. 1696: Gjula Fejervárott a' Szamtarto házban gondviseletlenül találtatott executoria hitvan ladabeli Levelek Registruma sokat az egerek egészen sok(na)k nagy részét özve rágta meg örlötték ... a' mellyek felében harmadab(an) meg maradta(na)k ki szedgettük, porabol ki tisztogattuk es ujjolag be rakosgatvá(n), be pecseteltük [Gyf; BfR].

2. örökség-harmadrész; a treia parte din mostenire; Erb-Dritt. 1572: Hoszw Jacob, Kolb Myklos es Pal verner ... vallyak, hogy kerdettek Zeles Antalt Myert hitta volna eeket, Mond hogi asert hogi az En vnokaym kewanyak az harmadot mely az Annoktvl maradot ..., Mond hoszw Jacob hogy lehetne az ha Immar eotedyk felesége Ez, hogy atthamna Mindennek harmadat [Kv; TjK III/3. 40]. 1583: Kalmar Orsolia Bornemisza Gergelne chak eg penzt sem veot fel es semmy Reset Amy eotet illette volna az eo Annya harmadgiabol Mely harmad Resz az Nireo Iosa hazaban volt [Kv; TjK IV/1. 191]. 1610: vgian azo(n) ket Aruaknak vagio(n) az Brozer Tamas hazaba(n) az Anioh harmogiokra f 77. d. 77 [Kv; RDL I. 6]. mindeneke meg kewanunk rezwnk zeri(n)t harmadat valami ahoz az hazhoz tartozandok volnanak az mi Atianktol rean marattat [Pál-fva U; UszT 39]. 1637/1639: Keouetkezik az Minemü Marhak az harmad az Relictanak Stenczel Imrenenek jutottanak [Kv; RDL I. 111]. 1680: így a menyire az dolgot világosították eo kemek előttünk oda vive(n) genealogiajokat fel, vehetik az harmad ket reze(ne)k harmadgiát [Kv; i.h. 158].

Szk: *anyai ~*. 1610: Mj Hwteos ozto Byrak coloswarath Minek elleotte asert az Diuisiohoz kezdetwk (!) volna hozza Catha Azzonj egj Inwentariumat eleongbe, melj zol uala az Aúner Marto(n) vram első fellesegereöl valo ket Aruak Anjaj harmadigarol [Kv; i.h. 6]. 1629: En nem tudom ha Szabo Janos fizetteie ki auagy nem az eo mustohaiat az hazbol; hane(m) ... az maga gyermekinek

az Anyai harmadot megij kj nem fizette [Kv; TjK VII/3. 35]. 1662: az mik az Arvanak az eo Aniaiy harmadgiara jutottanak azokat rend szert ekkeppen vettük Inventariumban [Kv; RDL I. 146].

3. termésharmad; o treime a recoltei; Ernte-Dritt. 1596: az gazdazzony, az mely feoldeket paraszt emberekvl veott itt Mihályfaluj^a hataron akoba (!) vett, kmed azhoz keozitt ne(m) athattya, de ezeken kwúeol az kit Zabo Gergely birt, Mihelt kéz aratua es kalangyalwa leze(n), meg aggyak az harmadott beleolle kmednek, az mi keppe(n) kmeddel vegeztwnk [Vessződ NK; JHb XXXIII/3. — *NK]. 1773: Vizi Péter bé is vette volt öszgabonával, de a tél miatt az öszgabona elvesze azon földről; hogy öszgabona nem maradott azon földön, ugy ada oda Vizi Ferenc Szekeres Gergelynek. Szekeres Gergely bétet az földet; s az földnek felit feliben, s az felit harmadában [Jenőfva Cs; RSzF 165].

harmad^a I. sorszám harmadik; al treilea, a treia; der/die/das dritte. 1551: Huset (!) vitan valo harmad vosarnapon [Mezőszengyel TA; Bf II. 304/108]. 1558 k.: ved az Masik aranyzinó wizeth ky mondattatik aiernek, ezt distillald haromzor es az harmad distillacioban talalz twzeth az tok lueg feneken [Nsz; MKsz 1896. 286]. 1570: Elseo hogy minden marhayat ... webesek el egyetembe mindenút walokat Harmad hogy az el keolteozesre aggyanak ... tyz zekeret [Gyf; JHbK XLV/46 Bekes Gáspár rend.]. 1634: meg elegjte Negy Borjukkal ugy mint egy Barna, mas, egy fejer szeoke, Harmad egi fejer Belcz Monjas es egy feket Vnecz taualy Nyarj borjukkal [Jobbágyfva MT; BálLt 1]. 1787: az Erdők Conscriptiojáról valo Udvari Normativum az Ujj Esztendőtl kezdve minden harmad Honap mulva ... olvastassék fel [Torockó; TLev. 3/2. 2a].

Szk: *~ esziennap*. 1572: Byro vram Ez Jeouwendeo Zerdan megj kyaltassa Az Mostani Zalagokat az kye Megh valchyak Mert harmad eztennap ely Jeówen ely agyak [Kv; TanJk V/3. 59b]. 1597: azt tudom hogy harmad ezten napia lezen holnap napon ... hogy eggit volta(m) ebete(n) Dauid Antallal [UszT 12/35] * *~ eszten szombaton*. 1592: biro vram harmad ezten zombaton eo kegmeket esmet giwiche be [Kv; TanJk I5/1. 198]. — L. e két szk-ra és a jel-re *eszten* 1. al. * *~ részecske*. 1675: Harmad részecskejét actiojának à mi nézi, nihil novi involvit [Kv; TjK VIII/12. 104] * *~ szomszéd*. 1570: Borbolya (!) Kalottha Janosne, Azt vallyak hogy ez peres Atthyat es Annat esmerete mert harmad zomzedia volt [Kv; TjK III/2. 99]. 1573: Dorottia Baka Gergeine Azt vallia hogi 20 Eztendeie hogy harmad zomzed Bertalanhoz, Iambor eletinel es Igaz Mwnkayanal egebet Nem twd sem latot hozza [Kv; TjK III/3. 283].

Hn. 1550: ad Fenetum Harmad wölgh [Kv; Szám. 1/II. 6b]. 1635: az harmad patak [Csomafája K; BHn 61]. 1641: Harmadvölgy ormója [Páncélcseh SzD; SzDMon. V. 403]. 1661: az

harmad palagban [Bádok K; BHn 22]. 1665/-1753: Az Motsárban az harmad Lábban (sz) [Dálnok Hsz; EHA]. 1679: Harmad völgy (sz) [Vadásd MT; EHA]. 1693: Az harmad labb(an) (sz) [Szabéd MT; EHA]. 1799: Az Harmad Lábban (sz) [Nyújtód Hsz; EHA]. 1852/1853: harmad völgyi halmak közt [Kv; AggmL].

II. *ksz-szerű* haszn-ban; cu valoare de adverb; in adverbialartigem Gebrauch: 1. harmadszor; a treia oară; drittens. 1585: deliberarunt do(min)i Senatores: Noha az természet foliasaiis lehetetlennek tartia, az Ersebet Maga menteset hog az Arniek zeken tudatla(n) veletlen ment volna el a' gyermek es ig leót volna halala, Masod hogy az Artatlan magzat vereh a' leany Zinienek es lako helienek eleotte el indult. Harmad, hogy, eo maga is Az leany vallia magat gilkosnak lenni ..., hanem ez dologh chak homalyban vagion Azert kenoztassek megh [Kv; Tjk IV/1. 454].

2. hr-os alakban; cu sufix adverbial; mit Adverbialendung: ~ban a. harmadszorra; pentru a treia oară; das dritte Mal. 1575: Elseoben ... Maszodban Harmadban | Harmadba Ertük eo k. az hatar Iaras dolgabanis Mint Munkalodot eo kegek [Kv; Tan]k V/3. 118b-9a]. — b. harmadjában, harmad úttal/versen; a treia oară; zum dritten Mal(e). 1668: Az B: Che szöleyet el szegöduen brassay uarga Györgynek ... hogy meg miuely Jamborul Igirtünk uolt tölle 48 forintot de mivel harmadban meg nem miuelte keuerte hat ket forinthat tutunk be neki es így atunk Negyen hat forintot [Kv; SzCLev.] * ~ára harmadrészben/részt; a treia parte, o treime; in drittem Teil, dritt. 1606: Tilalmat teöt uala kys Janos ... tiltotta uolt megh egj kortöuel fankat melj Swkeöben Wduarheljzekben uagio(n), az regj gepw foliasaba(n), melj felesegem Marta utan egj Emberul enim, az harmadara, az harmada esmet Georg(j) Jstuanneje ..., az harmad reze peneg Bernat Janose [UszT 20/275]. 1722: két hitván fába rakott üveg ablak, harmadára papirosbol valo [HSzj üveg-ablak al.]. 1794: Csikjenőfalvi Kozma Jánosné praetendálya ugyan jenőfalvi Kozma Istvántól, hogy ötet, apró árvácskát ezután is tartaná gondviselése alatt, valamint eddig tartotta ... azt kívánja, hogy együtt fogadgyák <a> szolgát ... Kozma István annuátim tartozik költségivel harmadára fizetni, Kozma Jánosné pedig két résszel, minthogy a szolga mindenkor Kozma Jánosnénál tölti ideit [Jenőfalvi Cs; RSzF 239-40].

III. *fn* 1. harmadrangú rész; partea de calitatea a treia; Teil dritten Ranges 1776: percipial-tam Czikudi Tavasz Buzának Elejit metr. 52 Just. 8 Rosta allyát Harmadjával edgyüt metr. 17 NB. Ennek Másodgya nem lett, mert igen gazos és vad zabos volt [Mezőméses TA; WassLt]. 1799: Len mag Eleje Metr. nro 19. Len mag Másodja Metr. nro 13. Len mag Harmadja Metr. nro 2 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

2. a harmadik (személy); (persoana) a treia; der/die Dritte. 1584: Benezy (!) Gergely Borbely

Balint legenie vallia, El Mene egy estwe az Tarsom, Ianos, es kesen leowe megh, Es monda, meg Ada(m) ket Borbely legennek az essez Curwafianak, de chak a harmaddalis kewes hogy rutul Ne(m) Iarek [Kv; Tjk IV/1. 335].

harmadányira harmadrésznyire; la o treime; ein Drittel von 1736: az kocsis és felejtár ostorának mind az nyelinek az végin, mind az ostonak harmadányira az nyeltől fogva rojt volt [MetTr 367].

harmadannyi harmadrész annyi; cu a treia parte atita; ein Drittel (so viel). 1619: az jancsárság ... most 50 ezert is sokkal meghaladott. Az szegény tudatlan emberek szörnítik, hogy harmadannyi-mennyi ember veszett Perzsiában [BTN 216 Borsos Tamás Péchi Simon kancellárhoz Konstantinápolyból].

harmadbúza ocsú; codină; Afterkorn. 1755: harmad vagy utoly Buza [Buza SzD; LLt Pasc. 162. B]. 1776: a' Szárnyas Majorság consummálta a' Perceptumba fel tett harmad Buzát [Mezőméses TA; WassLt]. 1793: találtatott a gabonásba lo Eleje Buza mint a' Csűrbe meg rostáltatott Véka 253. 2o Másod Buza 135 1/2 3o Harmad (!) vagy utsu Majorságnak valo 110 [Kályán K; JF 36 LevK 273 Vég Mihály lev.].

harmadegész. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~napig három egész napig; trei zile în șir; bis auf drei ganze Tage. 1744: Marháját is sokszor azon nyomásba lévő földről bé hajtván harmad egész napig is ott koptaltatta ... Az enyimetis ... ott kötötte meg egy Szilva fához, három egész napig ott állott, és az után majd haló félben el tsapta [Szentgyed SzD; WassLt].

harmadesztendő. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~vel ennek-előtte harmadéve; cu doi ani în urmă; vor zwei Jahren. 1746: az Magyar Keresztesen az Inak Sorte divisionis jutott Török buza földét harmad esztendővel ennek-előtte az J akarattya nélkül el változtatta és colalta [Torda; TjkT III. 2].

harmadéve e al treilea an; das dritte Jahr. 1566: az en hazomnal harmad ewe, hogy Janos deyakny wolt az geyrgyel [Rovás NK; NszÁLt Lad. 63. Nr 672 Nova col. post. Bartos Lempes vall. — Dani János kijegyzése]. 1570: Zemere Opprian vallia harmadewy ez varoshan az korchoma haznal eotet Bwntelen vgy vteotte volt Balint Thywadar (így!) hogy vereis folt volt az orranak [Kv; Tjk III/2. 9, 11]. 1597: Vgy emlekezem rah harmad euj íala az dologh [UszT 12/59]. 1606: az mas circalaskor Kadiczfalua(n) harmad eue^a, mikor teóruenjek león Ilkefaluának^b es Veres Martonak [UszT 20/79. — ^aAlább harmad euj alakban is. ^bÚlke U]. 1652: Vagyon egy Eőreg' Teolgyfas Erdeő ... a' Falu szabadosan

birta. Hanem Balog' Peter twleők el foglaluan harmad euen azolta nem volt szabad az Falunak hordani [Km; GyU 135].

harmadévi 1. harmadik éves; în anul al treilea; drittjährig, vom dritten Jahr(e) her. 1570: Marthon porozlo, Es chiuka lazlo harmad Ewy porozlo [Kv; Tjk III/2. 144].

2. tavalyelőtti; de acum doi ani; vorjählig. 1585: Ember Janos Vram, Amelj harmad Ewy Restantia nalla maradot volt Azt eppen be zolgaltatta Az Zam weweo Vrainnak [Kv; Szám. 3/XXIII. 9]. 1590: Elseo oztasaban veottem kezemhez Malom Buzayat. Koblot 8 Veottem Az harmad euy Azttag Buzayauul kezemhoz cb. 168 [Kv; i.h. cl.]. 1647: Vagion az Czwr mellett ket harmad Euj Buza Azttagh . . Uy Buza Aztaag vagyon no 4 [Nagyteremi KK; BK 48. F. 1c]. 1683: Vagyan Harmad ivi Aszttag nro 3 [Küküllővár KK; UtI]. L. még GyU 82.

harmadfél 1. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: 1. kettő és fél; doi/două și jumătate; zweieinhalb, dritthalb. 1552: Az vtan esmeg adoth vgian Ezen Zalagra harmadfel forintot my elottunk [SLt U. 19]. 1568: harmad fel forint marada hatra, kyt fogada fenesy Mihal hogy Reggel meg adya [Kv; Tjk III/1. 240b]. 1579: Az 22 Noüember küldet harmadfel Ejteles palazkot az Cancelarius es Jo bort kerete Tölem az palazkot toltetem az pulaher Istwanall harmadt fel Eytelt fizetem d. 15 [Kv; Szám. 1/XVIII. 37]. 1592: Zabot attam neki . . . egi egi Napra fel fel keöbeöl zabot volt it eöteöd napig tezen harmad fel keöbeöl zabot [Kv; i.h. 5/XIV. 156]. 1625: Ezeket az harmad fel hold feoldeket atta Janko Gaspar [Uzon Hsz; BLt]. 1629: megh garas penztis adot nekiek nem tudom jo szereuel ha Harmadfel forintot adotte vagj penigh neguien penzt s ket forintot [Mv; MvLt 290. 185b]. 1674: Vas vagyon . . . harmad fél masa, Pont nro. 225 [Törzs. Dévai fej. udvh.]. 1687: Kesz pinz harmad fel for(int) f 2 // 50 [Vh; VhU 641]. 1692: Egy putonyába(n) harmad fél veka borso [Szárhegy Cs; LLt]. 1721: palizada fa hoszsza harmadfél el Seu org 2 1/2 [Ks 83 gub.]. 1743: Pap szegiben egy harmad fel köblös szanto föld [Énlaka U; EHA]. 1745: à Söt keményen vágván haza jöveelem után harmadfél esztendőig, annakutánna Házasságra vettem magamat [Torda; TjkT II. 11]. 1800: Vetünk ebédre valot marha vesét harmad fél fontott fontyát nyoltz pénzen 20. p [Torockó; Tlev. 5]. 1820: Thorda harmadfél postányi Kolosváron tul rakott uttal járható [Bács K; KmUlev. 2]. 1855: Meg holt Czino János harmad fél éves Klára nevű leánya, petetsbe [Gyalu K; Rák 227]. **Hn.** 1685/1792: Az harmadfél füzesbe (k) [Dálnok Hsz; EHA].

Szk: ~fél egyenként harmadfél. 1600: veottem Negjed fel kebeol buszat harmad fél fel forinton tesze(n) f 8 d 75 [Kv; Szám. 9/XIII. 5]. 1627: az Tobbit^a Oszak negi fele . . . Jutott

kesz pensze egiknek mind negi fele harmad fel fél forint jd est f 2 d 50 [Kv; RDL I. 131. — ^aA bor árát].

2. ~órakor fél háromkor; la (ora) două și jumătate; um halb drei. 1810: Ezeket Copulattam . . . Dél utáni harmadfél orakor [Damos K; Rák 15].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch: kettő és fél; doi/două și jumătate; zweieinhalb. 1600: Jlyes Gaspar adott el 34 Báránt atta harmad felywel, ennek dezmaját pinzwl atta megh, tezen váltowal eozwe f 1. d 28 [Kv; Szám. 9/XIII. 5]. 1628/1635: Zeonegek. Egi fel veres djuan Zoniegh, hozza 5 singh, zelje harmad fel [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen lett.]. 1647: O háj, harmadfel [Nagyteremi KK; BK 48/16]. 1651: Tudok egi hold feöldet ugi hallottam Czipkes vra(m)-tol hogj maga sem tudja ha ket forintba uagione anagi 3adfélben [Aranyosrákos TA; Borb. I. „Rakoson lako Letai Jstua(n) veres Draba(n)t” (35) vall.]. 1735: a Szakáts és a két Inas mint egi két Esztendeig vagj harmadfélíg laktak benn Kolosvárrott az Urfival [Kendilóna SzD; TK1].

E számnév régiségbeli gyakoriságát mutatja az, hogy a fenti adalékokat 97 kijegyzés közül válogattuk ki. — Az ilyenféle felcso számnevek kérdéseire 1. SzE 445 kk.

harmadfélezer 1. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: kétezer ötszáz; două mii cincisute; zweitausendfünfhundert. 1584: Aztalos Imreh'valliia . . . Harom Awagy harmadfel ezer fltot hoztak volna ell Zebenbeöl [Kv; Tjk IV/1. 357]. 1605: harmadfel ezer forinthol vegeztenek volt [Kv; TanJk I/1. 528]. 1618: szerzettem harmadfélezer oszporát [BTN 113]. 1658/1679/XVIII. sz.: zálagosítottam két Falut edgyik . . . vagyon harmadfél ezer forinton [Kv; KvRLt Gilányi Gergely végr.]. 1669: harmad fel Ezér Talér [Ks 90 Fr. Kozaruari de Dés (59) vall.]. 1716: harmad fél Ezér . . . téglát . . . okvétlen alá küldi [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1738: az Prinyi vöreimtlü harmad fél ezer forintonkon váltottam ki Gyekek . . . negyen lèven testvér atyafiak tizezer forintal fizettük ki [Ks 14. XLIIIa Kornis István végr.]. 1775/-1781: minden esztendőben meg terem hol két, hol harmad fél, hol három ezer kalongya Buza [Mada H; JHb LXXI/3. 83]. — L. még ETA I, 141; Veress, Doc. XI, 133.

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch: 'ua.; idem'. 1586: veót . . . lechi zeg (!) harmad fel ezert (gy!) [Kv; Szám. 3/XXIV. 26]. 1587: Veottem Lecz Zeget harmadfel Ezeort Ezeoret veottem f. 1 d. 20 tezen f. 3 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 13 Zabo György ispm kezével]. 1588: Attam . . . Sendel zeget harmadfelezert f. 1 [Kv; i.h. 4/III. 27].

harmadfelől a harmadik oldalán; la latura a treia; an der dritten Seite. 1593: haz kinek egik feleöl walo vicinúsa az Sarlaj Demeter haza es eöreöksege mas felöl penig az Birthalan Janos

kertj es eöreoksege, harmad feleöl az war fele meneö vt [Szu; UszT 9/43]. 1671: az Asszw kwt patakia uagion mellette harmad feleöl az szent egyház feolde ieo rea ueggel [Jedd MT; EHA]. 1647: egy feolde ... egy felöl szomszedgia az Aarok mas felöl Kis Jeremias földé harmad felöl az Orszagh uta szomszedosok [Csepegömacskás*; SLt AM 19. — *Valószínűleg M. macskással (K) azonosítható (Erre nézve l. BHn 138–9)]. 1679: ada el N: Mathocsi Balas Uram ... egy darab Nemes telket ... Alvinczen ket utak között, mellynek egyike Varadgya felöl szolgál be az Vinczi Magyar Templom felé, masika az uj keresztények felé, harmad felöl pedig foly mellett egy patak [Alvinc AF; Incz. IV. 30a].

harmadfél-száz I. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: kétszázötven; două sute cincizeci; zweihundertfünzig. 1552: az Bezterchey wraym, az mely zaz hatwan drabantnak walo fizetessel nekwnk tartoztanak volna, az harmad fel* zaz fortyntyatt jde Zent Jwanra* hoztak [BesztLt 30. — *E szót más, későbbi kéz toldta be. *Valószínűleg Vasasztiván SzD]. 1562: Szulimán török császár ... harmadfél-száz emberrel Buda alá feljöve [ETA I, 13 BS]. 1566: az zekel wassarhely* iskolabely tanulo deakoknak taplalasokra es oskola mesternek fizetesere meltoltatot ... harmadfel zaz forintot adatni [SzO II, 206–7 egy-i végzés. — *A mv-i]. 1593: (A) summa ... tezen harmad fel zaz forintotth [KP. Kemény László végr. fej-i kancelláriai átirásban]. 1622: harmad fel zaz kalonygia [Szenttamás Cs; LLt]. 1633: busza ... ket uagj harmad fel szaz kalongia [Mv; MvLt 290. 132b]. 1667: Egy igen szép vércse paripát keréte gróf vram harmadfél száz talléron Bánfy vramnak [Mon Ir. XXXIII, 294 Keczer Ambrus naplója]. 1692: Kemenj János, Erdelyj Fejedelem, kért volt bizonyos szükségére, nehaj Gócs Pál Ur(am)tul Eöt száz Magjari forintokat, melly(ne)k fele, vgj mint az harmadfel száz forint, szállott, az en edes Anjámra [Kv; SLt FG. 52 Vesselényi Pál nyil.]. 1749: ujjolog adtam harmad fel Száz kőből buzát [ApLt 5 Apor Péter fiához, Józsefhez, de csak az aláírás sk]. 1782: harmadfél száz forinton hagyván örök árrát [Br; BetLt 4 Ujjvárossy István lev.]. — L. még Vess, Doc. XI. 30.

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivă; in substantivartigem Gebrauch: 'ua; idem'. 1585: vettem lecz zeget ezert es harmadfel zazot az arra f 1/50 [Kv; Szám. 3/XVIII. 7–8]. 1660: Mint egy harmadfél-százan maradtanak életben [TML I, 557 Korda Sigmond Teleki Mihályhoz Husztról]. 1745: vittek ... Júhot harmadfél-százat [Buza SzD; Born. VIII. 8 Pauka Thodor (78) jb vall.].

harmadfél-százezer kétszázötvenezer; două sute cincizeci de mii; zweihundertfünzigtausend. 1562: 1521 esztendőben Nándor-Fejér várát megszállá

Szulimán császár harmadfél-százezer néppel [ETA I, 12 BS].

harmadfü harmadik éves; in al treilea an; drei-/dritthährig. 1507: agyanak eg harmat fu uzo tehent [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István kezével]. 1564: mikor hadnagiunk közinkbe* tartozunk egy harmad fw tehent neky adny [Csasz; SzO II, 180. — *Tollban maradhatott: jw (olv.: jú)]. 1572: Hagya neky ... Tyz Menes lowat harmad negyed eoteod es hatod feweket [Fog; SLt S. 10]. 1578: Thehen Barmott harmad few Twlokka hatwaw Adott [Torda; Thor. V/14]. 1583: az a' tulok ... Nem Eowe ... boryw korabannis iol esmertem ez Ieoweo fwweon pedig harmad few lezen [Kv; TjK IV/1. 122]. 1590: wolt egy harmad fw lowachkha [UszT]. 1598: Boregh tehen nro. 5. Harmad feowek nro 8 [Kv; Szám. 8/IV. 30]. 1606: egi harmad fy tehent attak uala [UszT 20/321]. 1627: Harmadfw TulioK Nro 4 Harmadfw wneo Tehenek Nro. 7 ... Tauali vneo tino Nro 4 [Kozmás Cs; BLt I Inv.]. 1629: adot Gavaj Peter ket harmadfeö tulokt [Sófva BN; Ks 41. E. 15]. 1632: Incö teheneK harmad Fwuek 7 [Hsz; LLt]. 1637: egi eökeör Tinajok vala harmadfü [Mv; MvLt 291. 77a]. 1647: vot harmincz ket Tuhais ket tinafais harmad feöek [Sárvár SzD; Ks I. D]. 1654: Pás (!) Simonfia 1 Zaharia szeöcs czopó (!) harmadfü csüdere [Déda MT; Ks Bánffy A. urb.]. 1674: Negyed fü GyermeK lovak Harmad fü GyermeK lovak 24 [Radnót KK; UtI]. 1675: Eötöd feö Tulok harom ... Negyed feö Tulok hat ... Harmad feö Tulok haro(m) ... Harmad feö Tehen harom [Dés; Borb. II]. 1692: Harmad Fö, ökör Tino nro 2 [M.köblös SzD; RLt I]. 1699: Harmad fü gyermek lo nro 5 Harmad fü kanca lö nro 1 [Szentdemeter U; LLt Inv. 40]. 1711: Nálam is volt ... egi negjed fü Tulyok, egi Esztendő, és egi harmadfü [Gyszm; WLt]. 1718: Zállogositott eö Kglme egi földet ... mellyert ada eö Kglme egy harmadfü tehenét [Szentmihály Cs; Borb. II Bocz Thamás (60) pp vall.]. 1737: 3 harmad Fü tino meg döglöt Egy ötöt fü tulok meg Veszét [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Péter lev.]. 1733: Menes pasztorok(na)k fogadtuk meg Ajtaj Györgjött, es Fogarasi Josephet, kiknek fizetesek lesz:n egi egi lótol Dnr 72 ... Tavalyi Csikotol fel ber harmadfötöl egesz bőr (!) [Dés; Jk 436b]. 1735: Csitkok ... Harmadfiék [Királyhalmá KK; Ks 23 XIIb]. 1757: azon négy Tulkakat ... betsültem el az harmad füeket 15. Forintba a másod füeket pedig 8. Forintba [Gálva KK; Ks 66. 44. 17c]. 1770: Aratás után borjuzot meg egy Negyedfü Tehén és két Harmadfü Tehen [Balázsfa; UtI]. 1798: Ket harmadfü Tulkok 20 Vfior [M.fodorháza K; RLt]. XVIII. sz. v.: egi Szálás piros pej harmadfü azaz 2 eszte(ndös) kanca tsiko [Pf IV].

Szk: ~ kor, XVIII. sz. eleje; harmadfü korokban leg job herélni a GyermeK lovakot [JHb 17/10 lótarási ut.] * ~ re kelö harmadik évébe fordul. 1574: hatodzor walaztánk harmadfwre

keleo Twlkokat niolchat Aztis Azonkeppen oztok Az mynt Az tobyt [Fráta K; SLt S. 13]. 1589: Harmadfwe kelő tulok 6. Harmad fűre kelő wzóbaro(m) 4 [Kv; Szám. 4/XI. 12–3]. 1597: adoth egy harmad fűre keleő gyermek louath | ket harmad fűre keleő eőkeor tehen [Oláhfalusi lev.]. 1605: ket harmadfwe keleo twlok kik meg Ertek volna f. 70 [UzT 19/56]. 1626: kett harmad fwe kelő kűs kancza kett harmadfwe kelő gyermek lo [Uz; Pf]. 1627: Harmadfwe kelő tulok vagion Nro 15. Harmad fwe kelő vneo tehen vagion Nro 13 [Rücs MT; BLt 1 Inv.]. 1711: egj harmadfűre kelő kék ökör Tino [Ujfalú Cs; Wlt]. 1749: Harmadfűre kelő ökör tino [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. — L. még RGI 452 * ~re lépendő 'ua'. 1832: Harmad-fűre lépendő fekete szőrű Kancza Tsitkó [Dés; DLt 840 nyomt.] * ~re menő/menendő 'ua'. 1632: Harmadfwe meneő tulkok [Fog.; EMLt]. 1647: harmad fwe meneo Eokeor borü No. 5. harmad fwe meneo wneo borü No. 2. El mult nyari Eokeor borü No. 5 [Nagyteremi KK; BK 48/16]. 1675: Harmat fűre menő Kancza Csikok 04. Harmat fwe meneo Csiko 05// [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1678: Harmadfűre menő ökör tino nr. 3. Harmadfűre menő úszó tino nr 2. Tavalyi ökör bornyu [Szilágycseh; UtI]. 1687: Hármád fűremenő Gyermek Lo nro 6 Harmad-fűremenő kancza Lo nro 4. Tavalyi Csödör Csitko nro 3 [Veresmart TA; Berz. 11. 87/1]. 1700: Harmadfűre menő Tinok Nro 4. Harmadfűre menő Bika tino Nro 1 [Póka MT; Ks 9. XXXVIII]. 1759/1779: Negyed fűre menő Bika Harmadfűre menő Bika [Pusztakamarás K; Mk]. 1792: Harmadfvre menendő úszó 16 Masod fvre menendő Úszó 8 ... Harmad fvre menendő Tulok 12 [Kályán K; JF 36 LevK 37]. 1801: egy harmad főre menendő Tulok [M.macsás K; RLt Détései Bálintné Filep Deáki Ersebet hagy.]. 1822: Egy fatsarodatt bogár szarvu . harmad fűre menő Tehén tino [DLt nyomt.] * harmadfűre járó harmadik évében járó, harmadik éves. 1677: 4(ed) fűre járo herelt Gyermek lo no. 1. 3(ad) fűre (így!) Gyermek lo no 1 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1758: fel fogván egj kik szőrű harmad fűven járó bitang Marhat [Szentháromság MT; Berz. 1. 10/36].

Hu. 1590: harmad few [Tiborc^a; GyU 19. — *Eltűnt település Kv tőszomszédságában. 1598: harmadfy [UzT 13/6]. 1614: harmad fao [Csávas MT; UBeth. 19]. 1627: harmad fwek^a [Rücs MT; BLt 1 Inv. — *Ti. tehének]. 1699: 3mad fő [Ebesfva^a; UtI. — *Később: Erzsébetváros]. 1717: harmadfő [Kecset SzD; TL 42]. 1754: harmad fő [Ádamos KK; JHb XIX/10]. 1755: harmadfő [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1827: harmad Fő [Mócs K; Told. 39].

harmadfűvű harmadik évében járó, harmadik éves; in al treilea an; drittjährig, im dritten Jahr. 1686: Ménes Szam ... Negyed fűvűek. Egj kék szürke Kancza Harmad fűvűek ... Egy Tiszta fekete csödör csitko 1 ... Egj fekete

kancza csitko [UtI]. 1803: Egy pár Tehén Tino harmad Fűvű [Elekes AF; DobLev. IV/862. 6b].

harmadház 1. három háznai távolság(ra); la o distantă de trei case; in (einer) Entfernung von drei Häusern. 1573: Ianos deak Mond Meny ely Innet Mert Nem Iol Iars, Zabo Ianos ely haladot volt Mint Harmad hazig [Kv; Tjk III/3. 275]. 1585: Biro Mihaly ... vallia ... Ky Menek hazam elefbe, mert chak harmad haz vala az dolog | Anna Zasz Mihaly felesége vallia ... Az Jffi w megh wtthe a' takachnet, Es az vra Keleme(n) harmad haz vala a' felesegeteol, le teowe Az kender magott, es vgy wtthe Az hatalmas legenth [Kv; Tjk IV/1. 475–6].

2. harmadik ház/szomszéd; casa a treia, vecinul al treilea; das dritte Haus/der dritte Nachbar. 1597: Fewsews Andras ... wallia estwe kese(n) az haz alat kewn ewlewnk wala teób tarsaimmal egyewt Sardine be mene es monda az vranak, Aha Sardy bestie lelek kűrwa hize(m) megh kapalak ... Sardine nem sokat mülata hane(m) harmad hazhoz mene be az vrais vtanna vala de esmet megh tere azon hazhoz [Kv; Tjk VI/1. 100].

harmadhét 1. háromhetenkénti szolgálat; serviciu din trei in trei săptămini; dreiwöchentlicher Dienst. 1632: Az teob joszaggal egienleő szolgálatiok ezeknekis az az harmad hétt [Illyen^a; UC 14/38. 37. — *Később: Illény F].

Szk: ~re adja magát. 1652: Racz Istvan ... Aduena most atta jobbag(na)k magat harmadhetre atta magat [Türe K; GyU 95] * ~ben szold. 1632: Servitia. Zolgalnak harmad hetben, auagy az harom hétben egy hetett, Aratast, kaszalast, es Szantast ebbeől ki tudua(n) mert akkor rendik megh bomol [Grid F; UC 14/38. 3]. 1652: Szekely Istok Ez aduena 3-mad hetb(en) szolgal. Orosz Gergely ... Paska Jano ... Modouai Martho(n) Ezek Aduenak harmad hetb(en) szolgal(na)k [M.kályán K; GyU 139].

2. harmadhetenként tot la trei/la ficcare trei săptămini; dreiwöchentlich. 1632: Seruitia et Census. Harmad hetenkt szolgálnak [Ohába F; UC 14/38. 18] | Seruitia. Zolgalnak ezekis harmad harmad hetenkt, mint az teób Fogaras feolden leueő Jobbagiok [Sebes F; i.h. 26] | Galacz Portio. Ezek^a mind Harmadosok Zolgalattiok ezeknekis harmadhetenkt mint az teób falubelioknek [Galac F; i.h. 100. — *Ti. az eredetiben felsorolt jb-ok].

harmadidei tavalyelőtti; de acum doi ani; vor-vorjähig. 1676: Tavall uj borok 17 hordokban Nr. 615 // — Harmad idei oh bor 1 hordoban Nr. 31 [Porumbák F; UtI]. 1703: Hadnagy Vr(am) eő kgle ... mind Tavalyi harmad idei és ez idei afféle restantia penz, sine discretionie personar(um) executione mediante vetesse meg [Dés; Jk]. 1722: Vagyon az Csűres kertben ... tavalyi és harmad idei török buza tsőstől [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemiszsza János conscr.

2–3]. 1730: Attam Szabo Pál Ur(am) kezébe ... Tavalyi s harmad idej magh költséget 3 „76 [Kv; Szám. 56/XIX. 20]. 1763: A' Közön-séges Falu Fűvének az árrával a' Nemesek minyá-jon a' Tavalyi Esztendőre restálnak, 's nemis adják meg mind addig, míg Vajna Miklos, és Vajna Gábor Uraimék meg nem adják a' harmad idejének az árrát [Zágon Hsz; Szentk. G. Albu (40) pp vall.]. 1765: Sárdi harmad ideji s tavalyi Biráktól hallottam [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 51]. 1774: két esztendőbeli termést meg nem vették, 'a harmad ideji is meg van [Backamadaras MT; LLt Vall. 216]. 1824: az Bikák azon harmad ideji szénát ... nem észik [Dés; DLt 294]. — L. még SzO VII, 226.

harmadideje 1. tavalyelőtt, harmadéve; acum doi ani; im vorvorigen Jahr, vor zwei Jahren. XVII. sz. *eleje*: Tudom azt hogy harmad ideje Balogi Mathe es Nagi Ferencz össze szimboraltak vala esztenas tarsul az Oroszfalviakkal [Nyújtód Hsz; HSzJP Setet Peter kisebb Nujtodi primip. (32) vall.]. 1629: Az mikor az Nagj ho let vala harmadideje telben, ... le romlot vala az haznak szaruazasa [Mv; MvLt 290. 163b]. 1692: mely serteseket harmad ideje a Király halmi Tisztarto — ... hajtatta bé [Ugra NK; Ks 67. 46. 21]. 1699: tavai vagj harmad ideje ... Macskási László Ur(am) lovakat üttetett volt azon Réthre [Beresztelke MT; Told. 25]. 1752: harmad ideje vagys in Anno 1750 [Szeredaszanna MT; BfR 55/22]. 1757: Harmad ideje az Aszony eő Nága Sertéseket hajtattott vala a' makra, mü ... el idézők [Gyszm; DE 3]. 1765: harmad ideje Mar-kos András Vram és Tks Várallyai Vram szán-tották vetették, és a közelebb el mult nyáron a buzatis ő Kegyelmekek hordották el rolla [Kissoly-mos U; Márkos lev.]. 1773: harmad ideje ... lekaszálták egy részt az idén ... nem ka-száltatta le [Szentháromság MT; Sár.]. 1785: harmad ideje ... egy Tarka nyereg takarot oda hozott [Backamadaras MT; CsS. G. Gombos (36) vall.].

Szk: *most* ~ 'ua.' 1743: mast harmad ideje mi-kor a' nagj drágaság vala [Herepe AF; BK. Herepei lev.]. 1782: Jol emlékezem réá hogy most harmad ideje bennünk Madarasiakul ké-nált ... Grof Toldalagi Pál vr ő Nga ... hogy fognok fel* [Koronka MT; Told. 4. — *A földet].

2. ~n 'ua.; idem'. 1770: Harmad Idein ... Senki sem kaszálta meg* mivel igen vékony volt a Fű rajta [Salamon SzD; JHbK LIV/12. 14. — *Ti. a kaszálót]. 1774: Alma Etzetetis Csináltanak Tavaj 29. vedret Harmad Idején Huszat [Mocs K; Ks Conscr. 56].

harmadidejű 1. tavalyelőtti; de acum doi ani; vorvorigen. 1805: Két Czápok harmad idejűek [A.jára TA; BLt 9].

2. terhessége harmadát töltött, harmad/három-hónapos; in a treia lună a sarcinii; das Drittel der Schwangerschaft zugebracht, drittmónatig. 1640: Ezt tudom az Biró Pálné dolgában, hogy

immár harmadidejűnek mondatik ... volna jámbor hites ura, s más latorral paráználkodik [Mv; MvLt 233a—51a átrásban].

harmadidén tavalyelőtt, harmadéve; cu doi ani în urmă; im vorvorigen Jahr. 1590: Monda erre Nemes Georgy ha vgy vagio(n) hogy harmad Idennis te szantottad megh tehat szanczj (l) megh mostis [UszT]. 1594: ez peres feoldben harmad Ide(n) Az Zeóke Pal fiainak volth buzaok [M.fráta K; Told. 27]. 1667: harmad idén az megyébeol sok szeoleo teot karostol ki deolteoge-tet Csiepregi Ur(am) [Kv; RDL I. 148e St. Cassai alias Czizmadia jur. centum vir Colosvariensis (37) ns vall.]. 1690: harmad idén husz Regiment volt itt Erdellyben Quartellyban [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr.]. 1740: Vagyon egy Darabka pusztá szőlő ..., mely is ...egj Job-bágj(na)k adatott volt colalni ... kiis osztán harmad idén valamely felé el vetődvn, azoltától fogva inculte áll [Algyógy H; Ks 80 Inv. 63]. 1743: harmad idén mind el döglöttenek volt ... Juhaim [A.csernáton Hsz; ApLt 5 id. Cserei Já-nos Apor Józsefhez]. 1748: a fiam ... harmad idén fizetett meg 20. forint adósságot Ferenczi Ur(am)nak [Torda; Borb.]. 1764: Szokott maga számára vettetni nevezetesen harmad idén egy vékát, a Tavaj hármát az idén ötött [Méra K; AggmLt C. 30]. 1774: En attam ell harmad idén egy szapornytzás Lovat [Szentdemeter U; LLt Vall. 106]. 1782: Erdő hely ... ő Nga Tavalyis, Harmad idén is ... a' Csutkoktól Tókéktől Bokroktól tisztítottatta, Takarítottatta [Koronka MT; EHA]. 1806: ezen darabotska helljet Tavaj, harmad idén, s az előtti, ki birta és hasz-nálta [Désakna; DLt 129/1807]. 1843: Ez előtt harmad idén kaszálás tájat ... hallunk nagy lár-mát [Bágyon TA; KLev. 7].

harmadidőn háromévenként; din trei în trei ani; dreijährlich, alle drei Jahre. 1590: Ostor ado mind(en) harmad ideőn fl. 50 [Km; GyU 12].

harmadik 1. mn 1. al treilea, a treia; der[die]-das dritte. 1546: az degy* hatharon vagyon keeth molnos thoo ... az harmadyk egy puzta Thoo hely [Panot*; DanielO 5. — *Dég, később: Ma-rosdég KK. b? Panád KK]. 1548: wagyon hat Buza astagy ... azokat mynd el cyplessyk az Bwzayat ossaak harom fele az keet rysyt Agyak erdely farkasnak az harmadik rysyt Banfy Bernaldnak [Radnót KK; MNy XXXIX, 155]. 1567: szent Janos nap ellot vallo vasarnapon Attam gergelnek az harmadik cantorra* d. 50 [Kv; Szám. 1/XIII. 80. — *Értsd: fertályra, évnegyedre]. 1587: Az Zeoleonek harmadik keoteoszese [Kv; i.h. 3/XXVI. 21 Suweges Gergely isp.m. kezével]. 1699: vagyon ... Harmadik, es Negyedik Tabla-ban eperj [Szentdemeter U; LLt]. 1770: minden második, vagy harmadik esztendőben egy egy 20 vedres ... hordo Bort árultam [Babuca Sz; IB]. 1792: az ott vicinált joszagban ismér-tem három rendbéli Mojzes Fijakat, Leg nagyobb,

közepső, és harmadik, Mojses János Uraimékat [Borb. II. Maria Tordai Conjux Agillis Michaelis Szél ex M. Sákod* (60) vall. — *M.zsákod U].

Szk: ~ bor harmadszűrűsű bor. 1774: ezen Szőlőnek Borát négy felé Szokták Szűrni vgymint: első és második Szin Bor mellynek egy az arra, harmadik az első Sajtolás, melly Lészen Közep Termeskor 50. Veder ennek kupája el mégyen minden üdőben 8. poltrán az negyedik féle második Sajtolás ... ennek kupáját 2. Petákon szokták adni [Szépkényerűsztmárton SzD; KS Conscr. 100] * ~ *esztendőbeli* harmadévi, tavalyelőtti. 1703: az elmúlt és harmadik esztendőbeli Prédicatorok fizetésére vetett pénz [Dés; Jk] * ~ *esztendőben jár* háromévesre fordul. 1653: Hogy megholt, én akkor jártam harmadik esztendőben [ETA I, 36 NSz] * ~ *heti* harmad/háromhetenkénti. 1674: Kamuthi Miklos ur(amna)k az edes attya Kamuthi Farkas telepíte, Szallíta megh 'a falutt örmenyest harmadik heti Szolgalatra [Mezőörményes K; JHBK XX/20] * ~ *izben* harmadúttal, harmadszor. 1703: Mlts Generalis Uram a Szebeni Citadella epitesere dolgosokat kivanvan ..., chez képest rendeltünk minden helyekről mar harmadik izben annyi szamu dolgost [Nsz; UszLt IX/77. 63] * ~ *izen lévő atyafiak* harmadfokú rokonok. 1769: a miképpen a Reformata és Lutherana Valláson lévők Negyedik, harmadik, és második izen lévő Atyafiaknak eo Felsége a Jegybe (!) Házasodást ... dispensalni Méltoztatik, Ugy az Unitaria Religion Lévoőknek is azon moddal kegyelmesen meg engedi [i.h. XIII. 97] * ~ *renden* harmadizben/úttal, harmadszor. 1604: Galamfaluj (!) Istuannak ... attam egy renden ket keőbeől buzat. mas rendenis attam ket kőből buzat ... harmad renden attam(m) mas fel keőbeől buzat [UszT 18/65] * ~ *úttal* 'ua.' 1672: első úttal administrált a Fogarasi számtartó Kordovány bőroket no. 105 ... Masodik úttal administrált Fogarasi Számtartó Uram, Tizen három kordovánt Harmadik úttal administralt az Fogarasi számtartó Fejervarról Györkei (!) Küldötte kordovanyokat. 65 [Uti] * ~ *ünnepe* ünnep harmadnapja. 1687 k.: Az paripáimat az harmadik Innepén mind az harmat indits megh [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Máramarosszigetről] * ~ *versben* harmadizben/úttal, harmadszor. 1762: Midőn harmadik versbe ismét oda akartak volna jőni a Legények, Kaffai Miklos eo kgyime ki méne elejekbe [Geges MT; BFR Agilis Paulus Pétsi jun. (20) vall.].

2. harmad-; al treilea, a treia; 1623: Zolgartasson vgy hogy az Egez Iozagnak harmadik Rezze vagy keuantatnek kelleny az Varb(an) vagy nem de mindenkor be menyen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1687: Ezek négyen fűrész mesterek, egyéb fizetések nincs az hadi mencesgnél, azomban az vámban jutott deszkákban mindenkor harmadik részt veszik [CsVh 100]. 1760: az edes Anyám el halása után osztályomban jutott harmadik részt által adom ... Intzédi Gergely Battyám Uramnak [Alvinc AF; Incz. XI. 8a]. 1753:

Ezen Contractusba vitzinalt kaszálo helynek a harmadik részt ki bostáttam testveremnek Vas Istvánnak [Bözöd U; Borb. II].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivă; in substantivartigem Gebrauch: 1. a harmadik (személy/dolog); a treia persoană, al treilea lucru; der/die/das Dritte. 1552: mostan az vaydat kizzen modiak* es bizonyal bezillek, hogh Roman vassarán^b volna, onnath ha ky akar iuny, mas zallasra Baakoon^c lizen, harmadik Tatrossond lizen [Torda; LevT I, 95. — *Az eredetiben jelölt, de az átírásban feloldatlan rövidítés lehet mo(n)diak h. — ^{b-d}Ma: Roman, Bacău és Troțuș, mindhárom moldvai település]. 1570: Az Thornyok epiteseben ... Byro vram es az Thanacz Rendellyek ely Minth Joban twgiak Az chek keozeot, hogy Az mely ceh Nem elegh az eo Tornyanak epitesere aggyanak Mas cheh melleye, ha az nem Elegh harmadykat is [Kv; TanJk V/3. 10a]. 1628/1652: Negy eőkreót edgy fekete, Masik barna, harmadik veres Reót, Negedik Veres Tarcza [Torockósztyörgy; Thor. X/7]. 1644: Monar Giorgj szitta az felesetet ezzel hogj esse lelek leania azzal iarnak hogy ket felesetet eőltem megh, de immar te lesz az harmadik [Mv; MvLt 291. 420b]. 1660: három uankos, ketteynek az haja Ueres bagazia, harmadik(na)k len uaszon [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1756: Roka bőr discretio ... ket roka bőrt pénzűl ... attunk az harmadikot Roka bőrről [Carbonác Szt; TKI]. 1847: egy orzó három lopott lóval fűzőbe vétettett..., a' harmadikon, ellilantott [DLt 123 nyomt.].

2. ~a több közül a harmadik; al treilea/a treia dintre mai mulți/mai multe; der/die/das Dritte von mehreren. 1558: Consors Hendryken (!) azth walla megh eskewen hog mykor három darabanth wölth az ew hazanal, es waczora wthan eyet Lattha az Mas hazbol hogy egygy darabanth Bementh az Annoshoz, Es mykor az harmadykaath oda kylthek volna azth montha Nem zok^b kel [Kv; Tjk tör. — *Három betűből álló bizonytalan olvasatú szó]. 1657/1658: az magammal elől vitt három seregecske, melynek egyike puszkás, másikja kurtán, harmadikja az magam zászlója alatt levők valának [KemÖn. 372]. 1738: negy rokát foktunk az harmadikát az Gyekei also malmon alol ... Bogdány fogatta [Gyeke. K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

Hn. 1648: a harmadik tüzesben* [Dálnok Hsz; EHA. — *Értsd: tüzesben (falurészben)]. 1729: a' Száguldo ut mellett az harmadik lábban (sz) [Ne; EHA]. 1814: A' Fagy(gy)ásba a' Harmadikba (sz) [Pusztakamarás K; EHA].

Ha. 1606: harmadikot [UszT 20/191 Gregorius Antal de Zentlelek lib. vall.]. 1699: harmadikot [Szentdemeter U; LLt Inv. 28]. 1711: harmadikot [Szarhegy Cs; WLt].

harmadikszor harmadszor(ra); a treia oară; zum dritten Mal, das dritte Mal. 1697: világosan Constál ezen jobbágnak ökör nyuzása az melyirt

az Törvény megis büntetése, az mely birsagirt azon ökröt maga az kglmes vr(un)k jobbágya háromszor adta kezemb(e) keczer vissza adtam, de most harmadikszor az en kglmes vram számára be hajtattam [Szilágycseh; BK. Kőműves Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1736: Harmadikszor sem Compareált [Dés; Jk]. XVIII. sz. v.: engemet Gutta ütött világtalan nyavalyás embert csak Szebenbe harmadikszor kéntelenítettett jőni [Angyalos Hsz; HSzjPz]. 1844: A' Szöllöt harmadikszor is kapálgotjuk hol burjánosabb [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

harmad-ilykor harmadéve ilyenkor; cu trei ani în urmă pe vremea aceasta; um diese Zeit vor drei Jahren. 1755: Tudom hogy harmadilykor vagták le ezen kertett [Ditró Cs; LLt Gaffton András (52) jb vall.].

harmadiz 1. harmadfokú rokon; rudă de-al treilea grad; Verwandte dritten Grades. 1672: Barta Andras matkajaval Gergely Ersebettel oszve nem bocsattatik mivel vérséghe vagjo(n) közöttök egyiknek (!) harmad iz, az masiknak negjed iz [SzJk 119].

Szk: ~ *atyafi* 'ua.' 1766: br. Toroczkaiz Gergely úr is elvévé gr. Teleki Pál Anna-Mária nevű leányát. Ezek is egyik ágon harmadiz atyafiak [RettE 199–200] * ~ *en/ig levő/való atyafi* 'ua.' 1766: Kemény Zsigmond úr is elvévé gr. Teleki Miklós úr leányát, ki is harmadizen levő atyafiai Fekete (Lőrinc) is elvévé Naláczai István leányát, ennek mindkettőnek Toldalagi leány az édesanyjok s harmadizig atyafiak [i.h.]. 1804: Aztis bizonyosan tudom hogy a Szeki István Ur Feleségének Szakács Kristina Aszszonyának, Szakács Elek Uram, Harmad izen való Attyafia mivel a nagy Attyok egy test vér volt [Szentersébet U; Borb. II „Üdösb Szakács Josef (68) armalis” vall.].

2. ~ *ig/iziglen* három nemzedéken át; trei generații de-a rândul; drei Generationen/Geschlechter hindurch. 1657: Te vagy Uram, ki minden igazságodból a' bűnösök ellen harmad és negyediziglen fenyegetőzől: ellenben irgalmasságotat ezer iziglen ígérde a' Tebenned bizóknak [KemIr. 333]. 1680/XIX. sz. eleje: Boeri Praerogativával élt, annak successori penig paraszt szolgálattal nem szolgáltak, hanem harmad izig mind ez ideigis papi Tisztben foglalatokodtak [Ált]. XVIII. sz. eleje: leg job volna hogy a Ménlonak homlokán vagy sikkaján semmi jegy nem lenne, mert a nélkülös meg esik, harmad negyed iziglen ...ra fajzanak Praedecessorokra [JHb 17/10 lótarási ut.].

3. ~ *ben/re* harmadszorra, harmadúttal/versben; pentru a treia oară; das dritte Mal. 1648: Director Ur(am)ek kj hozatua(n) Szekel Annokot, azzal vadolliak hogy harmadizre paraznasagba(n) talaltatua(n) ki cziaptak volt az varasrol [Kv; TJk VIII/4. 291]. 1836: A Szöllök mindenütt harmad izben ki vagynak darabolva [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.].

harmadmagával impreună cu alte două persoane; drittsebst, selbdritt. 1570: Nyreo Matthe ... vallya, hogy Latta mykor az Zabo Janosne harmad Magawal fely Menth az Trombitashoz az wrais vele volt egywtal es oda Mwlattak [Kv; TJk III/2. 32]. 1590: Thudom hogy hitet jtele az teorweny Pribekek abbul hogy ha attae bite(t) az leannak vagy ne(m) ... hogy elmenczie magat harmad magawal [UszT]. 1597: B. wram w kegelme hagiabawli kwitem Josa deaknak az ky az Elest haytodta harmod Magawal wala aiandekot [Kv; Szám. 7/XIV. 51 Th. Masass sp. kezével]. 1613: Porro Pál vram harmad magawal vgy minth Porro Andrass es Rakosi Janos vramal Abrugybaniara fel Jeottek ... az Abrugybaniay Buza malomnak .. el foglalasara [Abrudbánya; Berz. 17]. 1634: En es az peres Atyfiak (!) jo mulatasban valank cziendesen oda jove Kerekes Janos harmad magawal es le ule közinkben [Mv; MvLt 291. 2b]. 1700: Egy deczeg (!) Kancza harmad magawal, az Idej Csitkaja lovaczka az Tavalyi Kancza [Csicsó Cs; Bállt 71]. 1776: én tőm fell harmadmagammal az szekérre [Nagyida K; Told. 22]. 1768: A nagyobb Szürke kantzatt hajtottuk be harmad magával a Nagyobb volt egy két Esztendos Setet vagy barna pej gyermek Io, a másik olyan Eger szorú forma pej [Páké Hsz; Szentk. Ioan. Kelemen (40) jb vall.]. 1794: el mentem itten Maros Szent Királyon* harmad magammal a' Mátyás Jantsi házához egy fél kupa bőrnak meg itala végett [Berz. 9 Fasc. 74. — *MT]. 1832: Nállam volt harmad magával Bor innya [Kv; KLev. 8]. — L. még Bogáts 7; SzO II, 326.

Szk: *harmad-harmadmagukkal* egyenként/külön-külön harmadmagukkal (a szóban forgó személyvel együtt hárman). 1700: Szeremi Mihály es Orosz Janos harmad harmad magokkal puris dignis personis akar kikkel esküdygenek meg hogy az A. Aknai Andras Deak Ura(m) ökrét a' Lomposo(n) le nem vágta az írotvanb(an) [Dés; Jk 305b]. 1707: a Kövesden az Kérdésben forgó ... pusztá Tóó helyet ... Apafi Mihály Donatioval adta némes Aknai Kőműves Gergely Deák Uram(na)k, és Statuáltattais magát jele(n) lévén Kőrül való falukból is a Birák harmad, harmad magokkal, és senki ne(m) contra dicált [Désakna; EHA] * *harmad-harmadmagukkal* mentik magukat egyenként/külön-külön két tanúval mentekeznek a vád alól. 1593: Zin Vczaj Kis Georgieot es Vadalma Gergelnet fogtatuk megh hogy eggiwe Volt Jara-sok Attunk az fogtataserst d 8 Az Teorueni ugj Talalta hogj Harmad Harmad magokkal men-cziek magokat alioquin halalt zenuedgienek [Kv; Szám. 5/XX. 172] * ~ *való törvény* harmadmagával való esküre kötelező ítélet. 1597: Mint hogy teoruenihez hitta üölt az Actrix Thot Keleme(n)ne ez It Reszi Matenet azért hogy eő feleölle azt mo(n)dotta hogy olly allatot adott neki hogy megh kel velle halnj ... Az Actrix kez volna feiet teoruenj ala hajtani ... Az Actrix teorue(n)t(is) kerj hogy eő sem(m)l gonoz veghre valot nem adott nekj, Az Zek harmad magauál üáló teorue(n)t

Itel az Actrixnek hogy eo sem(m)i gonozt az Jnek ne(m) adott [UszT 12/129–30] * *harmad-negyedmagával* (a szóban forgó személlyel együtt) hárman-négyen. 1736: békért az gazda hol két, hol három ejteles fazakat, hol segesvári ejteles viaszas szép uj kupát, azokat másod-, harmad-, negyedmagával elköszönte [MetTr 326] * *másod- ~ → harmad-negyedmagával*.

harmadnap I. fn 1. harmadik nap; a treia zi; der dritte Tag. 1570: Az felekyek Theorwenyek Repnd tartassat eo k. Meg Engettek az Regy allapatba lenny. De wgy hogy Byro vram Eleybe hywassa az kenez es megh hagia eo k. Neky hogi Az koloswary Embernek ... harmad napra Theorwent es Jgazat tegyen [Kv; TanJk V/3. 10a]. 1585: Harmad napon ... Vaczhyorara ... Halat attam [Kv; Szám. 3/XXII. 71]. 1589: Harmad nap ebedre | Negyedyk nap ebedre [Kv; i.h. 4/VI. 74–7]. 1590: engemeth Capitan Vram teorwenj zerenith azon az harmad napon pinkest előtt valo czeotertecken ezen jelen valo 1590 eztendoben nagy terhen marasztott [UszT]. 1625: Keolteottunk ... Elseo nap ... d 75. masodnaponnis f. 2/47 harmadnapianis f. 2/34 [Kv; Szám. XXVII. 91]. 1664: harmad napra viszá jöve 20 marha hijjával [Marossztanna MT; BálLt 55]. 1717: Janko Ur fi rosszul volt ... de harmad napra iobban lett [Szu; ApLt 2 „Udvarhelj kis Mester” Apor Péternéhez]. 1734: harmad napon tartoztanak Comparealni [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1749: (A tordai mészárosok) valamikor a’ hus árra elevaltatik Kolosvarat más nap vagi leg feljeb harmad napján, mindgjárt sollicitallyak a’ Mag(ist)rat(us) előtt itt hus elevatiojat [Torda; TjKt III. 152]. 1783: ott helyben el holt volt, az ott levő Aszszonyok kaptak rajta és addig kenegettek szappanos palínkával hogj valamenjire meg jött, harmadnapján haza hozatta ide, de az után-is csak beteges volt [Lengyelfva U; Ben.]. 1849: a’ menyetskét el is vittem házmohoz, s harmadnapra Thorotzkai Lászlóhoz beszegődtem, ki is a’ menyetskét elvitte Thorotzkó Szentgyörgyre [Kv; Végr. Vall. 58].

Szk: ~ *múlva*. 1573: Annak vtanna egy harmad Nap Mulwant, esmet meg go(n)dolya Adam Jstwan Magat [Kv; TjK III/3. 198a]. 1588: (Az elítéltet) Byro vram ... harmad nap mulva keotette fel [Kv; Szám. 4/I. 33] * *~ra kelve*. 1842: harmad napra kelve mentem Valasz utra* [KLev. 9. – *K] * *~tól fogván*. 1584: Az zekerekre az mit fel raktattak harmad naptul fogwan, azt fel raktak [Bonchida K; Ks 42. B. 21] * *húsvét ~ja*. 1570: Catalin Tar Balinth leánya ... vallya, hogy ew zolgalta Kys Mihalt Kis Karachontwl fogva hwsawt harmad Napiaigh [Kv; TjK III/2. 128]. 1767: Iffiabb Ferentz Lőrintz ... a Magyarok Husvéttya Harmad napja északán, ő gyűjtotta é meg, az iffiabb Molnár János ... kertit [Szászsztiván KK; BK]. 1845: Husvét harmad napján estve a Madarasi Ádámne háza szegelete meg gyujtásáról mit tudsz? [Dés;

DLt 502. 2–3] * *karácsony ~ja*. 1664: Fogattam meg Giörgiot az tavali szolgámat Karaczlon harmad napian [Albis Hsz; HSzjF]. 1757: az most el mult Karácson harmad napján az Springiek az mi Falunk erdejére jöttek volna [Gergelyfája AF; BK sub nro 839] * *pünkösd ~ja*. 1629: Pünköst harmadnapján vöttünk ki az czéh dutkájából másfél gira nyomót [Mv; EM XVIII, 56]. 1636: Anno 1636 piünköst harmad napjan [Kercsed TA; Borb.] * *ünnepe ~ja*. 1717: Az Ur levelet jnnep harmad napján atták meg [Borosbocsárd AF; BFr]. 1783: az Innep harmad napján le menyek [Kv; SLt]. * *most ~tól fogva* harmadnapja, tegnapelőtt. 1774: Most csak harmadnaptól fogva jöven haza br. Diószegi István úr ... monda, hogy a szegény Radák István úr megholt [RettE 322] * *nem ér ~ot* nem telik bele három nap. 1584: Sophia Zekeres Gergelne vallya Ezt hallottam Jsac peterteól ollyat chelekede(m) Neste kwrwa Ne(m) er harmad napot hogj meg Banod [Kv; TjK IV/1. 208]. 1643: megh mondek neki hogj Diosi Nagy Miklos le uagdalta az diznainkatt ... arra az sora monda Isten ugy segellien, nem ér harmad napott ki zedelőlzik innet somzeddsiaunkbul, az utan masod etdzaka gyuladot megh az Nagy Miklosne haza, es minden iouaiual elis ege [Nagyölves MT; RLt].

2. három nap(nyi idő); (timp de) trei zile; drei Tage (lange Zeit). 1565: Mynden Brassay, Lugassy Awagy Karansebessy Akar honneth walo, ky halat hoz, vag’ chikot ide az Warosra, harmad napigh tartozzék arwlly [Kv; PolgK 6]. 1570: Karaznay Nagy Antal, Es Dorko (így!) ... vallyak Mykor Thakacz Janostwl az Thakach Siluester gyermeke ely fwthot volna, hallotak hogi Byro Myhal kyztette el Theole, Es harmadnapigh az hazhean thartotta volna [Kv; TjK III/2. 40]. 1597: deak Thamast fogta megh harmad nap mulwa vagy masod nap kwldi hozza(m) ... keretet hogj lennek kezes erette [UszT] | Dorottia Azoni Bako Benedekne vallya Boba Catus ... harmad nap mulua, eotet meg zolitotta [Kv; TjK V/1. 133–4]. 1637: aval az szekely Istuannal eleget et s iült Padocz Istua(n) harmad nápeghis el vendegeskettek eggyütt [Mv; MvLt 291. 112a]. 1701: harmad napig ott mulatozánk nálla [Bárdos MT; MvLev. 8]. 1729: Az Kakas hegji ellenib(en) s allyáb(an) az kik Házakat epitettenek ... harmad napok alatt amoveállyák Hazokat [Dés; Jk 384b]. 1763: a’ Katonák harmad napig rostokoltak Jedden [Udvarfva MT; Told. 44/22]. 1806: a’ bival ... annak utánna harmad napigis a vetéseken legelődött [Frákos U; Falujk 6]. 1839: requirala engem Szokott jussam meg fizetése mellet Dimény Getzi ő klme, hogj mennék el Bosla Ferentz ő klmehez a vegre; hogj admonialnam harmad napok alatt az Prudentia Bányán lévő részeit [Torockó; Bosla].

Szk: ~ *előtt*. 1591: hallottam hogj hideg leles wolt harmad nap eleot me eleotte az giermek megh holt [Kv; TjK V/1. 55] * *~ja, hogj* három napja, amióta. 1603: Jo volna be haita-

nunk az mihalj ferencz menesit mert harmad napia hogy az Gaspar Balint buza wetesen kapálnak [UstT 17/40 Buzas Pal vall.]. 1631: monda Lengiel Miklosne hogy harmad napia hogj az szent Miklos penzet megh atta [Mv; MvLt 290. 260a]. 1724: Olah Miklostól harmad napja, hogy el vitték a Quartélt [Altörja Hsz; ApLt 2 Apör Péterné Kálnoki Borbála férjéhez] * ~ *múlva*. 1765: Ha azonn Murvai fején esett Seb curaltatt volna nem lehetett volna halálosnak mondani, de harmad nap mulva hivtanak Borbélyt curáltatása végett, mikor már meg mérgesedett volt a Seb, és elejít nem lehetett venni [Torda; TJkT V. 259] * ~ *pal vmi után vmi után három nappal*. 1570: Swky Jsthwantol weottem nemy zwksegemert keolcheon fl. 25 ilyen Condicioual hogy ha en eo neky es Jwuendeo wjkerezt wtan harmad nappal megh nem adhatnam egy Jobagiomat Tanchon el foglallya [Györgyfa K; SLt A. 34]. 1657: azon nap meg banvan a dolgot harmad nappal az utan viszsza küldöttem az jegy gyűrűt [SzJk 81]. 1711: el menetelem utan harmad nappal en vjabban is meg betegden mind rozslu voltam [Petek U; Hr 1/1] * *annak előtte/azelőtt/ezelőtt ~ pal*. 1583: Valaky Borat chaplarral akaria ky merethny es arulathny Tehagh a' Bornak gazdaia megh Mérettesse a' fwzerrel (!) az ahoz Rendelt es Valaszt Zemeliakkal annak eleotthe Valamikor akaria, vgi keth hettel vagy egy hettel, vag harmad nappal [Kv; PolgK 2]. 1633: ez eleott harmadnappal, az uagy chyak tegnapi itt az uarason uolt [Dés; DLt 376]. 1737: adott az vr Isten egy Fiu magzatot, kitis kereszteltem az előtt csak harmad nappal boldogul ki mult .. nagy Attyának T. Bonyhai Simon György Ura(m)n(a)k nevére Györgynek [ArJk 42] * *nem telik ~ belé három napba sem kerül*. 1773: Azzal elmentem Szénási József öcsémhez s egész estig arról a szörnyű dologról! volt a discursus. Én mind szüntelen azt állítottam, hogy ... conspiratióból lett azon gonosz cselekedet, rútul fenyegettem, akit a falusiak közül különösen kaphattam. Szénásiék csitítottak, de nem hajtottam reá ... Mondottam azt is, hogy nem vetek harmadnapot belé, hogy más álmod látnak a páncélcsehiek. Ugy is lett. Sőt nem tölt harmadnap belé, hogy elfogták őket [RettE 307. — *Ti. arról, hogy a jő-ok elfogták és megcsúfolták földesurukat, dr. Inczedy Sámuel] * *nem vet ~ ot belé — nem telik ~ belé * vmi után a ~ on vmi után harmadnappal*. 1570: Az wtan az harmad napon hogy Az vici-nwosk be gewlttenek volna geowe ket legyn esmetth oda [Erked*; JHbK XIII/23. — *Szász, később Mezőkerék K].

3. harmadnapos határidő; termen pentru a treia zi; Termin bis zum dritten Tag. 1680: ennek megh bizonyítására harmad nap designaltatik, akkor az mas felekis minden helyes bizonyosságokkal praetensiojok(na)k stabilimentumara keszen legye-(ne)k [Kv; RDL I. 158]. 1742: Tetetette Terminust harmadnapot vagy egyéb üdöt, mennyi üdö alatt legyen az Contractus iratás? [Asz; Bosla vk].

1834: ezen rajzolás ideje harmadnapra határozodot [Kv; ÖCJk].

II. *hss-szerűen*; cu valoare de adverb; adverbialartig; harmadik napon; in a treia zi; am dritten Tag. 1574: Anna Kiral Balintne Azt vallia ... Talallya otth ferenchet ..., latta hogi az vullan ket pokol war volt, harmad naps oda Ment tahat az vekonyam (!) pokol var fakadot [Kv; TJk III/3. 386]. 1597: Az vtan harmad nap Ieowenek oda Ludas Gergely es Dan Gergely [UstT]. 1651: ez mostani közelbik Szent Antal nap uta(n) Harmad vagj negjed nap halla(m) [Gyula K; RLt]. 1688: harmadnap az pénzt kezünkhöz akarván venni, hat az edgyik Tússzűt elő nem adhattyak elveszet(ne)k mondgyák [Dés; Jk]. 1852: Miklos már egy hét óta kisdedovoba jár; ... harmadnap mindjárt a' lovasdiban el-esett, bétörte a' homlokát [Kv; Pk 7].

Szk: *minden ~ harmadnaponként*. 1702: az ki rühes agarak vadnak ot ... minden harmad nap mosatasd [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1763: a szálló hajtáshaz nem fagattam mivel it majd minden harmadnap Havaz [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.]. 1775: szuts alias Papuk Mihály ... igen jo lo csiszárnak tudom abbol, hogy minden harmad nap más lovat láttam nálla [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ír.].

Ha. 1841: harmadnapra [K; KLev. 11].

harmadnapi 1. harmadnapos; in a treia zi; dreitägig. 1640: Szabó Andrásné beszélé énnekem, hogy neki Szabó Istók mondotta, hogy Novak Farkasnéál harmadnapi gyermekágyban igen beteg feküdt és Novák Farkasné cigányokkal meg akarta fogdosztatni [Mv; MvLt 291. 218a átírásban].

Szk: ~ *betegség/hideg harmadnapos hideglelés*. 1668: En Jenei Gaspar obligalom magamat, teljes eletemb(en) valo bor nem iszasagra excipialvan ilyen Casust, hogy harmad napi betegsegeb(en) a dolog ugy kivanvan hatod resz ejtelnyi bort szabad legyen nyavalyam terhenek könnyebbitesere meg Innom [SzJk 102]. 1755: az én kegyes Mlgos Patronámot már kétszer a harmad napi hideg ki lelven, bizony egy tsepett sem pirostitotta [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. 1771: Katit ... az minden napi hideg szüntelen leli, Annikot pedig az harmadnapi hideg [Székelyföldvár TA; Told. 5a Bánffi Druzsiana lev.]. — L. még RettE 317 * ~ *törvény*. 1754: harmadnapi Törvényt láttat reája [Toldalag MT; Told. 36]. 1774: bé mentiunk égyüt Satisfactoria ... Kabos Sandor Uram az Udvaron meg támadat, s rutul meg Vert benünket ..., s harmad napi Törvényt akart reánk tétetni [Bedecs/Mocs K; KS. Kopács Gyorgye (40) jő vall.]. 1794: harmadnapi törvényt láttatok reája [Dés; DLt 1799. évi iratok közt].

2. háromnapos; de trei zile, care durează trei zile; dreitägig, von drei Tagen. 1621: El telue(n) az harmadnapi gazdalkodas az mely fazakakat az konjhara veottem volt czak egiet sem attak vizza benne, mjnd oda vezet [Kv; Szám. 15b/IX.

52]. 1779: kolozsvári református pap Deáki Pál uram megholt harmadnapi betegsége után ... megfázván hirtelen meleg házba ment, amelyből catharust ... kapott [RettE 393]. 1786: Meghaltak ... Imre Kata harmad napi gyermek [M.gyerómonostor K; RAK 107]. — L. még FogE 110; RettE 335.

3. harmadnapra szóló/való; pentru a treia zi; für den dritten Tag. 1802: Nemes Torda vármegye. Also kérélete Vice Ispánnya Martonosi Tekintetes Gálfi Josef vr meg jelenvén a' Succumbens Méltóságos vrnak Also Járai Curiája Kapuja előtt, és ottan a' Tekintetes Generális széknék ezen panaszos perben hozott Deliberativa Resolutioját és ahoz képest a' Succumbens Alperes Méltóságos vrnak meg intetéről szollo Testimoniálist, az Executióra lett Certificáltatásról, és harmadnapi hír vételről költ Relatiókat fel olvastatván, ... az Executiót annak rendi szerint tentálta [BLt 12]. 1850: fölolvastatta velem^a A' ... Kerületi Jegyző Szentiváni József Ur által végben vittetett 3mad napi hír vételről szollo Bizonyítványt [DobLev. V/1286. *Egerszeg (MT)].

4. három napi; pentru trei zile; für drei Tage. 1585: Ez harmad napj Ebedre hozottam ő km(e)k eleiben 2 pfont Beczy Geztenyet p(er) d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 15 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

harmadnapos harmadnapra megállapított; stabilit/fixat pe a treia zi; auf den dritten Tag festgesetzt. 1826: fa vágásért folytatott harmad napus Kereset [Szövérd MT; Hr].

harmadnapoztat harmadnapi/harmadnapos törvényre idéztet; a lása să fie citat în fața instanței în a treia zi; auf den dritten Tag vorladen lassen. 1852: Nagylaki^a Falusbíró Gödri Sándor urnak meg hagyatik, hogy Mészáros Juont 3ad napoztassa és a 3ad nap bételtével — a becsü summát és okozott költséget rajta exequalja [DobLev. V/1336. — *AF].

harmadnapoztatás harmadnapos törvényre idéztetés/rég intetés; citație în fața instanței în a treia zi; Vorladung auf den dritten Tag. 1845: A' mál napon lett Harmad napoztatásommal tudhattam meg azt; — hogy ... a' Tts Tisztség ... réám nézve terhelő Határozatot hozott ... Kérem a Tts Tisztséget ... az executiót méltoztat fel függeszteni [DLt 1847. évi iratok közt].

harmados I. mn Névszói v. ige-névszói állítmányú szerk. tagjaként; ca membru al unei construcții cu predicat nominal sau verbal-nominal; als Glied einer Konstruktion mit nominaler od. verbalnominaler Prädikatergänzung: 1. harmadtulajdonrészes; care are a treia parte dintr-o posesiune; das Drittel des Besitzanteils habend. 1554: Az Malomról ilyen keppen wegeztwk, hogh Illyessy Christoph az Malomban harmados, ilj okkal az cynalasat keozwl cinalljak az assonnyal, es az malomnak minden gongyat wyselye, es

holtha wthan Illyessy Cristophnak maragyon [Bö-lön Hsz; SzO II, 115].

2. harmad-örökségrészes; care are a treia parte dintr-o moștenire; das Drittel des Erbteils habend. 1584: Geres Bretz Dienesne vallia Teremy Marta minthogy harmados volt az Andras vr Iowayban ketteyt a' zeóleonak Marta Azzon birta [Kv; Tjk IV/1. 340—1]. 1626: Az öröke-segekbeol penig ... varas teoruenje szerent, az feleségem harmados, az giermekim ket reszwuek legienek [Kv; RDL I. 129]. 1761: Talaltatnak olyan aqvisitumok mellyekb(en) à relicta neve nincsen 's ad positeritates regulaztattak ezek jure tsak a' fiakot illetik ..., mind az által à relicta Ura nevének viseléséig ezekb(en) is harmados [Hsz; BLv.].

3. vmilyen jövedelemben harmadrészes, jövedelemharmados; care are a treia parte dintr-un venit oarecare; das Drittel irgendeines Einkommens habend. 1640: Minden fele vetesbeol borbol dezmat adnak Melyben az Praedicator harmados [Gyalu K; GyU 57]. 1670: Veres mihaly V(ram) harmados volt az vám vételben [Mezőveresegyháza SzD; BLt]. 1735: Ha történik hogj valamely Malefactort, ezen reszre valo Jobbágjok és Sellérek közül, az idevalo Tisztek elebb deprehendálhatnák, mint a Varmegje Tisztei annak Causaja Dominale forumon agitáltatik, és a mikeppen ott Convincalodik annak harmad resze a Birake két része penig a Dnus Terrestris reszere caedal, azon ket reszben harmados az Udvari Tiszt [M.szentjakab TA; JHb XI/9. 22—3].

4. vmilyen szolgáltatásban harmadrészes; care are a treia parte dintr-o obligație; zum Drittel einer Abgabe verpflichtet. 1710/1770 k.: az Ekla consensusából engedünk^a Feldtői, vagy Nyirmezői Máténak tiz Esztendeig vgy hogy Esztendőnként deponáljon két forintot, . az adózásb(an) és vámozásb(an) harmados légyen [SzConscr. 41. — *Egy földet]. 1811: Barrabás Antal meg vivén az Zalag sumát az mostani fojo Bango (!) Czedulákban meg is kinálá vele előtünk; melyre tön iljen feleletett. Én Barthos vram el nem vészem ... s ha az pénz Változik adja meg nekem az uj jövendő penzből nem kél sem hogy 3mados vagy négyedes légyek benne hanem nekem az penzemet adja meg ne valjak kárt [Albis Hsz; BLv.].

5. ~ atyafi harmad-örökségrészes vérrokon; rudă de singe căruia i se cuvine a treia parte dintr-o moștenire; Blutsverwandte zum Drittel des Erbteils. 1646: My ... hutos Diuisorok . Mikoron mi az beczületés Tanaczj commissioiaibol Szőlősi Gabor hazanal, fűdezułt Feleségének Gichiner Borbara Aszonnak, Tertiumat az harmados Atiafiak(na)k minden rendbelj ingo bingo marhakbol, ki mutatnk uolna, es az harmados Atiafiaknakis leualtak uolna, az öröksegekből es egieb fen allo dolgokbol igi alkuuanak megh^a [Kv; RDL I. 133. — *Köv. az egyezés részletezése]. 1660: negi szaz hetuen öt forintnal többet fizetni nem tartoznak Melyet megh fizetuen az harmados Atiafiak(na)k az kouaczi fa-

milia Annak utanna semmi közet soha ahoz. az az házhoz az harmados Atiafiak ne mondhasak [Kv; i.h. 145].

II. *fn* harmadhetenként szolgáló/harmadhetes jobbágy; iobag care prestează serviciu din trei în trei săptămini; dreiwöchentlich Fronarbeit leistender Leibeigene. 1632: Galacz Portio. Ezek* mind Harmadosok, adott nem adnak ... Seruitia. Zolgalattiok ezeknekis harmadhetenkint mint az teob falubelielnek [Galac F; UC 14/38. 100. — *Ti. az alább felsorolt jobbágyok]. 1720/1811: Vagyon a Sepsz Szotyori Határon Apro fü nevü helyben ... egy darab ebb(en) harmadosok vagynak [Szotyor Hsz; Borb. II].

harmadoság örökségbeli harmadrészség; drep-tul la o treime din moștenire; Teilhaberschaft des Drittels von dem Erbteil. 1674: Mivel az Vr Cornis Gaspar Vr(am) eo kgme szegeny megh holt feleséginek minde(n) nemü Iouaib(an) ter-tialitast harmadosagot praetendalt ... engedek oda* [Szentdemeter U; Ks 90. — *Köv. a fels.].

harmadott harmadúttal/versben, harmadszor; a treia oară; zum dritten Mal(e). 1555/1566: Harmadot wallom testamento(m) szerint az En Jam-bor Vramat Gywlaj myhalt tutorol es gond wyseloyvly [Zsuk K (melyik?); SLt A. 33]. 1605: Harmadoth ezt chielekette az teoruenj keozben eo kegielme rajtam Negied teoruenj keozsom ez, hogj ... vetet buzamnak az Harmad rezzet (hatal)masul el Arattatta [Ust 19/82. 85].

harmadrendbeli harmadrendű; de rangul al treilea; drittrangig, dritten Ranges. 1621: Atta(m) ... Gubernatorne Azzonio(m) kocziissinak Abrak Cipot Nro: 6 Az masik rendbeli kocziissok(na)k Abrak cipot Nro: 4. Az harmad rendbeli koczi-sok(na)k Abrak Cip: Nro 4 [Kv; Szám. 15b/XI. 122].

harmadrész 1. harmad; a treia parte, treime; Drittel, dritter Teil. 1546: (A büntetéspénz) harmádryze az byroe lygen az ket ryse penyg lygen az perese | az menyé samw disno wagyon ... ossaak harom ryste es az harmad ryzyt agyak Banpfy Bernaldnak [MNY XXXIX, 155]. 1579: Az Espotaly Mesterne keonyeórgesse felől ... wegeztek hogy az ket rezt wegyek ky teolle, es az harmad Rezzel legie(n) zabad ember maganak [Kv; TanJk V/31. 182a] | Posa Peteris fel vette' az penznek harmad reszetth [Ördögkeresztúr K; JHbK XIV/24]. 1597: az njeresegekis harmad reszet megh keuano(m) [Ust 12/55]. 1632: az ki egez telkett bir, az ollian Eotuen penzt ad, az ki pedig fel uduart bir, az ollian 25 penzt ad, az meli penigh harmad reszt bir egy Telekben, az ollian semmit nem ad [Fog.; UC 14/38. 109]. 1652: Minde(n)fele Gabonabol dezmat ad(na)k*, melybeől az Pap(na)k harmad rez jar [Nagykapus K; GyU 109. — *A fej-nek mint a gyalui vár-tartomány urának]. 1667: mindenek(ne)k az harmad resze Mihalcz Mihaly Vrame [Ikafva Hsz; Borb. I]. 1688: A mi adosság meg fén uagyon,

az első osztozodas szerént az harmad rész [Czutak Istuanne Aszonjome leszen [Ksz.; BCs]. 1736: vasarlottam ... Tordah az Sőyágo uttzában ... levő fundusnak egész harmad részit [Torda; TJkT I. 102]. 1789: a Potsfalvi Határon lévő Rad-vántz nevezetű Erdő ... harmad részeis alig vagyon meg a fáknak [Abosfva KK; GyL]. 1806: A' mi pénz gyül a' büntetésből, annak harmad részét az Eskütség el-költheti a' maga szá-mára, két része pedig tétetődgyék a' Co(mmun)ittas Cassájába [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115].

Szk: harmad-~ (több közül) mindegyiknek egy-egy harmada. 1696: az Nagy Lu Kertet két reszben szakasztvan mint az Ket szakasztasnak Harmad resze [Bethlen SzD; BK].

2. örökség-harmadrész; a treia parte din moștenire; Drittel des Erbteils/der Erbschaft. 1580: Magiari Janos Nagj beoleoni N(sgod) drabantinak tizedesse ... vallota kis georgy Simon es Tamas-nak az Anniok kis pal gal georgy leania volt es az zamara birtak bene harmad rezre az Illiesy Leorintz feolden az zyle apiok holta vtan [Mik-lósvár Hsz; HSzjP].

Szk: *anyai* ~ anyai örökség-harmad. 1623: Leorikenek Anniay harmad Resze neulesere, es tartasara el keölt [Kv; RDL I. 121].

3. ~ben (egy)harmadában; in a treia parte; in (einem) Drittel. 1871: Elnök jelenti, hogy a törvény értelmében a presbiterium is harmad-részben megújítandó. A kilépettek újra megvá-lasztattak [M.bikal K; RAK 288]. 1874: A praes-biteriumnak harmad részben történt megújítása törvény szerint kitűztetvén ... Megválasztatott Tussai Ferencz, feleskettetik [Búrjánosóbuda K; RAK 19].

4. Jelzői jel-ű haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: harmad(rész)nyi; de o treime; Drittel. 1631/1681: Az Zejkieknekis* ... majd harmad rész határokat hatalmasul élők [A.nádasd H; VhU 96. — *Értsd: a zejkiefiaknak]. 1679: adá el Salanki Janosne Asz(sz)anyomnak az maga reszire nezendő darab harmad rész sző-lejt f. 8 [Ne; DobLev. I/28]. 1716: vetet volt Zalogban ... (egy) és örökös jobagjat harom hazas fiaival ... ezeken kívül ... az Nemes Udvarház helynek harmad rész telekjet [Tomp-háza AF; JHb XXVIII/20]. 1776: Biro Susa posteritassi harmad rész nyíl erdejek [Aranyos-rákos TA; Borb.]. — L. még RettE 413.

Ha. 1745: harmad részit [Torda; TJkT II. 83]. 1767: harmad részit [Galgó Sz; JHbK LVI/1. 15–6]. 1781: harmad részit [Asz; Borb. I]. 1808: harmad résziből [Harasztos TA; i.h. II].

harmadrészes harmadrész-birtokos; posesor/-proprietar al unei treimi; Drittel-Besitzer. 1680: Harang Labi Sigmond Ur(am) harmad riszes dengelegen [Dengéleg SzD; Ks 90].

harmad-szita kb. nagyoló szita, derce/korpaszita; sită rară; Gröbsieb. 1771: Gyakor szita 1. Másod szita 1. Harmad szita 1 [Katona K; Born. VI. 7].

harmadszomszédos de al treilea vecin; als dritter Nachbar. 1574: Vayda Andras Azt vallya hogi harmad zomzedos volt Igarto gergy Zeoleyewel [Kv; Tjk III/3. 337].

harmadszor a treia oară; zum dritten Mal(e), das dritte Mal. 1567: elozet etwen penzel masodszor egy forintal harmadzer kettowel bwntettessek^a | harmadzor egy gira ewstet bwntettessek megy^b [Kv; ÓCART. — *Ti. a részegeskedő v. szerencsajátékba merülő ötvöslegény. ^bTi. a mester szabálytalan legényfogadás vétkeért]. 1570: az legyn ... ezt Monda Tyltton ty kegelmetekett megys Tylthom harmadzors tyltom [Erked K; JHbK XIII. 23]. 1598: Zaz Gaspar wallia. Ket vttal wolta(m) az Hidalmasi harminczadon ... harmadzor Nagy Almasra Ieotte(m) [Kv; Tjk V/1. 184]. 1667: harmadczoris az maradczagot kerven az Kiraly Biro tollök, es keresireis sem(m)it sem igerenek, sem executiot ne(m) engednek [Asz; Borb. I]. 1720: Harmadszeris el küldte Barcsai Josep (!) Uram [Abrudbánya; Berz. 18. Fasc. H]. 1779: harmadtzor feltámodván Lovás Indrej réája mene [Záh TA; Mk V. VII/12.]. 1817: harmadszer akart a' Tzigányok elfoglalására menni [K; KLev. 10].

Ha. 1579: elozet ... Mazzor ... harmadzor ... Negiedzer [Kv; TanJk V/3. 185a]. 1797: Először Másadszor Harmadszor^a ... Negyedszer ... Ötödször Hatadszor ... Hetedszer ... Nyoltzadszor ... Tizenharmadszor [Migen AF; DobLev. IV/777. — *Alább egyszerű: Harmadszor] | Elsőbenis ... Másadczar ... Harmadszer [Vízszilvás SzD; WassLt Consr. 144]. 1817: Harmadszar [K; KLev.]. 1813: Másodszor ... Harmadszor ... Ötödszer Hatodszor [CsS]. 1814: Először ... Másodszor ... Harmadszor ... Ötödszer ... Hatodszor [Mv; MvLev.]. 1857: Másodszor Harmadszor ötödszer [Bács K; KmUlev. 4].

harmadszori de a treia oară; drittmalig, von drittem Male. 1606: Lukacz Vr(am) ... az zekereol le veúe az feizet ... hosza vaga hogy Janos vram az sakbul a keörtuelt rasza uala, hogy az homlokan esek egy kichin vagas, mazzeris hozza vaga ... harmadzeri vagasanak(is) vgy leon, negedzer hogy hozza vga, osuat Janosnenak az vyat ... talala [UszT 20/195]. 1660: Hogy Kegyelmed én rólam, igaz atyjafiárdól úgy elfelejtkezett, csudálom; nem akarván azért én Kegyelmed vétke példáját követnem, ezzel már harmadszori írással látogatnom [TML I, 540 Teleki Mihály Veér Krisztinához Sárospatakról]. 1687: valaki pasztor eleiben nem agya marhajátt, első meghintés az lapatt lészen a fenéken, masodszori 24, harmadszori 36 az marhajati is el veszik [KGy]. 1704: Ha kik ... előbbeni vétkes, és káromkodo magok viselésének ... véget vetni nem akarának ... Nemes Szék az ollyakat meg fogatván ... elsőbben meg veszszöztesse, másodszor páltáztassa, harmadszori és utolsó bűntettesekre kövel agyonverettesse [UszLt IX/77. 79].

1797: fordított ... 2400-at az harmadszeri Bétsbe menetele alkalmatosságával orvosoltatására [Cege SzD; WassLt Consr. 560]. 1835: 1861 április 18-án Nagy Sándor, Ujhelyi Gáborné, és Dávid Sámuel elsőbbségi napaszatásakért 18. 15. k. április ezeknek másadszori napaszatásokért 18. 18. 22-ik április. ezeknek harmadszori napaszatásakért 18. 18. [Kv; ÖCjk].

harmadúttal harmadizben/versen, harmadszor; a treia oară; das dritte Mal. 1592: Elseöbe hogi be iedwenek az Jobbagiok zena hordani nem horthatanak az esed miat Masod vttalis iedwenek be akkoris chiak ketczer hozhattak zenat ... Harmad vttal hog' be iedttek, hat nap hoztak az Varos kertebe [Kv; Szám. 5/XIV. 174 Eppel Péter sp kezével]. 1602: amikor Pokos Paternenek marhayt Jowayt Inuentaltattuk az Notariussal egygyewt voltunk ... harmad vttal esmet mikor oda mentewnk volna ... kerdem ki zabaditotta rea [Kv; Tjk VI/1. 611 Zabo Andras és Schmelcz Leorincz vall. — A teljesebb szöveg. *bepecsételés* al.). 1694: harmad uttal az Sogoromat külte(m) el [Oroszfája K; BLt]. 1706: Ismét harmad uttal jövenek ide Sokan egj Hannagyal [Longodár NK; KvAKt Mss 261].

hármás 1. három részből álló; care are trei părți; aus drei Teilen bestehend. Szk: ~ törvény Werbőczy István Hármaskönyve; Tripartitum. 1796: Tessék Kegyelmetek(ne)k a Hármás Törvény 2dik Része 24dik szakassa szerint ... pénzt fel venni és a Devicinált Földet^a ki bortsáttani [Albis Haz; BLv. — *Szántóföldet]. 1826: Én özvegy Dobolli Istvánné Foszto Ráchel mint ... Alperes az Hármás Törvény 2dik Része 79dik 80dik és 81dik Titulussai rend szabása szerint az én defensámra agáló Szoszollomat Sükösd Istvánt ezekben revocalom^a [Ne; DobLev. V/1114. 2b. — *Köv. a nyil.]. 1829: az Hármás Törvény ... rend Szabása szerint ezen Perben defensaira agált Szoszollomnak Sükösd István Urnak a Per derekában ... eset hibáit revocalom [Ne; DobLev. V/1155] * ~ *törvénykönyv* 'na.; idem' 1834: a' Hármás Törvény könyv 2k Része 80k Czimje 180 Czikellye [Asz; Borb. I].

A négy kiadványban szereplő törvénykönyv Werbőczy István (1458–1541) köznemesi származású főlörmester, királyi szolgabíró, nádor, majd királyi kancellár Tripartitum V. Hármaskönyv néven emlegetett munkájára vonatkozik. Az először 1517-ben Bécsben latin nyelven megjelent mű utána még 51 latin és magyar kiadásban látott napvilágot. Első magyar fordítása már 1565-ben elhagyta a sajtót, sőt az 1636-i, latin veresbe szedett kiadást 1701-ben egy kv-i, magyar veresbe rendelt kiadás is követte. E közlésen forgó művet országgyűlési végzés és királyi szentesítés nélkül is — a szokásjog alapján — évszázadokon át törvényerejű jogforrásnak tekintették. Megjegyzendő, hogy Erdély neve a Heltai-nyomdából 1571-ben kikerült kiadás címében szerepel először; itt aztán a Hármaskönyv törvényerőre is emelkedett [RMNy I, 320–1]. A fentebb beiktatott szövegekben a viszonylag késői hivatkozások is ennek bizonyítékai.

2. háromrekeszű; cu trei compartimente; drei-fächerig. 1700: Az kapun belül vagyon hármás diszno pajta [Csicsó Cs; Bállt 71]. 1728: vagyon

egy fedél alatt harmos Pojtacsakak három Ajtokkal melyek majorsaguak rendeltettek [Ludvög K; Told. 29/19].

3. ~ *gyertyatartó* háromkarú gyertyatartó; sfejnic cu trei brațe; dreiermiger Leuchter. 1655: Egy jó Rez gyertya tartó köpüsteöl — f. 1 d. 25 ... Mas egy harmas gyertyatartó — f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 29].

4. ~ *arany* arany pénzérmefajta; un fel de monedă de aur; Art Goldmünze. 1717: Van egy Harmas Szent György Aranya az esztendő szám nincsen rajta [ApLt 5]. 1725: tanálatot arany Tövisen Egy régi arany, melyis lehet ötvenes ... egy negyvenes régi arany tizes arany hat ... ötös arany egy ... harmas arany egy ... kettős arany egy egyes arany tizenhárom [i.h.]. 1761: Diószegi úrhoz betértem vala. Sok szép aranyat mutata Ott láttam Apaffi Mihály erdélyi fejedelem nyolcszegeletű hármias aranyát, item Ferdinandus imperator 100 forintos aranyát [RettE 124]. 1770: Olosz Ferencz vr ... mondotta énnékem; hogy Benczenczen egy Hinto vagy Pirocsel Ládájával volt le téve 300 darab hármias Aranya [Déva; BK sub no 1017].

◇ Szk: ~ *csészsécske* '?' 1801: Egy hármias kis Csészsécske [Kv; Ks] * ~ *csupor pohár* '?' 1679: Zöld mázos, harmas Csupor pohár apro nro 1 [Udziszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 29] * ~ *domb* három faluhatár találkozásánál hányt (három) határhárom; (trei) movile de hotar ridicata la intinlirea hotarelor a trei sate; drei Grenzhügel an dem Kreuzungspunkt dreier Dorfluren. 1764: egy Jegenyei Fajban István nevű öregember nekem* mondotta és mutogatta hogy a Jegenyei határ a Körösfői Határral ezen Hármos Dombnál conterminálódott volna régentén, melyeknek édjikét látom megis hanták és sok régi modi edény Cserepeket hantanak ki belőle mély szerent ... emberi kéz által erigáltattak mind a három dombok [Körösfő K; KHN 66. — *Antal Ferencz (69) tanúnak]. o Hn. 1676: Esztana felől az Hármias domb [uo.; i.h.]. 1727: Falujok határos Déretével, Nyárszovál, Sárvasárával, Sobokkal, Esztánával, Oláh Nádassal, ... Esztana felől a Hármias domb ... tartya az határ(t) [uo.; i.h.]. 1764: A Hármos Dombtól fogva a Cseke tetőig [Gyerővásárhely K; KHN 151] | Tudgyae a Tanu mindenik nevezett szomszéd Faluk Territoriumtól hol micsoda nevezetű helyekben minémű Métékkal disztngváltatott nevezetesen hogy lött volna Météja Bedets felől az Hármias Domb nevezetű hely, a melly Dombok esnek a(z) edgyik Bedets felől, a másika Deréte felől, harmadika Jegenye felől, és azon három Dombok lettek volna emberi kéz által erigált Méték? | a Hármos* Dombnál [Jegenye K; KHN 206–7. — *De i.h. még háromszor *Hármias* alakban] * ~ *fiókú* háromrekeszes; cu trei compartimente; dreifächerig, mit drei Fächer. 1841: A Gabonás Két oldalán kétt hármos fioku fenýő fábol készült hambár [Egeres K; Ks 89] * ~ *föld* '?' 1781: A Kis Erdő tetejin a' mely harmos föld vagyon ennek a' két felső fele, felső

vicinussa Báro Henter Ádám Vr, also vicinussa ezen földnek harmadik hasábjá [Mezőbánd MT; MbK XI. 61] * ~ *gyűrű* ? három karikából ötvözött gyűrű; inel compus din trei cercuri; aus drei Ringeln/Reifen legierter Ring. 1634: Kuthi Istuan Vr(am)nak hagiok ... egy harmas halál feyes arany gywreot [WassLt Cegei Vass János végr.]. 1839: Egy hármias briliántos gyűrű [Kv; LLt] * ~ *halom* három faluhatár találkozásánál hányt (három) határdomb; trei movile de hotar ridicata la intinlirea hotarelor a trei sate; drei Grenzhäufen an dem Kreuzungspunkt dreier Dorfluren. 1760: A nagy hegyenn (: melyet mi Kerek Csere végének mondunk :) látunk három határdombokat úgy hallottuk is, hogy ezen Tétőn kell az harmas halomnak lémi melyek a Bogártelki, Sollyomtelki és Thürei határokat meg kü lömböztessék [Bogártelke K; KHN 185] * ~ *határdomb* 'ua.; idem'. 1807: az Határ járaskor ... harmas Határ Dombokat tsinálnanak [Körösfő K; KmULev. 3] * ~ *lovak* ? hármiasfogat (egy fogatba tartozó három ló); trei cai inhămați la același car; Dreigespann (in ein Gespann gehörende drei Pferde). 1780 h.: Vertem az Hármias Lovakra 3. uj patkot magamét ... az rezes Lora tsináltam egyet ujjat az szürke Lora vertem két uj patkot az paripára ... vertem egy otskát [Szászváros; BK] * ~ *malom* ? háromkövű malom; moară cu trei pietre; Mühle mit drei Mühlsteinen. 1704: az Szarhegy ut ... az harmas malomra jó [Szarhegy Cs; GyHn 16]. 1773: egy olal (l) töröt csináltattam ... a helykenyre a harmas Malomhoz [uo.; EHA] * ~ *öv* kb. három sávós öv; cordon făcut din trei brațe; dreiermiger/schäftiger Gürtel. 1704: Egy forgáts fejer hármias lantzós Eov [Kv; Pk 6] * ~ *pohár* kb. három egybejáró pohár; trei pahare care intră unul in altul; Dreiglas (ineinander gehende drei Gläser). 1696: Egy Galombas hármias pohár [Mv; MbK 80. 6] * ~ *szegeletű* háromszögű; triunghiular; dreieckig. 1754: egy harmas szegeletű vulgo Béles Hegy nevű oláhu Kapul Gyalulul (havas) [M.valkó K; KHN 104] * ~ *tászli* háromrend(es) fodor; trei rinduri de voaluri; Krause in drei Reihen. 1766: Egy Kamertok igen szép egy pár ing ajjal előruhastol hozzá való igen szép varrat hármias tászli [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.]. 1789: vettem kezemhez ... 1. Rendbéli vékony varrott patyalat öltözetet hármias tászlival ... Udvari gallérral, belső fodros keszkenővel edgyút [Meggyestva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel.].

◇ Hn. 1661: az harmas erdő aljáb(an) egy darab irotvanj [Bádok K; BHN 22]. 1685: az hármias hegy oldalában [M.köblös SzD; EHA]. 1687: az Hármias Terib(en) (k) [Bádok K; BHN 23]. 1845: A' Hármos nevű helyen (e) [Bádok K; EHA]. — I. még BHN 23 kk.

hármásan 1. háromrét; íntreit, triplu; dreifach/faltig. 1736: Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek ... Az asszonyok kendervászonból burkot csinálnanak az fejekre,

azt megfeketítették, hamuszín volt, azt a látkon leeresztették, hogy az földön vonszolódott a farka, azt pedig az háta közepin még egy helytt az közepin felakasztották, ott egy darabig hármason függött az burok [MetTr 405].

2. három csúcsban/csücsösen; cu trei virfuri; dreigipfelig. 1777: az hegynek hármason ki álló dombotskájának közepin [Magura TA; Ks 89].

harmat 1. *dtu is rouă*; Tau. 1752: Furu Győrnének Veres Ersébet Aszonnak, nyilvánvaló boszorkányságot nem tudom, hanem Oloján Tivadar nevű Diosadi Csordástul, hallottam mondani hogj egj alkalmatossággal, Furu Győrné Veres Ersebet Aszonj az Diosadi Csorda előtt a mezőn mezitelen szedte az hármatot [Diósad Sz; Ks: — Varga András (52) n. vall.]. 1854: a honfák szemében rezgő örömkönnyekek özöne volt a termékenyítő harmat s a honboldogulás gyümölcsét érlelő honfi lelkesülés volt a nap* [ÚjFE 329. — *1848. márc. 15-e].

A babonáskodás, varázslás céljából mezitelenül való harmat-szedést a régiségben a bűbájosság, a boszorkányság egyik bizonyosságának tartották [A mezitelenység babonájára és a harmat-szedésre 1. MNépr. 24 kk; Ethn. Mut.; NtLex. II, 474–6].

2. *dér, idj hóharmat; brumă*; Reif. 1734: A mi kárdifíol volt a' harmat előtt Pinczébe tettük [Szamosfva K; Ks 99. X. 14 Veres János lev.]. 1804: a Harmat itt is erőssen el rontván a szőlőket megvállik ki? és mikor szedi bé a mustot érette [Ádamos KK; Pk 5]. 1830: a mult 1828-dik Esztendőben a másodszeri kapáláskor Alamor-on is a Harmat a Törökbuza, Ruszujka vetéseket el forásztá és Sanyaritotta [Alamor AF; TL. „Ion Barák mp. Alamor Disunitus Pap”].

3. *dtu áldás; har, dar; Segen*. 1738: kívánom ... az 1738 Esztendőis Mennyei kegyelemnek bővebb bővebb harmatival harmatozzon Ngodra [EMLT Onadi B. Josef alumnus lev. patrónusához].

◇ Hn. 1838: A' Harmat völgyben (sz) [Mezőmadaras MT; EHA].

harmatkása a Glyceria fluitans termése; seminte de rourică; Flutendes Schwadengras-Korn, Schwadengrütze. 1683: Harmatkása Egy kicsin berseny [Uti].

Kevesebb valószínűséggel a vízi harmatkása 'mană de apă; Großes Schwadengras' termésére is gondolhatni. — A Glyceria fluitans termésének táplálkozás céljára való felhasználására nézve 1. Rapaics, A kenyér 35–6.

harmatliszt finomliszt, *vég, nép* lángliszt, liszt-láng; fájná extrafiná; Kaisermehl. 1814: ezen 'Sakba ... leg fájíab harmat liszt vagyon fél vékányi süteménnek, a többi Fejér Cipponak, de azis igen fájí [Nyárádsztnedek MT; Told. 6. 1776–1815 Barabás István lev.].

Az erdélyi régiségben, a század elején még városi szinten (pl. Désen) is, faluhelyen pedig korunkig terjedőleg a búzalisztet fátolszítán [l. ott, valamint KTsz, SzamSz, TSzj] finomlisztázt szítálták. Az így kiszíttált lisztből készítették pl. a csörögét, kúr-tóskalácsot és a pánkót (fánkot).

harmatös 1. harmat lepte; inourat (acoperit cu rouă); taubenetzt. 1753: (A katonák) igen jo reggel kíványák, hogj harmatos Fűvet vigjenek, ha nem harmatos nem acceptályák [Hídalmás K; Ks 91]. 1764: a mely bokros helyet meg gyujtattam jo reggel még harmatos léven az fű, ottan akkor megis alutt, abbol az helyből tovább nem terjedett [Torda; Tjkt V. 243].

2. harmat-áztatta; ud de rouă; taufeucht. 1745: tiszta száraz idő lévén láttam hogj a' harisnyája harmatos vizes volt [Bálványosváralja SzD; Ks].

harmatosan (be)harmatozottan, harmat-lepetten; inourat; taubenetzt. 1793: Drági* Gondviselő Instructioja ... A Zabb olly kényes, nem hogj essőbe, sőt csak jo harmatossan sem lehet össze kötni, azért jo meg szárazsza, karoba rakassa 's jo szárazon hordassa bé [JF 36 LevK 189–90. — *K].

harmatoz 1. megszór; a presăra; bestreuen. 1760: Hat bibor fátýol borzos Fő kött. Két borzos Fő kött jó féle gyöngyel harmatozva [Mv; TSB 2].

2. *dtu* árad; a se revărsa; sich ergießen. 1738: kívánom ... az 1738 Esztendőis Mennyei kegyelemnek bővebb bővebb harmatival harmatozzon Ngodra [EMLT Onadi B. Josef alumnus lev. patrónusához].

hármával hármásával; cite trei; zu dritt/drei(e)n. 1570: Anna Jso Ambruzne ... vallya ... Mond Dabo Thamas eo neky ez byzonsagnak, Nem adom* kylemben három vedrenel mert Maswtis vgy aggyak, Eo azt Mongia hogj ely vezy vgis, Azt halwan Zabo gergneh azt Mongia hogi nem Engedi Senkynek Mert neky Dabo Thamas ados het forinttal, azért eois ely vezy harmawa ... vegre hogj az Mwstot haza hozzak Nem akaria volt Immar harmawal ely venny [Kv; Tjkt III/2. 4. — *Ti. a mustot három vedrével 1 forintba]. 1592: Vettem Esmeg harmaul d 2 az Torday Cipo Sittehetel 915 Cipott f 6 d 10 [Kv; Szám. 5/XIV. 333–4 Eppel Péter sp kezével]. 1735: Borbirak ... Attyánk fiai eő kglmek az Bornak jóvát s el kelhetőit vegyek hármával, hármánál pedig se alább, se fellyebb ne vegyék, ejtelt hat penzen arultassák [Dés; Jk 454a]. 1761: termett ... bor ... a Szülagyban nagyobb bőséggel s jobb mint tavaly, még most is meg lehet hármával egy forinton venni [RettE 130]. — L. még i.h. 317, 408, 417.

hármaztat kb. (harangot) háromszorozva kondít; a face să sune de trei ori; dreimal ertönen lassen. 1683: Wagyo(n) két harang, az nagyubbik kettőztetve szollo az kisebbik harmaztatva ha akaria vonatni kettőztetve [Bagos Sz; SzVjk 51]. Vagyon egy harmaztatva Szollo harangh, melyet vőtenek Flor Nro 25 [Désháza Sz; i.h. 135]. XVII. sz. v.: Wagyon egy harangh, kj hármaztatva szol [Egerespatak Sz; i.h.]. 1750: Vagyon itt a tholdalagi* reformata szent ecclesiában egy tisztességes fából épült templom ..., a templom

tornáca felett edgy kised harang hármaztatva vonnyak [GörgJk, ETF 107.23. — *MT].

hármaztató hármaztatva konduló; care sună de trei ori; dreimal ertönd. 1750: Fa harang láb, két harangok benne, egy nagy, az más kicsiny, hármaztató [GJk].

Szk: ~ *szavú*. 1648/1687 k.: Vagyon a harang lábón két harang édgik nagyobb másik kisebb, hármaztato szavu [Kövend MT; MMatr. 394].

hármé háromfelé; in trei părți; in drei Teile. 1615: Az Sugar Gergely örökseget harme ozzak és az harmad reze az öregb azzonnak maradgio(n) [Szentimre Cs; LLt].

harmine I. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: 1. treizeci; dreißig. 1588: Vicey Caspar vramtol veottwnk Zaz Naranchiot ... f. 10 Harmincz font gezeniet f. 3 [Kv; Szám. IV/1. 23]. 1600: Keotttettem az szegynlek zeoleyhez harmincz eo-regh hordokat, ki öregb s ki kisebb [Kv; i.h. XII/9. 86 Igyártó Simon sp kezével]. 1676: Az Rakottian egy Rét ... Harmicz (!) ember meg kapalhatna egy nap [Nyárádsztlászó MT; Told. 8]. 1723: Egy szegfű szín Angliai Poszto Dolmány, fejár bogár hátú sinórral, harmintz apro ezüst gombok s makkos gombházakkal [Korónka MT; Told. 29/2]. 1774: a Sz. Demeteri Számtarto Jánosí Márton Uram ... Harmintz darabból álló Dézma Juhát adot el égyet égyet égy Német foriuton [Mocs K; KS Conscr. 60]. 1850: a harmintz pengüt el veszik [Dés; DLt 860].

Ha. 1578: út kijő a Harokallj mellett a Harminczember-erdeje szegire [Dálnok Hsz; BHA].

Szk: ~-*harminc*. 1675: volt edgy summában 49. ökör bokrát ... az jóvainak harmintzának alkudtuk volt meg harmintz, harmintz forintoko(n) [Kv; WassLt]. 1761: Ezen 1761-dik esztendőben számos prussusok jöttek be ... Mester-ségeknék elkezdésére adott öfelsége nekik harminc-harminc rhénes forintot [RettE 127] * ~ *ember kaszálásra való/kaszáló* harminc kaszás egy-napi munkáját igénylő. 1681/1748: A Sós Tónál való darab réth harmincz ember kaszálásra való a Pusztá Petlendi határon | A Somberek alatt vagion ... rét mintégj harmincz ember kaszáló [Balászfva; BHA] * ~ *ig való*. 1736: Circiter harmincig való kristályt hozván egy kereskedő ember, az kolozsvári rationista avagy harminczados, Apor Istvának küldi [MetTr 327]. 1773: És midőn a faluban lévő nagy hídon mentem volna, valami harmincig való embert találtam a hídon, hogy tanácskoztanak [RettE 306–7] * *húsz* ~. 1734: Tudom hogj az Aszszony az Urfiak mellett olyan Aszszony embereket derék gazda Aszszonyokat tartatt, hogj húsz, harmincz forintokat is meg adott egnek [Szentpál K; TKI Maria Kercsi Lászlai Hegedűs jobb-is rel. vidua (50) vall.].

2. sznévi összetétel tagjaként; ca element de compunere in numere; in zusammengesetzten

Zahlen: treizeci și ...; unddreißig. 1539: Kewolth (!) Somboton* pewnkewsth elleoth walo wasarnapon Ezer ewth zaz harmynch kylench Ezhthendeoben [MNY XL, 137. — *K]. 1546: az menes zam zereenth harmycz negy [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. 1558: Mind az Notariusnak es az Egieb deakoknak attam harmicz Nyolch Jarasban f.4 [Kv; Szám. 1/V. 182]. 1560: Harmycz három Ezwstth Aranyas gomb [JHb QQ Temesvary Janos lelt.]. 1581: Marhat Peter es Antal attak uolt ... harmincz hat osporat es f.1 [Bikfva Hsz; Törzs.]. 1586: hoztak ... harminchj egyi zeken borokat [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. 1588: Az harminczi eott forintról ... Igazatt vehessen [M-fráta K; SLt Y. 31]. 1589 k: vgy vittem volna el akaratód nelkwl az harmincz het forintoth [UszT]. 1591: szaz harminch ket feo kapoztamis veszet oda [i.h.]. 1592: Harminczkilencz deogh bwrt ... atuk el f 2/57 [Kv; Szám. 5/XIV. 384]. 1687: Pipe harminczkettő [Görgény MT; UtI]. 1723: Ezek mind az Harmincz hátmán ... vgy vallanak mint az első Testis [Sövényfva KK; MbK 150].

II. fn-i jelű haszn-ban; cu valoare substantivă; in substantivischem Gebrauch: 1. treizeci; dreißig. 1703: adott ö kglme ... edgy versen harmincz forintot mas versen is harminczat [Bállt 91]. 1784: minden kalangya eresztésre limitaltunk más fél véka buzát, s ki vévén abból az tizedik tséplő rész vékát, s vgyan azok számára minden harmintzbol egyet ebéd vékára [Buzd AF; Eszt-Mk].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung: vhány közül harminc; treizeci dintr-un număr de ...; dreißig von etlichen. 1675: volt edgy summában 49. ökör ... bokrát ... az jóvainak harmintzának alkudtuk volt meg harmintz, harmintz forintoko(n) [Kv; WassLt].

III. hasz-szerű haszn-ban; cu valoare adverbială; in adverbialem Gebrauch. ~ *an* harminc személy együtt; treizeci (de persoane); dreißig an Zahl, unser/euer/ihrer dreißig. 1823–1830: Kikéért szin-te az egész Kollégium, csak tanítványaim valami harmincan, ezeken kívül, ha több nem, ugyanannyi deák [FogE 133].

harmincad 1. harmincad (határvám-hivatal); (oficiul de vamă de) treizecime/tricesima; Drei-ßigstzollstelle/amt. 1593: Toth Jstuan ... vallia ... Aitoni Gal Balas Zegedi Caspar zolgalanac mondotta magát, az harminczadon vaczon* [Kv; Tjk V/1. 418. — *Vác]. 1609: Nagi Benedeket kwldi Biro vram ... Deesre ... leuella az Harminczadon(n) megh haborgattott Attiank fiai dolga felel [Kv; Szám. 126/IV. 428]. 1678: En Palogiaj Mihaj ... az Desj Rationistasagban ... az harminczadon ... hirek tudakozasaban teljes tehettsege(m) Szerint forgolódok ... minden nemő harminczadot oszvegtetek, semmit aban hamis uton módon magam(na)k ne(m) reservalvan [Gyf; KA]. 1769: Külső Országokrol be hozatando vásznaktol 100 Róvtól öt Reff A Harmintzadon vetetik [UszLt XIII/97]. 1776: utolyára meg vallatták

hogy a Körösbe lovakat vittek el adni Halmágyra, az harminczadat el kerülték [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1820: Udvár hely Várossát a' több Városokhoz hasonlítani nem lehet mert azok vagy kereskedő Varosok, vagy benne Dicasteriumok vagynak, vagy Katonai Kaszármák, Pék Házak, Depok, Harmintzadok, vagy pedig Katonai Contractiok [UszLt VIII. 8. 68].

Sz. ebek ~ján járt ember minden hájjal megkent ember. 1779: Bíró János, vette Füredről, Heves vármegyéből, sok ebek harmincadján járt, Kolozsvárra származott embernek a leányát [RettE 404].

2. (harmincadrésnyi értékű) határvámilleték; taxă de vamă de graniță (în valoare de treizecime); Grenzzollgebühr (von Dreißigstzoll wert). 1573: Meg Értettek eo k. Byro vramtwl, Az Tére harminchad feleol myt Eleo Zamlal eo K. Eleiben, Mi nemew habarwsagot zenvednek varos hely Emberek Idegenek myat [Kv; TanJk V/3. 71a]. 1597: Chizar Peterne Borbara wallia ... eo-neki igen nehez volna hogy mind zeker bert mind harminczadot ew fizetet volna [Kv; Tjk VI/1. 44]. 1627: valamely kereskedeo Ember akarmy neucl neuzendeo Marhat idegen Orszagbul el adasnak es kereskedesnek okaiert be hozot ez Orszagiban Moldouanak es Hauaselföldének akar miczoda uttian, de mindenkoron, huzaddal, anagy Harminczaddal tartoztanak [Gyf; Törzs. fej.]. 1676: vöttem Petér deaktül harminczad árráb(an) ötven sing granát posztót [Uti]. 1739: adott volt el ... Száthmar varossab(an) két ökrött harmincz ött magyar forintokon az harminczodan kívül [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. 1788: az idegen Tartománybéli Minion nevű Festéknek bé-hozásáért fizetni szokott Harmintzad, minden másától 2. fl. és 24. krajtzárokkal meg-nagyobbittassek [Nsz; DLt].

3. harminczad/határvámszedési jog; dreptul de a percepe taxă vamală de treizecime/tricesima; Recht zum Dreißigstzoll. 1609: Birak vram ... Feyeruara mennek az el veot Harminczodunk vyolagh ualo recuperalsaeert [Kv; Szám. 126/IV. 304]. 1612: Lukacz Vramnak az praedicator-nak, mjnt hogy Vrunk eo felsege az Harmjnczad-nak bizonyos Arendajat, éppen mjnd az kylenec zaz forintot, eo kemenek Conuertalta [Kv; EM XLVIII. 363].

4. harminczad/határvámszedés; perceperea taxei vamale treizecime/tricesima; Dreißigstzollerhebung. 1677: Contrabant ... az harminczadnak alkalmatosságával itt teob eshetik mint az hámo-ron [CsVh 64].

5. harmincadósi/határvámfőnöki tisztség; funcția de vamă care percepe treizecime/tricesima; Amt des Chefs von Dreißigstzollamt. 1625: Vidany Ferenc az Colosvári harminczadott el akarva(n) foghlalni, kwldeottem nekj B.V.h. ajandekot [Kv; Szám. 16/XXXIV. 15].

6. harmincados, vámfőnök; șef de vamă; Chef des Dreißigstzollamts. 1649: Sarlos Bodogh aszony napja(n) Úyheliben celebralt sokadalomból Jeoue(n) Keozep szolnok varmegieből ... izent be

Berzeti Istuan(na)k az Tasnadi harminczadnak, hogy Bori Istua(n) rutul szidogattya [Kv; Tjk VIII/4. 411].

7. átv, csúf járandóság; retribuție; Gebühr, Bezüge. 1583: Miért Jarz vgmond az Rengeo Anna-val, ez feleol gonosz hír vagion, mert Amint erte(m) az harminczadosok(na)k meg Atta a' harminczadot [Kv; Tjk IV/1. 187].

harmineadadgs harmincadolás, vámolás; vămuire, perceperea taxei vamale de treizecime/tricesima; Bezahlung des Dreißigstzolls. 1677: Nemes ember ..., maga majorságában termett semminemű javaiból és marháiból, valamelyeket pénzen, vagy másképpen nem szedet, ha szintén az Országból ki-viszi, avagy küldi is, Harminczad és Vám-adással nem tartozik. Sőt a' parasztság-is ki nem maga, hanem Ura edgyetmássát viszi akár hová-is semminemű helyeken az Országnak határiban Vám és Harminczad adásra ne kényszerittesék. Az Országból ki nem viendő marháktól ... Harminczad adással a' szegénység-is nem tartozik* | Belényes Városi Nemesség contra praerogativam Nobilitatem taxa adásra ne erőltessék, és attól immunis legyen; bor dolgából harminczad adással nem tartozik* [AC 56, 146. — *Lapszélén az 1599-i egy-i art-ra való hivatkozás. *Lapszélén hivatkozás az 1614. évi egy-i art-ra]. — Vő. a harmincadlás címszóval.

harminead-arany harmincadvámába fizetett arany; aur plătit ca vamă de treizecime/tricesima; Dreißigstel-Gold. 1676: Belényesi György Eotvös-höz adtam Gránallott finom ezüstött mas fel tallertis adván forrasztására es aranyozására Aranyott negyett adván az Beszterczeiek adta harminczad aranybul [Uti].

harmineadatlan harmincadolatlan, vámolatlan (meg nem harmincadolt/vámolt); nevămuit (pentru care nu s-a plătit treizecime/tricesima); Dreißigstzoll noch nicht bezahlt. 1629: hallottam hogy Zolta titkon el adot volna az marhaban es hogy harminczadatlan marha volna [Kv; Tjk VII/3. 76].

harmineadbéli (határ)vámbelei; de la vamă de graniță; Grenzzoll-. Szk: ~ szabadság harmincadmentesség, határvámmentesség; scutire de vamă de treizecime/tricesima; Dreißigstzollfreiheit. 1797: Olvastatik a' Felséges Fő Igazgató Tanátsnak Rendelése, ... hogy ő Felsége meg-engette, hogy a' Belgiumi Republicaban lévő Productumok iránt a' Harmintzadbéli szabadság a' mint volt 1788-ban Viszon. (l) megengettetett (így!) [Kv; KvLt Tjk 54].

harmineadfizetés harmincadolás, vámolás; vămuire (perceperea taxei vamale de treizecime/tricesima); Bezahlung des Dreißigstzolls. 1613: a Marhakat harmintzad fizetes nélkül által szöktek [PLPr 35 fej.].

harmineadgondviselő kb. vámbiztos/felügyelő; inspector de vamă; Zollaufseher/inspektor. 1681:

Az mi kegyelmes asszonyunk elő nagysága^a felcsik-széki vas hámosi és szépmézei harminczad gondviselője Endes Miklós vram reversalisa [CsVh 88. — ^aBornemisza Anna fejedelemasszony].

harmincadhely harmincad/határvámállomás; stație/punct de vamă pentru perceperea taxei de treizecime/tricesima; Dreißigst/Grenzzollstelle. 1598: ha az Erdely aros ember el indul mindenewt bekewel iar, it penigh mikoron zinte honnyaban volna az ember ... effele harminczadosok Jstentelensege mialt ... mas vtra kel kerwlniek ... seot quod maius holot ew fege az ew ieowedelmet reiaibiztha, nem ewl az harminczad helie(n), mint ezeleot walo harminczadosok, hane(m) hazanal ewl, walamy hitwa(n) ... zolgakat tart az harminczadon kiknek sohol ez orzagba(n) semmi residentia-jok ninche(n) [Kv; TjK V/1. 180].

harmincad. Csak szk-ban; numai în construcții; nur in Wortkonstruktionen: ~ház harmincad/határvám-hivatal; oficiul vamal pentru perceperea taxei de treizecime/tricesima; Dreißigst/Grenzzollamt. XIX. sz. eleje: Az Harmintzadi Ház Circuitásában egy Fundus reuáltatik [Madaras Cs; CsVh 48] * ~hivatal 'ua.; idem'. 1864: 1810-ig . a cs.k. harminczadi hivatal ... Gy. Szt. Mikloson volt [Tölgyes Cs; GyHn 59] * ~kontrás kb. harmincadellenőr; controlor de vamă de treizecime/tricesima; Dreißigstzollaufseher. 1798: Volkányi Harmintzadi Contrás Vass György [DLt nyomt] * ~vám harmincadvámszedés, harmincadolás; perceperea vămii de treizecime/tricesima; Dreißigstzollerhebung. 1791: olá országban az harmintzadi vámban esni szokott excessusoknak el törlésire nézve valamely Nyomtatott czédulát vagyis Bolétát ... adatni parantsolt légyen [Dés; DLt].

harmincadik al treizecilea, a treizecea; der/die/-das dreißigste. 1797: Harminczadik Vallo Nagy Samuel 50. Eszt. szabad székelly vályya [Százajta Hsz; HSzjP].

harmincadlandó harmincadvám alá eső; după care trebuie plătită vama de treizecime/tricesima; dreißigstzollpflichtig. 1621: minden kereskedeő Emberrel Harminczados vram irassak fel az harminczatlando (!) marhakat [Kv; TanJk II/1. 311].

harmincadlás harmincadolás, harmincadfizetés, (határ)vámolás; vămuire, perceperea taxei vamaie de treizecime/tricesima; Bezahlung des Dreißigstzolls. 1677: Az harminczadlásnak eleitol fogva observaltatot bizonyos helyei voltanak, ez után-is azon helyek tartassanak, melyek nevezet szerint, Törcs vára, Veres torony, Volkány, Szászváros, Káransebes, Deva, Váradgya, Dés, Kolosmonostor, Besztercze, Máramaros, Csik, Sibó, Sombor, Thasnád, Székelyhid, Várad, Debreczen, Jenő, Belényes, és ezeknek eleitol fogva szokott Filialis, ujab harminczadlásra valo helyek, se Filialisok ne választassanak és ne rendeltessenek^a | Nemes em-

ber ..., maga majorságában termett semminemű javaiból és marháiból ..., ha szintén az Országból ki-viszi, vagy küldi is, Harminczad és Vám-adással nem tartozik^b... A' Mely Nemes ember, maga majorságából valo marháit, vagy a fellyeb meg-irt Harminczadlással nem tartozo javait, ez Országból ki-hajtaná, vagy el-adná, adgyon simplex Testimonialist arról, hogy saját oly marhája melyet másoktól semmi szin alatt nem kereskedésnek okáért vett és szerzett ... és így a' marhát ki-hajto, avagy azt meg-vett emberek békével bocsáttassanak | Kis Marjai^c Városbélieknek Privilegiomok helyben hagyatik ... az 1614. Esztendőbeli Articulus szerint; de mivel az Ország in Anno 1615 a' Harminczadokat mint Fiscale bonumokat recuperálni rendelte; annakokáért ök-is harminczad adással tartoznak de jure Regni; mindazonáltal a Fejedelmeknek szabados hatalmok és dispositio-jokra hagyattatik, ha mi indultumockal hozzájuk lesznek a' harminczadlás dolgából [AC 53—5, 146. — ^aLapszálen az 1572, 1592, 1636, 1649 és 1651. évi egy-i art-ra való hivatkozás. ^bLapszálen az 1599-i egy-i art-ra való hivatkozás. ^cB].

harmincadlatlan harmincadolás nélkül, vámolatlanul (meg nem vámolva); fără plata vămii de treizecime/tricesima; ohne Dreißigstzoll (nicht verzollt). 1629: Zegedj Gergely Deak az harminczados Georegh Zolta marhaiat azert foglalta el hogy harminczadlatlan hozta be [Kv; TjK VII/3. 79].

harmincadlevél harmincad-kiváltságlevél; scrioare de scutire de vama de treizecime/tricesima; Freibrief von Dreißigstzoll. 1598: B: vram kiraly B: vram w kegelmek Jndwltak ez May Nap feirwarra az Megh igrít harminczad lewelynek Megh szerszisire [Kv; Szám. 7/XVIII. 100 Thomas Masass sp kezével] | Myerthogy eo kgme biro vram munkalodot es faradozot kiraly biro, es Tanachbely vrammal egyetemben az harminczad lewelenek megh zerzeseben eo felgnel, ezert ... ez may napigh valam y Jeowedelme az harminczadnak volt annak hat zaz forintlatt .. zam weweo vram kezekben administraliak [Kv; TanJk I/1. 326].

harmincadlott vmennyi harmincad/határvám alá eső; supus treizecime; unter etlichen Dreißigst/Grenzzoll fallend. 1671: Én Rosnyai Lőrincz ... vállaltam fel a Törösvári Rationistaságot fő Harminczados Uram én kgme akarattýából ... Azért énis eskuszóm ..., hogy ... principalisomat el nem áruolom igacz (!) Czedulaval elek ... egy forintnál aláb harmincadlott marhakon kívül peczetes czedulat adok [Törösvár F; BfR].

harmincadol 1. harmincadot/határvámot szed/-vez, vámol; a percepe vama de treizecime/tricesima/de graniță; Dreißigst/Grenzzoll einheben, verzollen. 1598: Lütter Mihály ... wallya ... azt monta az zolgaia hogy ... akar mell igazan harminczadollianakis de megh kewannya az vra az ayandekot ... gazdam azzontol keretet egy vegh

karasiat ..., azt mondotta hogi lowat vitte(m) ki s annak az harminczadgiaba tudgia holot egieb lowat en ki nem vittem annal akit zewksegemre kochim eleot vitte(m) kiteol vglan nem zoktak harminczadlania [Kv; Tjk V/1. 183]. 1620: Az Daroczt forintszamra harminczadolliak. Zaz Gubatul f 1./50. Zaz Lasnaktul f 2. Zaz Nemeztul f -/20. Zaz apro tarizniatul f -/25. Zaz apro teoreok hevederteul f -/50. ... Egi tene szeor Eotul f -/2. Zaz Eoregh szeor tarizniatul f -/33. Egi vegh szurtul f -/6 [Kv; KvLt II/69 Vectr 16]. 1687 k.: Az Eoveketis litra szamra harminczadolyak ... Az szor sinort, és Gombokot, forint szamra kel, harminczadolni [Mv; MvRK Vect. 4].

2. harmincadot ad/fizet; a pläti vamä de treizecime/tricesima; Dreißigstzoll zahlen. 1598: Bachy Janos wallya. Ez el mült nyaron mikor marhammal onna(n) felliewl ieoweok wala egi pincze tokot attam ayandekon Thüri Janosnak ... keozel 60 forintomban teolt, az felseo partonnis penigh azzertint harminczadolottam rolla ..., annak felette egi takaromatis ketteo meczette felet el vette [Kv; Tjk V/1. 182]. 1600: Dancz Mihaly nunc hic in ciuitate Coloswar commorans ... fassus est ... Pal Deak zamara harminczadlot Toth Jstwan [Kv; Tjk VI/1. 407].

harmincadoltat harmincadon elvámoltat; a supune vāmii de treizecime/tricesima; mit Dreißigstzoll verrechnen lassen. 1666: Viszki Paal ez szertent Harminczadoltata ki hozot jóvāit ... Tüz gyujto üvegeket ... maszkaras Tükört. Jo fele tükört, Kep iro Aranyat ..., Rez Lanczoczkakat ... Pezmas szapant, Violas szapant, perspectiva-t, Pezmat, Alkermestt, Terieket [Ut].

harmincadoltatás vámoltatás; vāmuire; Verzollen. 1790: harminczadaltatása [Dés; DLt].

harmincados 1. határvám-hivatali főnök; şef de vamă la graniță; Chef/Vorsteher der Dreißigstzollstelle/des Dreißigstzollamts. 1573: <Mo>lnos Myhal Azt vallia hogy latta azt Kalmar ferenchne egy hancharal kenallia volt az Sombory harminchadost ... Az vtan adot egy lewelet neky kybe 10 fltot Engedet volt Az vayda az harminchadba [Kv; Tjk III/3.210a]. 1582: mentt boucyday Gergely V. fyevedelem lewelewl somborra* az harminczadoshoz [Kv; Szám. 3/V. 14. — *M.zsombor K]. 1590: vitt (l) Louas Jstuan, Az Banyay Harminczadosot (l) 2 Louon Deste [Kv; i.h. 4/XXI. 86 Kis István sp kezével]. 1613: az Praefectusunk altal, oda Hunyadra rendeltetet Harminczadosúnak Varadj Janosnak, plena authoritast engettünk: hogy ennek utánna ... az mely kereskedő Emberekhez suspicio leszen ... Marhaiokat reuidealhassa és ha miuel többet raitok találhat, aszt diligenter mi szamunkra confiscalya [PLPr 35–6 fej.]. 1699: Sztaniszló Ferencz Haczegi Harminczados m. pr. [Hátszeg; Ut]. 1736: Gróf Apor István lévén tricesimarum arendator, ... Circiter harminczig való kristályt hozván egy kereskedő ember, az kolozsvári rationista avagy harminczados, Apor

Istvánnak küldi; az árát megfizeti [MetTr 327]. 1803: noha már magam halál Istennek jobbatkán volnékis, de az Harminczadas szüntelen betegeskedvén, az officiumot el nem hagyhatom [Ebesfva; Pk 4]. 1829: Egykor leg Betegeb Álapotyában az Harminczados Ur Éfeli után hivatá velem szorgoson Nemes Konya Ferentz Urat [Nagyborosnyó Hsz; HSzJP Kováts Klára vall.].

2. harmincad/határvámszedő, határvámos/vám-tisztviselő; vameş care percepe taxa vamală de treizecime/tricesima; Dreißigst/Grenzzollleinheber/erheber, Zollbeamte. 1598: Nobilis Circumspectus Petrús filstich júnior ... fassus est ... Az sombory harminczadosnak Thüri Janosnak zantalan sok Jstentelenseget hallotta(m) ... Meggiessy Janos deak ket darab fay londist hozot wala Lengiel orzagbol ... mindenket el weotte teölle ... Seot mikoron az Coloswary wagy egieb ez orzaghy Aros ember az mas parthi harminczadon altal iew illien valazzal bochattiak eöket. No im my bekewel el bochiatunk, de mikor zinte hazatok kewzeobet ernetek az ti orzagtokbeli harminczadosoktol leze(n) bantastok ... ha az Erdely aros ember el indül mindenwt bekewel iar, it penigh mikoron zinte honnyaban volna az ember ... effele harminczadosok Jstentelensege miat nagl keoltseggel mas vtra kel kerewlniek noha it kewseb keoltseggel is be ernek [Kv; Tjk V/1. 180–1]. 1614: Vagion sok panaszkodas az harminczadosok ellen, kik ... az zegensegennis akarmi kiczin marhatollis seot cziak arato es czepleo rezekbeollis illeten es mod nelkw valo exactioakat czelekednenek [Ks 87 egy-i végzés].

Ha. 1750/1806: Ebesfalvi Harminczadas [VH].

harmincadosecdula vámcédula; билет de la vamă; Zollzettel. 1681: az igaz ügyben és kereskedésben járó embereket annak szabott rendi szerint való taxával, vectigállal, harminczados czédulája mellett békével bocsássanak* [CsVh 104. — *A harmincad őrállói].

harmincadoslegény kb. vámtiszt, vámos; vameş; Zöllner. 1634: Az mikor az harminczados legeniek el jovenek uskolob(e)*, az en marhamatis megh latogatak, es az Kerekes Zabo Istvanet [Mv; MvLt 291. 103a. — *Kis- v. Nagyesküllő K?].

harmincadosság harmincadosi tisztség; funcția de vameş; Amt des Dreißigstzöllners. 1599: Forgott masod vttal eo kgme eleott az harminczados-sagra valo tiztnek valasztasa [Kv; TanJk I/1. 330]. 1740: Fülöp Antal Vram ... à Dési Harminczados-ságotis Vdvarbiroságában kapta el [Rogna SzD; Ks 54. 72].

harmincadossági harmincadosi, vámfőnöki; de şef de vamă tricesima; Chef des Dreißigstzollamts. Szlk: ~ hivatal harmincadosi/vámfőnöki tisztség; funcția de şef de vamă tricesima; Amt des Dreißigstzollchefs. 1728: Instalván ... Dalnoki Daniel Atyá(n)k fia eő kegme a Tektes Nemes Universit-as(na)k hogj végje méltó Consideratiob(a) az eo

kgime nagj meg szorittatását Harminczadossági hivatalya iránt valo Ratiojara ki adott Difficultassát s meg adossittatását. Melly Instantiáját ... meg tekintvé(n) Vegeztetett* [Dés; Jk 376a. — *Köv. a kedvező végzés].

harmincadpénz határvám-jövedelem; venit din perceperea taxei vamale de graniță; Grenzzollein-nahme/kommen. 1620: serio demandalliak, hogj harminczados vrain semmi vtho(n) az harmincziad penzet hazoknal ne tarciak [Kv; TanJk II/1. 311]. 1677: En Rosnyai Lőrincz* semmi állapotbéli kereskedő rendeket nem háborgatok ... Annak fölötté az mi az harmincad pénz jó, gyűl, cedula pénz, ... Borra valo pénz tökéletesen(n), igazán szolgáltatom [BfR. — *Törösvári harmincad-]dos].

harmincad-proventus harmincad/határvám-jövedelem; venit din perceperea taxei vamale treizecime/tricesima; Dreißigst/grenzzolleinkommen. 1668: Logofet Demeter die 7. Maji váradgyai harminczad proventus adminisztrált kétszáz forintot, fl. 200 [AUt 88].

Szk: ~ pénz. 1684: Brádi Har(min)czados ad-(mini)strált Harminczad Proventus pénzt fl. 19 [U6].

harminczászló harmincadlobogó; drapel de la vama de treizecime/tricesima; Dreißigstelfahne. 1625: Az harminczad dolga feleől, az Beczjwletes Varos, Egj nehani vrainkatt valasztva(n), hogj vrunkhoz elő felgehez mennienek, az Harmincziad zazonak Jnnet ki vetele feleől [Kv; Szám. 16/-XXXIV. 237]. 1677: A' Mely Nemes ember maga majorságából valo marháit, vagy ... Harminczadlással nem tartozo javait, ez Országbol ki-hajtatná, vagy el-adná, adgyon simplex Testimonialist arrol, hogj saját oly marhája, melyet másoktol semmi szín alatt nem kereskedés okáért vett .. és így a' marhát ki-hajto, avagy azt meg-vett emberek békével bocsáttassanak...; de hogy ha ugyan akkor valami fraudulentia comperialtatik benne, a' Harminczad Zászlo alatt, azon Vármegyebéli, avagy helybéli Tisztviselőkbén, és a' Törvényhez értő arra köteles Nemes embereket convocatván láttasson törvényt reája, és ha convinctatitk, amittállya mind azokat a' marhákat, és azon feljül a' fraudulentiaért az Harminczados expensáját is refundálni tartozzék [Az harminczadlásnak eleitől fogva observaltat bizonyos helyei voltak az után-is azon helyek* tartassanak ..., ujab harminczadlásra valo helyek, se Filialisok ne választassanak, és ne rendeltessenek harminczad zászlók-is eddig valokon kívül bé ne vétessenek, hanem a' szokot helyekben tartassanak^b [AC 14, 53. — *A harmincadhelyek felsorolását 1. harmincadlás al. ^bLapszálen az 1572, 1592, 1636, 1649 és 1651. évi egy-i art-ra való hivatkozás].

harmincegyedfél harminc és fél; treizeci și jumătate; dreiBigund(ein)halb. 1713: az nagy Rápolti Macskási Familiának lennének in numero

harmincz egyed fél. Mlgs Gyulai Familiának, hetedfél* [H; JHb XXI/5. — *Ti. jb-telke].

harmincegyedfél-ezer harmincezeröttszáz; treizeci de mii și cinci sute; dreiBigtausend fünfhundert. 1595: az scolaban harmincz egyed fel ezer sendel fel verestol fizettunk Ach Lükachnak f 18/— [Kv; Szám. 6/XII. 46].

harmincezer treizeci de mii; dreiBigtausend. 1657: A kozák is ottan hamar melléje* érkezék harmincezeren — a hetmánnal [ETA I, 161 NSz. — *A szerencsétlen végű lengyelországi hadakozáskor II. Rákóczi György mellé]. 1775: Ide Erdélybe is harmincezer emberből álló militia volt disponálva két corpusban, egyik Marosvásárhelyhez, másik a Kenyérmezejére hogy szálljon [RettE 351].

Szk: ~ig való harmincezerre menő. 1739: az explorátorokat az fák melől harmincezerig valo jancsár puska szokál excipiáltak [Ks 99 Kornis Antal lev.].

harminceforintos kb. harminc forintban megállapított/szabott; stabilit in treizeci de forinti; in dreiBig Gulden (Forint) bestimmt/festgelegt. 1677: Mihálj Deak vra(m) ... Az harmincz Forintos saczba(n) ados f 6 [Kv; RDL I, 88].

harmincharmadfél harminckettő és fél; treizeci și doi și jumătate; zweiunddreiBigund(ein)halb. 1687: Kilencz fazékb(an) harmincz harmad fél eytel vay [Mocs K; JHbK LVI/6].

harminchetedfél harminchat és fél; treizeci și șase și jumătate; sechsunddreiBigund(ein)halb. 1729: egy magyar forint harmincheted fél pénz [ApLt 3 Balth. Fodor de Felső Valál (!) (54) ns val.].

harminkekét 1. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch; treizeci și doi; zweiunddreiBig. 1563/1569: mykor my megy att-hattyok es le tehettyők az harmynczket forynth [Mészke TA; Told. 27]. 1650: az Edes Anyam(na)k hagyok harmincz ket Sarga Aranyat [Kv; JHb III/7].

2. az utótag ismétlésével; cu repetarea ultimului element al compunerii; mit Wiederholung des letzten Glieds; egyenként harminkét; cîte treizeci și doi; je zweiunddreiBig. 1600: veotte(m) . Harmincz ket ket penz arra hust [Kv; Szám. 9/XIII. 17 Damakos Máté isp.m. kezével].

harminkekettőfél harmincegy és fél; treizeci și unu și jumătate; einunddreiBigund(ein)halb. 1592: Az harmincz kettedofel masa, es huzonket s egy fertaly font Saletromot veottek f 317 [Kv; Szám. 5/XIV. 8]. 1594: harmincz kettedofel keobeol búza (!) [Kv; i.h. 6/II. 8]. 1648: Az Reked odalan az Szeklekkal közös To felet ualo föld ... közepben ket Sinor harmincz kettőd fel ől [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. 1736: Ezen Szőlös kertnek hosz-

harmonika muzicufá; (Mund)Harmonika. 1845: Négy darab Hármónika [Dés; DLt 1388]. 1847: Rozának szünetlen csak Dazsó (!) volt a' szájába, kitől vásárfiába szép hármónikátis kapott, ezzel szünetlen játszik, senkinek át nem adja [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

harmonista (diák)zenekari tag; membru al orchestrei elevilor; Mitglied des Schülerorchesters/der Schülerkapelle. 1823–1830: amíg Debrecenben voltunk Ott hallottam legegélbb mesterséges éneklést a magyarok között és kollégiumi muzsikát, melyet Budai Esaiás professzor állított fel. Teménytelen sokan voltak az hármónisták és éneklő deákok, úgy hogy azt tudta az ember, hogy leomlik az auditorium a nagy hang miatt [FogE 165].

harnác l. hernác.

hárnýk ügyes, *tűj* ügyibealó; harnic; geschickt. 1821: a falu Utzájába meg Csoportozott falusi Emberek ... Ditsirék vala Sokan hogy Bezzeg Boár Gligor az Hárnýk Ember mert nem engedi a Domokos Udvarba bé hajtani a sok Marhát a Csavásból el vévén a hajtók elől azokat [Noszolyi SzD; Matskási It Noszolyi Cs. Pap Mitruj (za) vall.].

harói a Haró (H) hn -i képzős szárm.; derivatul cu suf. -i al toponimului Haró/Hărău; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Haró; din Haró/Hărău; Haróer. 1740/1767: requiráltatván az Harrai R; Filialis Ecclesiától egy ugyan ott Haroban lévő puszta Fundusatskám iránt ..., hogy épitenén(e)k réája egy kis Istenni Tiszteletre való Hajlékotskát ... adom és conferálo az mentioned Fundusatskát Istenünk ditsőségére [Kéménd H; JHb XXXIII/37]. 1768: az Harrai Reformatus Schola Mester [H; JHb XXXIII. 39].

Szn. 1628: Harai Zunlogh Janos Huniadwarme genek feő szolga bíraia [Haró H; JHb XXXVI/3]. 1639: Haray Jstvan [H; BK]. 1765: Harai Fejer Samuel Vram [Torda; TJKt V. 278]. 1807: Harai Josef [Kv; ACLev.].

három számn l. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: 1. trei; drei. 1544: Ez három zémelek azth wallotak* [MNY XXXVI, 52. – *Köv. a vall.]. 1546: wagoon, haath Bvza azthagh ... ozaak, három rezre [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. 1570: Magdalna fodor Myhalne, Azt valya hogi három forintot adott volt keolchen fazakas Symonnak [Kv; TJK III/2. 143]. 1592: haro(m) estendeie hogy zolgal zerrel [UszT]. 1613: Osvat Anna három pislent nioma meg tusakodas közben [Görgénysztimre MT; KJ]. 1638: haro(m) lo tereh szenűnket vőttek el [Torockó; Thor. XVI/1. 1694: három vanás forintakat [Kibéd MT; NkF]. 1695: Három bokor lepedő [Hsz; LLt]. 1715: attunk ... az Nagy mortnál három darabocsa földöt az három föld 8 köblös [Nagyak AF; Doblev. I/89]. 1727: három Tuzet

kamuka asztal keszkényő [Marossztygyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. 1739: Az Ág hidra menő labban tudak háram holdat [Ne; Incz. IX. 7b]. 1782: Háram porcszelán íbrík [Nalác H; CsS]. 1800: vettem a' lovak számára háram portio szénát [Torockó; TLev. 5]. 1818: háram napp, és háram éjjel ehen, es szomjan tartotta [Mfráta K; KLev.]. 1820: Háram fénekő xr 7 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 17]. 1840: ezert a munkamert gondolom hogy nem lesz nehézségére Bosla Uramnak a haram napra haram ezüst Rfta (!) fizetni ... a gerendak(na)k haram napak alatt valo őszve szedése mégyen 10 valto Rfta [Várfa TA; Bosla].

Hn. 1369: (Meta) curreret ad unum holm currundos perveniret ad tres monticulos Harum-holm vocatos [Kendilóna SzD; BfÖ I, 288. – Ugyanezt l. még 1370-ből i.h. 299]. 1718/1793: a' vető utnál ... a' három kutra rug lábbal (sz) [Albís Hsz; EHA]. 1723: Három szegiben (sz) [Kissoly-mos U; EHA]. 1759: az also farduloban: az háram földin (sz) [Csekelaka AF; EHA]. 1808: a Három földin (k) [Csekelaka AF; EHA].

Szk: ~ *ember kapálója* három kapás egy napnyi munkáját igénylő terület. 1694: Majorság szőlők nálok is vannak nro 2: 1: Az Thorma Ur(am) jobbágja szőleje ... mellj itiltetik őtt emb(e)r kapalo lenni II-dik a' Kosztandin Kolho(n) szőleje ... mellj mondattatik lenni, háram emberek kapaloja (!) [Láz AF; BfR ifj. Bálpataki János urb.] * ~ *ember kaszálója* három kaszás egy napnyi munkáját igénylő (terület). 1640: Itiltük három ember kaszálattia fwnek [Nyárádsztlászló MT; Sár.] * ~ *három*. 1590: Attanak az vram Az Lazlo mester melle, 3 mestert zegottenek velle ... minden nap három három eyttel bort [Kv; Szám. 4/XVII. 10]. 1597: Az diznokot ... hat napon haro(m) haro(m) ghiraűal tartottak [UszT]. 1632: adának* ... flor. 3 idest háram háram magyar forintokért ben valo űlés ház helyet [Udvarfa MT; Barabás, SzO 365. – *Őt hadviselt személynek]. 1833: Két diofa politőrozott kasztenek, három három flokkal [Katona K; Ks 73.55] * ~ *izben* három úttal/versben, háromszor. 1715: az Executiót félig három izben ki vont Szablával ... ob viálta (!) [WassLt]. 1792: a tavalyi jövedelemből közel ezer forintokat három izbe Nagodnak bé adtam Kolosváron [Bencenc H; KB. Bara Ferenc lev.] * ~ *négy*. 1697: el aradot a Paraznasag a mi Nemzetűnk(en) tudva(n) azt hogy a Tisztek előt három négy forinttal végbe vihetik dolgokot es ekkepen absolvaltatvan a paraznasag alol menten igazityak reank hogy reconciliatoria admittallyuk [SzJk 304]. 1720: kel három, négy dolgost az futáto házhoz adni [Torockósztygyörgy; TLev. 8/4]. 1748: Méh három-négy kosárral [Torda; Borb.]. 1773: Nagj Golvaja halála előtt három negj Napokkal ki fokadvan ... megis holt [M.léta TA; JHb II/3]. 1797: hét nyolc szilványi három négy villa szenájua helyet ... elfoglalt [BfN] * (*két vagy*) ~ *rendben* három úttal/versben, háromszor. 1772: nem jött ... két vagy három rendben is a guberniumban

beadott instantiámra resolútió [RettE 273] * (két-) ~ útall 'ua'. 1587: Voltunk három vttal Jaraban [Kv; Szám. 3/XXXII. 9]. 1614/1616: Fenessi Martonne meg nem adta*; Noha három úttal hoztunk paranczolatot rea erette [K; RDL I. 100 Török Marton (48) vall. — *Ti. a járandóságot]. 1774: el hivattak idősb Déák István Uramot, a mint ara emlékezem két három uttal is [Ilencfa MT; DLev. I.I.B.3] * (két vagy) ~ versben/versen 'ua'. 1747: Mlgos Groff vr eo Nga Okolis nevezetű Erdejiből vagj három versen magam is vittem holmi nyesét agakat [Mocs K; Ks 5.X.7 Marosán Juon (40) zs vall.]. 1766: a Falu három versen is tiltotta hogy oda házokat ne tsináljanak* [Szentegyed SzD; WassLt Lupsa Vasília (46) zs vall. — *Ti. a cigányok]. Néhai Sepsi Pál eo kglme szántogatott két vagj három versb(en) benne egy egy keveset [Vaja MT; VH]. 1870: szegény Kis Antim mind kinlodik ... már három versen is volt így s megint rosszabbul lett [Buza SzD; JHb Josika János lev.] * két-~. 1687: a Talyigás nap estig is sokszor el hever az városon még is két három vékácska buzát alig kaphat örölni [Mámarossziget; Törzs]. 1736 k.: tatár korbácsot viselt ... két-három bog az korbácson [MetTr 349]. 1767: két három napigis vélek vendégeskedvén mulattak [Pintoág H; Ks 79, XXXIX.1]. 1785: Két három font kenderit fonunk minden esztendőben [Torockó; Thor.].

2. háromféle; de trei feluri; dreierlei. 1823—1830: az öreg grófnak a volt az intentuma, hogy legyenek a három unokájának jószágai inspectora ... gyermeki gondolat, mert egy urat is bajos szolgáltnak, hát még hármat, akik mind külön házat formálnak, majd mind külön urak lesznek, külön parancsolnak és az három három természetű* [FogE] 216. — *Köv. a három unoka jellemzése).

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch: 1. trei; drei. 1570: Az két Trombitas ... vallyak hogy ez elymwlt vasarnap eonekny vyt volt az ferench egyknek harmat Masiknak ket gerezd zeoleot [Kv; TjK III/2. 108b]. 1585: eolietek wkett ..., mert ezek az harom az en gilkossym [M.valkó K; KP. Jmreh Gaspar jv vall.]. 1603: Adot Bartalis pal Egy veka buzat flo harum [Medesér U; UszT 17/49]. 1633: Zekeli Miklos ... Zekelj Istuannak borjus únótt harmatt ada [Mv; MvLt 290. 139/2]. 1703: Az Varosba szallot be Collonellus o Nga strasat kellet allittani ... ferfiat harmat Aszszony émbertis harmat [Szu; UszLt XIII. 194]. 1759: birok szánto Földeket ... hármot [M.borosbocsárd AF; DobLev. I/290. 5b]. 1767: Buza ... kalangyája ... meg ereszt 2 vékát és 1/2 némelykor harmot [Marosillye H; JHb LXX/2. 114—5]. 1778: adtam által ... Kendező kendőt hármot [Agárd MT; Told. 8]. 1780: ki két szánnal, ki hárommal jár erdőlni [Árkos Hsz; RSzF 108]. 1794: Avatég egyes ülő székhárom [Gyalakuta MT; Tsb 17]. 1807: az Ujj-vágásról hajtottam bé ... egy ökrit, az hármot pedig azon Erdőről [Koronka MT; EHA]. 1849:

8 kövér Sertésse ... melyekből kettőt vagy hármot meg öltek itten [Héjasfva NK; CsZ. Krisán György (50) vall.].

Szk: kettő-~. 1840: az emberek ... vagy kettő három betsületes volt [Várfa TA; Bosla] * mind a ~. 1650: mind az harmot ott kapam) mind attjastol [Besenyő BN; Ks 41. B. 21]. 1784: Mind a hármat nagy nehezen megfogták egy Vajda Gábor nevű székely hadnagy által [RettE 428].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesival; in Form mit Possessivendung: a. háрма (vminek) vány közül három; trei din ...; drei von/der ... 1582: Az torombely lakatoknak harma romlodozt meg [Kv; Szám. 3/V. 10 Léderer Mihály sp kezével]. 1587: hordattam ky az Saletromot az porwatabol (!) Tyz kaddal Attam harmatol f. 1 tezen f. 3 d. 33 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp. m. kezével]. 1625: 12 Dizno baro(m), ... harma suldeők [UszT 8b]. 1637/1639: Az van kosoknak az harman csy paratzul Glocsj heak vadnak [Kv; RDL I. 111]. 1652: Négy ablak rajta*, kereszt kő hármában [Görgény MT; Törzs. — *Ti. a házon]. 1698: Tudok ezekhez az Ravatalokhoz eo kglmen(e)k negj örökös embereket az harma marhas, az edgjiken(e)k semmije sincs [Balavására KK; Ks 8. XXIX. 9]. 1748: Tekenyők Nro 4 harma dagasztó egy pedig szappanyazo [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 2]. — b. hármunk noi trei; wir/unser drei. 1673/1681: annyi örökötgem vagjon Hunyadon az hol lakom ..., az fundus ... harmunké, osztózo fundus [VhU 461]. 1773: mind az hármunknak vagyon négy-négy házhelye [RettE 293]. 1831: nem lévén ott hármunkan kívül senkiis el szenderedtünk [Dés; Dlt 332. 9]. — c. vminek háromnegyede; trei sferturi din ceva, a treia parte a ...; dreiviertel Teil einer Sache. 1655: az után esendő Sokadalmokra ugj Vigyázzan(a)k eo Kglmek hogj jóván, rosszán az időnek negyede lészen Balogh Lázlo Uramé es az harma az Falue [Makfa MT; DLev. 5].

3. tárgyragos alakban az ige belső tárgyának ráértésével; in formă de acuzativ subînțelegându-se complementul intern al verbului; mit Akk.-Endung mitverstanden das innere Objekt des Zeitworts. 1574: Mond Kalmár Peter ... Bator harmat verjenek az Perengel alat Rayta(m) mykor az leszen* [Kv; TjK III/3. 321. — *Ti. a bíró]. 1597: Cheob Josane Christina ... wallia ... monda Mihaline ... lata(m) hogi megh rúga, harmatis tantoodek az azzony miatta [Kv; TjK V/1. 106—7]. XVI. sz. v.: Az kinél megmarad a ferula avagy az deákságnak a jele reggelig, azon hármat üssen reggel minden ember [Hsz; Barabás, SzO 350 iskolai rendszabályzat].

Szk: kettő-hármat. 1802: Porro Lajos alig lepét (!) kettő hármat ki a kortsomából, vgy meg tsapta a fejét ..., hogy a' vér el lepte [Mv; Born. XXXIX 53 Mich. Fogarasi (17) famulus vall.]. 1810: kezében levő darabotska fuszujka karóval kettő hármat ütött rájok [Dés; Dlt 82]. 1812: a Groffné kapván edj páltzát hitelen a Groffra ítni kezdett kettő, hármat [Héderfája KK; IB].

III. sorszám helyett jelzőként időpont jelölésére; in loc de numeral ordinal pentru indicarea timpului; anstatt der Ordnungszahl attributiv zur Zeitpunktbestimmung: harmadik; al treilea, a treia; der/die/das dritte. 1503 ? : ezer othaz harm ezte(n)doben ualtottam ezeket^a Bak benedek ellot [Szentlélek Hsz; MNy LX, 106. — *A földeket]. 1766: három ora tájékán Étzaka .. monda Feleségemnek [Szilágysegh; BfR 104. 2].

IV. hsz-szerű haszn-ban; folosit cu valoare de adverb; in adverbialartigem Gebrauch: 1. *hármán* három személy együtt; tustrei; zu dritt/drei(en). 1539/1675: Ezer forint keotel alat keotek magokat harman küleon kuleon, hogy soha azzal a Sententiaival elni nem akarnak [SLt I. 10 kápt.]. 1552: my koron harman egyewt Bezylinek wolt Akoron Bernald Balas azth montha ... [Berekeresztúr MT; KvAkt Mss 344]. 1592: Feies Ianosne Orsolia Azzoni ... vallia ... harman ... voltunk ott az oztzasban [Kv; TjK V/1. 218]. 1592 k.: ez en Atiam Caspar Jakab Gaspar Balint es te I harman eggiek voltatok [UstT]. 1598: Voltanak ismeg apromiúesek ... harmon [Kv; Szám. 7/XVI. 33]. 1610: harma(n) uoltatok egiek mind apatul aniatol [UstT 15a]. 1644: a' Teremptő Isten eötet vgi segellie, hagi eö dolgok harma(n) [Mv; MvLt 291. 406a]. 1732: Ezek hármon^a edgy Testvérek [Szászsztyakab SzD; TSb 51. — *Ti. Lénárd Zakariás, Gyurka és Péter]. 1765: hárman ezek a Léányok egy test verék valának [Kissoly-mos U; Márkos-lev.]. 1843: a' Szép Mihály Eke vasátt és patíngját ... hármon loptuk el [Bágyon TA; KLev. Kis János (23) vall.].

Szk: ~négyen. 1730: Mivel a Ge(ne)talís Perceptor(na)k Militarís Föbbs és alsobb Tisztekkell sokszor kell ... Conversalkodni, énnékem is accommodalom kellett hozzájuk magamat sokszor mind nappal, de kivált éjjel el jöttek hárman negien hozzam ... consideralhattya a Tisz. Exactoria ... mennyi borom kelhetett el az illy accommodatiokra [Kv; Szám. 56/XIX. 29]. 1817 k.: még jól le sem szállottam a' Lorol, 's már hárman négyen jöttek a' szállásomra [Héderfája KK; IB] *ketten/kettő-~. 1591: latam ... hagi az megh neuzet Tarsasagok (!) ketten harman maradozni es egy massal bezelgetni^a [UstT. — *Utána tollban maradhatott: kezdtek]. 1640: láttam, hogy ketten, hárman is kijöttek az házból [Mv; MvLt 291, 233a-51a átfrásban !]. 1742: Klara Könczel ... fatet(ur) ... a Csernatoni Bernáld Jozság tsak edgy Piu ágon forog, jóllehet nemelykor kettő hárman is voltak fiakul [Kanta Hsz; HSzJP]. 1784: Vadnak igen számosen helységünkben(en) kik ketten harman azon egy haz helyen lakván ... külső appertinentiat majd semmit nem bírnak [Torockó; TLev. 4/9. 13a] *mind a ~. 1714: mind a hárman úró borjucskák [Pálos NK; LLt]. 1795: Szuszín Nyikula, Caotra Onul és Girda Adám mind a hárman Hegedűsek [Déva; Ks 94/XXVIII]. 1799: Az Botz fiak Vasárnap az ked házánál legyenek mind az hárman [Középaia Hsz; HSzJP].

2. *hármanként* cite trei; zu dritt/drei(en)n. 1662 u.: mindenek Barcsai körül Rákóczi jövetele miatt

nagy félelemben voltak ... kettőnként, hárman-ként és csoportonként is, kik alattomban, kik pedig nyilván... a Barcsai táboráról mind haza oszlottak vala [ETA IV, 292 Enyedi István eml. — I. a jegyzetet *hazaoszlík* al.]. 1776: mondam mindenik falu bejarhat harmanként töb ecer be ne jöjlon [A.csernáton Hsz; HSzJP]. 1822: edgyenként, kettőnként, és hármanként szotyognak a szolgálatra^a [KLev. 11. — *Ti. a jb-ok].

Ha. 1598: harmannis [Kv; TjK III/3. 161]. 1599: harmon [Kv; Szám. 7/XVI]. 1600: harmarul [UstT 15/242]. 1677/1678: haram [Mv; MvRLt]. 1684: haram [Torda; TT 1889. 258 SzZsN]. 1687: haraman (!) [Huréz F; Szád.]. 1716: haram [Gird H; BfN 92/4] | hármon [Nagyida K; Told. 22]. 1727: haram [Vajdasztiván MT; JHb IX/7]. 1730: haram [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24] | haram [Bágyon TA; Borb.]. 1733: haram [Ne; DobLev. I/137]. 1739: haram [Ne; Incz.]. | haram [Sáldorf NK; JHb XXIII/49. 15]. 1743: haram [Kál MT; Berz. 41/124]. 1745: haram^a [Homoród-sztmárton U; MúzRadák. — *Többször is így !]. 1752: haram [Szászvevessződ NK; JHb XXIII/27]. 1755: haram [Mezőbánd MT; MbK VIII]. 1756: Haram [Kendilóna SzD; TKI]. 1757: haram [Csapó KK; DobLev. I/273]. 1758: haram [Cintos AF; TKI] | haram [Feketelak SzD; LLt 64/1767]. 1759: haram [Árpástó SzD; CsV]. 1760: haram [Kv; KCJk]. 1763: hármon [Gambuc AF; BK]. 1765: hármon [Záh TA; Mk V. VII/19]. 1768: haram [O.sályi KK; Berz. 3. 7. C. 7] | haram [Melegföldvár SzD; Born. XL. 80]. 1774: haram [Oprakercsesora F; TL]. 1778: hárnot [Agárd MT; Told. 8]. 1779: haram márájsakat [Csicsó-mihályfva SzD; LLt 34/16]. 1780 k.: haram [Szász-város; BK]. 1781: haram [Kövend TA; Komját-szegi lev.]. 1782: haram [Nalác H; CsS]. 1785: haram [Pusztageres TA; BLt 12]. 1793: haram [Mezőszilvás TA; MúzRadák]. 1798: haram [Ádám-ös KK; JHb XIX/58]. 1801: harumba [Héder-fája KK; IB]. 1803: haram [M.köblös SzD; Becski]. 1805: haram [Özd AF; MúzRadák]. 1814: haram [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1815: haram [Sárd AF; KmULev. 3]. 1816: haram [Hidalmás K; IB]. 1820: haram [Dés; DLt]. 1824: Haram [Fugad AF; HG]. 1842: Haram [Nyárádsztanna MT; MRÉmLt]. 1843: hármon [Bágyon TA; KLev]. 1848 k.: haram [Kisesküllő K; Somb.]. 1849: Haram [Görgény MT; Born. G. XXId].

háromabroncsú háromabroncsos; cu trei cercuri; dreireifig. 1629: Egy három Abronczliu Kanna Naglob Rytelanel [Kv; RDL I. 146].

háromágas háromágú; cu trei brațe/crăci; drei-armig. 1800 k.: az 60 Vas készletre, ha egyszeri három ágas^a fuvásból ki nem telnék a maskor fuvando négy ágas Vasból potollya ki [Torockó; TLev. 9/30. — *Utána tollban maradt a vas szó].

háromágú 1. cu trei crengi; mit drei Zweigen. Hn. 1693: Etéd felé fordulob(an) háro(m) agu körtövélynél (sz) [Énlaka U; EHA].

2. háromágas; cu trei dinți; dreizackig. 1634: Ezüst Villa haro(m) aghu [Kv; JHbK XVII/15]. 1647: Ez Pinczeben vagion egy kis három agu furú [Drassó AF; BK 48. 16]. 1651: Egj jo Vas Macska Kemenczeben valo ... Mas három agu Vas Macska kuthoz valo [Kv; RDL I. 28]. 1744: Edgy három agu vas Matska [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1801: Tizen két Pár vékony ezüst nyelű Confect-hez valo kiss Késetskék három ágú Vass évő Villákkal [BfR 106. 1]. 1816: Egy bestekbe valo ezüst pár kés, és kalány három agu villájával 12 1/2 Lothok [Kv; Born. IV. 41].

3. kb. háromrészes; din trei părți; dreiteilig. 1651: Edgy három agu Soo Tarto Arannas [Wass-Lt Wass Judit kel.]. 1710: Egy kotsok tolnak valo fejer Szkofium Drottal tekert haram agu tok [Told. 19].

4. háromfelé ágazó; care are trei brațe, cu trei brațe; dreiarmlig. Hn. 1775: Az Harom Agu mostárb(an) (k) [Gagy U; EHA].

5. hármás; triplu; dreifach, Dreier-. 1730: égy három agu Termés kláris [Kv; Ks 15. LVIII. 6.]. 1828: edgj fa kereszt kompona, melyről három agu vaslántzon hoszszu le függ két fa nagy kerek tekenyő [Oltszem Hsz; MkG].

háromágúlag háromágasan; in trei părți; dreiarmlig. 1685 u./1770 k.: Vagyon egy hoszszu gyólt kendő, a két végén elegyes selyemmel három ágúlag varva [Szépkényerűsztmárton SzD; SzConscr. 199]. 1823–1830: az akkori* mód szerint háromágúlag befont hoszsú hajat viseltünk [FogE 86. — *Az 1780-as évekből].

háromannyi háromszor annyi; de trei ori atita; dreimal so viel. 1674: Kontárokatis égy néhány versen fizetvén maid három annyit keöltteotünk el miattok mint az mennyi bé jött beleolle [Kv; SzCLEv.]. 1742: á Sok komjoknak esztendő által három annyit munkát tészünk mint az Isopotálnak [Méra K; AggmLt]. 1771: ezen Réten három annyinál is többet bir holot égy aranyulag kénék birni [Szentháromság MT; Sár.]. 1826: az Alpereshez hasonló özvegyek három annyit jokat is birván özvegyi tartásul, ilyen módon nem válthatnak [Ne; DobLev. V/1114. 6b].

háromaraszos de trei palme; drei Spannen breit/lang. 1726: Meg mérvén az Teleki rész Erdő felől, három ölös három araszos, és haram Tenyeres kötéllé lett negyven nyolcz kötel [Vajdasztiván MT; JHb IX/5].

háromesőji háromcsöves/csöví; cu trei țevi; mit drei Röhren, dreiröhrig. 1605: Az szwreó Bastian uagion egi forgo Taraczk ... Az kapolna mellett nagion három czew Seregh bonto, Numero 1 [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.]. 1678: Uzonbol* vitte(ne)k el ... egy három csőfi hoszu puskát [BLt. — *Hsz]. 1837: vagyon két Pálinka főző üst, minden hozzá tartozóival, egy két és egy három csőű siskokkal (!) [Gombás AF; TSb 20].

háromejteles háromkupás; de trei cupe; drei Achtel/Humpen groß. 1596: Egy nagy sima kanna három eyteles [Kv; RDL I. 65]. 1608: Kett Boregh On kannak Nro 2 Egik három Eyteles másik harmad fel [Kv; i.h. 83]. 1720: Réz csengettyű Tengelyestől circiter három ejteles nro 1 [Szurdok SzD; JHbK XXVI/12]. 1744: Zöld mázas korso numero kettő, három ejteles aestimáltatott den. 12 [HSzj mázas-korsó al.].

háromélű háromszögletes; in trei muchii; dreischneidig/kantig. 1687: Egy három elű rövid szal paraszt hegyes tört [Déva; Szer.]. 1823–1830: egyszer fél nap eltekergettem a kollégiumba való menetelt, a praeceptorom utánam küldött, s otthon sem találván, mikor hazamentem, az anyám szokása szerint az háromélű singgel megvert [FogE 62–3]. 1829: Egy három elű reszelő 4 xr [Torda; TVLt 378.]. — L. még FogE 78.

háromemeletű háromemeletes; cu/de trei etaje; dreistöckig. 1823–1830: Igen sok pompás, jó gusztussal épült, három-négyemeletű házakkal tele van* [FogE 187. — *Drezda].

háromesztendő 1. hároméves; (in virstă) de trei ani; dreijährig. 1624: madadott teőlle Egj fiaczkaia, kinek neuű Andorko melj Giermek három Eztendeos [Kv; RDL I. 123]. 1672: Esztendő(en) két Tinot szokta(na)k adni, kikeletkor, két Esztendőt. Eőszel három Esztendőt [F.szi-vágy Sz; Born. VIId/24]. 1688: Három esztendő Kancza nr. 2 [Radnót KK; UtI]. 1747: Harom esztendő Unő Tinó 4 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 34]. 1822: Senki is lo marháját a három esztendő-sőkön felyül bélyegezetlen ne tartsa [F.rákos U; Falujk Barabás Áron not. kezével].

2. háromévi; de trei ani, care ține trei ani; dreijährig. 1780: A sáska is sok kárt tett Brassó körül, mely nagy drágaságot okozott ... Ezen a plágán sincs harmadrész embereknek mit egyenek. Két-három esztendő quantum is vagyon rajtok, marhakostyok is szűkőn vagyon [RettE 413].

3. ~ *vágott* (erdő) hároméves vágat; tăietură de trei ani; dreijähriger Hau. 1840: ez ősi erdő három esztendő vágott most jó növésbe indult cziheres [Udvarfva MT; EHA].

Ha. 1806: háromesztendősökön [F.rákos U; RSzF 197].

háromezer 1. trei mii; dreitausend. 1584: három ezer forint fele volt a' marha kit el veót volt [Kv; TJK IV/1. 290]. 1649: Czjnaltanak Vrnk Eő Naga számára, Harom Ezer patko szegett [Kv; Szám. 26/VI. 434]. 1739: az Consumptiok és administratiók az fundust superálták vala három ezer és bizonyos számu forintokkal [T; Ks 99]. 1812: azon Summa pénzért tartozzék az Ur ... Háromezer veder jo, és tiszta ízű Szin borokat adni [Km; KmULev. 3].

2. az előtag ismétlésével; cu repetarea primului element al compunerii; mit Wiederholung des ersten Glieds/Bestimmungsworts: egyenként há-

romezer; (fiicare) cite trei mii; je dreitausend. 1647: Az Drassai Uduarhazhoz vadnak Cziganokis ... egyik egyik három három ezer sendely szegett tartozik per Annúm be adnj [Spring AF; BK 48/16].

3. számn-i összetételekben; in numerale compuse; in zahlwörtlichen Zusammensetzungen: trei mii (și ...); dreitausend 1595: adott ... Bechj es teoreok marhat, haromezer es eottwen ket forintarat (!) [Kv; RDL I. 132a]. 1629: Haz Becziwleottuk Harom Ezer ket száz forintra [Kv; i.h.]. 1639: harom ezer, negy száz tizenegj forint [Kv; i.h. 116]. 1854: kedves feleségemnek 3750 az az háromezer hétszáz ötven Rítokkal tartozom [Kv; Vég.].

háromezred-magával cu (el) trei mii; zu dreitausend (mit sich selbst). 1620: Ferdinandus háromezred magával szaladott bé Bécsbe feleségestül, s úgy az hátán voltak az magyarok*, hogy ha előtők az Bécs kapuját fel nem rándították volna, Bécsbe is belémentek volna s megvötték volna BTN 379. — *Bethlen Gábor seregei].

háromfelé 1. három helyütt; in trei locuri; an drei Stellen. 1640: harom fele vaglon az hatar, egy egy fordulora husz Eoreg keobeol vetes lehet [Km; GyU 48].

2. három helyre; la trei locuri; an drei Stellen. 1621: Nap Zamosok uoltak akkoris Heten Miel hogj kett fele kellett hordani mind keonet, mezet seot harom fele [Kv; Szám. 15b/IV. 20]. 1735: Harom negy fele is parancsoltam de Nekem bizony Sohunnet egy ujomni halat se hoznak [Imecsfa Hsz; ApLt i Imecs Antal Apor Péterhez].

3. három ágba; in trei brațe; in drei Arme. 1772: a kerék nélkül való pusztá Silip egy araszsal a mint három felé van a víz véve szállitassék alább [Kük.; JHb LXVII/2. 390].

4. három részre; in trei părți; in drei Teile. 1546: wagoon hat Bwza astagy ... azokat mynd el cyplessyk az Bwzayat ossaak harom fele az keet rysyt Agyak erdely farkasnak az harmadik rysyt Banfy Bernaldnak [Radnót KK; MNY XXXIX, 155]. 1551: az my marha jllette volna Katha azzont nehaj Barcziaj lazlonet az ew meg holt ura marhayaban, az ew ket gyermeke kozot ... es dienessy Katha azzon Ew annyok kozot, Mynden Marhai harom fele oztwan [Mezőszengyel TA; BfR 304/108]. 1622: Ezt köztök harom felle oztuan iut egik-egiknek részére tt. f. 66 d. 66 1/2 [Kv; RDL I. 119]. 1670: nemzetes nagy Kendi Kendi Janos vram Szena retis ... Szellyel laktaban, három vagy négy felé is el idegenedet volt s mas idegenek birták [Balavásár KK; Ks 13. XV]. 1747: Az fen említett szántó föld oszlik három fele, jutván edgjik edgjik részre 4. 4. veka férőjü [Torda TjKT 111. 114]. 1773: Megosztók Apahidát végképpen Osztottuk pedig háromfele, úgy mint Jobbágy, Tarsoly és Horvát-része [RettE 223]. — L. még i.h. 276.

Szk: ~ rekesztett háromrészes. 1756: vagyon avatag fenyő Deszkából álló három felé rekesztett

... Almárium [Nagyrápolyt H; JHb XXXV/35. 22].

5. ~ nyíló ablak hármassablak; fereastră cu trei aripi/canaturi; dreiflügeliges Fenster. 1621: Teolczeres Peter ... Az Plebanos Tanulo hazabanis Harom fele Nylo ablakokat Czinalt [Kv; Szám. 15b/IV. 267]. 1692: Leany Aszszonyok Haza ... Ennek ablaka három felé nyílo [Mezőbodon MT; BK].

6. 1779: (A csűrben) Egy három felé választó magass Lábu rosta [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

háromféle I. mn de trei feluri; dreierlei. 1628/1635: Egi kek őregh uiragu arannias kafta(n) papla(n) haro(m), fele Zjnw tafota az keruleti [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt.]. 1655/1754 k.: tartozzék mester Remeket tsinálni ... egy tisztességes Oos Táblát háromfele játékra [Kv; ACLev. PrJk 16]. 1793: Ezen alkalmatosságtól (pe)d(ig) küldök Nagyságod számára két kosárba és egy kazupban ... háromféle szép Cseresnyét [Hada Sz; JH 36 Benkő Elek lev.]. 1813: Három rakásba háromféle krumppli [Veres-egyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivischem Gebrauch: három fajta; trei feluri; drei Arten. 1836: küldekis mind a Háromféléből egy egy kezkenőt, hogy az Abrasz-nak is a formáit s bordúrjét épen úgy szője mint ezek vadnak [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló utasítása].

háromféleképpen in trei feluri/variante; auf dreierlei Art. 1763: Ebben az esztendőben lőn meg a békesség a prussussal ... a békesség punctumit láttam három- vagy négyféleképpen is, de melyik legyen igaz, senki sem tudja [RettE 156].

háromfelől három oldalról; din trei laturi; von drei Seiten. 1694: Ezen Filegoria(na)k harom felől való részei, karfasok [Borberek AF; BfR ifj. Bálpataki János kúria-leírása].

háromfértályos vmilyen mértékegység ráértésével; subinfelegindu-se o unitate de măsură; irgendeiner Maßeinheit mit einverstanden: háromnegyed-, háromnegyedes; de trei sferturi; drei-viertel. Szk: ~ bokáj háromnegyed ejteles/kupás korsó; urciór de trei cupe; Egy onn fedeles és talpa onba foglalt gesztenye színű, miniummal és aranynyal virágzott Aradi három fertályos Bokáj [Sepsiszkirály Hsz; Herepei: Néprajz és Nyelvtudomány VII, 126] * ~ láda háromnegyed singes láda; ladă (lungă) de trei coți; Lade/Kiste von drei-viertel Ellen. 1655: Egy őregh kotsi lada. Más egy singes fejer lada. Harom ladatskák harom fertaljosok ... Mas harmadfel singes zaratlan lada. Ket kis harom fertaljos lada [Kv; RDL I. 29].

háromfértályos-szerű háromnegyedes-forma; cam de trei sferturi; drei-viertelförmig. 1802: Egy 3óm

fertájos szerű réz mosár réz Útőjével [Ne; DobLev. IV/858. 8a].

háromfiókos háromfiókú; cu trei sertare; mit drei Schublade. 1805: Egy Sárga három Fiokos Almarium [A.jára TA; BLt]. 1807: Egy Diofa festékű három fiókos kasten Záros [Körtvélyfája MT; LLt].

háromfiókú háromfiókos; cu trei sertare; mit drei Schublade. 1837: Egy Tükör alá valo kisdéd két fioku kaszten — ... Egy három fioku kaszten [Gombás AF; TSb 20]. 1839: Egy három fioku regi módú rakott almárium [Kv; Ks 73/55]. 1850: Egy fekete polituros három fioku kaszten [Mv; DE 2].

háromfokú három lépcsőfokos; cu trei trepte; mit drei Stufen. 1754: Az Udvaron vagjon ... jo Gabonás ... padlása füresz deszka ... három fogu (!) fel járó kis gradicsocskaja [Ádamos KK; JHb XIX/10].

háromfontos három fontos mérlegsúly; greutate de cîntar de trei pfunzi; drei Pfund schweres Waagegewicht. 1832: Czehunk a Kerelmesnek Feladását Ugy találta hogy a fontok epen azok melyekkel Czehunk régi időtől fogva élt mely fontokba semmi megmontás nem találatot a fontok ugyan hibások hanem a máj napon meg hagyatott a Cze tisztjeinek hogy ... a három fontos helyet más fontot vegyenek [Zilah; ZFaz.].

háromforintos 1. három forint ára/értékű; (care are o valoare) de trei forinți; drei Forint wert. 1596: három forintos nierget attam aiaandokba [Kv; Szám. 6/XXIX. 86 Bachi Tamas sp kezével]. 1688: három forintos fővegemet el loptak [Kv; UtI]. 1736: ha ... leányt akarsz fogadni szolgálónak, ne is említs neki brassai vagy szebeni egyszerű ványolt posztószoknyát vagy mentét, hanem jóféle vásárból valót, három forintos pártát [MetTr 345].

2. három forintban megállapított/szabott; stabilit în trei forinți; in drei Forint bestimmt/festgesetzt. 1601: Az mely 3 forintos adott kapu zamzerint rendeltek wala in subsid(io) regny Annak exitussa [Hsz; Törzs]. 1841: Háromforintos temetésnek felét egy forintosnak harmadát; melyeket a nemes céh öglmeknek^a megkíván adni becsülettel. Csakhogy öglmek is magok hivataljakat becsülettel prestálják [Dés; DFaz. 38. — ^aTi. a fazekas legények sírásó társasága tagjainak].

Hu. 1795: a Damokos Ilyés fia ... valami csere fiatalokat meghántott az három forintos tilalmasba [M.hermány U; RSzF 117].

háromfűlű háromfogós/füles; cu trei toarte; mit drei Henkeln. 1773: Harom Fűlű Réz Abáló [Szárhegy Cs; LLt].

háromgírás három gíra súlyú; in greutate de trei gíra; drei gíra schwer. 1722 k.: Vagyon egy magos kívül belől aranyas mint egy három gíras ezüst pohar [Abafája MT; GörgJk 164].

A gíra jel-re és értékére 1. ott.

háromgombos cu trei globuri; mit (Kachel)-Noppen. 1699: Kemenczeje nagy örög feier bokaly kalyhatol rakot, teglakra csinalt labokon allo, csipkes három gombos a teteje [Boroskrakkó AF; BfN Dobozolt anyag VI].

háromgyermekes cu trei copii; mit drei Kindern. 1843: Bogya Gyeorgye bucsum-száti közlakos, mintegy 47 éves, házas, háromgyermekes, disunitus [VKp 104]. — L. még i.h. 111, 114.

háromhetes (in vírstä) de trei săptămîni; dreiwöchig. 1772: Gyermek is felesen maradt, sőt ami nagyobb, háromhetűs kisgyermek is maradt [RettE 267]. 1824: Meg holtak ... Gál Ersébeth meg esett Leánynak István nevű három hetűs Csetsemője [Szucság K; RAK 143].

háromheti háromhetes; in a treia săptămîni; dreiwöchig. 1644: Az Első felesgetis tudom hogy három heti gjernek agjaban ereösen veri vala^a [Mv; MvLt 291. 414b. — ^aTi. az ura].

háromhónapi háromhavi, három hónapig tartó; de trei luni, care durează trei luni; drei Monate lang dauernd, dreimonatig. 1730: Nemes Városunk Constitutioja szerint három holnap Nemes Városunk bor korcsomarovoltatasa instalvan, ugy-mint a Ima Majy usq(ue) ad Diem ultima(m) July, melynek folytatására Bor bírák(na)k rendeltük Ntzes Váradi György, és Notarius Dobolyi Marton Atyánkfiait [Dés; Jk 397a]. 1765: Egészszésem reménységem felett, légyen áldott az Úrnak szend neve érette, alkalmas lett Apahidán három hónapi mulatásom alatt [RettE 195]. — L. még FogE 132.

háromhónapos de trei luni; dreimonatig. 1829: a tájban három holnapos sertésnél vénebb sertések husait árulták Cseberben, holott pedig Czehunk articulussa tisztán tartja azt, hogy az három holnapusnál vénebb sertések husait nem Cseberben, hanem a^a Mészárszékben Táblán keltetik árulni [Kv; MészCLEv.].

háromhorgú háromágú; cu trei cîrlige; dreiar-mig. 1656: Egy három horgu vas macska [Doboka; Mk Inv. 3].

háromkerekű cu trei roți; dreiräderig. 1590: Vagion az feiedelemnek három kerekű Molna az Zamoson [Km; GyU 13]. 1631: Bradj Janos epített három kerekű stompot [Abrudbánya; Törzs. Koczia (?) Triph Keorpenyesien(sis)^a (50) prov. vall. — ^aTA]. 1647: Vagion az Kwekolleon egy io Uy Malom sendelyes, három kerekű [M.-

királylva KK; BK 48/16]. 1796: építettünk fundamentumból, és Pásintból egy három kerekű Lisztelő Uj Malmot [Déva; Ks 75. VIIIb. 146].

háromköblös három köből férőjű; de trei ba-
nițe; drei Kübel fassend (Feldstück). 1606: Har-
madzoris szantatta(m) megh az szegeniek haro(m)
köbleős földet [Kv; Szám. 12a/I. 33]. 1615/1628:
Kaianto veolgyeben vagio(n) Egy három keobleos
Zanto feold [Kv; RDL I. 96c].

háromköldökű ? háromnyelvű; cu trei limbi;
mit drei Dübeln. 1629: Egy Haro(m) keöldökw
zár d. 60 [Kv; RDL I. 132].

háromkölyűs kb. háromtörös; cu trei pisăloage/-
bătătoare; mit drei Stampfen. 1728: Vagjon azon
Konyhán, edgj jo három Külüs Kása Törő,
limitaltatott in et p(ro) f. hung 3 [M.déllő TA;
BfN I. VI. 225/14].

háromkövű háromgaratos/köves; cu trei pietre
de moară; mit drei Mühlsteinen. 1706: Malma
vagyon edgy három kövű ványoló, kása törő
is vagyon benne [Hsz; Törzs. Rákóczi-lelt.].
1731/XVIII. sz.: a' Szamoson három kövű malom
[M.nemegye BN; Berz. 7. 68/1]. 1748: az Sővény
falvi Határ szélyben három kövű Malma [Ádamos
KK; JHb XIX/9]. 1780: vagyon az Kászon vizin
... egy Három Kövű Lisztelő Malom [Száz-
patak Hsz; Hr 2/34]. 1862: A' három kövű malom
... a' két első könek fenyő fa kérgei (: kává):
használhatok [M.bánd MT; TSb 39]. 1864: van
egy két és egy három kövű lisztelő malom [Türe
K; KHn 265].

háromkupás 1. három kupa úrtartalmú; de/cu
o capacitate de trei cupe; von drei Humpen (groß).
1752: mind a hárman a Pintzbe bé menven, egy
négy kupás Átalagatskát, és három kupás palat-
kót, három hordot fel szakasztván, azokból meg
töltöttük [Algyógy H; BK. Pakalina petru (28)
jb vall.]. 1794: Cserép Csatlós Vagyon 3 a Nagyob-
bik Paraszt három kupás nagyságu, Kettő Pedig
Zöld Mázos mindenik 2.2 Kupás [Nagyfalu Sz;
CU]. 1806: Harom kupás Táll, Habb (!) Tének
valo [Bodola Hsz; BLt]. 1832: Három kupás
Czillinderekbe Renglot pálinka 3 darab [Sárom-
berke MT; TSb 26].

2. három kupa férőjű; de trei cupe; (Feldstück)
drei Humpen (ein)fassend. 1756: A Berec nevezetű
helyben egy Kis czompo három kupás föld [Nagy-
kend KK; Told. 99/30].

háromlábú I. *mn* háromlábú; cu trei picioare;
dreifüßig. 1588: Egy három labo Rez fazek [Kv;
KvLt Vegyes ir. I/2. 24]. 1609: Aztalos Orolt
Janos ... három labu pad szeketes chinalt [Kv;
Szám 126/IV. 121]. 1610: Egj haro(m) labo uass
serpenő [Kv; RDL I. 6]. 1637: egj kis három labo
üst lab [Kv; i.h. 24]. 1648: Csinaltam... egy három
labu szeket [Kv; ACLev. 60]. 1693: Egy három
labu serpenyő [Ne; DobLev. I/38. 10]. 1761:

Tál alá valo három lábú vasláb [Vessződ NK;
JHb XXIII/31. 26]. Három Lábú Labos 10 [Szent-
margita SzD; Ks III. 16]. 1796: Vettem az három-
lábú Telescopiumot Rfi 27 [ETF 182: 75 Gyarmati
Sámuel külföldi költségjegyzéke]. 1817: Három-
lábú réz Kásztrol [Jedd MT; LLt]. 1845: Három
lábú Serpenyő [Gyalakuta MT; LLt].

II. *fn* háromlábú edény; vas cu trei picioare;
Topf mit drei Füßen. 1789: 3 cserép háromlábú
Rf — xr 6 ... 7. Cserép Tál Rf — xr 14 [Mv;
ConscrAp. 20]. 1790: Egy Platsinta Sütő. Egy
kisded vas Harom lábú [Mv; MvLev. Boka Kata-
lin hagy. 2]. 1817: Három háromlábú, és három
Porgolok [Mv; i.h.].

háromlyukú háromlyukas; cu trei găuri; drei-
löchig. 1652: Egy vas lyukasztó. Egy három lyuku
szeg' fejező [Görgény MT; Törzs.]. 1741: Egy
Harom lyuku Nagy Szeg fejező [Kv; TL 90.lak.].

hárommáriásos három máriás ára/értékű; cu
valoare de trei mariași; von drei Siebzehnern
(wert). 1736: 2. Ian ... fogadtam meg öregbik
szolgáloznak Szóts Hrsokat^a, kinek is fizetése
lészen e' szerint: 1. Zöld mente ...^b 3. Három
máriásos óv, ugyan olyan pártá [Ar]k 33. —
^aSzéken (SzD). ^bA kihagyandók kihagyásával, de
a teljes szöveget l. NNy 302]. 1759: László Péter
... három Máriásos Pokroczát el lopta [Tomná-
tyek H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1765: nékem egy három
máriásos bérlett Tarisnyamot a nyakamból Kornis
Gábor uram maga kivén az Commissariusnak
... adá talpasságban [Marosszitimre AF; Eszt-Mk
Vall. 213].

Szk: ~ *dolog*. 1773: Megszámálhatatlan sok
instantiát adtak bé^a, kivált a parasztság, három
máriásos dologért is adtak instantiát [RetteE 304.
— ^aII. József erdélyi körútja alkalmával].

hárommázsás három mázsa súlyú; de trei chin-
tale; drei Doppelzentner schwer. 1823—1830: Egy
hárommázsás ferslagnak, melyben könyveim és
írásaim voltak, Göttingától Bécsig való leboza-
taláért 30 Rhf [FogE 259].

háromnapl 1. háromnapos; de trei zile, care
durează trei zile; dreitägig. 1606: ez keörtüely fat
teób ideigh birta eztendeóuel es haro(m)
napal ... Azert eztendeó es haro(m) napi biro-
dalma Vta(n) ne(m) kellett volna patialni [UszT
20/206]. 1609: Vrunck Eo Felsege be Jeoneteljre
... Vasarlottam az harom napi Gazdalkodásra^a
[Kv; Szám. 126/IV. 183. — ^aKöv. a fels.].

2. heti/hetenként háromnapos; de trei zile pe
săptămână; wöchentlich dreitägig. 1675: Haczogi
olah Pap Popa Mihály Supplicatiojára valo vá-
lasz. Ha Taxát fizet házátul, mint egyéb Taxasok
hasonlo három napi szolgálattal tartozzék eo is
[Hátszeg; VhU]. 1761: Ezen ... Jobbágyok à
Vessződi^a Udvarhoz szolgálatot tenni tartoz-
nak magok erejeken marhával Nyárb(an)is két
két Napit, Cimborával pedig három napit [Isztina

NK; JHbK LXVIII/1. 273. *Szászvessződ NK].

3. az előtag ikerítésével; cu dublarea primului element de compunere; mit der Verdoppelung des ersten Glieds/Bestimmungsworts: 'ua.; idem.' 1761: Minden héten a Siménfalvi vdvához ... gyalog három három napi szolgálatot tenni Sz. Mihály napjától fogva Keresztelő Sz: János napjáig magunk kenyérünkben, Nyárban pedig Vraság tizipáján tartozunk [Homoródsztpéter U; JHbK LXVIII/1. 110].

4. háromnapnyi; de trei zile; dreitägig. 1649/1687 k.: Vagyon ... egy darab föld három napi járás [Szereda MT; MMatr. 251. — *Értsd: szántás. 1802: az Orotványban 3rom napi járás szántó föld [Backamadaras MT; CsS].

háromnapos (hetenként) háromnapi úrdolgával tartozó; care este obligat să facă trei zile de robotă pe săptămână; (wöchentlich) zu dreitägiger Fronarbeit verpflichtet. 1840 k.: Vétzkén* Egy van tenerel^o három napos Marhás. Van két napos Marhás 41 [Told. 40a. — *U. *Értsd: tenyérrel dolgozó jb].

háromnegyed rég, nép három fertály; trei sfer-turi; dreiviertel. 1594: Az Clastrombely 51 keobeol es három Negied buza [Kv; Szám. 6/VII. 10]. 1794: (Az) Anyai fel kelhető Javak ugy osztasának fel, hogy ... az három negyed részből a két Méltóságos Testvérek egyenlőképpen részesüljenek [Kv; JHb XX/40. 1].

háromnegyedes rég, nép háromfertályos; de trei sferturi; von drei Vierteln. 1587: Az Kyraly wczay Swteo hazrol walo Keolchyege ... Veottem egy Dagazto Tekeneotth három negyedet d. 20 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7 Zabo György ispm kezével].

háromnyüstös három nyüsttel szótt; tesut in trei ite; mit drei Schäften gewebt. 1744 e./1770 k.: confertalt ... Fűzesi Szabó Mihályné egy két fejtővel szedett három nyüstös Abroszt [Fekete-lak SzD; SzConscr. 109]. 1829/1830: 11. sing széles gyolts Rf. 4 xr. 24 ... 13. sing három nyüstös gyolts Rf. 3 xr. 15 [Zabola Hsz/M.régen MT; TVLt Köz. ir. 196].

háromökrös az előtag ikerítésével; cu dublarea primului element de compunere; mit Verdoppelung des Bestimmungsworts/ersten Glieds: egyenként háromökrű; cu câte trei boi; von je drei Ochsen. 1730: Szent Lászlón vagyon nyolcz ökrös Ember Nro 4 hat ökrös Ember Nr 5, Négy Négy ökrös Ember Nr 8 Három három ökrös Ember nr. 5 [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4].

háromöles 1. háromölnyi; de trei stinjeni; drei Klaftern groß. 1693: A verőfenj lab szanto foldet fel mervén ... egy kötellet, mely kötelnek hossza vala nyolzt három öles ruddal [Gyula K; SLt AH. 17]. 1714: egy három öles gjepű [Lengyel-fva U; Orb.]. 1726: Meg mervén az Teleki rész

Erdő felől, három öles három araszos, és haram Tenyeres kötellet lett negyven nyolcz kötel [Vajdasztiván MT; JHb IX/5]. 1750: Az három öles és négy öles földek [Sinfva TA; EHA]. 1791: a kut mélljsége három öles [MNY XXXVIII. 304].

Hn. 1780: Az három ölösben [Sinfva TA; EHA]. 2. az előtag ikerítésével; cu dublarea primului element de compunere; mit Verdoppelung des Bestimmungsworts/ersten Glieds: egyenként háromölnyi; fiecare de trei stinjeni (lung); von je drei Klaftern (lang). 1726: Vettem ... 8 czöveket paló lábnak valót három három ölest à d: 36 [Kv; Ks 15. LIII. 4].

Hn. 1684: három ölös [Gyulatelke K; SLt AM 24]. 1693: három ölös [Völcs K; SLt AH. 17]. 1713: három ölös [Baca SzD; JHb XIII/2]. 1718: három öles [uo.; Llt 2/3]. 1825: 3 ölös [Dés; DLt 3].

háromölnyi trei stinjeni; von drei Klaftern. 1823–1830: elindulván Iglauból, mintegy 200 ölnyre elértük a csehországi határt, melyet mutat egy háromölnyi magasságú piramidális faragott kő [FogE 175].

hárompecsétű hárompecsétes; cu trei peceti; mit drei Stempeln. 1756 u.: Nemzetes Kövesdi Josefne Péterfi Sónia Aszszony adott a Praedikallo székre három sing három pectűt posztot Bedéb(e)* [MMatr. 153. — *MT].

hárompénzes I. mn 1. háromdénáros/dénár ára; de trei dinari, care costă trei dinari; drei Denar wert. 1582: három pinzes bort 23. Eytelt d. 69 | Kwitem ... Eot Eytel Bort három pinzest [Kv; Szám. 3/V. 4, 25 Léderer Mihály sp kezével]. 1593: Az kemenczet hogi meg chinaltattuk wyalogh, ment arra 2 penzeses kalia 64 tezen az arra f l d 28 Boltos kalia 5 három penzes tezen az arra d 15 Maszos kalia ment arra 8 eot eot penzes tezen d 40 [Kv; i.h. 5/XX. 127].

2. ~ garas hat dénár értékű váltópénz-érme; monedă de șase dinari; Münze von sechs Denar(en). 1599: Kirsner Balint az Iffiu vallya ... Legelőszer az Deak ket kezel az kozak sebes feyenek essek ... Azomban egy mesztelen kard akada kezebe, az lapossául vernj kezdé az kozakat es az homlokat mint egy három penzes garas czontostol el talala czapnj [Kv; Tjk VI/1. 387]. 1629: Haro(m) penzes Garas, es Elegg Jo Játott tt f. 4 d 5 [Kv; RDL I. 134]. 1646/1648 k.: talaltam Egy Saczkoba(n) három Penzes garast ket szaz három forintot idest fl. 203 [Born. XXXVIII. 14 St. Bethlen feljegyzése].

3. három pénz/dénár értékű; de valoare de trei dinari; (von) drei Denar wert. 1629: két szaz forint lengiel Garas három penzes [Kv; PLPr 1612–15. 150].

II. fn háromdénáros (váltópénz-érme); monedă de trei dinari; Münze im Wert von drei Denar(en). 1637: Kesz Penzből úgy mint Eött Penzes, három

penzes, pultura, es apro penzből Jutot Kis Kata-nak attjai ket reszere f. 50 [Kv; RDL I. 24].

hárompróbás. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *arany* aur de cea mai fină calitate; Gold von drei Repunzen. 1845: remekező ifju Aranymives Kováts Ferentz remek-rajzát el-készítvén ezennel bé-mutatja; mely áll egy kettős kigyo fejű karperetzből, és egy őszve font pántlika áhásu mejj-tőből, kővekkel illendően ki-rakva, és jó három próbás aranyból készítve [Kv; ÖCJk].

háromrekeszű háromrekeszes; cu trei compartimente; dreifächerig. 1836: edgy három tákészű kis tojoka [MNY XXXVIII, 384].

háromretesztes hármassz tolózárú, három tolózárask; cu trei zăvoare; mit drei Stellriegeln/Schiebern. 1697: Itt vagyon Egj két fele nyíló tablájú falb(a) csinált három retesztes pohár székek [Alvincz AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 7].

háromságos szentháromsághivő, trinitárius; trinitarian; trinitarisch. 1605: Amy az háromságos Attiafiaknak indulattioakat illethy: Tettczet hogy biro Vram minden haladeknekwl az Jdes Vraimbán Zamoson gywtessen be, es affeleket hywtasson akik hwttel valo keotelessegek ellen c(on)tra receptam religionem Ciuitatis wygekeznek molialnj, Intczek megh fenitekkal hogy afféle pratticatol megh zwnnyenek hogy se titkon se nyilwan ne pratticalyanak mert az Varos semmy vton nem zenüedy hane(m) kwleombennis vgy megh zabolazzak hogy mindeneknek peldak leznek [Kv; TanJk I/1. 529].

A jelzett időtájt Kv-t az egyistenhivő unitáriusok és a szentháromsághivő reformátusok között; kegyetlen torzalkodás folyt.

háromsinges három sing hosszúságú; lung de trei coți; drei Ellen lang. 1747: edgy három singes Mertekü ölös favál a fundusnak hosszúságát ... mértük az fundusnak közepin ... és talaltuk hosszát 29. Rudnak [Torda; Tjkt III. 113]. 1772: A' Malom árkára öldalaslag folyó patakocskának árka" öl számra három singes öllel 39 [JHbK II/17. — "Kisfenes és Oléta határán". 1797: Az öl mellyel a Terrenumok fel merettek, három Singes [CU IX/2. 158]. 1827: ezen .. fel hold Szántó földnek az Eszak felől való végét ... egj három Singes öllel meg mérvén a hossza 25 huszan ött [Asz; Borb. I].

háromsípú kb. három fűtőrészcs/testes; cu trei corpuri de încălzire; mit drei Heizkörpern. 1854: a Nappali házba találatik Egy három Sípú melegitő Kementze vas ajtóval — ép, és Jo állapotba [Sárd KK; WassL].

háromsujtásos három sujtással díszített; im-podobit cu trei găitane; mit dreifacher Verschmückung/dreifachem Schoitach verziert. 1804: háló-

karsztéli három sujtásos patyolattal garnérozva [Kotonka MT; Told. 19].

háromszakaszos háromrekeszes; cu trei despărțituri; dreifächerig. 1720: vagion egj könyv-tarto téka három szakaszos, az allyában ki vono fiokja [Köröspatak Hsz; HSzjP]. 1770: Hombár három szakaszos [Bethlen SzD; Ks 20. XIII. 1].

háromszakaszú háromrekeszes; cu trei despărțituri; dreizellig. 1770: Három szakaszú fényő bornákból épült szalmával fedett kopó pajtát betsüljük öt m forintra [Zágon Hsz; SzentkGy].

háromszarvú háromfogójú/fogós; cu trei mînere; dreihenkelig/griffig. 1652: Egy három szarvu tekeneő [Görgény MT; Törzs].

háromszáz I. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: 1. treisute; dreihundert. 1540: En Ba(n)fi Gaspar nagj faluj az en Batiaimtl Banfi lazlottul es Miklostul ... kertem három száz forintott [Sebesvár K; MNY XXV, 55]. 1570: tyz hean három zaz Iweget attfál vramnak [Kv; Tjkt III/2. 208]. 1604: Mind apró-tul wztek be három zaz díznajukat [Uoszt 18/59]. 1736: az nagyobbik Lotharingus Herczeg .

viszsa ment Bécsb(e) mikor Bécsb(e) érkezett három száz ágyut egyszers-mind Sütötték ki [Nsz; ApL 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez]. 1823: ezen Két Hégybe meg kívántato szállő kikötésre és Kapállásra ... Háromszáz nap szám-mos [Pipe KK; Told. 31].

Szk: két.-~. 1782/1799: a' Groff Ur ő Nagysága ... három három Márjással ki akar bennünkő (!) fizetni, noha némelyikünk tsak egy Retét két háromszáz forintokban szállagositott [Torockó; TLev. 5/16 Transm 361].

2. számnévi összetétel v. szk tagjaként; ca membru al numeraelor compuse sau a construcțiilor de cuvinte; als Glied eines zusammengesetzten Zahlworts oder einer Wortkonstruktion: treisute și ... dreihundert ... 1588: három Zaz Huzon keet zegh [Kv; Szám. 4/I. 41]. 1637: Uagyon kett darab szanto feöld kiben három száz negyuen kedőbeöl buzat el vethetni [Kucsuláta F; UC 14/42. 191]. 1656: adot háromszáz s tize(n) hat forint ár-ra oh dutkakak erette [Ádamos KK; Bállt 93]. 1724: Lukács János vram kezben adtam, háromszáz oláh Zlotot, kis térszen egészen háromszáz hatvan magyar forintot [Kv; ApL 2 Árva Bethlen Druzsiana Apor Péterhez]. 1814: három száz hetven ött Rforint [Apanagyfalu SzD; THf gr. Bethlen Sámuelné Fekete Klára lev.].

Szk: ezerkétszáz-ezer ~. 1775/1781: Bor is terem ... ezer két száz, ezer háromszáz veder [Bokonya H; JHb LXXI/3. 407. — "Később: Bakonya].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: trei sute; dreihundert. 1585: Az arkossokhoz vetetünk lecz szeget három zatat [Kv; Szám. 3/XIV. 34]. 1600: niolez Zaz Juhainkat, melyben haro(m)

zaz mostis oda wago(n), Azokat zwrin meg h wanniuik [UszT 15/53]. 1677: küldöttek előljáróban ... a dragonok közzül háromszázat [Kővár Szt; TML VII, 516 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1681: küldöttem ... haitatlan Kövi halat három szazot [Fog.; UtI]. 1784: Torda vármegye fogott* és ölt meg háromszázat [RettE 427–8. — *Felkelőt].

Hn. 1803: A Három száznál (sz) [Árkosfva MT; EHA].

Szk: három-négyszáz. 1784: Többet három négyszáznál* elfogtak [RettE 427–8. — *Felkelőt] * (mintegy) ~ig való körülbelül háromszáz; approximativ trei sute; etwa dreihundert. 1643: Lattam

Seredine Azzonyomnal pantlikara hajtogatva arannyakat mint egy három szazik valot [Kv; JHbK XVI/27].

III. hr-os alakban; cu sufix adverbial; in Form mit adverbialem Suffix: ~an együttesen háromszáz; impreună/total trei sute; zusammen dreihundert. 1653: Azok a szolások három százan vagynak [ETA I, 133 NSz].

háromszázad-magával vele együtt háromszázan; cu el trei sute; zu dreihundert (mit sich selbst). 1782: Wesselényi Miklós, összeveszvéen Haller Jánossal egy lovászmester felett, háromszázad magával reáment Haller Jánosra Gorbóra [RettE 421].

háromszegletes 1. háromszögletű; triunghiular; dreieckig. 1714: Harom szegletes vasas futralyb(an) egy opticus Úveg | Harom par harom szegletes Konderotakák [AH 36, 49].

2. háromszögletes élű; cu lama în trei muchii; dreikantig. 1714: Három Szegletes hegyes tőr [AH 7].

háromszegletű 1. háromszög alakú; in formă de triunghi; in Form eines Dreiecks/dreieckiger Form. 1706: Fejer lilium arany reszkető tő kinek az tetején vagyon egy öreg kőn álló gyemánt, körülete negy kisebb háromszegletű hegyes gyemantak [LLt Fasc. 108]. 1732: Egy Sellyem mérték három Szegletű tokban [Ks Kornis Zsófia lct. 21]. 1754: egy darab három szegletű föld [Dés; DRLt Conscr.]. 1792: Háram szegletű ételhez való fedeles tál [CU]. 1817: egy német kalap formán vagj ... három Szegletű ... bokros Erdő Hely [UnVJk 291]. 1839: édgj kis ... három szegletű ... heljetske [Nyomat MT; EHA]. 1846: adjon két három szegletű tiszta fa asztalt [Kv; Végr.].

Hn. 1792: A Falu végén Háram szegletű Föld [Középlak K; KHn 299].

Szk: ~ almáriumos asztal. 1748: Az Ur Házában ... a Szegeletbe fenyő deszkából valo három Szegletű almáriumos asztal, vagy-is Misemondo hely [Ks 8. XXVIII. 5] * ~ formájú. 1791: az egész hely* három szegletű formájú [Jobbágyfa MT; EHA. — *Ti. erdő] * ~ konyhaalmárium. 1835: A' Cseléd Házban ... Egy három szegletű Konyha Armarium [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

2. háromszögletes élű; cu lama în trei muchii; mit' dreikantiger Schärfe. 1756: hosszú, három szegletű Spádi, kereszt vasával, és markolattyával egjütt [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 22].

háromszegletű-forma háromszög alakú; in formă de triunghi; von/in dreieckiger Form. 1751: a' Vasarhelyi Határ Szélyben egy jó darab három szegletű forma kaszáló [Korunka MT; EHA].

háromszegletűleg háromszög alakban; in formă de triunghi; in dreieckiger Form. 1768: igi három szegletűleg igen csufoson belé rugna a Rakosiak* Határok az eő praetensiojok szerint, a Szent Lászlóiba [Torda; JHb XXXVI/17. — *A Szent-lászlóval (TA) tőszomszédos o.rákosiaknak].

háromszegű háromszög alakú; in formă de triunghi; von/in dreieckiger Form. 1589: Egy eoregh harom zeghw lakat [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 40]. 1637/1639: Egj regj antiquitas Gyemantos gyűrű, kibén uagjon negj gyemant, az háma haromszegű, egik negj szegű [Kv; RDL I. 111]. 1736: Egy zomáczos Pésma Tarto 2 haromszegű kapócsal 1 lótbán egy s Nehézzékben [Kv; RLt]. 1754: A' Kerek Domb alatt egy harom szegű föld [Dés; DRLt Conscr.]. 1848: Egy harom szegű Rococco uveges kaszten nemes stufakkal [Bilak BN; LLt].

Hn. 1754: Az Harom Szegű föld (sz) [Gernyeszeg MT; EHA]. 1799: háromszegű Nyilas erdők [Aranyosrákos TA; EHA]. 1846: A' háram szegű lábban (sz) [Gernyeszeg MT; EHA].

Szk: ~ figurában háromszög alakra. 1810: Meg méretvén ezen erdő hely három Szegű figurában vétetet fel melynek a basissa 30 öl, a magassága 74 (öl) [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 399] * ~ formában háromszög alakban. 1805: a' nagy Szamos folyamattya mellett ... vagyon ... háram szegű Formában adott küsed Kőves Részecske [Kv; Pk 3] * ~ kalap ek németkalap. 1769: Csik Sz. Simoni Endes Josef ur(am) Paludgyai Josef nevű Szakácsa ... fekete háromszegű kalapja, fejer aba köppönyege [UszLt XIII. 97]. 1823–1830: Főrevalójuk ... háromszögű kalapot viseltek, melynek három egyenlő szöge volt, későbbre az első szöge kisebb és törpébb is volt, a mostani magas tetejű kalapok pedig mintegy 1790 tájba kezdődtek | Háromszegű selyem kalap 4 Rhf [FogE 64, 259]. — L. még i.h. 108.

A németkalap jel-re l. AÈ 426-7.

háromszegű-forma háromszögalakú; in formă de triunghi; von dreieckiger Form. 1779: A ropo gödríbe három szegű forma föld [Galambod MT; Told. 29]. 1799: Tit: Dosa Gergely ur három szegű forma darabotska Jozsága [Kakasd MT; DLev. 1. I. 7].

háromszegűleg háromszög alakban; in formă de triunghi; in dreieckiger Form. 1771: (A rét)

ezen nyíl végében három szegüleg le nyulik [F; DobLev. II/428. 28a].

háromszéki a Háromszék hn -i képzős szárm; derivatul cu suf. -i al toponimului Háromszék/Trei-Scaune; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Háromszék: din Trei-Scaune; Háromszéker, aus Háromszék. 1630: harum^a Zekj vice kapitan [Zágon Hsz; BLt. — *Kétszer így!]. 1764: Azon három széki Gelenczei Poris Familiabol ... Kolosváratt vagy másutis ... élneké még benne? [K; BetLt 6 vk]. 1838: 4 háromszéki s 2 udvarhelyszéki ekék minden hozzá tartozóikkal együt [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

háromszél három szélből összedolgozott; fácut din trei lați; aus drei Rändern (zusammengearbeitet). 1625: Egy jo ui kender szal lepedeo három szel er f. 1 [Kv; RDL I. 126]. 1637/1639: 1. kett szel sahos kender abroz f — d. 50. 1 háromszel rudas keotessel valo lyukadozot sahos f. — d. 40 [Kv; i.h. 111].

Szk: ~ *abroz*. 1637: Egy koczkas Sahos háromszel abroz d. 75 [Kv; i.h. 24]. 1816: egy baratzkmagos háromszél Abroz [Nyomát MT; UnVJk 108] * ~ *kendervászon lepedő*. 1677: Három szél kender vászon lepedő fél viseléséb(en) valo v(a)l(e)t f — // 50. Más egy ollya(n) három szél fél viseléséb(en) való kender vászon lepedő — v(a)l(e)t f. — // 50 [Kv; RDL I. 155b] * ~ *lenlepedő*. 1637: egy lengetegh háromszel len lepedeo d. 45 [Kv; i.h. 24] * ~ *lepedő*. 1637: egy kenderszal háromszel lepedeo d. 75 [Kv; i.h.] * ~ *szőszlepedő*. 1629: Egy három szel szeosz lepedeo d 50 [Kv; i.h. 146].

háromszínű in/cu trei culori; dreifarbig. 1599: Nemet Janostol weöttem az Szaazonak ualo Tafotat három színwt [Kv; Szám. 8/XIII. 45 Szabó András sp kezével].

háromszor 1. de trei ori; dreimal. 1770: De ezt^a az inctus pásztor, mikor a falu egybegyűlt törvéntételre, semmiképpen meg nem felelt, sőt pedig elhalasztotta, falunak régi törvénye ellen. Azért az inctus pásztornak novumja nem mehet bé, mivel kijő a maga frátásából, hogy háromszor tizenötöd nap is eltölt [M.hermány U; RSzF 208. — *A fellebbezést].

2. három ízben/fúttal; de trei ori, in trei rinduri; dreimal. 1558 k.: Borax ... Rp. 2 p(arte)s tartarth, ky feier es 1 p(ar)s soth közönségest, ky preparal es solnald meg ethz az oltaltan meznek vizeben es háromzor co(n)giellald meg [Nsz; MKsz 1896. 284]. 1568: Antonius Vacey Laur(enti)us Filstich ... fassi sunt hogy törüen zarent vgy lelték volt hogy az Kalmar Iázlo lozagaba se ozlas se bwchwy adyg ne legyen, meg nem az adossag ky tellesedik, es hogy Kakas Andrast háromzorys kenaltak, hogy ha nem teccik apallalya az vraymra, de Egzer sem apallalta, hane(m) meg elegendeth az törüenyel [Kv; Tjk

III/1. 186]. 1584: Viczej Andrasne vallia Haromzore vagy kezcz lata(m) hogy Zabo Gal ky wthe az Sweget Danch Leorincz feiebeol [Kv; Tjk IV/1. 200e]. 1592: wgyan az tayba atta wala az I. Egy foldes hordomot el ... menek biro wramhoz kerek torwent tolle haromzeor (!) megh tyltam hogj el ne adhassa [UszT]. 1597: mint az haro(m)zor azo(n) felwl meg Irtt eztendeobe(n) es nap tawatth chelekette [i.h. 12/40]. 1610: tudom aztis, hogj volt Mihaly deakne haromzoris Capliomban^a [Dés; DLt 321. — *Kaplyon, a várostól nyugatra]. 1637: Polgar Istuan az meszaros Jmreh fiaval Istuannal latta hogy megh czelekettek Padocz Jstuannanak háromszor egjmas uta(n) ... Szekely Istok volt [Mv; MvLt 291. 107]. 1736: Öltöttek fejérnek valo mosott, háromszor rostált búzát [Földvár TA; CU XIII/1. 289]. 1781: Az Expressustol küldött pénzt ... az expressus előtt háromszar is meg olvasták [Radnót KK; Ks 94 Vegyes lev.]. 1811: Háromszor próbálta elfoglalásokat ler Eltsóvalta Házokat [K; KLev.]. 1815: a' nevezett praelectus maga Személyesen háromszor intette meg ... Hersány Juvont [Orsova MT; Born. G. XV 13 Blos Gora (50) vall.]. 1816: Ezen falnak határát kétszer szoktuk közönségesen szántani, a ki háromszor szántana több és bővebb eresztetű gabonát aratna [Tófva MT; BálLt 67]. 1829: meg Szantya Háramszor be is veti [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: *kétszer* ~. 1732: rugoldozott is maga Kozma György uram kétszer háromszor is [Hatolyka Hsz; HSzjP]. 1755: vagyon szerencsém gyakorta eo Ngokot pusztás szallasomon látni, mivel minden nap kétszer háromszor még látogatnak [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. 1812: a' Gröff kért a nagy Aszszony előtt valo engedelem nyérére, ismét meg próbáltam azután kétszer, háromszor ... de mindenkor Negatívát nyertem [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes lev.] * ~ *négyszer*. 1597: Mindniaian nagy feddiseket szenüedütnk az Nymet konyha Mesterktwl es zakacsoktwl Mert Apronkint adtwnk nekik az mit kertek háromszor Negyszer el kwldtek az zolgakat hogy nem akartwnk Annit adnia, aszmit kertenek [Kv; Szám. 7/XIV. 14 Th. Massas sp kezével]. 1823—1830: Ezután úgy szokásba jött volt^a a komédiajátszás, hogy esztendőben háromszor-négyszer is játszottak [FogE 105. — *Mv-en] * ~ *nál többször*. 1574: Az pastor Zolgaia Nagi Imre eleot Azt vallota hogy eo Bleybe háromsornal: teobser ne(m) haytottak ky az begler peter Tehenet [Kv; Tjk III/3. 394d] * ~ *való háromszori*. 1590: Az mostany Vrnuk ith letekor, az Veudeglesre annye tekozlassal keolt mind Bor, mind kenyer s mind hus, hogy ez egy vttaly keolcheggel háromszor valotis megh ertwnk volna [Kv; Szám. 4/XXI. 58 Kis István sp kezével].

3. három alkalommal; cu trei ocazi/prilejuri; dreimal, in drei Fällen, bei drei Gelegenheiten. 1573: Kolb Miklos es Zeoch Leorincz Azt valliak hogi ... hallotak hogi az thimär^a Igh zolt az Ka-

dárnak^b, Twdqd hogi haromsoris hittalak hogy meg keosd az hordo bort, Igered Magadat hogy ely leos, de vgian Nem leowel az Bor ely Ment kart vallotta(m) myattad [Kv; T]k III/3.264. — *Thimar Matias. ^bKadar Janos]. 1652/1655: En Csepregi Mihály ezeket a fellyül irt zalagimat adtam Ozdi Thamas Uramnak eott száz forint summáb(an) így hogy háromszor fizessem megh. egy részét Viragly vasárnapra, az masikat Aldozora, az harmadikat Antal napjára [Kv; CartTr II. 875.—6]. 1672: ezen kerdesben Forgo Földben háromszor volt Gabonája es beis Takarittatta Senki nem ellenzette rolla ő kegjelmet [Mező-méhes TA; WassLét].

4. háromszorosan; de trei ori; dreifach. 1611: Egi Ezwst zin dupla taffota zoknia barson premel háromzor hantot az alja | Egi úörös czimazin zoknia háromzor hantot az alja zeold barson premel [Kv; RDL I. 88].

Ha. 1733: haramszar [Bárdos MT; MvLev. Msz-i anyag 8]. 1835: háromszar [Betlensztmikió KK; HG].

háromszori 1. háromszor/három ízben való; (fá-cút) de trei ori; dreimalig. 1606: Ez Szegeniek földének háromszori szantására es el boronálására, swttettem az szegeniek buzaiban megh az wdeók zerint fel köbleot [Kv; Szám. 12a/I. 33]. 1654: Molnar Katat ... Jakab Petertül separalta az sz. Ecclesia Mert háromszori citaciojara nem comparealt az sz. szeken [SzJk 73]. 1722: én Cavé, Téh, Rósólis, Nadméz etc accidentiákra ... gondot viseltem ... tsak az háromszori Cavé-zásra is négy négy tsésze, és napjában 12 tsésze Cavé per. den. 6 [Uzon Hsz; ApLt I Intzédj József lev.]. 1750: Kémény Seprőnek a Spotály háznál háromszori seprésért HFlor 1 d 44 [Kv; Szám. 70/VIII. 18]. 1795: a mű Földeink a háromszori szántást meg kívánják [Márkosfva Hsz; BetLt 1. Barabás Sándor Vajna Istvánhoz]. 1800: háromszori abrakolásra adtunk 3. portio Zabott [Toróckó; TLev. 5].

2. harmadszori; (pentru) a treia oară; zum dritten Mal. 1717: az vetemények felől az irhatom Ngod(na)k hogy mind ki sültek az belső kertben Dinye nem is költ háromszori vetésre kün költ volt egy nián azis ki aszott az szarazsagban mivel hogy itt eső nem jart ezen az Tavaszon [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.].

háromszorta háromszor; de trei ori; dreimal. 1843: a Felső Zsuki tavakban teremni szokott nád, széna, és sarju három szerte is többet ért [Kötelend K; SLt Vegyes perir. Hertzeg Atyim (66) col. vall.].

háromszögű 1. háromszögű

háromtalléros három tallerban megállapított; stabilit in trei taleri; in drei Tallern bestimmt/festgesetzt. 1664: Nemzetes Bartsi Baldisar Uram az Bartsi Jozsaghról az Mustoha Anyammal egjüt

az Harom Talleros adob(an) ket kapurol negy rot emberöl Ad(mini)stralt Tal 7 1/2 (1) [WassLét].

háromtenyeres három tenyéryní (hosszúságú); lung de trei palme; drei Handflächen (lang). 1726: Meg mérven az Teleki rész Erdő felől, haram ölös három araszos, és haram (1) Tenyeres kötellel lett negyven nyolcz kötel [Vajdasztiván MT; JHb IX/5].

háromtolókás háromfiókos; cu trei sertare; mit drei Schubladen. 1788: Egy három tojokás Almárium Egy négy tojokás író Almárium [Mv; TSb 47].

háromtölesőrű kb. hárommélyedékes; cu trei ochiuri; dreitricht(e)rig/tellerig. 1788: Egy vas nyeles görbe fánk sütő pléh Haram töltésű egy nyeles pléh fánk sütő forma [Mv; TSb 47].

háromujjnyi három ujj széles; lat de trei degete; drei Finger breit. 1823—1830: Németországban láttam a kisasszonyok hajait fonatlan az hátjokon lebecsátva, ... valami háromujjnyi szélességre vékony csontból csinált kapocs közé befoglalva [FogE 67—8].

háromvedres három veder úrtartalmú; de trei vedre; drei Eimer (groß). 1637/1639: horpadozot fel függesteo három vedres wst lyúkas f 1 [Kv; RDL I. 111]. 1677: Van egy három vedres égett bor főző fazek sisakostol mind(en) eszközzel v(a)l(e)t f 9 [Kv; i.h. 155b]. 1688: vagyon dűrűczkölőhez való három vedres Rézfűst [Csicsőgyörgyfva SzD; BK]. 1761: Tavaj s az előtt mindenkor volt Bor a Házánál leg aláb három vedres Berbentzével [Bukuresd H; Ks Vegyes ir.].

háromvedres-korú háromvedres-forma/szerű, háromvedres nagyságú; cam de trei vedre; in Form von drei Eimern. 1829: Egy három vedres koru fenyő tseber [Mv; MvLev.].

háromvékás három véka férőjű, három véka vetőmagra való; de trei banițe; drei Scheffel Saat Korn fassend (Feldstück). 1795: Ezen föld ennek előtte három vékás volt, de a Maros mind el hordotta a több részét [Miklóslaka AF; EHA].

háromvékás-kora háromvékás-forma/szerű, háromvékás nagyságú; cam de trei banițe; in Form von drei Scheffeln. 1835: nékem az Atyám Semi Ingo és Ingatlan jokból több részt nem adott egy három Vékás kora földnél [Kissolymos U; Márkos-lev.].

háromvékásnyi három véka férőjű, három véka vetőmagra való; de trei banițe; drei Scheffel Saat Korn fassend (Feldstück). 1832: Az Albisi Hátáron a Kertekbe egy mint egy három vékásni Szántó föld kaszálo gyanánt biratodik [Hsz; BetLt 1].

hárs 1. (hárs)hánacs; rafie de tei; Lindenbast. 1530: Ittem ad funes factos de tiliis seu haars dedi d XXXII [Vh; DomH 59]. 1531: Ittem tilia, hars pro vinea necessaria emi d L [Vh; i.h. 78]. 1571: Vegeztek eztis eo k. hogy Ez Ieowendeo Zokadalomba fazektwl, harstwl teke-neotwl ky walwa semmybeol vam Neh vetessek [Kv; TanJk V/3. 42b]. 1594: Az keömywesnek ... Hogy allasnak valo Harsot soholt ne(m) talaltunk, kellet Jstrangot wennem 12 zalat d 24 [Kv; Szám V/6. 45, 47]. 1606: 1 Juny Veöttem Harsat az ... zöleök keötözesere [Kv; i.h. 12a/I. 43]. 1675: Egy hársbol kötöt edgyes rozsz ágyaczká [Dés; Borb. II]. 1784: Vintzellér Ö klme is azt kívánja, hogy mind karó mind pedig elegendendő Hárs, vgy pénzbeli fizetése (:mivel azzal dölgoztatja:) és egyéb Naturálék is kellete koránt administraltassanak [Somlyó Sz; IB].

Szk: ~at hajt '?' 1774: gyermek koromba egy öreg emberrel ide jöven én hársot hajtani, ezen az helyen talaltunk ... egy embert ... kitől is én meg ijedkezven el mentem hársot hántani [Csömény SzD; Ks 20. XII. 7] * ~at hánti → ~at hajt * szőlőkötő/szőlő kötni való ~. 1765: Az Gyalog szeresek ... ezen munkára* Jöveskor egy egy penetényi szőlő kötő hársot hozni^b [BfN Nagyfalusai csomó. — "Törökbuszakapálásra. "Értsd: tartoznak]. 1783: Kuk András, szőlő kötő hársot ád száz Papusát ... Luka Uonon ad 50 Papusa hársot [Branyicska H; JHb XXXI/28]. 1789: egy csomo Szőlő kötni való Hárs xr 3 [Mb; ConscrAp. 6].

2. hársfa; tei; Linde. Hn. 1686: Az Hárskutban (sző) [Borberek AF; EHA]. 1804: A' Hars oldala alatt a' Gödörben (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA]. 1847: Hás pad (sz) [Máko K; EHA].

Sz: akkor hántja a hársat, mikor hámlik 1653: (A) hitbéliváltoztatás^a megerőtlenítette a nagy fejedelmeket, egymástól elidegenítette a népeket; és az alatt a nagy szultán Szulimán^b mint eszes ember ezt látván, akkor hántá a hársot mikor hámlik vala, és az alatt magának tevő s foglalá a magyar birodalom jobb részét. Ezt használók véle! [ETA I, 28 NSz. — ^aA hitújítás, a reformáció. ^bA mohácsi csata (1526) győztes vezére, s nyomában a védtelenül maradt Budavára elfoglalója].

? harsány. Csak hn-ben; numai in toponime; nur in FN: '?' 1671: az kis Horsonjban (l) az szőlő Oldalon az Giulaj Hatar szelben (sz) [Borsa K; BHn 109]. 1684: Harsán nevű hely(en) [Csomafája K; BHn 61]. 1716: a' nagj Harsányban (sz) [Borsa K; BHn 112]. 1756: Harsánbéli Láb (sz) [uo.; BHn 116]. 1816: a' Harsányban (sz) [Gyula K; BHn 128]. 1826: a' Felső Harsámba [Csomafája K; BHn 61]. 1828: Harsányban (sz) [uo.; BHn 62].

Talán a *hárs* 'tei; inden' továbbképzett szárm.

hársas I. mn hársfás; cu tei; mit Linden bewachsen, Linden- 1796: ez tsak Magyaros, Hár-

sos, és Gyertyános Cseples Erdo, melyben helyyen helyyen kertelni valo vesszotis lehet tanálni [Szentgothárd SzD; WassLt].

Hn. 1370: in berch eiusdem Hassasberch vocato | in berch eiusdem ad silvam Hassasberch vocatam | (Meta) descenderet ad quendam rivulum Hassaspotok vocatum [Bonchida K; BfO I, 300]. 1671: Harsas feoldben (sz) [Méra K; KHn 240]. 1718: Az Hársas pataknál (sz) [Egerbegy Sz; EHA]. 1820: a Sz Egyedi közönsegis a Borzás és Hársos tetőn foglalt el egy darab erdőt s apradanként le irtagatván ma mint szanto, es Kaszalo helyeket birja [Szék SzD; WassLt].

II. fn hárserdő; pādure de tei; Lindenwald. 1822: vagyon ... a szakadátban egy darab hársossa [Szováta MT; EHA].

Hn. 1730: Sylva Harsas nominata [Szék SzD; EHA]. 1736: A Hársas padgyán [Bonchida K; EHA]. 1765: Hársos (sz) [Nagyiklód SzD; EHA]. 1766: Harsas alatt a Rétbe (sz) [Ormány SzD; EFiscLt X/b. fasc. 6. A]. 1767: A Hársas uttyán aloll [Pókakeresztúr MT; EHA]. 1775: az Hársos nevezetű helyben (sz, k) [Désakna; EHA]. 1779: Harsos nevezetű Erdő [Szék SzD; WassLt Mich. Bárdos (64) civis vall.]. 1797: Nagy és Kis Harsos [Désakna; EHA].

hársdeszka hársfadeszka; scindură de tei; Lindenbrett. 1590: B(yro) Par(anchiolattiaból) vitt Hyunady (l) Mathias 6 Louo(n) harsz dezkat Tordara az vrúnk orgonayanak fizettem f. l d. 50 [Kv; Szám. 4/XXI. 80 Kis István sp kezével]. 1596: Zekel Tamas vrunk zamara vizen Tordaigh hars dezkat [Kv; i.h. 6/XXIX. 25 Bachi Tamas sp kezével].

hársdeszkaszáll o scindură de tei; Lindenbrettstüek. 1756: fenyű és Hárs Dészka szál 5 [Branyicska H; JHb XXXV/35].

hársfa 1. tei; Lindenbaum. 1735: az Deszmér^h és Patai határokat terminállyák az occidentalis Cserés oldalom lévő Hárs fák [Kv; JHbK XLII/-27]. 1737: A Tekei oldalon valo Verőfényes, tölgyes ... bükkes Erdő, Hárs és Gyertyán fái az Falunak szabad volt élni, épületre valo Fái nem [Nagyida K; Told. 11/73]. 1761/1808: allodialis erdő ... többire Hárs fákbol áll [Várfva TA; Berz. 3. F. 2. A. No 1]. 1787: égy heljen által fog a Patakon^a, s ottan égy Hárs fára kereszt vagattaték [Csóka MT; Ks 66. 44. 17f. — ^aTi. a határvonal].

Hn. 1718/XVIII sz.: Hárs Fa Domb alatt (sz) [Inó Sz; EHA]. 1804: A' Hársfa oldalnál (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA].

2. lemn de tei; Lindenholz. 1592: Egi darab hars fa vala Jakab kezebe [Kv; TjK V/1. 265]. 1609: Aztalos Janos az Scholaban chinalt égy Aztalt Maga adat hárs fat hozza labaihoz d 60 [Kv; Szám. 126/IV. 114]. 1651: csináltam egy kerek aztalt az labat magam harsfayabol f l d 70 [Kv; ACJk 57b]. 1694: Palota Haz ... Ugjaneze(n) hazb(an) va(gyo)n egy nagy

Hársfából csináltatott Fejedelmi fiokos Asztal Labastol [Kövár; JHb Inv.]. 1703: Végeztetett hogy minden héten két iffju Mester ember rend szerént az Hársfára vigyazzon Monostor kapu elöt s az Piatzonnis [Kv; ACJk 54]. 1769: Lopott volna . . egy . . . Vastag faragó szeknek való Hársfát [Koronka MT; Told. 26]. 1776: Nagy Vesztegetésnek kellett lenni azon Erdőben a kalányos Czigányok által, kikis Hársfából készített szszonyu nagy Tekenőket Szoktak hozni ide Hunyadra el adni [Vh; Ks 75. VII. 206].

3. ~ *vize* hársvirág-főzet; fiertură din flori de tei; Lindenblütensud. 1679: Hársfa, 2dik vize nro 19. Kőmény 1 vize. Kőmény 2dik vize. Kőmény 3dik vize [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 32–33].

4. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: hársfa-, hársfából való; de tei; linden, Linden-. 1758: Tanáltatott egj fejár hárs fa tolokás Záros Almárium [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1810: Egy hársfa jo szabo deszka xr 45 [Mv; NMvLev. Trincseni Mihály hagy. 19]. 1833: Egy hus vágo hársfa Tabla [Katona K; Ks 73. 55].

hársfa-ablakráma hársfa-ablakkeret/tok; toc de fereastră din lemn de tei; lindener Fensterrahmen/stock. 1598: chinaltattunk egj eoreg hársfa ablak ramat tt f – /85 [Kv; Szám. 7/XVI. 49].

hársfa-ág pat din lemn de tei; lindenes Bett. 1756: Avatag Hárs fa Ágj, két személyre valo 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. 1810: Egy lábatlan hársfa ág Rf 12 xr 27 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 20].

hársfa-ajtó ușă din lemn de tei; lindene Tür. 1755: az scolaba . . . egj hársfa aítot meg foldoztanak [Kv; Szám. 6/XIII. 44]. 1597: Az wy fokhazra chinaltatta(m) ket temerdek hársfa aítot ket zerezt. Jtem ket eoreg egizeres aítot mindeket hársfából [Kv; i.h. 7/XIII. 11]. 1625: Keo-uetkezik az miket Vrunk eo felge Colosuarratt Szallasin reformaltatni es ujolagh epitetni keglsen paranchyolt . . . oda czinaltak az Asztalosok egy ui hársfa aítot bellettel festue f 4/ Jt(em) Ket aítot megh bellettek hárs faval megis festettek f 4 / – Jt(em) Egy hárs fa aítot czinaltak az físthazra Zeoldet f 1 [Kv; i.h. 23/XXVII.]. 1657: csináltam az kertre egy hársfa aítot rostelyosson f. 2 d. 30 [Kv; ACJk 48b].

hársfa-asztal masă din lemn de tei; lindener Tisch. 1595: Az plebanos hazahoz chinaltatu(n)k ket eoreg hárs fa Aztalt, Attúnk Aztalos Lukachnak f. 2 [Kv; Szám. 6/XIII. 44]. 1657: csináltam egy hársfa aztalt, feketen festve giontarosson f. 2 [Kv; ACJk 48b].

hársfa-budunka hársfából készült bődön; fedeleş de tei; lindenes Zuberchen. 1840: Juh fejő veder 2. Krinta 1 és 2 Tuos Dé'sa R. for. 3 . .

2 Zádag vagy hársfa Budunka R. for 2 [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042 Bencze Illyés lelt.].

hársfa-deszka hársdeszka; scindură de tei; Lindenbrett. 1652: vagyon egy Fwrez Malom, Kin fenyeo, kebreös, Teolgy, Nyar es hársfa s Iharsa deszkakot metczenek [Hidegszamos K; GyU 114]. 1679: Hintó Szin Vagyo(n) ezen Szinben, az gerendako(n), Fenyó, bikk, hársfa deszka, promisc(ue) nro 35 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 84]. 1726: kisded hársfa deszkából tsinált szegeletes fias asztal lábastól [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. 1756: a Veteményes kertben bé szolgáló Ajtó . . . Ajtó Táblája áll Hársfa Deszkából [Branyicska H; JHb LXX/2. 29–30].

Szk: ~ *asztal*. 1647: Vagjon edgjk hazban . . Egj Uy hárs fa deszka Asztal, labastul [Marosillye H; VLt 55/541] * ~ *fűrészdeszka*. 1761: Körös és Csere fűrész deszka Nro 28 . . . Hársfa fűrész deszka Nro 18 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 29].

hársfa-karszék jlt, din lemn de tei; lindener Lehnstuhl. 1728: Ratkai Gombkötő Ferencz U-r(am) egj hársfa karszeket csináltatott [Kv; ACJk 138].

hársfa-káva hársfakéreg; coajă/scoarță de tei; Lindenrinde. 1826: A malomba . . . a kökörül* valo Hársfa Káva jo [Klic SzD; LLt 9/1. *Olv.: kő körül].

hársfa-lábú cu picior din lemn de tei; mit lindenen Füßen. 1621: Orelt Aztalos Janos Myeese a schola Zwksegera . . . Egj Hárs fa labu aztalt magae az hársfa d. 45 | Az Magyar Collaborator hazaba(n) Egj paraszt Aztalt hárs fa labut ket pad zeket 5 dezkaból d 65 [Kv; Szám. 15b/IV. 24].

hársfa-láda ladă din lemn de tei; lindene Kiste. 1700: Csináltattam az Spotalyház eleiben egj kis Hársfa ladat fizettem Flor. 1 Dnr 5 [Kv; Szám. 40/I. 25]. 1734: Egy Hárs fa záros pantos Láda [Kv; Pk 6].

hársfa-nyoszolya hársfaheverő; sofa din lemn de tei; Sofa aus Lindenholtz. 1656: Az elseő lako hazb(an) vagyon egy festekes gyontaros, superlatos Aagy, auagy hársfa nyoszolya [Doboka; Mk Inv. 1].

hársfa-ráma hársfa-ablakkeret; ramă de fereastră din lemn de tei; lindener Fensterrahmen. 1598: chinaltattunk Az Rosás Balas haza ablakanak egj hársfa ramat p(er) f – /25 [Kv; Szám. 7/XVI. 49].

hársfa-tőke hársfarönk; buştean de tei; Linden-klotz. 1811/XIX. sz. eleje: Praefectus Vramnak . . . Hársfa Tőkétis hordattam [Szentdemeter J; Eszt-Mk].

hársfa-törzsök hársfatönk; trunchi de tei; Lindenstrumpf/strunk. 1775/1802: azon helyen vagyonis hársfa törsök [BSz; JHb LXVII/3. 69].

hársfa-vétel cumpărare de tei; Kauf von Lindenholz. 1723: Hársfa s észka vétel [Kv; ACJk 123].

hársfántás ? hársfántásfejtés; desfacerea cojii de tei; Lindenbastschälen. 1599: az zeoleohez ... 21 Die Juny voltanak leuelezny harmon ... Az wtozoty hars hantastol fizetenek d 8 [Kv; Szám. 8/XVI. 44–7].

hárskosár hánckosár; coş din rafie de tei; Lindenkorb. 1801: Avadék hárs kosár Nro 2 [BLt II. 11].

hárskötél hánckötél; fringhie din rafie de tei; Seil aus Linde(nbast). 1593: Aczj ferenczjnak (!) ... Hars keotelet weot allas keoteozni d 12 [Kv; Szám. 5/XXI. 15]. 1657: Vettem az Udvar szüksegereis 5, hars kötelet fl. — //15 [Borberék AF; WassLt]. 1681: Vasas Bóltocska . Vagyon ezen boltban: .. Jó Istráng Nro 1 Hars kötél Nro 1 [Vh; VhU 526].

Szk: borvonó ~. 1594: Bor vonio hass keötell vagjon No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 26].

hársfaládácska hársfaládácska; lădiță din lemn de tei; kleine lindene Kiste. 1604: Vagion egy vy hars ladachka Vasas egy singes ket Zarral, kiben egygetmas tartatik [Kv; RDL I. 77].

hársleveles hárslevélmintás; cu desen in formă de frunză de tei; mit Lindenblattmuster. 1608: Kett Bokor zokniara valo kapeziok, hars lewelesek, u(ale)t f 4 d 50 [Kv; RDL I. 83].

harsog 1. kb. csattog; a zängäni/zornäi; rasseln, klirren. 1658/1741: A sok hadi szerszám harsogott tsátsogot [EM XXXVI. 145].

2. harsányan hirdet/hírlél; a striga cu voce stridentă; schmetternd verkünden. 1724: Fejérné harsogja hogj nem ott éli Feleségét* az hol rendi [M.királyfa KK; BK. — *Pekri uram].

harsogás 1. rásunet, sunet; Schmetternd, Po-saunen. 1657: az német generál számtalan trombiták harsogási, nagy lövések hallatván, gyalog marada [KemÖn. 46].

2. hersegés; hírsliál; Knacken. 1823–1830: Volt a fogadóné egy a legborzozabb, mocskosabb és csúnyább asszonyok közül való, egész éjszaka a harsogásig vakaródott [FogE 162].

? **hárs-zsák** ?' 1877: egy hás Sáknak valo Gyapjuból csinált poszto Ulnar(um) no 39 [Mezőmadaras MT; Borb. II].

hartpejtli hajszalag/pánt; panglică/bentiță pentru pár; Haarschnur/band. 1789: 6 Paroca Rft 6 Egy fekete Sellyem Hartpeitli Rf 1 [Mv; ConscrAp. 22].

hártya 1. agyvelő ~ja agyhártya; meninge; Hirnhaut. 1796: még láttzatott meg más regi útés, mely a régi tört Koponyának bójukasztotta az agyvelő hártáját [Mocs K; Eszt-Mk].

2. író/oklevélhártya; pergament; Pergament. 1555: En Malom wyzy Kendeffy Gaspar walom es Megh esmerem hogy az erdelybely feyrwary kaptalan az Janos kiraly keth leveleth kyk hartyan fygo pecyetel wadnak ez My Jozagvnról ... nekem megh attak [Gyf; GyfKápt. A.I.V. 101]. 1592: Az Meszarosok harom lewele hartian, a' Meszarlasnak moggiarol valo Articulusok benne | Hartian vagion egy priuilegium a' Procorator vallastol, kit az varos megh veteth [Kv; Diósy Ind. 24, 39]. 1599: Naz. Mihaly Hozot. Bechj Marhatt Hartiatt p(er) f 25. — // 75. Fel Bal papirossatt — // 75 [Kv; Szám 8/XIV. 29]. 1600: Az Magiar Cantor hogj az Gradualt Jrta az hartia, fizettem neki f 8 Egi keobeol buzat veottem neki f 3 // 50 [Kv; i.h. 9/IX. 48]. 1609: (A) penzbeol az priuilegium Jrसानak ueottek hartiat, Sinort, es pecziet ulazzat per f 2 d 2 Az Deaknak az priuilegium Jrastol f 7 d 80 [Kv; i.h. 126/IV. 205]. 1664: (A) simplex jus regiumot megiratja ő kegyelme Kegyelmednek; vitt magával hártját és deákot is [TML III, 8 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1678: Az Donatit vgjan lattam, hogj az Statutorok exhibealtak, mely hartjára volt írva ..., az pecsét pedig prastola (!) forman meczzetet papirosra, impressivé volt, az hartján nem penderter [Gyf; BK. Sig. Balásfi de Marus Vásárhely (45) ns vall.]. 1683: Hat hartyara irott be vett (?) Armalls s edgy iratlan hartya [Uti]. 1778: Sáromerki és Szengyeli határ járt hartján irt és függő petsét alatt Kólt Levélnek magyarul fordítása [Told. 21].

hártyaesináló (író)hártyakészítő; cel care face pergament; Pergamentmacher. 1596: 23. feb. Verek ki az hartia chinalo eleebi felesget fizettem Godonak* d 60 Az porozloknak d 50 [Kv; Szám. 6/XXIX. 67 Bachi Tamas sp kezével. — *Ilyen nevű hóhér].

hártás 1. hártyleveles; cu pergament; mit Pergament. 1585: Neg' eoregh keonywek, hartiasok. [Kv; Szám. 3/XIX. 5]. 1589: Wagion egj Eóregh constos (!)* keónywharthias vadnak constok* benne kvpa rayolasok* Mely keony egieembe megh Erne f. 4 [KvLt Vegyes ir. I/2. 47. — *Tollvétség chontos (olv.: csontos, értsd: csontkötésű) h. ? *—'egy! de nem értjük].

2. ~ torokgyák diphtheria. 1859: Betegség neve: Hártás torok gyák [Kv; RHAk 135].

3. ?' **Hu.** 1774: Hartyas Szurdokában (sz) [Gyalu K; EHA].

hártatlan. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ fuszulyka ? (le)fejtett paszuly; fasole desfacută din păstaie; abgeschälte Fasel. 1799: Ket Atalagotska mellyek közzül az egyikben egy Fél vékányi

Asszú szilva vagyón, a' másikba pedig hártatlan Fusujka [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

hártika *dtv is hártácska*; *pielitá* (membraná subfjre); Häutchen. 1792: Törvényeink Sebeinek begyógyult frís Hártikáit olyanok által újra Sértettetni és fell bontattni láttuk, kik magokis a' Sérelmek iránt Siránkozván, azoknak orvosságát, ohajtva várták [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. 1806: láttam a Morhának a Ganéját s afélé morha bél hártikákat [KLev. 10].

haruc . 1800: a Felperes Házánál alatonították Tolvajnak Huntzfutnak Harutznak* mondották [Dés; DLt. — "Betűvetésbeli bizonytalanság miatt a Haratz olvasat is lehetséges].

A székelységből a *haruc* "örmény" szót ismerjük [Vigh Károly közlése].

hárul származik; *provine*; *herrühren*. 1819: meg betsülhetetlen haszan háru reánk ha magunk használjuk [Omboz K; KCsl].

has 1. burtá, pintece; Bauch. 1573: Mond Kapane ., Bwnen lelte az kurwafy Mert az Azzonemberre masot volt haromsor ott hasan vagdal-tak valami kapasok [Kv; Tjk III/3. 64]. 1598: Kwn Iacob vafoz zolgaia ... wallia ... az hor-watis erossen kezde mezitelen zabliawal hozzam chiapdosny, ... en derekon ragadam mind zabliastol s az feoldheoz ewte(m) az hasara ewlek [Kv; Tjk V/1. 149]. 1637: inkab azt comperialliak eo kglmek az bizonsagok vallasibol, hogj az szegenj megh holt legendy ... haitotta volna hasbanis az Captivus legentt [Mv; MvLt 291. 104a]. 1672: az Daczo Laszlo Ura(m) hazanal uagy hazatul gjakorta hajon jartanak ki az faluban, az nagj aruiznek miatta az also reten el nem melhettvny, az hasat erte az Eokeörnek neha az uiz, neha feljebbis [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1722: Az Utrumba Specificált Bikát Soha nem tudom hogy embert, marhát s egyebet meg Sebh-etet volna, annál inkább hogj az Sos Ianos kan-tájának az hasát ki oklelte volna [Marosbogát TA; TL. Kovács Mihály (33) zs vall.]. 1767: égy Jobbágya hasomnak vetette a vas vilát, hogy meg döfjen [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 63]. 1809: Dregus Istok ... László Gvörgynek a kést a' hasába ütötte [UzLt ComGub. 1668–9]. 1852: egy világos piros pelyparipa ... hasa közepén egy dionyí tsomotska [Dés; DLt 1066]. — L. még *cápbúz* al.

Szk: a ~a menése megáll székrekedése van. XVIII. sz.v.: Az olyan marhának a hasa menése meg áll, a ganéja meg hül, s meg reked ..., az olyatén marhának szappan tsapot kel tsinálni* ... es a marhanak az allfelibe tenni, mert ez fél ora alatt meg eresztí és a ganéját meg inditya [UzLt X. 80. — "A hosszabb javallat-rész kihagyásával"] * *higan megy a ~a*. 1847: megint aggodalmunk, bánatunk volt a' kitsi Rozával ..., mert néhány nap óta higan megy a' hasa [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.]

* *meereszkeedik a ~a vége* hasmenése van. 1757: Németi István Ur(am) vissza tére, ezt mondván: várjon egy kissé Hadnagy Uram, mert s.v. meg ereszkeedett az hasam vége, ... Németi István Ur(am) ment a' kertben ... de semmi Natura-litást véghez nem vitt a' mint azután az iránt vizsgálódván, semmi nyomát az kertben nem láttuk [Somlyó Sz; Mk IX Vall. 189] * *megindul a ~a ~ elcsapja a ~dt* (l.2. szk al.) * *megy a ~a*. 1600: Borbely Illyom ... vallya az sebsy zepen megh tisztult vala vgy kezd az hasa menny [Kv; Tjk VI/1. 488]. 1852: Kicsi Títi mostis mindegyre nyavalyog, vagy hasa megy, vagy hideg leli [Kv; Pk 7].

Sz: *halott ~áról földet vesz fel* '1639: En egyebet nem tudok Kállainéhoz, hanem hogy az én vram fogva volt, s az szegény bátyám is, mon-dottam: Kállainé anygom, hogy olyan tudomá-nyosnak mondották ., tegyen valami jót velek — s énnekem azt mondatta, hogy ő bizony egyet nem tud, mert ha tudna, magával is jót tett volna. De hallottam azt, hogy az halott hasáról földet venne fel s azt hintené el az peresének kapujában [Mv; MvLt 291. 188a–91a átrásban.] * *vány forintot a ~dra számláltesz a vérdíjat* megfizeti. 1718: monda az Ur Josika Sigmond Ura(m), hogy hozotok vagy tizen ket hajdut avagy nemetet s meg ötletlek le tésze(m) az diadat (!) ket száz forint az dejjad s az hasodra tésze(m) [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondv. vall.]. 1843: Virág László pedig kezdette moz-gatni Pekárkat kezevel, — hogy lássa, — hogy vallyan mozog-e vagy nem, — melyre mondá Szabo János: baszszam a' Teremtésit nem döglött meg, — tsak tetteti magát, s' ha megis döglök 500. Forintot teszek a' hasára, — s ki lessz fizetve, — ha pedig meg marad, — meg fogok velle békélleni [Dés; DLt 586. 7].

2. gyomor; *stomac*; Magen | has; burtá; Bauch. 1573: Katalin Rostas Antalne Aztis vallya hogi Eotet kwlte volt az Santa azzonember pole vyzert gemes Annahoz hogi kerne Mert hasa fayna [Kv; Tjk III/3. 68]. 1586: Hasfaistol valo oruos-sag, vey lenmag pogachat, törd me<g> Jol es Meleg Teyet os (!) reaia, habard meg es kend egy Ruhara es kössek Jo melegen, Mint el<t>wr-heted, az hasadra ... tarch (!) Melegen Magadat, Hamar Meg gyógywiz [Nsz; MKsz 1896. 373]. 1744: eo adat egy darabacska Lépes mézet, mely mlat meg nem fajoshatat (!) volna a hasa (Gyeke K; Ks).

Szk: *elcsapja a ~dt*. 1618: az ő szolgái ugyan ittak az asztalnál bort, az mit kaphattak, de nem csapta el az hasokat azoknak is [BTN 99]. 1736: mikor az német Erdélybe bójöve, az mely magyar németnél ebédén volt, rendszerént elcsapta az német étek az hasát, ugy hogy alig tudta megállí-tani; azért is az kin szorulás vagy kólíka volt, német asztalhoz mentenek és vajás étket ettenek, és megindult az hasok [MetTr 291].

Sz. 1592: Nagi Bachi Miklos ... vallia: Hal-lottam Zaiabol Zabo Georg'nek hogi azt monta haza nepenek, hogi mindiaian zidalmazak Niarj

Martont, ziggiatok vgimond ez rezeges diznott, mert chak hasa Jstene ez dizno bestie kurua fianak [Kv; Tjk V/1. 183].

3. hasfájás; durere de stomac; Bauchschmerz/weh. 1744: eő neki kerkedet egy Flora Lupuly nevű pakulár hogy anyi mézett ett hogy a hasa miat nem is mehet el [Gyeke K; Ks].

4. Nemi von. nyil-ban; într-o declarație privitoare la relații sexuale; in sexueller Hinsicht/Äußerung: egymás ~án egymáson; unul peste altul; übereinander. 1629: Csizmazia Miklósné Zsuzsanna asszony fassa est Láttam azt egyszerű hogy házokhoz menék, s hogy benézék az ajtón, s hát egymás hasán fekszenek vala, de én szégyenletemben csak kifordulék az ajtón [Mv; MvLt 290. 150b átírásban! — L. még *cápbáz* al. * ~on *kap* közösülésen ér; a surprinde pe cineva în timpul actului sexual; auf Beischlaf ertappen. 1640: Boncz János ... fatetur Ezt tudom az Bíró Pálné dolgában, hogy immár harmadidejűnek mondatik, hogy Szóvó Kata ugyan hason kapta ott fenn az Bíró Pálné kertiben Bíró Pálnén, és csakányát, süvegét el is vonta s az én házamhoz hozá s mondá, hogy ihon az latrot az kurváról vonám el ... volna jámbor ura, s más latorral paráználkodik [Mv; i.h. 291. 233a–54a átírásban. — *Ti. Nagy Miklóst] * *vki ~dra mászik* vkire rámászik; a se urca pe cineva; auf jd krieche. 1583: Vaida Jacob vallia ... Hallottam ez Mostany feleségeól, zitkozodwan es mondwa(n) Im az parazna lator az en vram Biro Mihaly az leanka hasara mazot vala [Kv; Tjk IV/1. 141].

5. ~on/ra hasmánt; pe burtă; bäuchlings. 1629: ugj talalok megh hogj le fekűt vala hasra az lesza alatt, es ugj vona fel az Erszinies Andras szolgálja [Mv; MvLt 290. 155b]. 1730: Az el múlt Vasárnap az kérdésben fel tött jóságón látam hogj Szakács Ma(ty)ás hason fektűve, áskál vala [Altörja Hsz; Borb. I Szabó Mihályné Sára Primpilla (30) vall.].

6. ~sal hasra, hasmánt; cu burta pe; auf den Bauch. 1597: Chato Ambrúsne. Sophia vallia. ... Kis Imreh retteneteskeppe(n) kemelletlenül verte gyermekit, ... hassal fektette az feoldre, keozikbe(n) allot, chipke bokort keoteot eoze azzal werthe mind farattigh [Kv; Tjk VI/1. 39].

7. (anya)méh; uter; Gebärmutter. 1650: Az mint aszt mondod, hogj en az en meg holt Attyam-(na)k nehaj Vadasz Peternek fia nem volnek, az melyből gyanakodnek, s az oroksegh ne(m) illetne, igenis illet, mert en fia vaglok ..., mert az Anyam ... Törvény uttia s modgia szerint valt el az en Atyamtól, engemet az edes Anyam az hasában vitt el, [Uszt 8/64. 78b]. 1762: (Dobaine) azt vallyá, hogj látta légyen az embrionak ütlődését Anya hasában [Torda; Tjk V. 97].

Szk: ~at *csindl* teherbe ejt. 1749: En a Zugo* Panda szájából hallottam, hogj néki Pap Bantsi hasat tsinált [Szásznyíres SzD; MvKLev. — *Odább: *Zajgo*, de aztán ismét *Zugo*] * ~at *nevel*. 1739: azt sem tudom ki nevelt hasat Joánának hanem hallottam másoktól hogj ... Pa-

durán Koztin nevelte volna meg az Hasátt [Kóród KK; Ks XI. VII.] * *felcsinálja a ~dt.* 1757: Sipos János Ifiu Legény korában a szolgálónak ... feltsinalta volt a hasát, s együtt el is szöktek vala, s ugy költék össze [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8]. 1799: Győrfi Márisnak Veres István tsinálta volna fel a' hasát [Dés; DLt] * *felcsindltatja a ~dt.* 1766: El akarván válni Kemény Ádám is töle, medio tempore ez az Széles Trézsi összeveszűrtte vele a levét, s azalatt a hasát is felcsináltatta [RettE 205] * *felneveli a ~dt.* 1791: asztis tudom bizonyossan, hogy Popa Jakob Román az után hogy a Papságból ki tsapták, egy ide valo Leánynak hasát fel nevelte, melynek tölle egy Fia is lett [Sebeshely Szb; JHb Koman Sztenu (59) jb vall.]. 1799: Győrfi Maris fogta réá azt, hogy az Exponens nevelte volna fel hasát [Dés; DLt] * *megneveli a ~dt.* 1723: még lásd mit csinál sz Mária özvegy Asszony vagy, még névelik a hasadot, s az után mit csinál sz [Szásznyíres SzD; Ks 27. XVI]. 1757: Ifiu Legény korában Sipos János, néhai Székely Sámuel uramnál szolgálván a szolgálója mellé férkezett s meg nevelte a hasát aki mostan Felesége [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8]. — L. még RettE 200 * *megnevelteti a ~dt.* 1728: (Egy asszony) eleb alvan egy alkalmatossággal valami Béres nevu Legennyel hasat meg neveltette [Szentk.]. 1736: minémű paráznaságban elegyítette magát, hasát megneveltetvén [Dés; Jk] * *megnőit a ~a* megterhesedett. 1759: (Az egyik asszonynak) a hasa Férje nem lévén meg nőtt ... Templom, és Ecclesia nélkül vagyom [Szentlászló MT; Sár.] * *nagy a ~a.* 1593: Anna Zeoch Georgine vallia, Láttam hogj ez Catalin leannak Nagy az hasa, de Nem esmerhette(m) Niawaliaiat Mert azt Monta hogj viz korsagos, hallottam a' fenesiekteol keoz hirrel ..., hogj ot leot gyermeke [Kv; Tjk V/1. 352]. XVII. sz. *kőz.*: Az Teotüissi Istuan szolgálója hala en nalla(m) s ugj mond nagy az hasa s kerde kiteöl eset s az (!) monda hogj Ura Teotüissi Istua(n) csinálta [Kük.; Kp III. 79 Harangláb Ferenczue Samsondi Ilona vall.] * *nagy ~at csindl* vkit megterhesít/teherbe ejt. 1723: ezen leány(na)k az szolgál Fodor nagy hasat Csinált, és az mikor az Léanyt meg látták hogj Viselő s Tisztek meg fogatták [Kiskájon SzD; BK Kiskájoni lev., Molnár Mihály (60) vall.]. 1736: halatam másoktul hogj Elteto Ferencz Ur(am) Csinálta volna a Nagy Hassát az utrumban) forgo személynek* [Szentegyed SzD; TKI Moldován Jion fel. Jiánna (48) zs vall. — *Duka Ersoknak] * *nagy ~a van.* 1570: Baroniay Pal, Azt vallyá, hogj Thwgya mykor Mwrsal ferencz az Elseo feleséget Zeoch Balinthne hazatwl veotte volt, Es azkor Nagy hasza volt mert Jaray Mathenewal volt Terhes [Kv; Tjk III/2. 123]. 1593: Keobeolküti Mathe vallia: Hallottam az Maiornetol hógi mongia vala ferenczl Jstuannak, No las hozzam, viseld gondomat, mert bizoni tes (!) kutarczot (!) vallaz ha en zegient vallok: Az vtan ..., veottem ezembe hogj nagi hasa vagion [Kv; Tjk V/1. 382] * *nagy ~sal* terhesen, várandósan. 1640: Lakatos

Demeterné Erzsébet asszony fassa est: Láttam, hogy nagy hassal járt. Én mondom neki: Azt mondják, hogy nagy hassal vagy, hasas vagy [Mv; MvLt 291. 218a átirásban!]. 1812: Hogy pedig Gyermek szavára kereste Török Ferenczné Török Istvánnét hogy azt mondotta volna Török Ferenczné Nagy hassal adta Férjhez Leányát, ezen dolgot ha hitbévehető bizonyossággal meg bizonyítja büntetődik 3 Rf [Nagykapus K; RAK 14] * *nagy* ~ *sal van* terhes, várandós. 1640: Bötves János ... fatitur: Én pirongattam, hogy nagy hassal vagyon. Azt mondotta, hogy csak kövérkő [Mv; MvLt 291. 218a átirásban!]. 1724: Simon Márton, Pekri Ur(am) Birája ... mikor mondotta volna (:Pannának:) miért vagy illy nagj Hassal, ezt felelte a Leány, mi tagadás benne, bizony Uram(ma)l van dolgom [Szentkirály MT; BK. Debreceni István (58) ns vall.] * *nagy* ~ *uan* terhesen. 1724: az Annyát ... nagj hasuan bé veték a Tömlöczb(e) egészer vajudni kezdé üdövel, es ki vevék a Tömlöczbül és egy bátya alatt szülte ... Mihályt [Kiskájon SzD; BK Kiskájon lev. G. XXIVg] * *nő a ~ a*. 1640: Énnekem mondá, hogy te terhes vagy, mégis az én hasam nő [Mv; MvLt 291. 218a átirásban!]. 1755: az Aszszonynak az hasa nőni kezdett, es hirdetni kezdettek hogy Tétsi Joseph nevelte megh [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5] * *teli ~ sal* terhesen, viselősen. 1723: Mihályt annyát Leány korab(an) Teli hassal Felső Hosvárrúl*, az apam falusbiro levén az házaohoz hozták viselesőn ... eszt az Mihályt az Bethleni^b Tomleczen szülte az Világra [Dögmező SzD; BK Kiskájon lev. Kozma Tódora Kocsis Jakim (!) felesége (46) vall. — *~^bMindkettő SzD-ban] * *vkire tartja a ~ a nevelését* vkinek tulajdonítja terhességét. 1739: hallottam Joannátoll hogj Padurán Koztíra tartya az hasa neveléselt [Kóród KK; Ks XI. VII].

8. *gy ~ sal lett/született* iker; geamăn, geamănă, gemeni, gemene; Zwilling. 1738: (A céh) meg engette ... egj Pohart két pecsetet, ket Gyűrűt készíteni, tekintven a' Bletes Czeh ... mind az Iffiak kettős állapottyokat es egy hassal löttek et es egjczersmind jo magok viseleteket, es egjűt valo Remekezéseket [Kv; ÖCjk]. 1755: Homorogyán Filimon Bábólnára ment lakni ... Feleségéről maradtanak egy hassal lett két fia [Bún*; BK ad nr. 1126. — *Később: Boj H]. 1786: Széndrei Istvánnak keresztelttem egy hasal lett egy Fiú Magzatott és egy Leány Magzatott [Györgyfa K; RAK 14]. 1830: Gasi Bantsi Pistának kereszteltetett egy hassal született 2 Leánya Borbára és Sofi [Nagykapus K; RAK 25]. — L. még RettE 176, 199, 235, 266.

9. 1789: Egy bálban valaki a' Maszkorások közül egy más Maszkorásnak, kinek a' természet hátul-is hasat adott volt, hátára üte, mondván: Hej! hogy lehet ebbe a' kamarába menni? [Andrád, An. I, 265—6].

hasáb 1. (föld)tábla; bucată/tablă/figle de pămint; Ackerfläche, Schlag. 1687: Majors^a: szőlő ...

Felső Sorban; ez hét hasabból álló [Mácsó H; VhU 108. — *Olv. majorság]. 1720/1817: Vagynak örökkösön vet földéki a Kurtáb(an) egy hasáb ... a Hoszszub(an) is egy hasáb [Szotyor Hsz; Borb. II]. 1740: Vagyon ket allodialis szőlő melnek egyike ket hasabba osztva vekony termessel sött fajais igen gjenge (!) nőtt [Marosnémeti H; EMLt]. 1795: az Szőlő mivel még mostis nincsen jól meg épülve az egyik hasabja tiz ember ki kapálhatja* az egész részt [Backamadaras MT; BLt 11. — *Ti. egy nap].

2. ' ' 1720: Recognescalom per praesenter: Hogj az Erkedi Fohnagj es Eskütt Uramek küldötenek nekem Két Mása Magos Kendert, kiis ighe(n) sasos vagy Hasábos volt az másán aval az Hasáb-jával nyomot annyit [Bögöz U; KaLt Korda Sigmond lev.].

3. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: tábla; bucată/tablă/figle de ...; Schlag, Feld, Acker. 1719: egj Darabocska hasáb szőlő [Ecsellő AF; Kath.]. 1733: Vagyon egy Darab szőlő melly Vagyon fel osztva ... Lugosi László Ur(r)al kétt részre, az egy hasab szőlőt az közepin ketté borozdolván [Algyógy H; Born. XXIXa/3 Bornemisza János conscr.]. 1741: hallattam hogj négy hosáb föld az Kornis reszre valo volna [Mezősályi TA; Ks]. 1749: vettük pénzen ... az Dési Lakatos Péter háza felélt ... az felette valo egy hasáb szőlőtkével kilenczven két Forinton [Ne; DobLev. I/234]. 1759: a Czltz hegyen Hiuz árok nevezetű hegyben ... edgy hasáb szőleje [Dés; EHA]. 1792: Azonn hasáb erdőt az Adámosi Határonn ... nem tsak én, hanem az egész Condidivens, és Cointeressatus Tóvisianus vér atyafiak birják velünk edgyütt [Ádamos KK; JHb XIX/35].

4. kb darabocska; bucățică; Stückchen. 1733: Ada ... Domokos Janos Uram ... Szász István Uramnak ... az maga öröksége mellet egy hasáb örökséget melly hasab örökségnek vicinussá ... szász István Uram nap keletről [Ilencfva MT; DM 1. II. 38]. 1758: (A) hasáb jóságotkának vici(nu)ssa Bede Tamás [Papóc Hsz; Hr].

hasáb-cserefakaró hasogatott cserefa karó; par despiciat din stejar; gespaltener Eichenstecken. 1732: a kert mellett vagyon edgy darab, hasáb cserefa karokkal rakott, ép szőlő [Kóród KK; Ks 12. I]. 1737: Vagyon a Csűrős kert támaszos és hasább Cserefa Karokra Sövénnel font, szalmával fedett, Lészás kertel környül keritve [Nagyida K; Told. 11/73].

hasáb-cserekaró hasogatott cserekaró; par despiciat din stejar; gespaltener Eichenstecken. 1732: A Majorság szőlő ... elegies gömbölyeg karokkal karózott, hanem az idén feles hasáb csere karokkal újított [Erdőszengyel MT; Told. 11/67] | A Kerek hegyben, a falu szőlejjel edgyütt a széllyen vagyon edgy láb, homlokos s vapás szőlő, különben hasáb Csere karokkal karózott [Szászszatja-kab SzD; EHA].

hasábfa lemn despicat, despiciatúră; Scheitholz. 1570: egy Santha chigannak felesége fely Ragad egy hazab (!) fat es wgy wthy aglon ... Zylwassz Jmreh Jobagiat kenezet, hogy azonnal Le essyk [Kv; Tjk. III/2. 52]. 1629: Engem az Vra(m) ugy wte egi hasab faual hogj le esem [Kv; Tjk VII/3. 66]. 1759: edgj darab hasáb fával ugi annyira verte taglotta és Testét kékitette [Msz; VK]. 1799: ne verje agyba főbe, es akar hun Karokkal, hasáb fákkal, s egyebekkel [Marossztkirály MT; Berz. 9 Fasc. 74]. 1819: az aszszony egy hasáb fát ragadván hozzám igyekezett szólni, hogy meg üssen [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

Ha. 1574: hassab fat [Kv; Tjk III/3. 392c Mezaros Janosne vall.].

hasábjószág kb. osztályos jószág; bun provenit din împărțire; Teilgut. 1823–1830: Ennek a Marosznak az apja Marosi Józef (!) nevű ... jószágja a felesége jussán Dési Gáboréval hasábjószág lévén s tőzsomszédba lakott [FogE 95].

Testvér-osztószárok két egyenlő részre osztott ingatlan egyik felére vonatkozhatik.

hasábjószágoscska kb. osztályos birtokocska/jószágocska; posesiune mică provenit din împărțire; Teilungsgüthen. 1758: (A) hasáb jószágotkának vici(nu)ssa Bede Tamás [Papolc Hsz; Hr].

hasábkaró hasogatott (szőlő)karó; arac făcut prin despicare; gespaltener Stecken. 1689: Hozzattam alá Istvánfalváról^a hasábkarót nro. 600 [TT 1889. 709 SzZsN. — ^aElírás Ivánfa h.?, ez Aranyosivánfa (TA), régebbi nevén Kákova lehet]. 1710: adott az ket Falu 1000. Ezer szál, (: hasáp (!):) karokat, ... Interesseb(en) [Ne; DobLev. I/65]. 1729: Vinczi Nagj István Uris tartozzék ... a' aszóllő(ne)k minden mivét idejéb(en) meg adni ... s két, két száz hasáb karoval szaporittani [Ne; i.h. I/140]. 1771: A Szőlőbe Hasáb karokat Csináltattam a Vinceler ki károztta [Esztyén SzD; Told. 5a]. 1784: Lésza alá valo hasáb karo [Szamosfva K; LLt Csáky-per 305. L. 3 sub 9]. 1802: az eő Excellentiája Csitso György falvi^a erdőjéből harmintz öt jo hasább karokat minden két veka gabona utan usurába tartozzanak kesziteni [Mezőszengyel TA; TSb 35. — ^aSzD].

hasáboeska (föld)táblácska/darabka; fișie/bucățiță de pămint; kleiner Feldschlag, Feldstückchen. 1764: Kúnn a' Mezőbenn Cserélt ... egynehány hasáboeska földet [Csüdőtelke KK; Told. 8]. 1778: két hasabocska pusztá szőlő vagyon [M.-köblös SzD; Becski]. 1785: ezenn Bodon kutra rugo egygyik hasábotska Foldnek jobb része vizenyős lévén meg nem Szanthattuk [Kv; Aggm. B. 26]. 1796: Özvegy Groza Vasziliáné Marina, és két fiai ... egy hasábotska szőlőjekeket Zállogképpen alkuvák és adák el Titt. Bartok Sándor Vrnak, és Posteritassinak [M.igen AF; DobLev.

IV/757. 1a]. 1809: A Kőből kut nevű helyb(en) volt egy hasábotska Szőlőis [Udvarfva MT; Told. 44a].

hasábos 1. kb. hasogatott; despiciat; gespaltent. 1679: Felső Pincze oldala ket felol hasabos faval rott | vagyó(n) az molnar(na)k egi kis háza, ... fellyül hasábos deszkával padlott [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv. 84, 142].

2. '?' 1720: Recognoscalom per praesenter: Hogj az Erkedi Folnagj es Eskütt Uramek küldötenek nekem Két Mása Magos Kendert, ki is ighe(n) sasos vagy Hasábos volt az másán aval az Hasábjával njomot annyit [Bögöz U; KaLt Korda Sigmond lev.].

3. '?' XVIII. sz.: Az Hasabos Száru lő tártos és munkára termet; á féle lónak (!) Szoktak meg holt tetemesedni, az mellyeknek gömbölyeg á Szarok [JHb 17/10 lőtartási ut.]. 1810: setét pej^a, ... hasábos lába, tángyer körme, az eleje patkos [DLt 696 nyomt. kl. — ^aÉrtsd: ló].

4. '?' 1717: Egy egészen aranyas, virágos kupa, virágos fedelével; völgyes hasábos munkájú [DanielAd. 97].

5. ~ *káposzta* gyalult/sarvált, savanyított/sós káposzta; varză acră/murată tăiată; Sauerkraut. 1652: Vagyon ezen Pinczében három kad hasábos soos kaposzta [Görgény MT; Törzs]. 1687: Hasabos Kaposzta, egi kis hordóval [Hátszeg; VhU 598].

hasábosan sávosan; in dungi; gestreift. 1730: egy Butykos béliől egészen kívül hasáboson arannyas [Kv; Ks 15. LVIII. 6].

hasáb-ölfa (ölbe rakott) hasábfa; lemne despicate clădite în stînjene/ster; (Klafter)Scheitholz. 1847: Leszállított hasáb öl fa 965 öl [F.árpás F; TSb 46 üvegputa ir.].

hasáb-szőlőkaró hasogatott szőlőkaró; arac făcut prin despicare; gespaltener Stecken. 1725: 1200 hasáb Szőlő karóért Százéért den 39 [Kv; Szám. 54/IV. 20]. 1776: nevezet szőlőből Lopva feles Hasáb szőlő karokat haza hordván, az Élete körül Tóvis, és venike kertet Csinált vélek magának [A.kápolna KK; BK. Dikuj Szávu (30) jb-zsitár vall.].

hasacska kics hasikó; burtă, pîntece; Bäuchlein. 1799: Németi Samuel ... nem tudom trefából a vagy valójában mit kért mit nem Győrfi Máristól mondván: adgyon ked egy kitsit hasatskán ... az után azon szóra a Leány azt mondotta a Legénynek, mennyen ke, a Legény viszsza azt felelte igen de ked nem jó [Dés; DLt].

Trágár jell-ű haszn-ban. — Vö. a has 4. al. beiktatott adalékokkal.

hasad 1. a se crăpa; (sich) spalten. 1597: Az koezb kapwbely Geemnek az Saarka mindwegig ket fele hasadot wala ... oszwe kel foglalnia Nagy

wass szeggel [Kv; Szám. 7/XIV. 104 Th. Masass sp kezével]. 1755: oljan keménj Zuzmarás Derek járnak régtől fogva hogj az föld is az hidegség mián nagjakat hasadat [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt vall.]. 1757: A' Lóczi fogadó az első ház ... hibázik két üveg tábla, hasadva van három [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

2. osztódik; a se impártri; geteilt werden. 1724: Az Nád kutra jároban egy darab csegelyföld, ... ez három felé hasadván; az also fele ... juta Tar Jánosnak, az közepin egy nyíl Tar Mihaly(na)k, az felső fele ... nyíl szerent juta Tar Sigmond(na)k [Asz; Borb. I]. 1745: a ... két Láb földek végei és a Budarlai Út között tselesen fektűvő szántó szántó* és kaszáló földek hosszára hasadva [Nagyida K; Told. 9. — *Így kétszer]. 1793/1794: A Gorgány oldal szélében épült uj Szőlő, három Táblára hasodván, az Lapád felől valo Tábla ... ki rug a' hegy tetőig [M. bagó AF; DobLev. IV/739. 21a].

hasadás 1. hasadék; crăpătură; Spalte, Ritz. 1586: az felseo Tanachi haznal valo zoba padlasi keozót Nagi hasadasok voltak [Kv; Szám. 3/XXIV 39]. 1589: chynaltatunk, az Nyreo David kamarayan ezeket A keomiwesnek a keo falba valo hassadassokat hogy be foldozta es thil thul a falt meg vakoltata attunk d. 54 [Kv; i.h. 4/IX. 26]. 1793: Az Pallér ... Nem okoztathatik Ebben az Romlásnak és Hasadasoknak Miana [Kv; Pk 2].

2. plesnitură; Sprung, Fissur. 1747: (Pap Mihálynak) az állan egyik felől valami kéves (!) hasadás láczatik [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. 1769: Sóvágó Sztán Baltos ... homloka közöppén a hajaig fel, hasadás látszik [Uzsl. XIII. 97a]. 1782: ki is jöve a' kortsomából Forro Lajos, de alig lépet kettőt vagy hármat ugy meg íti főbe ... eő Nagysága Kotsissa ... hogy a Fején nagy hasadás lett [Mv; Born. XXXIX. 53 St. Buzási (29) vall.].

hasadat. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: hajnal ~ akor pity-mallatkor; la revărsatul zorilor; am Tagesanbruch. 1807: reggel felé a' mint hallattam setet Hajnal hasadatakor [M.fenes K; KLev.].

hasadék 1. hasíték; crăpătură; Spalt, Schlitz. 1736: Az ifjak pedig nyárban ... fekete süvegeket viseltenek ... Az süvegnek azon alsó részén némely helyeken hasadék volt, az melyen kieresztvén az sinórt, megcizfrázták [Némelyeknek ... az mentéje újja kutyafüles volt, bérelve pedig attól fogva az hol az kezit az hasadékon kidugta, sohult sem volt [MetTr 348, 350]. 1772: Akár ki legyenis azon Potentiarus nemde nem eo loptaé el az Nevezet Fogadosnak a kendőjét? igaz e hogy az harisnája hasadékjából huzván ki tanálták nálla azon etzaka? [T; Mk V. VII/17 vk].

2. rés; fissură, crăpătură; Ritz, Spalte. 1568: Sth(ephaj)us Kowacz fass(us) est s panazol-kodik vala ennekem szóc sz fabian ..., hogy az eő felesége Mast szeret, ... Egy leant ... tartok vala,

azt mongia vala az, hogy oda ment volt szabo Mihál az en feleségemhöz es az leant ky wszték az hazból az lean pedig az ayto hasadeklarol nezte, hogy szabo Mihál fel wette az Agyra az feleségemet es az laba koje fekwit, es eből gyanakodom hoza [Kv; Tjk III/1. 225]. 1640: Az én leányom eccer Mene vala oda Bíró Pálnéhoz s be nem mehete, hanem az ajtó hasadékján nézett be. Személy szerint látta Bencze Mihált az hasán [Mv; MvLt 291. 233–51 átírásban]. 1723: Edgj marhamat el lopták az nimetek s most bontják ... oda megjek Talám bé latthatok hozzájuk az ajtó hasadékján vagj edgj Lyukan [Kisdevecser SzD; Ks 39 XXIII. 1].

3. chei; Schlucht. Hn. 1291: Thorda hasadekja [KvTOKl. I, 28]. 1826: a' Thorda hasadekja [Mész-kő TA; EHA]. 1835: 'a Torda Hasadekja Szomszédságiban allodialis erdeje [EHA].

A ma Tordai-hasadék, ritkábban Torda-hasadék (l. Nyárád Erasmus Gyula, Torda hasadék) néven emlegett hasadék nevére l. AE 147–9.

4. szakadék; präpastie; Abgrund, Schlucht. Hn. 1810 k.: a Toháti hasadeknál (sz) [Tür AF; EHA].

hasadozott (meg)repedezett; crăpăt; rissig, ritzig, gesprungen. 1630: Sima io On talmierok intotak nro. 18. Jtem, hasadozott nro: 5 [Kv; RDL I. 147]. 1679: Hasadozott fa palacz nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 83]. 1735: Egi hitvány hasadozott Dagasztó Tekenyő Nro 1 [Mezősztyakab TA; JHb XI/9. 5]. 1781: (Az épület) boltozatja hasadazott ... nem külemben oldalais hasadazattak [Szentdemeter U; Hr]. 1798: egy fejr hasadozott kopatt égyes szék [Dés; DLt]. 1817: (A cselédház) padimentuma viseltes, és hasadazott [Ördöngösfüzes SzD; Örm. Múz. 3]. 1844: egy hasanlo színü hasadazott borított roz zárú vas sarkakan jaro ajtó [Abafája MT; TSb 11, 35]. 1878: A templom hasadozott, a fatorony avult [Nagypetri K; ETF 107. 17].

hasadt 1. crăpat; gesprungen, rissig. 1633: A Bűcsületes czéh ... ő kglknek* kezébe adott három cristály pohárt, egy hasadtot és egy csonkát [Mv; EM XVIII. 402. — *Ti. az újonnan választott két céhmesternek]. 1649: Vagyo(n) hasatt harang egy [Szeszárma SzD; SzJk 185]. 1679: Fél Jczes, hasatt, kis kupa nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 77]. 1761: mikor az fazakakat osztattuk volna hasatnak tanálta nemely resziben jutat fozokat a Mester (: holott többnyire mind el hasadtanak volt:) ekkor Zugolodat valamennyire a Mester hogj neki hasadat fazaka jutot [Branyicska H; JHb XXXV/45. 7]. 1813: El Hasadtót Czilinder 4 Egy szegeletes hasatt Üveg 1 [Veresgyháza AF; Told. 18 Tol-dalagi Kata lelt.]. 1844: Szép Ferentz mestertársunk, ... több darabokat* talált hasatokat hibásokatt, és pállotakat [Zilah; ZFaz. — *Értsd: edényeket]. — L. még HSzj tölcseres al.; MNy XXXVIII, 206 iszkdbds al.

2. (be)szakadt; rupt, crăpat; eingerissen. 1833: adatt el ... 1 Pej Lovat 6 Eszt. hasott fűlf [TVLt Közig. ir. 797].

3. hasított; despicat; gespalten. 1807: mint-hogy sok Helységekben tapasztaltatott, hogy a' Falusi Birák, a' Királyi adót, nagyobb részint hoszsu rovások mellett, melyre maga rendiben minden ado-fizetőnek adoja fel-vagyon rova, szokták fel-szedni, mely hoszsu rovások ... el-töröltetni, és helyekbe más kisebb hasadt, és minden adofizetőre különös rovással való bánás módgya parantsoltatott ... erre nézve Kegyelmetek ... más kisebb hasadt és minden adózóra nézve különös rovásokkal való éles módgyát rendelynek, és hozassanak bé [TLt Közig. ir. 1045 nyomt. gub-i körrend. 6668].

hasadta. Csak hr-os alakban e szk-ban; numai cu sufix adverbial în această construcție; nur mit Adverbialendung in dieser Wortkonstruktion: hajnal ~ba hajnalhasadáskor, pítymallatkor; la revărsatul zorilor; bei/am Tagesanbruch. 1807: éppen hajnal hasattába történt és nagyon Setét volt [M.fenes K; KLev.].

hasajó zubolyfa; sul la războiul de țesut; Zeugbaum. 1774: Tonka Nutz ki vonta magát keziből, és ottan lévő egy osztovátában való Hasajoval meg ütötte Karját [Paptelke SzD/Moca K; Ks Conscr.]. 1815: Asztovata Hasajo [Nyáradsztbedenek MT; Told. 50].

hasas I. mn 1. terhes, várandós, viselő, rég nehezes; însărcinată, gravidă; schwanger. 1568: Ciuka lazlone Kadar Balintne Ambo Catherina ... fassae sűnt laba Istuane, hasas, talam holnapig el hosza az gyermeket [Kv; TjK III/1. 205]. 1582: monda Iso Ambrusne im itt volt Hegedws Mihalne ... hasas volt [Kv; TjK IV/1. 59f]. 1597: Thordai Marton monostor k: szolga ... vallya ... E Nyarba(n) sűttek peczyenyet, be kenyeklők az Daika, mo(n)da az Tizedes nekj. Ne Iary ide, mert azt mondgyak hogy hassas vagy [Kv; TjK V/1. 137]. 1601: Zeoch Caspar leanja Angalith vallya kerdette Euat eoys kiteol leott az hogy hasas [Kv; TjK VI/1. 527]. 1640: Láttam, hogy nagy hassal járt. Én mondom neki: Azt mondják, hogy nagy hassal vagy, hasas vagy [Mv; MvLt 291. 218a átrásban!].

2. fiadzó, malacozó; fătătoare; trächtig. 1601: Eoregh dizno Nro 10. Azoknak harma hasas [Kv; Aggm. A. 41]. 1836: Fenellát ketreczbe tétettem mert úgy látszik hasas [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.].

3. pocakos, potrohos; pintecos, burtos; dickbauchig. 1767/1781: Togyer Stéfantis ismértem, Cseber csináló mester ember vala, hasas, kővér, piross [Kisfenes TA; JHbK LII/4. 106]. 1823–1830: Ez az esperes feleségestül együtt ügyes termető, nemigen magos, közep, de hasos emberek voltak [FogE 272].

4. kb. párnázott; capitonat, tapisat; gepolstert. 1835: Egy bőrös s 3 tarka iberzugu ocska hasas Szék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

II. fn (ki)öblösödés, vminek az öble; bombare; Bauchung. 1751: a földöt ki határoztuk határ kovekkel ... hol fel sing hol egj sing hol fél öl. egj kűs hasassaban a Földnek egjenessegirt (!) [Kissolymos U; Márkos lev.].

hasason kiöblösödve; bombat; ausbuchtend. 1668: küllyebe állot olyan hasason, görbén a seove(n)y a kapunál [Burjánosóbuda K; Ks 65 43.10].

hasbeszélő ventriloc; Bauchredner. 1850: Temettetett el Molnár János has beszélő Körös Tarcsei születésű meg holt természetesen [Gyalu K; RAK 218].

hasfájás durere de burtă; Bauchweh. 1586: Hasfaiastol valo oruosság, vagy lenmag pogachat, törd me<g> Jol es Meleg Teyet os (!)* reia, habard meg es kend egy Ruhara es kössek* Jo melegen, Mint el<t>wrheded [Nsz; MKsz 1896. 373. — *Olv.: öss, értsd: önts. *A hasadra]. 1596: giomor es has faiasban gieotreottem [Kv; Szám. 6/XXIX. 161 Bachi Tamás sp kezével]. 1804: a Rector ... azt mondotta hogy a tegnapi hasfájásomnak talam tsak a Letzke tanulásnak restellése volt az oka [Dés; KMN 39].

hasgöres ? kólika; colici, crampe la stomac; Bauchkrampf. Szk: gyullasztó ~. 1856: halt meg ... Kis István leanykája Zsuzsa 7 2/4 éves korában gyulaszto hasgöresben [Dés; RHAK 83].

hashártya-lob hashártyagyulladás; peritonitis; peritonită; Bauchfellentzündung. 1868: Betegség neve: Hashártya és béllob [Kv; RHAK 249]. 1871: Betegség neve Has-hártya-lob [Kv; lh. 281].

hasi-barány ? anyja hasából kivett bárány; miel scos din oale; Bauchlamm. 1649: Hasi Baraniok holtanak megh Nro. 13 | Hasi baranys holt megh nro 13 [Kv; Szám. 26/VI. 478, 497].

hasibarány-bőr ? anyja hasából kivett bárány irhája; piele/blană de miel scos din oale; Bauchlammfell. 1620: Zaz giartot eőkeőr burtól f 5* Zaz giartot tino beőrtól ... Zaz hasi barany beőrtól f -/20* [Kv; KvLt II/69 VectTr 2. — *~Ti. a szedett harmincad (vámpez). 1660: Feier hasi barany beőreők nro 42 Fekete hasi barany beőreők nro 6 [Lázárfa Cs; LLt Fasc. 117]. 1681: Béllesnek valo, ... Csavalt hasi bárány bőr Nro 30 [Vh; VhU 556]. 1719: Döggel holt hasi és nagyub bárány bőreők 17 [Gyeke K; Ks 83]. 1731: 1 par kesztyű (!) berlesere hasi baran bőreők [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1761: Hasi bárány bőr feje 2 [Szentmargit, SzD; Ks CII. 16].

hasi-bőr ? anyja hasából kivett bárány v. gida-gidó irhája; piele/blană de miel sau capră scos din oale; Bauchlamm/zickelfell. 1597: Holtt Megh Esmeg Az gonoz Jde myat, ez Ezentodbe 12 barani attam el az hasy beort 1 p(er) d 4 tt d 48 [Kv; Szám. 7/VIII. 3 Altzner Geörgy reg. Steffen Lústen kezével]. 1652: Csavált hasi bőrdök rosszasok [Görgény MT; Törzs]. 1689: Percipiált a bíro megh nyuzatott, döggel meg holt ... Pleketora juhok hasi bőreit ez szerint ... Bárány bőrt nő 8. Hasi bárány bőreket is nrő 24 [Bucsum F; MvRK]. 1738: Ideji nostenj barany fejer 17 ... Baksa kezke ollo 7 Jerke kezke ollo 2 ebol el adott a Pastor Hasi bőrt 9 [LLt].

hasigál 1. hasogat, hasítgat; a despica/tăia, a face așchii; (zer)spalten/stückeln. 1823: kopor-soját egybe törte hasigálta [Dés; DLt].

2. szabdal; a tăia/împărți; zerschneiden. 1715: az Fel Gyogyiak ... azon irtásokat, nyilakra hasigálván az Ponoriaknak Remeteieknek és másoknak adták kaszálni [Lupsa TA; WH. Kosok Iuon (70) vall.].

hasi-hagymáz (has)tífusz; typhus abdominalis; tifos abdominal; Bauchtyphus. 1868: Betegség neve: Hasi hagymáz [Kv; RHAK 247].

hasikecskeolló-bőr ? anyja hasából kivett gida irhája; piele/blană de ied scos din capră; Bauch-zickelfell. 1660: Hasi kezke ollo bedreok nro 6 [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 127].

hasít 1. széthasít; a despica; zerspalten. 1574: Vuch Istwan kezebe volt az palcha, De Annyera meg Romlodozt volt hogi az kezewel ketfele hasította, Nagiob volt egi kapa Nyelnel [Kv; TjK III/3. 390].

2. ? hasított; a dispune să se despice; spalten/schlitzen lassen. 1597: Az waros ket kocyanak (l) az Czatloiaara hogy megh kotosztek wala hosztanak az poroszlok zigyarto Georgtvl 18 szal feekemlot .../36 [Kv; Szám. 7/XIV. 12 Th. Massas sp kezével].

3. vág; a tăia; schneiden. 1647: Az Uduarhaznak egy darabia jo sendelyes, de az teobbi igen rosz sendelyes Czepegeo, elis kel bontani az fedelet, ket fele kell hasítani, s Czatornara chinalnj [Megykerék AF; BK 48. 16]. 1694: Ablak hosszara hasítva egy. abba(n) vas rostelyocsa, onba(n) foglalt üveg Ablak rajta [Kővár; JHb Inv.]. 1738: 1 koppaszott Malatz kétfelé hasítva [M.bikal K; MLev.].

4. szel; a tăia; durchschneiden. 1745: A le irt Füzfán alol kezdődén a Sziget forma helyi, melyet egy viz mosta árok egy darabig két felé hasított [Szurdok SzD; JHbK XXVI/5]. 1764/1786: Vagyon egy darab föld ... Borbánd felé, melyet két felé hasítván az Sárdi patak az az része mely esik az Berek felől, hivatik Lunka gye ktre Berettye [Sárd AF; EHA]. 1801: Délről valo részit* ... a Völgyből le jövő

nagy árok kettőben hasíttya [Légen K; EHA. — *Ti. a földnek].

5. húz, von; a trage; ziehen. Szk: határt ~ a. határt húz/von. 1656: Lazar Istuan Uramnak Praedecessora Zeteloki Nagy Imrehel hasítot volt határt Gyrgio feleol, nem az Uyfaluakkal [Zetelaka U; LLt Fasc. 165]. — b. kb. határt jelöl. 1606: egizer hatar jarni hoztak uala Edenfi Lazlot, Vduarhelj Zombatfalua ellen, az viz feleol azt monda az mester hogj az viz hatart hasit eggik fel halaszon eggik feleol masik fel mas feleoll [UstZ 20/147 Petrus Lőorinchj de Zombatfalua vall.].

6. kétfelé ~ a tăia în două; durch/entzweischneiden. 1632: Az Bongortot hasítsak ket fele [Marossztkirály MT; KJ]. 1667: ennek előtte az ket Szőlő egy Embere uolt, kitt Testuer Attyafiai között csak ketfele hasítottak uolt [Kv; RDL I. 148f]. 1701: azon erdő(ne)k ket félől határát ki járván egyaranyu ketfele intézvén és hasítván .. nyilvánással . a' napkelet felől valo hasonfele . juta .. Sárosi Susanna Aszszonynak [Gyulatelke K; SLt. AK. 12]. 1736: az közöpin ... az hol kétt felé hasítottuk tettü(n)k határának egj Paris almáfát [Rigmány MT; LLt 84/5]. 1766: jussa volt Susannának azon Fundust a' közepin hosszára edgyik végétől fogva a masikig két felé hasítani, és köz kertel Distingválni [Torda; TjKt V. 306]. 1778: Azon helyet a két felek között két felé hasítók, és bizonyos métákat, az határon az fáknak mindkét felire magok jegyeket felvágák [Taploca Cs; SzékFt 143]. 1850: (A szántókat) miután ... mindeniket külön külön két felé hasították, azokból fél részt az uradalom szabadon választhat [Kajántó K; KmUlev. 2].

7. 1570: Az Zantas dolga felewl, Ew kegelmek varoswl Ezt vegeztek, hogy Ennekwtanna . az vetesnek hatarat az Zamos hasiccha [Kv; Tanjk V/3. 4b]. 1587/1855: az Sárdi Határt, és Kysfaludi Határt az Nagy-Pad uttia hasítja [Kisfalud AF; EHA]. 1608: mely zalagos Retemnek az eszak feleol ualo hatarat hasittia az Desy polgarsagh utan iaro szena fw [Szentbenedek SzD; Ks 26. VII. 4]. 1678: intre Ziuri Anyinosza nevr erdő két fele oszolván Vállya Pesteri nevr viz hasittya az határt az eredetig [O.zsil H; EHA].

8. ? száguld; a alergia; rennen. 1774: lo hátan erőssen nyargal egymás után két ember, ... az Ugar Határ felé egyenesen arra felé az hol én szántottam, az első egyenesen hozzám hasitta [Zoltán Hsz; HSzjP SA. Mészáros (50) jb vall.].

Ha. 1799: hasítani [Backamadaras MT; CsS].

hasítás 1. sfisietură; Riß. 1570: Jwlya Themeswary Gergelne Ezt vallya hallota azt hogy firhatyak volt chigan esthwannet hogy Te hasitat megh az pap keonteset, es eoys Latta az hasitast Rayta, Es hallota hogj Borgias Mathias zembe Mongya volt Neky, hogi Te dolgoz Mert az kestis Lattam nalad [Kv; TjK III/2. 59].

2. metszés, vágás; táietură; Schnitt. 1840: Béll Sámuel meg vizsgálván Teste sebére nézve, ...

a Nyelő Gégen az Ádám Almáján által hatva, — de az Gége portzogóját meg nem sértve, külsőben a hasítás fel felé hatva a' bőr ki fordulást tette, mind azon által nem Halálos [Dés; DLt 848b].

3. hasíték; sliť, proháb; Schlitz. 1629: eő onnet az menniegeőből egy pohart uit volt el az Nadragh hasitasaba(n) dugta volt [Mv; MvLt 290. 143a]. 1750: egy keszkenyöt ... az meg irt Menyetske Sztáns Jánkullynak harisnyája hasításából ki ragatta [Ribice H; Ks 101].

4. 1625: egiczer Petki Janos Vram egi leuelet oluas uala maga hazanall, az ki az hatarnak hasitasat, Farkas Giepeot mongia uala hataranak [Agyagfva U; UszT 155b].

hasíték sliť, proháb; Schlitz. 1629: az Nadragh hasitekiaba(n) egy eüst pohart uittem uala el onnett [Mv; MvLt 290. 143a]. 1731: Kováts Maria Asszany az mostoha Attya Fagarasi S(a)-m(ne)l Nadráganak hasitékjáb(a) dugta va (!) a kezét s ott tartotta [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16 G. Simon (52) jh vall.]. 1736: Salavárit is viseltenek az ifjú legények, mind urfiak, mind nemesek; az nadrág hasitékjáig ért a salavári [MetTr 353]. 1750: Simon Boritza mellette ülven a Nadrága hasitékjában dugta volt a kezét

Kocsis Daninak, hogy én bé menék, a Menyetske fel ugrék [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. 1756: Erdő Ferentznek az nadrág hasitékjából vövék ki, a Kovács László Ur gonoszul el veszet háza kulcsát [Kvh; HSzjP Rác István (25) ns vall.]. 1767: ott aluttom, midőn ... ki aluttom volna magomot és fel serkének Látám hogy az Erszényem ki vagyon huzva az Harisnyám Hasitékjából [Betlensztniklós KK; BK]. 1823—1830: Az öltözetek pedig abban az időben ezek voltak: nadrág, gazdag paszománttal a két szárain és hasitékjánál | Dolmány hosszú a nadrág hasitékjáig [FogE 63—4].

hasító I. mn. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: *határt* ~ kb. határt metsző; care indică hotarul; Grenzmark/Flurgrenze (durch)schneidend. 1791: a' Tartsafalvi és Csehérfalvi határ között a' Réti Kapun kívül a' kőszikla tetején, mely helyen Csehérfalva határt hasító Gjeput tett [Csehétfva U; EHA].

II. fn ? vasvágó; daltă pentru fier; Schrotmeißel, Schröter. 1528: I ferreum instrumentum wigo hassytho | I ferreum instrumentum ad desecandum ferea wigo hassytho [Vh; MNY XXXI, 126].

Ha. XVII. köz.: hasító [UszT 15/13].

hasítódik vágódik; a fi tăiat; durchgeschnitten werden. 1789: A Magyaros alatt, a Nagy Vágatán lévő bokros Helly ... Két felé hasítottott ... kiis gödröztetett ahol el hasítottott [Kük.; KP II. 25/112].

hasítóék pană de despiciat; Spaltkeil. 1795: Két Hasító Ikk [Monostorszeg SzD; BetLt 5].

hasítószeg hasítóék; pană de despiciat; Spaltkeil. 1590: Az Malomnal ualo zeőleőbe uala egi nagy keő ... vontattam el Ahoz ualo zerzamoeth ... hasító zegeth, Bania uasakath, chakant [Kv; Szám. 4/XIX. 17]. 1796: Hasító Szeget verő vas Bot Nro 1 [Kóród KK; Ks 72. 54].

Szk: ~ verni. 1788: 1. Vas Bot, hasító szeg verni [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27].

hasítószeg-forma hasítóék-forma/szerű; ca o pană de despiciat; spaltkeilförmig/artig. 1803: a' Gyitrai Communitas el vett ... egy Testvéremtől ... egj lántzot, két csafflingját (: a' mely valamí hasító szeg forma vas, a' melljet a' Tőkébe szoktunk űtni, 's az ahoz foglalt karikákba akasztjuk a' lanczot :) [Toplica MT; Born. Xvc. 1/77 Bukur Todor (45) col. vall.].

hasított 1. despiciat; gespalten, Spalt-. 1676/1681: Kérges nevű Falubeli Jobbagyink arra kőtték magokat, hogy azon Szőlőnek minden munkáját jól megh adgyak ... hasított karot elegeden-dőt hordnak bele [Vh; VhU 342—3]. 1679: Gömbölyegh vesszőből font files kosár nro 1. Hasított vesszőből font, fileten kosár nro 1 | Szij puhito, hasított fa nro 2 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 47, 88]. 1801: Tutaly Gerend (!) őtt, Hasított Hat [Héderfaja KK; IB].

Szk: ~ rovás hasított fába metszett rovás. 1780: elé hozván a Hasított rovást, melynek fele az Udvar Biránál lévően fele pedig nallik a Lovaszoknak egyeb(en) (!) téven mind a rovasokat, s hatomszor is velel el olvastatván a két reddbeli (!) Rovasban .. kaptunk két száz hatvan két veka Zabb hogy ment legyen két Lora 1774 esztendőben [Baca SzD; TSb 24]. 1781: a Kortsomárosok(na)k meg vőlt parantsolva, hogy hasított rovásra fialt adgyanak [Mihálcfva AF; Eszt—Mk]. 1799: szükségesnek találta a' Királyi Gubernium Hogy ... a' falus Bironál tartani szokott egy részű hosszú Rovasok helyett, más minden Contribuensre nézve külön külön különböző két felé hasított* Rovások vulgo Czin-kos nevezetűek, melyeknek egyik része a' Bironál, más része pedig magánál a Contribuensnél legyen, készítettessenek, és minden faluban behozattassanak [Kv; AszLt 207 nyomt. gub-l körrend. 6014 és 6463. — *Egykorú kéz a *hasított* szót — helyesen — így javította]. 1850: bé rakattam az ottani Kő istáloba a' még meg lévő fákat 's hasított rovás mellett számba adtam ... Béres Krisán Nyikulájnak [Branyicska H; JHb XXV/68hoz] * ~ rovást tart. 1750: Déval Fazakas Peter hasított rovast tartván az Udvarral Télben, vagy más reszeiben egész esztendőnek valahány Napokat el mulatna, és Udvar szolgálattában nem töltené, fel rója [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. 1830: A Fels: Királyi Pó Igazgató Tanács Meg ujjiattani Mőltotzatott ... azonn rendelésit melyek (!) által parancsoltatik: hogy a Contribuens Személyek, a Falusi Birákka-hasított rovásokat tartsanak, ... s ennek egykik felére mindenkor a réa rott Contributionak Fo

rint és xrbéli mennyisége; a Másik felére pedig: a bé fizetet<t Contri>butio rovattassan fel [Torda; TLt Közig. ir. 1202 rend. a regius comissariusokhoz].

2. vágott; táiat; geschnitten. 1652: Az deszka oldalán két levélre hasítot vasbol csinalt fa nyeleo, Taraczk tisztito vas [Görgény MT; Törzs]. 1816: Egy ágakra hasított Szélvas [Szamosfva K; Born. III. 33].

3. crestat; eingeschnitten. 1811: A' Tehén öreg rendű bal füle hegye el-van tsonkázva, jobb füle meg hasított [DLt 168 nyomt.].

Szk: ~ *fűlű*. 1842: egy jo barna hasított fűlű kancza szürkés szörbe vetkező és csillagos szopos csikoval [K; KLev.].

4. kb. megvont; tras; gezogen. 1576: En hasytoth hatarth a cyk falusy es Jobbagy falwy erdeő kőzöt nem twdok [Jobbagyfa MT; Bál. 78]. 1600: En hasitoth hatarokat soha sem tudo(m), de a hon most az Orozhegy kosar wagyo(n), ... nem Orozhegy, hanem Farkaslaki hatarnak itelenem [Uszt 15/105 Bartalis Leörincz, Palfalvi (70) pp vall.]. 1623: Tudom aztis hogy az Eztan berczin Maroszeki Jolott feytek Tudom aztis hogy Maroszekiek birtak de hasított hatarokat nem tudom uolti auagy nem [JHb rtlen, St. Kelemen de Siklod (60) ppix vall.]. 1656: (Az újfalviaknak) Zete loki Nagi Imrehel volt hasított hatarok [Zetelaka U; LLt Fasc. 165].

hasító-vasszeg vashasítóék; pană de despicat din fier; Schröter, Schrotmeißel. 1750: Egy kisded hasító vas szegh [Gyeke K; Ks 83].

hasíthatat a putea pune să se taie/să se împartă; durchschneiden lassen können. 1597: az meg neuzet földetty az fa(lus) byroual es polgarokkal fel oztathassa földuaryakul, es ket feli hasíthatassa [Melegföldvár SzD; SLt DE. 6].

hasíthatatik vágattathatik; a putea fi tăiat/împărțit; durchschneiden lassen können. 1747: ha az Actrix házát akar azon fundusta építeni, ... szakaszszák két felé, és az hatulso részib(en) építhet házát, mivel az fundusnak keskenysége miatt két felé nem hasíthatatik [Torda; TJkT III. 117].

hasítatik a fi tăiat/împărțit; aufgespalten werden. 1712/1777: A Sikatoron alol valo veteményes kert is két felé hasítatván, ... ezen Udvarház helyre egy Sikátor szolgálván bé, in perpetuum a' két rész atyafiak közt közre maradván [Vaja MT; DobLev. I/79]. 1732: Az Gerepenben a' nagjokib szőlő hasítassék két felé [Ne; i.h. I/149]. 1766: azon ház helyis udvarával edgjütt hasítassék két felé [Torda; TJkT V. 340]. 1771: (A) második Tábla fel merettetvén ... Ennek fele, alol felől hoszszába hasítottván, jútott a' Lugosianusoknak* 92 1/2 öl [Fejér m.; DobLev. II/428. 24b. — *Értsd: a Lugosi-örökösöknek].

hasítottat hasított; despicat; (auf)gespalten. XVIII. sz.: Maradot egy akoly marháknak valo tutajfákból csináltatott kétt felé hasított [Berz. 15 Fasc. XX].

hasítvány-szőlőkaró hasáb-szőlőkaró; arac făcut din despicătură; gespaltener Stecken. 1797: Hasítvány Szőlő Karok ki faragva egy rakásban mint egy hat száz [M.igen AF; DobLev. IV/777. 18]. 1842: Vastag fát vágott hasítvány szőlő karonak az erdőn [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó nyil.].

hasló (has)heveder; taftur, chingă; Sattel/Bauchgurt. 1815: Egy Szűgyet megreparáltam 1 Rf 25 xr. ... A haslót is ki toldottam [Kv; Pk 6]. 1846: Két hámot reperlátam) két haslót fel kötöttem a gyeplőbe egy sléfet vartam [Kv; Újf.].

hasmenés diaree; Durchfall. 1677: Kezdet szegeny gyermekem betegeskedni has menesb(en), es neha szorulasb(an)is, melyet keservesen halalig continuált [PatN 13b]. 1778: az önként támadt hányás, has menés, többire a természetnek hasznos orvosló munkája [MvLt Mátyus, Cons-San. gub.]. 1821: A 3om kirlán közlül edgyik még a' meleg Ösztől fogva has menéssel kénlodott 's abba el gyengülvén el dőglött [LLt]. 1855: halt meg Ekel Zsuzsa 21 napus csecsemő has menésben [Dés; RHak 76].

Szk: ~ *esik red* rájön a hasmenés. 1600: Borbely Illyes ... vallya ... az megh holt ember ... sebys zepen megh tisztult vala vgy kezdé az hasa menny az rothadásbol ky tisztult vala*, s vgy essek az has menes rea [Kv; TJk VI/1. 482. — *Ti. a seb] * *epés* ~. 1858: halt meg Vas Berta 16 holnapos korában epés hasmenésben [Dés; RHak 98] * *idült* ~. 1856: halt meg Madarasi István sirásó 48 éves korában idült hasmenésben [Dés; i.h. 81 Medgyes Lajos költő-pap kezével].

hasmírigy '?' 1855: halt meg ... Aniko 1 éves korában hasmírigyben [Dés; RHak 73]. 1858: halt meg Gál János leánykája Katicza 2 éves és hat napus korában hasmírigyben [Dés; i.h. 96].

hasmírigyes. Csak e szk-ban; numai în această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: ~ *aszalvány* '?' 1857: halt meg Erdélyi János ... 4 éves korában hasmírigyes aszalványban [Dés; RHak 91].

hasogat 1. hasítgat; a despica; (auf)spalten, kloben. 1756: Nagy Pöröly követ hasogatni való 1 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 15]. 1763: a' Falu Erdejiben ... támaszt hasogattak [Udvarfa MT; Told. 44/15]. 1766: Kékets or nevű helyben vagtanak s hasogattanak szőlő karonak valo Cserefakot [Mogyorós MT; EHA]. 1795: a Szovatai Havason ... tizen négy szál vastag tseter fát hasogattunk [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

1837: Görgény ... Gyalagassai ölfát hasogattak a ledőlt tőkékből [Görgény MT; Born. G. XXIVb]. 1841: Kert karot hasogatott 's hegyezett 12 Nap-szám [Pókafva AF; i.h. F. IIf]. 1842: Szőlő karot hasogatott 's hegyezett [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó kezével]. 1843: hasogatot szőlő karokat [Dés; DLt 490].

2. kihasíthat/hasogat; a táia/spinteca; (her)aus-schneiden. 1688: Mivel én az eo Nsagok paran-csollattjából az Buza Lisztnek erogatiojában Com-missarius voltam, akkor lattam hogj mind a három Régimentből valo Proviant Mesterek, de kiválkeppen a Montekukuli Regimentjebol valo sok tékozlást cselekedte(ne)k a Lisztben a' Sa-kokat hasogattak [Kv; UtI].

3. szabdal; a táia/impárta; in Stücke/(zer)-schneiden. 1772: minden portiótskákb(an) kotzka szeltet (így) tsinálni s részetskékre hasogatni, nagy incommodum [Nagylak AF; DobLev. II/436. 2b]. 1796: itt Ilentzfalván meg-is osztottak a' földeket két felé hasogatták [DLev. 3. XXXV. 4. — *MT]. 1807: jobb lett volna Nyílot huzni es az edjik ágnek Mikeszasza a masik agnak Ger-gelyfaja maradtott volna de ha nem tetzet nem tehetek rolla hasagossuk. ugy a mint tetzik [Ne; DobLev. IV/912. 1a].

4. húzog, vonogat; a trasa/marca; wieder-holt ziehen. 1641: mikor az hattarokat haso-gattak eöttet az birtok keönel megh vertek egi korbaczal hogi az hattart el ne felejczze az veres vtan tizen ket pest* adtak neki [Csokmány SzD; JHbK VIII/8 pojniczai* Bankos Peter (65) jé vall. — *Olv.: pénzt. *Az előbbivel tőszomszédos település: Pojnica; később: Kismező SzD].

5. *punktumokba* ~ pontokba szed; a aranja/-repartiza pe puncte; verklausulieren. 1772: Mi-nemű okokból pronunciatatott ... ezen ... Deliberatum magában bővebben s jobban fel tanálatnak, és a' Tekéntetes Nemes Continua Tabla előtti sokkal jobban tudva van, mintsem mi az allegalt négy punctumokba hasagatva szo-ríthatnok, és magjárázhatnok [Kük.; JHb LXVII-233].

hasogatatlan (fel)vágatlan; netáiat; unauf-geschnitten/gerissen. 1843: A K Monostori Papiros gyár enyvezett, tímsozott, de hasogatatlan és registaletlan író papiros Tizenhét Máza és két font, ebből nyom egy kötés 14. fontot | Itat-os Papiros hasogatatlan ... Nyoltz Máza és harmintz két font [Km; KmULev. 2].

hasogató 1. hasítgató; despicator; (auf)spaltend. Hn. 1730: A karo hasogató alias Serfőző nevű helyben (sz) [Szentmargita SzD; EHA].

2. *egekét* ~ *eszű* éles eszű; foarte deștept/in-telept; enorm klug/gescheit. 1775: a szegény Bírő Mózes nem volt egekét hasogató eszű ember is, mindazonáltal észrevette volt feleségének rossz és helytelen magaviselését [RettE 349].

hasogatott 1. hasítgató; despicator; aufgespalten. 1597: vetettem az Darabantokkal hasogatot Bik-

fat Egy zekerral ... d 62 [Kv; Szám. 7/XII. 7 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1680: Az Süttő hazok hejan ... Kad fenekek(ne)k valo hasogatott tölgy fa deszkak nő 6 [A.porumbák F; Ált Inv. 24]. 1699: Io Istálo mester gerendaja alatt őt kö-teses oszlopok, padlása hasogatot bukfa [Szent-demeter U; LLt]. 1738: Az Udvarház .. kertye ... Tővisses és szalma fedeles Sasfák közzé rakott szélesen hasogatott Bikfa darabokkal valo [Szász-vessződ NK; Born. XX. 12*. — *Jelenleg té-vesen a Fasc. osztály IV. cs-ban]. 1742: 1. egi jó rakás hasogatott csere Szőlő karó 2. hasaga-tott fákból palizáta formára csinált kapu [Pókaf-va AF; JHb XXV/58. — Tomai László kijegy-zése]. 1799: a fundus vagyon hol fenyő lécz-ből, hol fenyő fákból hasogatott Závórokból tsin-ált jó gyalog kertel bé kerítve [Csomortán Hsz; HG]. 1816: Ezen Gyümölcsöst bé kerített haso-gatott cserefa karokra Pont vessző, sátoros kert [Jobbágyfa MT; Bál. 67].

2. ? vágott; táiat; gespalten/schnitten. 1679: Ház . vas vesszős, hasogatot sing vasas, kívül vas sarkas ... hevederes ónbán foglalt paraszt üveges jó ablaka 3 [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 6]. 1681: Also Pincze ... Ablakaban hasogatot sing vas Nro 1 [Vh; VhU 528]. 1726: ezen oldal bótnek ... kö ablak keresztin jó, az ablakban, az ablak keresztin alól két lapas ha-sogatott vas benne [Ne; DobLev. I/124].

3. felvágott/darabolt; táiat (in bucăți); (in Stücke) aufgeschnitten. 1594: Az Varbelli hazakban ualo Inuentarium ... Az Eeles hazban ... Egi rakaas hasogatot fejes kapozta No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 27].

4. ~ *bikkfa* bükkhasábfa; lemn de fag despicator; Buchenspaltholz. 1597: vetettem az Darabantok-kal hasogatot Bikfat Egy zekerral d 62 [Kv; Szám. 7/XII. 7 Filstich Lőrinc sp kezével].

5. ~ *csőtörtfa* hasábfa; lemn despicator; Spalt-holz. 1692: vagyon fenyő fabol hasogatot csőtört fak nr. 26 [Görgénysztiere MT; JHb Inv.].

6. hasított, hasítékos; cu tăietură; geschlitzt* Szk. ~ *ujjú*. 1668: Egy hasogatot uju viragos meczin* Barsony mente elegyes Aranyas cipke-vel cifrazot [Mk. Kapi György inv. 2. — *Értsd: meggyzín].

hasogattat szabdaltat; a dispune să se taie/să se imparte; spalten/aufteilen lassen. 1753: Az vj veteményes kertett táblára hasogattattam, ágyakra ki nyomoztam, fakkal körül ültettetem [Ulye*; Born. XXXIX. 50 Hodor József kezé-vel. — *Marosillye H].

hasogattatik a fi táiat/impárta; gespalten/-aufgeteilt werden. 1797: Ezenn föld a' Falusi Lakosok között egyenlőleg osztván, minden Hasz-nálásakor nyilakra hasogattatván, úgy biratik ez közép-rend [Pujon SzD; Conscri. 531].

hasonértékű azonos értékű; de aceeași valoare; gleichwertig. 1856: különösen nem találom fel

— mi jöhetne nekem a Curiaért hason értékü [Gagy U; Pf. Pálfi Mihály lev.].

hasonfél. Csak egyessz. 3. szem. birt. szr-os alakban; numai cu suffix posesiv de persoana a treia sg.; nur mit possessiver Personalendung in der 3 Ps. Sg. 1. vminek (szakasztott) fele; jumătate (a lui, ei); (seine, ihre) Hälfte. 1550: Az Massodyk hassony felet kedygh Az folyo Bechert zalagol Addygh tartom Az Mygh Az Nemes Eztrygy Myhaly kez penzewl En Nekem hwz foryntot le nem tezen | Az Eghez reznek Az kyt Az Reghi (?) chyeteny gabriel Byrt volna berenden hasonfelet: eztrigj Myhálnak: megh <e>reztettem [Berend K; BfR VI. 28/2]. 1576: attam) zalogon . . a felseo retnek az en sayat vizemnek hason feleth [Sepröd MT; EHA]. 1577: Kws Nywlasson az eos Reznek hasson felle tholdallagi ferencznek Marad [Vajdasztiván MT; BfN 71/19]. 1590: Cybreffaluan Vduarhelzekbe(n) . Jure megh keuanhatom minde(n)ből mind(en) eppitesből mind(en) vetesből mindennek az hason feleth [UszT]. 1632: az mely öreöksegen most Czutak Mate lakik Jakabfaluaban . . az eöreökseghnek hason fele eöteött illeti [BCs. — *Cs]. 1671: Sas Peter Arkan tul ugyan Sas Peter haza helyenek hasonfele kulso belso oroksiginek hasonfeluel [Kv; RLt 1]. 1727: A Várhelly nevü helynek hason fele (k) [Vajdasztiván MT; JHb IX/7. — Tomai László kijegyzése] | az Mező Csáni egész határnakis hasonfele az Néhai Ur idősbik Josika Gábor Uram maradváié [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. 1737: azon Jozságok(na)k valami jövdelmel léz(ne)k . . azoknak hasonfele az M: Uré légyen, fele . . az . . Atyafiaké [Kv; JHbK XLV/23]. 1792: elfoglaltatatt . . A Kis erdő lapassán . . Hajdu István és Egerházi Uramék szomszédságában lévő Falutól jutatt Kaszálonak . . hason fele [Msz; MbK XII. 86]. 1821: Az Also falu végén lévő Jozság földének az almásnok hasonfele (sz) [Csittsziván MT; EHA]. 1864: Balas Sorka . . ős erdő melynek hasonfele elhasználtatott a más fele pedig magos fekvés és távolsága miatt nem használtatik [Gysz; GyHn 42].

2. fele összeg; jumătate de sumă; halbe Summe. 1577: fizetesekre Rendeltek eo kegmek tyz tyz forintot, Es az bwntetessnek hasson fele ha my essik eowek legyen, az fele peng az varasse legien [Kv; Tan]k V/3. 145b]. 1588: ha mit . . . Somogyi Andras az hazon eppetene, az keolchiegre regestum zerent zamot tartuan annak hasonfelet tartozzek Zabo Demeteris meg tertyeny [Torda; Pk 2]. 1620: Ez kertnek eöreökeöségét attak az Kws Gasparne leanianak Sophikanak, mint hogy eben Kws Gasparne leanya hasson felle, vgj mint Eötue(n) ket f(ör)intya tiz penze es egj filer ~ f 52 d 10 1/2 [Kv; RDL L. 97 Andr. Junck sp kezével]. 1660: az hazat . . ualamiuel fellieb adhattiak el az Ezer forintnal, az super flummal egj arant osztozzek az Relicta attiafiat, es az kouaczi szgiarto familia, hasonfelet mindenik fel el uenen [Kv; i.h. 145]. 1734: ha . . az Léányom

Beregi Illona hason felit azon adosságokból meg teriti Dioszegi Miklos Ur(amna)k, tartaza(na)k mind ház helljet . . két felé osztani [Déva; Ks 100]. 1764: azon 80 forint summanak hasonfelit ~ 40 forintokat az három Fiak deponálnának az három Leanyok(na)k [Asz; Borb. I]. 1858: (Az) ezen címek alatt utalványozott pénzmennyiségből az Özv: Gróf Kornis Sigmondné B. Györfi Bertha illetősége, a' Gróf Kornis Gábor által már felvett pénzoszvegekből tellyes s hason fele mértékben meg eddig nem fizetődött ki [Szentbenedek SzD; Ks 92].

Ha. 1687/XVIII. sz. v.: hason felit [Kisszöllös KK; Sár.]. 1716: hason fele [Kozmatelke K; Told. 52]. 1751: hasonfele [Vaja MT; Sár.]. 1777: hasonfele [Hidalmás K; RLt Q. 2]. 1788: hason fele [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1795: hasonfele [Szentháromság MT; MvLev. 9 Szeredai-csal.]. 1798: hasonfele [Nyárádsztbenedek MT; Told. 31/7]. 1817: hasonfele [Udvarfva MT; i.h. 42]. 1821: hasonfele [Csittsziván MT; MvLev. 8 Msz-i anyag]. 1827: hason fele [Borsa K; MkG].

hasonlag hasonlóképpen; de asemenea; gleichfalls. 1876: ha egy telken több önálló család van, mindenikből külön tartozzék egy egy személy, ha szükség lesz egyszerre is kiállani, hasonlag a marhás erő is a hány van 1 telken család szerint [M.bikal K; RAK 326].

hasonlatos hasonló; asemănător; gleich. 1708: hasonlatos: Similis, e. Consimilis, e [PP]. 1823—1830: írja magáról, hogy az orvosságokkal él, de semmi hasznát nem tapasztalja, hasonlatosabb az holt elevenhez, mint az élőhöz [FogE 213].

hasonlatosan hasonlatosképpen, hasonlóan; tot așa, la fel; gleichfalls, auf gleiche Weise. 1642: Pusztakamaráson^a lako Szekely Marthat twle hitetlenwl el futot Toth Ferencz nevü Uratul . . , az Ecclia abszolvalta . . , es a' masodik hazassagra transmittalta, obligalua(n) arra magat irasaba(n) Kemeny Janos Uram, hogy ha haza talál vete-medni exequalhattya, az Aszszonyis hasonlatos-sa(n) hüttel magat arra kötelezve(n) [Sz]k 58. — *K].

hasonlatosképpen hasonlóképpen; la fel, tot așa; gleichfalls, gleicherweise. 1586: Az meonybe(n) penigh az dologh Chyakany Balasnet Nezy hasonlatos keppe(n) Eo Raytays az fellywl megh Jrt penakat keowettywk [Szkr; UszT]. 1592: ada . . . aranj kutbéli portioirt, Hasonlatoskipe(n) minde(n) Haznatul [K; Bál. 89]. 1606: aztis tudom hogy harman valanak az falu kepeben kik Jöttek vala, hasonlatosképpen ökis chielekögienek ha az mj marhankoth be haitthiak [UszT 20/89 Lukacz Kouacz marefalj vall.]. 1671: Bojer Peter Vram az controversiakrol az evictiot az kiket inferaltak uolt Farkas Istua(n) Vram) es zolgaj ez ideig Bojer Peter es az felesége elle(n) magara uette, hasonlatos kepe(n) Farkas Istua(n) Vramis az zerent minde(n) evictiot magara net

[Fejér m.; Szád.]. 1683 k.: az Waros beliek tartoznak ... buzának be takarításával, Fedesevel hasonlatos keppen tartoznak, úgy hogy ha kára következik az minister(ne)k Contentálni kell az Varosnak [Kraszna Sz; SzVJk 39].

hasonlatosság hasonlat; analogie, comparatie; Gleichnis. 1662: Első rész Mellyben e világi fedelelemések, birodalmak igazgatásának formái Istennek bölcsességének rendelése szerint és annak szükséges volta szép hasonlatosságok és szentírásbéli példák által megmutattatnak [SKr 69].

hasonlít 1. a se asemăna; jm ähneln/gleichen. Szk: ~anak egymáshoz. 1808: mind ketten egy Testvérek lévén, nagyon hasonlítanak egymáshoz [DLt 734 nyomt. kl] * ~vhihez. 1777: Podár Vaszília ... minden teste állása s személye és még csak minden mozdulása is úgy hasonlít Néhai Filep Antal Uramhoz mintha éppen szájából pókte volt volna ki [Szásznyires SzD; Ks 30. 28 „St. Törbá ludimagister” (tanító) vall.]. 1793: éppen olyan bohó* volt ez a Josef mint Apot; azért sem Formájára, sem természetire nézve semmit sem hasonlított a Mikokhoz [Zalán Hsz; Mk. — *A bizonytalan betűvetés miatt bohó alakban is olvasható].

2. összehasonlít; a compara; (miteinander) vergleichen. 1800: az le nyomott buzát az fen ahoz Hasonlítani jóságát, melly is Ketzeres buzának nevezetethetik [Dés; DLt]. 1820: Udvarhely Városát a több Városokhoz hasonlítani nem lehet mert azok, vagy kereskedő Városok, vagy benne Dicastriumok vagynak, vagy Katonai Kaszár-nák. Pék Házak, Depok, Harmintzadok, vagy pedig Katonai Contractiok [Uzsl VIII. 8/68].

hasonlíthat fn-i igenévi szárm-ban; ca derivat infinitival; in Infinitivalbildungen: ~ni hasonlítható; comparabil, de comparat; vergleichbar, was zu vergleichen ist. 1854: Jött az 1848-ki vészterhes év ... Hirtelen, reménytelenül jött menyköcsapáshoz hasonlíthatni [ÚjFE 3].

hasonlíthatatlan (össze)hasonlíthatatlanul; in-comparabil; unvergleichbar. 1847: Csehországnak ... fénylő tornyokkal ékes fővárosa* egy völgyben, dombokon egymásfeletti terrasse-okon, hasonlíthatatlan szép panorámát képez [Méhes 4. — *Prága].

hasonlíthatatik care se poate compara; vergleichen lassen können. 1777: Szégyen az erdélyi nagy familiából állani dicsekedő uraknak, hogy egy szász papnak fia*, ... gubernátor légyen Erdélyben ..., bár a római és más nemzetek históriáit olvassuk is, alig találunk ehhez hasonló szerencsét, mely hasonlíthatatik a Belisariuséhoz [RettE 380—1. — *Brukenthal Sámuel br. Erdély főkeormányzója (1777—1787).]

hasonlítatik a fi asemănător (cu); verglichen werden. 1626/1770 k.: Engemet el vünek egy nagy

szörnyü tohoz Mely hasanlítatik ez szeles világ-hoz A színe hasonló büdös töröt majhoz [ItK 1931. 82 Piátfalvi György Pokolbeli látomása].

hasonló I. mn 1. asemănător cu cineva/ceva; jm/einer Sache gleich. 1567: (Az ifjak) az iozagos erkwlchei eg' mashoz hasonlok leuen my keppen az kwlombkwomb tagokból egyben zerzet test ... zeretettel elnenek [Kv; ÖCrt.]. 1573: ... mikor ... meg lattok Herttel petter zeóleiet Es az felső vegeteöl fogva mint egy felijg nem Talalank Teölgy karot benne de azon alól mind Elegy vala Teölgy karoval Es hasonló vala az borbely Janos karioialhoz [Kv; Tjk III/3. 160 „Katalin azony Takas (!) andrasne” vall.]. 1596: Istua(n) Deak a' Biro Pal nyilahoz hasonlot keüana, s minde(n) ember nyilara rah uyueók az igaz teueoket, megh latak az Istua(n) Deak fyüet [Uzsl 11/87 Petrus Damokos de Almas fej. jb vall.]. 1613: Nikápolyból elindulván ... igen szép mezősaéget mentünk, ki hasonló az erdélyi Mezőséghez [BTN 65]. 1636: Azon hazból nilik egy kamaraczkara egy hasonló festet bellett vas sarkos pantos forditos kilinczes ajtó [Siménfva U; JHb Inv.]. 1644: ha többszer effele vetekebe es többekbe ehhez hasonlókra impingalna ez az Horuat Mihály ... az elebbi Sententja legien az fejen [Cege SzD; WassLt]. 1683: Vagyon három Kis Keszkenő. Az edgyik kék selyemmel es Iszkophium-mal varrott patyolat. Masikis hasonló [Sámson Sz; SzVJk 165]. 1699: a' főben jaro criminalis dolgokban a' probanak Deli Nap fényhez hasonló vilagos(na)k és elegendőnek kell lenni [Dés; Jk 280a]. 1722: Az Gyermekek Iskolaban menven adtam ... Az két Fiamnak Két igen szep paszamantos inneplő dolmánt. Ket igen szép ahoz hasonló paszamantos nyári mentét [Ap. 2 Apor Péterné lelt.]. 1767: a Réthben jó szénát termő helyen ... a Nagy réthben, a más haz hasonló helyen [Dányán KK; Llt Fasc. 129] | a Kús Erdőbenn vagyon egy darab Bokros Erdő, a Kús erdő végibe hasonló a másikhöz [Nagyernye MT; EHA]. 1781: a néhai ur az Aszszanyal együt nekem mint Bírjá(ua)k meg porontsolván hogy a Hegedűs Daniel meg lőtt sertéséhez hasonló 3 süldő közül amelyik tétzik meg mutattván Daninak aggyan (!) oda [Berekeresztúr MT; Bet. 7 Georg. Csegi (45) jb vall.]. 1801: ez a Sidoné ... az Urához hasonló Szóködi és Csalárd [Torda; KW]. 1827: Kovrig Mihály rétyéhez hasonló foglalás ... találtatott [Nyárádtő MT; SLt Vegyes perir.]. 1858: az előbbihez hasonló jo vas rostély [Mv; TSb 39].

2. ugyanolyan; tot așa/la fel (de); ebensolcher/-es, gleich. 1762: Meghala gr. Haller György úr is ... Igen magának való zsebrák ember vala, teljes életét világi haszontalan dolgokban s szorgalmatosságokban töltötte, De a felesége, Csáki Borbára, aki is igen rút természetű, nyomorék és rút ábrázatú s hasonló világonkapó, de másként okos, eszes vala, hét hónappal előtte megholt vala [RettE 146]. 1766: A fia* is hasonló bolond, mégis

hozzámene Nemes Ferenc leánya, Nemes Judit [i.h. 197. — "Földvári Ferencnek].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantiv-
vală; in substantivartigem Gebrauch: asemănă-
tor, asemănătoare; der/die/das gleiche. 1570: az
Meg holt Banffy Menyhár (!) Jozagy keozwl
Mynden falwbol Nevezetes Zemelyeket ... Ereos
hytire Meg eskettwk es azoknak vallasok wthan
hasonlokath hasonlokal gazdagot gazdagal Zegent
Zegennyel* Eghbe hasonlythwan Nylath wetettwk
Rea czedwlankent [Bh; Eszt—Mk Magyaró cs.
— "A jö-ok vagyoni helyzetét illető megjelölés].
1593: valaki Eö kgiat: az En attiam fiay közwl
auagy successori közwl auagy Eö k. Giermekit
törüny Zerent haborgatna, tehath tulajdon költ-
seghem(m)el es faratsaghommal megh otalmazom
ha pedegh ne(m) otalmazhatna(m) tartozza(m)
hasonlot Erette adno(m) [Perecsen Sz; Wlt].
1606: megh tartoznak azt az. 11. diznot adnj,
eö magok visgalliak megh menemyűek volta(k)
Adgyanak olljant; hasonlot, az menemyűeket el
vettek [UszT 20/76—7]. 1665: Havasalföldében
kalorást nem adnak, az vajda is ez után hason-
lóval fizet Erdélynek, mind Erdély fizet nekik
[TMÁO IV, 272 Paskó a fej-hez Konstantinápoly-
ból]. 1716/XVIII. sz. köz.: mikor valamely Paraszt
ember másnak akárkinek szántóföldén, széna fű-
vén, v erdején 's házán ... kárt teszen, de az
mi a Verekedés és egyébb ahoz hasonlokat illeti
az ilyen színű dolgok nem az D(omi)n(us) Terrestris
Forumán igazítottassanak [TLev. 11/1 egy-i végzés].
1735: azon funduson maradt Tesulakot nyomtato
rudot és egjébb hasanlokat via fructi el vitte
(!) [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI].

Ha. 1632: hasanlo [A.porumbák F; UC 14/38.
183] | hasanlo [Komána F; i.h. 122]. 1652: ha-
sanlo [Asszonyfva*; GyU 141. — "K; eltűnt
település]. 1684: hasonlo [Dés; DFaz. 11]. 1697:
hasonlo [Dés; Jk]. 1710: hasanlo [KvLt I/198
a gub. Nsz-ból]. 1711: hasanlo [Vacsárcsi Cs;
BCs]. 1716: hasanlo [Szászvessződ NK; JHb
XXIII/10]. 1717: hasanlo [Nagyrapolt H; JHb
XLVII/18] | hasanlo [Kv; Ks 89]. 1728: hasanlo
[Gidófva Hsz; SVJk]. 1734: hasanlo [Bágyon
TA; KW]. 1736: hasanlo [Vaja MT; VH]. 1740:
hasonlo [Kv; FésCJk]. 1742: hasanlo [Pókafva
AF; JHb]. 1747: hasanlo [Gálfva MT; Sár.].
1759: hasanlo [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal
lev.]. 1763: hasanlo [Torda; Tjkt V. 178]. 1764:
hasanlo [Kál MT; Berz. 6 Fasc. 54. L. 2]. 1768:
hasanlo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. 1772:
hasanlo [Szászsebes; BethKt Mikes conscr.]. 1778:
hasanlo [Koronka MT; EHA]. 1779: hasanlo
[Szabéd MT; Pf]. 1781: hasanlo [Szucság K;
CU]. 1786: hasanlo [Torockó; TLev. 4/13]. 1792:
hasanlo [Hosszútélke AF; Kath.]. 1811: hasanlo
[Kiscég K; KLev.]. 1813, 1814: hasanlo [Dés; DLt
118, 162]. 1821: hasanlo [Backamadaras MT;
CsS]. 1823: hasanlok [Aranyosrákos TA; Borb.].
1824: hasanlo [Fugad AF; HG. Mara lev.]. 1831:
hasanlot [Várfva TA; Borb.]. 1833: hasanlo [Cse-
kelaka AF; KCsl 16]. 1843: hasanlok [Dés; DLt
1364]. 1844: hasanlo [Abafája MT; Tsb 35].

hasonlóan hasonlóképpen, hasonló módon; (de)
asemenea; gleichfalls, gleicherweise. 1721: hogy
azon három hordo borakra melyekből az eö
Excellentiaja asztalára az költt fel töltetett, Ha-
sonlován az Szebenből hozott 38 vedres ö boris
... quietantiaja producat(assek) [Dés; Ks 26.
XIV. 1]. 1777/1780: Továbbra, hasonlován Avatig
Ablak Sorok levén Nro 120 | két Avatég hasonlován
Sövényből készült Marha Pajta | az ezen részre
tartozó Csürös kert ... vagyon a Falunak ha-
sonlován az alsó végiben [Alparét SzD; JHbK
LII/3. 15—6, 90]. 1853: Czírjék Antal Urnak
irománya saját vásárlott szántójáról nyolcz vé-
kát tart, e' mellett felyülről a' Barthos Ignác
és Sándor Uraké hasonloan öszvesen nyolcz vékát
[Albis Hsz; ELev.]. 1854: (A palotának) fel-
járója jó állapotba vagyon az áltanon lévő
Pádimentum és karzat hasonloan Jo [Sárd KK;
WassLt].

hasonlófelé hasonló részre; in pärți asemănă-
toare; auf gleichen Teil. 1735/1772 k.: Conclur-
daltatott hogy Boldutz Nevű Praedium* és vala-
holott annak Határán ... osztatlan közönséges
szántóföldek szénafűvek és Cserék találatn(a)k,
mind azok igazságosan in duas aequalis
partes osztatván hasonlófelé a Migos Jósika és
Torma Résznek cum sibi adherentibus et Condi-
visionalibus, Hasonlófelé pedig a T. Samarai, Tordai,
Trauzner és Fejér nevezetű részeknek cedállyon
[DobLev. I/160. — "Mezőcsán (TA) táján].

hasonlóképpen hasonlóan, hasonló módon; de
asemenea, in același mod; gleicherweise. 1578:
affeale leanzokonis kik senkit ne(m) zolganak
hane(m) valamý keresmenyekkel zolgalatnelkw
elnek varaso(m), hasonlo keppe(n) adot wegienek
[Kv; TanJk V/3. 167b]. 1585: az f(en) meg irt
eztendeoben nyarban az eö hozzayok tartozando
zena fwekben walamellik teöbbet kazalt volna
meg az' meg lattassek es az az masikott az iöen-
deóban elégichye hasonlokeppen az eöfűhez [Gagy
U; UszT]. 1602: Hasonlokeppen az mult ezten-
deobely Ado zedeoys legyen zorgalmatos az res-
tantia fel zedesben [Kv; TanJk I/1. 410]. 1616:
adtam eörökeös Jobagiul magamat az vitezlő
Suki Benedek Vramnak es az w kegielme Jambor
Hwtősinék Kozaruarj Borbara Azzonjnak Hasonlo
kipen, eörökös Jobagiul [Melegföldvár SzD; SLt
EF. 3]. 1656: Hasonlokeppen mikor Balogh László
Uramn(a)k az Falu szerin Sokadalom szére esik,
akkor az faluis ne Korcsmárollyan egy lieten,
hanem Balogh László Ur(am) Korcsmároltassan
[Makfva MT; DLev. 5]. 1679: az Kűseb orosz
Péter, ... nagyob orosz Péter az tőb fiajval
edgyút itthon üdősbbik Lázár István Ur(ama)t
szolgáltak jobbágy szerben ..., az többinek is
az Attyokot hasonlo keppen jobbágyok(na)k értem
lenni [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. 1681: a
Bujtoriak eze(n) város* hatarab(an) a magok
hatarat ighen be hozztak; Hasonlo kippen
... az Batiziakis ugyan ezen város hatarab(an)
el foglaltak [VhU 72. — "Vh]. 1702: hasanló-

képpen az Szár hegy oldalónis fogtanak fel és irtottanak egy darab erdőtt szőlőnek [Szentmargita SzD; EHA]. 1717: Hasanlo képpen a Varost ott quartelljban levő Generalis palisadával körnűl akarvan venni, kegjelmetek ebbenis incurraljon [Ap. 1 gub. Hsz-hez]. 1728: A' Leány Testvéreknek ismét Commoditassakben (!) intéztük el egy darab Belső Kertünket melly hasanlo képpen a' Leányok egy belső Colonialis Jozzagok Kertvinek Contiguitassaban vagon [Marossztyörgy MT; Pf]. 1736: Hát az édes Attya Elteto Ferencz Uramnak, ki volt, Zilah Várossáb(a) honnét származott s ottan a Városon Nemesi p(rae)rogatioval élte, avagy hasanlokeppen Biro bottya alatt levő Taxas Civis ember volt [Zilah; WassLt]. 1753: Az Exp(onen)sek(nek) édes Attyakat Borbély Istvánt jól ismertem, ugy hasanlokeppen Istvannak az Attyát Borbély Samueltis ismertem [Asz; Borb. I Andreas Balla de Várfalva (70) vall.]. 1772: Hasanlo képpen Nemes Erdők hol, mitsoda helyekben, és szomszédságokban vadnak ? [Szászfenes K; BKt Mikes conscr.]. 1807: a mi pedig a Venftzei Udvarháza mellett levő hasanlokeppen fel fogott kaszálo Rétet illeti, annak szomszédjait bizonyosan meg nem valhatom [Borsa K; RLt 0.2 br. Jósika Mihály (40) vall.]. 1817: az ajtó mellett vagon hasanlokeppen egy üveg ablak [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 2].

Ha. 1633: Hosonlokeppen [F.venice F; Szád.]. 1680: Hasanlo képen [Pókafva AF; Becski]. 1682: hasanlo képpen [Alvinc AF; Incz. V. 8]. 1684: hasanlo keppen [Hosszútélke AF; Kath.]. 1696: hasanlokippen [Dés; DLt 469]. 1720: hasanloképen [Nyárádtó MT; Sár.]. 1721: hasanloképpen [Nagyilonda SzD; Ks 25. V]. 1722: hasanloképpen [Elekes AF; CsS]. 1723: hasanlo keppen [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/27]. 1727: hasanlo képpen [Bágyon TA; KW]. 1728: hasanlo képpen [Marossztyörgy MT; Pf]. 1732: hasanlo keppen [Buza SzT; LLt Fasc. 165. B]. 1735: hasanlo képp(en) [Görgénysztimre MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1739: Hasanlokeppen [Ne; Incz.]. 1742: hasanlokeppen [Farkastelke AF; JHb XXV/58. — Tomai László kijegyzése]. 1748: Hasanloképpen [Ákosfva MT; Told. 8]. 1755: hasanloképpen [Somlyó Sz; UC]. 1757: hasanlokeppen [Koronka MT; Told. 27]. 1764: hasanlo keppen [Szentháromság MT; Sár.]. 1776: hasanlo keppen [Mv; MvLt Gr. Nemes lev. 9]. 1781: hasanloképpen [Mákó K; Hr]. 1783: hasanloképpen [Bos MT; CsS]. 1784: hasanlo képpen [M.köblös SzD; Becski]. 1792: hasonlóképpen [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1795: hasanloképpen [Szentháromság MT; MvLt Szeredai lev.]. 1805: Hasanloképpen [Szováta MT; Sár.]. 1844: Hasanloképpen [Szék SzD; Cs. Vajda lev.].

hasonlólág hasonlón, hasonló módon; de asemenea, in același mod; gleicherweise. 1607: Az J.J.^a Kys Peterne azt forgata hogy eő Vér az feoldhez, hasonlólágh felelj az első bizonsághoz az teórdeniben valo forgatást [Uzst 20/295 Bla-

sius Thanko de Hoggia pp vall. — *fgy kétszer]. 1777: tudok egy darab Dálnoki Jus szántó földet, a' mellyet hasonlolog a' házzal edgyütt adtanak volt által Salánki Uramnak [Dés; Ks 79. 29. 263]. 1796: közép szerű Buzának vekáját el lehet adni fél Vonás forinton, ugy hasanlolog a Rosnakis Vedrit Középszerű időb(en) itten helyben el lehet adni fél Vonás forinton [Szentegyed SzD; WassLt]. 1800: tudom hogy a Malomfalvi Redei Udvarba bé járt s ennél fogva szekerek is hordotta onnan a Gabonát Lőrinczfalvára hasonlolog ... Torotzkai Péter Urhoz bé járos volt [Lukafva MT; DLev. 3. XXXV/6]. 1812: ezen részhez tartozó ház helynek halottam lenni azon telket meljen Gyorgyá lui Mátyey lakik, és hasanlolog Juonului Stéfán Tomi bir [Milyán Sz; Somb. II]. 1816: A' hátulsó Ház, és Kitsiny Kamara ... falai hasanlolog borona fábol rakattak [Friss BN; Bál. 66]. 1822: a) Az égetéskor egy katlanban ... elvész egy ezertől száz Téglá melynek árta 51 xr. b) hasanlolog a' katlan ingiben megint elvész egy ezerbol száz, ennek ára 51 xr [Torda; TVLt Köz. ir. 63]. 1846: Kedves Léányom ... Usoras Contractussaimnak azon részét, melyek nekem Osztály szerént jutot (így l), tegye hasanlolog az Össi közmassában [Kv; Végr.]. 1864: Tövises Ezt hasanlolog (!) Északra egy lapályos hegy választ (így l) el a Berekallyi fordultot [M-bikal K; KHn 72].

Ha. 1798: hasanlolog [Komjátszeg TA; Pk 7]. 1806: hasanlolog [Dés; FazCLev.]. 1809: hasanlolog [Kv; Pk 3]. 1811: Hasanlolog [Szentháromság MT; Sár.]. 1813: hasanlolog [F.rákos U; Falujk 82 Barrabás Áron pap-not. kezével]. 1820: Hasanlolog [Baca SzD; LLt 3/11]. 1820 k.: hasanlolog [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. 1829: hasanlolog [Pókafva AF; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. 1831: hasanlolog [Toplica MT; i.h. XVb]. 1843: hasanlolog [Dés; DLt 622].

hasonlólul hasonlón, hasonlólág; de asemenea; la fel; gleichfalls. 1769: (Az actor) már ezelőtt ehhez hasonlólul engedetlenségéért, maga oppositójáért deliberative circumscribáltatott vala [Dés; FazCLev. 25—6]. 1849: Miklos Czigánnét is láttam hogy egy lepedőbe kendert gusajhoz keszítve sokat vittek, Bitzáti hasonloul olyan kendert vitt, Nyilke Nonujt hasonlolog a' féle kendert hogy vitt láttam [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter vall.].

hasonnevű azonos nevű, azonnevű; cu același nume; gleichnamig. 1864: A községnek most kétféle neve él „Gyergyó Tölgyes” és „Baraszo” ... Baraszo tulajdonképpen egy völgy a közel fekvő Holló községhez tartozó ... „Baraszo” elnevezés alatt inkább az a román lakosság értődik ; a románoknak Baraszo általi megnevezése onnan származtatott, hogy ez előtt hason nevű völgyben lakok is ezen tölgyes birosághoz tartoztak és Baraszo völgye románok által lakatik [GyHn 59].

hasonrész hasonfélrész; jumátate; Halbteil, Hälft. 1746: ezen ér víz a' mostani új árkának a' felső hason részét a néhai ... Mikola László ur eő Nagysága Széna fűvéből szakasztotta [Ádamos KK; JHb XIX/6].

haspescenye carne de pe burtă; Bauchfleisch. 1750 k.: Hoszu petsenye. Torok Petsenye. Has petsenye. Sódor Petsenye [Buza SzD; LLt]. 1761: Az Eles Házban tanálatott Bőrös petsenye ideji 2 Hoszszu petsenye 25 Has petsenye 19. Szálkás petsenye 58 Torok petsenye 9 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. 1793: Idei Torok petsenye 6 Idei hoszszu Petsenye 12 ... Idei füstös has petsenye 16 [Drág; JF 36 LevK 108] | 12 Kövér sertések ... Oldalai 24 Has Petsenye 12 [Hadađ Sz; i.h. 151—2 Benkő Elek szt kezével]. 1823: Quietaltatik Buda telky* Tisztem ... negy Sódor petsenyéről, két Hoszu petsenyéről, két Szálkás petsenyéről, ... két has petsenyéről [Kv; Born. F. Ite. — *K].

hasú. Csak jelzői szk-ban; numai în construcții atributive; nur in attributiver Wortkonstruktion: borjúzó ~ ellős; fátátoare; kalbend. 1723: edgy borjuzo hasu tehén kékszőrű [HSz]. 175 kék al.] *fakós forma ~ szürkés-sárgás hasú; cu burta galben-cenușiu; mit grau-gelblichem Bauch. 1768: Hajtottak be a Nagy Szürke Kantzát harmad magával, a nagyobb Csitkaja volt két esztendő Setét pej gyermek Lo, a' másik volt egy Fakos forma hasu, világos pej hatu [Páké Hsz; Szentk.] *fejéres ~ kesely hasú; cu burta gălbuie; fahlbauchig. 1805: Pej szörű, fekete Farkú, serényű, circiter 12 Esztendő Lo, egy kitsin tojhatt nyerges fejéres Hasu [DLt nyomt.] *kesely ~ fehéres hasú; cu burta albicioasă; fahlbauchig, mit weißlichem Bauch. 1757: Egy par kiketz (!) egyik kesej hasu, a másik daru, szürkéske 5 esztendősk* [Pusztasztymiklós TA; Berz. 3. 1/9. — *Ti. ökrök]. 1765: Egy nagy Barna fénlo hátra féle hajlott szarvu, es kesely hasu Tehén [Szászstjyakab SzD; Told. 8] *nagy ~ pocakos, potrohos; burduhános, burtos; dickbauchig. 1599: Egy Haydu Balint Neueó zolgaia ... kezdy Rut iktelen zokkal zidalmaznj zegény Vramath monduan, keouetem kegmteteket, The Nagj hasu ez s ez lilek kúrua Rhadak Andras Ieoy ream most, ha kúrua nem vagy, Nem vagy vitez Ember, hanem kúrua vagy [Dés; Eszt-Mk]. 1639: te is olian taczko komondor legj mint amaz nagj hasu bestie kurvafia [HSz] komondor al]. 1762: Dobai Jozep egy kisdéd, nagy hasu ember volt [Doba/Petecsen Sz; IB IV. 77].

hasvízkór orv ascites; ascitá; Bauch(fell)wassersucht. 1857: halt meg Mocz János fia János 2 éves korában ... has vizkorban [Dés; RHAK 92]. 1861: Betegség neve: Has-vízskor [Bh; RHAK 24].

hasvízkórság orv ascites; ascitá; Bauch(fell)-wassersucht. 1861: Betegség neve: Has-vízskor [Bh; RHAK 25].

használ 1. ts igénybe vesz; a folosi; benützen. 1823—1830: Az elragadott* zászlót azután felszentelték a pápisták, s processziójáskor használják [FogE 123—4. — *A mv-i kálvinista diákoktól]. 1826: A' Sertés olt használni lehetne [Dés; DLt 251]. 1849: egy diván ... elrongyosodván tovább használni nem kívánta mit annak utanna én igazítottam még [Kv; Végr. Vall. 55—6].

2. ts felhasznál; a întrebuința; verwenden, gebrauchen. 1818: Ha .. Frommel Joseff (Má)tyás ezen Privilegiumot egy Esztendő és egy nap alat teljesedésbe nem venné, ... aztot nem használná, azon Privilegium hasonló képpen erőtelen légyen [DLt 456 a gub. Kv.-ról]. 1822: Szarvadi Farkas Ur Elei érdemek után Uri Rangba él, 's mégis egy bilétet a Kolosvári Komedia háznál százzsoris használni nem szégyenli, hol észre vétetvén hamissága ki-üzettetett [KLev. Gergelyfi Bénéámin (28) kibédi* ns vall. — *MT].

Szk: alkalmat ~ él az alkalmossal. 1860: közelebbbről is nem soká léendő oda menetelemmel használni az alkalmat el nem mulatandom [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

3. hasznát veszi vminek; a se folosi de ceva; sich etw. zunutze machen, benützen. 1792: azon elzalogosított Folt Jozságot a Zallog Sum(m)a ... le fizetődven azon túl még egy Esztendeig bírja és használja Kedves Ötsém Bihari Sándor [Kv; RLt]. 1818: ezen M.Igeni. kis portiótska ... vgy fekszik hogy különösön rajtuk kívül senki is használni jól nem tudja [M.Igen AF; EMLt Benkő Sándor lev.]. 1827: Ho még most* is Nagj van még sem lehet használni mert az utak meg kopatzadtak [Bögöz U; IB. — *A levél kelte: dec. 11].

4. fogyaszt; a consuma; verzehren, konsumieren. 1855: küld Feleségem Mimi Hugomnak ... egy véka köles kását ha szükséges a kasa néktek tudósits it nálunk nagyon hasznaljuk [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

5. vmivel él; a folosi/luu ceva; sich einer Sache bedienen, benützen. 1844: egy tsomo orvosságot, kenőket használtam [Kv; Pk 6].

6. ts vminek/vmire ~ vmit vmilyen célra alkalmaz vmit; a folosi într-un anumit scop; benützen, in Gebrauch nehmen. 1810: Vagyon egy Lovaknak valo Árnyék Szfn, melyet ha meg tapasztatik Istállonakis, lehet használni [Doboka; Ks 76.56a Conscr. 52]. 1822: Ezen helyet egy Vojkuj Nitza nevezetű Szentkereszti Udvarbíró bé kertelve Törökbuzásnak használta [Bodza Hsz; Szentk.]. 1844: A Csűrös kert körül levágott egerfakat és fűzfakat mire hasznalta, aztot sem tudom [Abafája MT; TSb 22].

7. használatban tart, vmi vkinek használatában van; a fi în folosința cuiva; gebrauchen, in Anwendung sein. 1739: az hol a Kis Szamosan a hidas által jár ... Tudom ... hogy használt Harszul István nevű Révész egy darabotska rétet s más hajosok is használták [Dés; Ks 28 V]. 1754/1797: (A szántót) az erdő fel nőtte nem lehet használni, mig ki nem irtódik [Berence SzD;

TSb 35]. 1797: A Berek ... Ez tziheres; töviasset apro kertnek valo vesszót tanálhatni benne, a' Falu éli, használlya [Pujon SzD; Wass Conscr. 531]. 1826: Ezt a helyet ... eleitől fogva a mostani Exponenseknek elejekis használtak [Albis Hsz; BLv. Vall. 4]. 1834: Dosa Mária ásatott volt egy Kender Ásztato Tot, mely Tót azonn idő alatt mind eddig háborittás nélkül bírt és használt Dosa Mária [Etéd U; EHA].

8. *vki/vmi vkinek/vminek* ~ *vki/vmi vkinek/vminek* hasznára/javára van; a fi in folosul cuiva/a ceva; nutzen, nützen. 1582: Magiari Nagy Peter vallia, Mondá Kutos Jacob hogy az veo legent meg keoteottek volna, es ha mit tudnek kere hog lennek segitseggel en amit tudtam chelektem, hasznaltamis Az legennek [Kv; TJK 4/1. 108]. 1606: az en vta(m) ... nemessegereól ualo leüelet váltott vala az attia az teób attiafiájúal egietemben ... Az lewel arraba attam niolez forintot pedig eppen meg keüano(m), mert az leuel az eó eóreksegenek s maganak haznal [UszT 20/154 Sofalú Agoston Balintne Damokos Dorottja aszonj vall.]. 1722: Az Bodoni kanczakis ig(en) roszszak hitvának ..., bizony ha most nappal ki ne(m) hajtya, ha nem tudom micsoda szénát adnais de csak el vész, többet használ lágj, és csendes időben á kün járás [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1748: mint Curiosus ember igen szoktam observálni az olyan híri embereket ... és beszédbe ereszkedvén vélek töllök néha sokat kitanultam az mellyel sokszor másoknakis használtam [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall.].

9. *rendszer tagadásban/tiltásban; de obicee in negatie; gewöhnlich in Verneinung*: segít; a ajuta; helfen. 1584: erre a' kérdésre azt mondhatom hogy betegh valek Ada valami orwossagot, Es ne(m) tudom ha az orwossagh haznale vagy Az Iste(n) akarattia leon. De haznala [Kv; TJK IV/1. 268]. 1591: ebben peniglen szeminemv (!) perbely orwossagh ne hasznaljon se repwlsio, se Inhibitio [Msz; Bál. 89]. 1668/1671: Mivel a' Gyilkosság ez hazában igen el-áradott, azért valaki egyszeri gyilkosságnál többet cselekszik, nem használnván néki ez iránt semmit-is a' Nemesi szabadság, a' hol cselekszi azon helynek Tiszteitől fogattassék-meg de facto, és mind a' törvény végig fogságban légyen [CC 53]. 1702: Az német borbély holmit erszett az szememben, Jstennek hála tapasztalhatóképpen használt [TT 1890. 310 SzZsN]. 1739: Excellenciad kegyelmesseget hogy Meltotzatot emlekezetet tenni a Segesvariának a Pusztai velem valo Controversajok irant, adgja Isten alazatos engedelmesseggel demerealhassam, nagyonnis hasznalt Exciad K(egye)lmessege, mivel igerte Kiralj Biro Uram hogy Componaljak velem az dolgot [Mohá NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.]. 1763: eleget orvosoltattam, de nem használt [Szókefva KK; Bál.].

Szk: *keveset* ~ *keveset* segít; ajutá puțin; es hilft wenig. 1735: az buzát én már meg rostaltam s meg is Szelőztetem, csak hogy az keveset használt, miuel bele esett az buza féreg [Kv;

Ap. 1 Apor László lev.] * *mit ~ vmivel?* mi haszna? mit segít vele?; la ce folosește, la ce e bun?; was nützte/hilft (das)? 1570: Makay Benedek, hythy zerent ezt vallya Bo Mond az leannak Te kwrwa lean byzon megh Banod azt myt mywelel, Az lean azt felely hogy ennek megh kelle lenni, Neh Zoly myt haznals vele [Kv; TJK III/2. 80]. 1761: Somai Sándor ... Házassága is szerencsés volt, ... Keszei Borbárát vette el s azólta naponként minden dolgaiban szerencsés, boldog előmenetele volt, maga is igen, sőt mondani felettébb, világongkapó ember. De mit használ már vele, odavan az kire maradtól volna [RettE 123]. 1808: mit használ a' leg fainabb és pallérozottabb nyelv is, ha a Nemzet, a melly azt beszéllette el fogyatkozik [J. Kemény, Coll-Manuscr. Tom. XXX Varia XII] * *esemmit nem/-sem* ~ a. semmit nem segít, semmi haszna; a nu ajuta la nimic, a nu fi de nici un folos; das hilft/nützte nichts. 1575: Mikor az prima Inpositt betöttem volna es az első twzből kywottem volna, lön karat 23, esmeg be tőm felet es Vwm az telkeltes gradusra az twzet, de semmit Nem haznala, hane(m) vglan azon graduson Marada [Nsz; MKsz 1896. 367. — *Ti. az első aranyadagot a kemencébe.]. 1653: Pünkösztben ... meglőn a fejedelemtől a kegyelem mind Brassónak, mind Gézi Andrásnak és többeknek is ... De ayal semmit is nem használa [ETA I, 112–3 NSz. — *1613-ban Báthory Gábornál. *Ti. a fej. nem segített magán, mert már elvesztette a török kegyét]. 1716: Doctorozni vitték bé de semmit nem használtak az Doctorok [Nagyida K; Told. 22]. — b. nincs haszna/foganatja; a nu avea nici un efect; es nützte/hilft nicht. 1680: intettük hogy ne cselekdgye de sem(m)it nem használt [Étfva Hsz; KaLt Apor István kezével].

10. *Tagadásban; in negatie; in Verneinung*: nem árt vkinek vmi; a nu-i dăuna cuiva; es schadet jm nicht. 1639: ez Mercuriom bizoni egy niha(n)szor attam az ebnek az Uramnak de ugian nem haznal, s török mazlagotis attam az Ebnek de ugian nem haznal [Mv; MvLt 291. 196b].

◇ *Szk: est ~ja vele* ezt éri el vele, ennyit ér el, ennyire megy vele; doar (la) atita ajunge, doar atita realizează; erzielen/reichen. 1653: (A) hitbéli változtatás megerőtlenítette a nagy fejedelmeket, egymástól elidegenítette a népeket; és ez alatt a nagy szultán Szulmán mint eszes ember ezt látván, akkor hántá a hársot, mikor hámlik vala, és az alatt magának teué és foglalá a magyar birodalomnak jobb részét. Ezt használok véle! [ETA I, 28 NSz. — *A XVI. század közepe táji hitbéli megosztottság következményeire von. vélekedés].

használandó 1. de folosit, care urmează să fie folosit; was zu benützen ist. 1841: requiráltatván az aránt, hogy itten ... a' Nyárad Szt Annai és Gyalakutai Alloidalis Erdeit Ó Nagyságának (...) az Erdőlés Rendje szerint esztendőnként hasznalando Táblákra osztatnám fel ... a következő felosztást tettem [Nyárádsztanna MT; EHA].

1847: a tüzelésre használando Erdőkbe valaki vágó eszközzel fát vágna, az ilj egyén elébb egy M. forint ... büntetésen marasztassék [To-rockó; TLév. 10/9].

2. felhasználandó; de utilizat/intrebuințat; was zu verwenden ist. 1841: A' Zorgonákra vagy vgy nevezett Klávirokra használando kalap massa táblák [DLt 568 nyomt.].

használás 1. használat; intrebuințare; Gebrauch, Verwendung. 1796: az N Enyedi Határon lévő Hellos Nevezetű, és Horgosban lévő szántó Földünket, használás végett Arendában által enged-tük, a Tisztelt Urnak Négy Esztendőig valo Haszna vételére [Ne; DobLev. IV. 758]. 1801: Értésünkre esvén nekünk az O. Budai* Inclytus Possessoratusnak ebbéli cselekedete, akkor Törvényesen tiltattuk, és Inhibeáltattuk, azon erdőknek bírásától, használásától, és vágásától. Mind azon által praetensiojaktól el nem állottanak [K; JHb LXVII/4. 7. — *Burjánosóbuda K]. 1804: A Czegei ugy nevezett Hódos Tó használ-ása, ugy szintén a' Szent Egyedi Csikászat be-neficiuma is, valamint eddig, ugy ennek utánna is a Mígs osztozo vérek között közre marad [Mv; WassLt]. 1813: egy szivárványos kúthoz valo ki fűrott, de az használásból már ki mustrált Cserefa cső [Koronka MT; Told. 18]. 1832: Korpos Ist-vánné Pentek Kata ... ajándékozott az Ekkle-siának az Ur Asztalánál valo használásra egy szép kilentz fertályos Ujj kulatsot selyem rojtal [Kőrösi K; RAK 140]. 1845: Minthogy az én által adott fekvőim mind allodiaturak, tehát azo-akat colonisaini Ttes Bíró Laszlo urnak szabad-ságában nem leendő egyéb aránt ezeknek haszná-lások szabad tettzésére bizatnak 's hagyatnak [Újjak Sz; Végr.].

Szk: ~ alá felfog. 1832: Mikor az Exp(onen)s Nemes Possessoratus a' Két Aranyos vize között valo Hellyet mívelés használás alá felfogta fel Szantotta a Tanu jelen volté? [Asz; Borb. II vk] * ~ dban van. 1812: egy őss örökös allodialis Szántó Földjét, mely ... szakadotlon Bekesseges Birodalmakban s használasokba volt mind eddig az ideig, ... erő hatalammal meg szántották [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16].

2. felhasználás; utilizare; Benützung, Aufwen-dung. 1813: a már számos kivágott és meg is fizetett butukoknak, ha a zsidok annak haszná-lásáról eltiltatnának, rohadást kellene szenvedni [ErdO III. 178–9 Mm határozata az erdők tila-lomzár alá vétele dolgában].

3. kb. igénybevetel; utilizare; Inanspruchnah-me. 1825: minden az Uttzákan a' Város praejudi-ciumára, a' Jóságok előtt ki tett Tutajfák, s egyéb a' járásban, s az uttca közönséges haszná-lásában lehető Akadályok Kinek kinek Udvarára a' Város Számára léjendő Confiscáltatás terhe alatt bé-hordattatadni parancsoltattak [Torda; TLt Köz. ir. 252].

használat 1. használás; intrebuințare; Gebrauch, Benützung. 1842: A' Csiga Tárgy annyira el jug-

galodott és hasadozott a' kapcsolokkal a' haszná-lat által hogy közelebből az belső hidhoz bé verendő czövekekhez nem használható [Dés; DLt 1547]. 1843: Én Haszonbérbe Kládó tartozom ... a Haszonbérlet nevezett portiom csendes használásában meg tartani Husz pengő Rforint Vinculum terhe alatt [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

2. hasznosítás; folosire; Benützung, Ausnutzung. 1829: az Határ Használatnya Színe alatt már sok esztendők oltá több vagy kevesebb marháin-ka el ragadozták [Toplica MT; Born. XVc 6 Pap Juon á Petri (70) vall.].

3. hasznélvezet; uzufruct; Nutznießung. 1582: ada mi elottwnk Dobokai Farkas Dersen egj haz helyet zalagul Zilagjzegei Palnak ... Erdeieuel, zantoföldeuel, zena fwueuel es minden haznalattia-ual [Derzse SzD; JHb III/29]. 1851: a' mostani molnár Ráduly György fizetése minden 4ik véka, és a' dűrűczkölő pénz 4ik része, úgy a' malom körüli kertek használata [Erdősztygyörgy MT; TSb 34]. 1858: Át adatnak a bérllőnek általán az erdőkben legeltetés, makkoltatás, gubits és pítónka szedetés joga és használata de a fajzás és fa elad-hatás jog az Uraságnak fentartatik* [Kendilőna SzD; TKhf 15. — *Kővárvidéki uradalomra von.].

4. haszonbér/bérlet; arendare; Pacht, Pachtung. 1848: az ezennel ki bérlett alkalmatosságot subaren-dálni, másnak használatába adni ... nem álland szabadságomban [Kv; KmULév. 2].

5. haszon; folos; Nutzen. 1796: a mostani vigealo Flgs Rendelkezesekis az Erdők conserva-tiojarol kemenyek, hogy ily még tovabrais a mi szegény nepünk ebben a szokott Mestersege fol-ytatásban meg maradhasson, és mind a Felseges Királyi Contributioknak fizetesire, mind a Nemes Haza használatyára és terheinek supportalasara, ... mind pedig a maga Háza és tseledgye susten-tatiojara alkalmas maradhasson és lehessen [To-rockó; TLév. 1016]. 1801: a' quartirozásra nézve ... nagyon sajnálom, hogy eztet magam használatára nem fordíthatom [Kv; Lázár István P. Horváth Ferenchez].

használatához vminek használatát illető; in ceea ce priveşte folosirea; Gebrauchs-, Benüt-zungs-. 1862: ha valamelyik* férjéhez vissza, avagy ujból férjhez menne, ez által elveszti a' ház használatához jogegyenlőségit [Kv; Végr. — *Ti a házat közösen használó két leány közül].

használat-idő haszonbérleti idő; termen/timp de arendă; Pachtzeit. 1850: taxára ujból ki adott telkek használat üdeje, minden évben Szent györgy nájpan fog kezdődni [Bács K; KmULév. 3].

használatos hasznos; folositor, de folos; nütz-lich. 1584: erthik eo kgmek Varosul Az hidelwy Capitanoktul hogy minden tizedeket megh Iarta-nak volna es minde(n) hazakat meg circaltanak volna, Es Nagy sokat talaltanak rideget legenieket kik vgia(n) kereskettenekis es eoreokseget tartotta-nak s magok eltenek az Waroson, Mellieknek

Neweket fel Irtak volna Bizonios Regestumba, Azert kerik Biro vramat hogy ez ió es a' varosnak hasznalatos indulatra kenszerliche Az teob Capitanokat ... hogy minden hazakat el Iario(n) effele legenieket kedwezes nelkwl Regestumba Irianak [Kv; TanJk V/3. 281b].

használatú. Jelzői szk-ban; in constructii attributive; in attributiver Wortkonstruktion: kevés ~ kevésse használható; mai puțin folosibilă; wenig brauchbar. 1864: Irtásos silány csak kevés ha(s)z>nalatu Kaszálok | Vár patak ... ezen patak fejeit, részint legelő, részint kevés használatu Erdő körli [Csomafva Cs; GyHn 27–8].

használgat művelget; a cultiva/folosí din cînd in cînd; wiederholt anbauen/bestellen. 1852: az idő így haladott míg bé következtek az Forradalmas idők 's abba hogy az Jozság Météi ki nem Tisztáltak nagyon sok károm volt, mert Komáromi László is használgatott belőle [Nagylak AF; DobLev. V/1329 Dobolyi Bálint kezével].

használgatott kb. művelgetett; cultivat, folosit; bebaut. 1844: a' Szászfenesi ember Székely István másként Csutorás által használgatott hely [Km; KmULev. I Opra Vaszilika (41) col. vall.].

használhat. 1. a putea întrebuința; benützen können. 1774: Falubely ős Fundussat mind a' felesége képpében mind pediglen a mostani eleiben levő fiai liany fide sua mediante adgya el, hogy ez után senki ne habargassa Se törvenyel se mas képpen ne használhassa [Szováta MT: Borb. II]. 1796/1802: a tavuliyabb jutott részt ... ígykezett csere és más egyébb uton közelebb hozni, hogy jobb moddal használhassa [Ilencfva MT; DLev. 6]. 1800: az Exponens Edes An(n)ya ... és más Condivisionalis Atyafial tsupa Atyafiság-ból engedtek volt által ezen ... NEgyedi Határon bizonyos szántóföldeket életéig birni Borberekli István Uramnak, oly conditioval, hogy azokat életfűben bírhasa, használhassa [Ne; DobLev. IV/838. 1a]. 1829: a Koki* Határon levő Monasteria nevű Erdőmet Gyümölcsösömet ... Szabadosan használhassa [Born. IXb. 89. — *Mezőkökl (TA)].

2. el/felhasználhat; a putea utiliza; in Gebrauch nehmen können. 1807: a többi bokros és Tóvisses helyeket mind áltol adta a Venditor Ur az Emptor Urnak, és mint hogy mind azok most kopotzok le vadnak vágva tehát fel nevelvén az Emptor Ur a ki váltás idején vagy akár mikor is el adhatja használatja [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906]. 1821: Valyon meg engedte é az Exp(onen)s Ur, hogy ezen Helyen a' le kaszált Fűvetis más használhassa ...? [K; RLt]. 1840: Kaszálo Rétemet ez előtt két Honappal fel kaszáltattam, gyűjtettem olly zúliál, hogy a' fel szabadulás ideje előtt Sarjútát használhassam [Dés; DLt 985u.].

3. vkinnek/vkin vmi segíthet; a putea ajuta pe cineva la ceva; jm helfen können. 1573: eo K. Ne zanyak Munkaioakat ha myt eo k. haznalhat-

nak, feokeppen Az zegenesegert [Kv; TanJk V/3. 94b]. 1599: Ezen penig semy processussa az teörwinnek ne haznalhasson hanem mjndenwt az kezesekehez hoza nyulhason Vayda Janos vram mynden newel newezet heleben [Tancs K; Ks]. 1616: ezen leűelfünk erejenél Varmegie Ispannia, az megh szegheo felen tizen ket forintot exequalhasson ..., melly ellen se Inhibitio, se Repulsio, sem Contradictio es semmi teorvenibeli Remedium ne használhasson [Lozsád H; Törzs]. 1639: (A kezesekeket) megh dulathassak ... akar mi nevel megh nevezhető helieken ..., ki Ellen se Inhibitio se Contra Dictio Se Repulsio neq(ue) mandatum principis Fejedelemre Urakra nemes Espanakra ... valo tilalom ... ne használhasson ... Exsequalhassanak (!) [Dob; Ks 41. F.]. 1662: De midőn semmi könyörgések, a végett való esedezések semmit nem használhatnának, csakugyan valóban rá erősödnek a szegény házára fenyegető kényszergetésével az porta ... És ekképpen az nevezetes fő végház" ... ismét török kézbe esett vala [SKr 98. — *Erdély délnyugati jelentős végvárát, Lippát Bethlen Gábor 1616-ban kényszerítettett átadni a töröknek (SKr 732)]. 1788: Levelemet meg ado ifju, most censurázni ment a vladikához, tudom hogy a Nsgtok közben járásához folyamodik, Nsgtok egy jó szava, néki holtig használhat, ezért instálók én is [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. kb. alkalmazhat; a putea aplica; anstellen/wenden können. 1772: az Oculata Revisioakat oly erőseknek tartotta, hogj semmi egyéb próbát azok ellen nem használhatni itlíte [Kük.; JHh LXVII. 229].

Ha. 1691: hoznalhassanak [Vízakna Szb; Törzs. Váradí Daniel kezével]. 1780: használhassan [Torockó; TLev. 3a]. 1816: használhossa [Asz; Borb. I].

használatás 1. felhasználhatás; posibilitate de utilizare; Anwendungsmöglichkeiten. 1810: Az ellenkező esetben* protestalvan az Exponens Ur minden kegyelmed által okozando költségeitől fáradságától és maga tulajdon pénzinek nem használhatásától, mind azt a' mit 'a Törvény és igazság szokott magával hozni Klmed ellen el követni, és követtetni el nem fogja mulatni [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — *A zálogösszeg le nem tétele esetén]. 1814: a' Jozság Jövedelmeinek jó moddal valo használatását a Groffné szerfelett való fősvénysége nem engedi [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.].

2. kb. hasznavehetés; posibilitatea de folosire/de a fi folosit; Brauchbarkeit. 1800: igen fogantos volna ha ... a Domínium Territoriumin ennek előtte régen vásárlott Erdőknek használásáról sokakat ki nem rekesztenenek, hanem azok(na)k bekeséses használatására a Vásárlókat fel szabaditanak [Torockó; TLev. 9/31]. 1835: Felső Sinfalva Közönségének az Alsó Sinfalvi Határan akármely által fojo viznek használatását az Alsó Sinfalvi Birtokasság praejudiciumára sem árendára sem dézmálásra ki adni jussak és szabadsá-

gok nem lehet [Asz; Borb. II]. 1847: Alázatosan esedezik Nagyságotnak, Méltóztasson Közönségünket Erdőségeit jobb rendel használatás véget tervelt, és be mutatott pontjai* Szerént Czélszerűleg elhetésében pártolni [Torockó; TLev. 9/10. — *Ez mellékletként csatolva].

használatatlan 1. hasznavehetetlen; inutibil; unbrauchbar. 1824: a' Malom . szinte használatatlan állapotban vagyon [Kv; TGsz 51]. 1825: A Gerendak és Vizi Lábak vagj Stömpöllyok elsovadozott rothadtak az also kerek alatt és ujittás nélkül használatatlanok [Papolt Hsz; SzentkZs Conscr. 189 malomleírás]. 1832: Két forgo drót rosta, az egyik Garad nélkül valo és használatatlan [Sáromerke MT; TSb 26]. 1851: A Malom . . Van itt két nagy de használatatlan — az elégs által megromlott — harcsa fűrész [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

2. mezőgazdasági területre von.; cu privire la un teren agricol; auf Landwirtschaftsgebiet bezüglich: hasznavehetetlen, művelhetetlen; care nu poate fi valorificat/folosit; nicht verwendbar/benutzbar. 1805: az a' alvús használatatlan volt, annyira hogy nem lehetett Nadnál, a két felin egyebet vágni [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt]. 1838: Kopatz Szakadásos használatatlan hely [Koronka MT; Told. 36]. 1864: Jajgato erős köszirtos magos hegy Csucsokkal, és meg járhatatlan részekkel, 's használatatlan Csepűs erdővel borítottatik [Csomafva Cs; GyHn 28]. — L. még i.h. 27, 47, 58.

3. lakhatatlan; nelocuibil; nicht (be)wohnbar. 1839: én ugyan igyekeztem hogy az több aprókosságot is meg szerevez, hogy állítsam fel mostani használatatlan Házomat [Dés; DLt 700].

használatatlanság inutilitate; Unbranchbarkeit. 1868: Harangláb . . merőben leégett, benne két harang használatatlanságig elolvadt [Holtmaros MT; ETF 107. 20].

használható 1. használatra alkalmas; utilizabil; brauchbar. 1809: el küldöttem Székünk Janitorát Boda Lajost hogy Nagyságotnak* a Stuttzok aránt ki adott ezen parantsolatját publicálja és egy Szer smind a használható gollyobisra valo Stuttzokat vegye Számba [Füle U; UszLt Com-Gub. 1753. — *Br. Henter Antal usz-i főkirálybírónak]. 1828: Káposzta gyalu használható 2 Darab [Szentdemeter U; Told. 39]. 1847: egy el pusztult sajtonak négy el rothadt talpái, egy használható Gerendej, egy haszon vehetetlen medve egy haszon vehető sajto kövel [Borosbenedek AF; MkG].

2. művelhető; cultivabil; bauhaft/lich. 1793: Fogarasi Lászlai Sándor Ur is kéré Tttes Rettégi Mihály Urtól jövendőre Szőlőnek valo helyet, de addig mig az ur Isten arra segitené hogy bé plántalhassa szánto földnek is használható hasonló földet a magáéhoz [O.palatka K; RLt O. 2]. 1797: Másad esztendőben használh(ató) Szántok [Vizszilvás SzD; WassLt]. 1803: a Felső alias

Pap erdő váltólag használható forduloban (sz) [Nagypetri K; KHn 304].

3. haszonvehető; folosibil; (be)nutz/brauchbar. 1797: Vátoslag használható Kaszáló [Pujon SzD; WassLt Conscr. 485]. 1805: minden esztendőben használható kaszáló, az ugy nevezet nyfos, vagy Falu nyomorúságát hordozó szolgáló emberek szoktanak egy más között osztani [Gambuc AF; TSb 48]. 1815/1817: vagynak ezen Falúnak Épültre, és Tűzre használható nagyobb és kisebb fákából álló Erdeji [Márefva U; TSb 47]. 1827: Falu közönségesen használható helyek vagynak ugymint Rét mellyből az Exponens Grof Ur ö Ngok emberei Esztendőnként Nyil vonás szerint kapják ki Competentiajakat [Góc SzD; WassLt Conscr. 116].

Szk: ~vá tesz. 1847: midőn a <kaszáló> helyeket használhatóvá tessék s a bika jó lészen, senki is az irt tiz esztendőig el nem veheti [Zalán Hsz; RSzF 181].

4. hasznavehető; folosibil; brauchbar. 1835: Lőfi ki lépett onnan* s benne néha nagy ítányosságra valo hajlekonytság is lévén — ő csak kéz s szoros rend alatt használható [Kv; WLt Kelemen Benjámin lev. — *Ti. a gazdasági gondviselői hivatalból].

5. alkalmazható; aplicabil; anwendbar. 1847: A jo rendel nem gondoló, és az Erdőkben kárt tehetők büntetése melybe az Igazság nyomán a Silvestris Ordo Szabályai lehetnének használhatók, de ezt a körülmény annyiban kívánnya modosítani, hogy azon eddig is ugy ezután is a tüzelésre használando Erdőkbe valaki vágo eszközzel fát vágna, az ilj egyén elébb egy M. forint . . . büntetésen marasztassék [Torockó; TLev. 10/9]. 1848: Ezen Contractusban meg irt Kaszáló rétre ujjabban levala Sinfolvi Csongvai Tamas Uram . . 10 az az tiz válto nemet forintakat, ezen 10 válto Forintak után még Kőte négy használható Esztendőket [Borb. I. Várfalvi* ifj. G. Fodor Moses ns vall. — *TA].

használatólag (fel)használhatóan, használható állapotban; folosibil; brauchbar. 1844: a' sok szőlő . . roncsolodva ugyan de mégis használhatolag érkezett meg [Kv; Pk 7].

használó művelésre/művelni való; de cultivat/lucrat; bauhaft/lich. 1798: vagyon a' Solymosto nevezetfi hely(en) elegendendő alternatim használó Commune Terrenum [Dés; EHA]. 1830: azon . . pallagos hely a tisztelt Plébános Ur által effective használó darabhoz nem tartozik [Kajántó K; KmUlev. 2].

használódik 1. elhasználódik; a se consuma/folosi; verbraucht werden. 1817: az Mohai, es Székely Joseff Urak dispositiojabol minden az Udvarnal költ, használódott [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Kimpian Juon (100) vall.].

2. használtatik; a fi utilizat/intrebuinfat; be-nutzt werden. 1834: a Faludi — alya . . hüvelyes vetemények, kender, len sat(öbbi) számára

használdik [Csekelaka AF; EHA]. 1839: A Nagy Réz erdő, mely több Helységekkel közösen használdik [Ipp Sz; EHA] | A' Csuki (I) nevezetű Rét tsak Legelőnek használdik [Tasnádszántó Sz; EHA]. XIX. sz. kőz.: Legelőül használdik a' falú feletti Erdő [Somlyóújlak Sz; EHA]. 1864: Bongord ... hajdon nevezetes Gyümölcsös ... a jelenben szántó és kaszálonak használdik [Szászssombor SzD; Pesty, MgHt XIV/2. 274a].

használt 1. folosit; benűtzt, verwendet. 1826: a' Csatani Colonusoknak ... eddig használt erdejeket fel tiltottuk [Dés; DLt 992]. 1835: egy darab szántó föld ...; a közepében vízégyenessége miatt egy darab időtől fogva kaszálonak használt részét edgyűtt [Ádamos KK; Pk 7].

2. használatban levő; intrebuintat; gebraucht, benűtzt. 1850: régolta használt tulajdon szekerem [Dés; DLt 1159].

3. felhasználít; utilizat; angewandt, verwendet. 1823: a Báro Ur kőfala tövéből huzatták ki azon tővekeket, melyek a régi sántz ki bérlésére használt külső fonadekhoz tartoztak [Dés; DLt]. 1825: Vízvetőknek és ablak rámaíknak használt fak [Dés; DLt 3].

4. igénybe vett; intrebuintat; in Anspruch genommen. 1829: ezen a' Nyáron a' mulato kert, kortsomának használt Épületei készítették el; majd tsak nem egészen ujba, dolgazo és Szegények Házának [Kv; BLt 12 dologházi nyomt. szám.].

5. (meg)művelt; cultivat, lucrat; bebaut. 1796: a' Kakasdi határon egy darab eleitől fogva palagban hevert és nem használt helyet nekünk Kakasi Ffaknak el adott [Hencfva MT; DLt 3].

6. 1850: Ütilőcsős használt szekér — bős vasas töltött ülés — bór párna kettő töltve [Algyógy H; Born. F.II].

7. viselt; purtat; getragen. 1849: Maczeli Floriánné mutatta a' Krizsán Mária által ezelőtt használt fehér kalapot [Kv; Végr. Vall. 89].

használtat 1. elhasználtat; a face să se folosească; verbrauchen lassen. 1730: használtat ... két buglya szénát [Mihálcfa AF; LLt Fasc. 127].

2. használatba vétet; a dispune să fie folosit; benützen/in Gebrauch nehmen lassen. 1793: a kérdésben meg irt Szena Fű hely az én értemre Soha sem volt az Nehai Kálnoki Theresia Aszszony Széna Fűve Sem maga Sem Cseledgje Soha Sem használtatta [Kökös Hsz; Kp IV. 285 Molnár Ferenc (70) gyalog katona vall.].

használtathatik 1. a putea fi folosit; benűtzt werden können. 1810: Ezen Kaszálók a' Szamos Folyo vize terin lévén, gyakorta az árviz ki útése miatt ... nem használtathatnak [Jenő SzD; Ks 76. 56 Conscr. 570]. 1842: ezenhely ... erőssen sovány Eszkas Hely lévén — Szántó Földnek nem használtathatik [Kakasd MT; DE 2]. 1856: Egy jo állapotban lévő Törökbusz kas ... éppen jo, de ujból építendő hogy használtathassék [Mézobánd MT; TSb 39]. 1864: Balas Sorka ... és

erdő melynek hasonfele elhasználtatott a más fele pedig magos fekvése s távolsága miatt nem használtathatik, részenkint legelőket is foglal magába [Gyszim; GyHn 42].

2. felhasználthatik; a putea fi utilizat; verwendet werden können. 1851: A' hidhoz Szovátán vagyon még hat darab — hét öls gerenda eltörve, melyek kápa fáknak használtathatnak [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

3. alkalmaztathatik; a putea fi intrebuintat; verwendet werden können. 1802: az első Ház Híja Deszkával el lévén rekesztve szállannának használtathatik [Kv; Pk 4].

használtatik 1. a fi folosit; benűtzt werden. 1739: A' Nyiresen (sz) ... a' Sovánság miatt minden Esztendőben nem használtatik [Somlyó Sz; EHA]. 1803 k.: (A) Tsúr ... közön biratik és használtatik a' Mesterséggel egyűtt [Ádamos KK; UnVjk 72]. 1814: A faluk határai 3 forduloba lévén felosztva azok közül minden esztendőben egyik ugarnak, vagy nyomásnak maradván azon esztendőben nem használtatik [HSzj nyomás-határ al.]. 1830: a' miolta pedig a Krisenyiek az érdekelt Törökbuszt le vágták, azon hely pusztán maradván leg inkább a' Krisenyiek által használtatik [Vh; Born. Vegyes 4/43 Mojsze Gyorgye (84) vall.]. 1849: azon kults a' Krizsán Mária ott lakása ideje alatt azon ajtóhoz használtatott [Kv; Végr. Vall. 73].

2. felhasználít; a fi utilizat; verwendet werden. 1823: A közbelső Csűr a Szél által ki fedettettvén az otska zsendelyekből még használtatott 150 darab [Déva; Ks 106. 157].

3. (vmilyen célra) fordítottat; a fi folosit pentru un anumit scop; (zu irgendeinem Zweck) verwendet werden. 1829: Valóságos szükségdőlőknek dolgot és élelmet adni, nem pedig henyélő dolgot kerülő kudasakat* táplálni, használtatnak e szerént, a' nemesebb Tzélra határozat kegyes adományok [Kv; BLt 12 dologházi nyomt. szám. — *Egy kéz ceruzával holdusakat alakra javította].

4. vminek/vmilyen célra alkalmaztatik; a fi intrebuintat; zu einem Zweck benűtzt werden. 1798: a' ... deserta Curialis hely után tartozik egy pusztá hely ... ezen hely most kaszáló hely gyanánt használtatik [Buza SzD; CU]. 1815: ezenn két nevet viselő Helyet Ökörtillalmasnak fogván fel, az olta annak hivattatik, s annakis használtatott mind ezen Esztendeig [Körtvélyfája MT; EHA]. 1840: A' Csitko kert (k) ... régentend Csitko legelésre használtatott [Udvarfva MT; EHA].

használtató 1. használt; folosit; benűtzt. 1811: nekem Ernyei Miklosnak vagyon két Antiqua Sessiom, ... Murányi Erzébet Nehai Mezei Dániel özvegyenek három antiquai a fen irt 24 Antiquák közül, tehát mik ketten egy Mósiában kívánván az 1850 5-k Szántó és az alternatim használtató rétekből 1850 Szám alatt valoból részünket ki kapni Lemondottunk [M.köblös SzD; RLt].

1842: Vagyon az also fordulo Szélén a' fogado mellett egy kis- veteményező helynek használató bé kerített Hely [Szászregén; DE 2].

2. viselőben levő; (care este) purtat; getragen, im Tragen befindlich. 1849: fizetetlen csak is az általom használató Vikler, egy Iberok keszítése, és egy más Iberokomnak meg igazítási ára maradt [Kv; Végr. Vall. 54].

használatot használt; folosit; benüzt. 1836: az Udvari Fogadó háta megett régen Kaszálonak használatot hely, nem teremvén majd semmit-is, feltöretett Szántónak [Vámosgálva KK; Ks 78. 21 Conscr. 17]. 1837: A' Bongordon — vagyis a' Fekete György által használatot Puszta Szőlő helyen találtattak^a [Körtvélyfája MT; EHA. — ^aKöv. a fels.].

használtatathatik a putea fi folosit; benüzt werden können. 1825: Ezen Istállónak... padlásai le sorvadván nem használtatathatik [Dés; DLt 595].

hasznatlan 1. haszonvehetetlen; nefolositor; nutzlos. 1608: az Henter pataka mellett egy hasznatlan szina rith az Hintelkiben (k) [Kalotaszéki K; KHN 50]. 1794: az Egrestöi Hatar Szelyin hasznatlan 2 vékás^a [Fütelke KK; Berz. LXVI/32. — ^aTi. föld].

2.'? 1826: nem hagytam tovább hasznatlan pénz keresését [Mv; Told. 7].

Az 'credménytelen' jel-sel számolhatni?

hasznavehetetlen 1. haszonvehetetlen, hasznot nem hajtó; nefolositor; nutzlos, unnüzt. 1794: A' Tölgy Faron (e) ... Hasznavehetetlen bokrok-ból és tziherből álló [Erdőcsinád MT; EHA.] | (A) Tanorokat a Küküllő Vize folyomattya vizek áradásával ugj el rontotta hogy egészen hasznavehetetlenné lett [Erdősztyörgy MT; WH].

2. 1846: (Az malom) viz kereké hasznavehetetlen [HSzj *lisztelő és tengely* al.]. 1847: a' 2lk viz keréknek kalásai — bérlesei, és ládatskái oly rosszakk, hogy a miatt ezen keréknek hasznátis alig vehetni — a 3lk kő alatt pedig nem lévén orso — éppen haszna vehetetlen [Kv; KmULev. 21 László János mérnök kezével].

Vö. a *haszonvehetetlen* címszóval.

hasznavehető 1. haszonvehető; folositor; nützlich. 1704: En ... Székely Kereszturban lakó Kovács István ... Bodrog Keresztur Városában(an) ... puszta ház telkemet ... hozzá tartozó ... akarmi nével nevezendő haszna vehető appertinentiaival ... attam Tekint(etes) Nemz: Dobozi István Ur(amnak) ... Debreczen Városa Fő Birájának ... Négy száz el est 400 Magyar forintokon^a [Inc. VIII. 9b. — ^aA sajátkezű irat Debreczenben kelt.]. 1812: Határa ... Sovány és Terméketlen, oldalos helyekből áll; haszna vehetőbb és jobbakk tsak azok, melyekhez hozzá-jok lehet térni [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 169].

2. használható; utilizabil; brauchbar. 1846: (A malomnak) az alköve vékony, de hasznavehető [HSzj *lisztelő* al.].

Vö. a *haszonvehető* címszóval.

hasznavétel 1. haszonvétel; uzufruct; Nutznießung. 1677: jutot ben való Eöröksegh ... hasznavevelel ... örökösön megh hihatatlanul [Kis-solymos U; Márkos-lev.]. 1727: (A) Creditorok eö kglmek a specificált rétét és szántó földöket békességesen bírassák, usuálhassák ..., ha mikor penig I(ste)n tehetséget ad hogj ki válthattya, tartozzék Dobolyi István Ur(am) ... ki bocsa-toni depositis deponendis egjszeri haszna véte-lin tul Sz: György napig [DobLev. I/127].

2. 1722: olyan nehéz kezesseg ala ejtette magát és Fiait azon Opra Bura, hogy nem hogy jöven-dőben haszna vételit remelhetnök magának vagy Fiainak, de sőt ha Csak Mlgos Ur(am) inter-positioja nem accedál, s gratiaja életeknek meg marasztásához is remenseg nem lehet [Bürkös NK; Ks I. 19].

Vö. a *haszonvétel* címszóval.

hasznocskajövedelmecske; venit mic; kleines Einkommen. 1625: My Varostol ualaztotot Djrec-torok Teolczeres Nagy Tamas es Hannes Eppel szamado Regestumunkat be aduan, ezen exten-dőben valo keues hasznoczkauak, mely az Varosra zalot Maradot kezunknel f 19 [Kv; Szám. XXXIII/16. 25]. 1674: Nehai boldog emlekezetű Arkosi Benedekne Orelt Anna Asz(szo)ny ... az Nadas teriben ... feöldet ... masok(na)k adva(n) hasznoczkajaval eldegelt [Kv; TjK VIII/-11. 321]. 1781: élelményekre eddig elé ki Szak-sztott Portiojokból még ez esztendőben jövendő hasznotskájokban Részt a Leány Testvérek is ne kíványanak [Told. 27]. 1827: talám tsak nem egyeztethető dolog lenne, hogy azon tsekély hasznotskáért Házomnak Nemessi jussát és Jusso-matis valakinek által adjam [H; Ks 121 Vegyes ir.].

Szk: *Ljdi ldtja vminek*. 1757: (A) Bányais ... négy esztendőig (: belé hagyatván :) pusztánn állott, akkor a' Mgos Gróff Exp(one)ns Vr kezdette ujra dolgoztatni, es ... igen vékony hasznotskáját latni [Nagyalmás H; BK ad nro 144] * *Lt taldi vmiben*. 1775/1781: annak előtte a jóvát a Bányának mind meg dolgozták volt, 's el is vették volt a hasznot belőle, s mi tsak imitt amott találunk benne egy egy kis hasznotskát [uo.; JHb LXXI/8. 421] * *Lt vehet*. 1672: enis most vehetnek mind hasznocskát s mind <penigh> elelemre valot [Kantafva^a; Bál. 1. — ^aSzu-be olvadt bele]. 1756: én^a látván hogj nagyobb hasznacskát vehetnék azon helységről^a, magam két részemre Malmot épfttettem [Ribicsóra H; Ks LXII/7. — ^aKles György ^aTi. a Gura Brazilor nevű helyről].

hasznos 1. hasznot hajtó; folositor; nutzbringend, einbringlich. 1578: mykor my az Nagod

paranczyolattya tartasa zerynth ... Lazar Leo-
rinczetth Saardon^a lakozotth Alard Ferencz
rez Jozagaban Bozzazegben^b, es ahoz Thartozok-
ban, Myndenekben, Tudny Illik zanto feoldekbe(n)
kazallo retekben, Irtwanyokban, Erdeokban, es
egyeb fele hozza tartozo haznos Eoreoksegekben,
bele akartuk volna Statualny ... [Jobbágyfva
MT; Bál. 79. — ^aSzékelysárd MT. ^bTalán azonos
az 1802-ben Názánfva alias Borzásszeg néven
említett településsel. ^cKöv. az iktatást tiltó szöveg.].
1590: Nemis az vég(h)re veottem az hazat hogy
valami hasznos Jeowedelmet varnek beleolle [Kv;
TanJk I/1. 131a Zentpalj Janos nyil.]. 1623:
valami jövedelmek vásár napján avagy sokadalmak
napján estenek, tudnia illik vámok es egyéb
hasznos jövedelmek, aequaliter az főtiszt és város
közt elosztatott [Hsz; EMLt követutasítás]. 1683
k.: Szöllőt penigh mindgyart olyat eppitsenek
olyat (így l), ki lehessen illendő s hasznos az
Predikator(na)k [Lecsmér Sz; SzVJk 59]. 1758:
a Damos Patakn hasznos Malom ... szárazságban
kevés vize szokott lenni [Bh; EHA]. 1800: a'
Benedekfalvi Malmok nagy darab vidék(ne)k hasz-
nosok [Benedekfva Sz; Bír II. R 58/21 Mertse
Togyer (56) ns vall. Vervölgyi Bányai János
kezevel]. 1843: (A) nagy gyümölcsös elég szép
állapotu, tiszta, s idei növényei kezeslik állandó
gyümölcsösünk hasznos fen maradását [F.zsuk
K; SLt évr. Szigethi Csiky Zsigmond P. Horváth
Ferenchez].

Hn. 1687: Hasznosban (sz, k) [Gyeróvásárhely
K; EHA]. 1758: A Hasznosban [Inaktelke K;
EHA]. — L. még KHN Mut.

Szk: ~ cselekedetre indít hasznos hajtó cselek-
vésre készítet/öszöklél. 1614: az Pwspekek 'es Se-
niorok, kiki mind az eo zokot recepta reli-
gioian vallokat mindenwt ez orzagban zaba-
don visitalhassak, ..., es az Jokatis Jobitani,
Es az vetkes Embereket erdemek zerint ualo
bwnetessel, minden erieikkel haznos Jozagos
es dicziretes, czelekedetekre indiczak [Ks 87 egy-
i végzés] * ~sá tehet. 1788: a Tíkos teriben a
Poklostelki határ széllal conterminalodo szánto
földét adá Somai Gergelyné Kolosvári
Susánna Aszszonyom(na)k örökös Cserében
... hogy szomszédságosan eddigis birattatott
Allodiális szánto és kászallo Terrénumaikat öreg-
bithessék, és az által hasznossabbakká tehessék
[M.köblös SzD; RLt] * ~sá tesz. 1792: Eö
Excelen(cia)jánakis, Nagyságodnakis Szabad-
ságokban lévén kinek kinek a maga része,
's rata portiojokot bőviteni; jobbittani, 's a
lehetőségig hasznosabbá tenni [Ádamos KK; JHb
XIX/34]. 1807: vagyon a Szamos vize körül
folyása között ... egy jo nagy darab Kaszálo
helyye, melly minden esztendőben széna és sarju
termő, midőn a Szamos ki útése által okozott
árviz miatt el nem izaposodik, ezis többnyire
ifiabb Rettegi Sigmond Úr tette tulajdonává és
hasznossá a Szamos vizén igen sok tsonka gátak
kötéseivel, a környűl lévő berkek szaporításával
[Aphida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov.
vall.].

Sz. 1767: mivel tettzet Istennek ... a Világi
Életből ki szólítani Néhai Tiszt. Deáki Filep
Sámuel Ur(ama)t ..., az ő kglme helybebe ...
Tiszt. Verestoi György Vram succedaljon; kíván-
ván szivesen, hogy az Ur Isten a' maga kegyel-
mével és szükséges Ajándékival felruházván ő
kegyelmét, tegye hasznossá, épületesse és gyü-
möltözővé az ő kglme szolgálatját [Kv; SRE 224].

2. hasznavehető; util, de treabă; nützlich,
brauchbar. 1602: (Az ispotályra) immar ez kewes
ewdeoben az azzony viselien gondot egy io haznos
ferfiat fogadwan melleje ky az beresekre es az
Jozagh keornyewl viselien gondot [Kv; TanJk
I/1. 423]. 1672: En Desi Janos Deák ... rendel-
ven engemet az Radnothi kulcsarsagnak Tiszt-
ben ... esküszöm az elő I(ste)nre ..., hogy
mindenekben az en ream bizot es bizatando dol-
gokban az en kglis Vramnak s Asszonyomnak eo
Ngokk igaz hű, sereny, es hasznos szolgáljak leszek
[UtI]. 1759: Egy jo hasznos Molnára városunknak
meg halván az Tiszteletes Magistratus az papjait
az eltorozásakor egy veder borral meg tisztelte
[Kvh; HSzjP].

Szk: ~ polgár. 1813: Nemes Háromszéki Körösi
Csoma Sándor tanítványunk .. tudománya által
a Statusnak sokkal hasznosabb polgárja lehet,
mint az ellenkező, reá nézve felette szomorú
esetben^a katonáskodás által [NyIrK XII, 137. —
^aTi. ha a hsz-i székely határőrezredbe tartozó
Körösi Csomát nem engedik külföldi tanulmány-
útra]. 1865: tökéen fenn maradó részét kama-
toztassák ..., 's fordítsák fiu unokáim nevelésére,
különös tekintettel az olyanra, ki ... reményt
nyujt, hogy hazájának hasznos polgára 's vallás
felekezetének gyámola leend [Kv; Végr. 5].

3. kb. használható; utilizable; brauchbar. 1661:
a leveleket ... Gavay Vr(am) kezében adta(m)
... egy Vankos heiba(n) be rakva(n), magam
pechetem alatt, mivel ki hasznos ki haszontalan
benne [Kv; Ks 41. C. 1 Val. Benkő lev.]. 1837:
A Cél arányos hasznos, Szükséges külső vagy
belső gazdasági építményekben, és elkerülhetetlen
jovittásokban, a zállogba vevő Urat gátolni, és
korlátozni nem akarván, ez oly formán enged-
tetik meg, hogy azoknak értéke ... a ki válto
által fordittassék meg [Dés; Bet. 5].

4. kb. eredményes; rodnic, cu eficacitate; er-
folgreich. 1571: az Buza Dezmanak Behordasa
feleol .. Eo k. zollianak es vegezenek az Tyz-
tartowal rola Mint Jobnak es hasznosbnak es-
meryk lenny [Kv; TanJk V/3. 45b]. 1590: Az
Negy szaz Nioiczwan het forint es kilencz penz
kyweol, tawaly 1589 eztendeob(en) Augustusban,
Bachy Peter es Veltan Kirschner Q(ua)rtasok
kezekbe ment es veottek fel, Keomjwes Ferencz
Vram hasznos Zamadasa vtan: f. 200 [Kv; Szám.
4/XXIII. 1]. 1615: mely faratsagos munkanknak,
chiak eddigis minemw haznos latattia uolt kegték
kezőött ez kiczin wdeo alattis, arrol minden
rend jo bizonsagot tehet [Törzs. — A fej. Usz-hez].
1694: En Fejervármegyében Fogarasban Lako
Boér Peter ... Esküszöm az elő Istenre ...,
hogy ezen hivatalomban^a is Kglis Urunkat

eő Nsgät hiven igazán és jámborul szolgálatom úgy igyekezem magamat alkalmaztatni, hogy azon kívül is hivatalomban való hasznos forgolodasom és serény magam viselese által az eő nsga haszna, minden igaz uton módon elő men(n)yen [Fog.; Szád. — *Ti. a fogarasi udvarbírói tiszttségben]. 1732: Nztos Dobolyi Márton, és Bonis János Atyankfiai eő kglmek Instantiájára agnoscsaltatva(n) eő kglmeknek hasznos járások, Utozások, ugj azon utozasokb(an) lött meg károsodások ugj adjunctussok. Lovának el romlása miatt esett kárát Considerálva(n) a T. Ne(m)es Universitas resolvált adatni eő kglmek(ne)k, az el romlott Loért fl hung 8 [Dés; Jk 429b].

5. kb. célszerű; corespunzator scopului, oportun; zweckmäßig. 1561: (Az ötvösmesterek) az keosseg kewzet az tiztesseges zokasokat meg tartsak hasznos rend tartasokat szerezzenek Es az iozagoknak epitesere zorgalmatosok leg'enek [Kv; ŐCart.]. 1769: A Felsőes Királyi szent Igyekezet kívánván sok hasznos, és szükségés okokra nézve az Határoknak három Részekre való szakasztását s úgy az három Határnak fel állását ..., igen keményen porontsollyuk, hogy az Három Határokat kettőre le hagyni ne mérészellyék [UuszLt XIII/97 gub.]. 1771: a nyers gerendelyt nem hasznos bé vonni; h(anem) Szó telkin hallottam kesz aszu Gerendelyt el megyek s meg alkuszom [Esz-tény SzD; Told. 5a]. 1790: 11003 szám alatt, mint a' Marha Döginek, mind pediglen a' szarvas Marhak gyakor el orázások el távoztatására nézve hasznas Rendelések tétettek volt [DobLev. III/676a gub.]. 1802: Jollehet ... 1780ba Februariusi Holnap 27kén hasznos, és igen ditséretes Constitutioink jo rendben szedegettettvén az Migs Familia általiss Approbáltattak s meg erősítetttek .. Mindazonáltal már ma az Abusus annjára bé tsusztot, hogy tsak nem minden Articulusai Constitutioinknak felelődenységben jötenek [Torockó; TLev. 9/35].

6. hatásos; efficace; wirksam, wirkungsvoll. 1719: Etzetes Fokhagymas Meses (I) Etelek hasznossabbak az Pestis idejen ugymint Dios asa (I), Sufas, kaszas Lev, Czitronyos Etelek [Ks 54. 84 Medicina instructio]. 1777: Ugy hallottam az Atyámtól, hogy itt az Bűdös patak mellett a' Bűdös Forásnál, hasznos Forásnak gondolván valamely Vakok és Sánták magok Orvoslások végett őszve gyűlvén meg szállottak [Szakatura/SzD; TL. Prov. Bot Ursz (60) vall.]. 1786: méltóztassanak Nsgtok a Doctor Zágoni Vrral közölni az én állapotomat talám praescribálna s készítettetne ottan valami hasznos orvosságot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1815: A' következendő orvosság igen hasznos^b [DLt 168 nyomt. — *Alább uo. orvosság is. *Köv. a részletezés]. 1826: Feleségem ... hasznos feredezést kíván [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

7. értékes; valoros; wertvoll. 1681: Egy fekete, fejér, zöld, kék zomanczos gyűrű sárga kő igen hasznos benne [WassLt].

8. hathatós, jótékony; efficace, binefăcător; wirksam, wohltätig. 1835: Az iskola Intézetének az

a hasznos bé folyása van reánk nézve, hogy gyermekeink nem nőnek tsak úgy fel, mint a' marhaszámár [Zsibó Sz; WLT Vallatás 41].

9. 1681: Úy Bánya ... Vas kö olvasztáshoz való Kemencze; (: mellyek ighen meg romladoztak, es Tavaszkor helyettek más kellene :) Nro 2 ...; jo volna most télen el készíteni; hogy az hasznos üdön ne mulatozzanak miatta [Vh; VhU 580].

◇ Szó. 1652: Sziner varalliai Haznos Catha [SzJk 70].

Ha. 1591 k.: haznosb [Dés; DLt 233]. 1579: haznosbnak [Néma SzD; Told. 31/1]. 1596: haznosbnak [Kv; TanJk I/1. 271]. 1599: haznosab [Dés; SLt 297. 10]. 1606: haznosb, haznosbak [Dés; DLt 285]. 1646/1667: hasznossabnak [Siketfva MT; Ks NN. 25]. 1701: hasznosob [Cege SzD; WassLt]. 1750/1785: hasznassabb [Szent-benedek AF; DobLev. IV/569. 340—1]. 1776: hasznasab [Bujtor H; Szer.]. 1779: hasznasobnak [Nagylak AF; Doblev. III/522. 1b]. 1780: hasznas [Buzaháza MT; Pf]. 1808: hasznosobb [Rücs MT; IB. Városlvai Szolga Mihály vall.]. 1814: hasznosobb [Dés; Borb. I]. 1818/1820: hasznas [Kv; Pk 4]. 1837: hasznosobb [Kisgörgény MT; MR-Conscr.]. 1842: hasznasabb [Dés; DLt 368].

hasznosabban kb. eredményesebben; mai efficace; erfolgreicher. 1602: A Sattcz Adonak restantia fel zedesere rendelték eo kgmek varosul ket vramat az ket Natiobol, Intikis eo kgmeket hogy zorgalmatoson melynel hasznosabban lehet zetten zeggyek [Kv; TanJk I/1. 403]. 1617: mennel hasznosban es naguib igassagal zolgalunk eo hat(a)lma(ssá)ganak, annal naguib idegenséget tapztalunk magunkhoz [KJ]. 1767: Az hol az Egygyesség vago(n) a Szolga társok között, ott az Urnak is hasznosabban szokott dolga folyni [Vh; VhU 662]. 1786: a ki egy egy Disznót vagy malatzacskat vehet vegjen, és hajtassák az makra, hogy annal hasznosabban jutthassanak az Szallonahoz [Torockó; TLev. 4/13. 14].

hasznosan 1. hasznavehetően; util, folositor; nützlich. 1588: Az Also Espotaly mester Nyreó David iamborul visselwen gongiat az zeghenieknek, es hasznoson zorgalmatoson faradwan az Espotaliba(n) talaltatik Adossa thenny az varost chak f. 8/68 [Kv; Szám. 4/II. 17]. 1642: Olah Solymosi Joszagba(n) lako Bolon al(ia)s Bolmos Peter ... eo Nagatis mostanni allapattyaba(n) Bogathii Tiztartosagot viselue(n), elegedendeo igazsagosas(n), hasznossa(n) es diczeretesse(n) szolgalt, remelue(n) aztis hogy ennek utanna is ... olya(n) hűseges szolgallattal hasznossa(n) (I) igyekezik lennj [Bohnia*; WassLt. — *Bonyha KK]. 1707: eo kglme masok pelda adasara az mostani boldogtalan időhöz kepest hasznosan szolgalt az Nemes Varosnak [Dés; Jk]. 1805: Jobbágyok is. ... Földes Urakat igazán és hasznoson szolgáló Emberek vadnaké ...? [Ózd AF; MúzRadák. — Tomai László kijegyzése].

2. eredményesen; cu rezultat, efficace; erfolgreich. 1590: Az theoweny latas ... ighen teowis-kes, es vujjo elle(n) lattatik lenny, kewesen varosul iol hasznoson Ahoz Ne(m) niulhattnak [Kv; Tan Jk I/1. 142]. 1657: Paranciollink azert kgd(ne)k kglm(e)sen, az megh irt napon s hellien jelen lenni el ne mullassa, hogj az töb Statusokkal egyenlő ertelemből, minden közönséges haza javara nezendő dolgokról hasznosa(n) concludalhasunk [WassLt. — A fej. Vas Dánielhez]. 1751: Légeni Tks Nztz Némái Márton uram minden Csaki rész Jóságokban a Regius Fiscusnak penes Publicationem movealt Causaiban mellettünk volt hasznoson defendalta és nemely részeiben absolvattunkis [Kv; JHbK LVIII/ad 10].

3. kb. célszerűen; potrivit/corespunzător scopului, oportun; zweckmäßig. 1587: (Az) Iffiusagnak ideye, Elmeie es Allapattia ighen romlando, ... Zwksegh azert, hog' minden az eo Iowaywal, iol es beolchien, hasznoson es értelmesen ilyen [Kv; KvLt Vegyes III/65].

4. kb. jól; bine; gut. 1566: kegyes adományat felsegednek az hatalmas Isten ezer keppen hasznoson meg fizeti te felsegednek [SzO II, 207 egy-i végzés].

◇ Szk: vmit igen ~ lehet élni vmit nagyon jól felhasználhatni; ceva poate fi folosit bine; etw. sehr gut (zu)gebrauchen. 1811: Csere es Tölgy fák ..., melyeket Épületbe igen hasznoson lehet élni [Spring AF; KvAKt Miss. hung. 6].

Ha. 1623: haznasso(n) [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1629: hasznoson [Kv; Tjk VII/3. 83]. 1653: hasznoson [Cege SzD; WassLt.]. 1725: hasznossan [Kv; SRE 150]. 1732: hasznoson [Szász-sztjakab SzD; TSb 51].

hasznosul hasznosnak; utیل, folositor; nützlich. 1588: Reghy Attiainkol ily bizonyos okert Adattatot volt Az keomywesek Ceh lewele hogy eok ... minden fele keomwre ... haznosul Epiteoknek vallottak magokat [Kv; Tan Jk I/1. 60–1].

hasznú. Jelzős szk-ban; in constructii atributive; in attributiver Wortkonstruktion: hasznót hozó; productiv, folositor; nutzbringend. 1763: ha penig valaki kart tenne az erdőben, meg limitaltatvan Exponens ő kegjelmek a' kárt annak betsüje szent másüt a' falu tartozik ki potolni azon kárt annyi hasznu 's valoru erdővel vagj fával [Torockó-Gyertyános TA; Bosla]. 1837: (A) meg tserélt szántó föld száraz és jo hasznu hely [Erdősztygörgy MT; TSb 35].

haszon 1. folos; Nutzen. 1584: soha felseges wram hoznath wgy nem njzem mjnth yewendőben [Komlód K; Wlt Petrichewich Kozma lev.]. 1602: Megh ertettek eo kgmek egez varosul biro vramtol az eo kgmek zorgalmatos gonduselesek, melyben keresik eo kgmek az zegeny varosnak haznat es iowath kit eo kgmekteol haladással es keozonettel veznek [Kv; Tan Jk I/1. 416]. 1653: Sok dolgot próbála Bethlen Gábor fejedelem, mely-

ben mind a maga hasznát nézte inkább, nem az igazságot, melyben Erdélynek úgy lett haszna a miben lett [ETA I, 141 NSz]. 1698: Erdőink-(ne)k ... keves hasznat tapasztaltuk a' sok gyűlevesz Sellerek; sőt nemely lakos vakmerő Emberek szolgadatlanságok miatt [Dés; Jk]. 1708: N Csepregi S. Quartas Ur(am) őkgime mellé, a' termő idő(en) szokott rend szerint a' Dézmai vigjázásra, es az T. Ekklesia hasznát néző dolgokra jó remenség alatt választatott N Kurtány Joseph Ur(am) ő kgime [Kv; SRE 109]. 1758: Tudam azt hogj az Fiak mint magok kereseteket takarítottak de az Leanjok az mint hallottam magok hasznakat kerestek [Aranyosrákos TA; Borb. II Pető Sigmund (45) ns vall.]. 1817: mindenkbe telyes igyekezetemmel a Nagyságod hasznát kívánom munkálodni [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. 1841: ha magunk főzhetnének palinkát, ... több hasznai közül azt is vennők hogy a Bráhájával Sertéseket hizlalnonk [Bogártelke K; KmULev. 2].

Szk: haszna előmegy vkinek kb. vkinek nő/nővekedik a haszna. 1694: En Fejervármegyében Fogarásban Lako Boér Peter ... Esküszöm az elő Istenre ..., hogy ezen hivatalomban^a is Kglis Urunkat eo Nsgát hiven, igazán és jámborul szolgalm ... úgy igyekezem magamat alkalmaztatni, hogy azon kívül is hivatalomban való hasznos forogolodasom és sereny magam viselese által az eo nsga haszna, minden igaz uton modon elő men-(n)yen igyekezem kárat pedig eo Nsga(n)k mindekben tavaszatodgyék [Fog; Szád. — *Ti. a fog-i udvarbírószágban] * haszna forog vmiben haszna van vmiből. 1764: a Mélgös Exponens Ur(na)k is haszna hogysom kára forog benne [Körd KK; Ks 19/I. 6] * hasznára ő vkinek vmit vkinek javára használ vmit. 1800: ötet, s még két már Férjhez ment Testvéreit — illető Vagjonokat kezéhez vett, aztot maga tulajdon hasznára élte [Kv; DLt] * hasznára élhet vkinek vkinek javára élhet. 1838: bár ne Sokáig élnek, mert nagyon meg untam élni, Senkinek haszna<ra> nem élhetvén — tsak bu 's bánat életem [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rakhel lev.] * hasznára fordít vkinek/vminek vkinek/vminek javára fordít. 1681: Az vas futatásnak alkalmatosságával salak is szokott esni. Mint hogy azért mi az miveseknek meg fizetteünk, az salakot is hitelesen mi hasznunkra fordicsa az üszögében kiveretlen maradék vassal együtt [Szu; CsVh 107–8]. 1711: hallottade vagj lattade hogy azon marháknál löttének volna nevezetesen, ... ki fordította maga egjeb hasznára, vagj penig máséra? [Gysz; Wlt vk] * hasznára fordíthat. 1776: az maga köbeli részinek árrát minden béres^a ha tétzik igya meg a' régi usus szerént a' társassággal vagy maga hasznára is fordíthattya [Torockó; TLev. 7/5. — *Bérben dolgozó bánya munkás] * hasznára fordítat vkinek/vminek. 1741: a Malomból is a mi proventusocska jó, azt, az egész Város közönséges hasznára egyenlő képpen sine respectu Religionis fordíttattuk [Dés; Jk 547b] * hasznára fordítat vkinek/vminek. 1715: nemes városunk hasznára fordíttassék azon jószág [Dés;

DLt 501]. 1840: Ha a pásztorok a fenn írt módot s magok önkénti előttiunk való lekötelezéseket nem teljesíténék, s ebbe kaszálság hibáznának, azonnal azon hibájokért a meggyírt szénafűrészről elmaradva nemes falunk hasznára fordítassék [Taploca Cs; RSzF 201] * *hasznára fordul vminek*. 1789: tetszett a communitynak, hogy ami fa vagyon még Gelye Árnyékában, a cserefán kívül, a bikk-, nyár- és gyertyánfát, az patakban lévő egerfán kívül, a maga usussára fordítsa és erdölje. ... Mindazonáltal oly conditióval, hogy aki onnat hozott fából kereskednék, vagy pénzért más faluba adna, a fának az ára forduljon a community hasznára [Árkos Hsz; i.h. 114] * *hasznára következik vkinek* javára lesz vkinek. 1654: el hiszem az szegénység más ideghen nemes emberektől fogh must fejében magának venni költséget, az ki nektek ne(m) hasznatokra fogh keövetkezni [Bükkös AF; KemLev. 1425] * *hasznára lesz vkinek/vminek* javára lesz vkinek/vminek. 1578: Kemeteknek ne(m) lezen hasznára, hanem Inkább Artasara [Amadéva Cs; Eszt-Mk]. 1641: az soofalui Aknank ighen megh kezdett bontakozni es] tisztítás nélkül szukeőlkedni. Minek okaert, im ez Széknek irattunk egy Leuelet, kítt kegiel(me)tek kezebe dirigtunk; Azert ... az Szek(ne)kis hasznára lúé(n) azon dologh, effortualltassek ebbeli kívansaghunk [UszLt IX. 75. 8 fej.]. 1792: a kortsomának is hasznára fog lenni amidőn bort és pálinkát fognak innya [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5]. 1805: az Ujj Gát nints és nem is lesz Károkra a be panaszlottak(na)k, sőt inkább hasznokra lenne [Rusor H; Ks 92] * *hasznára néz vminek* használ vminek. 1809: adot adunk s egyéb szolgálatakat is praestallunk, melyek mind az Ország hasznára néznek [Asz; Borb. II] * *hasznára van vkinek/vminek* javára van vkinek/vminek 1623: k] az zeknek nem keves hasznára volt [HSzj kereskedés al.]. 1768: (A) Láb Földők(ne)k .. hasznára vagyon az ujj gát, ez okbol, hogy nem moshottja azonn Földőket a víz olly sebess folyásával, mint ez előtt [Abafája MT; HG. Huszár lev. 172] * *hasznát keresi vkinek* vkinek javát keresi. 1570: Peres Janos híthy zerent valya hogy azt Byzonnyal Twgya az Markos Janos Myweh, Nem azon Mwlt Ely hogy Keomies Imreh az Bonaga hasznat kereste [Kv; TjK III/2. 172]. 1749: 6 industriaskodot az a tolvaj eretnek csak az maga hasznat kereste [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferencz lev.]. * *hasznát követi vminek* kb vkinek v. vminek hasznát szem előtt tartja. 1597: ew kegmek-is ... igiekeztenek azon hogi az itwalo sokadalomnakis el rendeleseben az városnak es az keossegnek hasznat keowessek [Kv; TanJk I/1. 298] * *hasznát (meg)látja vkinek/vminek*. 1671: Nem kevés hasznát látván az Orszagnak abbol ki-jüni, ha az Szamos Ujvári Joszágnban lévő puszkásoknak megengedetnek Gelvára^a telepedések, mivel fizetetlen szolgák lesznek [CC 81. — *Sajtóhiba lehet Gerla h.; ez akkor Szűv-nak egyik városrésze volt]. 1712: inkább kívánom magam kevés kárával hasznodot látnom, hogy sem mint magam kevés haszonnal karadot [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1847: a „Sok esőzés mián későtskén

vetettem öszt eszerént October 22k napján az eh mezői tablaba ketzerest, de az eső ki vevén, tsak 22n boronaltathat el, lágyoson meg lásuk hasznát 20 (Véka) [M.köblös SzD; RLt] * *hasznát veheti vkinek/vminek*. 1565: En Ez keeth Eztendeoben hogy tawol wolta(m) Eoreokseghem-tawl semy hasznáth (l) ne(m) vehettem [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez]. 1722: Az Feleségem meg gondolkozék bé mene talán veheti a Vetulá(na)k^a valami hasznát [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev. — *Nsz-i gyógyító javasasszony]. 1847: a' 2ik víz kereknek kalátsai — bérlései, és ládátskái oly rosszszak, hogy a miatt ezen keréknek hasznátis alig vehetni — a' 3ik kő alatt pedig nem lévén orso — éppen haszna vehetetlen [Kv; KmULev. 21 László János mérnök kezével] * *hasznát veszi vkinek/vminek* hasznat húz vkiből/vmiből. 1570: Besterchey Gërgh ... myert hogy megh Byzonnyotta Lewelewelis hogy Eoweh volna Regtwl fogwa^a, Azert eo K. Mostis megh engedyk hogy Bator beh kertelye Es vegie hasznat az mynt Twgya [Kv; TanJk V/3. 13a. — *A tőhely]. 1592: Zilahj Janos ... valia: Mikor megh erttettem volna hogj megh bechwl-tettek az saitott, es Zechj Jstuan vezi hasznat, en megh kerem az en feleségemreol valo rezt Zechi Jstuantol, ... annak vtanna nalla marat az saito, es eo veotte hasznat [Kv; i.h. V/1. 234]. 1652: Rakoson lako Letaj Istua(n) Veres Drab(an)t (32) ... fatet(ur) ... tudo(m) asztis hogi ... mikor kezé alá keölt Barla Miklos(na)k Samuel, hasznát neótté mind(en) nap olí kora volt [Asz; Borb. I] * *hasznával, hárduval less vminek* haszna is, kára is ugyanazé lesz. 1660: (A házát) az harmados Atiafiak, ... akar el adgiak akár el czierelljek, s akár testamentu(m)ban legalljak, legyen enek hasznau al karau al öröke [Kv; RDL I. 145] * *haszna van vkinek/vminek* vmi vkinek hasznat hajt. 1583: Bachy Thamasne Cathalin Azzoni valia hogj ... hallotta ... Azt(is) hog monta volna Gergely kowachne. Jo Azzoniok beoweon vessetek az petersele(m) Magot, Mert Nagy haszna vagion [Kv; TjK IV/1. 148, 150]. 1607: az en Ania(m) zola volt Galfy Janosnak hogj abba az kertbe zabadiczia hogj az boriukot wzze, egj kor az aniam oda kezdé üznj az boriukot, Tot Mathene megh lata s meg zolitta hogj ne wzze oda, mert az migh haszna vagio(n) az w kertek alat vagio(n) [UszT 20/55]. 1688: Györgyfalván az Falu végén vagyon egy Malom az Urak számára valo egy Patakon, mely(ne)k mikor esős üdő vagyo(n) akkor vagyon haszna, egyebb kor inkább szárazon áll, az mi haszna volna az Urak számára szokott jární [Csicsógyörgy-fva SzD; BK] * *haszna van vmiben/vmiből vkinek* haszna származik vmiből. 1765: Az Thoroczkaí Hataran lévő Makkos Erdőre tudam hogy egyben gyűjtették itten az Városi Szegénység és magak Ser-téseket, és azakat az Makra hajtatták ... s abban az Városnak és szegény iga vono Contribuens Népnek nagy haszna volt [Torockó; TLev. 4/13. 43] * *haszna van vmiert 'ua'*. 1765: a Domesticus Executoroknak ... hol egy petákat, hol öt poltrát, hol hatot hetet nyolczat, tizet s egy márást, Bá-

rányt, malacot adtanak Biráink hogy ne mulassanak rajtunk, vagy felettebb ne keménykedgyenek, s úgy tapasztaltuk hogy voltis hasznunk az a fele adománynyotskánkért [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 246] * *hasznót csinál vkinék* hasznára van vkinék. 1815: azon igyekeztem, hogy Edes Nénémnek hasznót tsináljak, és kívánsága szerént tselekedgyek [Szamosújlak Sz; Végr.] * *hasznót elmulat* kb. a maga hasznát elhagyja. 1681: A hátori minden rendbeli szolgálknak instructionom szerént tartozó fizetéseket kiadom, minden magam, eő nagyságok károkkal lehető hasznomat elmulatuám [CsVh 87] * *hasznót elvesz vmiből*. 1775/1781: annak előtte a jóvát a Bányának mind meg dolgozták volt, s el is vették vólt a hasznót belőlle, s mi tsak imitt amott találunk benne egy egy kis hasznotskát [Nagyalmás H; JHb LXXXI/8. 421] * *hasznót eszközöl* hasznót szerez. 1817: Én á minapiban ... admonitiot tétettem vala az Patzolaí jusbol ki szakasztott ... Portio iránt ... hogy Ötsém U(r)a(m)(n)a(k) hasznót eszközjeljek, hogy az említett Paczolaiano Biro Rész Osztályra nem menvén, maradjon Nyilán kívül az Ötsem Ur(am) keze alatt [Szentbenedek AF; DobLev. V/1005] * *hasznót kereső* hasznót hajtó. 1678: En Palogiaj Mihalj ... az en kglmes Ur(am)-n(a)k és kglmes Aszonjo(m)nak ... igaz tőkéletes jambor Jstenfélő es hasznót kereső Szolgajok lesznek [Gyf; KaLt Apor István ir.] * *hasznót látt vmiben/vmiből*. 1785: En Bentzentzen félb(en) hagyattam a Mester emberekkel a munkát, mert több kárt láttam benne, mint hasznát [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. 1826 k.: (A kelementelkiek) a Patakjokbol hasznót nem látván, a leg csekélyeb patakjok áradásbéli károkat sem akarják el szenvedni [Gyalakuta MT; KGy] * *hasznót mutat* hasznót mutat fel. 1582: (A gabonából) amy megh maradot el Nem Attak es penze Ne(m) theottek, hanem Az Majorsagbol Mutattak anny hasznóth azon kiweol kith el nem vetettek benne [Kv; Szám. 3/VI. 15 Diósy Gergely not. kezével]. 1851: a kertetis igyekszem takarítani csak sok napszámot nem vesztegethetek mert oda kell ahonnan hasznót tudjak mutatni [Széplak KK; SLt évr. — Bíró Sándor lev.] * *hasznót mutathat*. 1679/1681: oly majornekat tarczo(n) eo kglme* hogy mindenik mutathasso(n) szép hasznót a majorsagbol [Vh; VhU 671. — *Az ub.] * *hasznót tesz* hasznos dolgot tesz. 1654: Edes Fiam ... az mint ertem sok karral es fogyatkozassal vadtok it valo* hazatoknal, miuel az mely hitua(n) Ember^b ot lakik csak pusztit inkább hogy sem hasznót tenne [BesztLt Kallai Susanna (Kemény Jánosné) fiához, csak az aláírás sk. *Gyf.-i. *Ti. a gondviselő]. 1741: Tudom hogj Moritz Mihalljnak része volt azon bányáb(an), meg egyezvén Jakab Istokkal, hogy felét engedgye Mórítz Mihalljnak ki az bányáb(an) sok hasznót tett [Torockó; Bosla. Borbély Daniel (45) jb vall.]. 1777: kászoni Bornemissza János ... szörnyű kedvességben lévő cancellarius lévén az udvarnál, sok hasznót is tett [RettE 380] * *hasznót vehet (vmiből)*. 1706: vagyon egy fűrés Malom az melyet ha rendesen procurálnak szép hasznót vehet(ne)k

belőlle [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc lett.]. 1796: a nyári őrizőknek is mindenítt az időnek mioltvához képest szokott lenni Szinnyek Kajibájok ..., Kőteles tehát a Communitas az én őrző Házamat megszenvedni mődön külömben hasznót nem vehettek [Kv; KvLt Prot. oec.-pol. III/3. 362—3] * *hasznót vesz (vmiből/vmin)* hasznót húz (vmiből). 1588: (A malommester) Ha it haznot Akar vennj a' Malombol Masut Ne Jarion, hanem Continue it legie(n) seot ... be(nn) a' Malomba lakiek [Kv; TanJk I/1. 87]. 1593: Azt twdom Hogi fallw Erdeybeol fogok fel azt az peres Hellet Ha ki kedig Haznatt akart raytta veny Mind Niomassaba(n) Mjnd vettes kerten kertel veotte Haznat Mynd ez Ideygylen [UszT] * *hasznót vesz vmiuel* hasznót biztosít vmivel. 1597: (A) Palfalúiak ... Az Korondfiak barmok elle(n) pedig ha ne(m) Akariak hogy hatarokba mennye(n) tahagh kertet chinallianak kertel vegienek haznot [UszT 12/97] * *~nal bíratat-hatik*. 1842: ezen hely sem Erdőnek, sem Szántonak haszonnal nem bíratathatik, mivel Falu helyei között, és az ország uthoz is közel lévén, láb alatt vagyon [Kakasd KK; DE 2] * *~nal vagyon*. 1723: (A sövényfalvi malom) Sokkal több haszonnal vagyan mintsem kárral azaknakis az kik praetendálhatnának [MhK 163] * *~ra való* a. haszonvehető. 1681: Zár nélkül való ó Lada ... Ebben is reghi sok haszontalan levelek (:NB: jó volna megh valogatni, ha mi haszonra való volna bene:) [BLev. 554]. 1732: mindenféle haszonra való eszkezeket commode tarthatni [Nagyida K; Told. 11/70]. — b. haszonhajtó. 1764: itten B: Várallyán* minden renden lévő lakósok a' Falu közönséges nevezete alatt lévő nagy és kicsin Erdőkből, s bokros helyekből irtottak és csináltak magok(na)k feles számmal szőlő hegyeket, szántó, és kaszáló földeket egy^b egyé^b hoszonra való helyeket [EHA. — *Bálványosvárálja SzD. — *Így, de elírás úgy h.]. 1772: Hát Halos, vagy egyébb haszonra való Tóók vadnaké, és hol vadnak ? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr. vk] * *~ra való fa* haszonfa. 1752: (A) régi Udvarház haszonra való fájai kárba ne' mennének, értene egyet az több Atyafiak részin lévő Birákkal, és szednék ki, s tennék jo hejré, hogy egybe ne rothadnának [Buzd AF; Ks 22. XXIIa] * *~ van vmiben*. 1597: B: uram w kegilme Adatot ... az Jegy werthe bwszabwl 7 koboly buszat, leot Ennekis az allia 6 ... haszomhoz witedtem az Tiwkoknak de ebbenis kewess haszon wolt csak az feoldon Maradot az wadocza nem odtek meg az Tiwkok [Kv; Szám. 7/XIV. 41 Th. Masass sp kezével] * *közönséges ~ közö* haszon, közhaszon. 1737: méltostassék Excellentiád Paterne szegény helységünkre tekinteni, és az k(ö)z(önsé)g(e)s haszonra fel állittando hidra kévántato költség iránt ... bölcs tanácsával Conso lálni helységünket [Dés; Ks 99]. 1792: A Nms Vármegye ez előtti időkbén, a' Dévai piatzon, közönséges haszonra, egy úgy nevezetett Várda Házát építettett vala [Déva; Ks 76. VIIIC/79] * *a maga hasznát keresi/úzi* kb. a maga hasznát hajszolja. 1753: ked az en karamat latom nem sajnallya, hanem mindenekben tsak a maga hasznát

űzi [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 al.], 1766: A vármegyék tisztjei minden úton-módon a magok hasznát keresik és űzik [RettE 196] * *maga haszna kereső*. 1662: Rákoczi György fejedelem a végekbeli passák, bégek kedvetet magához hajtani és édesíteni ... igyekezi vala, ... Lévai István nevű emberséges katonát negyedmagával elküldvén, az maga haszna-kereső gonosz ember^a, ... egynehány lovaszt utánok küldött s ... mind a négynek fejeket vették [SKr 57–8. — *A boros-jenei Ali pasa] * *mi haszna vñiben?* semmi haszna vkinek. 1761: (A udvarbíró) ha jamborul éltek és viselték magokat^a, Szida koromolta (!) őket azt mondván: baszom az Anyatokat mi hasznom bennetek, ha jamborul éltek? [H; Ks 113 Vegyes ir. vk. — *Ti. a jñ-ok] * *mi haszna vmiben?* * *mi értelme/haszna vminek?* 1633: hallottam Giarmati Marto(n)tull, hōgi eő ugj soha embert ne(m) szeretett mint Zabo Jacabnett es eő ugia(n) azt akarna hōgi ne menne haza az vrahoz, en mo(n)da(m) nekj, Mi haznod lenne benne hizen ne(m) uenned ell [Mv; MvLt 290. 126a] * *mi haszna (less) vminek?* 1679: Egy el szőkőtt Illyés nevű szűcz egyet mása^a ... NB. Efféléknek mi haszna, ha csak igit sorvadnak őszve [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 83. — *Köv. a fels.]. 1780: ha meg nem engedtetik maradott vasaink fel mivelése, mi haszna lenne, hōgi szénte, lóra, szolgára, vevőre költettünk [Torockó; TLev. 9/17] * *mi hasznát vesszi vminek?* 1773: A szegény Fekete Lőrinc is megholt. Mi hasznát vevé hōgi, nagy költséggel dispensatiót vón arra őfelségétől hōgi harmadizen való atyafiát elvehesse [RettE 295] * *mi ~, mi kár esik?* 1784: Ecsellőre^a akarván menni ..., bétértem, hōgi circuláljom az erdőt, lássom mi haszon, mi kár esett a miolta ottan nem jártam [Vizakna Szb; HalmágyiNir. 671 Bogáthy János lev. — *Szb] * *nem lesz/nincs hasznára vkinek* nem használ vkinek: 1578: Kemeteknek ne(m) lezen haznara, hanem Inkabb Artasara [Amadéfva Cs; Eszt–Mk]. 1716: nincsen semmi vizasztalásara és hasznára az én körülette való curám és forgolodásom [Nagyida K; Told. 22] * *nincs ~ vmiben*. 1679/1681: abban haszon nincze(n), ha neki sokat fizetnek, eő^a pedig hasznót nem mutat [Vh; VhU 675. — *A kertész] * *semmi hasznát nem/sem veheti vkinek/vminék*. 1584: Dengler Lukachne vallia hōgi ... miolta oth ez zeles Miklosne mellet Laktam soha semmy Syryat es haznat Barmomnak Nem vehettem [Kv; Tjk IV/1. 249]. 1701: eő kglmek(ne)k mint Condivisionalis Attiafiak(na)k kevés jóságok imitt amott lévén majd semmi hasznát sem vehetik [Cege SzD; WassLt]. 1795: (A) körül szomszédosított Pundusnak nem vehetvén eo kglmek semmi hasznát, helyesebbnek ítélték eladóvá tenni [Torda; JHb XV/41] * *semmi hasznát sem vesszi*. 1640: Jancso Pal vr(am) Jobbagy vagio(n) ket jobbagy kiknek semmi hasznakat nem vesszik mert bolondos (igy l) [A.árpás F; UC 14/48–37] * *semmi hasznót nem hajt*. 1836: mennyi rettentő pénzt kell minél előbb elpazéríanunk olyan ja-

vításokra, melyek semmi hasznót nem fognak hajtani [Kv; Pk 7] * *semmi hasznót nem kap vmiből* semmi hasznót nem húz vmiből. 1863: ezen jóságokat ... eladni kéntelenítetttem, mert oly káros hasznóbéri szerződések mellett voltak kiadva, hōgi a sok levonások s bérszámítások miatt semmi hasznót nem kapva, élelmemben szenvedtem rövidséget [Kv; Végr.] * *semmi hasznót nem tesz* semmi hasznos dolgot nem cselekszik. 1783: a barátok teljességgel semmi hasznót az ecclesiaban nem tesznek, ... sem nem tanítanak sem nem tanulnak [RettE 421] * *semmi ~ra lakih*. 1739: Posta Mester atyánkfia ő kglme maga requirálvan Instantiája által ... az iránt, hōgi egj embert engedne meg a Nms Város a Posta kertb(en) lakni, ... hōgi minden Esztendőb(en) ne kellessék kertelni. De ugj tapasztallyuk, hōgi semmi hasznóra lakik ott azon ember [Dés; Jk 513b–4a] * *vkinek hasznát/hasznára vkinek javára*. 1572: Elseobe megh Erthwen eo k. biro vramtvl hōgi az keosseg haznara az kalongia 25 kewe lenne zoltak eo k. rola [Kv; TanJk V/3. 64b]. 1590: Az hol azt mondod hōgi my az varos Jozagat nem az varos haznara hanem az my haznúnkra keoltetthwk volna, azrolis azt mongiuk hōgi my azt nem tuggyk hōgi az varos Jozagatth my az my haznúnkra keoltetthwk volna az varos Jozagatth, aztis meg keüanniuk hōgi megmongiad hōgi michioda haznúnkra keoltetthwk my az varossetth [Szu; UszT]. 1816: Felele a Bátyya Székely Sigmond ur ... iljen képpen: Azan két viz között lévő helyis Contractus mellett velünk kőz elő hely lévén valamint az Intető Közönség abbol maga haznára hírnük nélkül az előtt job részit fel törte mivelte használta [Várfva TA; Borb II. — I. még SzO IV, 141] * *vminek hasznát élvező vminek hasznonélvezője*. 1862: csak az ideiglenes hasznonélvezeti jogra nézve teszem e' rendelkezést, önként értetődik, hōgi hasznát élvező léányaim arra semmi nemü terüht nem fektethetnek [Kv; Végr.].

Sz. 1676: mi haszna, ha egy ember ez világot mind meg nyerneis ha lelkét el vesztené [Vaja MT; Ks. — Bibliai eredetű szólás.].

2. vminek hasznos volta; utilitate; Nutzen, Ertrag. 1587: Az Loñaknak haznaia (!) mi legien kennien megh erthetni [Kv; Szám. 3/XXXVI. 11]. 1643: Az Hatalmas Vr Isten pediglen czelekwdgie megh hōgi az Nagod io kedvebwł valo adakozasnak hazna áldasal terjen Nagodra [Dés; DLt 408]. 1771: a Szőlőt is első kapálását ugjan jó szárazba ejtettem vólt meg, s meg is égett a földé talán hasznát meg mutattya a termése [Esztény SzD; Told. 5a].

Szk: *hasznát ldiya vminek* vminek hasznos voltát tapasztalja. 1599: Amely mezaros mesterek ... bardokat le teettek volt, es az mezarlasnak beket hattanak volt, mostan pedig az mezarlasnak haznatt latwan magoktol, az varos hyrenekeol mezarlottanak [Kv; TanJk I/1. 347]. 1669: (A haznak) kő falaji is megh bontakoz(ta)nak, melj-ből nem hōgi hasznát sőt naponkint való kárát

tapasztalható képpen látván következni megirt Enjedi Márto(n) U(ram) ez okon ... házabeli részét .. adá örök árron megmásolhatatlanul ... Dési Makai Mihály Ur(a)m(na)k [Ne; Borb. I].

3. *dív is nyereség; cistig; Gewinn. 1570:* kerdy Zekely petert ha howa teotte Az zalonnakat, Azt Montha nekj, hogy Am Zabo Vinche komamnak adam chjak kewes hazonnal [Kv; TjK III/2. 13–4]. 1639: Keouettkezik ... szamuetes szerent annak meny hazna es kara lehetett, annak kj keresese, melynek fele, Gyulaj Ferencz Deak vrammal ualo Pecsetes Reuersalisok szerent mint kara, s mind hazna, fele Gyulaj Ferencz Deak vramat es maradekit, az fele Penigh Keczelej Gergely Deakot illetj [Kv; RDL I. 116]. 1757: Igazitást kívánnak a' Malmok ... hogy látodgyék bővebb haszonnal valo Gazdaság [Déva; Ks 92. I. 23]. 1829: a Theatrálístaságra való vágyakozás, az magát arra szánt jeles ifiúnak; maga jó viselete után(n) idővel, jó becsületet, hasznót, menedékét ígérjen [Kv; KvSzLt]. — L. még ETA I, 17.

Szk: *haszna jön vmiből* nyeresége származik vmiből. 1599: Niles Grünnen (80) ... vallja ... En es Razman Istwan, az Nagy Razman Adamnewal az mezarlas kereskedeseben egy tarsasagon voltunk, es ha my haznunk Jeott az mezarlasbol az eoregh azzonnak mindenbeol rezt Attunk [Kv; TjK VI/1. 381] * *haszna következik vminek* 'ua.'. 1837: Ezen Hellyért a Téglavető vagy Téglát vagy Taxát fog fizetni, amely által a Ns Városnak haszna következik [Dés; DLt 904 mell.] * *haszna lehet vmiben nyeresége* származhat vmiből. 1677: az szük időhöz kepest venne azzal bort vagy buzat vagy egyebet, az miből hasznok lehetne [Gyf; Hr 1/19] * *haszna lesz benne/vmiben*. 1779: ha ő Ngát a' Csikkók aránt Mustol kellettik ez esztendő(en) ki fizetnünk, ugy tartom Ngd(na)k kára inkább mint haszna leszsz a' vásárban [Kercsesóra F; TL. Málnásy László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. 1826: ezen ujj ductus által nem hogy terheltenék a tisztelt Grof Ur, sőt megbecsülhetetlen haszna leszsz benne [Msz; GyL].

4. *jövedelem; venit; Einkommen/nahme. 1507:* ha az touanok vala<my> hazna lezen halabol Az meg ozolyon kozottok* [NyIrK VI, 186 Cheh Istvan végr. — *Ti. a két testvér között]. 1549: az Johazoknak Ez fogaras folden ... fyezthywnk ... thelben Azon Joh haznabol Brenzeth Nyarban Azon Joh theyebewl vagyon Ellesse, ordabol, Semthyczebawl [Fog.; NyIrK VI, 375–6 Daczó Máté Nádasdy Tamáshoz]. 1590: Myerth hogj p(ro)pria potentia Jgy elte <az> my nekönk Jútott resz foldet ..., azt <m>ondgiuk hogy minden hasznaywal, az nagy hatalomnak terhével kéwannyuk mégh teölle [UszT]. 1603: Az Inctus annakokaert hwt zerenth tartozik megh mondany meny buzat vetet azon foeldben es el boronallasara mith keolteot kit az Actor tartozyk megh fizetny neky es az foeldnek haznat annak vthanna percipiallia [Kv; TjK VI/1. 262]. 1721: ada cserebe ... egj darab örökséghez

minden hozza tartozandokkal edgjüt arokjával kfi-pűjével hasznaival és karával <örö>kösön fiurol fiura meg masolhatatlanul [Malomíva U; Ben.]. 1755: (A határrész) tizen két Esztendő mulva minden fructussával, és hasznaival edgyüt a' Legeniekre* viszzá szályon [Nagygyeke K; Ks K. 80. — *Értsd: A tőszomszédos Légen lakosaira]. 1820 u.: az Sükesd Gáborné Joszájának az 15 Esztendejig valo hasznát meg kívánom [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

Szk: *haszna lesz vkinek/vminek. 1718:* A Molnáral rovást tartatok a mikről Vámat nem ad(na)k ha lesz valami haszna [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.]. 1779: Hogy az közönséges falu haszonvehető határát, mezőt, erdőt, rétét s Olt mejékít, míg csak legkisebb haszna akárkinek is léssen, azt az határpásztorok tartoznak hütök szerent minden haszonvehető helyekre gondot viselni és arról számolni [Taploca Cs; RSzF 150] * *hasznát elbirja vminek* elbirtokolja a jövedelmét vminek. 1592: Miért pedigh megh tiltotta(m) volt Capitan Vra(m) pechetiúel es az alatt el vette haznat azt keuanom előzőr megh mo(n)dgia hol vette az szabadsagot hogy el birja az megh neűezett eöreksegnek haznat [UszT 10/79] * *hasznát élvezzi vminek* vminek jövedelmét vki birtokába veszi. 1647: az peres Juhokot haidu János maga számára fejte, s eo vette el az hasznat [HSzj fej al.] * *hasznával élhet* jövedelmét élvezheti. 1671: Arbai* és mas helyeken liuő jöszaginknak semi hasznaival nem ilhetunk [Baca SzD; Rett. O. 5 Bánffy Sára nem sk lev. — *Valószínűleg Orbó (SzD)] * *hasznót fordít vkinek* a jövedelmet vki számára fordítja. 1782: abban mar a Familla meg edgyezett szoros kötés alatt, hogy a Hasznott magoknak fordítsák [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartók (59) jb vall.] * *hasznót gyűjt vmiből* jövedelmet gyűjt vmiből. 1604: Affelet hittel tartozik zamot a<dnj> arról az my haznot beleolle gyttet, es megh tartozik adnj [UszT 18/91] * *hasznót hajt (vkinek)* hasznót hoz (vkinek). 1738: mint hogy a mostani időkbén az passusokot nem az plájások, hanem az ő fge militiája őrzi, nem annyi hasznót ő fgének, mint az harminczadosoknak dolgozásokkal hajtának [Medgyes; SzO VII, 396]. 1772: eo Excellja Adámosi Malma ... kevész (!) hasznat hajtott le sülyedése, és silipje s Gáttya rosszasága miatt? [Kük.; JHb LXVII/2. 370]. 1789: ezen kérdésb(en) forgo Malom jo állopottyába volt, sok jo hasznót hajtott szüntelen [Désíva KK; GyL] * *hasznót hajtó* jövedelmező. 1741: hasznat hajtó Territoriuma [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. 1807: az én nyukhatatlan fáradságam arra vitt, hogy Esztendőnként bizonyos hasznotis hajtó Jokban részesüllyek [Kv; Incz. XII/3a br. Josinzi József lev.]. 1847: nagyobbára pusztá gyepes helyek mentől elébb nevezetes hasznót hajtó Erdővé átváltoztathassanak [Gyalakuta MT; EHA] * *hasznót keres. 1589:* eo kgmek Nem Akarnak oly haznot keresni, Aky a' keossegnek Artalmara legien [Kv; TanJk I/1. 104]. 1720: Popa Abrám a bányát nem építette az mint szokás fákkal nem támogatta, hanem tsak a hasznót kereste

[Nagyalmás H; BK ad nr. 184 Komba Péter (60) vall.] * *hasznót nem/sem vesz vmiből/vmiről* jövedelmet nem húz vmiből/vmiről. 1586: Az Espanok ... az három faluból* nem veottek Annj haznot hogy Az magok zolgalattiat kj kereshetek volna [Kv; Szám. 3/XXVIII. 6. — *Asszonyfya, A.- és P.füle TA]. 1749: a miölta a malom-(na)k Gátját a Kis Sajoiak el vágta az időtől fogva a malom vesztég ál Senki hasznat belőle nem vészen [Kissajó BN; BLt 6 Danyila Pask (50) jő vall.]. 1815/1817: (: fel dagadván a Malom miatt:) ki őnt, és ekkor legkissebb hasznót sem vészen belőle a M(éltóság)o(s) Udvar [Szu; EHA] * *hasznót szerez vminek* jövedelmet hoz vminek. 1596: kegték megh tekinche keőnieőrgeset*, mert főkeppen az mikor vendegles vagion igen nagy haznot zerez az Varosnak [Kv; Szám. 6/XXIX. 174 Bachi Tamás sp kezével. — *Mezaros miklosnak] * *hasznót vehető* jövedelmet hajtó (hozó). 1764: minden Sokadalmi hasznót vehető Beneficiumival tsak éppen a Balog Jussion biro Possessorok Gaudealhassa(na)k [Makfya MT; DLev. 5] * ~ *jő (ki) vmiből* jövedelem származik vmiből. 1677: az helynek felettéb való vad és soványságagoz képest, ... nem sok haszon jő ki belőle [Rákos Cs; CsVh 54—5]. 1810: Az Mgs Exponensek Territoriale Jussaik meg vagy(nak) de nem jöven haszon belőllek nem gyakorolják [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 333] * ~ *jőhet belőle*. 1815: töbetske haszonis jőhetne belőle* [O.nemegye BN; Ks 77. 19 Conscr. 496. — *A pálinkafőzőből]. 1822: mitsoda haszon jőhetett belőllek [Dés; DLt 1823. évi iratok között] * ~ *redundál vmiből* jövedelem származik vmiből. 1721: (A) Vad kert ... az előtt kaszálo rétvolt de ... hogy az uraknak valami haszna inkább redundállyon belőle kilenczedre tengeri buza földnek osztatot fel [Somlyó Sz; EHA]. 1784: Erdős, és bokros hely ... vagyon ... az Somos berekbe, mely tsak marha legeltető helynek tartatik, mind az által az rajta találató kevés Somfákba az azoknak gyümöltséből ... szokott egy egy kevés haszon rendülni belőle [Galambod MT; EHA] * *beveendő* ~ befolyó jövedelem, bevétel. 1792: a rája* téendő költséget a proportione bel vévendő haszonból végye ki [Ádamos KK; JHb XIX/34. — *Ti. a ványoló kallómalom építésére] * *halbéli* ~. 1744: (A) halbéli haszna* két egyenlő részre osztodott [Tóhát TA; JHb XI/17. 6. — *Ti. a tőé] * *pénzbéli* ~. 1675/1688 u.: Minden nevel nevezendő itt való Jozzagomb(an) levő iővedelmeket, penzbéli, es egyeb haszonra valokot, szorgalmatoson fel circaly [Borb. I Petki János instr. csikcsicsai fb-bírájához] * *semmi haszna (nincs)* semmi jövedelme (nincs). 1746: kedves Eocsém Ur(am) Kantai Malmomban belément melyből magának majd semmi haszna, nékem pedig nagy kissebségem következett [Ap. Apor Lázár Apor Péterhez]. 1754: sohunnat semmi haszna nem volt [Gernyeszeg MT; TGSz 16] * *semmi hasznót nem vesz vmiből* semmi jövedelme vmiből. 1744: Veselényi Mária Asz. ő Nga a Gáttnak két rendben let el szakadása után Semmi hasznót azon Thoból nem vótt [Tóhát

TA; JHb XI/17. 10] * *semmi* ~ (nincs/sincs) *vmiben* semmi jövedelem vmiben. 1779: semmiféle keresetünk, egy kis oconomian kívűl, nincs, mert a marhatartásban Erdélyben kevés vagy inkább semmi haszon sincs [RettE 399]. 1796: a milyen gyarlo vásár mutatta magát Szeredán mint hogy leg nagyobb szorgos dolog ideje volt az Hordásnak tartottam (így l) hogy Semmi haszon nem lesz a Vásárba [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] * *tiszta* ~. 1815: az ezen kortomából, bor termés idején bé jővő Esztendei tiszta haszon 25 Rf [O.nemegye BN; Ks 77. 19] * *vmiből (be) jővő* ~ vmiből származó jövedelem. 1742: Vagyon Sendelyes kő Malom ebből jővő haszon mennyire extendálodhatnék nem tudatik [Pálos NK; Ks 10. XI. 19]. 1826: Ezen Fényes Havas az ide való Birtokos Urak által közre bíratvan, az abból bé jővő haszonis a' Birtokos Urak között az örökséges Telkek Birtokához képest proportionaliter fel osztatik [M.gyerőmonosor K; EHA] * *vmiről elvett* ~ vmiről élvezett jövedelem. 1592 k.: azt kiwano(m) Eoseomteol Atiamtúl marat eoreoksegemet kezemb(n) erezetek minde(n) rolla ell vot haznailal [UszT]. 1606: Az mireol ziksegit bizonyitok teorüentis kerek. Attúl fogúa rúlla* el vett haznatis megh keuano(m) [i.h. 20/257. — *A földről].

5. termés(hozam); recoltá; Ernte(ertrag). 1570: Neste Pays Iarto Illyesne vallya ... az Te veodnek adwk az zeolet, hala Istennek hogy az en vram megh valhatek teole mert Nem Mywely vala, chyak az hazna kely, vala neky [Kv; TJK III/2. 178]. 1586: az Kozmasi Becz Palne haza mellet az Nagy Tanoroknak az fele hasznaert minden esztendeoreol Eztendeore fizettek az Blaskoieknak [Csekefya Cs; BK Misc. 1145—78 Imreh Ambrus ns vall.]. 1600: az Semienfalui Gegeő Lukach en hozza(m) minden eztendeobe(n) fel ieótt sokzer, en theőlle(m) kerte, neki aggia(m) munkaiaba(n) az Jofeöldi kertinek haznath [UszT 15/36 Blasius Weres de Farczad pp vall.]. 1647: mikor osztotunk volna az Harsongarti fel hold szeőleőbeől reszt kerek vala, monda hogy ... cziak szinten engedelemből műelték az szeőleőnek hasznaert [Kv; RDL I. 27 G. Zephner alias Varga (41) vall.]. 1750: volt én nekem egy darabocska kaszálo rétem ..., által adam kezében bocsatam ... két forintokert úgy hogy egy szeri haszna el vétele után akar mikor tartozzek ki bocsatani pénztét meg adván [Szentimre MT; Ballev.]. 1809: ezen Földből edgy darabot az Ur el borozdoltatott potentiose ... és annak hasznátol Spolialta az exponens Urat [Felőr SzD; Bet. 6].

Szk: *hasznát feltakaríthatja vminek* a termését betakaríthatja vminek. 1683: (A zálogos jószágot) ha olly(n) időben rehabealnok ... Lukacz Ferencz Vra(m)tol az mikor megh haszon vevő földének vetemenynek gabonainak hasznat fel nem takaríthatta volna azon Esztendőben, ... szabadoson, minden veszekedes nélkül eltakaríthassa ő kgme minden fele gabonáját rolla [Sófva BN/Sv; Ks 14. XXVII. 3] * *hasznót elvesz vmiről* vmiről

a termést betakarítja. 1667/1687 k.: (A) Praedikátor házához hagyatott Szőlőnek állapattját így hadtuk midőn a Szövérdi Praedikátor a szőlőnek hasznát el veszi ..., a metszésnek idején messe meg s fedgye el, ha más esztendőre meg marad vegye el hasznát [Szövérd MT; MMatr. 125]. 1815: a Tekéntetes Ur vette a hasznat rolla ... ezen földnek Soos Ur felől elő borozdája volt [Kv; Pk. 3] * *eltakarja a hasznat vmiről* vmiről betakarítja a termést. 1598: abban az Cherelt feoldben, az Makay Leorincheben, Egy feleol Tyz Rudat szantatot el, Eordeóg ferencz Vram az szeliben, az hozzabán Tizen hat Rudat, melyet elő kegyelme Be is vettetett vala keollessal es elis Takara rolla az haznot [M.fodorháza K; Ks Kowachy Istwan vall.] * *lekel róla a ~* leszüretelődik róla a termés. 1667/1687 k.: ha penig más Praedikátor következnék, ha a szőlőt bírn akarja hasznával édgýűtt, a metszésnek s fedésnek árrát az előtte valo praedikátornak adgya meg ... más helyb(en) menve(n) is bírhasa el, mig akkori haszon le kelne rolla [Szövérd MT; MMatr. 125] * *semmi haszna vmiről* semmi termése vmiről. 1804: álicsa az actor, hogy a honcsokon ... egynehány részt megvett volna, ..., 4 részek közül a megvett 3 részről semmi hasznok nem volt [Szárhegy Cs; RSzF 129].

6. hozam; proodus; Ertrag. 1584: Eppel Chereselne vallia, Egi tehenem vala, es vgjan Alkalmoson giwteottem vala vaynak valot, es mikoion keopwlenem Ieowe hozza(m) Zelesne twzert, Es ell Mene a' Twzel, es az en vayam es tehenemnek minde(n) hazna el vesze azontul mihelt el Mene, es ky kellett eottenem [Kv; Tjk IV/1. 251]. 1600: Az en marhamot pedig ez fejeós Juhai(m)-nak az egy hetigh ualo hasznat duplaual az Articul(us) continentiaia zerent restitultatni keuano(m) a' teórienteöl [i.h. 15/81]. 1667: (A major) az elő kegme juhaiba(n) felette sok károkat teott, s mind penigh az juhoknak hasznat igen károson savanyúl es haszontalanul administralta [Dob.; WassLt]. 1710: A Juhok is a mi kevés még maradt benné numero 22 mind eddig elé késennél^a vadnak, es azok(na)k hasznokbol küldöttém volt egy kis tuocskat [Vacsárcsi Cs; BCs. — *Elfrás kezennél h.]. 1749: Az Juhok hasznabol Vaiat perczipialtunk az iden haro(m) lo itato czieberrel Irostol [Kv; Szám. 26/VI. 480]. 1806: Ha Szent-János-napig fevend valamely marhát, tartozik a bács fele hasznával, ha pedig Szent János-nap után is valami kevés téj lévend benne két-három hétig tartozik egész hasznával [F.rákos U; RSzF 199].

7. 1742: Tudode hallottade hogy az Gárgyásiak-(na)k bányaajok bé szakadván es sok hasznok az Istalljban szakadván azt ki hordotta ki az Istalljból? [Asz; Bosla vk] Tudom 's láttam hogy a' Gargyasi bányából szakadott altal haszon, de mennyi volt Isten tudgya, hallottam aztán szaz harmintz azutan szaz hetven párral^a hogy lett volna [Torockó; i.h. Ekárt Gergely (27) jé vall. — *A pár egykereki két füles, bányászargonczá' (Jankó TAszT 201)]. 1775/1781: abban

az időben igen nagy haszon ment bé azon Bányák-ból, el is híresedtenek volt jószágokra nézve, mert igen gazdagok voltak [Porkura H; JHb LXXI/3. 426]. 1780/1804: ha valakinek kaszáloján, vagy szántó földnek találtatik a' haszon, a' Bányának foglalandó Hely, meg betsültetvén, betsü szerént a' helynek gazdája ki fizetessék [Torockó; TLev. 2/4. 3].

8. használat; întrebuințare; Benützung. Gebrauch. 1814: A' Csorda bé rekedvén jászolljra a' Falu hasznára ki adott mag lo ismét viszá mégyen irt gazdájához [F.rákos U; Falujk 85 Barabás Áron pap-not. kezével].

Szk: ~ra fordíthat milyen célra (fel)használhat. 1784: ezen kaszálo helyly, ... nem termett szénát, hanem tsak Sátét es Nadat es egyébb haszonra nem fordíthatták, hanem tsak Házakat, aztagokat es egyébb féle epületeket fedni [Kisrápolt H; JHb XXXI/51. 9] * ~ra fordítható felhasználható. 1817: Mü ugyan többed Magunkal ezen Erdőt meg járok ... Az Almás felől valo bé harapodást ... 100 Szeker jo túzi es egyéb haszonra is fordítható fára betsültük [Déva; Ks 111 Vegyes ir.] * ~ra fordítható (fel)használtatik. 1699: fordíttassék ötszáz forint a' Kolosvári Farkas uttzai Templomnak szükségére, ugj hogj azon Summa más egyéb külső haszonra ne fordíttassék, hanem az említett Templomnak éppítésére [Kv; SRE 63]. 1790: ezen meg irt Bírásznak pedig Exequutorai a' Szöllős gazdák légyenek es a mie talaltatik az ollyaten hibázat Szemelly(ne)k abbol végyenek Contentumat a' közönséges haszonra fordíttassék [Karácsonfva MT; Told. 76] * *haszna vétele vminek* vminek használata. 1711/-1792: haszna vételiért az földeknek Moyses Déák Uram Annuatim vászon, es valami Zabolai gyoltsbeli jó-akarattal legyen ő Kegyelmenek [Albis Hsz; BLev. Transs. 32] * 1681/XVIII. sz. m. f.: Forroi also tot Molmostol a' miképpen moston vagyon, es mind(en) felé hasznok vételével egyűt egészen adák es engedék Lugosi Ferencz vram-(na)k, es Feleségének Nmts Barcsai Anna Aszony-(na)k szabados bírásokra es hasznok vételére [DobLev. I/28a].

9. haszonvétel; folosire, folosință, obținere de folos; Nutznießung, Nießbrauch. 1697: az Ecclesianak es Collegium(na)k Tiszt Totfalusi Kis Miklos Uram keze alat levő Typográfiáját meltan veszedelemtül felthettyük ... tétessék el bator-sagos helyre es conservaltassék az Ecclesia számára jövendő beli haszonra [Kv; SRE 52. — L. erre Jakó, ErdF. 40 kk; a teljesebb szöv. i.h. 348—9].

Szk: *gané/ganézs haszna* a trágyázás haszonvétele/haszonvételi ideje. 1701: a foldeket adgya Kelemen Mihály gané hasznáig ilyen conditional, hogy mig gané haszna ki telik ... ki ne válthossa [Remete Cs; LLt]. 1763: a Specificalt földet gané hasznáig, az az tizen négy esztendeig Veres Mihály békeségesen bírhasa [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. 1767: a mig a Ganézs hasznát ki nem vészi [Köpec Hsz; Köpeci lev.] * *hasznat elvesz vmire*. 1816: (A földet) ugy adák Zallágban Gyujto Martonnak hogy, mig porgoláttýára négy hasznot el

nem veszen adig ki ne valthassak [Szentimre MT; BalLev.].

10. ~ *nélkül* a. hasztalan(ul), hiába; inutil, degeaba; nutzlos. 1772: A második Ocularis Revisiohoz is haszon nélkül ragaszkodik a' Novizáns A. eö Excellenciaja [Kük.; JHb LXVII/236]. 1804: Délután keresett a Rector de én el mentem volt Kapjomba*, és így el nyargalt az idő haszon nélkül [Dés; KMN 8. — *Kapjon, a várostól nyugatra a második falu]. — b. csak szk-ban: numai în construcții; nur in Wortkonstruktionen: ~ *nélkül* áll. 1789: ha annak rendi szerént viselték volna gondgyát annak utánna is azon Malomnak, az árvíz nem bánt volna olyan rutul véle, hogy hat esztendeig minden haszon nélkül állyon vesztég [Abosva KK; GyL] * ~ *nélkül* hever. 1782: kertye mellette mind pusztájában haszon nélkül hever máigis minden ember Toldalagi Pusztájának nevezi [Galambod MT; Told. 29]. 1812: (A kifizetésből) Semmi Sem lőtt mert az alkalom Szerint is 4000 Rfamis atan hever minden haszan Nélkül [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám kezével] * ~ *nélkül* levő adósság. 1799: az Árvák részére az haszon nélkül levő adósságok* a számadásb(a) fel nem vétetődhetnek [M.egregy Sz; Somb. I. — *Értsd: kölcsönök] * ~ *nélkül* vagyon hasznót nem hoz. 1779: A' Menes tartás mind Szótsón mind Sorostélyon Ngd(nak), úgy tartom, minden haszon nélkül vagyon ... Szótsón a' Tavalyi sok szénát (me)g emésztette az a' tsig-big menes, azonb(an) egy krajcár haszon sem fordult vissza [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez] * ~ *nélkül* való termést nem hozó. 1766: A' Budős kut nevezetű helyben (sz) ... egy része arkos gödrös és haszon nélkül való hely [Marosagárd MT; EHA]. 1777: egy haszon nélkül való pallag [Köpec Hsz; EHA]. 1815: egy nagy haszon nélkült való árok [Bálványosvárálja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1301].

11. eredmény; rezultat; Ergebnis. 1757: Azt monda Kratsun hogy feles Medve Vagyon a falu vegire bójárnak a törögbuzára, a Puskasokat kopokkal együtt fel küldeni minél hamaréb ne Sajnalja Ngd, úgy az petzér alá egy Lovat, mert úgy járhatta jól meg a Sűrűt s több hasznunk lészen, nem töltyük hijáb(a) az időtt [Retteg-Kendilóna SzD; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz].

Szk: ~ *lesz* vmiben eredménye lesz vminek. 1653: Bogáti János és az apám jó reggel oda menének, ... hogy a töröktől, tatártól vissza kérjék a városi népet; de abban igen kevés haszon lőn kettőt fogtak elbocsátani [ETA I. 65 NSz] * *nincs* haszna nincs eredménye. 1746: az őcsem maga viselesit pennara sem tudom venni, ... elege volnank rajta hogj valami jot csinálhatnank belolle, de nincs haszna mentest el fordul [Hsz; BLév.] * *semmi* haszna vminek semmi eredménye vminek. 1708: Néeb Márto(n) Ur(am) Mester Társunk, sok alkalmatlansággal mortificálva(n) az B. Chéhit, ugj annjira hogj nem léve(n) semmi haszna, minden jo admonitionak, sem fe-

njitek(ne)k, sem compicalas(na)k, ... teczett az B. Che(ne)k p(ro) exemplo alior(um), es az maga továbbá valo maga meg tartoztatására nézve helyibol ... ammovealtatik [Kv; AC]k 67]. 1809: Sok rendbe meg tettem a magam jelenteseimet hogy az Utakat meg tsinaltasak de anak Semi haszna s foganatja nem volt [F.boldogasszonyfva U; UszLt ComGub. 1657] * *semmi* ~ *va* nem lesz semmi eredménye nem lesz. 1658: Urunk Szamos-Újvárra jöve, és ott gyűlést hirdete a nyomorult, siralmas és romlott országnak. Mely gyűlésnek exitussa nem lőn semmi haszonra [ETA I, 165–6 NSz].

◇ Szk: *haszna* elkel vminek érvényét veszti; a-si pierde valabilitatea; Gültigkeit verlieren. 1637/1639: Vagjon Egi Inuentarium varas Pechetj alatt Jmmar hazna ninczen, ... vagjon Egy mas Inuentariu(m) ... annakis el keolt az hazna [Kv; RDL I. 111] * *hasznát* elveszi vminek a trage folos din ceva; aus einer Sache Nutzen haben/ziehen. 1816: Daradits Mihály .. tartozik utánajárni az elkárosodott bikának, és aki tartozik vele a communitásnak lábön hasonló jó és szép bikát, akárhogy is (: akárki a hasznát elvette ... vagy kötelességét nem tette:) kiállítani [Szár-hegy Cs; RSzF 180] * *hasznát* ne vegye vminek a nu trage folos din ceva; soll keinen Nutzen aus einer Sache haben. 1736: Torda Városában ben, és határán ... ha miket .. Atyánk vagy távul léte vagy invigilantiaja miatt el foglaltak ..., ne bírják, ne építsék, ne colallják hasznát ne vegyék [Torda; TJkT 1/125]. 1812: a' Nagy Aszszony a Legényeket arra erőltette, hogy ... a szemérem Testét egészék meg. A' Groffné pedig meg markolván annál fogva valo hurtzolásá közben így szollott: minjárt leszakaszom, hogy senki is hasznát ne vegye [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Erésbeth (44) grófi mosóné vall.] * *hasznát* nem/sem veheti vminek a nu-i putea fi de folos; den Nutzen aus einer Sache nicht haben/ziehen kann. 1573: Meg Ertettek Eo K. varoswl az chiasar lewelet ... Arrol hogi eo N. Az Baszanak ez lewelet kwlde meg, Es adna Ertenyek, Mert kylemben hasznat Nem vehetik az Aros vram [Kv; TanJk V/3. 94a]. 1735: a Jozságnak ... majd mi hasznát sem veheti a Mlgs vr [Kendilóna SzD; TKI]. 1737: Ez a Hellyecske, olly rosz, és vizes, hogy tellyességgel hasznát nem vehetni [Vadasd MT; Ks 14. XXVI. 4] * ~ *nem* vedő haszonvehetlen; nefolositor; nutzlos, ohne Nutzen. 1771: az also Kerekek ... az Királyfalvi Malomnak felépítése után ... Haszan nem vedőké Lettenek [Dombó KK; JHb XX/26. 4] * *nincs* haszna vminek haszonvehetlen; nefolositor; nutzlos, ohne Nutzen. 1637/1639: (Az inventáriumnak) noha Jmmar hazna ninczen, de megh is az Tutor az Aruanak Emlekezetere megh tarchja [Kv; RDL I. 111]. 1638: most ollian szep kovet vagunk hogi mint az Ezüst ollian fenies de miért ninczen haszna Isten tudgia [Torockó; Thor. XVI/1 Erasmus Bartha (39) jb vall.]. 1696: egy darab Csére, mellybol a két malom gattyat neha toldozzak, foldozzak belölle egjeb haszna ninczen [Gyeke K; LLt

75] * *semmi hasznót nem tehet* közösülésre, ill. nemzésre képtelen, impotens; impotent; impotent. 1716: Harinai Miklosne Aszszanyom maga mondatta, hogy az Ura hozza mégjen eczakákon, de csak heaba, mert nem tehet semmi hasznót [Nagyida K; Told. 22] * *semmi ~ra való* haszontalan; nefoliositor; nutzlos. 1604: Az haznak padlajat mind uzendeo marhat, ahogj fedetlen allot regteol fogua az haz, lehet hagi zoigaink hantak le az hazrol, de az sem uolt semmi hazonra üalo [UszT 18] * *semmi hasznát nem tapasztalja* semmi hasznát/hatását nem látja; a nu vedea nici un folos pe urma a ceva, a nu avea nici un folos; keinen Nutzen/keine Wirkung sehen. 1823–1830: Öxcellájja Írja magáról, hogy az orvosságokkal él, de semmi hasznát nem tapasztalja, hasonlatosabb az holt elevenhez, mint az élőhöz [FogE 213] * *semmi ~ vmiben kb. nincs semmi jó vmiben*; a nu fi nimic bun în ceva; (aus einer Sache) keinen Nutzen haben. 1638: a kezd njaualljaia merő rossz abba(n) bizonyj semy haszon csak Swuótenj, Suhajtanj, es szitkozodnj tanittia az embert [KJ] * *tulajdon hasznára él vmit* maga számára használ vmit; a utiliza/întrebuința ceva în folosul său; für sich benützen. 1800: aztot maga tulajdon hasznára élte [Dés; DLt].

Ila. 1592: hazonwal [UszT]. 1596: (a földeknek) haznok [Szentmihályfa TA; JHb XXIII/3] | haznakot [UszT 11/77]. 1615: haznjual [Gyf; SLt AB. 8]. 1663: (a juhok) haznok [HSzj orda al.]. 1681: hasznomot* [Casz; SzO VI. 392. — *Uo.: szolgákot, proventusokot, számokot, tudósításokot] | a magok hasznokrol [VhU 198]. 1710: az magok hasznokra [Cafkszereda; Borb.]. 1717: hasznokot [Mezőméses TA; Ap. 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. 1722/1826: hasznáját [Lodormány K; SzentkZs Lodormányi dözma 84]. 1757: haszanért [Torockó; Bosla]. 1764: haszنام [Kóród KK; Ks CII. 18]. 1767: haszنامat [Koronka MT; Told. 19/33]. 1768: haszan [O.sályi KK; Berz. 3. 7. C. 4]. 1770: haszنام [Déda MT; LLt]. 1772: haszنامot [Kük.; JHb LXVIII/241]. 1774: haszنامakra [Mocs K; KS Conscr. 24]. 1778/1813: haszنام [Balázsháza Sz; JHb LXX/6. 25]. 1782: haszنام [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 15]. 1792: haszنام [Mezőbánd MT; MbK XII. 82]. 1802: haszan [Borsa K; EMLt]. 1803: haszنامakra [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1804: haszنام* [Makfa MT; DLev. 5. — *Értsd: haszنامuk]. 1805: haszan [Benedek AF; SLev. 1]. 1819: haszan [Omboz K; KCsl 16]. 1834: haszan [Dés; DLt 446].

haszonbér 1. haszonbérleti díj; bani de arendă; Pachtgeld/zins. 1841: Ezen folyó 1841-dik évi Szent György hava 17-dik napján estve közönséges falugyűlése tartatván Mihály János falubíró házánál, ahol is általadtuk udvarhelyszéki ... a Bük erdőnkön lévő hasznunknak való veszendő fákat, ... s így azon fenn írt materiáért mostontól fogva karácsonyig ígyérének haszonbért 4 személyre ... húsz Rforintokot váltóba [Taploca Cs; RSzF 126]. 1851: köteles leszen az írt Bérnök

ezen haszonbért felévenként mindég előre beszolgáltatni [Kv; Pk 3].

2. haszonbérlet; arendă; Pacht. 1834: a' megnevezett Redoutti tántzólo-terem, a Maszkarás Báltarthatás Jussával haszonbérbe* [Kv; KvLt 4401. sz. városi nyomt. — *Kiadatik]. 1845: Pagocsa Birtokos Nemes Barla Pétra ő kegyelme... azonm Zsellér telkét Haszonbérbe ... a fenn tisztelt Udvarbíró Ur által is ígéré [Mezőpagocsa TA; TSb 37].

Szk: ~be ad. 1850: ezenn kérdésekre azon szárnyalo hir kénytetet, hogy Nságod Szt György napkor a Jóságot haszonbérbe akarja adni [Széplak KK; SLt évr. — Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. 1854: En Özvegy Petrichovich Horvath Ferentzné G. Wass Antonia, ... adom haszonbérbe a Felső zsúki* Jóságomot [i.h. — *K] * ~be adatik. 1843: A K Monostori Papíros gyár első Haszonbérlo Mauvilovits Emanueltól viszsza vétetvén második Haszonbérlo Bogdánfi Gábor Urnak haszonbérbe adatik [Km; KmULev. 2] * ~be kivesz. 1834: a' kiknek szándékjuk lenne ... haszonbérbe kivenni* ..., kötelesek ... a' Város mostani Praetorius házánál megjelenni [Kv; 4401. sz. városi nyomt. — *A Redoutte tántermet. — A teljesebb szöve fennebb]. 1847: Makai ... Bakos György Uram eö kglme ... az ... Uradalomhoz tartozo bogártelki két kövű lisztelő malmot és malomházat haszonbérbe ki vette [Bogártelke K; KmULev. 2] * ~ben tart. 1842: ő a midőn a kardasfalvi Malmat Haszonbérben tartotta akkoron mitsoda állapotban volt? [Kv; i.h. vk. Verestoy Cséri Farkas szb kezével] * ~be vess. 1848: a' Kolos Monostori Királyi alapítványi Uradalomnak ... két szobából álló alkalmatosságot folyo 1848ki martius 18-án a' csödülok hiánya miatt egyezés uttyán ... haszonbérbe vettem [Kv; i.h.]. 1867: haszon bérbe vetik legifjabb gróf Teleki Domokos ur ... birtokait, hat egymásutáni évekre [RLt].

haszonbértes 1. haszonbérbe vett, haszonbérlet; luat in arendă; gepachtet, in Pacht genommen. 1855: Lörintzibeni haszonbértes hadájommal határos Sovár nevű Kaszálóját ... ki vettem haszonbérbe [Mv; TSb 27]. 1873: (A) haszonbérlonek a haszonbértes birtok mellett van magánok inkább gondolzza a magáét mint a más s ugys hallottam hogy azon haszonbértes jóságrol a magáét még trágyázta azon ember mely most benne van [Szombatfa F; Pf].

2. (haszon)bérleti; de arendă; Pacht. 1852: midőn... Néhai Bartok Ádámnak Jóságat haszonbérben ki vettem akkor az 1848ik évben termett Török buzát és Bort nékem által adták oly feltétel mellett hogy a Haszonbértes évek kitéltével ugyan csak Törökbuzát, és Bort adgyak által annyi mennyiségben [Szentbenedek AF; DobLev. V/1328 Csiki Elek kezével].

haszonbéri haszonbérleti; de arendă; Pacht. Szk: ~ egyezés. 1850: Mely fenn írt haszonbéri edgyezést, mi mind két edgyezkedő felek magun-

kénak esmérjük és valljuk [Ne; DobLev. V/1298]
 * ~ *idő*. 1850: A kibérlett alkalmatosságokból a haszonbérletnek a haszonbéri idő lefolytával nem leszen szabad kiköltözni, míg nem számoland [Kv; KmULev. 2] * ~ *részlet*. 1858: Ha fizetési ratakát pontosan meg nem tartanám az esetben a tulajdonos Grof Ur vagy örökösei jogosítva légyenek a terminus eltelte után fizetetlen lévő haszonbéri részletet ... hatos kamatjával legrövidebb szoper utján fogadjának, 's az abban-lévő Redoutte nagy Tántzoló-Teremnek ... haszonbér' ideje ... kitelvéen .. a' kiknek szándékjak lenne haszonbérbe kivenni ..., kötelesek a' Város' mostani Praetorialis házánál megjelenni [Kv; KvLt 4401. sz. városi nyomt.].

haszonbér-idő haszonbérleti idő; termen de arendä; Pachtzeit. 1834: Kolosvár Sz. K. várossa úgy nevezett Fejér-Ló Vendég-fogadjának, 's az abban-lévő Redoutte nagy Tántzoló-Teremnek ... haszonbér' ideje ... kitelvéen .. a' kiknek szándékjak lenne haszonbérbe kivenni ..., kötelesek a' Város' mostani Praetorialis házánál megjelenni [Kv; KvLt 4401. sz. városi nyomt.].

haszonbérlet haszonbérleti idő; termen/timp de arendä; Pachtzeit. 1843: Királyi Arendä 's más közbe jöhető Rovatal terhe ... a Haszonbérlet ideje alatt a Haszonbérlet feneklik [Nagylak AF; DobLev. V/1248. — A teljesebb szöv. *haszonbérlet* al.].

haszonbérlet haszonbérlet, haszonbérbe vett; arendat, luat in arendä; gepachtet, in Pacht genommen. 1843: Királyi Arendä 's más közbe jöhető Rovatal terhe (: az' Insurrectiona terjedt kivéve:) a' már nevezett Haszonbérlet portiójának a Haszonbérlet ideje alatt a Haszonbérlet feneklik [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

haszonbérlet I. mn haszonbérleti; de arendä; Pacht-. 1843: hogy ha a Haszonbérlet Évek le foljta után, azt megint Haszonbérlet adószándékom leendő, akkor is prioritása lesz mostani haszonbérletnek mások felett [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

II. fn bérlet; arendas; Pächter. 1842: Kapitány Kristoff haszonbérlet* [Dés; Törzs. Dési Taxálástak 68. — *Aláírásban]. 1843: A K Monostori Papiros Gyár ... által adatik a Haszon bérlet Urnak [Km; KmULev. 2]. 1857: a' malom inventálódik, és oly állapotban, milyenben az inventáláskor átadódott, tartoznak a' haszonbérlet a' Tulajdonos Báro urnak átadni [Algyógy H; Born. E. IXf.].

haszonbérlet haszonbérleti; de arendä; Pacht-. 1850: Alább irtak ... lépünk egy más között a következő meg másolhatatlan egy évi haszonbérleti edgyezésre [Ne; DobLev. V/1298].

haszonbér-summa haszonbér-összeg; sumä pen-tru arendä; Pachtgeld/summe. 1845: (A) 80 Rhé-nens Forint Haszonbér sommának felit ... tar-

tozik . pontosonn bé fizetni [Mezőpagocsa TA; JHb 37].

haszonélvezeti. E szk-ban; in această construc-
 ție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *jog drept de uzufruct*; Nutznießung(recht). 1862: csak az ideig-
 lenes haszonélvezeti jogra nézve tesztem e' rendel-
 kezést, önként értetődik, hogy hasznát élvező
 leányaim arra semmi nemű terüht nem fektethet-
 nek [Kv; Végr.]. 1863: Kedves Nöm Konnerth
 Ers'ébeth ... maradjon és lakjék ... házunkban
 és telkünkben, s azt teljes haszon élvezeti joggal
 bírja és használja [Kv; i.h.].

haszonkeresés 1. nyeréskedés; afacerism, spe-
 culă; Gewinnssucht. 1722: A kik ... pénzeket
 bizonyos ezüst, és arany Zallagokra elocállyak és
 hetenként minden forintba egy pénzt, némellyek
 egy krajcárt vésznek, ezek(ne)k efféle fukar és
 szerfelett Capitalisokat aequalo haszon keresések
 interdicáltassék [Ks 18. XCIII gub.].

2. haszonhajhászás; goană după câştig; Profit-
 gier/jagd. 1826: (A) Tanuk egyenlő vallomása tiszta
 bizonyítások szerint ... az igaz haeresek(ne)k
 ... nagy Praejudiciumokra, nem annyira haszon-
 keresés, vagy reá szorulás tekintetéből, hanem
 inkább a Fellperesek(ne)k boszontására az erdő-
 ketis pusztithasa a Pernek célba vett hoszszas
 hurczoltatásával [Ne; DobLev. V/1114. 3a].

haszonol vminek hasznát veszi; a trage folos
 din ceva; aus einer Sache Nutzen haben/ziehen.
 1820: (A kaszálót) Káros volta miatt haszonolni
 nem lehet ... fűvit meg étetik a helyit pedig
 a Sertések fel hánnyák [Martonos U; Pf.].

haszontalan I. mn 1. hasznavehetetlen; nefolo-
 sitor; nutzlos, ohne Nutzen. 1578: minden heleket
 kik retnek walok wolnanak, meg Jarion megh
 lasson, es a midön hozzá érkezhethet towisektol es
 egyeb haszontalan faktol, megh tiztichon, hogy a
 midön Jdeie lezen, elegendendő Zenath takarhas-
 son rolok [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr.
 E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104-6 V. Kovachocz
 ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1586: lathwan az
 három olah falunak* Sok eztendeoteol fogwant
 Veszekedese haszontalan voltat vgy Anniera hogy
 Inkab kezdene az Varos az falukra keoltenj hogy
 sem mint beleolle hasznot Venny Annak okaert
 Wgiekezwen Valamy Io moddal ennek Vthana
 Az falukat Rendelnj, ... meg Akariak latogattatnj
 eztendeonkent Az három falut es Jozagot [Kv;
 Tanjk I/1. 40. — *A.- és F.füle, Asszonyfva
 TA, a város három jb-faluja]. 1687: adatat ki
 kamara Ispán Uram ő keglme aféle Birság
 apro csulyabulya két haszontalan ökreket in f.
 5./5 no 2 [Máramarossziget; Törzs]. 1730: talat-
 tatik egj el veszet földből asott Szylva Aszalo
 haszontalan [HSz *szilva-aszalo* al.]. 1781: a Ta-
 tár kut nevezeti helyben ... egy haszontalan
 Csere bokros erdő [Kányád U; EHA]. 1827: Egy
 haszontalan rosz fenyő Kádatska [Koronka MT;
 Told.]. 1853: abban* vagy semmi, vagy csak ha-

szontalan lénás gabona terem [Kv; Pk 3. — *Ti. a földben].

Szk: ~ná lesz. 1717: Az Mi fűvünk a Militiatol maradott volna is ... az nagy szárazság miatt haszontalanná lett [Cszs; INyR]. 1791: Egyszeri trágyázás megtart 6 esztendeig oly megjegyzéssel, hogy a trágyázás holt fogtán vagy tölte felé essék, nem pedig újságra, mert különben a földön elterített ganéj megféggesedvén azok által minden zsirjától megfosztatik és haszontalanná lészen [Backamadaras MT; NNyV 352]. 1793: Sajtois volt azon az életen; ... de a' Köble haszontalanná lévén a' Balas István Apja Balás János fiaival szerzeték és csinálták a' mostani Köblit [DLév. 2. XI. 4] * ~ná tesz. 1757: (A) viz és mocsoja az épületek alá szivárogván mind kapu közit, ugy Erferítő háznak Pintzéit rövid idő alatt haszontalanná teszi [Déva; Ks 92. I. 23] * ~ná tétel. 1740: a' Rósa Hegj oldalából, meg engedtetik ő Ngá(na)k, hogy kőveket hordathasson, tali Conditione, hogj a kővekkel haszonvővő Rétünkét ő Nga ne obruáltassa, haszontalanná ne tétesse [Dés; Jk 543b].

2. használatlan, hasznavehetetlen; inutibilis; unbrauchbar, unnütz. 1625: mint egj három lepesni szelliessegit (l) ualo porondos keouczes es hozontalan feoldet ismertünk hogj által szakasztot volna az uiz [UstT 176]. 1690: meg engettük; hogj ... új malmot építtethessen és azon Szakadekjának folyrát (l), hogj az Marusnak derék folyamában viszsza ne szakadjon, az említett Petelyei határon, egj darab, viz hatta haszontalan földnek által ásátásával és azon Marus szakadekja martjainak szűkséges helyeken való való* meg erősítetésével kívántató módon procuraltathassa [Bál. 52. — *Így kétszer l]. 1732: Sillye nevű helyben vagy on egj haszontalan bokros hely [Kórod KK; Ks 12. I]. 1818: Szabo mezeje ... haszontalan hely [Küsmöd U; EHA]. 1827: a Hangába ... el süllyedezett haszontalan hely [Nagykond KK; Told. 31].

Szk: ~ná tesz. 1759: ha azon igen káros új Malmot meg is fel építhetné, és annak Gáttya meg köttethetnék Patak(na)k vizét ugy fel tolyná ... hogy .. sok szép és hasznos szántó fölgyeit, kaszáló réttyeét(!) az Expónens Communitásnak el borítván éppen haszontalanná és Semmivé tenné [Mv; EHA]. 1770: (A) földet ... a nagy hegyről le folyo patak kövel, porondal töltötte el, és haszontalanná tette [Nagyrápoly H; JHb XXXI] * ~ná tétel. 1770: ezen helyet nem de nem a hegyről le folyo eső, és hová töltötte fel porondal, és követel, lévén igen magas hegy, és árok le felé a hegyről azon helyetkére, mely miat tetetett haszontalan? [H; JHb 17. 3 vk].

3. értéktelen; färrä valóare; wertlos. 1826: találtunk egy öszve maroknyi apro fejr régi haszontalan pénzeket [Szentdemeter U; MvLt Ust-i anyag 8].

4. kb. semmirekellő/való, mihaszna; netrebnic, puslaka; nichtsnutzig. 1696: ketten vagy háromn kivált képpen való okai azon szerentsétlenség-

(ne)k; kik nem ő Nga Jobbágyi vra(m), hanem más haszontalan büszke Iegények [BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. 1699: othon ne(m) letemkor, s egyéb koris haszontalan személyekkel kenyeret uranak ne(m) eteti*, hanem azokat el igazítja [SzJk 315. — *Váloperben a bírának a feleségre von. nyil.]. 1765: (Jábroczki Józsefnek) Szépecske, de haszontalan leányát* nem tudom, micsoda gusztusból, talán a szépségéért, veszi el Mikes István derék, becsületes gróf úriember [RettE 186. — *Borbárát]. 1794: ha a Tekintetes Tiszt Urak azon haszontalan aszszonyt hoszszu porázon bostátyák, s ... meg nem regulázzák, ... katonák után jár, s azokkal Czimborál, kiket is reánk ingerel [Déva; Ks]. 1798/1800: Jakab György rossz életű haszontalan erköltsű hite bé vehetetlen ember volt [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1823—1830: Dési Gábor sokat is szidott, sokszor volt az a gondolatom, hogy oda hagyjam ... De az az érzés megtartoztatott, hogy ... ha esztendőt nem töltök, majd vád alá jövök, hogy egy korhely haszontalan ifjú vagyok, azért azon esztendőben ott laktam [FogE 91—2]. — I. még FogE 158; RettE 59—61, 101, 123, 189, 236, 252, 264, 329, 358, 375, 381, 403.

5. hasztalan, hiábavaló; inutíl, zadarnic; vergeblich. 1580: Az Vrunck eő Naga kegmes ayanlassat kel vennvnn Mert az elle(n) hozontala(n) tusakodassunk [Kv; TanJk V/3. 230a]. 1587: Ez zamlalaskor az megh Neuezet ket vrainnak Jelen lete is ne(m) lezen haszontalan [Kv; i.h. I/1. 43]. 1670: T. Mikola Sigmond Vra(m) is nem nézvén maganakis eő kglmének arra az perre való sok haszontalan keőlcéghét, ... ada ... Váradí István Vr(am)nak ... Egy io Tatar Paripát [Kv; JHbK XXIV/25]. 1703: az eo Felsőgehez való hüsegben álhatatosan maradgyn meg, és abban semmi hitegetesekre, haszontalan hazug reménsegekre nézve meg ne tanorodgyék [UstLt IX. 77. 68 gub.]. 1736: Nézd meg Erdélyi ember, hogy bizony nem az császár adója szűkíti Erdélyben az pénzt, hanem feleségetekre, lányotokra való haszontalan cifrázás [MetTr 346]. 1831: meg is szállítottuk ... a' Gujast hogy viselne gondot a' keze alatt lévő gujára, de haszontalan volt minden kérésünk [Dés; DLt 332. 5].

6. kb. felelőtlen; iresponsabil; unverantwortlich. 1739: Emleget valamely haszontalan Szó szátyárságot [Dés; Jk 313b—4a]. 1779: Székely Ferentznek vagy másoknak is és kiknek mitsoda haszontalan kérkedékeny szovaft hallotta a Tanu Néhai Groff Bethlen Agnes Aszszonyrol? [Vécs MT; KS vk]. 1880: Kovács Istvánné kihallgattatván, haszontalan szóhajásnak mondja az egész dolgot, melylyel Ambrus Kata őt vádolja [M.bikal K; RAk 348].

Szk: ~ beszéd. 1770: Szekely Mihaly vram őkglime helytelen maga viseléséért és sok rendbéli haszontalan beszédéért, káromkodásáért ... sok ízben becsületes nemes Céhünkől megbüntettetett [Dés; DFaz. 28]. 1778: Gyermek korában ment által ... Hatzegan Abram Benyere ..., a honnanis az

Apja Hatzegan Angyel haszontalan beszede után Groff Folti Bethlen Gergely Ur ő Nagysága repéltattatta, es Sz Miklosra maga Malmaba translocaltatta [O.tordos AF; BK ad 465 Juonutz Szinyuon (46) jb vall.].

II. hsz 1. hasztalan, hiába; inutl, zadarnic; vergeblich, umsonst. 1694: az Actrix Derecskei Istvánt haszontalan farasztya [Dés; Jk]. 1718: nem kéne Anjam Aszszony[na]k is ollj mód nélkül haszontalan Sirni [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1750: Groff Kornis Sigmond Ur ... Haszontalan moveal Processust Ngod ellen [Szökefva KK; Ks. 94]. 1789: A Banyász Communitas ... szükségtelen Processusokra a roz emberekre sok pénzt veszteget ... ha Valamely Elöl Járok ebben hibásoknak tanaltatnának lenni, azok által a haszontalan tett Erogatio a Co(m)munitasnak fordittasok meg [Kv; i.h. 7/8]. — L. még RettE 381.

2. ~ esküszik. esküdözik; a se jura; betourn, schwören. 1770: Szekely Mihaly vram öklme miatt semmi jót nem végezhetett a nemes Céh, midőn dorgálással mások intették is, annál jobban gerjedezett és .. haszontalanul esküdt, káromkodott [Dés; DFaz 28].

Ha. 1731: haszontalan [Gyulatelke K; Pf]. 1731/XIX. sz. eleje: haszontalan [Remete MT; Sár.]. 1747: haszontalan [Mocs K; Ks 5. X. 7]. 1750: haszontalan. haszontalan [Vecsér NK; Berz. 11. 88/5]. 1756: haszontalan [Zutor K; Somb. I]. 1761: haszontalan [Branyicska H; JHb XXXV/-45. 14]. 1761/1784: haszontalan [Makfva MT; EHA]. 1767: haszontalan [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129] | haszontalan [Pócsfva KK; i.h.]. 1775: haszontalan [Homoródsztrmárton U; EHA]. 1777: haszontalan [Hosszúasó KK; BLt 9]. 1786: haszontalan [Torokó; TLev. 4/13. 35]. 1792: haszontalanak [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1793: haszontalan [Korunka MT; Told.]. 1794: haszontalan [Mezőmadaras MT; BKGazd.]. 1805: haszontalan [Ózd AF; MúzRadák]. 1807: haszontalan [Nyáradremete MT; EHA].

haszontalanképpen haszontalanul; fára folos; unnützlich, nutzlos. 1736: Tisztarto ur(am) eó kglne itt az időtt szükségtelen és haszontalan képen nem töltette [Récse F; JHbT].

haszontalankodik kb. hitványkodik, mihaszaskodik; a se purta in mod netrebnic; schlim sein, sich schlim auführen. 1761: mindennel szidalmazta, nevezetesen az ördög teremtetett talán szászszoris el mondotta, ugy haszontalankodott, hogj el választokis őket | az ökröket az ő Török-buza kárából ... ki nem hajtotta s ebbéli haragban haszontalankodott Bothor Thodor, hogj miért nem fogadta meg az ő szavát [Majos MT; Told. 35]. 1796: az All Peres Báro ... midőn látta volna, hogy a' Praetendensek haszontalankodnak, és olyan Privilegiumot praetendálnak, a' melly őket tellyességgel nem illeti, tsak illusive mondotta, hogy tudna nekik Privilegiumot adni, de nem az

fel kért Privilegiumot értette [Mv; TLev. 5/16 Transm. 28—9].

haszontalanság 1. haszonvehetetlenség; inutilitate; Nutzlosigkeit. 1704: percipialtam ... egy kisded fekete paraszt rekeszes Ládát, mellyb(en) mik legyenek, hol mi missilis levelek haszontalansága irant (!) nem méltó az Conscriptora [Kv; WassLt Vas Daniel portékáinak lefr.].

Szk: ~ra hagyatík haszonvehetetlenül hagyatík. 1703/XVIII. sz. hdx.: A Diosiné Aszszonyom Szölője 5 rud ... Azontul 8 rud szakadásos haszontalanságra hagyatík [M.köblös SzD; RLt] * vmi ~ot tesz vmiben vmi részben haszonvehetlenné tesz vmit. 1650: soueny mind az mezo felol esuen, kulseo es igen sok munkas, faratsagos ker-telessekkel ez az rez bantodik inkab megh, az Roz Töhely is igen nagj haszontalansagot teuen benne [Folt H; BK sub. 117].

2. hiábavalóság; zádárnicie; Vergeblichkeit. 1716 a.: Gyermekeségembeli diaetámról írni haszontalanság [BethlenOnél. 127—8]. 1758: Vagy két esztendőt azért ily haszontalanságban töltvén, láttam, hogy szándékomban semmiképpen nem boldogulhatok [RettE 63]. 1854: Rendelem, hogy minden harangszo nélkülűt csendességbe vitessem a sirhoz — ..., minden egyeb tetemes költségbe kerülő haszontalanságokat pedig szorossan meg tiltok [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.].

3. kb. (felelőtlen) zaggyvaság; fleccarealé (iresponsabilă); (unverantwortliches) Kauderwelsch/Wischwasch. 1704: Ma lón a szegény Gyulafi Klárának koporsóba tételének ceremóniája, ki felett prédikáltott pater Talian, ... valamely locusokból annak árnyékát is próbálá, mintha a régi szent atyák Krisztus urunk eljövételéig nem idévűltek volna. Egyéb haszontalanságokat is eleget horda elő, ugy hogy egészen disputatio volt inkább, mintsem prédikáció [WIN I, 286]. 1837: Egyed László igen sok haszontalanságot beszéllett — beszédit rítván lehetett meg hinni hogy valóság [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Idősb Jakabffi Pál (65) vall.] | Egyed László annyi haszontalanságot szokott beszélleni, hogy a' miatt kevés beszédét lehetett igaznak lenni hinni [uo.; i.h. Agilis Kádár Péter (51) vall.].

4. kb. csekélység; incru de nimic, fleac; Kleingkeit. 1743: Gróf Kornis Antal Vram eó Nsga Mező Dómbi Jobbágyait Selléreit vexálni szokta Minden haszontalanságért Domokós Jmreh Vram [Meződomb MT; Ks 5. XII. 10 Moldván Szimion (50) zs vall.]. 1772: (Széplaki Lajosné) nagy nyelvű, másokat is minden haszontalanságért le gazló, bestelenítő ... egy szoval gaz Száju nyelvés Aszszony [K; Cs. Vajda lev.].

5. 1771: Mivel ennek előtte történnek a' B: Czéhba holmi haszontalanságok ember Szollások Csfondárosságok, és egyébb illetlen dolgok, ezeknek el távoztatására, ilyen punctumokból álló Dispositiott végezzenek* [Kv; FésCjk 20. — *Köv. a nyil.].

haszontalanul 1. haszonvehetetlenül; in mod inutil; unnützerweise. 1736: most ... miolta az flinta bájóve és seréttel kezdetek löni vadhoz, mivel töb vad megyen el sebben, az mely asztan haszontalanul döglük meg, mint az ki úgy esik el hogy hasznát vegyed, azért szükült így el az vad [MetTr 372–3].

2. hiába; degeaba; umsonst, vergeblich. 1623: az Jozagh Zolgaltatasb(an) hogy haszontalanul ne teolczem Ideyeket Vduarbiro ... Capitanunkall Porkolabúnkall bezelyen az my derek epites az Waron* keuantatik Az Jozagott az Zerent hyak be [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — *A fogarasi váron]. 1676/1681: mindenfelé hordassa sokadal-mokba; hogi avagi csak az Lovak is haszontalanul itho(n) ne vesztegessek a szénát s az abrakot, s az vas-is fodgyon [Vh; VhU 660]. 1775: szegény feleségem szinte négy esztendőől fogva szüntelen való keserves fájlalmait azon jó Istenem, orvast Bálványosváralján egy erőtlén öreg asszonyt rendelvén* meggyógyítá, a sok doctoroknak s patikáknak gyalázatjára, akikre jöllehet 200 forintnál többet költtettem haszontalanul [RettE 361. — *A fog. ilyen kusza]. L. még i.h. 308; RSzF 153–4.

3. kb. ok nélkül; färrä motiv; grundlos. 1735: (Az alperes) potentiát patrált . és haszantalanul Tolvajt is kiáltott az falunak bajt akarván szerezni [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI]. 1796: mikor bor van a' fejében garáznás veszekedő ember, sokat darál haszontalanul [Szucság K; RKA].

haszontevő haszonhajtó, hasznot hozó; folositor, util; nutzend, Nutzen tragend, ertragreich. 1755: az Ngod Jóságáb(an) nem voltam kár tivő Sőt inkáb haszan tevő [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmund tt lev.].

haszonveendő haszonhajtandó, hasznot hozandó; folositor, care nu aduce folos; ertragreich, nutzend, Nutzen tragend. 1647/1667: (A) ház helyett minden ahoz való külső mezei, erdei, és minden haszon vevő és vejendő helyeivel és részeivel ... ada Kendi János vram(na)k [Kelementelke MT; Ks MV. 25].

haszonvehetés. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: *vkinek ~ e alatt van* vkinek használatában van; in folosință cuiva; in js Benützung sein. 1798: az utrizált Földek ... már ma mind Tit. Salánki László Ur haszonvehetése alatt vagynak [Dés; Ks 79. 29. 284].

haszonvehetetlen I. mn 1. hasznot nem hajtó/hozó; nefolositor, care nu aduce nici un folos; unbrauchbar, keinen Nutzen eintragend, nicht ertragreich. 1762: (A berek) afféle haszon vehetetlen hely volt [Középfva SzD; Ks Suky lev. 6/XXIV]. 1770: Ezen keresztül kötő gáton felyül egy darabatska fel fogott pusztá helyeteskéje ... haszan vehetetlen [H; JHb XXXI/17. 3 vk]. 1799: (A háztól) le a' rét széliig egy darab forrásos, és eleitől miveletlenül állott darabotska seppedékes

haszonvehetetlen részt ... ő Nsga, Svábokkal nagy költséggel körül sántzolván a' Curialis helyhez kerítettett [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. 1805: a' Cserén Bokrokkal Tővisekkel és szakadásokkal telyes haszon vehetetlen hely [Szk; EHA]. 1863: lévén. egy Darabotska haszon vehetetlen parlag-jak ... ezen nevezett haszon vehetetlen helyeket Molnár István és nője Kételenítették a nyomorúságok ki potlások véget el adová tenni [Szováta MT; Bereczki József lev.].

Szk: ~né lesz. 1781: a Víz Josikaianus Jobbágy örökségeket úgy el rontotta, hogy ma holnap azak haszon vehetetlenekké lesznek [Kisalmás H; JHb XXXII/22]. 1806: a' ... Tanorok kaszálo a' Küküllő vize miatt úgy el rontatott, hogy éppen haszonvehetetlenné lett [Erdősztygyörgy MT; WH] * ~né tesz. 1772: Igazé hogy ... a' Dombai Rétre a' Víz ki tsap; s haszon vehetelenné teszi? [Kük.; JHb XX/26. 6 vk]. 1836: (A földet) a' le jövő patak tsak nem merőben haszonvehetelenné tette, elpusztította [Makíva MT; EHA] * ~né tétetik. 1806: ő Nagysága Tanorokja, mivel a' vizek áradásai mián haszonvehetelenné tétetvén Sok időköz tsak Derélő (!) helye volt az Barmoknak [Erdősztygyörgy MT; WH] * ~né tétetetik. 1771: Ezen Colonialis Sessio egészen el iszaplodott, és éppen haszonvehetelenné tétetett [Mk III. XXX. XVIII/80] * ~né válik. 1820: Az oldalok Kővesek lévén a Záporok által nagyon meg vesztegettetnek és elszakadoznak annyira hogy egész darabotska helyek haszon vehetelenné válnak [Jegenye K; KmULev. 2].

2. használhatatlan; inutilizabil; unbrauchbar. 1761: Két el romladozott asztal, vagy tsak asztal láb ... edgik haszon vehetetlen [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1791: Két Darabotska Folt-nak való kanafász . Egy Darab veres kanafász-ba sok haszonvehetetlen rongy [Nagyercse MT; Told. 19]. 1812: egy roz kotsi Bótsó minden vas-nélkült haszonvehetetlen [Körtvélyfája MT; LLt]. 1825: A pintze . vizes lévén mostani állapot-yábann haszonvehetetlen [Papóc Hsz; Szentk-Zs Conscr. 152].

Szk: ~né lesz. 1791: A Lenn ... a ki nyővés előtt az Sok essőzés Mián el dőlven, szála haszon vehetelenné lett 40 kal(an)gy(a) [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1814: a helységünk Határán vagynak közönségesen elő erdők vagynak (így !), de úgy elpusztítottak, hogy már haszon vehetetleneké lettenek [Kucsulát SzD; Bet. 3] * ~né tesz 1825-1826: Ez a' Csulokáj völgye midőn vagy zápor, vagy nagy esső esik, olyan veszedelmes vizet, és iszapot ereszt ki öbléből, hogy elterjed a' Kaszálókon és a' füveket haszonvehetelenné teszi [Msz; GyL] * ~né tétetik. 1786: (A malom) ha újra nem epítettik bizonyosan egészen le rohan-ván (!) tellyességgel haszonvehetelenné tétetnék [Apahida K; RLt 0.2 8 r. tanú vall.] * ~né válik. 1805: F.Detrehembe: ... Törőkbuzájak-nak nagyobb része ... már rothod, haszon vehetelenné válik [Torda; TLt Közlg. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével]. 1864: Szőcsök

és Csáták utya köze melynek Egés és Szél rontás által egészen erdejeje (!) haszon vehetetlené vált [Csomaíva Cs; GyHn 27].

3. felhasználhatatlan; nefolósibil; unbrauchbar, nicht benutzbar. 1814: egy egy tőkéből vágtam eddig is Aprob darabotskákat ..., de tsak olyan tőkékből, melyek a' Czimermanaktól le vágva maradtanak és haszonvehetetlenek [Déva; Ks 119f].

4. kb. hitvány; ordinar, de calitate slabă; wertlos, schundig. 1773: az Gát .. már meg avult rómladozot el róthadat állapotban lévén, és tsak haszan vehetetlen [Tótszállás SzD; JHbK XLIV/16]. 1846: A rozsz bornál a földön haszonvehetetlenebb díbdáb marha nem létezhet [Pfm periratban]. 1855: rongyos avaték deczkabol álló haszonvehetetlen kerítés törpe rothadt sasfák között [Kara K; HG Vegyes ir.].

5. 1813: a' melly csíkonak hátulso lábán lévő rugo ina a' Pásztorok gondviselések alatt ketté szakasztott (!), a melly mián mint haszonvehetetlen a' káros gazda által főbeis veretett [F. rákos U; Falujk 81 Barabás Áron pap-not. kezével].

II. sz. hasznavehetetlenül; nefolósitor; unbrauchbar, nutzlos. 1825: Kaszáló vagyon az ürmös Lok nevű helyen egy haszon vehetetlen allo ingoványos Tő Szelin [Moha NK; SzentkZs].

Ha. 1794: haszan vehetetlen [Mezőmadaras MT; BK Gazd.]. 1799: haszan vehetetlen [Aranyosrákos TA; Pk 7]. 1800: haszan vehetetlen [Marosztkirály MT; Berz. 5. 45. 5. 85]. 1805: haszan vehetetlen, haszon vehetetlené [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond kezével]. 1820: haszanvehetetlen [M. lapád AF; BLt]. 1852: haszan vehetetlen [Dés; DLt 923].

Vö. a hasznavehetetlen címszóval.

haszonvehetetlenség 1. használhatatlanság; inutilizabilitate; Nutzlosigkeit, Unbrauchbarkeit. 1822: azon Malómkó ótska volt 's a' Détsai Sámuel Úr itten volt Malmából az Haszonvehetetlenség mián volt ki vetve [Nagyesküllő K; RLt O.1 Prunyan Vonutz (60) vall.] | azon Malómkó az haszonvehetetlenség miat le hánt kő volt [uo.; i.h. Tamás Stephán (60) vall.]. 1825: a' mostani boltnak 's endely fedele tsak nem a haszon vehetetlenségig el vagyon avulva [Dés; DLt 3].

2. hasznavehetetlenség; inutilitate; Unbrauchbarkeit, Nutzlosigkeit. 1811: az egész Peretseni^a Határban sehol se volna se olyan porond a' hová a' Katonaság számára meg kívántato Lo oskola által tétethetne, se más hely mely az ő haszonvehetetlenségére nézve kevesebb praejudiciummal arra assignalható lenne, ... adig mostani heljéről el nem mozdíthatatik [Szentk. — *Sz].

haszonvehető I. mn 1. haszon/hasznót hajtó; folositor, care aduce folos; ertragreich, nützend, Nutzen tragend. 1715: azon Portiokhoz tartozando Rétet földet és akár minemű nevezetett haszonvehető helyet valaki hatalmasul foglaltaé (!) el ... ? [T; WH vk.]. 1728: (A földek) nem haszon

vehető ha(nem) többire pallagok [Szacsva Hsz; SVJk]. 1761: számlállya elő mindenik fordulora azak után bíratott külső és belső minden haszonvehető helyeket [Jedd MT; Told. 45/3]. 1775: (A föld) Déés felől valo vége valamivel nagyobbatska es haszonvehetőbb [Dés; Ks 73. 55]. 1797: ma tsak a Hidegkuti Erdő Haszonvehető, a többi mind tseplesz [Mv; Told. 45]. 1817^a: ezen környül szomszédolt Curiához tartoznak . alldialis szántó, kaszáló és más haszonvehető helyek [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318. — *Az általadandó al. az évszáma hibás]. — I. még ETF 108. 13.

Szk: ~vé lesz. 1786: azon hellj ez előtt Marha legelő fás bokros és Csutakos hellj volt, hanem most nem régiben írtották ki a' Praetendensek Mü vélünk Markodiakkal és Kereszturiakkal egyetemben, és csak három esztendeje hogy haszonvehetővé lett .. annyira vittem hogy szánthattam imitt amot az ekével benne [Msz; Bet. 6] * ~vé tehet. 1777: Kretson Triful .. mingyárt, mingyárt kapta fejszeit, és ide ezen a' bokros öblőtskén tul irtogatni kezdet, mind azon által haszonvehető (!) nem tehet [Dupapiatra H; Ádám Toma (70) jb vall.] * ~ tesz. 1763: nevezetes Munkával és Industriával kelletik tisztákká, és haszonvehetőkké tenni^a [Koronka MT; Told. 14/400. — *A bokortól felvett földeket]. 1792: A Seppedékes és haszonvehetetlen helyeket Sánccokkal körül véve haszonvehetőkké tette [Szászkerked K; LLt 67/1843]. 1814: azon Széna Rétyeiket ... haszonvehetővé tészik egy jo Sántzal [Alvinc AF; EHA] * ~vé tétet. 1780: a' Mányiki Hidnál valo Rét ..., aztis a víz gyakorta meg iszapalja s elis hajtya Szénáját meg iszapolt rétyeit Sántzal ... körül vétetvén ... haszonvehetővé tétette [LLt Csáky-per 148. L. 12] * ~vé tétetődik. 1798: ő általa mettől meddig tétetődött haszonvehetővé ez a hely ... én még eddig nem hallottam [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

2. használható; utilizabil; brauchbar. 1794: az épületek ottan^a sem nem lakhatok, sem nem haszonvehető, sőt naponként erősen sorvodnak [Msz; MbK XII. 99. — *Mezőkövesd MT]. 1819: egy ennél küssebb jo haszonvehető réz üst [Baca SzD; Tsb 6]. 1877: vétetett itt a' faluba egy haszonvehető ércz fűttő az iskola számára [Bádok K; Rak 255].

Szk: ~vé tesz. 1847/1851: A' gabonás kőből építve, mostani állapotjából, haszonvehetővé tenni kötelességibe álland az arendatornak [A. szová^t; Pk 3. *Később F. szováttal együtt: M. szová^t K] * ~vé válik. 1812: (A) párna Hajakot a rongyosság miatt kéntelenítettett a' Groff ur eő nsga a' maga viseltes ingeiből a Tisztartonéval meg foldoztatni hogy haszonvehetőkké vályanak [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.].

3. felhasználható; intrebuinabil; benutzt/branchbar. 1756: Haszonvehető darab fa 8 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 16].

4. 1797: A bójáró kapu vagyon napnyugotra, két oszlopok között, melyek tölgyfából, valók,

szépen kifaragottak, állapottyokra nézve még haszonvehető [Borsa K; ETF 108. 13].

II. fn használható (dolog); lucru folositor; Brauchbare. 1775: a' Darabont Irotványa nevezeti helybenn ... vessző és tűzi aproság fáknál egyéb haszonvehető benne nem találatik [Buza SzD; EHA].

Ha. 1770: haszan nem vehető [Nagyrápolyt H; JHb XXXI/17. 6]. 1777: haszan vehető [Hosszú-aszó KK; BLt 9]. 1779: haszan vehető [Király-fva KK; LLt 24/15]. 1852: haszanvehető [Dés; DLt 923].

Vö. a *hasznavehető* címszóval.

haszonvehető haszonvehető; utilizable; brauchbar. 1809: Vagyon egy fiokos Csűr, melynek égyik járma el törött, a falai haszonvehetősek [Kissáros KK; DLév. XI. A. 9].

haszonvétél 1. hasznavétel, haszon; folos; Nutzen. 1631/XVIII. sz.: Zólyomi Dávid Uramis Vingáradhoz (!), Drassóhoz tartozó Jóságokat minden nével nevezendő haszonvétellel, Portioival, Possessioival egyetemben ... adá, engedé Apaffi György Uram(nak) magának és két ágon lévő maradékinak [Ks 65/44. 11]. 1677: Ennek előtte való időkbén az Ország rendelte volt, a' Tordai Kolosi, Széki, és Vizaknai Aknákat Porta contentatiojára ..., de láttyuk hogy semminémű haszon vétel többire ki nem jött magunk számára [CC 94-5]. 1754: ada jo darab de haszonvetelre alkalmasab Szántó földett, készen meg ugarolva [Vaja MT; Told. 46/5]. 1848: én már az ötsém uraim telkétől 's annak haszonvételtől el estem [Ipp Sz; Végr. Veres József lev.].

Szk: ~ *refül ad.* 1786: B: Kemény urak a' Nagylaki és Káptalani Kemény Rész portiot szolgálattamba nekem adták volt haszonvetelre [Nagylak AF; DobLev. III/616. 1a Jos. Dobolyi kezével]. 1794: (A kaszálót) adná addig birtokában és haszonvetelül, míg az irt 60 Mfor. sumát deponalhatna [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

2. haszonrészesedés; participare la câștig; Nutz-/Gewinnbeteiligung. 1587: Az ky határozot Ret penigh, Nyl zanra ozollion Amint az Zena Ret ky oztazban Az varossy keossege regteol fogwa elt, soha eoreokeos feolde senkinek Ne lehesse(n) ... Mert felekis* Nem mas hatar, hane(m) vgyan Colosvary hatar, Meltonak itilik Azert hogy felekiek Ne ellyenek teob Zabadsagall Nagiob hazon vetellel, es kileomben, Amint Az Colosvary keossegh ell [Kv; TanJk I/1. 53-4. *Olv.: Felek is; a tőzszámzódos Felek, akkor Kv jö-faluja volt, határa csak lassan különült el a kv-itól]. 1589-XVII. sz. eleje: Az Cehbeli Mesterek közzwllis ha ki effele kantarokkal, neössel vagy neötelennel, valahol eösssze tarsalkoduan, miuelne, egienlő haszonvetel szerent, epikment czinalna, Tehat minden ok uetetlen az Ceh Mesterek tiz forintot vehessenek raita [Kv; KömCART. 23].

3. haszon, jövedelem; cistig, venit; Gewinn, Nutzen. 1743: a' két esztendőök alatt mind haszon

vetelt mind kárt tulajdonittanak a' Sövenj falvi mostanság epitet Malomnak [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. 1797: semmi Beneficiumok, vagy Haszon-vételek az Udvarszámára sem egy sem másbol innen nem redundálnak [Pujon SzD; Wass-Lt Conscr. 486].

4. kb. használati jog; drept de folosință; Benutzungsrecht. 1796: Szilosnak Legelő helyét az oltszemi Udvar Birta oly haszon vétellel, hogy a' kinek akarta annak adta [Üvegcsűr Hsz; Mk II. 3/88. 6].

5. használat; folosință; Benützung. 1781: A' Kis Almási Erdők(ne)k a Stompokhoz és az ezekhez Szolgáló emberek(ne)k elkerülhetetlen haszon vételekre esztendőnként valo vsussa ... praetendaltatik in FRh. 40 [Kisalmás H; JHb XXXII/22]. 1799: Máthé János Ur vagy Maradéki egyszeri haszon vétel után Szent György Nap előtt pénzét le téven Nagy Gergely Urnak ... tartozzanak ... az irt Földet ki botsátoni [Csávás MT; Kp II. 54].

Ha. 1766: haszan vétel [Torda; TJK V. 3/2]. 1798: haszan vétel [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1821: haszan veteliben [uo.; i.h.].

Vö. a *hasznavétel* címszóval.

haszonvételi haszonélvezeti; de uzufruct; Nutznießungs-; Szk: ~ *idő.* 1862: a Zálog időhez még adand két haszon vételi időt [Sínfva TA; Borb. I. Kereki Moses helység jegyzője kezével].

haszonvevő I. *mn* 1. haszonhajtó/hozó; folositor, productiv; nutzbringend, ertragreich. 1600: azon kertem mellet' azon eöreöksigem wala wgy mint het zal fwz famis, azokatis le wagtak vgian akkor mint ollian hazon weweő fakat, ollian erdeőtlen helen [UszT 15/242-3]. 1652: adának .. két járo ökröt az magok minden napi munka tévő haszon vevő béres ökrök közül [Kelemenelke MT; Ks 13. XVII. 5]. 1702: Sok karainkat tapasztalván Városunk haszon vevő Erdeiben, melyről mar egy nehany reszben Concludaltunk, hogy Varosunk hasznara tilalmasb(an) megh tartassek, de vegezessunk(ne)k megh eddigh semmi effectumat az nagy vak mérő batorszagh miat nem tapasztaltunk (így!) [Dés; Jk 319b]. 1748: Királyhalmi, és Hidegkuti határon makkos, és egyéb haszonvevő erdők, Csikászó Tó, mesz égető hely, és egy Malom találatik [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIIb].

Szk: ~ *hely.* 1589 k.: Az ado dolgában tudom hogy vgy vegezek hogy az ki korczionalan kereskedik es az hazon vevőo helien lakik tehat teobbet adgion az teob zegenyssegnel [Szu; UszT]. 1626: minden hozza tartozo eoreokseget s haszonueuo helyeit ez maj nap Ozdy Gergelj vram kezeben boczata birnj [Bálintfva MT; Sár.]. 1768: Azon ... Udvarház helyet, erdöket tövisses, bokros, és egyébbb .. haszan vevő 's majarkodtato helyeket, Tokat, és To helyeket birják é ma Groff néhai Kornis Gáspár ur eő Nga Mlgos Successorai ... ? [T; Ks 8. XXI. 36 vk].

2. termő, terméshozó; roditor; ertragreich, einbringlich. 1604: (A cseresznyefákat) e(n) le ne(m) ügattam) volna ha azon ueneok leottek volna [UszT 18/20].

II. *fn* kb. haszonélvező (személy); usufructuar; Nutznießer/in. 1836: (A) mostani lako Háza hata megett bé ganyolt kertetskét . . annak haszon vevője is tsak ugy fogta vala fel [Dés; DLt 556].

Hu. 1647/1667: haszonvívő [Kelementelke MT; Ks NN. 25]. 1664/1681: haszonvívő [VhU 259 Zolyomi Dávid ad. lev.]. 1666/1681: haszon vívő. haszon vévő [Vh.; VhU 256–8]. 1690: haszon vívő [RLt O. 5 Pápai Ferentz ne-i prof. kezével]. 1707: haszon vévő [Kv; SRE 76]. 1706: haszon vévő [Tarcasfa U; Pf]. 1736: haszon vévő [Kv; JHbK LXVII/28]. 1758–1759: haszon vévő [Ditró Cs; MNY XXXVIII, 367].

hasztalan *I. mn* 1. hiábavaló; zadarnic; vergeblich. Sz. 1861: mi Nagyságodal nem akarunk perelni mert tudjuk hogy a' szunyognak a' bikával valo küsdése szintén hasztalan [M.zsákod U; Told. 31].

2. kb. felelőtlen; iresponsabil; unverantwortlich. 1831: Egyed László hasztalan beszédű 's tselekedetű ember volt, a' Környéknek bolondos Komája, . . fogadásból illetlen dolgokat tselekedet [Szenterzsébet U; Borb. II. Idősb Szakáts György (69) ns vall.] | Azis igaz, hogy Egyed László mindörökké tséltsap, hasztalan beszédű volt – beszédjét ritkán lehetett hinni [uo.; i.h. Idősb Szakáts Dániel (54) ns vall.].

II. *hsz* hiába; degeaba; vergeblich, umsonst. 1797: az én értelmem szerint jobbnak állítom tovább asni' minsem anyi munkát hasztalan ugy ki rakatni [Szilágycséh; IB. Pogaras István lev. – "Ti. a kutat]. 1842: A 'Sibotól Solymos felé menő út mellékét több izbe bé ütettük válogatott olványokkal és körül kerteltettük de mind hasztalan ezt mindég ki pusztították [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

hat *ige* 1. hatol; a pătrunde/intra; eindringen. 1818: a kötél . . a' Testibe hatatt volt [M. fráta K; KLev.]. 1840: Nagy Mihály találtatott e' szerent Az Jobb felől való részen az Nyak Inas hust meg szurva egy fél Czolnyira hatva, mely Innak munkássága az váll Lapatzkára szolgál, fájdalomai az egész karra el hatván nagyon nyug. hatatlankadtatta a Beteget [Dés; Jk 848c].

2. felhat/jut; a ajunge; empordringen, hinaufgelangen. 1769: A Felséges Udvar eleibe hatván Némely Lakosok(na)k panaszsai, hogy a so aknákon Lévv officium számára Fa vitelre erőltetnének, eo Felsége innen Anyai könyöröleteségéből vigyázván az elő Tárházánakis meg maradására, az efféle erőltetést keményen meg tiltotta [UszLt XIII/97 gub.]. 1796: beszédek, és ki hírlések a Bironak főlibe hatott s erőssen meg bosszankadatt rajta [Kv; Aggm. B. 15]. 1853: azon hely, melyen a' Templom létez, a' Bako házához oly közel vagyon, hogy az ebből ki fejlődő peshedt szag a Templomba hat [Dés; DLt 175].

3. kihat; a influența; auswirken. 1842: reggelként egész 9–10 óráig olyan hidegek vannak, hogy mind a feresztökre, mind Juhokra nagy kínzással hatna [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár kezével]. 1853: A' maga gyengélkedése kedvetlenül hatott a' szegény Öregünkre is, ki különbenis magáért untalan töprenkedik, sir [Kv; Pk 7].

4. vkire befolyással van; a exercita o influență; auf jn Einfluß haben/einwirken. 1864: mi eszközök által lehetne a' népre hatni? hogy az iskolák irányában több buzgóságot tanusított? [Gyalu K; RAK 96].

hat *számn* I. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: șase; sechs. 1507: En az Jeg rwhat az Angyanak fiztettem terycen meg hat foryntot Benne . . aruaymnak [Kv kör; NyÍrk VI, 187 Cheh István végr.]. 1540: Bathory Andras es meg keslele engemeth, wgy mynth ewt wagy hat napyg [Kv; TLev. 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1588: Attam hatt embernek kik az bakot felverték d. 72 [Kv; Szám. 4/I. 31]. 1622: Hatt ezwt gyeörök tr. f. 2 [Kv; RDL I. 119]. 1736: én az hat ötröket el-eresztettem [Dés; Jk]. 1798: midőn Szép egjenes hat Szál fakot le vagtunk volna, oda lobbana . . ő nga Erdő Pásztora [Ádamos KK; JHb XIX/58].

Szk: ~-hat. 1582: Biro vramatt es Kyrall Biro vramatt mikor Feierwarra vittek kethh kuchiba(n) woltt hatt, hatt lo [Kv; Szám. 3/VIII. 5]. 1809: Az ujjonnan építendő Archivum, és konyhának téliire valo bé fedeztetésire, két Szál koszoru fa, hat hat ölesek vétettek 2 Rflor 12 xr [Szu; UszLt XII. 88] * ~-hét. 1748: A' Király is a Privilegiomot nem hat hét ember(ne)k, hane(m) az egész Czéh(ne)k adta [Torda; TjK III. 222–3]. 1775–1781: Bor is . . hat hét poltrán költ el kupája [Rengeg H; JHb LXXI/3. 377] * öt~. 1749: Szolga Biro Bátsfalusi Sigmund Uram . . mikor ide jő tsak egj, két, kupa Borral meg nem éri, hanem ötöt, hatot, s többetis vészen [Tóhát AF; Told. 3].

II. 1. *fn-i* jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch: șase; sechs. 1546: Banffy Bernaldnak . . az thawaly boryvkbool adyanak neky hatoth [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. 1585: 16 Septembr(is), Az Scolaban az Eoregh deakoknak auditoriumba(!) foldoztatuk az kemeneszt meg zakmary János zolgaival adot . . mazos kalyat (!) hatot [Kv; Szám. 3/XIX. 40]. 1673: Fejer varra szállítottanak Fogarasbul . . Orjat hatot 6 [Fog.; Törzs.]. 1737: Gyet(m)ek Lovat metzettek meg hattot [Abosfa KK; Ks 99 Györki János lev.]. 1763: A mely Juhai voltak . . Mányikának, azzok között nagjostol apostrol edgyűtt hatat, ugy hallattam magoktól a' Marsinánoktól, hogy töllek vette volna el [Záh TA; Mk V. VII/1. 18 Oltyán Kosztin (40) zs vall.]. 1816: A Sombori Méhes kertbe magam előtt verettem fel 14. kosár méhet; maradtott téliire 16 az az tizen hat dögölve tanaltam hatat [Budatelke K; IB. Rettegi Miklós kezével]. 1850: a szebeni hegyen egyszerre hatat üttett le . .

ő is köszte volt [Dés; DLt 860 Erdődi Károly dési ujonc lev. Gyf-ról].

2. birt. szr-os alakban; cu suf. posesival; in Form mit Possessivendung: vhány közül hat; şase din ...; sechs von ... 1576: Azert Rendeltek eo k. hagi 12 Lo fogattasek postasagra fyzetesek egi lora három forint legien, Ennek hata Monostor vchaban kywl Tartasek Az hata penig kywl keozepwacaba hagi mykor Eyel posta Iwtand oda Igazicak hwl az lowak lesnek [Kv; TanJk V/3. 135b]. 1601: Tawaly boriak Nro 10. Ezeknek negye eokeyor, hata edző* [Kv; AggmLt A. 41. — *Értsd: üsző]. 1656: Tizenhét... ön tangyer; tizenedgye norimbergai; az hata ~6ta síma [Doboka; Mk Inv. 16]. 1679: Banyai viaszszas őregh es apro fa kupa hata fedeles nro 29 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 34]. 1738: 'A kovácsoknak, kik az Hídhöz dolgoznak, Intertentiojokra, Hatok(na)k adjon Hadnagi Atyámfia ő Kgime Trictici Metr. 12 ~ tizenkettőt, a Nms Város búzájából [Dés; Jk 504b]. 1752: Egy nyakra való tizen két arany boglárval, hatya rubintas, hatya gyöngyös apro oriental gyöngyel egybe fűzve [Ks Koris Ferenc lelt.].

III. sorszámnev helyett jelzőként időpont jelölésére; in loc de numeral ordinal ca atribut indicind timpul; zur Zeitbestimmung statt des Ordnungszahlworts, attributiv: la (ora) şase; um sechs (Uhr). 1570: Ilona More Janos leanya hithy zeren vallya ... hogy egy Nap hamar del wthan Ment volt zabo Janos hazahogy hogy adossagath kerye megh az azzontul, Nem talalya megh az azzont,

Nemy kor vgy mint hat orakor estwefele az keohazbol Ieo ky [Kv; Tjk III/2. 23]. 1571: estwe fele Mostan hat oran Ezwtan het oran vonassa megh eo k. (igy l)* hagi az kor allion ky a zeoleobowl az Mywes, Es annakeleote Nem [Kv; TanJk V/3. 36b. — *Tollban maradt: a harangot]. 1603: az holnap napon reggel wgmint hat orakor az keowetek kiwül az Ispotaly saitoianal comparealwan, batorsagason innenis zalagokat ky kewldwen . . . a keoweteket be bochassak [Kv; i.h. I/1. 444].

IV. hr-osan hasz-szerű haszn-ban; cu sufix adverbial cu valoare adverbială; mit Adverbialsuffix in adverbialartigem Gebrauch: hat személy együtt; şase persoane împreună; zu sechst, mit sechs anderen. 1585: Ieowenek lengielek vgmint haton ... Nyreo Ferenczet es az eochemet Filep Ianost Azok be rekeztek az zobaba [Kv; Tjk IV/1. 532-4]. 1599: Az kiket el kwldoztek Biro vram paracziolattiabol kit imide kit amoda woltak haton [Kv; Szám. 8/XIII. 46 Szabó András sp kezével]. 1606: 3 May voltak kayanto utban homlitok haton attam f — d 72 [Kv; i.h. 12a/I. 42]. 1632: Boerok *Ezek az Várhöz louak hatan szolgálnak mikor az szwksegh keuannia [Grid F; CU 14/38 Fog. Urb. 3. — *Köv. a nevek fels.]. 1653: az ország konyháján gazdák haton voltunk* [ETA I. 150 NSz. — *1643-ra von. feljegyzés]. 1681: Ezek haton gyalog szeressek [Madaras Cs; CsVh 97]. 1727: Ezek hatan Jobbágyi [Vajdasztiván MT; JHb IX/7]. 1777: Mü hatan Falusi

Birakul el mentünk a' Maros Vásárhelyi Felső forduló határban [Koronka MT; Told. 9a]. 1850: A' Pojka hegybe leveleztek haton [Cikmántor KK; KCsl].

Ha. 1738: hatat [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. 1767: hatat [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 8]. 1776: hatan [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1793: hatan [Borsa K; EMLt]. 1794: hatat [Mezőmadaras MT; BKGazd. Dán Tyira (40) col. vall.].

hát fn 1. A. emberre von. haszn-ban; (folosit) cu privire la om; in bezug auf Menschen: spate, spinare; Rücken. 1572: Ragadom az paplant hatamra vgy fwtek oda oth egy Mezitelen derekalra fekwem [Kv; Tjk III/3. 7-8 Zekel Margit vall.]. 1591: Halla(m) monda Karacho(n) Mihaly az zolgainak beste lelek kurua nem aszert tartlak hogy kurualkodni Jariatok, de vadnak, s lelek Beogeozebe ollj embereketh kik megh wtik az hatatokoth hogy el tanultok az kúruaktol [Uzst 13/70 Joannes Demeter de Thelekfalua jb vall.]. 1631: enis latta(m) ezt szememel hogj vagdalkoznak vala, halla(m) aztis hogj suppan vala az embernek az hata(n), de nem tudom kit vagtak, hallotta(m), aztis hogj mondjak vala, hogi bezegh megh útek am az Uarasi embernek a seöteteöst (!) az hatan [Mv; MvLt 230. 245a]. 1645: én a' szásznyfresi Malombol a' hátaman hoztam lisztet [Bálványosvárálja SzD; Ks]. 1703: artatlan szenvedett Csere István ... semmi vetke ne(m) volt Csere Istok(na)k, artatlan szenvedett velünk az Toronyb(an)*, és mikor el szabadultunk beteg leven Csere Istok, az hátamra (!) vöttem, és ugy vittem az Collegiumb(a) [Kv; WassLt Szilagyi Mihály (36) vall. — *A városi börtönben]. 1763: oly sűrűen (!) bótózták, hogy egy mást érte a bot a hátán [Nagyida K; Told. 9]. 1818: Tudom hogy a' kerüllők egy egy Csukkal (!) némelykor a' Hátakan hozni szoktanak [Dés; DLt 1823 évi iratok közt]. 1823-1830: 1796-ban Németországban láttam a kisasszonyok hajait fonatlan az hátjokon lebecsátva, és ... valami három ujjnyi szélességre vékony csontból csinált kapocs közé foglalva [FogE 67-8]. 1827: azzal büntetlek meg, hogy a hátodon vidd haza* [Jenőfva Cs; RSzF 266. — *A tekenővel lopott búzát].

Szk: ~aba dll. 1820: akkor a' Cancellista Urak fenyegettek, s azt mondták hogy mindgyárt porul járok ..., mellyen én ugy meg ijedtem, hogy még mostis a' hátomba áll (igy l), Mikor eszembe jutt, hogy én miért beszéltem tréfa beszédet [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 Kotsis Petre (42) zs vall.]. *~a gerince. 1644: nagi Cziomo volt a hata gerinczin [Mv; MvLt 291. 417b]. — L. még gerinc 2. al. *~a megé. 1570: Zeoch Gërgh hithy zeren vallya, hogy volt Zabo Janos hazanal es hallotta hogy zytta Zabo Janosne az vrath hato megeh (!) [Kv; Tjk III/2. 28]. 1572: Magdolna Istwan deakne, Azt vallya hogy hallotta Zeoch Benedekne parta Zeowé katalint hata Mege (!) Bestie kwrwanak zytta, foitonakis Monta zembe [Kv; Tjk III/3. 19]. *~a megéit. 1629: eo nem szokta más ember hazaban lakni es mas hata me-

get sugorganj [Kv Tjk 32]. 1764: az ilyen Jo Atyafiak között haboruságot szerző kétszin Ember, aki előttem szineskedett, hátom megett pedig mardosott, mint az eb [Középlak K; BfR] * ~at ad megfutamodik. 1653: számtalan nyilat szóra ugyan reája a tatár is, de a magyar hajdu, a rác és székely a nyilat a puskába teszi vala, s úgy lövi a tatárt veszedelmesen. Ezt a dolgot látván a tatárok, azok is hátat adának, kiket a rác és székely s magyar sokáig fűze és vága [ETA I, 81–2 NSz] * ~at fordít vkinek. 1756: az Jobbágyok az midőn ügyes bajos dolgok(an) Balog Uramat regurálták, hatat fordított nékiek s egy felé el ment előlők vala [Nagysomkút Szt; TKI] * ~at veti uminek. 1756: Erdő Ferentz iffiu legény a pincze ajtonak vetette vala a hátát és kargjának markolatyára tette vala a kezit [Kvh; HSzjP] * ~ba döf. 1699: (Az alperes) ellene(m) potentiose feltamadott es kezebe(n) levő puskájával hátban döfött mardosott harabdalt, veremet ki ontotta [Dés; Jk 291a] * ~ba öklel. 1653: Katona Mihály nevű csiki szent mihályfalvi székely hátba öklel kopjával, és a fejét el akará ütni [ETA I, 82 NSz] * ~ba (meg)üt. 1595: Zabo Balasne monda Vajda Georgynek menj ki lator az hazból, ki tazigala az ajton, mégh az cök-leül hatba vteis egyzer [UszT 10/63]. 1629: egyszer jól megh üte hatba(n) az Inast Simon, de nem latta(m) hogj rugta volna [Mv; MvLt 290. 162b] * ~ba vág. 1599: ugy vagta hatban, hogy ket szokmánya Inghen altal hatat az fegyuer es testites megh sertette [Szinye SzD; Ka] * ~ba ver. 1591: Czizar Janos vallia ... Theolczeres Georgi ... Ezenbe ragada egkik labat az aztalnak ... es hatba váltig vere Theolczeres Leorinczet [Kv; Tjk V/1. 176]. 1598: verni kezdek hatba ferenchét ... meg vondoza az eo maga búzajaban [UszT 13/15 Blasius Veres de Forchad primipil]. 1637: éreössen verte az Cziganne egj Czakanial az Inast hatba [Mv; MvLt 291. 114a] * ~tal hordattat. 1812: A Kotsárdiak ..., lopva kitől hogy lehetett ki háttal ki szekérral ... hordattatott [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 27 Marsínán Luka (60) col vall.] * egymás ~án. 1720: Vagjon ... edgj más hátán két rendbeli kő ház [Szurdok SzD; JHbK XXVI. 12] * megköszönti ~ban. 1747: haza felé ballaga Buttyán, de szerencsétlen volt az utb(an) mert Mikola Gyermánnal találkozáék, kys leg elsőbben egy bottal meg köszönté hátban [Nagysomkút Szt; TL. Talpas István (70) faber zingarius jb vall.].

Sz: a cifra mentét megszabja a ~án. 1749: Szid-ták ed kglmét hogj mit veredik ..., ha mi nem lettünk volna ott, de a' Czifra mentét az ő kglme hátán megszabták volna akkor [Szentbenedek SzD; Ks] * csépet ad a ~ára. 1762: azt mondotta Kólosi Nagy Márton ed kegyelme ... hogy ha az Jesus Cxs le szállana az Egből csépet adna az hátára [Torda; Tjk V. 109] * ~ára ül vkinek. 1755: a hátára ülek én a Papnak várjan meg tsak még engemet [K; Told. 3a] * (másnak a) ~a mögött lakik. 1592: Nagy Gergely mint hogy az falw hatarat elte zolga legény volt mind lo feo Ember

hata meget lakot [UszT]. 1681: Más hata meget lako jövevény Seller Pers. 24 [VhU 76]. 1732: Sándor János beteges ember Semmit Se bir, más ember háta megett lakik [Szásznyfres SzD; Ks 40. XXVIIIc]. — L. még GyU 96, 138 * meg-deklindlja a ~át sort ver a hátára. 1724: Az az atkozot Szikszaine de csak izend meg az Ura-nak, ugy hiszem bizony meg declinalja erte az hátát [Ap. 1 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből] * szalad, mintha a tatár a ~án lenne. 1717: mint ha a Tatár az hatokon löt volna edszer s mind otven haza szaladot, az Hajduk és Katonák is nem kevéssé meg bodulván el széledtek [Szentk.] * tüzet rakat/vett a ~ára. 1584: ez Zemet Birone Annia mond a' leannak Te leany myert zidal es haigalal engemet megh ez eyel, hid megh hogy ollyat chelekedem veled hogy soha ember Nem lesz. Mond erre a' leany No bizony Azoniomis tuzet vetetne az hatadra [Kv; Tjk IV/1. 246]. 1629: megfeniegetem* hogy bizonyj tüzet rakatok az hatara [Kv; Tjk VII/3. 118. — *A boszorkány-sággal gyanúsítottat, aki a szolgát bűbájossággal gyötörte]. 1639: Azutan osztán nagy nehezen haza hogy elmene az az Miklós, otthon megbetegedett, s ide reá jöttek Kállainéra s úgy szidták, hogy meggyógyítsa az legént, mert bizony tüzet vetett az hátára [Mv; MvLt 291. 188a-191a átirásban] * tüzet tesz a ~ára. 1811 (A) főhadnagy úr hajtotta vissza a szolgát* azt mondotta a gyermeknek: ha tüzet téssen is a hátadra, mégis ed ne hadd [Szárhegy Cs; RSzF 170. — *A szegődött szolgát gazdájához]

B. állatra von. haszn-ban; (fólosit) cu privire la animale; in bezug auf Tier: spinare, spate; Rücken. 1568: Petrus fili(us) gregory zalay ... fass(us) est ... adig hagigala az zekercéuel a lowat, a barbel Janos zolgaya, hogy az nywgis el zakada (!), es az hatan vgy latam hog ala kezde a ver meny [Kv; Tjk III/1. 191]. 1634: az cigany gyermek az uizre vizi vala az lovat, es az lo az leza ala vive, es le vona az leza az lő hatarol [Mv MvLt 291. 21b]. 1718: A Török Lo ... háta ki fokadat mostis, mindent kénalok velle olcson is oda adnok, de senkinek ne(m) kel [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1749: Lóvaim igen rómlót állapóttal lévén alig bótórkáznak majt két hetig le nem szálván hátókról az Nyerög [Gagy U; Ks 93 Péterffi Sándor lev.]. 1807: egy barna szörű Lo ... Háta ki-van tuosodva [DLt 222 nyomt. kl.].

Szk: ~a gerénnye a hátgerince. 1807: Egy tisztá fekete, a' háta gerénnye egy kisség feje, Pa-ripa Ló [DLt 391 nyomt. kl] * ~a gerince. 1788: az háta Girintzén* ... egy kis — sebe vagyon [Kv; DLt. — *A lónak] * ~a ormója a gerince. 1811: Azon vén fekete Kantza Lónak az háta ormója nagyon sebes [DLt 146 nyomt. kl] * lóva ~án lóháton. 1637: Somlai Vram ala megien uala az Vchan loua hatan üüluen cziakani keze-ben [RLt 1 Ceh Andras nob. pers. de magyar Reod* (35) vall. — *K] * lóva ~án szolgál lóháton teljesít szolgálatot. 1602: fodor marton ... hogi a war zolgalatiatol es egieb zolgalattol adotol ohassa magát wgi kezdde oda altal a gerebeknj*

zolgálnj, lowa hatan hogi mencziek [UstT 17/39 „Sigmund mihaljne Ersebet Zent Abranj” (50) vall. — *Ol.v.: Gerébékni]. 1621/1681: Haczogon* lako Valyai Miklosnak szabadosunk(na)k hogy Szabadossok legyenek^b ... nekik meg engedték, vgy hogy mikor kivantatik Hunyadhoz^o Lovok hatan Szolgallyanak [VhU 308 Károlyi Zsuzsánna fej. assz. ad. lev. — *Hátszegen. *Az előbbi István fiával együtt. *Vh-hoz]. 1688: maga Máty Kendlüecz in persona lova hátán szolgáljon [F.porumbák F; Ált Urb. 14]. — L. még GyU 138; HSzj *paraszti szolgálat* al.; Veress, Doc. IX, 62.

Sz: *közös lónak túros a ~a*. 1731: Jól mongyák közös lónak túros az háta, valamely dologban sokan vadnak ritkán menyen jól véghez [Gyulatelke K; Pf] * *közös lónak romlott a ~a*. 1849: Ittem Hoszszuaszon bé telyesedik azonn köz mondás közös Lónak romlott a' háta [Hosszuaszo KK; Born. F. I. a Bartha György Török Emánuelhez].

2. (egy)hátnyi/háttra való; o sarcinā de ...; von einem Rücken (viel). 1760: Láttam Kotsis Tamást hogy ... az Udvar számára hozott karobol, egy hát uj karot [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 1837: ötlet jó hát fával megrakadva az erdőről jöni sokszor találtam [Kakasd MT; DLev. II. 28].

3. kb. földhát; spinare; Erdrücken. 1760: a Nyárád fojamtattya és a Kut motsár közt lévő hátan egy kis kő kut ... vagyon [Remete MT].

Hn. 1451: in vertice eiusdem montis Nergeshath [Szásztörpény (BN) kör.; TelO II, 48]. 1568-1575: ad terras arabiles Ebhatt vocatas [M.gyerőmonostor K; KHN 76]. 1589 k.: az cziere haton [Szu]. 1592: az feoldet hiak Keortwelj hattianak [Bikíva U]. 1598: Arok hátt nevű helyben [Szentkirály U]. 1622: Budeős kut hata(n) (sz) [Baca SzD]. 1623: az ambrus haton [Zentelke K; KHN 138]. 1626: En eliget zantottam az Teoserhaton való zel feoldet [Csávás MT; Bál. 54]. 1630: Az kezdőseő hatarban az ueolgy haton (sz) [Kilyén Hsz]. 1632/1664: Az Tekenős hátan (sz) [Koronka MT]. 1639: Sarulyka hátan (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. 1642: Szernyő kő hata meget (k) [Farkaslaka U]. 1655: Belseő lokk haton (sz) [Póka MT]. 1661: az Pala kő haton (sz) [Bádok K; BHN 23]. 1663: elmennek ... az Sebesd vize melle malom háttya nevű helyre [Szováta MT]. 1666: Site hat felol valo Hatatnal (sz) [Ilyefva Hsz]. 1676: Az Berecz Hatan (sz) [Kebelesztiván MT]. 1680/1792: az arannas hegy hátán [Albis Hsz]. 1681/1798: Nyir hátan való Szély föld (sz) [Túr AF]. 1686: Akasztó hegy hata megett [Kibéd MT]. 1688: az Dobolj reten Karaszos to hata(n) (sz) [Aldoboly Hsz]. 1694: az barazda haton (sz) [Désíva KK]. 1715: A Garda hátan [Kalotaszék K; KHN 50]. 1721: Soos tó hátán (k) [Kozárvát SzD]. 1724: Az Medgyes haton (sz) [Kide K; BHN 88]. 1728: Csente hátán (e) [Besenyő Hsz]. 1740: A Csengő hátan (sz) [Boroskrákó AF]. 1741: a' Juharos hata mégét való verő fényben [M.fráta K]. 1759: a Kép hátan (sz) [Borsova Cs]. 1766: a Gáll Hátára be menőbe [Szentkirály Cs]. 1767: Magjaro hát farkán [Tusnád Cs]. 1772:

Szék Háttya nevű hej(en) (sz) [Márkod MT] | A Nagy Nádos háttán (sz) [Kászonaltíz]. 1773: A Fejér patak hátán (sz) [Ditró Cs]. 1774: a Kintses Gödör Hata megett (sz) [Bözödújfalú U]. 1776: Tseréhát (e) [Istvánháza AF]. 1778: Az Erdő hátan (sz) [Magyarózd AF]. 1780: Kús bércz háttán (sz) [Kászonimpérfa]. 1781: Vár háttán (sz) [M.andrásíva U]. 1785: Az eb hátan [Bádok K; Mkg]. 1799: A Domb hátan (sz) [Martonos Hsz]. 1801: A Domán hátán [Kendilóna SzD]. 1807: Nagy Nádas hátan (sz) [Kászonaltíz; Hr 12/23]. 1810: Fenyős háttán (k) [Kisbacon U]. 1825: A' Csikos Tohátán (sz) [M.lápos SzD]. 1840: A' Csupos hata megett (k) [Krasznahorvát Sz]. 1847: A nyergelő hátan (sz) [Ákos Sz]. 1859: A' Csajkahátan (k) [Mezőkölpény MT]. 1864: Fejérpatak hátya oldal szánto kaszálo [Ditró Cs]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

4. vminek a mögöttes része, *rég* vminek a mege/möge; dos; Rücken, Rücken. 1663: az szovárosi^a Gergely pap lőuöldözöt elebis be az ablakon, az Nagy Iános Hazara es az Felesegetis ő vonta ky a kemence megl, es az penzitis ő vőtte volna be az kemence hatanal [Szék/M.köblös SzD; RLt I Szekely Janos (35) jb vall. — *Szóvárosból (SzD) való]. 1686: tudom hogi az Kert talalmania Hannagj Mattiasnak, az Czwr hata megetis foglala el egi darabot az Faluieban [Szentimre Cs; LLt Fasc. 156]. 1714: Az romlott Udvar háznak hata mellett vagyon egy Tubákos kert fel szántva [Kászonfelsőfalu; i.h. 85]. 1740: a maga Jobbágyi(na)k telekjek(ne)k hátán lévő falu földere épített hurubák(an) lak(na)k [Algyógy H; Ks 89. Inv. 83]. 1789: a Nagy Mező hata megett az Egésnek innető résziben egy Darab Irotvány [Dés; EHA]. 1804: a' Csürös kert hata meget való bé sántolt füves kert [Mezőzáh TA; WassLt]. 1811: Az Udvar háznak előtte és hata meget vadnak fenyő Stomppölyyökön álló Tornáztok gerendákba állitva [Spring AF; RKAk 6].

5. (ruha)hátrész; spate (la imbracăminte); Rücken/Rückenstück. 1717: Edgj Zöld Angliai mente, az hata rokaval az elei Hiuzzal bellet, körül roka torok [Ap. 5. Apor Péter inv.]. 1761: Egy fekete Uj Lusztin mente, nuszta premezeve; az eleje nyestel bérelve, a hata pedig Roka mállal [Koronka MT; Told. 8]. 1789: a' Kaputnak Bérleése viola szín Sellyem Materia; a hátá(ban) 's ujjáb(an) való bérleés fejér Gyoits [Mv; ConscrAp. 21]. 1817: ez a' buada belőiről hibás volt, mert a' hátában lévő bőr meg pallott és a' gyapja nagyon hullott [DLt 414 nyomt. kl.].

6. hátí bőr/írha; blană de la spate/de pe spinare; Rückenfell. 1592: Im ez hituan legini hozam ada magat, es illien kart vallotta(m) mätta, hogy egi hattal bellet skarlat mentemet ... el lopta [Kv; Tjk V/1. 189]. 1614: 1 Zenderyes hattal bellet Súba [Kv; PLPr 1612–15. 114]. 1653: Köntösím magamnak s feleségemnek, hátal-mállal bérlettek szépek voltanak [ETA I, 116–7 NSz].

7. vminek a felülete; suprafața unui lucru; der obere Teil, Oberfläche. Szk: *jég ~dn. 1595:* 10 Januáry ... Az palo Tyúk útjára meg bontakozot vala, Biro W. felti vala, hogy az Jegh meg indula, tehát el bontana: Az Jegh hatan penig Alast sem kellene czjnalatnj Hagya meg ő kme^a hogy meg chjnaltassa(m) [Kv; Szám. 6/XVIIa 114 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével. — *Ti. a bírój. 1838: szürkületet tájt. a jég hátán, hol a leg jobb vert ut volt által jöttünk [Dés; DLt 1135. sz.] * *kapa ~a* a kapa hátlapja. 1815: Az el rakott krumpikra két jó kapa parás földet reá vetvén, a' kapa hátával kevéssé meg lapitjuk, hogy a' krumpi körül üreg ne maradjon [Kovács Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésre] * *kefe ~a. 1801:* ezüst Portékák Egy kefének gömbölyég háta [Kv; Ks] * *keze ~dn* keze fején. 1848: egyik keze hátán egy nagy sümölcs [Dés; DLt] * *pártaöv ~dn* az öv fonákján/visszáján. 1682: Attam Egi ötuen forintos Ezüst aranyas Parta övet, Lancz formara Csinaltat, kinek az hatan mindenik szemnek aranyas ezüst boglarok uoltak [Fog; Borb. II Rákosi Anna kel.] * *szekere ~dn* szekeren. 1604: mynd falustol zekerwnk hatan arra az Erdeore futtunk volt [UiszT 18/17]. 1703: Kornis Sigmond bár erre az földre ne jött volna mert ugy fel ijesztette eszt az népet hogy Szekere hátán vadnak [Gyeke K; Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1724: a' sokadalmi alkalmatossággal Szekere hátán volt az ember [Altörja Hsz; Ap. 2. Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez].

Szi: *jég ~dra csinál házat. 1636:* Te Pap Simo(n) ... miért hozod ide azt a fát ..., bizony job uolná, hogy az jegh hátán csinálnál házát [Mv; MvLt 291. 65a] * *jég ~dra épített ház. 1711:* En Décsi Sigmond ... cum protestatione praemonēalok minden ... jó akaro Uraimát, hogy az én mostoha Atya(m) adosságáért se egy, se más az én maga(m) és Bátyám ... örökös jóságához ne nyuljon, hogy valami módon jég határa építettett háza jóvendőbe(n) ne corruállyon [Dés; Jk 357b, 358a] * *tűz ~dra való borsószalmára való, égetnivaló, máglyára való. 1634:* Zigiarto Mihaly ... szidgia vala azt az Rab Ilona Azzont, mondva(n) Aha Torokkal bellet tuz hatara való lelek kurva [Mv; MvLt 291. 9a].

8. hátlap, (a levél/papírlap) háta/versója; versoul filel; Rückseite des Blattes. 1570: Es Mind ket fely megh alkwt rayta Mellyet myndenyk fely Regestumokba zolgayokál be írtak Ez vallois az ados lewel hatara [Kv; Tjk III/2. 192 Bodogh Gabriel vall.]. 1572: Ados lewele vagion melnek az hatara vagion fel Jegezve a mit meg adot az Adossagba [Fog; SLt S. 10]. 1655: Csepreghi Uram ... az Tanácsban be jöve, jelenté haza jóvetelinek okát, hogy difficultása volna az Transmissio iratásban, mint ha nem conformis volna, az Originalis Contractus határa irt perbeli processussal; [Kv; CartTr II, 897 Th. Ozdi kezével]. 1750: és mindennek az hátára egy darab tiszta papírossat ragasztottak, arra szépen és distincté ra írtam irattam^a [Ap. 3 Rétyi Antos István lev. — *Köv. a ráíratott szövé.]. 1823: Bethlen Krisztina

kisasszony ... írt; ennek hátára írt az anyja [FogE 219].

9. (irat)felzet; antet; Aufschrift. 1592: mikor a' kj zedet leweleket helieyre akarya tennj lassa megh a' lewel hatan az Numerot haniadik cota, es amely lada alat az tataltatik tegye abba [Kv; DiósyInd. 14]. 1615: Az responsumot Az hatara irhattyk melltan [Kv; PLPr 1712—15. 123]. 1779: a Resolutiot el küldettem ki irván az Instantia hátáról [Nagylak AF; DobLev. II/528. 2a Gabr. Fogarasi Jos. Dobolyi de Köblöshöz]. 1787: az Instantiá(na)k hátára pedig az Notarius a' maga Nevét is írja fel (mint azon Instantia iroja:) [Torockó; TLev. 3/2 1b—2a].

hát I. hsz 1. akkor; atunci; dann (also). 1556: wyzonthak az fizethesnek az felyrol meg Jrth napon Elegeth glisan Janos vram Nem thenne hat heya(ba) legyen ffyzethes kyth fyzeteth En <nekem> az Jozag Nalam Maragyon [Mikefva KK; BfR VI. 283/3]. 1560: az ew kewlchegeth ha melthonak Itelyk hath azokrol Lagistro-mokath hozhasson [Dés; SLt AB. 3]. 1561: Valamely zolga az az inas úg' legen orsagba talaltatik ha nagy orsag lezen az Biro itilletire haggiak ha kichin hat az biro elöl az Ceh eleibe keryek [Kv; ÖCLev.]. 1578: Inchye megh eeket eo kegmek, hogy ha varasnak taggyay Akarnak lenny, hat wegyek be io kezessegh alat az Regy io mod zerent hogy eztendeig hazat wegie(n) es zalogot zerezze(n) it Az warasra [Kv; TanJk V/3. 176a]. 1603: A Testamontom pedig Igj lön hogy ha Bencze görgi előb meg Törtenek halnj, Bencze mihalnal neki maraglon [UiszT 17/51]. 1629: ha ugian firtatni kezdik, hat szemeben megh mondgia az kinek czelekeotette [Mv; MvLt 290. 144a]. 1701: ha penigh nem építte(ne)k hát az épületek meg intéztetvén azokból ugj mint a Csürből intezze(ne)k nekys annyit mint az többinek edgjjik(ne)k edgjk-(ne)k jutott [Kissolyos U; BLv.]. 1744: Mikor én a mostan itt Közép Ajtán félben Szokadt Connumeratoria el érkeztem, hát az Emberek bomolnak el [Böln Hsz; INyR Vargha Gjörgy (48) jb vall.]. 1767: midőn a szomszédom ... kapu ajtóján bé menek ... hát Sebesen szalad bé atannom Kocsis Gyuri [Betlensztniklós KK; BK. Demeter Ersok Forkos András felesége val.]. 1804: a' közelebbi őszén, midőn kaszáltunk volna a' Galotzáson innét a mi Határunkon ..., hát jönnek a' Remeteiek mintegy 60 Számmal [Toplica MT Born. XVb Sztoján Jakabutz „közlakos” vall.]. 1851: irtad volt hogy egy bival és egy borny meg döglöt, hát tám meg több kár is van [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. kérdést bevezető szóként; cuvinť care introduce o întrebare; als eine Frage einleitendes Wort; dar; und dann?, na und? 1570: Mond neky az Anna, hat myert eskwek ream az Te vrad [Kv; TanJk V/3. 3b]. 1586: Monda esmegh, Tot Caspar, Hat howa teód amaz lowakat Akit vizstek vala [Kv; Tjk IV/1. 566]. 1629: monda ... Úst gjarto Istua(n) hogj hat teged mi eördeogh hozot ide [Mv; MvLt 290. 169b]. 1653 u.: Hat a kis Ferkó

hol? * [JHbK XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsanna végr. — *Ti. hol, hogyan maradt ki a végr-ből?]. 1717: Ilona nevű Aszszony két gyermek ruhát hozza a tajigásné(na)k s kerde tőle a Tajigásné hat a kglméd gyermekének mi lesz [Kv; Told. 2]. 1755: Kérdem hat Aszszonjom mi lélt [Góc SzD; WLt Tornovány Jeremia (40) zs vall.]. 1793: hát ked mit áll itt az ajtóban? [Koronka MT; Told.]. 1799: Hát Maris ugyan kitül van kednek baja? * [Dés; DLt. — *Értsd: kitől terhes?]. 1812: én akkor látván a Tolvajkiáltásra fel lázzadt embereket kérdém tőlők: Hát mi dolog? Kit kergetnek? [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes vall.]. 1846: a hogy őszve találkoznak tőstént Virág László — Darvas Jánoshoz azon szavakat intézi — hát az én Testvérem kurva? [Dés; DLt 530/1847. 4]. 1853: hát az általagba való ugorkák nem romlottaké meg meg kell dörgölgetni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

3. állítás nyomósítására; pentru accentuarea unei afirmații; zur Betonung einer Behauptung; (și) apoi; aber wenn 1570: Margith Makay Balintne ... vallya, hogy ... Botha Casparne az vton haza Jéwet Mongia volt neky hagi Nagi palne egy korsotis lopot volt az fazakastul Megglesen És hogy ez vallo zemere vetette volna, megh azt monthak neky Loptam hath ha Banod tegy rola [Kv; Tjk III/2. 7]. 1766: eleg pelda vagon a distingvált Udvarokon veszekedő szomszédokrol, hát még a' kik promisque elik egymás Vdvarát, mitsoda Bekességet lehet onnan reménleni [Torda; TjkT V. 310]. 1785: Tsak a fazakasnak kell közel 10 forint, hát a kőmivesnek, Lakatosnak üvegesnek s egyéb aproság materiálekra [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1833: a Szita, rosta, romlás censusba vetelével minden véka buza ki sütése aztis fel véve hogy Piatzi Taxátis három három R. Forintot fizetünk belé jön aprosági költségbe 30. 32 xrokba. hát a' mi véghetetlen hirtzoldásunk [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. 1839: Hát még milyen capitalis virschliket falatoztunk fel jo csipős tormával, örömkönyeket facsaroval [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

4. megengedés, beleegyezés kifejezésére; pentru a exprima îngăduința, consimțămîntul; zum Ausdruck einer Erlaubnis/Bewilligung: desigur, da; ja doch, denn. 1574: Meg alkwttak egimaszal, De hat az vton zabo ferenchet Mas tanach Erte És Nem akara allany az vegzesnek (így!) [Kv; Tjk III/3. 311 Maradek Peter vall.]. 1653: mond a gubernátor: Jól vagyon hát [ETA I. 126 NSz. — *1621-ben Bethlen István, a fej. öccse].

5. felszólítás, biztatás, kérés nyomósítására; pentru a accentua/sublinia somația, îndemnul, rugămintea; zur Betonung einer Aufforderung, Ermütigung, Bitte: deci; wohl, ja. 1606: Ambrus Gergely mo(n)da hogj ted le hat te Antal Vram, s é le tēju [UszT 20/191 Catherina relicta quondam Antony Agoston de Zentlelek vall.]. 1635: el manyek en hat innen, Borbely Mihályneni [Mv; MvLt 291. 52b]. 1653: mond Sigmund* fejedelem: Fogják meg hát őket* míg haza viszen Isten, azután lássuk, mit kell mitelni vélek [ETA I. 32

NSz. — *1595-ben Báthory Zsigmond. *A török pártfogásért folyamodó mv-ieket]. 1745: ne jő réám Péter mert meg lőlők mellyre felele Péter lőj hát [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1799: jő-jen fel ked hát utánam az Asztagra [Náznánfva MT; Berz. 4. Fasc. 31 Lit. N. No 27]. 1813: fogjon hát hozza ne jegyen meg [Jára MT; Pf Nagy László lev.]. 1843: azt mondja Kotsis Károly a kérdeztető Gróf Urnak — Czuki állj ki előllem — baszam a teremtesedet — erre a Grof ur azt mondotta há nékem mondád — arra azt mondotta Kotsis Károly éppen neked [Moson MT; TSb 49].

6. elbeszélésben élnéktő szóként; in povestire/relatare ca cuvînt de inviorare a stilului; als ein den Stil lebhafter gestaltendes Wort in Erzählung; păi; nur, halt. 1568: Eyel Nykorgast hallek, Tolway Jwoltest, ky Menek hat az szoch kyalt tolvyat [Kv; Tjk III/1. 225 St(ep)h(a)nus Kowacz iuratus vall.]. 1572: latam hat egh gyermek Erwssen szaguld Egy veres Lowon [Dés; DLt 182]. 1588: meg fwtamodwan eleotte hat ell eytettem egy Jzak bwzath azt eo fel veotte s el dwgta [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jv vall.]. 1604: monda az zolgaia hogi olj helyre kötötte ő azt az louat hogy mj meg nem találnok, ... Ki menek meg keressem hat fel kötöttek az Zaiat hogi ne nlericzien [UszT 18/125 „Palfi Janos fia Cziki Illesne zolgaia keczietii” vall.]. 1630 k.: az pitvaba (!) vala egy agy s hat egy mas mellet fekeznek Hamar Jstua(n) s ez az bőrnejne [Mv; MvLt 290. 44b]. 1723: bé fordulék a G. Mátyás háza féleiben, hát egy fával veri Nemasagi (!) ur(am) mint lehet Luka Illyet [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. 1756: tegnap alá s fel járván itt az Udvarb(an), hát egy néhány szép kappanokat láték hogy az éhség mia leeresztették szárnyakat [M.szentpál K; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1810: Szóts Pétre ... mondá No én még vettem egy Fát 4. Rhforinton ... elisméntünk a fát meg nézni hát a fa jegyezeten [Sóakna MT; Born. G. IX. 4 Oltyán Szimion (20) vall.].

7. szitk-ban töltelezőszóként; în injurături ca cuvînt de umplutură; als Füllwort im Geflüche: dar; wohl, ja. 1585: Megh lata ezt Kelemen Takach monda Ah essez hatt Az en feleségemet Akarod meg Mordallany [Kv; Tjk IV/1. 473 Kádár Boldisár vall.]. 1635: háállam hogy ez az Kóteles Csizmazia peter mondgia áhá eszes fia hat bozusagomra az ablakom alát eneklez [Mv; MvLt 291. 416]. 1741: látván penig Kindai hogy nem támad fel mellette ugj meg tsapá pofon hogj el tántorodik belé ezt mondván, hát te hutz fut miért nem tamatz fel mellettem [M. fráta K; BLt Hóka Marczí (50) jb vall.]. 1790: hát te Menyődörgös adta fattya te vagyé az Ur vagy én vagyok [Náznánfva MT; Berz. 4. Fasc. 31. Lit. N. No. 27]. 1811: Hát Flkom teremtetete! nem volt bűtslettem, hogy nékem muskálnai le jőjjenek? [K; KLev.].

II. ksz tehát; deci, prin urmare; also, denn. 1676/1681: mint hogi peniglen ha valakinek szükségé vagyó(n) az I(ste)nnék effele áldására a' szám ado szolgak is nem aláb szükölködnek masoknal az nélkül; ighen meltan cselekeszi hát Szám

tarto Urámis, ha abbéli szükségében nem senkihez világi emberhez, de egyedül csak a Teremtő Istenhez folyamodik áldásért [Vh; VhU 656]. 1732: nem áll bor volt hát, hanem a magok borok [Dés; Jk]. 1767: nem egyéb hát ezen kívánsága(nak) Consequentiája, hanem hogy egyik gyermekét* ex odio exhaeredálhatná a másikat ex Amore reszesse tehetné [Hsz; BLv. — *Az anya]. 1799: Híjába mondják hát azon Tanúk a' Panaszlót, ilyen, s, amolyan ki-kapó Személynek [Dés; DLt]. 1828: a' Templom közepén levő Píatz most is kistsiny és szűk azt hát jobban elszorítani nem lehet, mivel ara az Úr Vatsorája vételekor a' Gyűlekeztnak elmúlhatatlan szüksége van [Mogyorókerke K; Ref. egyh. It]. 1841: a mikor tele van a leg also kasból jön ki Szeműl 1150 veka a mikor leg több jön ki, menni kel hát belé Csőül leg több 2800 vékanak [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

hatágú. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ korbács bici cu șase cozi; sechsschäftige Peitsche. 1823–1830: (Az) 1792-ik esztendőben amit most apparitornak neveznek, akkor oconomusnak hívták*. Egy hatágú lapos szíjjú korbácsot hordozott kezében vagy vállán, melyet a csintalanabbak keményen vertek a földhöz, hogy hamarabb kurtuljon, mert új korában volt kétszínű hosszú is [FogE 104. — *Mv-t a ref. kollégiumban].

háta-hupás l. hápa-hupás

hatállú. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ borna boronafajta; un fel de grăpă; Art Egge (mit sechs Balken). 1653: Vet magához Egj io bornat hat allut, hogy megh Tarczia az arvanak [Ilencfva MT; DLv. I.II B. 12].

Egy ilyenféle borona képét l. SzamSz I, 106.

hatalmas I. mn 1. jog is erőszakos, hatalmaskodó; violent; gewalttätig, machthaberisch. 1572: tuggya azt hogy draguzlon az lapystak laktak, az arkon Jnneth kemeny peter myerth hogy hatalmas ember volth, espan volth reayok kuldoth onnat Ewketh el wzette, az vta(n) Ew Jrtatta es byrta de penzen voth foldeketh Ew sohuly Nem tuggya [Bedecs K; KP. Marta Máté jb vall.]. 1585: Anna szas Mihaly felesége vallia... Az Iffiw megh wthe a' takachnet, Es az vta Keleme(n) ... le teowe Az kender magott, es vgy wthe Az hatalmas legenth [Kv; Tjk IV/1. 475]. 1598: Azert azt mondom hazama Jeövesset hattalmas Töluaynak mondo(m) erte, söt azt mit el akartak viny el uitek [UszT 13/33]. 1645: minemü hatalmas czielekedetekkel az elseo It vadlotta azonokkal vadollya az masodik testis [Kv; Tjk VIII/4.5]. 1684: Az magha Eoröksege vicinumjában az mely foglalást teott Szabo Peter, ezen külis a' mely hatal(ma)s kaposdásokat czelekedet ugj tudgja a' mint az 2dik vallo [Csikfva MT; BálIt 50]. 1714: az Utrumb(an) forgó földet birván kevés ideiglen a Nagj Anjám, egj Ónya Sárga

nevü ember kiis igen erőszakos s hatalmas ember volt, a nagj Anjámot ki vetette belöle erőszakosan [Monor BN; Ks S. 11]. 1767: nem tudgyuk kik voltanak az hatalmas emberek, kik az kárból el hajtani kezdett marhákot az hajtók elől el vették [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 23–4]. 1801: Nemes Burzo Todor kertvények egy darab része ... Bizo Pável apossa által hatalmasul foglaltatott el, mely hatalmas foglalasa(na)k mostanis borozdaja meg lévén, tagadhatatlanul egészen ki esmérzik [F.szőcs SzD; TKI Burzo Györgyitza (55) ns vall.]. 1821: mü közönséges osztatlan helyeinket, nevezetesen Borszéket az hasonló hatalmas foglalások ellen nem oltalmazhatjuk [Ditr/-Szarhegy Cs; RSZF 141–2].

Szk: ~ karval erőszakosan. 1675: nem tudatik micsuda lélektül viseltetvé(n) reám támadott hatalmas karral vert, taglott véremet ki ontotta, halálomra igyekezett [Kv; Tjk VIII/12. 63] * ~ kézzel 'ua'. 1584: egy Akarattal hatalmas kezzel ... maiorimoth es pastorimott az Maior hazbol ky kergettek [HSzj majorház al.]. 1688: hatalmas kezzel, tulajdon saját földere mentem es ot megh vertem s veresitettem volna [Dés; DLt]. 1756 k.: Tilalmasbol Gornikok által bé hajtott marhakat, a' Gornikok elől, akár az akalbol hatalmas kézzel a' ki el venné, vagy ki bostátaná, az ollyan hatalmasakodonak poenája 20 forint [Born. XXXVIII. 8 az ahrudbányai bányászok törv.] * ~ vakmerőséggel. 1819: az Alperes ... a Devai Ns Uradalomnak Dévai határán levő Besán nevezetű tilalmas Szálás erdejébe . hatalmas vakmerőséggel erdőt, 's ... tilalmas tselekedeten rajta találtatván, mindenestől együtt az Udvarba bé hozatott [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. rendsz a törökséggel/török méltóságszavakkal kapcsolatos szokványos jelzőként; de obicele ca atribut in legătură cu turcime/cu titluri de demnitate turcești; als 'gewöhnliches Attribut in der Regel in Verbindung mit dem Türkentum/den türkischen Würdenbezeichnungen: puternic; mächtig. 1612: (Geczy Andrast) szep Ayandekokkal expedialtúk vala az hatalmas Török Csaszar portaiara [PLPr fej.]. 1615: sem faratsagunkat, keoltsegwnket nem szantuk, hogj az kwleuo Hattalmas Feiedelmeknekis Orzagunknak kedues allando bekessegett, szerezhesswnk [Gyí; Törzs. — A fej. Usz-hez.]. 1659/XVII. sz: Az hát az oka, nem mi, ezeknek az veszedelmes állapotoknak, azki keresztyén szomszédink ellen való fel-fegyverkezésével az hatalmas török nemzetet provocalta [EOE XII, 217]. 1661: Anno 1661. die 10. Septembris hivattattam Istentül ... ez bajos erdélyi fejedelemségre ... Die 16 A kerelei réten a hatalmas nemzetül adatott bot, kaftán, ló számszámotól tollas süveg [AMN 84–5].

Szk: ~ basa. 1595/1653: Hatalmas bassa! Az egy Isten minden jóval megaldja hatalmasságotat és az hatalmas győzhetetlen császárt és az egész muzulmán nemzetséget | Mi szegény nyomorult rabjai, de igen jóakarói a hatalmas bassának és mind az egész török nemzetségnek: Borsos Tamás m.p.* [ETA I, 31 NSz. — *Borsos Tamás és

négy társa „könyörgő levele” a budai basához] * ~ *budai vezér*. 1660: Bwki Miklosne asz(szony) Hatalmas buday Vezér eo Ngatol varosunkra imponalt rettenetes nagy Sáczban ereje szerent beösesen adott alkalmas Summa penzt [Kv; KvLt Fasc. I. 176] * ~ *császár*. 1613: az hatalmas császár a régi mód szerént való sólymokat, aranyas kupákat, pogácsa ezüstöket megkévánja [BTN 72]. 1668: kérvén azon Ngd meltosagos nevel, hogy eő Naga ez ilyen meltatlansagot orvosollya ugy megh, hogy hatalmas Csaszar Adaja ne akadalyoztassék s mind penig az Szegenysegh se pusztullion el [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból]. 1671: az hatalmas Török Császár fénjes Portájára kapikihanak választván [KJ] * ~ *nemzet* a török nemzet. 1671: Nagyságod Fejedelmi méltóságos Tisztibe való bé-állása, nem eleinktől reánk maradt s' eddig meg-tartatott libera Electionk által lött légyen, hanem az hatalmas Nemzetnek parancsolattýából kénserítettünk Nagokat acceptalnunk, és Fejedelmünknek ismérnünk [CC 5].

3. kb. mindenható; atotputernic; allmächtig. 1558 k.: emlékezzel meg az Istennek csodalatos hatalmas bölcsesegerol [NSz; MKsz 1896. 281]. 1631: mikoron az Vr Isten az en halalomnak oratiatis el hozza hogi enis tsendesebben az en Istenemnek hatalmas kezeben aianhassam lelkemet Istenteöl nekem adattatot iouaimrol akarok .. illien testamentomot tenni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. Sükösd György végrt.].

Szk: ~ (*Úristen*. 1564: Mert ő^a fejérvári monostorból a bálványokat mind kiontotta vala, kiért a hatalmas Isten az ő hadakozását jó szerencsésé tőtte vala [ETA I, 22 BS. — *János Zsigmond]. 1569: Az Hatalmas Vr Jsten tharczia megh kdett mind az kmed feleségewel giermekywel, Es annak wthanna Rokoniwal baratiwal Attiafiaywal Sogoriwal, es mind(en) nemzetségiwel egyetemben, Es neuelie elthesse az kthek zerenczeyetth es eoreghbiczye [BesztLt 104 G. Bartor^a a beszt-i bíróhoz. — *Így, de alighanem tollvétség Bartos h.]. 1586: ajánlom az én lelkemet az hatalmas Istennek, testemet pedig az földnek, melyből teremtetett [A.csernátion Hsz; SzO V, 140]. 1643: Az Hatalmas Vr Isten pediglen czelekwdgie megh hogi az Nagod io kedvebwl valo adakozasnak hazna áldasal terjen Nagodra [Dés; DLt 408].

4. képes; capabil; fähig. 1764: Az én magam világi elő menetelem pedig a Menyei Urtol lévén bizonynyal tudom, hogy ha ő sz: Felsegenek szent akaratyá tartya, bátor vér szerént való Atyamfiai legyének is ellenségit, hatalmas lészen ki munkalodni [Középlak K; BIR].

5. tekintélyes, hatalommal rendelkező; respectabil, puternic; angesehen, machtvoll. 1759: Ennek^a fejevétele után maradtott egy fiacskája^a. Ki is felnekedvén hatalmas ember vált belőle úgyhogy 30 esztendő s korában erdélyi gubernátorrá tétetett Lzopoldus imp:perator által [RettE 92. — *Bánffy Dienesnek. *Gr. Bánffy György]. 1767: tsak azért kezdette ... Horvát Gergely Uram tiltani azon tilalmast, és velünk keményen bánni,

hogy hatalmasbb, s nagyobb possessornak magát lenni meg mutassa [Búrjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 23] — L. még RettE 186, 229.

6. ~ *rajia* hatalma van vki felett; a avea putere asupra cuiva; über jn Macht haben. 1818 k.: ha Bünöm let is volna, nem volt eő Hotolmas rajtam mivel sem embere, sem adosa nem vagyok [K; KLev.].

7. ~ *gazda* nagygazda; țaran instărit; Großbauer. 1767: vagynak még ... egy néhányan ... Galambadon ... ezekis mind hatalmas Gazdák, jól birják magokat [Mezőcsávás MT; TL. Ábrám Kratsun (40) jb és Pakulár Sztán (62) sz vall.].

8. *átv* is nagy; mare; groß. 1788: már a Jo Isten segittségéből a buza hordást el végeztük, volt mind öszve buza 802 kalongya és 20 véka, de külemben mind hatalmas, jó kévék [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1855: (A) hosszú fogason hatalmas medvebőr, uton szekér bakra használják [ÚjfiE 175].

Szk: *igen* ~ *deák* kb. a deákban/latinban nagyon járatos. 1755: 10ma Decembris temettetett a szegény Mósa László Désen ... Ez igen hatalmas deák, jó törvénytudó és Erdélyben híres tanult ember vala [RettE 359].

9. kb. jól megtermett, természetes; binefăcut(ă); statlich. 1766: Ez is hatalmas szép asszony^a, testes, szép termetű, de nem ér a szépsége a két elsővel; gyermeket sem tudta neki csimálni szegény [RettE 200. — *Ti. Teleki Ádám harmadik felesége]. 1771: Miske Imre A felesége Tordai leány, hatalmas, derék és szép asszonyság volt ifjantan [i.h. 247–85].

10. kb. jól fejlett; bine dezvoltat; gut entwickelt. 1754: Migos Thesaurariusné ... Asz(szony)m eo Excelle(ntia)ja ... egy hatalmas Leányt, vagyis Kis Aszonyt szült [NSz; Ks 96 Baló Antal lev.].

11. nagy hatású; de mare efect; wirkungsvoll, von großer Wirkung. 1767: temettetett méltóságos br. Bánffy Farkas úr őnagysága ... oratiót tett magyarul tiszteletes Incze^a uram, marosvásárhelyi professor igen hatalmas szép móddal [RettE 120. — *Incze István]. 1767: Deáki Sámuel ugyan kolozsvári pap is meghala 54 esztendő s korában. Tudós, de mindenkefelett olyan hatalmas actor volt, hogy az ő szavára s fluens stylusára nézve párja nem volt [i.h. 211].

12. irtózatos, szörnyű; groaznic, teribil; gräßlich, entsetzlich. 1653: (Egy délután) a mezőre mentem vala kalongya közé, és oly hatalmas szélvész lön, hogy a városban sok házakat és kő-keményeket ronta el ... volt a tengerben egy nagy kőhegy ... és ez a kő, nagy hegy egykor meggyült, és olyan darabonként mint egy szentegyház a tengerből kivetődött, némely darab a szárazra s némely ugyan a tengerbe hatalmas dördüléssel [ETA I, 105, 153–4 NSz].

13. ~ *nagy* igen/szörnyű nagy; foarte mare; furchtbar groß. 1653: látam, hogy a négy éléfántot közel hozák ... Egyiken két réz dob vala — hatalmas nagy, akkor bé vala takarva s nem verék vala^a | Bethlen Gábor ... magának ... hatalmas

nagy kincset gyűjtje | Az elmúlt 1641-k esztendőben hatalmas nagy munkával a görvényi kutat szépen megtisztítottam [ETA I, 135, 141, 149 NSz. — *1621-beli eseményre von.]. 1661: onat az nagj hatalmas, dógos pestjsból kj jöttem volt jde mjud czeledestől jozagoczka kamba [KJ. Bálpataki János a fej-hez].

14. erős; puternic; stark. 1653: Die 23 nov. volt 1650-k esztendőben az én menyegzői lakadal-mam. Elég becsülett volt minden dolog, hatalmas jó borral gazdálkodtam, noha drága volt [ETA I, 154–5 NSz].

15. *dlv* kb. kemény; aspru, sever; hart, barsch. 1759: Innen a Péterlaki Popa hatalmas feddéseket 's intéseket ada a' nép eleibe, — kiószolván a' nép a' Beszerikából, sokan elronták pipájokat el-hányták Tabájkokat [Hermányi, EDem. 322].

II. *fn* hatalmaskodó személy; cel care săvîr-sește o silnicie; Gewaltttätige. 1558: Byro wram azon kewnyewreggyen ew felsegenek hogy ha walamely zolgaya ew felsegenek walakyth megh wer ah wagy egyeb hathalmath thezen, Zabad legien megh fogny az Byronak az ollyan hatal-masth Theorwenyre [Kv; TanJk V/1. 48]. 1573: Frathay Janosnak egy zolgaya volt ky vagdalta volt egy zolgamat En ne(m) Akarok effele verontot hatalmasnak parttyat fogny [Frátka K; SLt S. 12]. 1595: Myerth az Actor azt forgattia hogy egkik hatalmas az masikat ne(m) mentheti, Az teórúeny sem engedi [UiszT 10/100]. 1609: hirtelenséggel kőrníwl vőnek az Inctusok mint ha-talmassok fegyveres kezzel ... kik megh akarának ölny [Hídvég Hsz; HSzjP]. 1629: Mikor minkett Soos Janos Ur(am) es Pal Deak Ura(m) megh foga-danak megh mondtuk mi eőkegjelmek(ne)k hogy my az marha feleől nem felelhetwnk s nemis felelünk, hanem vagj eő magok visellie gondglat vagj penigh embereket adgjanak mellenk, mert hatalmasokkal nem felelhetwnk [Mv; MvLt 290. 149b]. 1716: Jövének ... ezek az ideálább meg irt Szemelyek Kezesnek Pap Szávuért hogy ... Pap Szávu hiven és igazán igyekezik szolgálni és Hadak vagy valami erőszakosok közzi nem igye-kezik állani, s nemis áll, hogy ha pedig oda állana hatalmasok közzi vagy el szőknék ... az fen meg irt poenat negyven 40 Forintokat ... meg véhesse [Zápróc SzD; WH]. 1797: be vetve talál-ván Nélhai Meggyesi Gábor Uram ... az utrizált földet tavasszal sokáig boszonkodott rajta hogy ki vetette bé, azon hatalmast kötőzéssel fenyeget-vén [Ne; DobLev. IV/790. 2b Alba Juon (17) mercenarius vall.]. 1848: ha walamely atyánk-fia a fenn irt határozatnak ellenére cselekednék marháival, akkor megbünteti közönségünk ... vala-míg a kártevők és hatalmasok a cselekedetekből megtérnek [Jenőfva Cs; RSzF 158].

Szk: ~nak mond hatalmaskodással vádol. 1596: Kis auas alljabol yzette(m) volth be ... hat eőkrét ... Nagy Peter el vette embere(n) kezebeől Az el vett hat eőkrét bechyeül keuano(m) meg. Az el vetelerth hatalmasnak mo(n)do(m) [UiszT 11/31–2].

◇ Szn. 1602: Hatalmas Péter lófő [Altörja Hsz; SzO V, 181].

Ha. 1823: hatalmasabb [K: KLev.]

hatalmasan 1. erőszakosan, hatalmaskodva; violent, prin silnicie; gewaltsam. 1647: az Captivus hatalmaso(n) inuadalu(n) az megh holt czi-gan(na)k satorat es Toluajul megh eőlte [Kv; TjK VIII/4. 222]. 1651: hatalmason fel tamodva(n) falúul fegyueres kezzel es tolvaytis kialtva(n) az meg fogot kezeseket hatalmaso(n) az Vitez Giörgj vra(m) legitim(us) executory keziből el vőttek ezt mondv(n): hogy nemjenek el, mert ember halál nélkül nem leszen [Zsobok K; JHbK XI. 23]. 1686: Fazakas János, István és György Ifjabbik Imreh János Öz János, Kús Kálmá(n) Péter fiatal ed-gyüt jüvének az Udvarházra hatalmason [Madaras Cs; BK]. 1730: Tudodé, az Gyermekek keziből is az pénzt hatalmason ki vette volna el? [Altörja Hsz; Borb. I vk]. 1755: Tudgyae a Tanu ... Iszaku Blendét hatalmasson ki ag(g)redialta, Seb-hette és verte meg, hol volt azon a(g)gressio ...? [Oprakercsesora F; TKHf 31/11 vk]. 1756: Mű hatalmasan nem mentünk az Erdőre, hanem ... az egész Falu meg engedvén, vgj mentünk ... Ka-ronak valo fát vágni [Kóród KK; Ks 17/LXXXI. 15]. 1779: Állítván Lajos Péter Lajos József ellen, hogy az közös gyümölcsfákból hatalmason kiásott és kivágott volna ... melyet irt Lajos József tagad [Taploca Cs; RSzF 158–9]. 1797: ha til-tatni akarnak Erdőt számokra, tessék elsőbben az Approbata szerént Vármege Tíztsége által juxta Sessiones osztájt producaltatni, és celebraltatni, nem hatalmason foglalni [Nagyrápolt H; JHb XXXI/30.]. 1801: Kik, és hányon és hol ... vet-ték-el Hatalmason marhaikat az Erdő-Pasztorak-tol, midőn az Erdőkből bé akarták volna hajtani? [Msz; Told. 10 vk]. 1812: az Emberem azt* el csóváztá, és midőn le-akarta volna aratni, nem en-gedte hanem maga aratatta ... s azt hatalmason el is vitette [Dés; DLt 82. — *Ti. a földet].

2. alaposan; temeinic; gründlich. 1773: Teleki Vram igen hatalmason és fontoson az Protestatiot ki dolgoza [Dés; WassLt].

Ha. 1649: hatalmaso(n) [Kv; TjK VIII/4. 433]. 1767: hatalmasan [Bányika K; JHbK LVI/26.7]. 1782: hatalmason [Baca SzD; GyL]. 1801: hatalmason [F.szócs SzD; TKL].

hatalmasképpen erőszakosan; violent; gewalt-sam. 1814: minden ok nélkült hatalmasképpen a' Szegény Embernek Véréti ki ontottad, a' ki mostis halálos Sebeiben minden reménységen kiül halálos Sebeiben „fettreng (így l) [Görgénysztimre MT; Born. G. IX. 6 instr.].

hatalmaskodás erőszakoskodás, erőszakos jog-sértés; potentia; silnicie; Gewalttat, Machthand-lung. 1584: Hog valami ember eolest wyr ontast werekedisth lopast paraznasagot, es egeb hatalmas-kodast* ... Azokban semmit az sowago biro ne(m) igazgathatt [Torda; DLt 212. — *Ti. követnek

el]. 1589: Az miképen peng en raitam hazra menesnek terhet es ortalomsagnak penaiath keüeteöd Azt mondom hogy . az hatalmaskodasokath nem czelekeöttem [Szu; UszT]. 1607: az fele hatalmaskodastul Zwennek megh [Dés; DLt 297]. 1620: Szöke Balintne Beldi Keleme(n) Vramnak az varmegien valo ioszagaban be szantott uolt hatalmasul, az mely hatalmaskodason ottet megh fogtak volt harmad magauál [Bikfva Hsz; BLt 5]. 1671: Mivel Apór Lázár a Kézdi-Vásárhelyieket Lemhényi erdőről mint az előtt ugy most-is háborgatná, igaz úttokban persequalná, és béhajtaná, fájakat és egyéb vélek valo javokat elvévén Végeztük azért hogy ha ez után-is azon hatalmaskodást continualni fogná ..., exequaltassék Articularis poena rajta [CC 41–2]. 1757: nem lévén ide haza ... azon hatalmaskodás iránt. Semmi bizonyost nem tudok [Omlásalja SzD; Ks 19/IX. 12]. 1800: Melly hatalmaskodások után ... Ngod Sütője .. Szép Szokál hívní és tsalogatni kezdette az Exp(o)ne(n)st közelebb közelebb magához [Mv; Born. XXXIX. 53 instr.]. 1850: esedezem aláztatsonn a' Tekintetes Tanátsnak, méltoztatik, azon le vágott kertemet, a' bépanaszlottakkal helyre állíttatni — hatalmaskodásokért, a' mit minden kártétel és Tiszti közbejövétel nélkül mérészeltek tenni — megbüntetni — okozott költségemet meg térített-ni [Dés; DLt 780].

A címszó erdélyi jogtörtéti értelmezésére I. Dósa, EJt II, 550 k.

Szk: ~t cselekszik erőszakoskodik, hatalmaskodást követ el. 1600: Tudom hogy Tibald Gergely oda keöltet az hazba, de hogy valami hatalmaskodást chelekedet volna az azzonon, vagy ki hanta volna en ne(m) tudom [Kadicfva U; UszT 15/128 Lokodi Janos vall.]. 1634: En semmi hatalmaskodást nem tudok hogy cselekedet volna Biro Andras Beke Andrasne ellen [Recsenyéd U; TSb 21] * ~t ejt 'ua'. 1576: ha en Nywytody Pal vagy maradekym valamý hatalmaskodást vagy meg haborytast benne eytene(n)k (!) tahat, hwzon öth forynton Maragyak [Andrásfva MT; BálLt. 86. — *Ti. a zálogba adott rétbén] * ~t tesz 'ua'. 1795: Kegyelmed ulyab hatalmaskodást tett; mert ugyan azon erdőben a Méta fákat az Exponensek feletté azo kárára mind le vágatta [Ne/Ispánlaka AF; DobLev. IV/754. 1b] * nagy ~t követ rajta. 1690: Mivel ez Boersag ehez nemis volna eö kglmenek semi közí, megis az eö kglme Jobbagyi potentiose Jobbagyink azan retre építet hazara rea mentek hazat el hantak semit Törvenytől nem varvan csak az nagy hatalmaskodást követik rajtunk [Fog.; Szád. — *Alkalmasint ez a latin potentia maior 'nagyobb hatalom' tükörfordítása].

Ha. 1790: hatalmoskadás [Msz; LLt 10/2]. 1815: hatalmoskodás [Kövend TA; Borb.]. 1816: hatalmaskadás; [uo.; i.h.]. 1827: hatalmaskadás [MészK TA; EMLt MészKöi csomó]. 1835: hatalmaskadás [Vaja MT; MvLev. Toldalagi lev.].

hatalmaskodhatik hatalmaskodást követhet el; a putea sávirsi o silnicie; Gewalttat verüben können. 1610: az mj hatarunkba ne(m) hatalmaskodhattak volna, mert megh bizonytiúk hogj my hatarunk [UszT 31].

hatalmaskodik 1. erőszakoskodik; a face uz de violentă; gewalttätig sein. 1581: Az Barnasibokra az mynemő panaz vagio(n), eo kegme Inchie megh, hogy mod kyweol senkin ne hatalmaskoggianak [Kv; TanJk V/3. 241a]. 1583: vegre hogi mindniaiunkra tamada ez Leorincz, meg hagia Capita(n) Vra(m) hogy eo magat(is) meg fोगiuk, De holot semmikeppen Nem engedne ez Leorincz hane(m) ellenewnk hatalmaskodnek Az vallahoz Akarek en Zengeo Miklos wthny es Ne(m) talala(m) eotet [Kv; TJk IV/1. 181]. 1589 k.: En Azt nem lattam hogi semmitis hatalmaskodoth volna sem ereonel semit veoth volna [Szu; UszT]. 1595: Kegelmes Vrünek ez el mult Napokban Paranczyolta Nagod my nekvnk az keöztewnk lako Veres Drabantoknak panaszolkodasara hogy raytok mi hatalmaskodnank, elseobe a Vër byrsagh dolgabol, masodszor gyepewkerth walo Zalgasbol, harmadzor tylalom alatt Valo Czezer ky tetelekreöl [Mv; APol. I. 79B]. 1648: Fogaras földi boérok az székelységen ne hatalmaskodjanak az jobbágyok reductiojában [EOE X, 480 törvénytészöv.]. 1762: Tudom azt világosan hogy az Utrizált Házhöz Kassai János jöve, és ott küsdödött, hatalmaskodott el akarván venni a Hegedűst a tánczoló Inasoktól [Geges MT; IB. Franc. Csok (35) pix. vall.]. 1792: tellyességgel nem nyugszik ottan ottan hatalmaskodik [Szováta MT; Berz. 16. XL/5]. 1802: menne ki betsületesen és ne hatalmaskadnék [Feldr SzD; Torma].

2. jog hatalmaskodást követ el; a sávirsi o silnicie/delictul silnicii; Gewalttat verüben. 1573: az balaz gergel felesége ... Meg allapik Az aytoba az azzon Mond kelemennek, Myre te chywkas Kelemen hogi az en vramat verted ... Kelemen hozza vag az zekercewel Az aytot Be chapya eleotte, jwv oda az Bekenne kezd neky zolny hogy myt hatalmaskodyk otth hogi Nem Megien dolgara [Kv; TJk III/3. 278]. 1591: vgj mentetek kj per potentia(m) az enie(m)re, kit semmi keppe(n) ne(m) chelekedhettetek volna, kiknek mindentek feleol kik hatalmaskottatok kyleon kyleon terhet varom [UszT.]. 1625: az tizt uramis megh Jzente uala hogi ne hatalmaskodgiek hane(m) tarcza törüniehez magat [i.h. 75a]. 1662: tollunk megh izen te ..., hogi eö kglme ne hatalmaskodgiek [Polyán Hsz; BálLt 1]. 1670: Levai Janos az Annyaval Szilagyi Janosneval az ágy(na)k neki nyomak Kotsis Ferentzet, öklözek verék ... En mondok Levai Janosnak ... mitt hatalmaskattok az Nemes házon mit tolvajoskodtok ilyen rutul [Görgénysztimre MT; RLt 1 Petri Szilagyi cons. Margarita Nagy (32) ns vall.]. 1749: gát vágni nem mentünk söt protestaltunk hogy mi hatalmaskadni nem menyünk [Kissajó BN; BLt 6 Dumbravan Silip (28) jb vall.]. 1779: az Exponenes Ur eö Nga Bírāja Peter elléggé Protestált hogy Ura Jozságán ne hatalmaskadnának [Záh TA; Mk V. VII/12]

Kotzoban Nyikulaj (28) j b vall.]. 1781: ez előtt valami három esztendővel kezdének itten kapdálni, s hatalmaskodni [Gyszm; DE 3.7]. 1800: egyik az másik Határában ne hatalmaskodjék [Indal TA; JHb]. — L. még RSzF 272.

3. hatalmassá válik; a deveni mare; gewaltig werden. 1579: Ertyk az Ielen walo es Ieowendeo karvallast az wyznek torlassa Myat io gond wysslelessel kenzerichiek Rea, az Malom mestereket hogy fogaggianak embert ky eyel nappal Rea wygyazzanak hogy az torlas teobbe enyere ne hatalmaskoggyek [Kv; TanJk V/3. 182a].

Ha. 1767: hatalmoskadgyanak [Mocs K; JHb XI.VIII/1. 12]. 1801: Hatalmaskattak [Msz; Told. 10].

hatalmaskodó I. mn 1. jog hatalmaskodást elkövető; care sávrsešte o silnicie/delictul silniciei; Gewalttat verübend. 1585: Az hatalmaskodo eo-reokseges emberek ha valakinek vagy személyere, vagy hazara tamadnak, feokpeppen Eyel, De vagy Semmy veresegeth vagy Sebesewlest vagy kichin verth Sebet vereseget hatalmawal chelekezik (így l). Azt a Capitanok bewntessel el chendesit-hessek [Kv; PolgK 17]. 1707: olah ródón^a lako Czigany Andrast, ki fogta el, ... s ki vitete az Kolosvari Toronyb(a), es mostis ki raboskodtattya ott maga ezen hatalmaskodo személy jelen volté ...? [K; Ks 33. II. 1 vk. — ^aRódnék (K) ikerfaluja]. 1784: azon potentiarius Hatalmaskodo Emberek Tihai^a Lakosok ... a' mint távolról látthattam a' Kasza fényiről, kaszákkal mentenek az utrizált helyre [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 8. — ^aTihó Sz]. 1792: ha Törvényesen meg esett ki jártatás szerént káromat az ő Exlaja Törvénytelen, és erőszakos hatalmaskodó Tisztye által méltoztatik refundáltottni, ugy igenis köszönöttel acceptalo(m) [Ádamos KK; JHb XIX/35].

2. garázdálkodó; ce/care produce pagube; sein Unwesen treibend. 1758: Koszta Mihály ... Sombori György Uramra kiáltotta a tolvajt azért hogy a Kornetelki határban vetett s már szépen meg zóldúlt árpáját Szántatta ki a földiből kényszerítette a Birot és ... a Falut hogy azon földin hatalmaskodo és kárára munkálodo őkreit és ekéit Titt. Sombori Uramnak fogják el [Erdőalja KK; Ks 66.45. 17f].

II. fn jog hatalmaskodást elkövető személy; cel care sávrsešte o silnicie/delictul silniciei; Gewalttäter. 1584: Az feierdiek(is)^a meg kazaltak az Hatmadweoligben egy darab feoldet kikert az hatalmaskodoknak dolgokat nem kel el zenwedny hane(m) Az zolga Biro Altal Biro vra(m) Az varmegiere Ideztesse eeket hogy az varos hatarah el ne Idegenegiek ez fele lassu hatalmassagok miath [Kv; TanJk V/3. 284b. — ^aA várossal tőszomszédos Fejérd lakosai]. 1671: Vadnak olyan Faluk-is, kik számossan fel-kelvén, hatalmasul el-mennek más Falu erdejére, gondolván azt hogy kevés számu ember nem resistalhat nékik; Azért ha valamelly Falubéli emberek sereggel, absoluta potentia mediante mennek mások erdejekre, és azon helynek possessori, vagy lakosi nem resistal-

hatnak, panaszt tévén azon Vár-megye vagy Szék Tiszteinek, száz forintot exequalhassanak az olyan hatalmaskodokon [CC 39]. 1757: nem tudom kitsodák voltanak az Hatalmaskodok [Omlás-alja SzD; Ks 19/IX. 12]. 1790: azt fogja tselekedni a' mit a' törvény az hatalmaskadok ellenek kinek kinek meg enged [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1797: a' Fogados nékünk monda, fogjátok el ezeket a' hatalmaskadokat, ugy osztán el fogattattak [Galgó Sz; JHb I/23]. 1831: a nevezett hatalmas-kado el tört ablakimat tsináltassa meg [Dés; DLt 209]. 1837: Mire nézet nem lehetett megtartani ezen tilalmas bükkünknek tőkéletes megtartását (így l): most közelébből némely hatalmas-kodók kit megasztaltak, kit levagdaltak kertyekre [Jenőfva Cs; RSzF 119].

Ha. 1815: hatalmoskodo [Kövend TA; Borb.]. 1831: hatalmaskado. hatalmoskado [Dés; DLt 209].

hatalmaskodtat jog hatalmaskodást követtet el; a face să sávrsească fapte de silnicie; Gewalttat verüben lassen. 1670: Szamos falvi Nicola (!)^a Sigmond Vram ... küldöl (!)^b engemet .. Nagy Bartsára^c. tekintetes Nagytsagos Gyulaffi Bor-bala Aszszonyhoz illen Instructioval ... hogy az eő kigelme Nylaban Jutot Joszágan s Jobbagyin ne hatalmaskottassan, hanem ha közölők ki mivel ados eő Nagytsaganok megh fizettet eő kigel-me [H; JHbK XV/30. — ^aA Mihola név h. ^bToll. vétség küldöt h. ^cH].

hatalmasság 1. jog hatalmaskodás; potentia; silnicie; Gewalttat, Machthandlung. 1578: Ertyk azt is minemő tamadast teottek az feleky pokularok Zeochy Mihál vramon Byro vram azt a ky a tamadast theotte be hozassa mert semmykepe(n) ezt az insolentiat es hatalmassagot el nem akaryak zenwedny iobbagyoktul [Kv; TanJk V/3. 173a]. 1598: Nagy Demeter es Istua(n) vgia(n) nem tagattak feleletekbenis hogy ott Nem voltanak volna az hatalmassagnak czelekedetiben [Alparét SzD; Ks]. 1622: hatalmassagh az, mi Ideőn kedveönk akaratumk, s szabadsagunk ellen az mi hatarunkra keölteőzteti az Hidast [Dés; KGy]. 1668: mind az megh nevezet három személyeket certifficalam azert az megh irt hatalmassagokert, Colosvar(me)gie(ne)k ez eztendeőb(en) keözellyeb esendeő teőrvenyes partialis szekire [K; Ks 65.43.10]. 1778: őkegyelme a Lokertet Bongordot s még a Malom alat valo Rétet is magá hatalmasságából étette meg [Bethlen SzD; BK. Márkosfalvi Szabó András tt lev.]. 1810: kegyel-metek fen említtet Elekes Laszlo és Deak Mozes, az kiknek is ezen Etzken jushoz semmi reszek nintsen nagy erővel hatalmassággal bele men-tenek [Albis Hsz; BLév.].

Szk: ~nak terhet követeli vkin hatalmaskodás díját követeli vkin. 1570: Chinek gergelne ersebet azzon mikor Engomet Palochky Janost elew Ide-zot volna az w zoleie felewl ky En nalam zalogba volt zent gergy hegyen, mel zolo vagyon, ez okaert hogy En hatalmaswl Bwchultetem volna el az zolot es wgy mentem volna ky mert ithon Nem

volt. Buchwet koutetj vala raytam az zolonek es az hatalmassagnak terhet, ezt felelem w ellene, hogy ezt w En hozam Nem mo(n)dhatna mert En wtet annak elewte Biro eleybe Ideztem [Kv; TjK III/2. 166b] * ~ot cselekedik erőszakos tettét követ el. 1589 k.: Az penzt kere magyari Tamas Az Azzonytol hogi megh lassa menj Nagi Syria ele ada, de en semmi hatalmassagot nem lattam hogi chjelekedeth [Szu; UszT]. 1667: Tudodé, avagy láttadé ha tsielekedet s, miczyoda insolentiakat, s, hatalmasságokat tsielekedet az mesdgyeje szélín az szomszédgya? [Kv; RDL. I. 148d vk] * ~ot exerceál 'ua'. 1707: Mivel Gyeröffy György Ur(am) megh hagyatott Eözvedgye Tekintetes Kemény Kata Aszony Kolosvary Házat Kegyelmes és Specialis Protectionk alá vettük: Annak okaert ... parancsoljuk hogy Házára erőszakosson reá menni Seott hatalmasságokat exerceálni ... semmikeppen ne mérészellyek (!) [Ks 11. XLVI. 17 Rákóczi Ferenc rend.] * ~ot tesz hatalmaskodást követ el. 1668: Tudodé, ... ha az kolszeriak, vgi más vellek szomszédosok ki micsoda hatalmasságot, vagy foglalást tött volna határokon, vagi mostannis tenne Hagimás Láposiának? [Hagymás-lapos Szt; JHbK XIII. 18 vk] * kisebb ~ potentia minor. 1833: a' Méltóságos Exponens Aszszony ... perlette a' Migos Major Urat ... Borozda Járásból eredett, 's kisebb Hatalmasság Títulussa alatt indított Perben [Msz; SLt Vegyes per.]

2. mennyei szent. ~ mindenható Isten; atotputernicul Dumnezeu; allmächtiger Gott. 1862: A menyei Szent hatalmasságnak az ő meg mérhetetlen bölcsességének köszönhetjük azt, hogy egymásnak vagyontolli végrendeletet tehetünk [Kv; Végr.]

3. rendsz magas török tisztségbeliek szokványos megszólításaként; mai ales ca termen de adresare obişnuit către inaltii demnitari turci; als übliche Anrede der hohen türkischen Würdenträger; ~od kb. nagyságod, kegyelmességed; mária-ta, excelență; Eure Gnaden, Eure Exzellenz. 1635: Hatalmassagod méltóságos leuelet... ueőttem [KJ]. 1653: Hatalmas bassa! Az egy Isten minden jóval megáldja hatalmasságodat és az hatalmas győzhetetlen császárt és az egész muzulmán nemzetséget [ETA I, 31 NSz].

hatalmasságtétel hatalmaskodás; potentia; silnicie; Machthaberei. 1746: ha valaki kívánna vallatni, oly utrumakkal* ... az embernek haja Szála fel állana, tsalárd, tókéletlen, és álnok hatalmasságtételin [Szentgyed SzD; WassLt. — *A lapalji őrszóban: utrumokkal].

hatalmasul 1. hatalmaskodva, hatalmaskodást elkövetve; prin violență/silnicie; machthaberisch, gewalttätig. 1560: wagthanak zylyfat es teolyfat ket zaaz zalat negy hean hatalmaswl [HSzj szál al.]. 1570: Chinek gergelne ersebet azzon mikor Engomet Palochky Janosth elew Idezot volna az w zoleie felewl ..., ez okaert hogy En hatalmaswl Bwchultetem volna el az zolot es wgy mentem

volna ky mert ithon Nem volt [Kv; TjK III/2. 166b. — A teljesebb szöve. *hatalmasság* al.]. 1589: Az Cziczerben az ki feold vagion melliet Jstvanfi Keleme(n) hatalmasul mond hogy foglalt Zabo Istuan, tudom hogy mostan Gaspar Mihalynal vagio(n) [Szu; UszT]. 1605: harom hold* az kit hatalmasul veot uolt el nagj var falul Janos [Várfva TA; UnEkLt. — *Ti. föld]. 1609: az Ambrus Pal kertin belől vala ala egy vizre jaro uucia, de nem tudom ha, hatalmasol foglaltae el auagy mikuppen [BLt 3 Benedictus Kereztes de Kazoni felseo falu (60) lib. vall.]. 1615: Lazar Erschet ielenti ... hogy az el mult napokban cziczioban* lako Kelemen Mihaly hatalmasul Jobbagia hazara menuen, es aytaiat ablakatt be teoretuen Jobbagiat fogua vitette marhait el dulatta ... paranchioliuk serio ... hatalmasul elfoglalt es dult marhalokot feöldeokött, el vit Zolgalet Jobbagiatt Kelemen Mihalial meg adassa [BálLt 41 fej. — *Csicsó Cs]. 1656: Egy Kenderaztato asott Thomat be hantak Teolteottek Eyel hatalmasul [Madéffa Cs; Eszt-Mk]. 1671: Noha a' Potentariusoknak kezekből, mi módon restituáltassék, verus haereseknek, hatalmasul el-foglalt jószágok, világos Articulus decernáltatott felölle, mindazonáltal néme-lyek ... Tisztek által restituáltatott jószágokat ismét vissza foglalják [CC 38–9]. 1736: En sem az Bánffy Sigmond vra(m) eo kglme feoldén, sem az eo kglme jobbgyi földén ne(m) kapdosok, s az eo kglme jobbgyinak földökettis ne(m) hatalmasul foglaltam el [Marossztkirály AP; JHb XXIX/4]. 1798: ezen szomszédalt allodialis tilalmas erdejít ő naganak titkon vagy nyilván, ejjel, vagy nap-pal hatalmasul tolvajkeppen kik invadaltak? [Kük.; JHb XIX/58.5 vk]. 1846: Égyszer látom hogy Imre Mihály a' Tehent a' Pajtából hajtja ki — amikor a' kaput nyitotta ki, hogy a Tehent hajtja ki az Udvarról a' T: Exponens aszszony haza érkezett s azt mondotta — hát ezt a' Tehent szabad innen hatalmasul el hajtani [Kakasd MT; DE 2]. — L. még DFaz. 14; RettE 394.

2. hatalmasan, nagy/teljes erővel; cu toată puterea; mächtig, mit voller Kraft. 1662: Régen feni fogát arra* a pogányság, de a magasságú Isten ki az előtt hatalmasul csak egyedül oltalmazta, úgy most is emberi erőnek fogyatkozását, őrizését vállalja magára! [SKr 471. — *Erdély nyugati végvárára, Váradra].

3. hatásosan; cu efect; wirkungsvoll. 1779: Az Isten nyugossa meg szegényt* s adjon helyette hasonló lelkipásztort. Még majdcsak gyermeki állapottal volt, mikor in anno 1758 a szegény idve-zült Varsányi Benedek felett orált hatalmasul, akkor deák lévén, Désen [RettE 394. — *Deák Pál, kv-i ref. pap].

hatalmaz felhatalmaz/jogosít; a împuternici-autoriza; ermächtigen. 1819: ezt .a' Meg szálástol bírja a Gr. Wass Fa(mili)a birtokából ki sem eresztli Törvény úttján kívül, mivel ezen Investigatorokat Eő Felsége sem hatalmazza annyira, hogy Donállyanak és Notázzanak [Császári SzD; WassLt].

hatalmú. Jelzői szk-ban; in constructii attributive; in attributiver Wortkonstruktion: *nagy~* a. nagy hatalommal rendelkező; puternic; über große Macht verfügend. 1753/1787: B. Josika Imre . mint nagy hatalmu ember sokat vitt végben . . . , senki sem merete kérdeni. hogy . . . ezt miert tselekeszieségész haláláig, Gyógyi örökség is tsak ugy tsuszot 's nyomult oda, mint a többi [Nagy-rápolt H; JHb LXXI/3. 333]. — b. mindenható atotputernic; allmächtig. 1752; ha még ennekután-na, mellyet a' nagy Hatalmu Ur Isten kegyelme-sen el-fordítson, valami uj tűz támadna ő kelmek között: akkor kénszerítettnek keményebb kézzel nyúlni e' dolognak orvoslásához [Kv; SRE 188].

hatalom 1. jog hatalmaskodás; potentia, actus potentiarius; silencie; Gewalttat, Machthandlung. 1580: Megh értettek sok kwlmb kwlmb fele panazokból az Nagy Licencia es bwnetlenség myat my nemó modnelkwl valo hatalmok es erozagok (!) esnek eyely es nappaly tamadassok myat, es fegyverkedések myat [Kv; TanJk V/3. 231a]. 1585: N mi nekwnk paranchola hogy mi el men-nenk . . . valkay Mikloshoz es Theoreős Martonhoz az N Tisztartoiához, es hogy mi wketh N. eleibe Jnteneok, az N. par; tartasa szerent nemew (!) hatalomerth kiketh ez el mult Nyarba chelekettek volth az Hauason Jobbagyoko(n) es marhaiokon [Gyerőmonostor K; KP]. 1598: Sebesj Menihart teoruenkezik velem, valami hatalom dolgabol [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pal végr.]. 1621: az Kovaczo hogy engemet megh were megh ne(m) fogatok az hatalomert [Dés; DLt 345].

Szk: *hatalmat cselekedik* hatalmaskodik, hatal-maskodást követ el. 1570: Az Monostory Thyz-tarto eo kek varoswl azt Mongiak hogy valaky koloswary Emberen hatalmot chelekedet, Eo k. Byro vram Thanachawal visellienek gondot Rea, hogy Theorwennyel lelyek meg Bretthe [Kv; TanJk V/3. 9a]. 1600: Ezeket az hatalmokat chelekettek az breuis alat | Replicat I. hogy semmi hatalmat nem chelekedet hanem azert zallot az hazba hogy megh ne egészes az egeteok [UszT 15/53, 15/128]. 1632: Fogaras feőlde birsagh szedesben egienlő modott es rendett tartott . . . Ha Boer Boeron hatalmat cselekezik fl. 12 [Grid F; UC 14/38. 6] * *hatalmat cselekedtet* hatalmasko-kodást követtet el. 1591: az hatalmath en raitam kit meg akarok mondani, felesége Kerestina chiele-keőtte es chielekeőttette [UszT] * *hatalmat csinál* hatalmaskodik, hatalmaskodást követ el. 1796: a' Gujás fia felemelvén a' kapát a' fokával főbe akarta űtni Vadas Györgyöt, s Vadas György is akkor azt kiáltotta, fogjátok meg kentek mint gyilkost . . . , s a' Panitiak mindgyárt meg is fogták abba a' helybe ahol a' hatalmat tsinálta [Panit Sz; TSb 2 Bonyhal Mihály (32) col. vall.] * *hatalmat heres vkin* hatalmaskodásért keresetet indít vki ellen. 1595: Im hallom mi nemo nagj terhekre engemet kerez, en semmi hatalmat njem czelekezem, az minemo hatalmakat en rajtam kerez, feiemhezis zolaz, de en azt mo(n)dom hogi semmi kepen azt nem miuelheted uolna [UszT 10/23] * *hatalmat*

követ (rajta) hatalmaskodásért járó büntetést követel vkin. 1569: Vicy Janos Nyro Simon ellen , vicy Janos ezt apelalta hogy miuel meg szan-tottak*, hatalmot követ vala o k nek meg ne(m) jtyltek az hatalmat, es Wicy Janos ezt apelalta [Kv; TjK III/1. 255. — *Ti. a földet.]. 1600: Az nehai Benczedi Leörinczi Antalne fiaival eggieőtt . . . citalta wolt Kapita(n) Vram eleibe Nagy Gyeörgyet wgia(n) Benczedit ez oko(n), hogy az nehay Nagy Peter arwai feőldeit megh boroz-doltatta wolna, kiert minde(n) borozdaert kwlőn kwlőn hatalmat keőwetet raita [UszT 15/182] * *hatalmat mond vkihez* hatalmaskodással vádol vkit. 1570: Nehay czynek gergelne: Ersebet azzony felelety: Ezerth Ideztem ty kgltek Eleyben ez Paloczyky Janosth es czynek balinthot hogy az el Multh wdőkben hatalmawal harom fertaly zo-lometh el Merette: kynek az törwenhwl ha az tör-weny Mondanaya hatalmath Mondanek hozzayok Erte [Kv; TjK II/2. 166d]. 1590: Az mas dologbolis hogy feőldemeth el jarta, minden chőwa Ellen kilemb kilemb hatalmat mondok hoszaia [UszT] * *hatalmat művel* hatalmaskodást követ el. 1558: Byro wram azon kewnyewreggyen ew felesegenek hogy ha walamely zolgaya ew felesegenek walakyth megh wer ah wagy egyeb hathalmath thezen, az Regy zabadsaghonk zerenth zabad legien megh fogny az Byronak az ollyan hatalmath Thewrwennyrc, Mywel hogy ew felsege nem haggya hogy walaky az w felsege Jobbagyn ylyen hathalmath mywellyen [Kv; TanJk V/1.48] * *hatalmat műveltet* hatalmaskodást követtet el. 1591: (Az alperes) felesége melle es mietette az hatalmoth [UszT] * *hatalmat tesszen* → *hatalmat művel* * *hatalmon marad* hatalmaskodásért járó büntetésen marasztal-tatik el. 1568: Mezaros Martone . . . ha hul meg ne(m) mer eskeny, valakik oth voltanak hatal-mon maradnak [Kv; TjK III/1. 186]. 1584: Azert ezen megh eskegygek vas Andras, egy eo maga, hogy eo . . . Segitseggel nem volt Byro Gasparnak, az el zeokesben, Sem marhayat nem haytotta, ha megh eskezik megh menekedik, ha megh nem eske-zik hatalmon marad [Bonchida K; Ks 42. B. 21]. 1590: Swkei Andrasne volt ados Hoggiaj Ja-nos(na)k Ha megh nem adna Zent Jakab napiara tehat hatalmo(n) maradgio(n) [UszT]. 1606: Az negyuen kalongia Zabnak el witelejert, hatalmon marad [i.h. 20/298] * *hatalmon maraszt* hatalmaskodáson marasztal el. 1568: Alexius Borgias, Martinus Veg, georgius Kis, Antonius desy . . . fassi sunt . . . hogy az a fold a ky felöl perlenek, Kaytar jstwane, volt . . . valami Eke-ké-ty vagdalt volt oth el Albert deak, es az biro eloth hatalmon marasztottak volt erthe [Kv; TjK III/1. 191]. 1589: Tudom aztis hogy berze Matte hatalmo(n) es birsagan marazta az varast miel-hogy az ay kapulat es az Rett kapulat berakatta vala Draga Maté az biro varas akarattiabul [Szu; UszT] * *hatalmon szól vkihez* hatalmaskodással vádol vkit. 1591: ez al peres peng az meg Neuezőth eőreőksre rea ment es Komlo oztoromoth az Kertbeől ki hanta hatalmadal, Kiert minden Komlo oztoto ki haniassert hatalmon zolok hozza ette,

ha pedig tagadna kj fogok es meg bizonyttom [i.h.] 1606: melj njl feöldet en teöllem el foglalt Iljke falua semmi kepen en teöllem Jozagombul el nem foglalhata volna az falú, meg aratoth búzamoth njl földemrwl el vit melljert hatalmon zolok erethe melj buzat bechiwieuel keuanok meg [i.h. 20/79] * ~ra keres hatalmaskodás vádjával perel vkit. 1606: az Jozag azokban az wdeőkben az kiket decalal Ingien sem voltak te kezembe se birodalmodban ... myert engem oljert keresz hatalomra kj te kezembe nem volt sj Juris azt mondom hogy mind az hatalom es mind az keresetek te read ternek mind pedig az fajdalmok [i.h. 20/162]. 1610: az mint pediglen hatalomra keresnel az iozagnak kezedebeöl ualo ki foglalasaert my azert hatalmon nem uagiuunk mert my te kezedebeöl semmit ki ne(m) foglaltunk [i.h. 4/3c] * ~ útján hatalmaskodás útján. 1812: De ha per inconcessum, valaha Dézma alatt lett volna is azonn föld vagy zalagosa el idegenitve: ugy se vala szabad az al pereseknek ... Törvény uttyán kívül, azonn Földbe involalni, azt bé szántani, vetni, és annak Termését le aratni, tsupa hatalom uttyán [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16] * *éjjeli hatalmat megvár* az éjjeli hatalmaskodás vádja alá helyezést elvárja/kívánja. 1590: az en Jobbagiom Bartha Andras bwchiút wezen az Iamboroktól, haza indul ... wtanna az Vczán leselkedik ... Jango (!) Gáspár ..., zanzandekkel Eyel Eynek ey wadan, fegyweres kezzel utath meg aluan, werte wagdalta ... Kierth azt mongiuok hogy mint hatalmas Eiel ugj chielekedeth, mely eyely hatalmat, az teorwenjteol meg warunk [Gyerőmonostor K; KP] * *éjjeli hatalmon vagyon* éjszakai hatalmaskodás vádja alatt van. 1602: reá ment Eynek czendessegebe, fel dülta hazamott, ... az kitt Eyel vitt el hazamtol, tudni illik az három zeonyegett mind az hazra ment hatalmon, mind az eyeli hatalmokon, kile(n), kilen meg vagion, valameniezer ott hatalmaskodott, az el vitt marhakat mind bwchiwieuel keuanom meg [UszT 17/9] * *erőszakos ~mal* hatalmaskodva. XVIII. sz. v.: Tompa Ádám Ur fa hozo és fono kalákáját meg tisztelő alkalmatossággal történt verekedés után azon Nemes Házbol erőszakos hatalommal a Musikást Rádully Ferentz ránta ki az Asztal mellől [Kisborosnyó Hsz; HSzjP Kosztándi Lázár (30) zs vall.]. 1837: az Ispotallynak az akkori Arendatora Néhai Andrási Antal ur, erőszakos hatalommal Puskával le menvén a' Dézmát a' maga számára vette [Méra K; EHA] * *háza ment hatalmat keres vkin* háza ellen elkövetett hatalmaskodás vádjával perel vkit. 1599: Az my pedig az teob reszet tezi, vereseget hazra ment hatalmot kerez rajtam, Azokat(is) kez vagyok annak vtanna valaszt tenne(m) [UszT 14/45] * *háza ment hatalmon szál vkihez 'ua'*. 1599: Az eo magha Jromus Peter veresegeért pedig fel kezehez zollok eo hosza, hogy enge(m) Azzonjallatt leüe(n) vert nyomoretott, es hazra me(n)t hatalmon Ahogy az en elete(m) vduaromo(n) kezdett verni [i.h. 14/42] * *háza ment hatalmon vagyon* vkinnek háza ellen elkövetett hatalmaskodás terhe alatt van.

1598: Az minth hazra menth hatalo(m)ra keres, en ne(m) vagyok hazra menth hatalmo(n), merth en korchomajara Innia mente(m), eo adott okot tellyiesseggel mi(n)denekre, merth eleözeris eo zidott uala meg [i.h. 13/34] * *háza ment hatalomra keres* → *háza ment hatalmon vagyon*.

2. nagy ~ nagyobb hatalmaskodás; potentia maior; silnicie mare; größere Machthandlung. 1585: Az Wandorlo, Bwdoso, Eoreoksegnelkewl valo lezzegeő zemelliek, ha mith az felseo dolgokban* hatalmassagokban meg chielekednek, Akar kichin bewn es hatalom legien, Akar penigh Nagy, vgian meg fogiak minden hatalommal [Kv; PolgK 18. — *Ti. feljebb a constitutioban előadottakban]. 1793: ha Potentiariuskodtam is nem nagy hatalom 100 forintnál (?) bé erem mert vagyon anynyit erő Joszágom [Asszonynépe AF; DobLev. IV/710 Borberekli Joseff Nagyenyedi Szántó Sándorhoz].

Szk: a nagy hatalmat mondja vkihez nagyobb hatalmaskodással vádol vkit. 1595: Az decreto(m) tartasa szerent haszamra Jövesedert felesége(m) el uiteledert az nagy hatalmat mondom hozad [UszT 10/96] * *nagy hatalmon szál vkihez 'ua'*. 1606: Azon Euocaltúk az Jt. falú kepeben hogy volt my nekünk zalas helyünk Veres patak neuy hely ... mely hely my nekünk emberj emlekezettül fogua(n) valo eos birodalmunk volt ... Es onna(n) diznajnkot be wztek, melljen az nagj hatalmo(n) zollunk hozzok az az hely Korondj hatar [i.h. 20/67] * *nagy hatalmon vagyon* nagyobb hatalmaskodás vádja alatt van. 1652: miuel kerettem az fen meg irt adossagokat az Jtől s meg nem adta, tehat az nagj hatalmon va(gyo)n erette [Asz; Borb. I] * *nagy ~nak terhén* nagyobb hatalmaskodásért járó büntetéssel sújtatik/terhelhetik. 1600: Wegezetre hogy teorweny kezbe rea me(n)tek marhaiokkal Juhokkal, azert az nagj hatalomnak terhén negy giran aggraualtatnak [UszT 15/71] * *nagy ~nak terhén mond* főbenjáró hatalmaskodással vádol. 1606: haza(m)-nak foglalasaertis az nagj hatalo(m)nak külo(n) ualo terhen mo(n)dom ha az törheni meg Engedj [i.h. 20/19] * *nagy ~(nak) terhén vagyon* nagyobb hatalmaskodás terhe alatt van. 1591: Harmad keresetem Illyen Vagion ... circa festum S. Bartholomey Ap(osto)li* szedette Auagy razatta meg az J 34 termett gyneölcz faymot myert eo maga az J igr per potentiam meg razatta el vitette ezertis az nagj hatalo(m)nak terhén vaglo(n) [UszT. — *Aug. 24 táján]. 1610: Az el uitelet azt mondom az Nagj hatalomnak terhén vagj az Zaz hatuan ket lechet hogj el uite ... aztis rayta keöuetem [i.h. 36a]. 1625: ha io okat nem adhattia az szena (Igy !) meg kaszalasnak s el vitelenek az nagj hatalomnak terhén uagio(n) erte [i.h. 132a] * *nagy ~nak terhét követi* nagyobb hatalmaskodásért vád alá helyezést követel. 1598: Az megj neuczót hazamra Jót ra Tulaydon hatalmaual Azzokaí kikel eo akkart wite wagj witete köuetóm wram az Ked zekit, egy borius Tehenet es egy harmad fw wnnöt tehenet (Igy !) ... melj hazamra Jöuessert az nagj hatalomnak terhet köuetóm ra)yta

az el wit marhakot bóczwjeue<l keu>anom megj [i.h. 13/1]. 1600: Hogy penigle(n) tizen niozł diznoikat ki fogtak az be haitoth diznok kézőél ... az kapita(n) izenetire sem attak ki, mellicnek mindeniknek kwleón terhit kőwettek, az tizen niozł marhanak beőchwit, es hatalmasul walo el witeleert az nagy hatalomnak terhit [i.h. 15/71] * nagy ~nak terhét mondja vkihez nagyobb hatalmaskodással vádol. 1592: az nagy hatalomnak terhet mondom hozzá az szenat beoczwyewel kiwano(m) megh [i.h.] * nagy ~nak terhével kíván vmit vkitől nagyobb hatalmaskodás vádjá alatt követel vmit vkitől. 1590: Myerth hogy p(ro)pria potentia Jgy elte <az> my nekönk Jútót resz feöldet azt <m>ondgiuk hogy minden hasznaywal, az nagy hatalomnak terhével kewanyuk megh teölle [i.h.]. 1592: az al Peres ... az t(halo)m ellen meg zantotta foldemet ... Azert Myfíelhogy Jgy rea Ment Wagy kwldot Jgh toruennelkwlth es ki foglalta kezemből potentia Mediante azt az foglalt foldeth az Nagy hatalomnak terhefel kéűano(m) meg tewlle [i.h.].

3. kicsiny/kis ~ kisebb hatalmaskodás; potentia minor; silnicie mică; kleinere Machthandlung. 1585: Az Wandorlo, Bwdoso, Eoreoksegnelkewi valo lezzegeő zemelliek, ha mith az felseo dolgokban* hatalmassagokban megh chelekednek, Akar kicsin bewn es hatalom legien, Akar penigh nagy, vgian megh fogiak minden hatalommal [Kv; PolgK 18. — *Ti. feljebb a constitutióban előadotakban]. 1830: N. Enyeden Májusnak 13kán ... Nemes Also Fejér Vármegye T. T. Generalis Székén fell vétetik Pere Tekintetes Bartók Ádám Urnak ... Nemes Váro Mihály ... és Csokási István Alperesek ellen Kisebb Hatalomért* [Ne; DobLev. V/1165. — *Egy erdőpásztor megveretése ügyében].

Szk: kisebb ~ büntetésén marasztaltik a. kisebb hatalmaskodáson marasztaltatik el. 1813: Meg kívánnya azért az felperes hogy alperessi külön külön Constitntionalis kisebb hatalom büntetésén marasztassanak, az felperesnek sérelmét, fájdalmat, költségét fáradságát meg fordítsak [Dés; DLt 162]. — b. kisebb hatalmaskodás büntetésén marasztaltatik el. 1830: Bátya és Ótse ... éjtzaka réá Menvén ... Mezei és Erdei Pásztoroknak Házára ottan kegyetlenül meg verték ... ezen hatalmaskado Cselekedeteket a tisztelt Ur és Aszszony el nem szenvedhetven a Hatalmaskado verekedőköt törvényre Idéztetvén s ... megis perelvén Mindenik külön külön kisebb hatalom büntetésén marasztaltak (!) [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159] * kisebb ~ büntetésén megnyer vki ellen kisebb hatalmaskodás vádjával indított pert megnyer. 1768 k.: Klmteket Megperelték s ... meg is nyerték eő Nagysk kimeket, külön külön kisebb hatalom büntetésin, meg veretett Jobbágyaik(na)k Sérelmek és fájdalomok meg fizetésin, vér bírságon eő Nagyságok költscek, fáradságok és károk meg fordításán [DLev. 2. X. B. 21] * kis ~nak terhén marad kisebb hatalmaskodás büntetésén marasztaltatik el. 1600: Azert arra az aztagra az J. ... rea me(n)t tulajdon

hatalmawal, kiert az A. Kapitan vra(m) kepe eleibe hitta az Alperest, Mivelhogy penigh se(m) eő maga se(m) p(ro)katora iele(n) nem wolt, wgy tecczik az teőrwenynek hogy valamit az A. hozza mo(n)d, azon marad erte, az kis hatalomnak terhe(n), az buzaiaitis beőchwiewel tartozik megh adni [UszT 15/200] * kis ~nak terhén mond kisebb hatalmaskodással vádol. 1591: miért hogi eo is nemes ember enis nemes ember vagiok igh hatalmaskodot raitam ..., valaminek az Kemetek teőrueny engedi mondanom vagi az Kws hatalomnak vagi az nagy hatalomnak terhen annak mondom erette kwleon kwleon [i.h.] * kis ~nak terhén vagyon kisebb hatalmaskodással vádoltatik. 1604: mind az tiz diznoknak be hajtasaert kwleon kwleon az kis hatalomnak terhen vadnak [i.h. 18/59-60].

4. ~mal/hatalmával hatalmaskodva; prin silnicie/violență, săvîrşind o silnicie; machthaberisch, gewalttätig. 1568: Laurentius de Zentgyörgy ... fassus est hogy asz bernald fwrus rezzet birta dacho pal es hatalomwal wetyk ky óth belőlle [Szgy; HSzjP]. 1585: Az hatalmaskodo eoteokseges emberek ha valakinek vagy szemelyere, vagy hazara tamadnak, feokeppen Eyell, De vagy Semmy veresegeth vagy Sebesewlest vagy kichin verth es Sebet vereseget hatalmawal chelekezik, Azt a Capitanok bewntetessel le chendesithessek | Nemes embernek Ne engegienek sohol a hostatokbolis hatalommal Jobagiot, vagy zolgath hazakbol ki vinny Wagy egieb hatalmot chelekedny [Kv; PolgK 17]. 1592: en az Eoreoksegen nem hatalom(m)al mente(m) hanem az en Kegielmes Vram donatiowal es statwtoriajawal [UszT]. 1599: Senkinek, vgimond, hatalommal az mi hatarunkra Nem kellett volna Ieonj [Dés; Eszt-Mk]. 1645: egy darab retitt hatalmosul el ne uegiek megh ne kazalliak az szenajatt rolla el ne hozzak, hane(m) ha mi igassagok uagio(n) hozza, ne hatalommal hane(m) teőruenniel prosequálliak [T; Thor. X/6]. 1767: Kétza Makovej ... hatalommal Tisztunk hire nélkül belé költözött* ezen a nyáron, s ki sem akar belőlle menni [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 6. — *Ti. a házba]. 1798: elis jütt le az uttzan de Petrotzi ur hatalommal el vette töllem mind az Embert mind a Szekeket [Ádamos KK; JHb XIX/58]. — L. még HSzj malomház al; SzO III, 327.

5. magajtulajdon hatalmából/hatalmával 'ua.; i-dem'. 1570: twlaydon hatalmawal mjwelte nekem karomra, es Ighassagomnak ellenne [Székelyvásárhely; BáLLt. 1. — *Mv]. 1589: ez alperessek eleibe alúan tulajdon hatalmokal meg teritteotték gazdam azzonit mind barmostol Jlyen zokal Jndül (!) Jndúl vakarj el mert nem zabad teneked Jde barmodotth wzneöd mely Njomasba ennekemis rezem es Jgassagom vagjon [UszT]. 1604: Zerdara virradolagh eyel tulajdon hatalmokkal mentek keozzwleok, valakik akartak ... az havas labjaban nyresen beleol az vgro(n) kuttia tartomanjaban valo zallas helynek [i.h. 18/59]. 1640: az also Jlosuayak magok hatalmaul három Talygaual az tilalom ellen rea mentenek az erdőre [A.-

ilosva SzD; SLt 25. W 1]. 1693: hirem s akartom (l) ellen, azon sákb(an) kötöt portekacskaimat ki oldotta, és kiragogatta (l), azok kozzül nemely reszeit úgy mint edgy nehany gombolyagh Fonalamat maga hatalmával el vőtte [Dés; Jk]. 1746: (A leányom) maga hatalmából hatalmason Tiszt híre nélkül rajtam mint édes Anján potenciát tselekedett [Torda; TJKt III. 34]. 1752: ezek a Gile Jánosék, úgy mint János és Stefan vagdalták 's rontsolták ki az oltványokat is tsak magok hatalmával [Jáz Sz; BK. Ant. Lakatos (42) j b vall.]. 1807: Atgye Eva ... bē szegődvén eő Ngához annak utánua Mlgo Groff Rhedei László Ur eő maga hatalmából Parantsolt nékem, mint Udvari Bironak hogj fogjam el [Erdősztyörgy MT; WH].

6. hatalmaskodás díja (hatalmaskodásért járó büntetés pénz); amendā/gloabā pentru fapte silnice; Machthandlungsgeld (Strafgeld gezahlt wegen Machthandlung). 1585: Kis Imreh vallia, bizonnali tudom hogy el maraztak teorweny zerent Chanadi ferencznet Danchak leorinczert ... Az hatalom huz forintot teszen vala, kinek ket Resze az Birake leot volna de engemet kere chanadj ferencz feleségésteol hogy Zolliak az Biraknak, es oza(n) az hatalmot az Birak rezet tiz frtba zerzem meg [Kv; TJK IV/1. 510]. 1632: Eleitől foguan ualo rend tartas szerent Fogaras feőldre birsagh szedesben egienleő modott es rendett tartott. Kék Birsagh uolt f. 1/20. Ver birsag uolt f. 4 ... Paraszt ember hatalma f. 1 [Grid F; UC 14/38. 6]. 1640: hatalom f. 66 [Szászóna K; GyU 64]. 1679: hatalom fl. 1 [Lapupatak K; EM XLV, 31].

Szk: *hatalmat híván rajta* hatalmaskodás díját keresi vkin. 1590: Ennek vtanna az J. valahonnet valo gondolatban rea ment azokra az feoldekre az meljben mi szantottunk eo is szantot hatalmasul benne, noha mi azt faluiul soha nekj nem attuk sem aggiukis ... Annak okaert keuanink az hatalmat rajta [Uszt] * *hatalmon maraszt* hatalmaskodás díján marasztal el vkit. 1621: Miuel hogy ... Kar Jstuan vram bizjonios okokertt az szek zinin Teorueni processussa zerent ket Jobbagyanak kuleon kuleon diok zerent valo hatamon marasztalta volt, ... condonala azt zabo miklosnak Kar Jstuan Vram [Szókefva KK; RDL I. 113 Tuissi* Janos kezével. — *Olv. Tüissi; érted: Tövissi] * *hatalmon rajtamarad* hatalmaskodás díján van. 1570: Mywel hogy Az Alperes Zeoleye gepwyen ky Jewt Es otth vagassal vagy wtesel zebesitette az felyperest, Rayta Maradot az 20 f hatalmon Mint az Byrak Talaltak [Kv; TJK III/2. 48] * *hatalmon vagyon* 'ua.' 1599: Palfi Isthwan az feöldet beőcheőiwel kewanta, miert hogy az zalagiat fel weőtte wolt, es ez kezőbe mas kezebe bochatotta, hatalmo(n) wago(n) erette [Uszt 14/42]. 1625: Somos hagoya New szanto feoldbe ... megh allotta utamat ... es az feoldbeől ket Ekemet es magamot ky vert mind az eke mellet valo emberekel eggiwt mellet semmi uto(n) ne(m) czielekedhetet volna, Ergo si Juris azt mondo(m) hogy hatalmon vagio(n) erette es

az ket eke eleott valo 12 Eőkreőknnek bwczwyen [i.h. 107a] * *hatalmon* vet hatalmaskodás díjára itél. 1583/1584: Zylagy Petert Megh wttek azt az Theorweny Ne(m) vetette hatalmo(n) de Nadassy Mathet es az Juast Petit az ket Zemelt Dyok zerint valo hatalmo(n) vetette az Theorweny, oka ez Miuel hogy keowetzettlen Rea Jeottek Mert Senkynek Nem zabad ... keowetzettlen otth halazny [Újfal K; Ks 42. B. 9] * *éjjeli nagy hatalmon* itél éjszakai nagyobb hatalmaskodás díján/büntetésén marasztal el. 1610: az (l) mondo(m) az celekedetert az maior potentian az uagi feien uagio(n) es az en marhamott cum exstimatione (l) meg keuano(m) Restitulny, es az haz Valtsagatis, tannaszt(m) az kgdtek teoruenyere, Itelle Vagj feyen, az uagi az Eyeli nagj Hatalmo(n) [Uszt 16a] * *háza ment hatalmon* vagyon háza ellen elkövetett hatalmaskodás díján/büntetésén van. 1599: Az feöldre le yteserth halal Akarasnak terhen, faldalmamerth tizenket fori(n)ton, es verem hullasaerth, Affelett, ver birsagon(n)is wago(n) az tiztnek. Affelett háza me(n)t hatalmon Ahogy eletemen úgy hatalmaskodott [i.h. 14/42].

7. (cselekvési) jog/szabadság; drept/libertate (de acțiune); (Handlung)Recht/Freiheit. 1558: ha penygh ew felsege semmy keppen egyebeth nem akar beune thenny deh megh akarya Az ew Meltosagath thewrwennyl lathathny Ew felsege hatalma Wagon walamyth akar mywelyn [Kv; TanJk V/1. 47]. 1592: tartozzam ez ... 73. magyar fo(rin)tot es d. 55. kez penzull megh fizetnem, azon Aranj lanczot in specie megh adnom. kiket hogjha az feluill megh Neuzet Napra megh nem adhatnam, auagj megh nem akarnek adnom, tehat czlak ez leuelemnek erejeuill hatalma legjen Bathorj Elekne Azzonio(m)nak ... Fejerthon Zabolcz Varmegjeben nejj haz Jobbagiomat ell foglalnj valamellieket eő keme Zeret [Percsen Sz; Wlt]. 1595: Eő az J azt mo(n)dotta hogy Eő nekj ninch Arra hatalma hogy a' mas nemes ember Jozagara mennyen [Uszt 10/39]. 1621: Ha penigh megh tapasztalodik, hogj ros z hűst arulnak hatalmok legie(n) az vasarbiraknak el vennj es el vinnj [Kv; TanJk II/1. 332]. 1691: itt nincs semi hatalmad, mert megh nem engedem [Dés; Jk]. 1743: N. Nehái Simon Péter Vram a Kökösi határon Vízelve nevű rétén hány marháját regeltette, s' mennjire vólt hatalma hogj ottan jártassa [Hsz; Kp I. 148 vk]. 1807: méltotassék engemet plenipotentiázni, és ... én azonnal ... a Plenipotentiában ki fejezendő hatalmamnál fogva, megmutatom, hogy a Mlgo Báro Uris Kedves Testvérével edgyütt nem sokára ususban fognak jönni a Praedium hasznában [Kv; Incz. XII. 3b Br. Josinczi József lev.].

Szk: *hatalmában lesz/van* jogában áll. 1570: orsolia peter papne, Annos fekete Janosne, ezt valyak ... kerteh Razmannet Kowach Andrasne hogy ha megh valthatywk az hazat, K. megh engedye az haz Bert, Razmanne azt Montha hogy Eőkedietek chyak, Megh latom azkor, en hatalmo(m)ban lezen az [Kv; TJK III/2. 141]. 1606: Sebest(ien) Ja(nosnak) es Balintnak ... hatal-

mokba legie(n) valamikor szinte(n) akariak, hagi az Oltot által ashassak Agoston falua alatt, es kőpechj hatarba szakasztassak [Köpec Hsz; Ks 90]. 1827: ha valamelyik beszántana a Comunitás bírájának hatalmában . lészen töstént bé büntettni [Étfva Hsz; HSzJP] * *hatalmában tart* jogot formál vmihez. 1588: Az Mezarosok keoneor-geset megh engettek varosul hogy Matol foghwa(n)t az hust pwnkeostigh egy fontiawal Aggiak Nem ugy engedik eo kgmek Varosul a' Meszarosoknak Minth egy eőreőkeos priuilegiumot, hanem ez engedelmet eo kgmek varosul, az eo tulajdon Authoritasokban io Akarattioakra(n) hatalmokban modhatlak, az Wdeonek változasa Jarasa zerent Moderalliak az engedelmet [Kv TanJk I/1. 88] * *hatalmat ad (rd)* feljogosít, fel/meghatalmaz vmire. 1570: Zekel Gergel, valya, hogy Mykor Az torday Azzonnepek Jeotték volna ez varosba vrokkalettembe, egyeb zerzeodesre valo hatalmot Nem hallot hogy az azzonyok az vrok-nak atthak volna ennel egetet hane(m) hogy theor-wen zerent Jaryanak [Kv; Tjk III/2. 168]. 1597: Hogy ha penigh En magam uagj holto(m) utan maradeko(m) ez feleől megh neuezeth Jozagothi ell nem Engednenk foglalnj, tehát Az korbelt Zakmar varmegebelj Vice Ispanoknak is hatalmat adok es adtta(m) Cziak az en leuelemnek ereyeuel ki meny, es ez feleol megh neuezet rez Jozagomath ell foglalni Es Bathori Elekne Azzoniomnak .. az uagj Germekinek kezeben adnj [Peressen Sz; Wlt]. 1674: Ada hatalmat is ... Apor Farkas Ur(am) Tiszteletes Kászoni Márton Pap Ur(am)nak hogy az felljel neuezett lőszágokra ... szabadosan építtethessenek [KSz; IB] * *hatalmat enged 'ua.'* 1818: Kődtőlőles leszen ... embereimet patrotinalni ... hogy ha az emberek meg szűkülőnének akár pénzben(en) akár Gabonaba hogy el ne pusztuljanak segíteni hatalmat engedek es az Jozzag vissza vetellevel azon terhet acceptalom vagy kifizetem [Nagyak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmund kezével]. 1853: Bréza Todor ... hatalmat engede én előttem job keze bé adásával hogy tanál-hato — és leg könyebben penze tehető fel kelhető jovaiból Réz György Ur — magának ... eleget vehessen és vétethessen [Marosegerszeg MT; DobLev. 4/1361] * *hatalma vagy on red* joga van vmihez/vmire. 1584: hamit pedig az fellwl megh Irt Casusokban chelekednenek ez sowagok Awagy az birot ne(m) tisztelnék vagi meg Rwtolnak: Tahat hatalma vagion rea az bíronak vgh mynt eg varosi embert meg bwnthethetni [Torda; Dlt 212] * ~ *adatik* feljogosíttatik, fel/meghatalmaztatik. 1832: Ugy arra nézve is Commissiot ins-tálók, hogy annyi cseléd gabona rostáltatására, megmosatására, és Viszont megszarozására adassék hatalom nekem a külömben is kevés nap-számból szakasztani [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.] * ~ *engedtetik 'ua.'* 1795: a függőbe lévő Restantiak s egyéb adósságok fel szedése-re hatalom engedtetik [Kv; JHb I/36] * *egész hatalmat enged* minden jogot megad, teljhatalommal ruház fel. 1793: mint hogy ... azzon malom-nak Zsilipje meg van romlodozva annak reparatio-

jara egész hatalmat engedek 6 Ecellentiája Tisztynenek [Ádamos KK; JHb XIX/39] * *magá hatalmával* kb. önérejével. 1697: ha pediglen marhájukhoz, vagj egjéb ingó bingő iovakhoz, akar njúlni, vagj njúlatni Petritjevít Horvát Miklós Uram ..., azokhoz is akárki földén, hozzá njulhasson, njulathasson, és negjven, negjven forintokig csak magá hatalmával el vehesse [Szép-lak KK; SLt AX. 3]. 1779: en Recsei Komor-nyik Laszlo adom tudtara mindenek(ne)k az kik-(ne)k illik hogy ennekem adot Nemzet(e)s Guthi Dienes Uram hitelb(en) három veka buzat ha penig meg nem adnam tehát 6 kgme akarmi nemű jozzagombul maganak Satisfactioi tehessen csak magá hatalmával is [Borb. II] * *mitsoda ~ nál fogva* ? milyen jogen ? 1806: mitsoda hata-lammal fogva szedi . egyedül a' szőlőt a' ter-minált idő előtt [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII] * *minden ~ mal* teljhatalommal. 1589/XVII. sz. eleje: Valamely Heti beres legendy nem akarná az eo neki rendelt Mesterét ... szolgálni, hanem vakmerő batarsaggal magának kezdene imittis amottis minet epwletet fel fogadni es miuelni, magat mesterre tenni; seot Nemeseknél kwlszó heliiken giakorolná mestersegét minde(n) hatalommal az Ceh Mesterek az illien Legent miue-lesetől el wzhessék, szer szamat el vehessék, Az Cehbe semmi képpen bę ne iőhessen, bę ne vehessék [Kv; KőmCART. 7–8] * *nincs hatalma* kb. nem áll hatalmában, nincsen hozzá joga. 1653: a val nincsen hatalmatok a mi városunk földén, hogy körülettünk székelőföldre vagyion [ETA I, 88–9. — 1603-beli nyil.] * *teljes hatalmat* ad teljhatalom-mal ruház fel, minden jogot megad. 1577: ky my adowal tartozik harmad vasarnapigh zeret tegie es megh adya, Mert ha addegh Megh nem adya, Negedyken az adon Iaro polgar vram Megh fogyak es vgis megh veszyk, Erre eo kegek varoswl Tellyes hatalmot adnak [Kv; TanJk V/3. 36a]. 1797: Mű Torotzkai Communitas ... Czupar Mihály-nak, Brotár Andrásnak, Kriza Ferentznek, és Bosla Ferentznek ezen nevezett ügyünk eléb mozdítására, és a' tőkélletességig lehető további folytatására adtunk telyes hatalmat (: Plenipo-tentiat:) hogy azzal élhessenek .. minden Sza-badtságal a' mű képünkben [Torockó; TLev. 5/13] * *teljes hatalmat enged vmire 'ua.'* 1831: tellyes hatalmat engedek a' Tisztelt Tekintetes Úrnak arra hogy az irt summát rajtam mint valo-ságos Tiszta adósságot Törvényesen exequal-tohassa minden Törvényes menedékek ki rekeszté-sével, költsége s fáradsága meg térítése mellett [Morbo AF; DobLev. V/1175]. 1858: Történék hogy a' terminált időre tartozását bé nem fizet-heti azon esetben tellyes hatalmat enged az elég-tételre költség fáradsággal egy(gy)ütt [Egerbegy TA; Tolvaly lév.] * *teljes hatalma vagy on rd* teljhatalma van, minden joga megvan vmire. 1561: Egy idegennek is ne legien it az warosson mwy chinalással eletit keresni, es semmi wdeben az kozonseges sokadalmok ideietol meg walwa it myet ne leg'en Zabad arulni. Es az ceh mestereknek tellyes hatalmok leg'en rea hogy effelet myndent

az ky cehet nem tart az myrol el tilchon [Kv; ÓCart.] * *teljes ~ mal* teljhatalommal. 1570: azt Montak hogj Byronal voltak, es Beh vallottak az vrokat Tellyes hatalommal hogy valamyt ely vegezzenek Mindenben helyen hadnak [Kv; Tjk III/2. 173]. XVII. sz. eleje: vgy eltnk velle tellyes hatalommal [Dés; DLt 362]. 1639: Jeoune- nek my eleonkbe(n) Az nehay Szekel Peterne Kris- toczki Sophia aszszonnak edes gyermekj ... illyen dologbol, Hogj az mely Causak az megh holt Annjokrol Immar eokeymekre deuolualtat- nanak mostan azert azokat az Causakot min- denahoz valo igassagokkal es levelekkel adak es keötek minden tellies hatalommal es Authoritassal, Orbay szekbe(n) Pauan lako Gal Miklos Vr(amna)k es Kezdj szekbe(n) Szentleke(n) lako Czintala(n) Istuan Vr(amn)ak kezekbe(n) [Hsz; KaLt Apor István ir.].

8. jog illetékesség; kompetență (teritorială); Zuständigkeits, Kompetenz. 1666: a' Városiak a' Várasban közőkben bé hitták*, s az Városan nem lévén hatalma a' Kamara Ispánnak, közüllök kezembem nem adhatta, egyéb aránt kész lett volna kezemb(en) adni [Berz. 17. Fasc. XII. — *Ti. a szökött jobbágyot]. 1766: Hogy kolosvari Szolga biro által procedaltatott, minek utánna az I. eokeyjelme oda ment volna lakni, itten minden jóságát eladván, az igen helyyesen esett, mert Tordai Szolga bironak ottan nintsen hatalma hogy procedalhassan, ergo abban az A. nem vétett [Torda; TjkT V. 349].

9. hatáskör; kompetență (materială); Kompe- tenzbereich, Wirkungskreis. 1585: Az Zemetnek es Ganenak az wczara, vagy Zorossokban* ereos tilalomban legien, Melyre a Capitanok ereos bwn- tetessel gondot visellienek a warosnak Jowara minden hatalommal [Kv; PolgK 16. — *Tollban maradt egy szó (pl. kivitele/hordása)]. 1665/1671: Mivel Máramarosban és Hunyad Vármegyében-is, kinek kinek jobbágyinak megbüntetések, Földes Urok hatalmában volt s' vagyon... Végeztük közönségesen hogy a' több Vármegyékben-is min- denütt e' Hazában azon usos observaltassék ...; Ide értvén a' Székelységet-is [CC 45–6]. 1782/1799: a' Szombati Piatzi Vásár igazgatása eddig elé Városunk hatalmában volt [Torockó; TLv. 5/16 Transm. 352]. 1835: A Familiámmal tet Com- positio szerént az Hatarbeli Fő Inspectorstágot s ahoz tartozó minden hatalmat magamnak ez utánra is éppen ugy reszelvalom mintha Jozságo- mat Arendába adtam volna [Sófva BN; Somb. II].

10. jog kb. rendelkezés(i) jog; dreptul de a dis- pune; Bestimmungsrecht. 1584: mitsoda hatalma ligen az varosi Bironak az poztos Sowagokon [Torda; DLt 212]. 1590: az Nemes Ember házan semmi hatalma nem volt az falús Bironak, mert tars nem volt az megh fogasba* [UszT. — *Ti. a gyilkoséban]. 1752: Ngodnak elég hatalma vagyon az Hajdukon, szolgatlytok bérítől is privallhatta s ököi változtathattya [Futásíva Hsz; ApLt 3 Dombi János Apor Péterhez]. 1792: valaméddig az Sz: Ur Isten hatra lévő rövid elemeknek fog kedvezni; mind addig azon Capitalotskaim, és

azoknak ... Interesse hatalmom és birodalmom alat légjenek [Héjjasíva NK; SLt XLIII. 17 Felső Dobófalvi Maróthi István lev.]. 1832: Teke* a' Gubernium előtt azon Határozásnak megváltoz- tatását kérte, de ... a K Gubernium ... Határo- zásában a' Tekei M(a)g(istra)tus hatalmát el ron- totta s Dlis Jurisdictio és V(ár)m(e)gyei Directio alá rendelte [Borb. II. — *K].

Szk: *hatalma vagyon rajta* vki vkinek a rendel- kézése alatt áll. 1590: Albertott ... rugta szitta az tizedes vgy vagio(n) hogy az tizedesnek hatalma volt rayta valamit czielekedett Alberton meltan s tizty szerint chielekette [UszT] * *elidegenedik vki hatalma alól* elidegenedik vki keze alól. 1716: N: Rác Peter Ur(amna)k eo kglmének örökös Jobbágya volt Hoka Czigany ... ennek maradat egy Mihály nevű fia ..., maga* meg holt, ugy ide- genedet él* ... N Racz Peter Ur(am) eo kglme Legitimus Successori Nevek és hatal(mo)k alól [Lóna*; Borb. II Kinde Dumetr(ius) (70) jb vall. — *Ti. Hoka. *Az előbbinek fia. *Később: Aranyos- lóna TA].

11. (törvényes) erő; putere (legală); (Gesetzes)- Kraft. 1603: ha adossok löttü(n)k volna bwcziet kellett volna kered es beczw zerint meg Elegtötte- lek volna rezem zerint, de azt nem czieleketed, az Törwin hatalma hágia az buzanak beczwien [UszT 17/64]. 1677: Ha kik penig akar Kalmarok, akar más rend beliek, külseo es el ado sarukat hoznanak be valahul az illyen saruk az mi Vargaink- tol megh talaitatnak, mingyar az Birak es Tanacz hatalmaval ... arestalhassak, el vehessek, es vennj tartozzanak [Kv; KvLt Céhir. I. 17]. 1782: Bol- dog Emlékezetu Eleinknek reank maradat Hatal- mabol most kemennyen paronsolyuk hogy ez Naptol fogva senki is Thoroczka Jobbágyink közül a Tilalmasbol csak edgy szál fát ... le vagni ne merészelyen [Torockósztygyörgy; Thor. 21/24]. 1814: lehetetlen tehát ilyen környül állá- sokba a Törvényes Hatalomhoz ne folyamodjam [Torda; TLt Praes. ir. ad 136 Fodor Mihály ügy- véd panasza ügyvédtársa, Csipkés Albert ellen].

Szk: *környülállások hatalma* körülmények kény- szerítő ereje. 1861: Február 13-án Rendes Canonica Visitatio a' környül állások hatalma miatt nem tartatik [M.bikal K; RAK].

12. ördögi ~ kb. varázserő; putere magică; Zauberkraft. 1584: Baka Georginek vallasabol ... ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swlthigh raita tar- totta ... ky miat fél ora Mulwan az laba meg veszet es megh horgadot, ... Accedal ehcz Az Takach Jeremias vallasu minemeokeppen az gyermeknek laba talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony huiatla(n) oda me(n)t, es eordeoghy ha- talmawal illien veszet Niauialit vgy hozot chak harmadnapra helire hogy semmit a' gyermekem tizta epp testnel Ne(m) esmertek ... Bew Baios voltayert twz legien raita [Kv; Tjk IV/1. 259].

13. isteni ~ kb. isteni mindenható akarat; atotputernicie dumnezeiască; Wille des allmächtigen Gottes. 1862: Ha en Szentpeteri János az isteni hatalom által hamarébb szollíttatnék ki az

ézők sorából, mint kedves nőm azon esetre minden ... fekvő és fölkelhető vagyonom maradjon és szálljon ... szeretett nőmre [Kv; Végr.].

14. kb. uralkodói hatalom; putere domnească (a suveranului); Herrschermacht. 1702: Mely hozzánk gyámoltalan hívelhez meg mutatando jovoltáért Felséges és Kegyelmes Császárunknak miis az élet szerént Istentől erőt, hatalmat, Birodalmat, országlást, békességet, és tsendességet kívánunk [Torockó; TLev. 4/3. 3a].

Szk: *hatalmat dit. ind.* 1797/1812: a Ius Regium a Magyar Monarchia felállása előtt a Nemzett Jussa volt introducáltatott elsőbbsen. akkor, midőn az egész Jurisdiction, és Hotalmot, simul cum Regimine, et Imperio, Szent István első Magyar Királynak a Nemzett által adta [SLt évr.].

15. ? kb. tekintély autoritate; Ansehen. 1671: A Cathlichizalásra kézek voltunk lészünk is hogy Auditorink observantiával legyenek a' Ngd hatalma kívántatik [SzJk 117]. 1780: mind két ágon lévő kedves Gyermekeimet édes Anyai Hatalommal és szível intem Az Isteni félelmet, kegyes életet, a tiszta szín mutató nélkül való igaz Atyafiúi Szeretetet egyet értést magok között tartsák főbb Czélyoknak [Mv; Told. 27].

◇ Ha. 1728: Vas-hatalma nevű helyb(en) (sz) [Szotyor Hsz; EHA].

◇ Szk: minden hatalmában levő mód minden lehetséges mód; orice mod posibil; in aller möglichen Weise. 1684: hivatalosan fel kéretnek a' T. Papok a' nép iskolák virágoztatására minden hatalmokban lévő modok elkövetésére [Gyalu K; Rak 95] * nem áll hatalmában nincs vmire hatalma/lehetősége; a nu sta în putința/puterea lui, a nu avea putința să ...; etw. steht nicht in seiner/ihrer Macht. 1867: Hivatalosan figyelmeztetnek a' T. Papok ne tegyék ki magokat a' kimutatások* készítésében hanyagságok által oly komoly kellemetlenségeknek, melyeket elhárítani az Egyházi hatóságoknak nem áll hatalmokban [uo.; Rak 158. — *A katonaköteleseké].

Ha. 1568: hatalomwal [Szzy; SzO III, 327]. 1585: hatalmot [Kv; PolgK 17]. 1774: hatala(m)-mal [Szászkerd K; LLt]. 1798: hatalammal [Ádamos KK; JHb XIX/59]. 1823: hatalam [Aranyosrákos TA; Borb.].

hatalombírság hatalmaskodási díj (hatalmaskodásért fizetendő büntetéspénz); amendă/gloabă pentru fapte silnice; Machthandlungsgeld (Strafgeld gezahlt wegen Machthandlung). 1679: 12 frtos bírságoknak, fejeváltság bírságnak és hatalom és paráznabírságnak két része a földesúré, harmada a tiszté [Gyalu K; EM XLV, 31].

? hatalomkar karhatalom; forță publică; Brachialgewalt. Szk: *katonai* ~. 1843: (A jö-ök) az uradalmi szolgálatot önállólag vakmerőn megtagadták. Minek következtése volt a három közönségre oly káros befolyású 1837-beli katonai hatalomkar kimenetele [VKp 119].

hatalompénz hatalmaskodási díj (hatalmaskodásért fizetendő büntetéspénz); amendă/gloabă pentru fapte silnice; Machthandlungsgeld (Strafgeld gezahlt wegen Machthandlung). 1640: hatalom penz d. 33 [Mákó K; GyU 53].

hatannyi hatszor annyi; de șase ori pe atita; sechsmal so viel. 1815: A Csiko árrát ha egy Kóki embertől Vásárhelyre küldhetné Édes Néném Ászszony, olyba venném mintha hat annyit adna [Szamosújlak Sz; Végr. Rátz Dániel lev.].

határ 1. határvonal, rég méta; linie de hotar; Grenzlinie. 1550: w nekj Jarth Barma az Cyllan wys wolt otth es w aszt twggia hog' walkohoz^a es wyfalwhoz^b eltek de w hataraat nem twdgia [Körösfő/Damos K; MNY XXIV, 290. — *M.-valkó K. ^aKalotaujfalu K]. 1572: azon Egregiek azt walliak, hogj az Teolgiesben kerthek fath az Jakcmj vrak wajdaitul, de hatarat wk nem twggiak [Zsákíva/M.egregy Sz; WLt] | az Kapws vtol az Birczen megyen eleo az Chatanyak es Pestesyek keozt walo hathar, mel' egy Arokba zakad [Dés; DLt 184]. 1577: szasz köröstöly keresztur watosy feidelem Jobagia ... eszt felele tima falua köszöt es bet falua köszöt az szen egettő pataka wolt hatar [UszT]. 1585: vettem keotelet a kywel az temetew kertnek hatarat ky mertek p(ro) d. 16 [Kv; Szám. 3/XVII. 14]. 1597: Zenth Istua(n)^a s Chyokfalua^b keozeoth az derek berczeth tartottuk my hatarunknak [Geges MT. — *^bMT]. 1607: fellyel az Lazar Janosek eoreoksegenek az hatara az kертt uala be az fwzeknel [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. 1650: azt tudom hog ez az ormo az hatara [Maksa Hsz; i.h. Cserai lev.]. 1697: hallottam ezen n: Udvar Ház heljet hogi regen ... T: N: Racz Christina aszoni elejeke lőt volna, de én az határát nem tudom [Derzse SzD; JHb III/63 Duda Tamás (70) jö vall.]. 1717: igit szamlála nekem ele Josziv Vesza az Igen Pataki ember az határokat az Czelnaiak(na)k [Czelna AF]. 1758: a' Patak folyamját hagyák Nap halatra határnak [Remete Cs; LLt]. 1800: a' Határ nem az árkon megyen le felé, hanem fel tér az oldalra Kööd felé [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Csatári János (50) ns vall. Vervölgyi Bányai János kezével].

Szk: ~ *igazítani*. 1590: 5 Júny Mentenek Alla Az vrain Marton deak, es az polgárok Kadar mihaly hattar Jgazitany [Kv; Szám. 4/XXI. 27]. 1595: Ökm(e)k, Püelacher Wram, Zöcz Mihaly, és Zöcz Gaspar W. mentenek az Uy Ioszagban hatar igazítani [Kv; i.h. 6/XXI. 15] * ~ *járni*. 1588: 17 Septemb(ris) Az War Megye Jspanok Masod úttal hogy hatar Jarny Jottenek volt voltanak en nallam estwere [Kv; i.h. 4/III. 27–8]. 1606: egizer hatar jarni hoztak uala Edeñfi Lazlot, Vduarhelj Zombatfalua ellen [UszT 20/147 Petrus Leorinchj de Zombatfalua pp vall. — A teljesebb szöv. alább *határt hasit* al.]. 1685: Mentünk Új-Tordában határ járni [Torda; TT 1889. 265 SzZsN]. 1755: mas nap ki jüttek Határ járni [Bálintfva MT; Sár.]. * ~ *ldni*. 1585: 13. Marty. Az varos vegezesse zete(n)t az Tarczhya Hazara

mentenek vala az valasztot vrain az Gatt latny
Es az hatar latny Haro(m) kuczhyz voltak [Kv;
Szám. 3/XII. 5]. 1588: 28 July Zygiartha
Daniel 3 Louon wytte Weg Martont es Markos
Antalt az hatar latnya attam d. 18 [Kv;
i.h. 4/III. 55–6] * ~ *latogatni*. 1592: Mikoron
Kozma Balint es Zeóch Mihal Vramek ki ióttének
vala hatar latogatni, kóltóttunk Akkor eo kgökre
Ennith* [Kv; i.h. 5/XII. 8. — *Köv. a fels.] *
~ *mutogatni*. 1755: Amburus Márta el menvén
hatar mutogatni [Nyárádsztlászló MT; Sár.] *
~ *nak vet*. 1577: Myhalyfy Tamas rea Jeoth wala
az Makfalwy es Zolokmai hatarra, Az ket falw
keozeoth az Embergypw patakath wethe hatar-
nak [Küsmöd U; DLev. 2. XVIII. B] * ~ *t boroz-*
ddló eke. 1799: Egy Határt borozdalo Nagy Eke

Ehez valo Ujj eke Talygia [Fzsuk K; SLt
Vegyes perir.]. — Vö. a *hatarbarázdáló* címszóval
* ~ *t csindl*. 1804: Lá Doszu Culmi Pojenilor a'
melly irtás föld vagyon .. ez előtt mintegy 20.
Eszendőkkkel Drentye Mitru fogta nagy Erdőből,
tudom mert énis szomszéd vagyok, és ép véllem
tsinált Határt Drentye Mitru egy helyen [F.be-
rekesd Sz; BfR III. 12/7 Pintye Vón (56) col. vall.]
* ~ *t eljdr*. 1597: wynek ky bennonket es mynd
azon Jarok el az Hatarth ahol mayd az Vraymmal
egyetembe megh iarok, mwtogettak akkoris az
Hatar kereszes fakat, de az Nagymezezek oda
Irkezwín az Hatarrol el tyltanak [Szinye SzD;
Ks]. 1625: ot voltam mikor az Agiagfaluiak es
musnaiak az hatart el Jarak [Derzs U; UszT 156a]
* ~ *t felvet*. 1572: Barra Kelemen* ... Ezt walla
hogj hywa wgjmond engometh walkay Myklos
oda hogy Enys ott lennek Azhol az hatarth feoll
vettnek, Es azonban ott feon Megh zaydula az
Nep wgj kezdenek hagigalny Az Monostorhoz
tartozo keossegh, kewekkel, es Egeb hagito zor-
zomkalys Azonban el futamank [Jákótelke K;
KP. — *Ez jb] * ~ *t hasit*. 1606: egizer hatar jarni
hoztak uala Edenfi Lazlot, Vduarhelj Zombatfalua
ellen, az viz feleol azt monda az mester ... hogj
az viz hatart hasit eggik fel halaszon eggik feleol
masik fél mas feleoll [UszT 20/147 Petrus Leorinchj
de Zombatfalua pp vall.] * ~ *t jár*. 1574: Kop-
pany Andras orosfay Apaffy ferencz ur(am) Job-
bagya ... ezt walla hog ez el mwlt zent ghal napyan
hywattak wala az tekeyek wrwnk w nagsagha
parancholatt'awal tekebe hog erked es teke között
hatart Jarnank De az hw(n) en az hatart twdom
wala, en azon el Jndwlek az tekeyek penyg az
ket kezemet meg foghak es enghemet erőwel óth
hordozanak az hwn wk akarak (ne)m ott az hwn
en az hatart t(w)dna(m) [Erked K; LLt Fasc.
29]. 1625: Mattisfalui nagj marton mutogatta s
Jarta az hatart [Derzs U; UszT 156a]. 1733:
tudom hogy ki járták ... a rétnek a határát,
... de hogj határt jártok vona, vagy kőveket ástok
vona fel, vagy Fákot jegyezték vona meg, nem
emlekezem réa [Hévíz NK; JHbT] * ~ *t járta*.
1598: Veres Balassal hatart iartata s en el futék
onna(n), haza menek [UszT 13/14 Dorothea relicta
quondam prouidi Andreae Barchaj vall.]. 1600:
Tudom hogy mikor Kendi Ferencz Ethed közéoth

Jenlaka es Atthia közéoth hatarth iartatoth, az
Atthiay es Jenlaki Vrain azth mondottak, hogy
ne alkosson minket senki, megh alkozunk mi egy-
massal [i.h. 15/271 Bako Isthwan Ethedion(sis)
(45) pp vall.]. 1772: midőn az Exponens Ur
... Határt jártatott, akkor . az öreg Emberek
p(rae)sentiájokban az Utrizált és bé Sántzoltatott
kaszálló az Exponens Ur eő Kegyelme részére
assignáltatott [Káptalan Af; DobLev. II/439.
6a Moldován Irimie (40) zs vall.] * ~ *t jegyez*.
1733: miolta a Varmegje Tisztei a .. rétet ki
járták, határt jegyezték néki [Hévíz NK; JHbT]
* ~ *t kijár*. 1633: Jartatta Az Saly* határt fű-
vezült edes Atyánk Haller János ur(am) 8 Naga,
ezek járták ki az ház helyeket és határt [WassLt.
— *Mezősályi TA]. 1796 k.: valami Metalis level-
ben latczik wala mi njoma hogy az András kiraly
privilegijuma mellet jartak volna ki az hatart
[Torockó; TLev. 5/9] * ~ *t kijártat*. 1807: az
Határt ki jártottni, és az régi Usus szerént meg Ha-
tároztottni és magokat régi ususokban volt, de erő
hatalommal el foglalt Birtokokban reponál-
tottni el sem is mulattyák [T; Born. XVD] *
~ *t kijelöl*. 1843: a Táblának ... az országot felőlli
Szelen a Határt ki jelel, holis a régi Homp meg-
ujtattott [Szövérd MT; Hr]. 1846: a város köz
helyéből fel fogott foglalásnak mekkoraságát, és
határát igazán járják, és jeleljék ki [Dés; DLt] *
~ *t megjár*. 1597: azon darab erdő felol Jártuk
immar kett wttalis az hatarth megh ahol mays
megh iarok [Szinye SzD; Ks]. 1758: le men-
vén inñen Sz. Erkedről Jámbor András nevű
Tisztartóm Mihácz falvára, kinek is instruc-
tiot illjent attam eleibe . 10mo Az erdő-
mő határt mindenütt járja meg hogy hol
Vagyon karom, s hol nem [Szászkered K; LLt].
* ~ (d)t *megláttat(ja)*. 1760: eő Nga .. Törvénye-
sen meg láttatta azon Nobilitaris Fundussának
határát [Mv; Told. 15/44] * ~ *t mutogat*.
1625: Mattisfalui nagj marton mutogatta s Jarta
az hatart [Derzs U; UszT 156a] * ~ *t nyom*.
1675: Mikoron Uajda Janosne ki vitte volt az falu
belieket es Uárosbeljeket hogj hatart nyomjanak
Tudode? [Abrudbánya; Törzs vk]. 1762: édgj
Hesdátí Polász Vaszília nevű Embert ezen Contro-
versias helyen találván édgjkor hogy Határt Nyom-
mot, bé vitték az Szent Lászlóiak [Szászfenes K;
JHb XXXIV/1] * ~ (d)t *tartja*. 1577: az zeoleo
heglese erdeinek chiak kewes hogj az bercz ne(m)
tartia az hatarath [Jobbágyfa MT]. 1673/1682:
az Falka alatt való tő gát, és onnét felől az Gyerme
erdő végere járó el tartja az Botházi határt [Keszű
K; SLt Q. 12 Nagy Balázs (55) jb vall.]. 1728:
(A földnek) az ut felől egy éér tartja a határt [Uzon
Hsz]. 1766: (A földnek) egy nagy magos tövisses
borozda tartja határát [Szásznýres SzD; Ks 33
Szásznýres II.16] * ~ *t tesz*. 1617: ez fellül megh
irt Eoreokseget ez fellül megh irt attiafiak, cerebe
mas iozager adak Kelemen Janosnak egi akarat-
bol .. melj Jozagnak .. hatart teottunk [Szent-
györgy Cs; IB]. 1655: hatart teotték mind az két
reszről s hanyast hantak [Gysz; LLt Fasc. 160].
1742: az Jstalljosok az Gargyasiakkal megh egyez-

tenek mint egy a' bánya műnek kezdetén, határtéven egymás között, mellj dolog a' bányában benn volt [Torockó; Bosla. Mórén János (36) j b vall.] * ~t vet. 1572: Lattok wgmind, az Eozwe zaydulast Mykoton Assoth kapath kernenek, hogy hatarth wessenek De My Myndyarast el fwtamank [Jákótelke K; KP. Wynche Symon j b vall.]. 1589: Thudom hogy en borozdas vagiok ez feoldbe(n) Zondj Istwannal mj velle vetettwnk hatart es Mathias kowaczial soha nem vetettem [Szentkirály U; UszT]. 1826: akkor is jelen voltam mikor a Baktsi familia az magok Erdejek körül határt vetének [Albis Hsz; BLev.] * ~t vetet. 1587: az Espanok az Varos erdeyheoz hatarozot feoldet kit Immar el limitaltanak minde(n) wdeoben legh fellyeb gondwiesesl vigyazassal meg eorizzek, otalmazzak, Es valoba megh Borozdal-tassak, hatart vettesenek megh Maradandokat Neky [Kv; TanJk I/1. 49]. 1846: földgyinek nem tsak borozdáját el rontotta Márkus Mihály nevű Udvari Bírja, hanem abbol szembe tűndleg nagyt el foglalván a Mlgos Aszszony földgyéhez borozdolt, mely illetén módon tett Harapodzását a' Mlgos Aszszony Udvari Bírja Márkus Mihálynak a maga tetemes kárára és praejudiciumára el nem szenvedén kéntelenítették ... foglalásának törvényes Határt vetetni [Nyárádgálva MT; Sár.] * ~t visz. 1777: a Zákány tetőtől fogva egész az Amsos nyakáig napkeletre Bikfalvával észak felől Lásnyo vit határt [Bik-fva Hsz].

2. határjel; semn de hotar; Grenzzeichen/marke. 1607: Az fwzekettis ugy wltete oda hogy az legye(n) hatara az eö eöroeksegenek [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. 1625: Az Nagi Kornis Farkas es Janos Gereb hatarlak el egiczer az uetelkedeó heliet akkor en is ott ualek es Sendorfalui Mester Balintal mj vagtuk az kerestet hatart czenaltunk [Remete U; UszT 181a]. 1713: Az Udvarház után valo majorság szőlő ... ahol egy rakottja fa hatara felljul egy Alma fa, ki van mesgjezve [Baca SzD; EMLt]. 1736: az közöpin ... az hol kétt felé hasítottuk tettü(n)k határának egj Paris almafát [Rigmány MT; LLt 84/5]. 1758: az Űver fön Levő követ mutatá nekünk a Zallogos helynek határának Lenni [Ditró Cs; LLt]. 1763: (Az erdőnek) egj meg keresztzet Bik fa a' határa [Torockó; Bosla].

Szkt ~t ds határhalmokat emel. 1572: Engeometys Az Neomeos wraym keozigben hewan Azhol assak wala az hatart ... Az hatarban walanak vagj kylenchen [K; KP] * ~t hány 'ua'. 1572: Mykor ... oda feol jwttottwnk wolna, Az helre Azhol Az hatarth Akartak hanny, My Allank Az Monostory paraszt-sagh feolel [Nagymeregő K; KP] * ~ul ad határjelként ad. 1584: Keomywes Imreh vallia

Amint Az eleő Az Zeoch Marton fala Allot, Azon kyweol sem belieb sem killieb Nem Mentenek Az falnak fel Epiteseben, Seot ferencz Vra(m) Atta A Merteketis hatarul, mint es medigh legie(n) az epitesbe a' hatar [Kv; TJk IV/1. 375] * ~ul dsat. 1821: ezen Árkat a Viz tágasította annyira, egyéb aránt a Santz volt amint mostis esmerszik rajta, és azt Nehai Rettegi Sigmond Ur ásatta

volt azon Lább végibe határu [Apahida K; RLt 0.2 Tyikos Vaszilika (70) vall.] * ~ul tartatik. 1690/1745: egyenesen ki fordulván a' Patakból a' Lupsai kereszt felé, mellj kereszt tartassék határu [Hidegkút NK; Ks 67.46.21].

3. országhatár; frontierá, graniță; Landesgrenze. 1638/1762: Pécsi Simon Az Erdély Ország határán kívül, Sem a' Magyar Országi Partium-b(an), sem sohavá ki nem mégyen [KvAKt Mss 263]. 1757: ez előtt tizen két Esztendővel Plájás lévén jártam ezen helységek ... Csak arra vigyáztam, hogy a' két ország között való határt kötelességem szerent őrizhessem [Gyszm; DE 3 Fr. Balás (43) pp vall.].

Szk: ~ igazítani. 1665: a bosznai pasa ... Volt nálam ebéden, el is bocsátottam határigazítani, főembereket rendelvén melléje, mely határigazításban semmi sem tölt [AMN 90].

4. hotar; Flur, Hotter. 1547: wala My nekwnk Az thawaly ezthendewben harom Pwztha Tho helywnk, Az Galthewy Rezyben az Mohay^a hatharban [Sv; MNY XXXVI, 52–3. — *NK]. 1550: az Cylla mező Walkay hatarba vag'on [Kálosztkirály K; MNY XXIV, 291]. 1559: Az Mesarosok valamely Barmoth ah wagy yth az Coloswary fewldewn az wagy zokadalomba wezen (igy l) azth zabad legyen yde az Coloswary hatharra haythany Ees ith megh hyzlalny [Kv; TanJk V/1.58]. 1568: az Mogyotoy hazhoz Mogyotoy^a hataron walamenny feold wagyon, avagy kywel walo hatarokon, kyth az mogyotoy hazhoz Eelth Paal wram ..., Paal wram zabadon birhassa [Gyf; JHbK XII. 8. — *MT]. 1572: Byzonnyal twdom hog ez kys arok az Desy hatarnak az zyle [Dés; DLt 184]. 1592: az Nywladot en vgy tudo(m) hogy orozhegy hatar es birodalom [UszT]. 1628: Az melj darab szena fweók uagion Czyk szekben az Lazar-falui hatarban abbelt rezyt ada Santa Peter Apor Lazar uramnak tiz forintert kesz penzert [Cszs; IB]. 1697: (A katonák es darabontok) j adgyanak portiot mivel erül az hatarulilnek [Szilágycseh; BK. Kúmvés Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1715: az Uj Thorday hataran az Kolosi Bércz utra rugo labb(an) [Torda; JHb XV/13]. 1757: a Past wagyis á Delnei es Taploczai Hatarokat meg wlaszto Gyép mellett [Taploca Cs; Sándor conscr.]. 1804: azzalis fenyegetnek minden Szempillantásban benünk, hogy ha a Taxát nékiek adjuk, békét hagynak, másképpen fel égetnek, mivel az a' hely az hol lakunk az ök Határokhöz tartazik [Toplica MT; Born. XVb].

Hn. 1318: (Meta) transit ultra fluvium praedictum ad unum arborem pomi, que vocatur hatar alma [Bogáta^a; Bfo I, 44. — *Későbből két külön települést ismerünk: A. és F.bogáta SzD]. 1576: fossatum likas hatar dictum [Középlak K; KHn 294]. 1699: Az hátár vegb(en) (sz) [Csöb U]. 1739: Hátár Málbann (sz) [M.bece AF]. 1744: Hátár ágjba (sz) [Kelementelke MT]. 1772: a Hátár Parlag [Kozmás Cs]. 1818: A' Hátáriba (k). Hatareban (sz) [Mezőveresegyháza SzD].

Szk: ~ foglalni. 1751: ki jötték wala a Remeteiek határ foglalni [Remete Cs; LLt Fasc. 150] *

~ *örizni*. 1782: Az határpásztorok(nak) határ-
 őrzni egy lovon nem is több(ön) léssen szabad
 menni [Oroszfalu Hsz; RSzF 152]. 1843: a' szomszédomtól, ki éppen Határpásztor volt, midőn
 Határ örözni hívtam, hallottam, hogy a más
 három Udvar lekaszáltatta, azt felelvén né-
 kem, midőn Határ örözni hívtam: Nem me-
 nyek, mert voltam az éjszaka [Bodola Hsz;
 BLt 12 Gál János (38) szolgáló ember vall.]
 * (a) ~ *életeti*. 1640: az hatar szwk s az vided
 Joszagbolis be jeouen zolgalatra az szegenseg, az
 Marhaiok az hatart leg iob koraban el etetik [Km;
 GyU 49] * (a) ~ (d)t (meg)di. 1592: Nagy Ger-
 gely Az feidelem Jobbagy keozze nem rota-
 tot, hane(m) csak erossegkeppen veottenek segit-
 segwl rajta mint hogy ez falw hatarat elte Zolga
 legeny volt mind lo feo Ember hata meget lakot
 [UszT]. 1767: az Kolosvári Özvegyeknek ... min-
 den Marhájak a Kolosvári határt elik [Kv; Ks
 11. XLVI. 45]. 1779: marhajaval ugy eli hatarun-
 kot mint akar mejik falu zolgalattyat Supportalo
 ember [Körispatak U; Pf]. 1809: Kortsomáros
 Deak Imre itten Udvarhely Varosáb(an) Joszá-
 talan ember, mégis meg élte, s éli a Város közönsé-
 ges Hatorát (!) marhaival [UszLt ComGub. 1715].
 —L. még ErdO II, 35 * ~ *t indz*. 1570: Ertyk azt
 az vramthwl kyk hatart Inteztek az Juhoknak
 hogy megh Eryk vele ha penigh ky Megh Nem
 elegzyk vele keressen Mas hataron Theobet Jwha-
 nak [Kv; TanJk V/3. 13a] * ~ *t megjár* bejárja
 a határt. 1583: mennietek el es iariatok megh mind
 az három falunak hatarath", es Isten zerinth itil-
 lietek, intezetek es limitalliatok megh, hogy ha
 milto neky attol az eo falua^b dezmaiatol anny arend-
 dat fizetni, mint az Ormány, auagi Keroy dezma-
 tol fizetnek, auagi nem melto [ETA V/2. 18 fej-i
 rend. BSz-hez. — *Monostorszeg, Kérő és Ormány,
 mindhárom SzD-ban. *Monostorszeg] * ~ *t oszt*.
 1589 k.: Istvanfi Kelemennek az mely feoldé va-
 gion Verofel zegben mikor hatart oztanak meg mű-
 tatak az hataratis meddigh vagio(n) [Szu; UszT] *
 ~ *t szakasz* határt oszt. 1597: amykor oda zallot rec-
 lamalni kellett volna akkor de hogy pacifice le hat-
 tak telepednj annak az haz helyek zama zerent ...
 any^a hatart zakaszt a teorweny akywel annj zamw
 ember megh ery [Ipp Sz; Ks. — *Olv.: annyi].
 1633: Tokesen alol 3 helien uagjon három keo ra-
 kas. azt azkor czjnalnak mjkor hatart szakasztot-
 tak azt az hatar szall ala az Papsor patakara
 [Egres^a; WassLt Popsor Gaspar (50) jb vall. —
 *?Később Egreshely SzD] * *egybefolyó* ~
 egybe/egymásba rúg/egymással érintkező határ.
 1671: Csik Szék Kozmás megyében lako Rendek-
 nek lévén az Apor és Miko Familiaval egyben folyo
 határok, kik között a' nyom dolga felől valo diffi-
 cultasok tollaltassanak [CC 40] * *hasított* ~ meg-
 osztott határ. 1576: En hasytoth hatarth a cyk
 falusy es Jobbagy falwy erdeó közöt nem twdök
 [Jobbagyfva MT; BálLt 78]. 1600: Az Eljed sor-
 karais mente(m) az baro(m) vtan, de enge(m) senki
 nem zolita erette. Wolte immar hasitot hataru
 Orozhegynek Parkalakatot, azt immar nef(m)
 tudo(m) [Zetelaka U; UszT 15/112 „Lukach Ja-

nos, Zetelaki (25) Zabad Zekely" vall.]. 1623:
 Tudom aztis hogy az Eztan berczin Maroszeki
 Johott feytek Tudom aztis hogy Maroszekiek
 birtak de hasított hatarokat nem tudom uolti
 auagy nem [Siklód U; JHb Stephanus Kelemen
 de Siklód (60) ppix. vall] * *megtiltja a* ~ *t legel-*
tetési tilalom alá veszi/vonja a határt. 1589: Ma-
 giari Thamas varos akarattiabul eleozor meg
 tiltta az hatart egy forintba(n), de miel hogj a'ual
 igen keüeset gondolnak vala megh ugy giwte be az
 varost az biro vgj tolta megh Varos akarattiabul
 vizontagh 12 forintal [Szu; UszT].

Sz. 1711: az Aszonyhoz penig nekem Sem(m)i
 közöm ... ezen törvénykezéssel mind fel akarja
 forgatni biro Moses Uram eleitül fogva valamik az
 Guberniumbul jöttek parancsolatok ..., bizonyos
 hogy nagy bestelenségire szolgálnak az Asszon-
 (n)akis, ugy gyermekeinekis, mert az ki eltemetö-
 döttis piszkallya biro Moises Uram; de így jár az
 ki székelynek agya léányát meg osztja határát
 [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

5. határrész; parte de hotar; Dorfflur. 1571:
 Az hatarokat Mindenfele Latassa megh eo k. Byro
 vra(m) azon keryk eo kegelmeket, Mert foglaltat
 ertenek benne eo k. varoswl [Kv; TanJk V/3.
 36b]. 1714: Hallottam bizonyosan hogj kontro-
 vertálták az Gyalmári Possessorok azon darab
 határt, és valami pénznel megis kínálták az Roma-
 sziaot^a azon darab hatarért [Algyógy H; BK ad
 nro 431 Pope Sztán (40) jb vall. — *Romosz (H)
 lakosait]. 1726: a vizen tul lévő határ tilalmasban
 tartassék a Tavasz minden féle gabonának és
 kendernek fel takarodásáig [Dés; Jk]. 1743: Sze-
 nas mező nevű hatorba [Lázárva Cs].

6. forduló; hotar cultivat alternativ; Gewende.
 1779: mivel ullj Házas lévén Bernád Antal Ur a-
 zért Részt kívánt az Attyától és én előttem így egye-
 zének meg, hogy minden határban harmincz har-
 mintz köből földet ad Életéig a Nagy Urnak [Ma-
 tisfva Hsz; HSzjP. — Petrus Bekő (56) ns vall.].
 1800/1802: a' benn valo Joszággal együtt külső
 Birodalmot is adott volt mind a' két határunkban
 [Sóvárad MT; DLev. 6 Trans. 305]. 1842: Vagyon
 közönségünknek az egyik határba Árokélvé nevű
 mezőben . egy végig nyulo gyeppé, vagysis üdö-
 löje [HSzjP].

E jel-re nézve l. a *forduló* címszóhoz csatlakozó jegyzetet.

Szk: *alsó* ~. 1618: az also hatarban az Polgorat
 (!) mellett (sz) [Marossztkirály MT]. 1698: alsó
 hatarban az fogb(an) (sz) [Uzon Hsz]. 1756: also
 fordulo határ Széilyiben [Ditró Cs]. 1789: a Köris-
 pataki also hataron [Körispatak U]. 1828: alsó
 Határan [Borberek AF] * *felső* ~. 1604: Az
 felseo hatarban ... Pipe hagaia allyaban valo
 feold [Vécke U]. 1669: az felső hatarban a Pisen
 kurtaja labjan (sz) [Szotyor Hsz]. 1723: az felső
 hatarban [Koronka MT; Told. 26]. 1764: A' .
 felső tilalmasban lévő Határban [Bonchida K] *
középső ~. 1630: Az keozépső hatarban az ueolgy
 haton (sz) [Kilyén Hsz]. 1677: az Keozepseo hatar-
 ba(n) az Bas alatt leueo parragok(na)k eoteod

resze [Tlyefva Hsz; BálIt 61]. 1825: a Középső Határban [Nagymoha NK] * *megtiltott* ~ tilalmas/tilalom alatt levő határ. 1670/1740: Vegezék azt is hogy valaki közönséges meg tiltott Határban vagy Éjjel vagy Nappal bé üzi Marháját, valamennyiszor be üzi, a Biro mind annyiszor egy egy forintra Zalogollya meg [Homoródsztpál U; Wlt] * *mívelő* ~ művelés alatt álló forduló. 1812: az egész mívelő Határ [Dés; DLt 612] * *tilalmas* ~. 1661/1793: Kasával, sorloval és egyéb kárt tévő eszközzel az Falu tilalmas határába senki se menjen, miglen a takarodásnak ideje el nem jő [SzékFt 24]. 1763: Az Udvarfalvi Tilalmas határokon magam láttam szemeimmel az ő Kglme marháját száma nélkül legelni, leg kiszebb pásztor nélkül [Udvarfva MT; Told. 44/15].

7. a határnak művelés alatt álló része; supra-faça cultivatá (semánatá; insáminjatá) a hotarului; Anbaufläche. 1589 k.: latom vala mely nagh kart tezen vala az barom az hatarban [Szu; UszT]. 1593: Myert hogy az Vrsten eo felsege Byweynkert hatarunkat Sanyarw Izonyw es halhatatlan Jeg Eseoel ely Vene Buza es Bor Dezma Nem leon [Kv; Szám. 5/XXVII. 25]. 1752: a' jég meg rontotta hatarunkot [Holtmaros MT; Told. 37/44]. 1774: 'a Jég Határunkot ell verte vólt [Pipe KK; LLt Vall. 207]. 1800: a Bolha a Határt el károsította vólt [Petek U; Hr].

8. *átv* vminek végpontja, végső határa; limitá cea mai indepártatá; äußerste Grenze. 1700: nem excedallya ez az Causa a' Szék autoritassát; azért sem exceptio sem egyebek addig az hatarig hogy transmittathassanak a' Constitutio azt meg ne(m) engedi [Dés; Jk 314b]. 1783: azért jelentem az Vr(na)k Praefect(us) Vr(amna)k hogy szorosabb határok között igazodjék, ne mennyen világ eleibe, mert ugy többis ragad hozzá [M. péterlaka MT; TL. Jos. Palatkai lev.]. 1848: A Falunk Tartsafalva a Telkek meg állításához kezdet; — de az utasítás igen Szoros Határ közli van szorítva [Tarcsafva U; Pf Pálfi Lajos lev.].

Szk: *életének* ~ a. 1602: En Hesdati Ersebet

Miuel hogy Bizontalan az Ember, az eo életének véghe s határa feleol, holott, s mikor, es miképpen lezen tezek ilyen testamentomot* [Kv; RDL I. 73. — *Köv. a végr-i hagyakozás]. 1704: lattja mar Pater Györgyi Peter Vram hogy mind az eőrege meg mind Pedig sok sanyaruságiból szarmazot fogyatkozások naponkent inkab érdeklik életinek pedig hatarat nem tudhattya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71] * *illendőségnek* ~ a. 1784: Abban lévén ezen helységnek és szegény adozo Lakossainak leg nagyobb ... meg terheltetések, hogy az Birák köz költségnek titulusa, és színe alatt esztendőnként az helységre hat-hétszáz s több forintokat fel ronak, és szednek. Abbol azon tul Magoknak, és másoknak oly böven, oly rendetlenül gazdálkodnak, hogy az Ratiocinansoknak Ratiójában alig lehet egy positiót olytant találni, melyben az Királyi Rendelésekkel illendőségnek határát álto ne hágták volna az Erogatorol [Torockó; TLev. 216. 2a].

9. ~ *nélkül való* a. féktelen, határtalan; fárá margine, exagerat; grenzenlos. 1807: Valójában szükségesnek látom az egész Embert le ültetni, és határ nélkül való képzelődéseinek féket vetni [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII]. — b. mértéktelen, szertelen; necumpátat, nesábuit; schrankenlos. 1805: Mi ... hogy az ő határ nélkül való kívánsagaiknál* fogva keresetünknek minden 'Sirját meg emészteni kezdett munkásainknak regulatiojára a' Ngod plánumához mérsékelt utat ki dolgoznak, egybe gjültünk vala a' Bíróság Házhoz [Torockó; TLev. 9/38. — *Ti a bányász-bérmunkásoknak].

10. időhatár, időbeli korlát; termen limitá; Zeitgrenze. 1780: Vas-futatásnak és mívelésnek ideje mikor leszen. Egyenlő futatások és mívelések a' Verős kovácsoknak ilyen határban tetetik, egy egész Esztendőből ... tizenkét heteket az Bánya műre ki szakasztván, midőn ennek utolsó napja* el-telik, mindjárt a' Futatásnak, és mívelésnek ideje leszen Uy Esztendő napjáig [Torockó; TLev. 3b—4a. — *Az újesztendőtől számított 12 hét utolsó napja]. 1797: A Hazasulandok publicaltassanak ... Tsak egyszer Vasarnap napon, vagy ha a' környüllálás kívánja mives napon 3szor de az öszve esketes a' publicatio után harmad nappal elebb ne légyen minthogy ez a' Contradictionnak Törvényes határa [M.bikal K; RAK 9].

11. határidő; termen; Termin, Frist. 1665/1754: Ha valamely legény Társasagbéli felekezetinek avagy Mesterének jelenti határt s napot mondván hogy fel kél mű helyéből, és akkorá fel nem kél, büntetese egy heti bér [Kv; ACart. 19].

Ha. 1599: az eo ... hatarokból [UszT 14/3]. 1603 k.: (az ő) hatarokat [i.h. 16/65 Benedictus Istuanfi de Vduarhely (75) vall.]. 1692: határan [Ms; Sár.]. 1711: Kövendi* határan [JHb XVI/41. *TA]. 1711/1792: Határján [Albis Hsz; BLv. Transs. 25]. 1712: hatarjaban [Vasassztiván SzD; WassLt]. 1718: határan [Baca SzD; LLt 2/3]. 1724: határinkot [Csíkszereda; SzO VII, 315]. 1725: határan [Vajdasztiván MT; JHb IX/3]. 1734: határaknak [M.bece AF]. 1738: hataran [Asz; Borb. I]. 1738/1748: hataran. hatarakan. határhaz [Nyáradgálva MT; Sár.]. 1739: határjokot [Szentkirály Hsz; LLt]. 1741: határokat. házakot. istállókot. deákot [Gysz; SzO VII, 412]. 1743: magok hatáarakon. [H; Ks 62/22]. 1746: Hatáarakan [Ms; Sár]. 1747: határan [Nyáradsztmárton MT]. 1750: határan. martan [Szentiván Hsz; Hr] | határan [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1752: hotárárol [Borbánd AF; Ks 83]. 1754: határan [Somosd MT] | határunkan [Veresegyháza AF; Told. 28]. 1760: Határan [Boroskrakkó AF; BFN] | határan [Árpástó SzD; BK]. 1764: Határan [M.igen AF]. 1766: határan [Torockó; Bosla]. 1767: az magok hatáarakra [Galgó Sz; JHbK XXX/1]. 1768: Határan. Hatáarakan [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 7] | határok. határokat [Torda; JHb XXXVI. 17] | a mű határunkot. magok határokat [Szentlászló TA; i.h.]. 1769: Határan [Szentháromság MT; Sár.]. 1771: határan [Radulesd H; Ks 93. XIX. 6 vk].

1772: Határoihoz [A.nádasd H; JF 36 Jos. Juhász ns vall.] | határan [Sztanizsa H; JHb. XXXVII/21]. 1777: határan [Cintos AF; KGy]. 1779: határan [Csicsómihályfa SzD; LLt 34/16]. 1781: Határan [Radnót KK] | igaz határákat [Nyárad-karácsonfva MT; Told. 76] | határan [Kányád U]. 1784: határákra [Torockó; TLev. 4/12]. 1785: Határunkan [Mv; MvLev. 2] | (az ő) határák [Pusztægres TA; BLt 9] | Határjának. Határját. Hatarainkan. Határák [Torockó; Thor., TLev. 6/1 Transm. 11, 13b]. 1787: Határan [Apahida K; RLt O.2] | határokan [Csegez TA; Borb. I]. 1790: határan [Magyaró MT; MvLev. Vegyes anyag 8]. 1791: Hataran. Hatarban [Vaja MT; VH]. 1792: Határan [Bács K; RKA] | határan [Mezőbánd MT; MbK]. 1796: az Ádámási^a határákban [JHb. — *KK] | Határunkan [Mezőméses TA; WassL]. 1797: Hátáran [Ajton K; CU]. 1798: Hataran [Ádámos KK; JHb XIX/58]. 1801: határan [M. fráta K; KLev.] határan [Koronka MT; Told. 10 Királyi Gergely (36) zs vall.] | határan [Mezőbánd MT]. 1802: Pagatsai Határan [Mezőpago-csa TA; Berz. 5. 38. P. 14]. 1804: határjokból [Toplica MT; Born. XVb] | Báganyi^a határan [KW. — *TA]. 1805: határan [Csekelaka AF; KCsl]. 1806: határon. kászáló [Siketfva MT; NkF]. 1807: Hátáran kászáló [Kibéd MT; NkF]. 1814: Határan [Pusztakamarás K; CU]. 1819: Hátárja [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt]. 1820: határunkan [Jegenye K; KmULev. 2]. 1822: Határan [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt] | határan [Várfa TA; Borb.]. 1826 k.: határjokat [Gyalakuta MT; GyL]. 1827: Határan [Mocs K; HG. Eszterházi lev.]. 1829: határon [Mezőcsán TA; LLt]. 1830: két határokat [Hídvég Hsz]. 1852: határan [Nánánfva MT; Lok.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az BHA-ból valók.

határárok şant de hotar; Grenzgraben. 1745: (A föld) igaz Métáját mindenütt körös környül valami határ árok terminállya [Lőrincfva MT; Told. 25/2].

hataraszos hatarasznyi; de şase palme; sechs Spannen breit. 1692: Malom ház Vagyon ezen malomban ket Bokor kö, mind kettő hat hat araszos, mind a kettő forog [Tóhát TA; BK Inv. 29].

határbarázda brazdă de hotar; Grenzfurche, Gewende. 1763: Ezen Erdőt mitsoda jegyek vagy határ borozdak külembezetik avagy határozzák az más részekben valo Erdőktől [Forró AF; JHb XXVIII/48]. 1803: Minyájan Tudgyuk . . . hogy minekutánna ezen Kender Földet kijártuk és körülös körül ki intézvén, és a maga valóságos határ borozdáját meg kapván ki tsóváasztuk, Gombás Ferentz Vram ekéjével Keresztül a földből cicerent Négy borozdányi helyet a maga földéhez Szántván el Foglalt [Páncélcseh SzD; RLt O.1]. 1808: azon meredek Határ borozdának jele még most is ki-teczhetőleg látczik [Felőr SzD; BetLt 6 Mich. Síket (30) col. vall.]. 1843: azon határ barázda . . . mennyi ől távolságra vagyon a'

Felső Suki Tonak a' széllétől? [K; SLt Vegyes perir. vk]

határbarázdáló. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~eke határbarázdát hasító/vonó eke; plug pentru/de tăiat brazdele de hotar; Pflug zum Ziehen von Grenzfurche. 1720: Határ borozdalo nagy eke requisitumivel es vasaival nro 1 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. 1780: Határ barázdalo eke vas nélkül 1 [Bethlen SzD; BK].

határbeli 1. care apartine hotarului unei aşezări; zur Dorfflur gehörig. 1570: az mely feoldekteol, ew Mester vramat tyltotta, azok a feoldek gyalakwty hatarbali^a feoldek [Gyalakuta MT; Bál. 1]. *Alább egyszer hatarbali alakban is!]. 1588: Nagy bwn tetes Alat varosul megh tiltottak tiltiakis, hogy senky az hatarbely feoldet se berbe se penzen semmy zyn Alat Az zonszed falubelielnek el Ne Aggya [Kv; TanJk I/1. 66]. 1591: Thudom aztis hogj mikor en fiatfaluian lakom vala egienleő keppen elik vala az Chakanek es Gerebek az kerez-turfalui hatarbely erdőt [UszT]. 1606: Timafalwi hatarbaly föld [i.h. 20/300]. 1619: Tудо(m) asztis hogj az meli Keörpeonies, hatarbelyi Eöreoksegeket az Bradiak Valaszuti Istua(n) Deak(na)k zalago-sítottak volt, Azokat az vtan More Laszlo vissza valtotta [Abrudbánya; Törzs. Lazar Iuan in Abrugfalua (50) jb vall.]. 1670: Az hatarbelyi Rét közöt va(gyo)n egi Ret [Mészkö TA; Borb. I]. 1757: Kús Görgény felé fordulo Hatarbelyi szánfo földek [Vaja MT; Told. 46/5]. 1796: a Küküllő Vize ki ömlik ezen Határokbéli széna Rétekre [Ádámos KK; JHb XIX/56]. 1811: Mi Somkutpaki^a Lakosok Közönségesen adgyuk ezen Contractalis Levelünköt; hogy adgyunk . az Somkuti^b Határbéli szokott Kalákába 30: mind öszve . . . akkár miféle Mezei munkára Száz ötven Nap-szamosokat [TKhf. — *Szt. ^bNagysomkút Szt]. 1847: Mivel a Bánya Stengnek, Kohok és Verőbelyi eszközöknek valami különös fák kívántatnak, hogy arrol is valamely vissza élés ne történjen, az ollyas Fa vágások a határbelyi akár mely erdőkből történjenek, a Biztosok és Birák általi meg becsülles nélkül nem eshetnek meg [Torockó; TLev. 10/9]. — L. még MNy XXXVIII, 305 roppantott nagy al.

Hn. 1711/XIX. sz. eleje: Az felső Határbelyi ös Földek. Az also hatarbelyi zallogos földek^a [Kis-solymos U; NyM 161. — *Uo. még Apróságba], Kerekajbali, martbali, Kápolnabali, de Házbelyi is]. 1823: a Kis határbelyi földek. Szőlős hegy aljábali föld [uo.; i.h.]. 1826: A Gyilkosban és a Határbelyi Parlog [Csomafája K; BHn 61]. 1849: az also Határbelyi Szántok [Kőrispatok U; NyM 162].

2. vmely település határára vonatkozó; cu referire la hotarul unei aşezări; der Dorfflur bezüglich. 1596: az Palfalui hatarbely dologh feleől sem-(m)it se(m) tud [UszT 11/49]. 1722: a hatarbelyi Controversia(na)k el igazítására debito loco et tempore Sollicitalhat Ngod competens Comissariu-sokat [Székelykocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.]. 1770/1771: azon határbéli osztásokis ujja

fel méretenessnek, és adaequaltassanak [Fejér m.; DobLev. II/428. lb]. 1735: A Familiammal tet Compositio szerént az Hatarbeli Fő Inspectorátog s ahoz tartozó minden hatalmat magamnak resselvalom [Sófva BN; Somb. II].

3. fordulóbeli; din hotarul cultivat alternativ; im Gewende befindlich. 1697: Az Nagj Avas felől valo hatarbali földek [Illyefva HSz; BLt].

Szk: alsó ~. 1677: mind felső es Also hatarbali földek [Csikfva MT; VK]. 1711/XIX. sz. eleje: Az also hatarbali zalagos földek [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1723: az Also hatarbali földek [uo.; i.h.]. 1724: az Also Hatarball földek [uo.; NyM 161]. 1734: Also hatarbali Szántó földek [Datk NK; JHbB Fasc.D.1]. 1754: Az also hatarbali appertinentiak [Rigmány MT; LLt 67/14]. 1844: az also hatarbali azon Föld [Bözödújfal U; Pf]. 1849: az also Hatarbali Szántok [Körispatak U; Pf] * felső ~. 1607: (A) felső hatarbali eoroksegek [Makfva MT; DLev. 2. XVI. B.1]. 1677: mind felső es Also hatarbali földek [Csikfva MT; VK]. 1702: (a) felső hatarbali szántó földéki most szép zöld vetésül vadnak [Marossztyörgy MT; Bállt 86]. 1711/XIX. sz. eleje: Az felső Hatarballi és Földek [Kissolymos U; Márkos lev.]. * kis ~. 1823: a Kis hatarbali földek [uo.; i.h.].

4. ~jegy határjel; semn de hotar; Grenz/Flurzeichen/marke. 1813: Ugy látom, hogy ezen darabcska föld ... a körül szomszédolt, és Hatarbali jegyekkel körül vétetett Mlgos Exponens Groff-né Asszony elő Nga fogásának, mintegy egy köböl féruségét teszi [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9 Moldován Gábor (60) col. vall.].

Hu. 1771: határbéli [Fejér m.; DobLev. II/428]. 1793: Határbéli [H; Ks LVII/53]. 1820: Határbéli [Mv; EHA].

határbér pásztorbér; plata păstorului; Hirtenlohn. 1787: Lévéen contraversiója Lőrintz Mihálynak a 80-beli határpásztorokkal, mivel szolga lévén a fia, Miska, 'Rofaj Ferenc uramnál, a zabvetésit elgazolták volt a marhák. Melyet nem akartak a határpásztorok megfizetni azért, hogy határbért nem adott. Mely dolgot subsumálván a hűtösök törvénye, megítéltetett, hogy a szolga nem tartozik határbérrel [Árkos HSz; RSzF 150]. 1784: Quaerulose exponályák az mostani határpásztorok az hűtösök fórumán, hogy némely becsületes katonán részen lévő gazdák, akik külön laknak és különösen aconomiáznak, mégis határbért külön nem akarnak fizetni [uo.; i.h. 153]. 1834: vannak a mű falunkba sok idegeny jövevények fizessenek a nemes communitásnak törvény szerént való határbért minden marhájáról (így!) kölbömben a határra marháik ki nem bocsáttatnak [Jendőfa Cs; i.h. 155–6].

A 'csősz/kerülőbér' jel-sel is számolhatni.

határbére határcsúcs/csúp culme/coamă de hotar; Flurspitze/gipfel. Hu. 1769: a' .. Határ Bértzen elé rugo vágott Erdő [Bos MT; EHA].

határbírás ? határbirtoklás; posedarea hotarului; Flurbesitz. 1677: Vadnak némely Nemes Atyáinkfiainak ilyen meg-bántodások, hogy némely Falukban edgy vagy két ház helyeket bírván, az nagyob Patronusok, kik tiz tizenhat vagy több jobbágyokat, avagy Fundusokat bírnak-is, csak egyenlőképpen akarják jobbágyokkal a' bíróságot viseltetni, a' kevesebb portiot bíró szegény Nemes Embernél, ellenben penig a' korcsomálásból határ bírásból való jövedelmet az Articulus szerént akarják percipiálni [CC 36].

határbíró kb. határgazda (a falu határbeli ügyek intézője és a határpásztorok felügyelője); supraveghetor de hotar, controlorul pindarilor/jitarilor; Flur/Markrichter. 1710: midőn Vólnánk N: Kászón szekb(en) felső falub(an), az falu(na)k közönséges gyűlö helyib(en) jövenek mű előnk(b)en Kászón szekb(en) felső falu(na)k határ Birái Bodó Mihály, és Kádár Sándor Primipili maguk mellet levő falu határának hűtösivel együtt [BCs]. 1772: akár juh akár Csorda Pásztor legyen ha be adatják az Határ Biro büntesse egy forintig valahányszor a Gabonabeli kár tétel^a vádoltatik [HSzj juh-pásztor al. *így!]. 1843: Határ Birák Bottyán Mihállyal, mind Gábrissal szembesítettven Az irt Határ Birákok Bottyán Mihálynak szemibe mondják vallomásokat [Bágyon TA; KLev.]. — L. még HSzj kárldás al. RSzF 150–5, 160, 172.

A MTsz — egyetlen HSz-ből való adalékának figyelembe vételével — a címszó 'határpásztorok felügyelője' értelmezéssel közli, de éppen a fenti haz-i adalékok a határbíró hatáskörét szélesebb területre kiterjedőnek bizonyítják.

határbükk határszéli bükkerdő/bükkös; fâgetul de la marginea hotarului; in der Flur befindlicher Buchenwald. 1746: ezen Hidegkutiak Bük erdeje terminálódik a Lupsai Határ Bükkel ? [Fejér m.; Ks 67.46.21 vk].

határeövek határkaró; par/țarăș de hotar; Grenzstange/pfahl. 1753: az határ czűvekeket ki hánta [Kissolymos U; Márkos lev.].

határ-eserefa stejar semn de hotar; Grenzeiche. 1786: Boslan Lako Matyus Gergely egy vastag határ Cserefát le vagván s el rodolván (!) be akarja vala hengeríteni a' Lőjtőre [Backamadaras MT; CsS].

határ-eserefiatal fiatal határcser; vlăstar de stejar semn de hotar; Eichensproßling als Grenzeichen. 1788: Ezen Curia taláztatott .. a közepe tályán a' Határ Cserefiatalnál 32 őlmyinek és három Lábnyinak [M.földvár SzD; SLt XLI].

határesutak határcsutkő/tőnk; buturugă semn de hotar; Grenzklötz. 1754: Cserefa, gyűrű fa, alma fa, njárfa, aszu határ Csutak, Vackorfa kettő őszve fonva ezek mellet meg határozottat hompoztatot az ut mellet 4. magjar ölös rudal 11. rud [Mezőmadaras MT; Berz. 18].

határ-disztíngváló határokat (egymástól) megkülönböztető/elválasztó; pentru/de făcut distincție între hotare; Flurgrenze trennend/absondernd. 1769/1802: a praetendălt Turka Pereuluj nevű helyen az három határ nem conterminalodik, amint hogy sem határ dombnak erectiojával, sem pedig határ distíngváló Keresztes fával nemis stabilialtattak, praetensiojakot [BSz; JHb LXVII/3. 53].

határdomb határhalom; movilă de hotar; Grenzhaufen. 1570: Erthyk eo k. hogy Zuky Istwan kenallya Magath az hatar dombnak megh vytassara, Mely hatardombot Body Gaspar Iteleo Mester hanyatot volt fely [Kv; TanJk V/3. 9b]. 1572: Talalank Ismet egy ryghy fel hant hathar dombboth ... egy Leyteochkeben [Dés; DLt 184]. 1585: valazzanak bizonios zemelieket, kyk Ala Mennye-nek az gatot es az Romlot hatar dombotis megh latny [Kv; TanJk I/1. 13]. 1621: Eo kemek Tanaczul boczatanak az hatar dombok fel hanjatasara Monostor fele bizonjos Atiankfiajt [Kv; Szám. 15b/IX. 214]. 1674: hogy az ket felis inkább meg csendesedjék az ket fel közt valo darab foldet ket felé osztottuk, es uyabb hatar dombokat hanyatunk [F.szoját K; SLt Q. 13]. 1736: edgy flinta lövésznyire a tó fenekében erigálták a' 14dik határ Dombot [BfN Zsuki csomó]. 1769/1802: soholt is azon Erdők között ... semminémű meták(na)k erectioját, melyet határ domboknak fel hanyásá-val distíngváltathatnának egy másolt nem mutat-hattanak [Torda; TjKt III. 37]. 1807: Hallottam az Néhai édes atyámtól, és egy Német Márton nevezetű 100. Esztendőös öreg Embertől ennek előtte mint egy 40. Esztendőssel beszélni, hogy az Határ járáskor ... el menván a' Kőrösfői Hágó vagy is Bábuca oldal tetőre, ottan meg állottak, és harmas Határ Dombokat tsináltak, melyeket el készitvén, örök emlékezetűl ottan palínkaszatnak, és at (!) a Palínkás Űvegeket a Földhöz vervén Darabjait a Határ Domba bé ásták [Kőrösfő K; KmULev. 3 Steph. Mihály (62) jb vall.]. 1831: készítettett ... a' Maros vize könyöke felett ... edgy határ domb ... ötven ötlet az elsőől előre mérve hanyottatott a' más határ homp [Toplica MT; Born. XVb]. — L. még KHn 185.

Hn. 1718: A határ Dombtul (: mely ugy hivatik ...) (sz) [Egerbegy Sz; EHA]. 1753: Az Határ Damba(n) (sz). Az Határ domb alatt (sz) [Nagyernye MT; EHA].

Szk: ~ot hany/vet. 1596: masodik hatardombot vettük az helyen melyet oláhuł rétuł Virogulyuynak hinak ... Hatodik határ Dombot hanyattuk ugyan azon oszto földek között, kinek fenekin egy nagy határ Kouacz keő vagyon foglalva [Virágosberek SzD; NNyv 341 Kőfarka és Középfva (SzD) közti határjárás].

határdomb-felhányás határhalomhányás; ridicarea unei movile de hotar; Grenzhaufenwerfen. 1620/1754: Mint hogy most az határ domb fel hanyás alkalmatlan lészen deliberat(ur) hogy menyen ki a kaptalan és azon helyen két nemes ember

ott lévén hanynyanak domb határt [Fejér m. Told. 22].

határdomb-hányás határhalom; movilă de hotar; Grenzhaufen. 1791: a hegy tetején az Andrásfalvi, Májjai, és Jobbágy falvi határok között lévő régi nagy határ domb hanyásnál [Jobbágyfa MT; EHA].

határdombocska határhalmocska; moviliță de hotar; Grenzhaufchen. 1572: eg' Ther helyen Talalank ugy mint egy ryghy fel hant hathar dombochkat [Dés; DLt 184]. 1780: (A) hegynek is Napnyugotrol valo nyakán, hol más esketés alkalmatosságávalis mutatták, egy éget Bikfa a' regi út hely, ugy is Határ dombotska tsomóföld vagyon a Sunkai Ribitsori, Ribitzei, és Vákai Határokat conterminálodni tartyük [Zsunk H; TL].

határelés határháznál; folosinta hotarului; Flurbenutzung. 1667: attam ... Kayanton^a egy haz helyét es azutan valo határ élést [BLt. — ^aA Kv-ral tőszomszédos Kajántó].

határfa határjeles fa; copac de hotar; Grenzbaum (Baum mit Grenzzeichen). 1593: Anna Chaplar Imrehne vallia Nagi zugolodua juta haza Andras, es monda Tamasnak, bestiwl chelekettel hogi le vagtad az hatar fat [Kv; TjK V/1. 372]. 1597: most keozónsigessen ammynt ky menenk, az kereztes hatarffakat mutogatak my nekónk az alpretyak^a [Bujdos SzD; Ks. — ^aAz előbbi település-sel szomszédos Alparét lakosai]. 1625: az Apa(m) az regj hatarfat ennekem mutatta; kj most eggik leeget ... ez fiam az hatarfa; kit Kornis Farka(s) megh hataroltatot [Kénos U; UszT 181c]. 1675: az Boczok névű erdőnek kövesd^a felől valo hatar faját meg talaltam vala nyesai [Mezőkölpény MT; Berz. 14. XVII/9. — ^aMezőkölpénnyel szomszédos Székelykövesd]. 1713: az dominus Exponens-(ne)k fellyeb meg' nevezet erdejének nap kelet felől valo határát az mint emlekeztenek az el pusztult határ fákra, azok(na)k tőkéjeket, helyeket fel keresvén, mi előttünk ki járák, ki mutogták, es tsovákkal ki határozzák az allyától fogva egészszen az tetejeig ... Az nap nyugot felől valo határát pedig nem itilek szükségesnek az ki járásra, mivel régi határában határ fákkal ki vagyon határozva [JHb XVI/42]. 1753: az hol és az melly fa alatt állók ... az Határfa levén tovább, Sem belyebb sem killyebb nem rug Sem egyik Sem másik Hatar ugy tudom [Szék SzD; WassLt St. Tasnadi (74) civis vall.]. 1760: vagyon két nagy élő nyeső Tsere fa, a' több nyessett ap-robb határ fák között [Kakasd MT; KP]. 1782: a' Rétek szélejin valo határ, vagy gypű fák közül hat, vagy hét nagy tserefákat .. vágtnak le [Torockó; Thor. XX/4 Andr. Bartok (46) jb vall.]. 1795: Kegyelmed ulyabb hatalmaskodást tett; mert ugyan azon erdőben a Méta fákat ... mind le vágatta, holott azaknak a Határfák(na)k le vágására semmi jussa nem volt [Ne/Ispánlaka AF; DobLev. IV/754. 1b]. 1812: Főlepe Úraimek Er-dejek 45 46 Esztendőig mind Zálagon más kezén

bitangelodván az határ fák mind ki pusztítottak [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1861: Imreh Mihály-nak a Déli szomszédjával régi élő határ fái vagynak [Kakasd MT; DE 1].

Hn. 1587: Zent Demeterre Meneobe az hatar fanal az patak mellet [Nagykend KK; EHA].

határfar határvég; capătul hotarului; (Dorf)-Flurende. Hn. 1687 k.: Határfar alatt égy föld [Nagyerne MT; MMatr. 278].

határ-felmérés măsurarea hotarului; Dorfflur-messung. 1853: Harii F; Bőro Rákosi István ... több versben szollított fel az Harii* határ fel mérésért fizetendő mennyiségért (így!) [Nagylak AF; DobLev. V/1365 Dobolyi Bálint nyil. — *AF].

határ-felpredálás határpocsékolás/pusztítás; pustirea hotarului; Flurverwüstung. 1782: Boldog Isten honnet érdemlettem ő Ngától ezt a Nagy haragot, Mivel tudomra ő Ngának egy Zab Szem érő Kárt sem tettem, annális inkább, most a határ fel predálásba okot sem szolgáltathattam [Told. 3a. 1780–1789 VI Demeter Balázs (52) néhai gr. Toldalagi László örökösei koronkai (MT) gondvnek vall.].

határfolyamat határvonal; linie de hotar; Grenz/Flurlinie. 1831: Az oldalon a' Fenyves között ki nyitott határ folyamatban, esmégy föld halom meta erigaltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

határgödör groapă de hotar; Grenzgraben. 1699: en mindenkor azon Controversiab(an) levő földet Kovats Istva(n) Vramenak tudom lenni ...; most nem tudom mire nevezve Egerhazi Mihaly Ur(am) kapdos rajta az hatar gödröket penigh az hol csináltatta Egerhazi Mihaly Vr(am) azt is tudom hogj az Kovats Istva(n) Vra(m) számára kaszaltattam [Mezőmadaras MT; MbK 90 Kis István (60) ns vall.]. 1784: elsőben ásának egj Határ Gödröt, a második Gödröt ásoták a hot Nyárad ár-kán tul ..., a harmadik Gödröt oda ásoták a negyedik Határ Gödröt pedig ásoták a Déli végéhez [Karácsonfva MT; Told. 76].

Hn. 1744: Határ Gödörbe (sz) [Szentdemeter U; EHA].

határgyepű határkerítés; gard de hotar; Grenz-zaun, Hag. 1752: Az Ákosfalvi Határ, és Vatzmán nevű Praedium egyben folyó Territoriumok között erigalando határ gypűk [Koronka MT; EHA]. 1767: (Egy föld) szomszédi ... a határt meg választó határ gyöpű [Udvarfalva MT; EHA]. 1778: (Egy föld) vi(cinu)ssa egy felől az Határ Gypű [Nagykend KK; EHA]. 1807: mikor ezen Esztendőre a határ gypű fel tsináltatik mind két falu jelen légyen és a mostani metákon kiki a Gypűt ugy tsinálja fel örökire [Nyárádszbenedek MT; Told. 37].

határhalmoeska határdombocska; moviliță de hotar; Grenzhäufchen/hügelchen. 1542/XVII sz.

v.: A Giróti Tó nevű Végibe a kenderes föld borzódája iránt felyül egy határ halmocskát hagyván ekképpen kezdettek el osztását [Gyeke K; Ks]. 1681/1748: a régi barazdanak ket végéhez alkalmaztatott a közepeis, és határhalmocskákkal meghatároztatott [KvAKt Mss lat. 236]. 1760: holott bizonyos kő rakások, és határhalmotskákis vagynak [Báld K; BLt].

határhalom 1. határdomb; movilă de hotar; Grenzhügel/haufen. 1592/1633: Itt felywl egy hatar halom vagion [Gyeke K; Ks 90]. 1600: wgy ertettem azta(n) hogy az ket falu wegezest teott egy massal, hatar halmotis hantak [UszT 15/57 Nagy Gyeörgy Recheniedi* (66) Zabad Zekely vall. — *Recsenyed U]. 1623: Tudom aztis hogy az giortianos berczin vagion az hatar halom [Szováta MT; JHb Albertus Bako (50) jb vall.]. 1699: Gomba után jártunkb(an) az Anyam a Henczel Tetőn meg álván, esztis hasonlokeppe(n) monda Emlekezzel reá mikor valaha Határt keres(ne)k es esketnek másut az hatarat Szász Nemeti(ne)k* ne esküd hanem it, mert réghen mikor Nemetit szászok lakták it volt az Határ Halom mellyet monda hogy magais ért [JHb II/14. — *Később: O.németi BN]. 1741: A Kis Gyekei és Légeni Határok között, érté, latotté, vagj hallotté a Tanu olyan bizonyos régi jegyet, Határ követ, vagy halmot, az melly az két Határt egj másutl meg különbeszette és azon jegyek holl voltanak [K; Ks K. 73 vk.]. 1752: azon kő mellett érék Határ Halmotis mely a' sok szantás, és tapodás mía lenyomult [Szépenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 36. 4]. 1804: vagyon egy Bachonya nevű Praedium ... Törpen* faluja Határan, melly Praedium 1451k Esztendőb(en) ki jartattatvan bizonyos Hatar Halmakkal ki is Hataroztatatt [BSz; JHb II/16. — *Később: Szásztörpény BN]. 1831: ötven öllel távolabb amattól a ki vágot egyenes ductusba határ halom rakattatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

2. movilă de frontieră/graniță; Landesgrenzen-haufen. 1671: Minémű sok károkat szenvedgyenek az Szathmár Vármegyébőléktől annak szomszéd-ságában lévő Atyánkfiai panaszokból értyük, holott az régi határ halmokat el-hányván, csak nem régen-is uj határ halmokat erigaltanak, hazánk határinak kisebbitésére; kik felől condludaltuk hogy az vijjolog erigalt határ halmokat meg ne engedgyék az Vármegyék ..., miglen annak idejében mind két Országnak Constitutioi szerint, per Commissarios delegatos igazításban nem vétetnek az meták [CC 89–90].

határhalom-erigálás országhatárdomb-emelés/hányás; ridicarea movilei de frontieră; Landesgrenzhaufenwerfen. 1671: Szakmár Vármegyéieknek ujjolog valo határ halom erigálást a' Tisztek ne admittályanak [CCI].

határhányás 1. határhalom; movilă de hotar; Grenzhäufen. 1572: Talalank egy hathar hanyast

es egy Tho helyet kyt Magwray Bircz Tho helnek neweznek [Dés; DLt 184]. 1699: Oláh (: mely az előtt Szász Nemeti volt:) Nemeti(ne)k Csepány és Magyar Nemegyi szomszéd Faluk Határitol, réghen mikor szasz Falu volt Határa törvényes és igaz Határ Halmokkal, Kövekkel vagy akarmy felekkel hol, mitsoda nevű helyeken szakasztatik megh, az réghi igaz Határ Halmokat, Hányásokat, Kitsodák hánták, rontották tévesztették el. ? [BSz; JHb II/14 vk]. 1721: Felső Sz: Mihályfalvi^a Uraimék ... hosszan a földnek hosszara mutogatnak valami kövecses hanyasokat ... és mi ugy kepszeltük mintha azok az hanyasok határ hanyasok lőttének volna [Asz; Borb. II. — *TA].

2. határhalom-hányás; ridicarea movilei de hotar; Grenzhäufenwerfen, Hotterung. 1572: Nagy Marthon Banfy Pal vra(m) tyztartoya ... ezt walla hogy ott Allottam ... Mykoron az határ hanast el kezdek, Es Demeter deaknak Az Mester Monda hogy Jryad wgymond [Bh; KP].

határhányó kb. határhalmot változtató személy; persoana care schimbă movila de hotar; den Grenzhäufen umsetzende Person. 1570: Kayanthay Bak Myhal felperes Byzonityasa koloswary Czyuka Lázlo Alperes ellen ... Kayantay filep Georgh vallya ... Az zydast es az wtest latta ... Aztis hallota hogy Lazlo myhalt hatarhanyonak Monta Myhal penigh hazwtat (!) Monta, Mert ew nem határhányo hanem kyrál zolgaya volna | Kayantay Jakab Jmreh, ezt valla hogy Ewys otth volt az korchoman es hallotta hogi chynka Lazlo zydia volt Bak myhalt, De Myhal semy gonozt nem zolt neky Egiebet hane(m) hogi ew Nem volna hatarhanyo Ez zytokra fely akart kellny Myhal, Azonba vgy wteotte Lazlo hogy ket foga ki eszet (!) [Kv; Tjk III/2. 45].

határhásítás határ-kijelölés; indicarea/insemnarea hotarului; Grenzmarkung. 1600: En semmi hatar hasitast nem hallottam kezdtek, az Feler Nikonak az innkező felith Orozhegy felol walo felith, tutom hogy kezdőöl birtak, semmi haborusagokat ne(m) ertette(m) hogy leőtt volna az ket falu kezdet [UszT 15/116 Menihart Janos Jlkey (43) Zabád Zekely vall.]. 1604: en hatar hasitast az ket falú közt ne(m) tudok [i.h. 18/97 Franciscus Rigo de Almas (32) lib. vall.]. 1623: Tudom azt hogy az Boyerok patakaigh az Zonataiagh (!)^a birtak, de az hatar hasitast en nem tudom, mert en mind maroszekj s mind vduar hely zeki hatarba zabadon jartam [JHb Johannes Sylvester de Siklod^b (35) ped. pix vall. — *Értsd: Szováta (MT) lakosai. ^bSiklód (U) tőzsomszédos az előbbi településsel].

határhásító. E szk-ban; în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ per határkijelölési/jelölő per; proces de hotărnicie; Prozeß geführt zur Bestimmung der Flurgrenze. XVII. sz. köz.: Vargias vidékerel (!) valo hatar hasitto per folyta Relatoria [UszT 15/13].

határhegy deal de hotar; Grenzberg. Hn. XVII. sz. köz.: az saro(n) tul az hatar hegi Farkanal (sz) [Feldoboly Hsz; EHA].

határhely loc de hotar; Mark/Markungsplatz. 1599: egizer Barrabas Peternit feleltettek uala Niulad feleől es akkor az Ferniko agharol hol az farcad megien ... neuzezenek hatart az orozhegiek Azt mo(n)ak hogy azt vetek eők hatar heleknek [UszT 14/7] | Egi nehanzor tettek tilalmat az Orozhegiek de mindenkor azokon az neuzetes hatar heleken allottak megh [i.h. 14/11 Jacobus Lúkcacz de Zentlelek (50) lib. vall.]. 1629: uagion az gjepuben hatar heljen egy Kecze Rago fa [Jobbágyfva MT; BálLt 48]. 1699: ezen keresben forgo Kapusi hatar helyben levő földett mindenkor azo(n) réth szelyben levő nagj borozdaigh szantottuk ki [Mezőkölpény MT; MbK 90 Biró András (48) jb vall.]. 1762: az berczen megyen fél az két falu^a Határ helje [Gyerővásárhely K; KHn 150. *Ti. Jegenye és Inaktelke].

határhíd pod la hotar; Flurbrücke. Hn. 1806/1816: a' ... Határ Hídnál lévő Szentegyház Földe [Szentlászló MT; EHA].

határhomp határdomb/halom; movilă de hotar; Grenzhäufen/hügel. 1807: Meta v. Határ Hompig vitetett^a [Szováta MT; Sár. — *Ti. a határ]. 1821: a Szövérdi és Szent Gerlitzei öszve rugo Határ között ... Határ Hompok vagynok hanyottva | a' Csere Bértz nevű Erdőt ... a Haraszt-kereki Határtól egy darabig jól láttzo ut, 's ottan ottan az utbais készített meg mohosodott Határ Hompok ... váloszszák el a' Szent Gerlitzei Határtól [Szentgerice MT; EHA]. 1831: hatvan kilentz ölet, a' fenyves között e végre ki vágott nyilásan előre mérve határ homp hanyottatván az alá temérdek hót szén temettetett [Toplica MT; Born. XVb].

határhompocska határdombocska/halmocska; moviliță de hotar; Grenzhäufchen/hügelchen. XVIII. sz. v.: A' Berczen levő ezen határ hompotskától fogva a' belső hatar hompotskaig [Told. 25].

határhompozás határdomb/halom; movilă de hotar; Grenzhügel/haufen. 1797: meg lévén még az hitések(ne)k recognitiojok szerént valamenyére látzhatolag egy régi határ hompozás ezen homp közepében, és Csovát útítenek fel [Szeredaszta MT; LLt 90/27].

határlí vmely határhoz tartozó; apartinător la un anumit hotar; Grenz-, Flur-. 1836: (A béres) négy Béres társaival együtt Jenei Jó'sefet helybéli Polgárt, az Ó-Tordai Határi vetések között bottal főbe verve gyilkolta-meg [Kv; DLt 505 nyomt. kl].

határlídő 1. időtartam; durată (de timp); Zeitdauer/spanne. 1844: a rendes egy évi Szolgálat

határ ideje, valamint a Dulloi, úgy az ado rovo Biztosi hivatalokra nézveis ki telve lévén, ezen hivatalokat illetőleg általános választást vinni végbe ezuttal Szükséges lenne [UsszLt XI. 85/1. 49–50]. 1848: a' cserében kötött tiz évi határ idő még el nem tölt [Ipp Sz; Végr. Veres József. lev.].

2. időpont; moment; Zeitpunkt. 1847: A' Trézsi lebetegedése határideje bizonytalan [Kv; Pk 7].

3. végső időpont, határidő-lejárat; ultimul termen; Schlußtermin. 1866: A' folyamodhatás határ ideje sep. lője [Gyalu K; RAK 115–6]. 1869: Köröztetnek a következő papi állomások: a székelv udvarhelyi, ... a mohai, ...; határ idő febr. utolsó napja [M.bikal K; RAK 170].

Ha. 1852: határ idő [Dés; DLt 1312].

határigazítás 1. határ-kiigazítás/rendezés; rectificare de hotar; Flur/Grenz(en)berichtigung. 1579: 30 Juny Az Napon Sombory lazlonak kuldek mert hog ő Naga kepe volt az monostor (l) es Coloswary hatar Igazytasban kulthem rakott^a d. 6 [Kv; Szám. 1/XVIII. — *Olv.: rákot]. 1589: Amy a' Monostory hatart illethi, . ha Vrnk mostannis halaztia az hatar ighazitast, tehát eo kgine Biro vra(m) Mandatumot hozasson a' Conuentekre, kik ky Mennyenek, es megh lattwa(n) oculalwan az hatarbely foglalasnak Ighassagat bizonios voltat, Relatoriat vegienek rolla [Kv; TanJk I/1. 115]. 1856: (A bérletet) kezín hagyom s gondjaira bizom Ötszáz Váto Magyar forintba számítva az évi bért — ebből szintén az ez előtti módon le hagyva a mit belé egyezésemmel építési javításra határ vagy barázda igazítás — ki járásra fordít [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

2. országhatár-kiigazítás/rendezés; rectificare de frontieră; (Landes) Grenzenregelung. 1665: a boszniai pasa . Volt nálam ebédén, el is bocsátottam határ igazítani, főembereket rendelvén melléje, mely határigazításban semmi sem tölt [AMN 90] | Mi velünk Uram, az az tökéletlen pasa valóban megjárattá a priina apríl^a. Nem lévén semmi autoritása a határigazításra, Szilahi^b el kísértet magát s onnét bé méne Váradra. Mi csak re infecta jövének vissza [TML III, 469. — *A levél kelte ápr. 5. *Értsd: Zilahig].

határigazító határjáró; care delimitează hotarul; Flur besichtigend/gehend. 1645: Beodeóni^a szomszedságbeli hatar igazito eöregb ember [Szászsztyakab SzD; Told. 27. — *Az előbbi településsel szomszédos Bódónról való].

határinspektor kb. határfelügyelő/gazda, rég határbíró; supraveghetor de hotar; Markrichter. 1815: Erre való nezet választotta a becsületes communitás határinspectorinak az 1816 és 1817-dik esztendőre Barabás Mátyás lovas katona ökegyelmét [Jenőfva Cs; RSzF 95]. 1816: Ezen gyűlés alkalmatosságán Szekeres István ökegyelme is jelen lévén, a bika aránt a közönség alkalomra méne ökegyelmével. Szekeres István a communitás előtt alkalomban azt tövé fel, hogy éltiben fa-

lusi bírónak, határinspectorinak és falusi polgár-nak ne válassza [uo.; i.h. 96].

határinspektorság kb. határfelügyelői/gazdai tisztség, rég határbíró; slujba/funcția de supraveghetor de hotar; Amt des Markrichters. 1815: Minthogy az határunk őrizése igen terhes, az határinspectorságra teljességgel olyan ember kívánatik, aki az egész határunkban mindennemű veteményeseinkre és szénafű helyeinkre szorgalmatosan jó gondot viselhessen ... Barabás Mátyás lovas katona ... felvállalá az határinspektorságot, oly feltétel mellett, hogy a falusi bíróságtól ment legyen [Jenőfva Cs; RSzF 95].

határjárás 1. határ(vonal)-kijelölés; hotárnicie (delimitarea/fixarea hotarului); Abmarkung. 1572: Fornassy Byrthalai Jeleon wolth Az elseo hatar Jarasban [Damos K; KP]. 1575: Harmadba Ertyk eo k. az hatar Iaras dolganis Mint Munkalodot eo kegek, Azert arrolis keryk eo kegelmeket hogi ha kyleomben Nem lehet Mesterelis^a Igazicak meg az Meg Bontakozot határokat [Kv; TanJk V/3. 119a. — *Értsd: ítélőmesterrel]. 1592: Kayanto feleol walo hatar Jaras, Coloswary Biro rea eskwet, de Contradicaltak volt [Kv; DiosyInd. 50]. 1597: ezen may Hatar iarasonkba mwtogattak az Alperetty eoregg winn emberek mynekónkis az kereztes hatar fakat de my annak eleotte sohais az hatartt nem iartwk [A.csobánka SzD; Ks]. 1625: az hatar Jaraskor is musna es Agiag falua akarattia-bol az mattisfaluiak Jartak el az hatart az ket falu akarattiabol es ot hantak fel az halmokot [Agyagfva U; UsszLt 156c]. 1733: minyájan a kik ott voltak a hatar járásb(an) ... azon egjezték meg hogj csinályonak valami jegjekeket, azon Controversias hely(ne)k, hogj ne veszekegjenek anyit felette [Hévíz NK; JHbT]. 1755: az akkori határjárás alkalmatosságával egy szép követ a' Biro Péter kapuja elől el vívén, fel ásák a' légeni malmon fétyül [Nagygyeke K; Ks K. 80]. 1807: az Határ járáskor ... el menvén a' Körösfői Hágó vagy is Bábucaz oldal tetőre, ottan meg állottak, és harmas Határ Dombokat tsináltanak [Körösfő K; Km-Ulev. 3. — A teljesebb szöve. határdomb al.].

2. országhatár-kiigazítás/rendezés; rectificare de graniță; Landesgrenzenregelung. 1665: Haszan pasa ... az előtt bosznai pasa volt ... Adta meg a határjárásról való levelet [AMN 90].

határjáró I. mn határ-kijelölő; care marchează/fixează linia de hotar, care delimitează hotarul; abmarkend. 1729: Kornis István vr(am) eö Nga kglidet ... Tiltattja az Controversias Gaura Redei és Doszul Sztecsi nevű helyről hogy ne colálják ne szántsák valameddig az Nemes Haszának Törvényes igassága szerint el nem igazadik dolga, az mint az Nemes Országnak határ járó urai meg parontsolták [K; Ks 7. XV. 14]. 1752: a midőn azon határjáró Tisztek ezen controversiás Szelistye nevezetű helyet Also Csobánkának itültik egészen ki a hegy tetején aloll lévő barozdáig: Még emlé-

kezetre Három Iffiu legényeket a midőn a határ szélit ki mutatták volna meg csapták [A.-csobánka SzD; JHbK/32. 4].

II. fn 1. határkijelölő személy; persoana care fixează/delimează hotarul; Abmarker. 1572: Zekeol Janos Jobagya Zeoke Janos zenth kyraly ... azt walla hogy Ew walkon twl Az wthon eleol találta Az hatar Jarokath [M.valkó K; KP]. 1729: Az Határ Járok tegnap ki indultak [Szentdemeter U; Ks 98 Gyulafi László lev.]. 1733: az olt marton egy Fűzfára kereszt (!) van vágva, ... hallám akkor hogj azt tettek volt a határjárok jegyül [Hévíz NK; JHbT].

2. határpásztor, mezőőr; pindar, jitar; Flurhüter. 1791: Fel adván a' Magistratusban a' két Határ Járo, hogy most a' Széna Hordás alkalmatosságával a' Szénát hordo Marhás Emberek Marhájokat szabadon bótsátn, a' más Gazdák Nyillyaiban a' Széna Bugjában igen sok károkat téznek ... ketten pedig meg-örizésére, és a' kárban tanáltatott Marhák(na)k bé-hajtására nem elégségesek [Kv; TanJk 54].

határjárt 1. határjáráskor megjelölt; hotárnicit; abgemarkt. 1616: egy Utt megyen fel az Hegyre, az hol hatar jart jegyes fa wagion [Pókafva AF; JHb XXV/25].

2. ~ levél határjáró-levél (határjárásról szóló oklevél); act despre hotárnicie; Feldbegehungs-schreiben. 1592: Coloswarnak az zomzed falukkal walo derek hatar iartt lewele | Kayanto feleol walo hatar iart lewel, mely hatarra a' Coloswary Biro megh Eskwt [Kv; DiósyInd. 16, 29]. 1620/1754: határok nem itelem hogy határ járt Levéllel valaha separaltatott, sequestraltatott és meg határoztatott volna [Fejér m.; Told. 22]. 1625: mikor ... Dersben az hatar iart leuelektet olasni kezdte igi Neueszi uala az hatarat [Agyagfva U; UszT 155a]. 1649: Devai Varunkhoz tartozo Ribiczorj nevű falubeli szegeny Jobbagink ... szomszéd falujokkal hatarok veget nem alkhatva(n) megh; emberseges emberekkel hatart jartattak ... kglmessen paranczollyuk hűség(e)k(ne)k, az Ország Teórvénye szerent, s az igazsagh szerent határ járt levelekben megh irt modot s hatarokot szomszéd falujokkal megh tartassa [Ks 93. 23. 2 fej.]. 1687: a Koronkai hatarnak egyik forduloja nem levén ki jartatva, az öreg Tholdalagi Mihály idejebeli hatar járt levelel, mellyel a másik hatartis ki jartattak, jartassak ki [Koronka MT; Told. 26]. 1718: hallám hogj monda a' Captalan (: kéziben levén a' határ Járt lével:) hogy ha most a Sukiak ide ki találának jöni mind megh ölhénének s meg foghatnának bennünköt mért a' mint a határ járt levélből látom nem itt vagyom a' határ [F.zsuk K; SLt F 38 Ilyés János (55) vall.]. 1774/1778: akarván ott(an) lévő egy darab földét nagyobbítani ... ott producalt egy határ járt Levelet, mellyel akarta meg mutatni egy földének quantitassát [Ilencfva MT; DLev. 6]. 1778: Sáromberki^a és Szengyeli^b határ járt hartján irt és függő petsét alatt Kőlt Levélnek magyarul

fordítása [Told. 21. — ^aMT. ^bA tőszomszédos Erdőszengyelre von.].

határjártatás határjárás/kijelölés; insemnare/marcare/delimitare a hotarului, hotárnicie; Feldbegehung/Abmarkung. 1736: Mely határ járás, jártatás, Méték(na)k hányása, hánytatása mi előttünk e szerent levén ... irtuk le mi is fide nostra mediante [K; SLt F. 40].

határjegy határjel; semn de hotar; Flurmarke. 1727: az ... Korodi határ az előtt ... fellyebb, ment az Balavásári határig, de mitsoda helyekre, ment az határozása, mitsoda határ Jegyei voltak, nem hallottuk [Fületeike KK; Ks 12/III]. 1733: Micsoda határ jegyeket tettenek, ástanaké fel határ köveket, vagy micsoda fákat jegyeztnek meg? [Hévíz NK; JHbT vk]. 1758: egy követ határ jegynek ... tövének [Szárhegy Cs; LLt 76/2. 153.]. 1768: ezen régi határjegynél a nagy tölgy fa Csutaknál [Torda; JHb XXXVII/17]. 1775/1802: a Bezdédi^a Meltóságos Possessor Urak ductussak szerent ocultatott jegyes fák, törvényes hatar Jegyeknek, és métáknak nem ítélthetvén azok szerent a Bezdédi Határ a Nagy Kristolczi Határtól nemis Separaltathatik [BSz; JHb LXVII/3. 142. — ^aSzD]. 1823: (Az) Ökör tilalmosnak ... határ jegye volt a' Nagy ér [Nagyernye MT; EHA]. 1846: törökbuszás Földe kijárására ... elindulván ... egy kőkény bokor régi határ jegynek meg állittatván, s fel hompozttatván [Karácsonfva MT; Told. 70].

határjel határjegy; semn de hotar; Flurmarke. 1639/1727: My arrol valo leveleket megh olvasván és ruminalvan az két Falu Balla^a, és Kis Nyulas^b között valo ... határt így igazítottuk ... Az határ Dombokat penigh avagy jeleket, hányattuk fel ilyen formán^c [Ks 14. XXXI. 3. — ^aMT. ^bKöv. a részletezés]. 1837: éppen az Optsina tetőn a' pláj, vagy is havasi ösvénybe föld halomból határ jel készítettet | Egy lankás oldalon a Fenyves között ... határ jelül a fel hány (!) földből halom készítettet [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

határka ' ' Hn. 1614 e.: Határka pataka [Mezőbánd MT; EM XLVII, 313]. 1639: az határkában [uo.; i.h.]. 1767: A Határka pataknál [uo.; Hr 1/49]. 1807: Az Határka Patakra jár ki véggel fetsake farkulag egy 38 vékás láb [uo.; Hr 3/25].

határkapu mezőkapu; poarta țarinei; Feld/Flurort. 1778: Illó kerttel határunkot bekerítve, kezdetvén az kertnek folyása az taplocal alsó határának végénél, ahol az határ ductusa megyen s különbözteti a szeredait az taplocaltól. Tovul illó határkapu építtessék [Taploca Cs; RSzF 145]. 1792: mindenkinek a közönséges terrenumból jó darab helyeket excindáltak^a azon határkapuknak tartásáért [Árkos Hsz; i.h. 148. — ^aTi. azoknak, akik magukra vették és vállalták „bizonyos conditio alatt”, hogy a határkapukra „szorgal-

matos gondot viselnek"]. 1806: kárának meg Szemlése vegett ... a Laszoi Határ kapun innen történt verekedésnek helyére ment [H; Ks 114 Vegyes ir.].

határkép icoană la hotar; Flurgötze. 1570: egy kép volt az hatar keozet az dombon, Mellyet hatar kepnek hyttak de azt Nem tuggya, ha hatarnak chynaltake vagy egyebert [Gyalakuta MT; BálLt 1].

határkereszt cruce de hotar; Flurkreuz. 1769/1802: Mar pedig hiedelem felett valo dolog az ... Hogy az actionalt két hatarak tsak egy régi határ keresztel distingváltathatnának, mely keresztetis fátéálnak hogy Nyárfában volna; melynél veszendőbb fa nintsen [BSz; JHb LXVII/3. 35] | a Gonyis nevű hely éleltskéjén ... egy Nyárfában a régi határ keresztet még mostis meg kaphatni [Torda; Tjkt III 1. 35].

határkeresztes. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ fa kereszttel megjelölt határfá; copac de hotar insemnat cu o cruce; mit Kreuz bezeichneter Flurbaum. 1597: hogy közönsigessen megh íarok ezen poros^a feold hatarat az Alpretyt wyn emberek; mynekónkys mwtogettak az eleyby hatar keresztes ffakat [Bujdos SzD; Ks. — *Olv.: pörös] | wynek ky bennonket, es mynd azon Jarok el az Hatarth ahol mayd az Vraymmal egjetembe megh íarok, mwtogettak akkoris az Hatar keresztet fakat, de az Nagymezeyek^a oda Irkezwin az Hatarrol el tytanak, mynd az altal az eleyby keresztet fakat wgyan megh wytak az Alpretyak^b az határba [Szinye SzD; Ks. — ^aAlparét és Nagymező Szinyével tőszomszédos település].

határkert 1. (falu)határkerítés; gard de hotar al satului; (Dorf)Flurzaun. 1744: engedelmekből az Grohotiának emlékezem réá töttek az Riskalicsaiak az határ kertet a' Grohoti hatarban, hogj kevessebb kertet tegjenek [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1754: a' Bádoki^a Törvényfa alatt ... a' kősziklán felyűl valo ut, hol régen határ kert volt [Doboka; DHn 12. — *Bádok, tőszomszédos, de K-ben fekvő település]. 1763: Dánér Mihály azzalis kérdkedezett sok ízben ezt mondván hogy ... a határ kertett fel tette [Uzon Hsz; HSzjP]. 1803: egy ejczaka az Kerekes Marjan szolgálja 6 ókrót maga eleibe vévén el hajtotta a' Remetel határra, az ide valo határ kertel le huzta, és az oda valo Zabokba béle csapta [P.kőhár MT; Born. G. XIX. 3 Kőszta Gavrill (30) vall.]. 1811: Nesztászia Muntyán észre vévén hogy határ kertje el vétetődött ... Gligor Lázár önkéntesen ajánlotta Nesztászia Muntyának, hogy ha nékie 3 Rforint Kaláts pénzt adánd, tehát ki fogja kalátsolni [Nuksora H; JF 36 Prot. 1–2]. — L. még RSzF 144.

Hn. 1773: A Szározbán a Határ kertben (sz). A Határ Kertre menőbe a Kürütsön kívül (sz) [Szárhegy Cs; EHA]. 1793: A Határkertre menőben

(sz) [Csomafva Cs; GyHn 26]. 1835: A' Határ kert mellett (sz). A Határ Kertre menő lábba (sz) [Bodola Hsz; EHA].

2. falu/mezőkerítés; gardul țarinei; Dorf/Feldzaun. 1781: Ennek előtte usussa volt a communitásnak, hogy a mezőre kimenő jószágek lábán levő kerteknek felit-felit örökfal kert helyett accepálták; de most megegyezett a communitás rajta, hogy a modo in posterum senkinek a jószága végén való kertit határkertnek be nem veszik, mivel több jószága vagyón a faluban olyan, aki nem rúg ki a határra; azért ki-ki a maga jószágát kertelje be, a falu senkiét nem kerteli [Árkos Hsz; RSzF 146–7]. — L. még i.h. 294–5.

A falut, valamint a mezővárost régente közösségi munkával készített sövény, tűske- v. szálfakerítés vette körül, hogy a telken szabadban tartott jószága ki ne szabadulhasson a mezőre, és kárt ne tegyen a vetésben. A falu-, ill. mezőváros-kerítésnek a közlekedési útvonalakra eső részen mező- v. vetéskapu tette lehetővé a közlekedést, ill. az éjjeli órák, strázsák számára azt, hogy a kapukon jövő-menőket ellenőrizték [L. erre MNépr.^a 114, 119].

határkertbelli határkerítésben lévő, in gardul țarinei; im Flurzaun befindlich. 1784: Panasolván Benkő Györgyné asszony a tisztelt szolgabíró úrnál, hogy a tavalyi bíró, Veres András minden előre való admonitio nélkül a falu határa körül lévő határkertbelli résért egy garasig megbüntette [Árkos Hsz; RSzF 147].

határkert-csinálás határkerítés-állítás; fäcutul gardului țarinei; Aufstellung des Flurzauns. 1759: Szántó és kaszálló helyeket ... Kovács Mihálynak adtanak a Gyepű vagy is határ kert csinálásért [Göröcsfa Cs; BLt 9].

határkerülő határpásztor, mezőőr; pindar, jitar; Flurhüter. 1715: Én határ kerülő voltam sokaigh mikor Gorbo pusztá volt [Csáklgorbó SzD; JHb XXXIV/20]. 1745: én mint hajto vagy határ kerülő ki mentem ... a' tilalmasb(a) [Szásznyíres SzD; Ks]. 1772: Kis alias Huszár András ... akkori időben Határ kerülő volt [Dés; DLt 321. 71a Adalbertus Török (26)mb vall.]. 1831: Én a' kérdet időben a' Kádábukkin Határ kerülő lévén ... hallottam hogy két lovait el lopták [Dés; DLt 332. 13].

Szk: ~ pásztor 'ua.' 1807: Bosa Mihálynak mostoha Fia ... Gornyiknak; vagy inkább Határ Kerülő Pásztornak tetettetett [M.fenes K; KLev.].

határkijárás határjárás; hotárnicie, delimitarea hotarului/unui teren; Flur(um)gang. 1769: az akkori határ ki járás szerint 'a Kolosvár megyei Pusztá Szent Miklosi Határ ... az Nap nyugott felől valo oldalban conterminalodik [Dezmér K; JHbK XLVI/26]. 1783: Penteken az Határ ki jarast el kezdék ..., éppen Boér Uris akkor érkezék ide, magais jelen volt tudom hogj szoval bővebben referalhattya Excellentiádnak, de Repulsioval obviálák [JHb Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

határkijáratás határjárás; hotárnice, delimitarea hotarului/unui teren; Flur(um)gang. 1808: azon helyen, mely Tavaly a' határ ki jártatás alkalmatosságával a' Gyergyó Széki (így!) és Oláh Toplitz között .. lévő Havas Toplitz Határjához járodatt [Toplica MT/Mv; Born. XVd].

határkimutatás határjárás/kijelölés; hotárnice, delimitarea/marcarea hotarului; Flur(um)gang/Abmarkung. 1731: mikor kijartottak az eoreg emberek jelen nem volt a határ ki mutatasban [Borzás KK; Ks 83].

határkovaeskö határkő; piatră de hotar (pe cimp); Flurstein. 1596: Hatodik határ Dombot hanyattuk ugyan azon oszto földek között, kinek az fenekin egy nagy határ Kovacz keo vagyon foglalva [Virágberék SzD; NNyv 341 Kőfarka és Kőzépfa közötti határjárás].

határkő piatră de hotar (pe cimp); Flurstein. 1572: egy Arkochka Thorokban egy hathar kew wolt | Twggia otth az Toroklatban az hathar keowet | az Negyedyk Thanw ... az hathar keore nem Emlekezik de Byzonnyal Twggia hog' az Arokigh Desy hathar [Dés; DLt 184]. 1583: my Az Igaz hatarra Raktuk a' hatar keoweket [Kv; Tjk IV/1. 177]. 1645: nem nezeónk my immár az hatar keóekre hanem az meddég h most szantottuk ez utanis addig akariuk birni [Szentjakab*; Told. 27. — *Melyik: AF, SzD v. K ?]. 1676: Gyalu felől murkos ay fenekin ala az hatar kőnek tartiak [Nagykapus K; KHn 163]. 1714: az határja exten-dálódott ... az Pojána nevű határ köig [Algyógy H; BK ad nro 431 Feredős Lázár (80) jb vall.]. 1719: akkor feles emberek mutatták a határ követ, s azt mongyák vala, hogy azon kő szakasztya meg az Kis Denki, Marinesdi és Tamáspataki őszve folyó határokat [Lozsád H; BK sub nro 262do St. Marton senior (60) nb vall.]. 1733: Teleki Josef Ur(am) halála után .. ki hányták az határ kőveket [Hévíz NK; JHbT]. 1751: a földöt ki határozottuk hatar kovekkel [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1801: Szomszédjai ez helynek Napkeletről a' Bikfalvi Határ, melyet ez a' nagy határkő választ meg a' Kőkösi Határtól [Kőkös Hsz; Kp IV. 297 Serester Mihály (76) gy. kat. vall.]. 1829: ezen régi határ kő a' régi helyéből kivettétvén más ujabb helyre ásattatott fel [Csókfa MT; TSb 24].

Hn. 1764: A Határ kőnél a Falú Réttye szélyben [Válaszút K; BHn 170]. 1772: Száento Föld Megye Vápájába, az Határ Kőnél [Csekefa Cs; BKt Mikes conscr.]. 1775: Az Határ kőnél (sz) [M. he-repe AF; EHA]. 1821: a Kőkösi Határon a Bán-telkén a' nagy Határ kő mellet egy más régi Malom hely [Kőkös Hsz; EHA].

határköveeske piatră mică de hotar; kleiner Flurstein. 1788: Ezen Curia ... egy Borzafátskánál keresztül méretvén, találatott 36 ~ harmintzhat ölnyinek ... a' Borostyán arányában tétetett

Határkövetskénél 32 ölnyinek és 4 lábnyinak jutott [Melegföldvár SzD; SLt XLI].

határköz határsáv; fișie de hotar; Flurzone-strecke. 1618/1729: az két falubeliek ... kezeket nekünk be adván száz forint köté alatt egy darab veszekedő Erdő felől mely vagyon ... az Göczi* és Balavásári határ közben [Ks 13. XV. — *Göcs MT és Balavásár KK a két megye határán fekvő, tőszomszédos település]. 1642: itt az Ineny határ köz(en) [Kisjenő SzD; JHb III/3]. 1756 k.: Minthogy sok Bányák vagynak, és találatnak olyanok, a melyekben a' Víznek állása miatt nem dolgozhatnak, az illetén Bányák alá pedig, más idegen Bányász sók költséggel és munka tétellel Stolnát viszen, mellyel a' vizet ki bortsáttya, ez illyen, a' mennyire a' viz allatt, és a' Felső Társaság nem dolgozhatott, addig tulajdonithat maga Bányájának fel felé határ között, azon aloll övé lévén az határ, ugy mindazonáltal hogy 'a Felsők(ne)k Bányáját el ne ejtse [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

Hn. 1770: A' Határ-közben [Gyerővásárhely K; KHn 152].

határ-krucsa határkereszt; cruce de hotar; Flur-kreuz. 1762: az Barányazo kut oldalában édg Nagy Szürke Krutsás kő, azon tul ... édg szárado felben lévő régi nagy Krutsás Tölgy fa, ezen Tölgy Fán joval fellyül egy régi el égetett Nagy Tölgy fának az Töve, mellyen . Határ Krutsa volt [O.fenes K; JHb XXXIV/1].

határlás határjárás/kijelölés; hotárnice, delimitarea/marcarea hotarului; Flurumgang/Abmarkung. 1606: Azert mj az hol az Azzonj foldenek az hatarat tudok mj el Jarok es megjs Jeczőtthwk vgj hagjok hogj ha telekfala kj Jő es az hatarozott helyen haggya assanak köuet az hatarlasra de en nem tudom ha hattake azt az mj hatarozasinkat helyen az telekfaljak vagy nem [UszT 19/32]. 1670: az Bodolayakkal volt my nekwnk határlasunk [Bodola Hsz; EHA]. 1625: Marthon Gergelj a' melj feöldet orot vala azt bannia vala orban peter es orban peter ugj hitta vala kj az hatarlasra Kornis Farkast [Kénos U; UszT 181c] | Mutatta az batiam szabados Balas az peres heljnek hatarat es az halmotis ennekem mert eő ot uolt az hatarlasban, a' mint most el Jarok ugj nevezte ennekemis [Patakfa U; i.h.].

Ha. 1615: volt hatarlasok (nekik) [Bodola Hsz; EHA].

határlátás határjárás; delimitarea hotarului; Flurumgang/besichtigung. 1579: Az 3 Augüsti az Zamos falua (!)* hataron meg nem alküthatank az vicinussak Tüdny Illyk Gjorgfaluyak es az Tób falu beliek kyket hywatunk byzonsagoll az hatarlatasban, kerenek valamy kölchoget (!) [Kv; Szám. 1/XVIII. 30. — *Tőszomszédos a várossal].

határlátogatás határjárás; delimitarea hotarului; Flur(um)gang/besichtigung. 1584: Balogy Farkas

... Zam adassa Annak vthanna, Az Warmegieré, malomra, es az Malomra valo egy Jo vtnak Irtasara, Zolga Birakra hathar latogatasa es egieb Zwkseges keoltsegekre, az eo Sallariumaul egietembe, Menth f 107/88 [Kv; Szám. 3/XIV. 15–6].

határ-línea határvonal; linie de hotar; Flurlinie. 1831: azon fenyvesben ki vágatott egyenes határ lineaban, ötven ölet előre mérve határ domb erigáltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

határ-mappa határtérkép; planul ogoarelor unui hotar; Flurmappe/karte. 1836: egy határ mappa [Mezőszakál TA; TGSz 59].

határmérés mäsurare a hotarului; Dorfflurmessung. 1787: A NKendi Com(m)une Terrenum(na)k Conscriptiojára fel menetelem alkalmatosságával udvarlok Ngodnak, talán onnétis ki szűlek valamit, mind a Conscriptioért, és Határmérésért, mind pedig az Biroságomért, tsak várakozás kelleltik [Gógánváralja KK; Ks 94 Vegyes lev.].

határmérés. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ pénz határmérődíj/fizetség; bani pentru mäsurare a hotarului; Summe/Geld für Dorfflurmessung. 1853: Harii F: Büro Rákosi István ... több versben szolgáltott fel az Harii határ fel mérésére fizetendő mennyiségért (így!) ... mely határ mérési pénz meg nem fizetését fel is fejtettem a' Büro előtt [Nagylak AF; DobLev. V/1365 Dobolyi Bálint nyil.].

határmérő-lánc földmérőlánc; lanț pentru mäsurare a pämintului; Feldmeßkette. 1813: Határ mérő Lántz I [Veresegyháza AF; Told. 18].

határméta 1. határgyepű; hat, rászor; (Flur)Hag. 1808: a' Határ méta vólt egy meredek gyepes él vagy is Borozda; de a' mint már most látom azon Határ Borozda le vagyon Szántva a' Tit. Keresztes János Ur által birando Torma rész Málé földhöz foglalva, holott azon meredek gyepes él volt eleitől fogva a' Tit. Keresztes Ur és a Tktes Exponens Ur ezen Málé földé között valo Határ méta [Felső Szd; BetLt 6 St. Barta (65) zs vall.].

2. határjel; semn de hotar; Flurzeichen. 1819: Az Város Birodalma Határja a' Széltsovába a Dioszegianum Justol jo Hatar metakkal el jegyeztessek öreg emberek vagy Irásbeli Bizanyítások és Utasítások mellett [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

határ-mezvína határmezsgye; rászor, mejdiná; Flurgrenze, Grenzrain. 1821: Szuszeni Juon Tomának Dántsu Vrentsillán egy határ mezvína felett valo keresete fel vétetik. Juon Tomész az állítja hogy azan Mezvína ... az egészen az övé volna [H; JF 36 Prot. 24].

határnap (beadási) határidő; termen (de înaintare); (Eingabe)Termin. 1866: A' folyamodás határ napja september vége [Gyalu K; RAK 119].

határnyomó. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ ember határjáró ember; om care verifică hotarele; Flurbesichtiger/begeher. 1790: akkor már nem is vala több határ nyomo ember ott tsak én egyedül [Báld K; BLt].

határoeska 1. kics hotar; Flur, Hotter. 1580: Immar Annyera Iutottanak hogy Aminemeo hatarochka vólt a' három faluhoz* Azis gondwiseletlenség Miat el foglaltatott [Kv; TanJk I/1. 43–4. — *Kv három jb-falujahez: A. és F.füldéhez, vmint Asszonyfvához TA].

2. határrészesecske; pärticică de hotar; kleine Dorfflur. 1777: Praedium Hosdó*. Vagyon egy darab Hosdó nevű határotska kiis tsak egy völgyből ál [JHb XXXI/29. — *H].

határol 1. (vmely föld) határát kijárja; a cälca/insemna hotarul (unui ogor); (irgendeine Flur) Grenze begehen. 1625: Ot voltam enis mikor az Nagj Kornis Farkas, az Apamnak Orban Peternek ezt monda az hatar Jaraskor Jmmar atiamfia Orban Peter sokzor busítál az hatar dolgabol Azert az sok iamborok most iariak el; akkor elis Jarak hatarlak ugj es aszerent a' mint Ipo Janos Mester Balint es teöbekkennis megh felelték [Kénos U; UstT 181c].

Ez az adalék az elhatárol című (1. ott) alá is tartozhatik.

2. elkerít; a ingrádi/imprejmu; abzäunen/hegen. 1756: ezen utrumban Specificalt Tatárcsa nevű hely, csak valami szabad hely volt, és edgj idő mulva ugj kezdette volna az öreg Snyága hatarolni, és a marhakat reggetni de hogj bizonyon kié légjen nem tudom [F.borgó BN; BK. Paszere Györgj (50) jb vall.].

határolhat (vmely föld) határát kijárthatja; a putea cälca/insemna hotarul (unui teren); (irgendein Feld)Grenze begehen können. 1606: mihalj deak vram, az eö feöldeben el zantot volna es az hol az hatarat tudnok hatarlanok el, az Thelekfaluia kotis kj hiúata ki jöttenek es azt mondak hogj ök nem hataroltatthiak mert mihalj deak zantatta es eö hirenelkwl nem hatarlatthiak [UstT 19/32 Paulus Nagy de Zent lazlo lib. vall.].

határoltat (vmely föld) határát kijárattatja; a pune să fie cälcat/insemmat hotarul (unui teren); (irgendein Feld)Grenze begehen lassen. 1606: mihalj deak vram, az eö feöldeben el zantot volna ... az Thelekfaluia kotis kj hiúata ki jöttenek es azt mondak hogj ök nem hataroltatthiak mert mihalj deak zantatta es eö hirenelkwl nem hatarlatthiak [UstT 19/32 Paulus Nagy de Zent lazlo lib. vall.].

határos 1. mn 1. szomszédos; vecin, invecinat; angrenzend, benachbart. 1587: egy ... ret hataros chompo retivel [Vaja MT; EHA]. 1604: Kapolnas olahfalúuál tudom hogi hataros Leönete [UstT 18/108 Blasius Thanko de Hoggia (50) pp vall.].

1640: Vagion egy hauas melyet Gyalai al(ia)s Czigan hauassanak hinak hataros Topanffaluaual [Gyalu K; GyU 57–8]. 1714: Ezen supplicans falu^a Tusnáddal határos lévén, úgy látom az onusban is ugyanazonnal egyiránt participál [SzO VII, 200. — *Kozmás Cs]. 1742: Király David Vram(na)k Joseff Mihály Vrammal barazdas vagy hataros földje volt [Koronka MT; Told. 26]. 1814: Ezen Morutz^a nevezetű Falu Határas Sz: Össel, Bungarddal, Vermessel, Máthéval és Mányikkal [EHA. — *Szász-móric SzD]. 1826: a sepsiszentgyörgyi community némely lakosai megbecsülhetetlen károkat téven eddigé, a szentgyörgyi erdővel határos Csere Oldal és Bonyha nevezetű csereerdeinkben ... eddigé igen csekély büntetéssel bírságotlaktuk [Árkos Hsz; RSzF 117]. 1864: Szárhegy közsege külhavasaival hataros Ditro közsegével [Szárhegy Cs; EHA].

2. a szomszédságban/szomszéd faluban lakó; care locuște în satul vecin; in der/dem Nachbarschaft/dorf wohnend. 1575: My azyrt Engedelmese lywin az Nagod para(nc)ziolattyanak el mene(n)k Symo(n) telkyre^a ... az hataros szomszeddokat be gwtwyn [JHbK XIX/24. — *BN]. 1577: Az mi hatarunkon ez eleot sem volt szabad iarnj az kezdi vasarhely baromnak mert ingen sem hatarosak vagyunk veletek [Szentlélek Hsz; HSzJP]. 1667/1687: mi alázatos engedelmességgel vővén Méltóságos Fejedelmünk kgimes Urunk 6 Nga Statutorium Mandatumat ... el mentünk ... Stephan Sztojka és Mokris Anna hazokhoz, es ot szokas szerint az környék beli hataros Szomszed-sag(an) lévő Vicinusokba(n) ... be gyűjtven ... proponaltukis Stephan Sztojkanak Feleségének ... penzekén acquiralt örökségekben statualtatasokat [Hátszeg; BLev.]. 1692: Mi hatarosok lévén az Hidegkutiakkal, tudjuk bizonyosan hogj ... azon nagj Erdőbe(n) ... az Királyhalmi possessor engedelmiből hajtottak sertéseket mindenkor [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21].

II. fn szomszédos/szomszédságban birtokos (személy); posesor vecin; in der Nachbarschaft wohnender Gutsbesitzer. 1577: elmenuen bothazara^a ... es my az felcol meg Irt Nemes szemileket az Nag. Noua donatioia es statoriaia (!) tartasa szerint bele Iktatok az meg Jrt bothazabely reszekben ... az szomszedosokat hatarosokat be hynattuk. Ezeknek my tudomant teottünk hog ha lezeny valahonnat valaky Ellene mondo [Szopor K; SLt J. 17. — *K]. 1584: mentwnk Zabadrah^a ... es ot Jelen leuen hatarosok es zomzedok Es ... witezleó Zelemery Petert ... Zabadban es hataraban leuó réz Jozagokba(n) bele vittwk es bele Iktattuk [BálIt 80. — *Ol.v.: Szabédra (MT)]. 1671: a' Miko és Apor familia ... a' melly emberekkel a' nyomot fel-vészi, midőn azon emberekkel azon pusztá határnak közepéig el-viszi, requiráltatván, a' más Falubéliek kik azzal hatarosok, tartozzanak oda menni és fel-venni s' a' nyomot követni [CC 40].

Ha. 1775/1802: határas [BSz; JHb LXVII/3. 100]. 1814: Határas [Szombattelke K; UC].

határosodik határolódik; a se invicina; angrenzten werden. 1739: ezen kérdésbe forgo rét ... fellyül határosodik az Alvinczi féle réttel [Dés; Ks 28. V]. 1751: a' Váztmány nevű Praediumnak azon része között, melly . Ákosfalva Határával határosodik [Koronka MT; EHA]. 1763: mig a Szamos vize magat szakasztás által más valura nem vette, ott folyt a' hol ezen Rétnak Nap Nyugati része határosodik [Széplak Sz; Ks 92]. 1776: (Azon földből) egj darabát hosszzan azon részét tudniillik melly határasodik a ... Báro Aszszony 6 nga földével [Kiskend KK; BLt II. 11].

határosság kb. határbeli birtoklás; posedarea unui loc în hotar; Flurbesitz. 1592: az my hatarunk orozhegy hatar által ket vetes ellen valo kapukon Jöttetek oda es Jótók, azert semmy hatarossagtok Byrodalmatok oda Nyczyen [UzT]. 1606: az mely hely vegett perelnek valami(n)t alkotnak az hatarossaga feleől, de my nekeönkes birodalmunkba(n) vago(n) s volt Zekel Moses Vra(m) kere mynket hogy ellent ne tarchunk ben(ne) [I.h. 18/54].

határoszlop stílp de hotar; Grenz/Flursäule. 1803: a' Remetieiek ... benn Toplitán a' Magyaros mellé határ oszlopot emeltek volt olly tzállal, hogy ... a' Magyaros patakáig ... el foglallyák [Toplica MT; Born. XVc. 1/45 Tezlován Todor (60) col. vall.].

határosztály határosztozás; împărțirea hotarului; Flurteilung. 1768: mái sessio(n) elő véte-tődék Krakkai Tibori Királjpataki határ osztály dolga [Ne; Told. 5a]. 1777: Ennyiben végeződven az Határ Osztály, ... a Co(mmi)sso redeált, az Határ több részeinek fel osztásában nem elegyedven [Asz; Ks 89]. 1793/1794: a' Tkts Divisor Urak ezen határ osztályban több lépést ne tégyenek [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 15]. 1800: Mig a' Kelentzei Határ Osztály el nem kezdődött, addig semmi leg kisebb versen-gést sem hallottam a' Kelentzei és Köödi Lakosok között [Benedekíva Sz; BfR R. 58/21 Fodor Vaszali (67) col. vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. 1810: A Mlgs Groff Teleki Mihály Ur, és Mlgs Exponensek rész Jóságok a volt határ osztálykor egyfűtt Szaggattattanak ki [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 336]. 1843: a Sz: Benedeki Határ osztályhoz tartozo íromány auth(enticatio) nélkül [Szent-benedek AF; DobLev. V/1244 íratjegyzék].

határosztás határbeli osztozás, vég határosztály; împărțirea hotarului; Flurteilung. 1694: mind ezen egesz határ osztasban pedig mindenűt bizonyos halmok, barazdák erigaltattak [Mezőmés K; WassLt]. 1764: Mi vitte légyen Bátyám Uramat Hátár osztásra, maga tudhatya leg jobban Bátyám Uram [Középlak K; BfR].

határosztó-línea határvonal; linie de hotar; Grenzlinie. 1831: Ki érkezven a' Pitsoru Pityiskuljan levő tisztás élre, itten is, az előbbeni halom-tól a' negyvenedik őlen, edgy homp készítettett:

a' hol az új határoszto linea bé végződött [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

határosztotató határosztályt/osztotzatást végző; care face împărțirea hotarului; Flur (ver)teilend. **Szk:** ~ *komisszió* határosztotató bizottság; comisie de împărțire a hotarului; Flurverteilungskommission. 1843: A Gergelyfai Határ osztotzato Comissio ítéletének meg hitelesített mása [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

határoz 1. határol; a forma hotar; begrenzen. 1642/1722 k.: (A földet) Beresztelke felől határozza T.N. Macakasi Boldisar Ura(m) resze [Beresztelke MT; GörgJk 80]. 1655: az nyéni határ szélyben az régi Veszekedő gáttól fogva, a mint ezen Tatrang vize ez mostani új arokásás által ez két felek határit alá ketté hasíttya és határozza, mindaddig, az holott az Tatrang vize az mély árkában esik be mostan [Uzon Hsz; SzO VI, 202]. 1720: vagjon edgj darab ... majorságh föld mellyetis az Solomoni* patak határoz [Csákgörbő SzD; JHbK XXVI. 12. — *Salamon, tőszomszédos település]. 1754: (Az) örökségis ... meg mérettetvén ... nap enyészetről azan sessio mellet le falyo (l) Patak határozza [Sövényfa KK; MbK VIII. 16]. 1800: Elfoglaltunk egy Czihert Az Erdő farka nevű helyen ... határozván ezen tziher ... mind a két felől gyakor-ásott godrötské is [Csekelaka AF; KCsl 3]. 1815: (A) Telek fekszik az Alszegen egy felől az Utza, és a Patak határozza [Bálványosvárja SzD; Ks 77. 19 Conscri. 1032]. — L. még THn 7.

2. kihatárol; a delimita/marca hotarul; abmarken. 1681/1748: (Egy erdőt) egy halommal a bérz tetején, az Erdő szelyb(en) az Ut mellet az ő Naga Erdejéhez határozták [KvAKt Mss lat. 236]. 1701: azon megh irt erdő(ne)k két felől határat ki járván ... Melly erdőt egyaranyu kete fele inteztvén, es hasitvan, határozván, nyilvonással ... a' napkelet felől valo hasonfele ... juta ... Sárosi Susanna Aszszony(na)k [Gyulatelke K; SLt AK. 12]. 1798: ezen helyett hol és meddig szakasztatták vagy határaztak Nyikulaíjnak nem hallottam [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

3. (vmi vmely föld) határat jelöl/jelzi; a marca/indica hotarul (unui pământ); die (Feld)Grenze bezeichnen/markieren. 1826: (A) Pintze helynek ... a határat határoza az Apor és az Baktsiak Erdejek két koporso forma ele Délről [Albis Hsz; BLv. Vall. 2]. 1829: ezen kö földünköt határozza [Csókíva MT; TSb 24].

4. kb. határjelként ki/megjelöl; a indica drept hotar; als Grenze bestimmen/abmarken. 1758: a két Kánás között lévő hegyről ... egy erecske bé szakad, ... két ágba szakadván az Erecske, az alsó ágának alsó partján határozának egy rakás követ [Szárhegy Cs; LLt 76/2153]. 1830: (A föld) hosszát itt az első halom forma domb Farkánál határozván, adák ... ilyen fel tetelek mellet ... [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159. 1b].

5. megállapít/határoz; a stabili; feststellen/bestimmen. 1776: A' Kohókban és Verőkben való munka tétel folytatásában mostanság a' futatás jövőn difficultásban ... a' futatást így határoztuk ..., hogy a' mely Gazda harmintz vas tsínálás verőt fog fel, erre minden két hétben fogjan három ágas vasat [Torockó; TLev. 7/5]. 1788: A Juhokot meg nyirettem mind össze vagyon 160 gyapju, a gyapjut darab számra kérik tiz tiz garason, én két Máriásb(an) határoztam [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1836: Losontzi János károsadást határoztuk 100 váltó xrokban [Dés; DLt 556]. 1871: Elnök jelenti, hogy ... Kelemen János a Febr. 26kán délutáni istentiszteleten illetlenül viselte magát, a rector tanításába bele szolván. Felszólítja a consistoriumot, ... határozzon a botránkoztatora, tettehez méltó büntetést [M-bikal K; RAK 289]. — L. még DFaz. 35.

6. rendel; a orindui; fügen. 1679: noha I(ste)n ő Felsége megh mind kettőnket élteti, de meddég határozta legyen életünk végét bölcz tanácsában vagyon [Kv; RDL I. 157]. 1766: Ki keresni és figálni a' Métát p(er) Ocula(t)ionem et Rectifica(t)ionem határozta a' Törvény [Torda; TJKt V. 328—9]. 1781: Minden verős Kovács a' vasat az Solutorium officiumhoz vivén meg másaltassék, és a' mint egész esztendőre másája lesz figalva a' szerént ki fizetessék, subtrahaltatván az Mgs Uraság dézmája a' szerént a' mint a' Felséges Királyi decisio azt határozta vagy ezutánis határozza [Torockó; TLev. 9/20]. 1807: Reambulato Comissáriusokat méltotzatott a' Tiszteit felsőbbség ... rendelni, melly oculatio és Reambulatio ... mind eddig halasztodván, annak végben vitelére a' folyo Holnap 22ik Napját határozván Terminusul, ujra is kegyesen parantsalt [Born. XVd]. 1826: azon oculatoria a' f.e. Aprilis holnap 11-két határoztuk volt [Msz; GyL]. 1840: a' Tktes Tanács azt határozta volna hogy a' Constitutialis (l)* büntetést fizessem le vagy a' kotsisom Testiképpen büntetődjek meg [Dés; DLt 921. — *Uo. alább mályesen: constitutionalis]. 1846: Mivel a Kérelmes a Czéh iránti Kérését a szelid uton Követelte ugy a Czéh is meg tekintve terhes Környülményeit ezenel a remek evnek rendes el fizetésével Praenotások közzé fel vétetni határozta [Kv; ACLev. Hat. Prot. 19].

7. rendelkezik; a dispune; anordnen, verfügen. 1785: műis mostani Terhünköt, az ő Felsége meg határozásáig békével hordozzuk; kik ugy határozván ő Felsége, a' rendes Dézma ki adásrais készek lészünk [Torockó; TLev. 9/22].

8. kitűz; a fixa/stabili; festsetzen/legen. 1835: a közelebbi Karatson Inne napokan szokasunk szerént a Tiszteletes Ministereinket meg vendegelni hon nem létünk mián nem tudtuk, s éppen holnapra határoztuk [Kadács U; Pálfi Dávid lev.].

9. ~za magdi vmire a. elhatároz vmit; a hotári ceva; etw. beschließen. 1826: a' Gazdám — felesége erőssen zugolodott érette, hogy honnan hozta az ökröket ..., mit látván az Gazdám ugy határozta magát arra hogy véllem együtt el jöjjen s

adgyuk el [Dés; DLt 1039/1840-hez]. 1855: Bartok Ur arra határozta magát hogy már aratás utánig nem fog a Gát tsináláshoz, mivel ott a Gabonákba sok kárt okozhat masoknak [Nagylak AF; Dob-Lev. V/1386]. — b. elhatározza/szánja magát vmire; a se hotári; sich entschließen. 1872: Botos Sámuel ref. ki hoszszas ideig együtt élt nejével Horváth Katalinnal ... állitilag sok házi békétlenség és kellemetlenség merült fel közöttök ... elválási lépésre határozta magát [Burjánosbuda K; RAK 121]. 1874: Czondi Kata panasolja, hogy férjével Kudor Jánossal, mérges, veszekedő természete miatt együtt nem élhet s ... válásra határozta magát [M.bikal; RAK 308].

A címszóval kapcsolatban jelentéstani érdekesség, hogy Cal. MA és PP még csak a 'metor' azaz '(ki)határol' jel-t ismeri; a NySz 1. jel-e is 'termino, limito, metor; grenzen machen/setzen, enden', a 2. 'constituto, praccido; bestimmen' jel-re a szerk-k igazolásul a DebrK-ból és Orcziból vett mindössze két adalékot iktatnak be. A 'dönt' jel-re a TESz 1779-ből idézi az első szóértéket bizonyosságot. — L. még alább a *határolás* al. az 5–6. és *határozat* al. a 2. jel-t.

határozás 1. kihatárolás; delimitarea/marcarea hotarulul; Abmarkung. 1587: Az felekiek^a keonyeorgeöittenek hogy Amynt az Nioicz valasztot vrain az felekiek által Alnakul el irtot erdeobeol chinalt reketek el foglaltak volt, es az felekieknek vyolaghy elegendende zena Retet limitaltanak ..., Azt a határozast Ne vinnek veghbe varosul, mert elhetetlenne lennenek haem engednek az eleobbi mod zerenet Elniek az eo Reteeket Irtowaniokat [Kv; TanJk I/1. 49. — ^aA várossal társomszédos Feleknek, a város egykori jbfalujának lakosai]. 1606: Engem az peres heljnek határozasara nem hittak de hogy latam hogy sokan giwltek oda enis menek oda es latam hogy ahoz fogot Emberek el határozak es köuēt asanak ki határozasara [UszT 19/33 Joannes Toma de Sandorfalwa lib. vall.]. 1641: Mely en előttem az felljul megh irt mod szerent ualo földek(ne)k, s Rhétéknek határozasit, es ki mutatasit az felljul megh irt esküt emberek(ne)k hűtok szerent valo uallasok es ki mutatasok utan, Irtam enis Nagisagodnak az en hűtóm szerent [Csepegőmacskás^a; SLt A.M. 19. — ^aMagyar-macskással (K) való azonosítására l. BHN 138–9]. 1737: félen menvén egy mással azon földnek határozásáról jozanon beazilgetvén, meg egyezet akaratbol így határozák meg^a [Göcs MT; Berz. 15. XXXIV/11. — ^aKöv. a nyil.]. 1835: Erdejeinek ... határozására el bótásattuk [Kakasd MT; MREmLt. — Tomai László kijegyzés.].

2. határ(vonal); linie de hotar; Grenzlinie. 1579: Nilat vonua(n) rea... az Nü hoza az felso felit Toldalagy Annanak es mag(dol)nanak mynd az határozasig es az Bircig ... az poliakek gatia(n) alol attul az határozastul valo fele ... Juta Toldalagy Balasnak [Néma MT; Told. 31/1]. 1629: Also s Felseo Thorda keozot semmi határozas nem volt hane(m) az egesz hatart elegyeslegh birtak [Kv; TanJk 50]. 1671/1795: Nap-kelet felé határozását, viték igyenesen az határát azon beszerikátul fogva leg igyenesen [Barátfva TA; Llt 61/1686]. 1727: az ... Korodi határ az előtt ...

fellyebb, ment az Balavásári határig, de mitsoda helyekre ment, az határozása, mitsoda határ. Jegyei voltak, nem hallottuk [Fületelke KK; Ks 12/III]. 1817: minthogy a fenn írt vicinus Kálmány József uram néhai Péter Jánossal ennek előtte is az összefolyó határozás felett békételenkedtek (l) volna, most az második alkalmon meghatároztaték végképpen a fenn írt felek közt eszerént, hogy ahol most a Kálmány József őkegyelme kertje fennáll^a [Jenőfva Cs; RSzF 139–40. — ^aIgy... de tollban maradhatott: ... ott van a határ].

3. határjel; semm de hotar; Flur/Grenzzeichen. 1606: Azert mj az hol az Azzonj foldenek az hatarat tudok mj el Jarok es megjs Jeczöthwk vgj hagjok hogj ha telekfala kj Jö es az határozott helyen haggya assanak köuēt az hatarlasra de en nem tudom ha hattake azt az mj határozasinkat helyen az telekfaljak vagj nem [UszT 19/32].

Szk: ~ *tesz* határjelt állít/emel. 1817: Mű az Albisi Hűtösség a ... Bartos Uraknak kérésekre Semmi határozast, halmozast, Azan helyjen Nem tudtunk tenni [Albis Hsz; BLev.].

4. méltalis ~ 'ua.; idem'. 1796: az igaz vérségi Atyafiságnak meg Sértetessével Udvari Biztos Tisztynenek meg háborittatásával Semmit nem gondolván a Natságod Biztassai és emberei azokat a Metalis Határozásokat hir tétel nélkül meg változtatták, és az ő Natsága maga tulajdonából involaltanak [Kük.; JHb XX/27].

5. elhatározás, döntés; hotárfre; Entschluß-/scheidung. 1590: Warosul eo kegmek ighen megh Zendwltének az Espotaly Mesteren Balogh Parkason, hogy az Espotalyban megh gyermekesedet volna ne(m) lattatik azt inseralni, hogy vgyan eőreőkeos lenne ennek vtanna gyermekes embernek oda valasztassa Ez határozasba azert eo kgmekis varosul vgmint eztendeigh megh Niugottanak, es Wegheztek hogy ha ^a gyermeknek elete lezen, ezendeore eo kgmek semmikeppen, ot Nem Akariak Zenwedny [Kv; TanJk I/1. 128–9].

6. határozat; decizie; Beschluß. 1793: Udvarhely városának Magistratusa most említett határozás iránt illetlenül szollott, s mint egy fenn héjjazva Függelenségekkel kérkedezni nem átalotta [UszLt VIII. 8/68 gub.]. 1797: Ifju Székely András háborus házassági Eletet követvén eleitől fogva, néhányszor Consistorialis határozás mellett is minden jobbulás nélkül maradott [Szilágyceh; IB. Dombi János ref. prédikátor kezével]. 1809: (A) Tisztség határozásából ... a Fataki István Szalonái közül, tsak azok tartoztattak meg mellyek a piatzunkan szedettettek fel [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1814: fel gyógyulásom után azon Határozása a' Czéhnek nem tanáltatott. Ki tette kezét réa, nem tudom [Dés; DLt 56. 7–8]. 1850: Köz-zsinatunk ezen határozásának közönségesítésére nézve, a nagy Méltaság(ú) kormányzó eő Excellentiája meg találándó léssen [Nagykapus K; RAK 3 hiv. leirat].

Szk: ~ *hozati*. 1801: Sem a dolgot a miről a határozás hozatott nem tudja, Sem magáb(an) a dologb(an) nem forgott, de nemis tudja valósgos essentiáját hogj mi formán? és mitsoda okbol

tétetennek a szerént? [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós ir.]. 1809: Ujj buza bójétekor ujjabb(an) határozás hozatik a' pálinka árra aránt | Mivel tapasztaltatott ..., hogy a' Mester emberek a' falusi szegénységet felettébb terheltek, ennek megzabolázása véget hozatott ezen határozás [Fr. ákos U; Falujk 32, 74b Sebe János pap-not. kezével] * ~ *hozattatik*. 1826: hozattassék Határozás hogy mennyi szakasztassék ki Özvegyi tartására az Alperes Dotalistának [Ne; DobLev. V/1114.2a] * ~ *teljesedésbe vétele* határozat végrehajtása. 1825: Domján György .. Nsgodhaz .. nem is folyamadtott tsak ezen Mag(ist)ratust kívánnyia Határozása tellyesedésbe vétele tárgyában retardálni [Torda; TLt Közig. ir. 252] * ~ *t tesz* határozatot hoz. 1794: ezen praevaricationakis^a orvoslására tön ilyen határozást a Verős kovatsi Communitas [Torockó; TLv. 9/26. — *Ti. a diszkréciónaknak]. 1813: A' melly Határozásokat a' Nemes Timár Czéh tett, és téssen azokat ki tartazik Effectumban vétetni? [Dés; DLt 56 Vall. 2 vk]. 1836: Hogy a mi ajánlatunk nekünk is csonkulást ne okozzon Szüleink kötelezik is magukat hogy valamint eddig a' joszagról valamelyiket kissébbittő rendelést nem tettek ugy ezután is soha arol semmi különös határozást nem tesznek [Szentimre MT; BalLev.]. — L. még FogE 91.

7. (bíróági) ítélet/végzés; határré jüdecäto-rească; Gerichtsbescheid/beschluß. 1797/1799: Tsak annyira lehetvén tehát az Ítéletnekis most ki terjedni, a' mire az actio intéztetett .. tsak ezek a' kérdések jöhetnek most bíroi meg vizsgálás és határozás alá [Torockó; TLv. 5/16. 412 transm.]. 1816: A' bé küldött két Rabok, mint el szökö szándékjokról nagyon gyanusok ... késértessenek viszzá Sz Biro ökgyméhez a' végre hogy el nem szökösek iránt ő velek elegetendő Cautiot praestaltatván, annak utánna őket a' Mgs Udvar hírével bötassza szabadon, ha kezességet nem akarnának állítani további határozás végett őket ide Tömlötre viszzá küldvén [Torda; TLt 1215]. 1834: Megvizsgálván és szoross Bíroi figyelem s megfontolás alá vévén a' Törvényes Derék Szék ... mind két részről felhozott okokat, Erösségeket és Bizonyító Írásokat .. ezekben teszi meg a maga Határozását [Asz; Borb. I].

Szk: válaszoló ~. 1834: a' Nemes Aranyos Széki Törvényes Derék Széken Kövenden az 1834k Eszt(endő)b(en) Februr Iso napján kimondott Válaszó Határozás [Asz; i.h.].

8. végső ~ végakarat; ultima dorintă; letzter Wille. 1824/1826: Mely Testamentumi végső határozásom mellett réam valo további dajkálkodását is remélvén, az élet terhei hordozására az Szent Ur Istentől Feleségem számára elegetendő kegyelmet is esdeklek [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1092. 5a Kőkösi Dobolyi István végr.].

Ha. 1791: határozása [Dés; DLt].

határozat 1. határ; hotar; Grenze. 1757: Biro Berke nevezetű ... Szigethbeli Berkének ... régi

igaz határozattya, es Métaja ... volt és terminaltatott ekképpen [Betlensztmiklós KK; BK].

Szk: *vmilyen ~ okban bír* (ingatlant) vmely határok között birtokol. 1776: Én ugj tudam a miolta élek, hogy ... a maga lako haz helyéből vagj is mostani Curiájabol mégh egj talpalotnyi helyet is ki nem hagjott, és mostan is azon határozatokban birja [Kiskend KK; Hr].

2. hotárré; Beschluß. 1823: Fel adattatik a Tktes Communitásnak panaszul hogy uttzákon valo pipázások gyakoroltatnak. Határozat: ... az uttzákon valo pipázások is tiltassanak el [Dés; DLt]. 1835: a miként Osztájunkat^a téjendő határozattyak által el intézik, a szerént azon határozattyak által tellyesen végreis hajtassék [Doboka; BetLt 1. — *Értsd osztzkodásunkat]. 1840: (Az osztály) az azon vég-rendeletben ki jelelt hat fő nyilak ki egyenlítésére nézve előlegesen meg alitot alap elvekhez és határozatokhoz képest véghez ment [Kv; Ks 100].

Szk: *osztályos ~ birtokelosztó határozat*. 1843: Tekintetes Sala Mihály, Szigeti N János és Fábán Josef v(á)rmegyei hites assessorok Urak (Igy!) Bíraskodások alatt minden perbeli menedek ki kesztesével hozando osztályos Határozaton meg fognak nyugodni, 's a' szerént az osztály telyesen elégtételbe is vétessék [T; Tolvaly lev.] * *landcsi ~*. 1842: a' Kinyomozo Biztosság Fő Hadnagy Tekintetes Vajda Pál Urnak ... kérelmét elő vévén ... az arra tett Ki rendeltetést tárgyazo Tanátsi határozattal együtt meg olvasta [Dés; DLt 1452a].

3. rendelet; ordin; Anordnung. 1864: a' had köteles ifiaknak a' 2ik korosztály béli kilépések előtt nösülhetések megengedhetésére az Erd. udvari Korlátnokságnak ... határozata tudás, és alkalmazás végett, ki küldetik [Gyalu K; RAK 93].

Ha. 1841: Határozat. Határozatot [Dés; DLt 367].

határozatlan határozatképpen; drept hotárré; beschlußmäßig. 1873: Az iskolatanács határozatlanlag kimondja s egyszersmint fölkéri lelkész afiát, hogy nem mint eddig a 7 éveseken, hanem a törvény szerint ezután a 6 éveseken kezdje a kigrást [M. bikal K; RAK 299].

határozatlan 1. bizonytalan; nesigur; unsicher. 1828: Az Alperes Özvegynek jussa a' kereset alá hozott kevés Özvegyi Jozzágbn az említett Testamentumon fundálodván, arra nem a B alatti határozatlan Certificatio, hanem a Testamentumon gyökerezett Özvegyi jussa lévén, ... az Özvegyi Jozzághoz vérségi competentiája is van [Ne; DobLev. V/1129.1b].

2. állhatatlan; nestatornic; unbeständig/stet. 1852: mégis jobbnak tartom, a határozatlan ember ellenébe ezt tennem — ne hogy Launétol függjen az igen vagy Nem [Torda; BetLt 4 Betegh Gábor lev.].

határozhat 1. a putea decide/hotári; beschließen/entscheiden können. 1808: ezen Divisionale

Forum egyebet nem határozhatott iránta, hanem csak azt, hogy azon Föld maradjon meg a Fiúnál, és az inhaerens Summát ... fordítsa meg a' Leanyoknak [Ász; Borb. II].

2. megállapíthat/határozhat; a putea constata; feststellen/beschließen können. 1827: nemis lehet, hogy az meg irt Jóságok Esztendei Jövedelmet 150 Rforint V Czeduláknál többre határozhassom [Maroskoppánd ÁF; DobLev. V/1109. 21 Milik Joseff (40) zs vall.].

Ha. 1739: határozhatam [Ne; Incz.].

határozik határolódik; a se invicina; abgegrenzt werden. 1776: ezen Brószka nevezetű Praedium a Szalannai^a határral határozik [JHbK XLII/5. — *SzD]. 1799: Délről a Peátra Észkos Szakaszával, Északról a Falusi pusztá telkekkel ... határozik [Napnyugotról a' Kompéval határozik [Ludvég K; EHA].

határozó 1. meghatározó/állapító; care stabilitate; bestimmend/feststellend. 1805: a 7dik Articulusnak a' három Ágas vasakból készítettő Vasak számát, csak 33 ... vasakra határozó czikkelye, a' mi Társaságunk(na)k nem boldogulásra hanem a' mostani környüll állásokhoz képest vegső veszedelmére szolgálna [Torockó; TLev. 5/38].

2. határozott, döntő; hotárit, decisiv; entscheidend. 1847: Varga Kati ... azt mondogta, hogy megyen Kolozsvárra a felséges királyi kormány-székhöz az irt helységek peres bajok tárgyába, de sohunnan semmi határozó választ nem hozott [VKp 224].

határozódik 1. határolódik; a se invicina; abgegrenzt werden. 1680: Ezen Falunak hatara nap nyugatról az Also Arpasi, nap keletről Felső visti, eszaktól az Also Ucsai határokkal, délről pedig az hana-sokkal határozódik [F.ucsai F; ÁLt Urb. 80]. 1714: Stanisa^a nevű falu fekszik Nms Zarand Vár(me)gjének felső szeliben, határozódván Nms Fejer és Hunyad Vár(me)gje(ne)k szeleiben situat-tat falukkal^b [JHb XXXVII. 7. — *Sztanizsa H. ^bKöv. a fels.]. 1748: Wagyon ... jo nagy darab erdő, mely a Jeddí erdőkel határozódik [Koronka MT; EHA]. 1788: (A föld) Felső vége határozódik a' Bértzen elé járó uttal [M.földvár SzD; SLt XVI]. 1801: a Malnasi Határ ... a Száldobos patakánál határozódik [A.üvegcsúf Hsz; EHA]. 1815: A' Kosesdi Posta Statiohoz tartozó erdő Napkeletre az Ohábai határ felől határozódik a' vále Szereturi nevű patakokszákkal ..., Nap nyugoti részit határozza ... a Petro^a Grozavinévé árktotska [Kosztess H; Ks 112 Vegyes ir. — *?]. 1834: (A föld) Napnyugati Vége határozódik a' Falu közönséges Uttájába [Fintaháza MT; MREmlt. — Tomai László kijegyzése].

2. elhatárolódik; a se delimita; abgegrenzt werden. 1739: mint hogj fel osztva nem völt az erdő, az határokat sem tudhattuk hol határozódik ed-gik falu határa a' másiktól [Búzamező SzD; Ks 3-V6.11].

3. meghatároztatik; a fi stabilit; festgestellt/-setzt werden. 1786: nyilván vagy az irt Curiának Quantitassa, hogy ... hosszára 31 és 1/2 szélessé-gére ... 19 ölek között határozódik [Nagy-lak ÁF; DobLev. III/607.33].

4. (időpont) kitűzetik; a se fixa/stabili; (Zeit-punkt) festgesetzt werden. 1806: az őszi Part. Synodus határozódott Novem(ber) 4dik Napjára [Nagykapus K; RAK 17 hiv. esp-i leirat]. 1834: ezen rajzolás ideje harmadnapra határozódott [Kv; ÖCjk].

5. kb. (határidő) véget ér; a se implini; (Termin) ablaufen. 1783: (Az) arendának is Terminusa kezdődik ezen Esztendőben Sz Mihály napján^a határozódik más Sz Mihály Napján [Mezőbánd MT; MbK XI. 69. — *Szept. 29].

Ha. 1768: határozódik [Mezőpagocsa TA; Ks 8. XXI. 36]. 1795: határozódik [Mezősámsond MT; Berz. 5.43.S].

határozó-fa határfa; copac de hotar; Grenzbaum. 1753: Farkas Páll Ur(am) az maga földéhez szán-to-gatta, az határozó fais a' maga helyéről oda lett [Szentbenedek MT; Told. 28].

határozott 1. határolt; invicinat, márginit; an-grenzt. 1587: Valamint az Nioicz valaztot Vraim el Inteztek, es ky határozotak az Varos Erdeyet, az Zena Retteól, Abban maraggyon megh-eőreőkke. Seot az Espanok az Varos erdeye-heőz határozot feoldet kit Immar el limitaltanak minde(n) wdeoben legh fellheb gondwisseles vi-gyazassal megh eorizzek, otalmazzak, Es valoba megh Borozdaltassak, hatart vettesenek megh Maradandokat Neky [Kv; TanJk I/1. 49].

2. körülhatárolt; delimitat; umgrenzt. 1606: Azert mj az hol az Azzonj foldenek az hatarat tudok mj el Jarok es megjs Jeczötthwk vgj hagjok hogj ha telekfala kj jő es az határozott helyen haggya assanak köuet az hatarlasra [UszT; 19/32]. 1792: minden Havasi Mezőknek határozott kü-lönös fas erdei vadnak [Szováta MT; EHA].

3. hotárit; beschlossen. 1819/1831: Hunyadi Ferentz, és Felesége Almási Borbára nevek-re költ Eskető Levél Sz: Királyi Sigmond, és Felesége Stentzel Kata által el idegeníteni határozott né-melly Kolosvári Fekvő Jok iránt ... 5. Apr. 1756 [Aranyosrákos TA; Borb. II iratjegyzék].

4. rendelt; orinduit; angeordnet/bestellt. 1829: Valóságos szűkölkedőknek dolgot és élelmet adni nem pedig henyélő dolgot kerülő kudasakat^a táplál-ni, használtattnak e' szerént a' nemesebb Tzélra határozat kegyes adományak [Kv; RLt 12 a kv-i dologház nyomt. számadása. — *A nyomt-ban egy kéz ceruzajavításával: holdusakat].

5. rögzített, kijelölt; fixat, stabilit; festgesetzt. 1807: ha bizonyos határozott napját el jövetelé-nek tudtam volna ... az Levelek által vételére való hir tételt meg tétettem volna [F.esküllő K; Somb. II]. 1809: Mintogy Kegmetek ... az idei Termésről valo Tudositásokat bé nem küldötték ... eltelve már az a' végre határozott idő Sza-kasz, Meg hagjatik Keglime(te)k(ne)k hogj aszt

azzal a Pontossággal mint a milyennel ki parontsoltatott haladék nélkül bé küldeni kötelességeknél esmerjék s el se mulassák [UszLt ComGub. 1582 gub.]. 1843: sem(m)i határozott idő a ki vált-hatásra ne tévődjék [Mikeháza SzD; BetLt 5 özv. Sombori Istvánné lev.].

6. eltökélt; hotárit, ferm; entschlossen. 1846: örömmel tisztelt betses meg édgyező Rendeire, miután az Ötsemnek is határozott akarattját érttettem, van szerencsém a Méltóságos Urat arra kérni, hogy tavaszon tul öszve kelések az ifiaknak ne huzodgyék [Dés; Berz. Nemes József lev.].

Ha. 1790: határozat [Ms; LLt 10/2]. 1794: határozatt [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1841: határozott [Torda; HG].

határozottat 1. határoltat; a face să fie cuprins în hotar; abmarken lassen. 1800: erő szakoson a Falu uttyát oda akarta határozottatni [Backamadaras MT; Hr 1/40].

2. megállapított; a face să se stabilească; feststellen lassen. 1807: az arenda pénzt minden esztendőben fel lehetne osztani, kérem Bátyám Uramat beszélni Testvéreivel, és határozottan vélek egy illendő arenda summát melyet én minden esztendőnek az elején le tések [F.detrehem TA; Ks 65.44.11 Kemény Ignác lev.].

határozottuk 1. határoltatik; a fi delimitat; abgegrenzt werden. 1771: (A) Réti... határozottat... Delföldi mostanis fenálló és meg tező föld Gátalással, vagy is töltsél [Burjánosbuda K; JHbK XLIX]. 1807: Gyümölcsös Kert..., délről... egy régi seppedékes, posványos árok által határozottatik [Apahida K; RLt O.2. Jos. Farkas (47) ns provisor vall.].

2. elhatároltatik/osztatik; a fi impártit; aufgeteilt werden. 1802: Komjatzeg nevi egész Falut az arról nevezetett Nemes Komjatzegi Família birta, de el-szaporodván és aprosodván ezen Nemzetég végre, hat nevezetes részekre vagy Ágakra határozottat ezen Falunak Birodalmá [Torda; JHb XIII/9. — "Köv. a részek fels.].

3. megállapítottatik; a fi stabilit; festgestellt/gelegt werden. 1762: Jöve más rescriptum, melyben inter reliqua a főpénz jobbágytól 2 frt... nemes boér és civistől 6 frtra határozottatott [HalmágyiNr. 6]. 1780: Bányászok Fizetéséről. Az Bányákra küldendő Béres dolgosok iránt való rend tartás így határozottatott, hogy... Ortosnak, Sákhardónak, vagy Párosnak, senki négy Marjánál többet egy hétre ne adjan [Torockó; TLev. 7b]. 1791: Hogy... az Ekleziának a Harangozásból való jövedelme ne kisebbítésék meg határozottatott az is hogy az Harangozás Taxaja ezután egy Rh forint legyen [Kv; SRE 274]. 1805: a Banyász Bereseknek bérek határozottatik ezen dragaságban... ily formán [Torockó; TLev. V/12. — "Köv. a részletezés.]. 1827: a Nemes Közép Szolnok Varmegyei Birtokunk után Lovas Zsoldos állittással tartozván, annak; meg vált-sagaul (így l) Keszen pénz... befizetés végett 600 Hatszáz Rforint Fekete Bankoba határozottatott

és figaltatott [K; Végr.]. 1850: a királyi adó a Ns Város robotaság alatt lévő szolgálra — személynként 18 xrokra határozottatott [Dés; DLt 550].

4. elhatároztatik; a se hotári; beschlossen werden. 1824: még 1808ban varosi Universtas Gyűlésebe határozottatott volt az város utzái ki fasztere-zése [Dés; DLt]. 1828: Anno 1828ban 6dik Octo-ber napján tartatott Egész Czéh Gyűlésében hatá-rozottatott hogy ennek utánna az festett kor-sot az fodot és az fedeles korson kívül tsepegetni nem szabad 1 forint büntetés mellett [Zilah; ZFaz. csepeget al.]. 1871: Templom és torony leva-koltatása és meszelése, szoval jobb karba állítása, hogy ezen évről el ne maradjon határozottatott [Burjánosbuda K; RAK 114].

5. rendeltetik; a se ordona; angeordnet/be-schlossen werden. 1792: Ezen Executiora hatá-raztatott... 18 M. Forint és 24 pénz [Ms; MbK XII.86]. 1818: Itélet A' Féra Sztentsik pa-naszszára nézve mint hogy maga a ki kalátsolt sem tagadta cselekedetét, határozottatott, hogy vegyen azon marhahoz hasonló marhát [H; JF 36 Prot. 2]. 1829: Mely panasz következtésül meg halgattatván a Magistratus által Csöröge Szabo János hogy a panaszlonak posztóját visza agya ezennel határozottatik [Torda; TVLt 260]. 1839: a' Rakos pataka Ökörtilalmasnak határozottatott, — és onnat a' felfogást tett birtokosok ki rekesztetnek [M.gyerőmonostor K; EHA]. 1842: (A hely) ha oculáltatik, 's el adhatonak határozottatik, — a' ns városnak hasznasabb leendő [Dés; DLt 368].

6. kitézetik; a se fixa; festgesetzt werden. 1804: vettük a Tiszt. Esperest Idősb Intze Sámuel Ur Circularissát; a' melyben publikáltatik, hogy az ősi Partialis Synodus ad 20mus (!) Novembris határozottatott [M.bikal K; RAK 36]. 1867: az erdő osztalj Feletti előkészületek Sessiók rendezése jelen ho 14ére határozottatott [Körispatak U; Pf Péterfi Sándor kezével].

Ha. 1780: határoztatik [Torockó; TLev. 9/17].

határőr ? csősz, határ/mezőpásztor; pindar, jitar; Feldhüter/wächter. 1847: az also Tized mely közönségünk által Ró Lábnak nevezetik Határ őrijeink Bottja alat léteze [Zabola Hsz; HSzjF].

A 'határőr-katona' (székely határőr-czredbeli katona) jel-sel is számolhatni.

határőrzés határ/mezőpásztorlás; paza hotarului; Feld/Flurhüten. 1782: Határőrzésről és határpásztoraságról való punctumok... Közönséges fahu akaratjából a fahu két részre szakasztatván egyik része egy esztendőben, más része követke-zendőképpen esztendőnként szerin <örizze a határt>. Minden valakinek az határon vetése vagyon és lészen, minden kifogás nélkül tartozzék az határ-pásztoraságot felvenni és viselni [Oroszfalu Hsz; RSzF 151]. — L. még i.h. 171.

határőrző csősz, mező/határpásztor; jitar, pin-dar, paznic de cimp; Feldhüter/wächter. 1716/

1793: gabonája ha olly káros helyen vagyon hogy lopástól vagy kártól féjti, és ehez hasonló casusok hirt téven az hiteseznek vagy határ őrzőknek fogyatékn kalongyáját gabonáját bé hozhatja [A. csernátón Hsz; SzékFt 30].

határparlag pîrlog de la marginea unui sat; Flurbrache. 1843: Hideg kútnál (sz) ... Délről a határ parlag szomszédságában [Kozmás Cs; EHA].

Hn. 1720: a Csekefalvi határparlag [Szentmárton Cs; EHA]. 1756: Felső nagy mezőn a' gödrös utt végénél a' határ parragon alol (sz) [Szentimre Cs; EHA]. 1760: az határ pallag és az Pallag mellett [Körtvélyfája MT; L.Lt]. 1766: A Határ Parragon aloll (sz) [Szentimre Cs; EHA]. 1767: Kozmás felől az határ parlag [Tusnád Cs; EHA]. 1772: Határ Parlagnál (sz) [Kozmás Cs; EHA]. 1773: az határ palag mellet [Szentmárton Cs; Hr 12/37]. 1807: A' Határ Pallogba (sz) [Süketfva MT; EHA]. 1830: a' határ pallagon alol (sz) [Szentimre Cs; EHA]. 1855: a határ pallagba az arpásba (sz) [Süketfva MT; EHA].

határpást határgyep; rászor, hat; Flurhag. **Hn. 1757:** A Határ Pást mellett (sz) [Taploca Cs; Sándor conscr.]

határpásztor csősz, táj kerülő; pîndar, jitar, paznic de cîmp; Feld/Flurhüter. 1724: Az határ pásztorok ha valaki marháját falu túlalmassa határában talállyák pásztor nélkül szaladás képen nagy marha két Pénz apro marha egy Pénzig büntetessék [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 34]. Határ Pásztoroknak be eskettetének Hintz Márton, es Balog Mihály [Kv; Tjk XV/4.85]. 1735: nappalis senkiis senki földire marhaját, lovát ne ereszsze ... különb(en) az kiknek marhájokat ott kapják azoknakis vagy marhaját vegjek el, vagj meg Zállagollyak, ha kik penig insurgálná(na)k Lovas Csovasinkra s határ Pásztorinkra ... érdemlett büntetéseket el vegjek [Dés; Jk 455a]. 1749: mükis határ Pásztorok léven ... oda mentünk [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. 1769: a Határ pasztorak közül Csáki Ferentz jelen léven eo Sem ellenkezett hogy el ne hajtsák* [Bögöz U; IB. Pekete Daniel (57) armalista vall. — *Ti. az ökröket]. 1782: Az hagtárt az határpásztorok Szent György-naptól fogva az más Szent György napig tartoznak őrzeni [Oroszfalu Hsz; RSzF 152]. 1801: láttom a Tavasz félt, hogy az Határ Pásztor Jámbor Vaszily, bé-hajtotta a Josef Mihály négy ökrét, a Nagy Erdőről [Koronka MT; Told. 10 Kis István (55) szabad székely vall.]. 1852: A város gazda Köteles ... Határ Pásztorokat, és ugy nevezett Csovasokat tavasszal maga idejében fogadni [Dés; DLt 180]. — L. még RSzF 145, 147, 150, 155–6.

Ha. 1753: határ pásztorak [Erdőalja KK; Ks 38. X. 11]. 1762: Határpásztorokat [Peselnek Hsz; HSzP]. 1763: Határpásztorokat [Uzon Hsz; i.h.]. 1769: Határ pasztorokat [Bögöz U; IB].

határpászterkodik csőszködik, határpásztor-kodik, táj kerülősködik; a pázi hotarul/cîmpul; die Flur hüten. 1809: Diak Inre az után, hogy az eő Nga* Kortsomájab(an) lakik egész nyáron által ki ment Falukra külső Határookra Határ Pásztoroskodni, még is az alatt a Felesége jól tudott árulni [Szu; UszLt ComGub. 1715. — *Gr. Korda Anna].

határpásztorság csőszség; slujba de pîndar/jitar; Flurhüterei. 1663/1728: Ha valaki Falus Birosagot, esküttseget es kert birosagot erdő es hatar pasztorsagot fel nem akarna venni az ki erde(m)es reaja falu boszujan maradjon masnak advan azt az egi forintot az ki el viseli erette [Szentmihály U; Törzs. Jakab János másolata]. 1724: Az mint az határ pásztorságot az Falu szerre bocsáttatta valakit az szer talál ha alkalmas határ pásztorságra tartozzék maga elviselni* más alkalmas embert tartozik fogadni jobbágyot semni képpen nem szabad [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 34. — *Nyilván kimaradt a szövegből: ha nem]. 1787: Mely supernumerárius emberek találtnak az jámbor faluban, rend szerent mind tartoznak az határpásztorsággal, ha egyéb kötelességben nincsenek [Jenőfva Cs; RSzF 150–1]. 1796: a' 3dik Szám alatt lévő Antiqua Session lako: az Uraságnak Bátsi Szolgálatot az Iső Szám alatt lévő Nova Session lako Colonos pedig Határ pásztorságával, tészik Szolgálatyokat [Mezőmehes TA; WassLt]. — L. még RSzF 151.

határpásztor-társ csősztárs; ortac de pîndar/jitar; Flurhüter-Gefährte. 1796: mivel ... az Határról más Határ Pásztor Társokkal edgyút haza jöttünk volna a Fogadóhoz a' Lärmára és Tolvaj kiáltásra meg telepedénk [Mocs K; Eszt–Mk].

határpatak pîrfu de hotar; Grenzbach. **Hn. 1591:** in territorio hatar pattak [Impériva Cs; EHA]. 1749: határpatakra menőben (sz) [Bodola Hsz; EHA]. 1754: Az Határ patakban (k) [Erdőcsinád MT; EHA]. 1757: a' határpatak [M.gyerőmonostor K; KHN 79]. 1767: a határpatakja [Nyárádtő MT; EHA]. 1792: Az Egres Völgyben a Határ patak (k) [M. gyerőmonostor K; EHA]. 1818: A' Határ patakra menőben [Árapatak Hsz; EHA]. 1830: halom hányatott a' határpataka Árka feje tetején |határpatak nevezetű patak feneke [Hidvég Hsz; EHA]. — L. még KHN Mut.

határrész parte de hotar; Flurteil. 1787: Melly Dimensuratioja azon Tiburtzi Fiscalis Határrészének ment végbe mi előttünk [Kajántó K; KmULev. 2]. 1847: némelly határ résznek nagyon el is soványodtak [Dés; DLt]. 1857: a' Cseraped nevű határ részbe (sz) [Csekelaka AF; EHA]. 1864: Dorma: egy silányon termő mezei határrész [Alfalu Cs; GyHn 61–2] |Porgolátnál. Szokásos az erdélyi fával gazdagabb helyeken azon határrészt, mely vetés alatt van az ugartol kerte-

léssel elkülöníteni, és ez nevezetetik porgolátnak [M.valkó K; KHn 112].

Szk: ~ *menyiség*. 1847: ellenőri erdő Birtokosokat válaszszon akiknek kötelességekké tétetik az hogy, mint közönség Biztossai, az egész határan levő minden erdőket, a réájok bizott határ rész menyiséggel edgyütt hitek le tétele mellett tartoznak a leg pontosabb ügyeletek alatt tartani [Torockó; TLev. 10/9].

határrontó határpusztító; prädator de hotar; (die) Flur verwüstend. 1847: gonosz tévő fiam a' téglá vető helyről... engem kiszorított; de ha meg férhetnék is ottan edgy olly határ ronto, 's tzigánnyaival edgyütt törökbuzát es mindent lopogato, sött az utazoknak uttyokat is álló emberekkel nem lehetek [Dés; DLt 617].

határság vmely határhoz való tartozás; apartență la un hotar; Flurgehörigkeit. 1606: az mely hell uegeth peórolnek ualaminth alkotnak az hatarsaga felől de minekünkis birodalmunkba(n) uagion s uolth emlekezettül fogua [UszT 18/11].

határsáne határárok; șanț de hotar; Flur-/Grenzgraben. 1742/1792: azon Contractusban semmi mentio nem lévén két helyen lévő Határ sánztokrol, és két helyen lévő sár töltésekről a' száz forintbol defalcaltatik huszon öt forint [Albis Hsz; BLev. 39].

határszabadulás tilalmas-szabadítás; punerea în liber a hotarului; Gehege-Freimachung. 1778: Kalongyák között Béres ökreit a' Tilalmasban hajtattya, ottan pásucáltattya; mely Határ-Szabadulás előtt nem szabad [Msz; Told. 3a]. 1793: Határ szabaduláskor a mi marháink tsak tsutikáit kapták a sarjunak [Peselnek Hsz; HSzjP Michael Kitsid (58) jé vall]. 1806: az Határ szabaduláskor, tanáltam Basa Dániel Uram által 'a Deberke felé tsapni, vagyis jönni haza felé pusztájában pásztor nélkül hagyott Sertéseit [Dés; DLt 82/1810].

határszél 1. margine de hotar; Grenzscheide. 1581: senky ne merezzellie(n) földet az hatarzelbe senkinek se berbe se egieb modo(n) adny se localny semmy zin alat [Kv; TanJk V/3. 243b]. 1608: az feketes elue az Zent Simoni hatar zelyben uagion [Szentimre Cs]. 1630: uettek uolt Zaloghban az szekj^a emberek... Somborj Laslonak egi darab füuet az szent Egedy hatar szilben [Szentegedy SzD; WassLt Nic. Ratonj (65) ns vall. — *A tőszomszédos Székről való]. 1654: Szanto föld... Hathar szelybe(n) kiben megye(n) harom kis keőbely [Szászánás KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1674: anno 1603. die 6 Mensis Apr(ili)s az mely contractus az Aranykut^a es felső Szovát^b nevű faluk köszt... azon Szovati határ szélyben lévő darab föld felet, ki most köz határnak hivatattik azon felső Szovátaktól, akkor penigh Vilango darab föld(ne)k hivattatott, celebraltatott volt Contractus, mivel azon Contractust az felső

Szovátiak violáltak, executioban akarjuk vetettetni [SLt Q 14. *K. ^bF.szovát, a múlt század végéig még önálló település, később A.szováttal egyesítve M.szovát déli része]. 1695: gonoszul elveszet vagy el Lopatat Iklodi Kadar Simon két ökrei ugyan ezen Captivus kezenel talaltattak az Desi hatar szilben Etczakanak idejen [Dés; Jk]. 1714: Vagyon egy darab Szena fű az Peter déak jussan birando az Harj Hatar Szellyb(en) [Nagylak AF; DobLev. I/88]. 1799: A Szent Iványi határ Szellyen dőlő föld a Szent Iványi határon lévő földek térnek meg rajta [Kilyén Hsz; LLt]. 1833: ugy találtuk, hogy azon Ocultát Hely éppen a Határszélben több Birtokosoké lévén a Városnak nagy incomodumára lenne ha olyan távul szakasztatnék ki a Téglavető hely [Dés; DLt 904/1831 mell.].

Hn. 1587: az . hatar zeljben az patakon tul az falu zeliben [Nagykend KK]. 1612: olah Zent Miklosj hatar szelben [Dellőapáti SzD]. 1614: Az Zena fuuen az Barany Kuti hatar Zellyben egy nagy darab zanto fold [Nagymoha NK]. 1622: az hidegh uizi hatar zilben [Mihályfva NK; JHb XXII/22]. 1627: Az Gialakuti hatar szeljbe az Reouid föld [Gyalakuta MT]. 1655: Az Nyeni^a hatar szelyben az reghi veszekedeő gattol foghua [BLt. — *Keresztvár Hsz]. 1675: az al czik szekj szent Imréh^j erdő alat valo also hatar szélyben szen egető nevű helyben (sz, k) [Szentimre Cs]. 1684: az felső Kutnál az Sardi hatar szélyben (k) [Migen AF]. 1693: az also határ(ban) a' Nádasi patak mellet a' határ szélyben (sz) [Pipe KK]. 1694: az határ szélyben (sz) [Toldalag MT]. 1716: az Gyiresi határ szilben (sz) [M.szovát K]. 1730: a Sz. margitaj határszilyben az akasztófán bőlől (sz) [Szunyogszeg; később Monostorszeghez (SzD) tartozó határrész]. 1737: Az Ardi határ szilb(en) [Sülemed Sz]. 1744: Határ szeije (sz) [Székelyszállás U]. 1756: Határszély nevezetti helyben (sz) [Szemerja Hsz]. 1757: A Pastra menőb(en) a Határ szellyben (sz) [Szentmihály Cs]. 1771: Az Határ Szilben (k) [Nagydevecser SzD]. 1797: a Szotyori határ szelljen (sz) [Uzon Hsz]. 1825: a Pákel Határ Szele(n) (k) [Pákel Hsz]. 1851: A' Kis Kérő patakjánál... a határ szilbe (sz) [Kérő SzD]. — L. még BHn 23, 27, 31—2, 109; DHn 10—3; GyU 64; KHn 55, 76, 102, 120—1, 139—40, 261, 263, 270, 279, 311; THn 7.

2. határvonal; linie de hotar; Grenzlinie. 1650: Az Pusztá falu helynek az Patakon tul valo fele Torda feleoll Hesdat fele egi nagy Arokigh az Szelestei határ szeligh mind fel [Kékbükk TA]. 1680: az Kérczi határ szellyben (en) levo Vallya Oparul nevő patak [Szkorei F; Ált Urb. 71]. 1694: azo(n) nagy Völgy... határa mindenütt az Velkéri határ szil [Mezőmés K; WassLt]. 1727: az Vajai^a s Götsi^b ns Marus szekben lévő faluk határi ezen bertzre jönnek ki és itt ütköznek oszve, az Kükölli Varmegyei határ szélyben [Ks 12/III. Joan. János (46) ns vall. — ^{a-b}MT]. 1755: hallottam Csong Gligortól, hogy az mely határ kő volt a' dézmás tetőn a' Motsi határ Szellyben, Baroti Joseff Uram fordította be a' földben maga ekéjével

[Nagygyeke K; Ks K. 80]. 1838: van marhadóg Bfharban, 's ettől tartunk, ha ideis át-hatna. A' határszélen Cordon van huzva vgyan, de a közösüléssel mégis átharapodhat [Kv; Pk 7].

3. országhatár(vonal); (linie de) frontieră; Landesgrenze(linie). 1677: Békességes időkben az határ szélyben Molduva felől Ghemes váránál minden héten ketten-ketten szoktak őrt állani, avagy strásálni [CsVh 63]. 1823–1830: Hogy ezen harmincadon nem tartóztattak, az is volt az oka, hogy jó ajándékokat kaptak. Annálfogva csakhamar feleresztvén a Lancfát egy német, mindjárt belépteténk a saxoniai határszélbe [FogE 181]. 1826: egy szökevény is a' Határ Széleken által ne lépjék [DLt 1208 nyomt kl].

Ha. 1730: határ szilben [Décse SzD]. 1796: Határ széllel [Ádamos KK; JHb XIX/55]. 1836: határ széjnél [Makfva MT].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

határszélbeli határszélen levő, határszéli; de la marginea hotarului (unui sat); an der Dorflflurgrenze befindlich. Hn. 1681/1748: Ezen tul a' Szantali határ szellyebeli Vápáb(an) édgi darab földgye [Balázsfa AF; EHA]. 1838: a Csorgoba Nap Nyugotrol a Törpeni* Határ szélbeli árok [Dés; EHA]. — *A város határával tőszomszédos Szerestörpény határszélén lévő].

határszéli (ország)határmenti; de la frontieră, limitrof; an der (Landes)Grenze befindlich. 1864: Községünk határszélyi helység lévén, a cs.k. veszteklől (!) (:Contumaz;) hivatal, mely 1810-ig Piricske havason ... volt ... Tölgyesbe ... áttétett [Tölgyes Cs; GyHn 59].

határtalan 1. meghatározhatatlanul nagy kiterjedésű; de întindere/extensiune imensă; von unbegrenzter großer Ausbreitung. 1868: kőráskőről majdnem határtalan sötömegek a' benn foglalt legtisztább sóval együtt érintetlenül maradnak [Désakna; Désaknal városi lt.].

2. korlátlan; nelimitat; schrankenlos. 1843: A' Tisztelt Ttes Tisztség ... a kérelmes közönségnek többet engede, mint sem kért, mivel ... a pálinka főzés határtalan gyakorlata, sőt árulhatásairais felszabadítá [Km; KmULev. Kovács Miklós adm. lev.].

3. végtelen; nesfirsit, infinit; endlos. 1829: Ezek volnának, csekély képzeleteim; azonban gondolat-hoz-gondolat fér — ennek mezeje határtalan [Kv; KvSzLt].

határtudó határt ismerő; care cunoaște hotarul; Flur kennend. 1590: Az minth pedig Az A terehre keresne az el szantott feöldet Annak az az hatalma hogj ha az Jgaz latok az hatarat el jariak, es eówenek mondgiak az feöldnek valamj reszet, az mith rajta talal annak az terhe vigle el. mert Jgaszal kenalta hogy Rah mennyenek a megh lassak hatar tudo Emberekel [UszT].

határu vmilyen határral bíró; care are un hotar de o oarecare întindere; irgendene Flur besitzend. 1674/1676: Mező Szilvást ... Rakoczi György el foglaltatá az Aszszontul, eszt mondván: Nem Nemes Ember(ne)k valo ez a' nagj határu falu [Septér K; JHbK XX/21].

határút határszéli út; drum de la marginea hotarului; Flurweg. 1751: (A) Szekér út fel felé tsappanólag az Akosfalvi Erdő és a' Vatzmányhoz tartozó ezen darab Erdő között el menő Határ útban rüg [Koronka MT; Told. 31/4]. 1768: ezen mindennütt Bérczen járo határ úton készántulag keresztül vágo, és az oldalon, egyenesen dél felé éppen a Felső Benize fejére bé menő út es ott a ki járo ország uttyába belé akadván azon egyenesen nap kelet felé ki jöjjön az ország uttyán erre az helyre [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17].

Hn. 1689: az Lisznyo felé valo hatarb(an) völgy alatt az hatar ultra megyén labbal (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. 1766 e.: az hatar ultra jövőben a Libocz fánál (sz) [Ozsdola Hsz; EHA].

határválasztás határ-elkülöntés; delimitare de hotar; Flurabgrenzung. 1800: ez az árok kezdi ezen a' Helyen a' két Határok között valo métat, és megyen le egyenesen a Szamosba, hanem a' Határ választás nem megyen alább mint a' Ptyátra álba irányjáig, ott ki fordul az árokból, fel egyenesen egy nagy ki tettző Dombra és annak elezeti választya el ujjobban a' két Határt [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Ramotsa Antal (36) ns vall. Vervölgyi Bányai János kezével].

határválogatás határ-elkülöntés; delimitare de hotar; Flurabgrenzung. 1629: Az Zeoleohegyeketis es kaszalo reteket egy aránt birtak minden hatar valogatás nélkül mind az ket varosbelyek^a [Kv; TanJk 54. — *Ti. Ó- és Új-Torda].

határvég határszéli föld; pământ de la marginea hotarului; Feldstück in der Dorflflur. 1716: Vagyon a Határ vegb(en) ... más szena fűvecskels [Bürkös NK; TGsz 51]. 1750: az Dereteiek^a egj Darab határ véget perlenek az Bedetsieken^b [O.-csasztfve AF; Ks 83 Péterfi Sándor lev.—. ^aDerete és Bedecs (K) lakosai].

Hn. 1665: Az hatar vegben (sz) [Gálfva MT; EHA].

határvetés 1. kb. határ-elkülöntés; delimitarea hotarului; Flurabgrenzung. 1600: Az mely erdeő Kadach mező közéőth es Ienlaka közéőth wagyó(n), tudom hogy az ket falu Atthia es Ienlaka^a közéőth birta, semmi hatar wetest ne(m) tudok abbul ne(m) közéőth (így l) [UszT 15/271 Rawaz Isthwan Korondi (60) vall. — *Atyha és Énlaka U] | Hogy walami hatar hasitas wagy wetes leőth volna az kett falu^a közéőth, azt ne(m) tudom, De hogy azt az Kis Kapun belol Atthia felol walo felit az kett falu közéőth birta, azt tudo(m) [i.h. 15/270 Kadar Janos, Ethedi Zabad Zekely (53) vall. — *Atyha és Énlaka U].

2. határ; hotar (intre sate); Plurgrenze. 1604: gheodres patakanal vagon hatar vetese olah falu-
dál Leóüetenek [Abásfva U; EHA] | Hatar vete-
sek pedig az Gheodres patakanal vagon Leóüete-
nek Olahfalúál* [Lővéte U; EHA. — *Az előbbi
településsel tőszomszédos Szentegyházasoláhfalu].

határvizsgálás határvonal-ellenőrzés; controla-
rea/verificarea liniei de hotar; Abmarkungsüber-
prüfung. 1819: Mindazonáltal ezen Határ vizsgálat
melly magában törvénytelen ..., nem ellenzette,
de azonban ma is törvényesnek lenni nem esmeri
[Császári SzD; Wassl.].

határvonal linie de hotar; Grenzlinie, Abmar-
kung. 1844: a' Szászfenesi emberek ide által hara-
podzása — 's itten kaszálgatása — a' határ vonal
iránti tudásmat meg zavarta [Km; KmÜlev. 1
Opra Vaszilika (41) col. vall.] | ezen pataknak
pediglen a' Szamosbani bé szakadásától a' Szamos
vize a' kérdett két falu határ vonala [Szászfenes
K; i.h.].

hatás befolyás; influență; Einfluß. 1854: Gyak-
ran szomorúan gondoltam: mennyi minden meg-
feledésbe ..., melyek a történet közfolyamára
hatással voltak és lesznek [Üjfé 4].

hátas 1. támlás; cu spetează; mit Lehne, leh-
nig. Szk: ~ kanapé. 1788: Veres metzett szőr
bársony kanapé ... Flor 20 ... Egy nagy hatás
fekete bagazias kanapé [Mv; TSb 47] * ~ ha-
rosszák. 1788: Fekete szottyánnal borított nagy
hátas karos Szék ki huzo vasaival együtt Flor. 6
[Mv; i.h.].

2. vmilyen hátú (felületű); cu o față oarecare;
mit irgendeiner Oberfläche. 1771: 83 Sing fejer és
Sárga hátas Galand 7/42 [ApL 5 Apor
Péter inv.].

3. kb. dombos; deluros, dímboş; hügelig. 1592/
1593: azmely ergen az hid vagon, most azon innet
ki hatas sziget vagon, most az zamos folliasig,
mint mostis latezik az parttia meddigh volt, azt
tartottak az zigetcezkett Az Reti Malomnak, eór-
leók ot bohattak kj [Bálványosváralja SzD; Ks].
1737: 'A Borsó földön belől, a Soós patak mel-
lett, vagon egj(gj) hátas, gazos szegelet, mely
a nádig adatott volt Dósa István Uramnak [Dés;
Jk 477b].

4. ~ hely kb. hegyél; coamă de deal; Berg-
kante. 1770/1771: (A) Tábla ... mégyen fel ... az
Harii Sándor nevű széna füig elé a' Bértzen a tsu-
pig, mely tsupra egy ut mégyen ki, Délről a' tsu-
pól le jövő élen, vagyis hátas helyen, az első Tábla
barázdájáig, ezen circumscribált Tábla ... a' tsu-
pra egyenesen vivén a' métát kétfelé hasítottat
[Fejer m.; DobLev. II/428. 14].

5. lovaglásra való; de călărie; zum Reiten ge-
eignet, Reit-. 1722: A ... Lovakat ... afféle ke-
réngön kapacsánon jó fásasztani és tanítani ... de
mikor hátas is jó a kapatsánt két felől a kengyel
szijhoz kötni, hogy a fejét meg szegje [EMLT].

Szk: ~ fűlő. 1595: Waradrol Wrünk ő fge Loaz
Mesterre Kóuacz Tamas, ötöd magauál, hozot ő
fgenek 1. Teüet és 6 zekeres loat, és 1. hatas ő
loat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 70 ifj. Heltai Gáspár
sp kezével] * ~ kanca. 1696: volt 1 lovász pari-
pája, 2, hatas kanczaja, menesse őregh 9 [Buza
SzD; LLt Fasc. 146] * ~ lőfiú hátas csikó.
1803: Ezen pásztoroknak usussa szerint a nemes
communitás is pásztorbért ígére: ... A hámos,
hátos- és előttük járó kisebbnemű lőfiúnak bérék
mindenről egy véka búza, egy kenyér és 6 krajcár
[M.hermány U; RSzF 193] * ~ nyereg. 1589:
Egy visselt hatas Nyereg d. 75 [Kv; KvLt Inv.
1/2. 40]. 1597: Wrünk eo felsege pragabol meg
tertekor inne(n) el indúlua(n) feierúarra veottek
volt à porozlok Jffiu Zigiarto Balintol Egy vy hatas
nierget zerzamosotol, melliet oda veztettek [Kv;
Szám. 7/XII. 64] * ~ paripacsikó. 1815: Vilá-
gos pej szőrű, kan faru, két esztendő, kised
vadász-ló test állásu, hátos paripa tsiko [DLt.
nyomt. kl].

hatáskör attribútie; Wirkungskreis. 1847: Kozma
Gyorgyu (53) ... bucsumi* ... falusi bíró vall:
... hozzám jött* Boldutz Nyikulájjal avégett,
hogy a kisbíróval, Dants Juonnal történt vesze-
kedésére nézve hoznék ítéletet. Minthogy pedig ez
hatáskörömön felüli volt, azt mondtam nekíe,
hogy hozzon a tekintetes főbíró vagy szolgabíró
uraktól rendeletet s akkor ellátom panaszát [VKp
193—4. — *AF. BA királyi uradalmi jb-ok érde-
keit védő Varga Katalin]. 1864: a' M.K. Kormány
... a'... segély gyűjtésnek saját hatás körökben
híveik közötti el intézését, jövőre az illető Egyházi
felekezeti Fő hatóságokra bizván, mi czélra a'
Mlgs Egyházi Fő Tanács egy szabály rendeletet
nyomatott [Gyalu K; RAK 85].

hátasló cal de călărie; Reitpferd. 1578: Adak
frwsinazzonnak ... kett hatas lowatt minden zer-
zamawal [Torda/Boldoc*]; Thor. V/14. — *Eltűnt
falu Mezőcsán (TA) táján]. 1585: Az fegyedele(m)
Hatas louay pokroczhay ala attunk 6 loat .
fyzette(m) Vywaryg f.2. d. 25 [Kv; Szám.
3/XXII. 25—6]. 1605: Menes lo tizen három
kik meg ertek volna f. 200 Egy hatas lo kj ert
volna f 50 [UszT 19/56]. 1625: attam ... Hat
has loanak zabot. 4. Vekat [Kv; Szám. 16/XXXIV.
27, 89]. 1627: Giermeklo vagon Nro 11 mely(ne)k
hetet megh hereltette(m) ... eggiket hatas lonak
hatta(m) [Bodola Hsz; BLt]. 1689: Urunk ő naga
Paripainak és Szekeres lovainak szamban vetele
ez szerint volt Fekervartt. Török Lovak (5)*...
Hatas Lovak (11) ... Gyermekek lovak (3) ...
Szekeres Lovak (22) [Gyf; UtI. — *A terjedelmes,
részletező felsorolásból az egyes lófajtákhoz tar-
tozó lovak számát (-)ben iktattuk ide]. XVIII. sz.
eleje: ha változtatnák is a hátas lovat, elsőbben sem-
mit sem kell kedvezni neki [JHb 17/10 lótarási
instr.]. 1803: Ha valamely gazdának jármos ökre,
hátos- vagy hámos lova elkárosodik, nyolcadnapok
alatt számot adni, 15 napokra megfizetni vagy
pedig a káros gazdával a pásztor megbékéltetni

tartozik [M.hermány U; RSzF 193]. 1836: minden Lovat tarto Gazda és 'Sellér Ember a' maga hámos, háta, meddű Lovát, Kantzáját, Csitkóját ... a' Ménes pásztor által őriztetni köteleztetik [F.rákos U; Falujk 130]. — L. még RSzF 185, 192—3.

hátasparipa hátasló; cal de cälärie; Reitpferd. 1682: Zab Erogalodik napjában eszerint Urunk eö nga hatos paripaira Cub 3//2 [Gyf; Ut]. 1699: Hátas Paripa: Szürke Paripa nro 2. edgyik Lengjel Paripa [Gáldtő AF; LLt Gyulafi László inv.].

hátasszék támlásszék; scaun cu spetează; Lehnstuhl. 1714: Hét ovit hatos szék, nyolczadik közsónes fl. Hung. 12 [Nsz/Fog.; AMH]. 1788: Fekete vászonnal borított nagy háta Szék [Mv; TSb 47].

hatású vmilyen befolyású; cu influență oarecare; von irgendeiner Wirkung/einem Einfluß. 1855: A főnök gyalársága átszivárgott a titkárho, példájául annak, hogy a nagyok hibái többnyire káros hatásúak az alárendeltekre [Újfé 158].

hátba 1. hátulról, hátból; din spate; von hinten. 1785: találkoztam egy Lovas Emberrel kiis hogy engem meg látot meg futamodot és háb(an) a mint ítéltetem Blága(na)k íteltem lenni s gyanuval mais azt mondom hogy ő volt [M.zsom-bor K; KLev. Podár Lup (50) jb vall.].

2. in spate; in den Rücken. 1653: Moses is foga a székelység felé, de Rácz György és Katona Mihály nevű csiki szent mihályfalvi székelység hátha öklele kopjával Rácz György ... elüté fejét [ETA I, 82 NSz. — *1603-ban a fejedelmi székre törő Székely Mózes]. 1736: intettem is az urfitt hogy ne vonodjék hanem mennyen szaporában de az urfi addig vonodek míg egy olá hatul egy bottal joll meg ütő háb(an), az után mingyárt az vrffis gyarsaban kezd menni [Algyógy H; BK].

hatejteles hatkúpás (hat ejtel/kupa úrtartalmú); de șase cupe; von sechs Achteln (Raummaß). 1736: hat, hét, nyolc ejteles ön palaczkok [MetTr 362].

hatesztendő 1. hatéves; de șase ani, in vîrstă de șase ani; sechsjährig. 1584: Vgian Alkolmas gyer-mek vala umgint hat eztendős [Kv; Tjk IV/1. 346—7]. 1653: Én voltam ezen esztendőben^a hat esztendő gyermek [ETA I, 40 NSz. — *Értsd: 1587-ben]. 1736: Ezüstből való borhűtője volt^a nagy öreg, egy hat esztendő gyermeket megfe-reszthettek volna benne [MtTr 318. — *Ti. Apor Istvánnak]. 1761: Almás szürke hat esztendő Mettzenlen Paripa Nro 1 [Szászvevessződ NK; JHb XXIII/31.23]. 1782: Engemet is a szegény nagy-atyám, . hat esztendő koromban bátyámmal beküldött^a [RettE 420. — *Ti. a kv-i ref. kollé-gumba]. — L. még i.h. 60.

Szk: ~ ön alól való hatévessel fiatalabb. 1761: Hat Esztendősen aloll való Fiu gyermek(ne)k

penig, az Kis Haranggal előbb vonnyanak kettőt, Az Nagy Harangal penig Edgyet [Torockó; TLev. 4/2] * 8- vagy ~ kb. 8-hatéves. 1804: a jármatlan tulkokat, ha 8- vagy hatesztendősek lesznek is, köteleztetik minden falusi gazda és lakos a meddű csorda közé adni [Kisbacon U; RSzF 194].

2. hat évig tartó; de șase ani, care durează șase ani; sechs Jahre dauernd. 1778: A feleségem is hatesztendő súlyos és fájdalmas nyavalyájából, Isten után, a doctor Pataki^a Sámuel uram curája által kigyógyult [RettE 392. — *A Pataki család évszázadokon át neves orvosokat adott Erdélynek].

hatezer 1. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: șase mii; sechs-tausend. 1580: mikor az fel póres hat ezer forintot-bol (!) kereste Rezet, Az alpóres azt tacealta es engedet neky [Kv; TanJk V/3. 227b]. 1602: Jo leljk esmerettel mondom, hogj megh ért volna hat ezer forintot [Kv; RDL I. 73]. 1669: ő Nga a Contract(us) szerint deponaltattja a Dersi jóságért a hat Ezer forintat [JHb XXVII/9 fej.]. 1736: Kővár vidéken Inscriptio Faluk, Hagymás Lápos, Aranyas Falu. Ezeket B.E. szüleim hat ezer forint Inscriptioban bírtak [Kv; JHbK LVII. 28]. 1818: az Uradalmi Mészárszék folytatás fell Segíllésére Tutsik Gergely Dévai Kereskedőnek és Arendator Mészárosnak hét Esztendőkre kölcsön adatott . hat ezer Rf [Déva; Ks 103. 272].

II. fn-i jellegű haszn-ban; cu valoare substantivă; in substantivartigem Gebrauch: vmiből hatezer; șase mii (din ceva); von etw. sechstau-send. 1543: az ezer forinth felol nyilwan waygon the k., hog ely kewlthem wala Hawasaly wayda-hoz ... kez ... nem ezerth hanem hatezerthys adnya [Fog.; LevT I, 23].

hatfalusi hat falu birtokolta; apartinător de șase sate; von sechs Dörfern besessen. 1781: Csík-jenőfalvi Borbély Ferencnek, gyalog katonának contraversiója lévén az Köld felfeli hatfalusi Hosszú havasban lévő meddű csorda mellett lévő pásztorokkal egy megdöglött tinónak a bőre felett ., annak az jegye nem találja a Borbély Ferenc marhája jegyit [Jenőfva Cs; RSzF 214].

hatfelé hat részre; in șase părți; in sechs Teile. 1748: Ultimarie notificatotiok hogj ... Harmincz kilencz kobol Borsos es Szegeny Tavasz Buza, melly az több Buza közl nem inventáltot-hatot hanem különben hat fele subdividaltunk [Aranykút K; Ks 23. XXIIb]. 1764: Már most bárioságot hozatván Inczédi Sámuel, nagy méltó-ságban kell élni a gyermekeinek, de nem tudom, hogy telik ha hatfelé oszlik [RettE 170]. 1795: Egy Krumpit, ha nagyobbatska négyfelé sőt hat felé-is lehet el-darabolni [DLt nyomt. kl].

hatfityegőjű hatsüngős/függős; care are/cu șase brelocuri; von sechs Anhängseln. 1776: Egy pár aranyban foglalt orientál gyöngyből tsinált hat fityegőjű fülbe való [Veresegyháza AF; Kath.].

hatfontos hat fontnyi; de şase pfunzi; (von) sechs Pfund (schwer). 1621: kellett eo kemeknek Ebédet kezitene(m) ... Egy pypet suttettem teoletekel egiut tt f. —/11 Egy hat fontos peczenjet melleje tt f. — 2 [Kv; Szám. 15b/IX. 202–3].

hatforintos hat forint érő; de şase forinți (care valorează şase forinți); sechs Forint (wert). 1682/1687: Attam egi hatt forintos Szőniegett [Fog.; Borb. II. Rákosi Anna kel.].

hátfü-pecsenye? vesepecsenye; vrăbioară (carne pentru friptură); Lungen/Lendenbraten. 1838/1845: bélhús; hátfü pecsenye [MNYTK 107 erdélyi szó].

L. bélhús al. a jegyzet.

hatgerezdű *őtv* kb. hatmezőjű; cu şase cîmpuri/impărțituri; von sechs Feldern/Spaltchen. 1699: Egy öreg hat gerezdű egészen aranyas kanna melynek három gereзде trebellett harma tzipas nyom 8 girat 23 nehezéket [Kv; KvRLt X.A. 43b].

hátgerezna hátprém; blană de pe spinare; Rückenpelz. Szk: *morvai* ~. 1599: Bodony Mihály Hozot Bechj Marhatt . 20. Mürway Hat gereznat — /24. 42 fl [Kv; Szám. 8/XIV. 43 Hj] * *tengeri nyúl* ~. 1620: Egy tengeri Nyul maal gereznatul f —/20. Egy Tengeri Nyul hat gereznatul f—/10 [Kv; KvLt II/69 VectTr 4].

hátgerinc gerincoszlop; şira spinării; Rückgrat. 1839: Josa Mihály hát girintze ellévén törve, tsutso [DLt 180 nyomt. kl]. — Vö. a *hát* címszó *hála gerince* szk-ával.

hátgümű kb. gerinc-gümőkör/tébécé, Pott-be'tegség; spondilitis tbc, morbul lui Pott; Rückgrattuberkulose, Pott-Krankheit. 1859: halt meg Basa Miklos asztalos inas 20 éves korában hátgüműben [Dés; RHAK 102].

hatgyermekes cu şase copii (care are şase copii); mit sechs Kindern. 1843: Cseterás Nyikuláj bucsum-pojényi^a közlakos, 50 éves, disunitus, házias, hatgyermekes | Toma Nyikuláj, bucsum-száti^b közlakos hatgyermekes [VKp 106, 110. — ^a—^bAF].

hátha 1. esetlegesség kif-ére; pentru exprimarea eventualităţii; zum Ausdruck einer Zufälligkeit: talán, esetleg, az is lehet, hogy; poate, eventual, s-ar putea ca să; vielleicht, eventuell, zufällig. 1814: aztis mondám hátha terlb(en) esik rosszul jársz, ő azt felelte nem bajtok arra [Páros H; KvAKt Mss 419]. 1763: (A bavarus) hátha a francia által a törökkel cimborál [HalmágyiNir. 81]. 1814: Az Szegény Konnert ... hát ha szegény már hozta is az nekem ígért portékákat [Apanagyfalú SzD; TKhf gr. Bethlen Sámuelné Fekete Klára Bartalis János inspektorhoz]. 1832: Minden ember tapasztalhattya magában azt: hogy amídön valakiről valami rosszat költnek, és mondanak

— bátor nemis hiszi az ember, 's meg van győződve hogy nem igaz — 's mégis marad abból valami bényomás az emberb(en), mely mindég úgy lebeg és jön olykor előnkbe — 's egy kis kétséget szül arra: hogy hát ha igaz a mondotból valami [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

2. olyan föltevésben, amelynek érvényessége esetén az előző állítás még inkább igaz volna; in asfel de presupunere care dacă s-ar dovedi valabilă afirmația de mai înainte ar fi și mai adevărată; in solch einer Annahme, bei deren Gültigkeit die vorausgehende Behauptung noch mehr wahrhaftig wäre; hát még akkor, ha; dar atunci dacă ..., dar in cazul cînd . . ., dar dacă, wenn noch ja dann

1736: volt akkor olyan úr ... az kinek volt asztalánál annyi étke s annyi szolgája mint most az nagy gőg mellett tizenkét, tizenhárom s tizen-négy úrnak is nagyon; hát ha még láttad volna sokaknak az fizetett hajduit, sereg németeit [MetTr. 362]. 1835: ezen gaz emberek ... ellenem is Tisztelek ellen helytelen panaszokkal elő allani nem ataljak, hat ha maga a Földes Ur vagy más arendator bajlodnék vellek ki birna [Torja Hsz; BetLt 4 Apor József lev.].

hatható hatékony; efficace; wirksam. 1574: Az cemmentnek fundamentomanak allapattharol. A cemment Negy allatokra vagyon fondalva: teglára, sora, fekete onra es veres rezre. Mert ezek nelkwl az arannak az o tekeletessege es allapatthara Nem'hozhatny; az tegla so hathato allatok annera, hogy valam yezust az aranban vagyon, azt Magokban kyzyak^a [Nsz; MKsz 1891. 291. — ^aOlv.: kiszíják; értsd: kiszívják]. 1586: vagy Capitanok által vagy mkeppen az Varossy tellies keosseget ereős bwntetes alat megh Intesse biro vra(m) hogy az holt testeket Ne tarchak sokara, hane(m) el siessek temetny seot mingyarast ladaba zegezzeek, Mert az Egessleges test mikor az deogteol inficialtatik, Ottan az Myrigy az eo hathato voltawal rothasztia az testet [Kv; TanJk I/1. 31–2].

hathatós 1. nyomatékos; categoric, energetic; nachdrücklich. 1756: méltoztassék ... regi usussait, Törvenyit a Nemességnek maga hathatos interposiciojaval ... manutenealni [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 1b–2a Barlok Áron foly.]. 1780 u.: adossággokkal azon kívüllis terheltettek lévén végső inségre jutunk ha tsak a' Királyi Judicium által Thesauriatus eleiben ... ez keserves panaszunkal tellyes igaz kérésünket nem terjeszti maga hathatos ajánlásával, a' mellyet a' Királyi Judiciumtól alázatosan kérünk [Torockó; TLev. 14/2]. 1809: Instalunk alázatosan a Tktetes Tiszttségnek, ezen alázatos mentségünket a' Felséges Udvarhoz olly hathatos közben vetése által ajánlani méltoztassék hogy ezen köz Jora ... hozott rendelkezést Confirmálja [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1842: Küldöm a Méltóságos Fő egyházi Tanácsnak, az ezüst garasos intézet aránti hathatos rendelkezést [Nagykapus K; RAK 18].

Szk: ~ *rendelést (meg)tesz* nyomatékos intézkedést (meg)tesz. 1795: méltoztassék Ngd a Mlgs

Familia fenn tisztelt Rendelésehez, mind magába meghasonlott Társaságunk Tagjait, mind p(edi)g a' Művelő Kovacsokat kemény fenyítették alatt hozzá szorítani; az az ellen cselekedett, és ezutan cselekedendők iránt p(edi)g ... oly hathatos rendelést tenni, hogy a' Ngd által meg határozandó büntetés azokon el-mulhatatlanul véghez vitessék [Torockó; TLv. 9/29]. 1824: instálom alázatosan a' Tekintetes dirigens Fő Biro Urat, olly hathatos rendelést tenni, hogy az illy keresztfül járo ... csoportok, ne Satzoltassanak [M.zsombor K; Somb. II.] * ~ *rendelést tétet* nyomatékos intézkedést hozat. 1809: méltoztassék hova sietőbben a maga vidékiben ... hathatos rendelést tétetni [Kőhalom NK; UszLt ComGub. 1591] * ~ *rendelés tétet*h nyomatékos intézkedés hozatik. 1790/1799: azt kívánta volna ... Hogy nékies mind házi, mind Mesterségekhez meg kívántato Tűzi fájok iránt hathatós Rendelés tétetett volna [Torockó; TLv. 5/16 Transm. 408]. 1823: Reménkedve instálók a Tekintetes Marchális Széknek az iránt, hogy azon 8. darabb betses Fegyverek mostani ki adattatosokra hathatos rendelés tétessék [Ne; DobLev. V/1068 Özv. Dobolyi Istvánné Foszto Rakhel foly.].

2. hatékony; efficace; wirksam. XVIII. sz. *eleje*: Szívünk belső fajdalmával kelleitk Nsgtok-(na)k s Kglmetek(ne)k hathatos orvaslásnak jo reménsege alatt alázatosan repraesentálni ... szabadságunk(na)k és Ecclesiastica directioink(na)k meg haborítását, és rontatását [Kv; KvRLt X. A. 39b]. 1778: A hasnak ... meg szorulása mindenkor ártalmas ... itassanak vele hivesetskén sok szöke Savot, fött Szilva Levét magára, vagy, a melyly hathatósabb lészen, két Lot Angliai Sot, vagy annyi mannát vagy egy Lat borkövet [MvLt Mátyus, ConsSan. gub.]. 1790: batorkodot azt kérni, hogy a' ... Statusok magok hathatos Közben vetésekkel Felséges Uralkodo Fejedelmünk előtt ki eszközölni méltoztatnának, hogy ... Két Havassai az Familiának régi birodalmában adatának vissza [DE 3]. 1817: kénytelenek némelly helységeken Török buza Csuszából, s az Erdőken tanálható Galaganya Gyümöltéből készítettett egészségtelen Kenyérrel gédelgetni magokat, erre nézve, hogy ... az éhel valo halálozás el kerül-tethetődjék, mulhatatlanul sükséges a' hathatos segedelem [Torda; TVLt 1095 jk].

3. határozott; hotárit; bestimmt, entschlossen. Szk: ~ *expressióval* határozottan. 1764: Jöven Vernerab. Consistoriumunk eleibe Nztes Hadadi István Honestus Civisünk és Feleségének Nztes Andrasí Máriának Hazassagbeli igen terhes ... Causájok ... midőn mind a két fél egymás ellen a' magok Causajok(na)k propositiojokban nagyon meg sebesedet sziveket hathatos expraessiokkal kijelentette volna, eppen remeljük vala ... hogy valami jót a két fél között tehetnének [Kv; SRE 209] * ~ *szóval* 'ua.' 1757: Farkas Pál Ur(am) maga akarattját hathatos szóval eő Nga, és mi előttünk mindnyajan kik ott jelen voltunk elé beszélte [Szentbenedek MT; Told. 28]. 1792: ezenn ... Instructiot hathatos szóval a Tts Urak előtt fel olvasván tévé(ne)k erre illyen feleletet*

[Ne; DobLev. IV/704. — *Köv. a felelet szöv.].

L. még RettE 289.

4. eredményes, sikeres; cu rezultat/succes; ergebnisvoll, erfolgreich. 1820: a' Kötelenli Kir: Provisoratus nem idegen, sőt kész is hathatós igyekezettel iparkodik a mindjárt érdeklött Gátak meg tsináltatására kívántato arányos Segedelmezést ... szolgáltatni [K; SLt].

5. nagy hatású, hatalmas; puternic; von großer Wirkung, wirkungsvoll, mächtig. 1758: Há-lákat adok azért az én Uramnak és jöltevő Istenemnek, hogy engemet keresztény szüléktől ebben az igaz vallásban születetnem engedte, annak igazságát velem megismertetni méltoztatott és az ő vigasztaló szent lelkének hathatós erejét megszámlálhatatlanul velem közölte [RettE 80].

hathatósabban hatékonyabban; mai efficace; wirksamer. 1800: Vjjabb(an)-is alázatosan instálom Ngdat, méltoztasson Ngd minél hathatosabb(an) lehet ezen Causamat ő Excellentiájának* [Márkód MT; IB. Gombási István lev. — *Tollban maradhatott: *ajánlani*].

hathatósan 1. határozottan, nyomatékosan; hotárit, energic; entschieden/schlossen. 1775: Instálunk alázatosan ... a Ttes Táblának ezen Serelmünk(ne)k orvoslása végett, méltoztatván hathatosen committálni az Exmissus Commissarius Vrak(na)k ... fogjanak azon Divisiohoz [Fejér m.; DobLev. II/464. 1b]. 1792: Excellentiad ebbeli Differentiát az Exponens Ur, és Aszszonnyal fel található leg jobb moddal ell igazítja, a melljnek orvoslását Törvény uttyán meg jövítani, az Exponensek ell nem mulattják tehát ebbeli rementelen következesekre Nézve hathatosen protestálnak [Kük.; JHb XIX/36]. 1793: Fő Tisztí Hivatalomnál fogva hathatosen pontomos (!) követésül megis hagyom, ezen Városi Magistratusnak, hogy a' Tisztelt Szék Tiszttségéhez tartozó Engedelmisséggel viseltessék [UszLt VIII. 8/68 a gub. Kv-ról]. 1824: ajánlom hogy a' ki-rendelt Investigatorokat Szöts Károlyt és Farczádi Beniamint hathatosen sürgesse az Investigatio siető bévégezésére [Gyéressztkirály TA; TLt Praes. ir 65/1827 gr. Torotzkai Pál kezével]. 1849: minden névvel nevezendő Ingó és ingatlan vagyonusaim fel ügyelését, 's telj hatalmu kormányozását, tsakis szeretett nőm Korbuly Anikora bizom, 's hathatosen rendelem [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

2. 'p' 1770: égy Kapjoni* Udvari Cselédgye ... eő Nga liberias Caeledi közzül ... hatthatoson kérdezni kezdé magyarul tölem alusztok-é [Dés; JHb 361. — *Dés mellett helységből való].

3. hatékonyan; efficace; wirkungsvoll, wirksam. 1762: Kegyelmedis ... maga személljesen, e' mostan meg kívántato Segicseg adásban, discsretes példát mutatni, és azzal másokotis hathatosen fel Serkenteni ell nem mulattja [Nsz; Ks 18. XCIII]. 1787: kívánom hogy a Jo Isten az ő vigasztalo Lelke által, munkálodjék hathatosen a Nsgtok sziveikben [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1833: a' Süket némák(na)k Ehesfalvára fel

állítando Intézete elő segilésére kegyes adomány gyűjtés ... rendeltetik. — Mely joltévő Czélra, hogy Híveiket az adakozásra hathatosan buzdítsák T. Uraimék szeretettel ajánlom [Vaja MT; Hb-Ek].

4. alaposan, nagymértékben; foarte mult, în mod temeinic; gründlich. 1742: Kedves Báltám Uraimék szívekbennis, hathatosan bé érkezett az igaz attjafiságos szeretet [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérése].

5. hatásosan; cu efect; eindrucksvoll, wirksam. 1770: gr. Wass Miklós Pénzes ember volt szegény, de amellett fősvény is; hathatosan tudta az embert szóval lactálni, valósággal nem igen [RettE 221]. 1803: Komjatzegi Mihályné Aszszonyomis megérkezett, és legottan több beszédei között azt kezdé igen hathatosan beszélni [Aranyosrákos TA; Borb.].

6. kb. feltűnően; fäcind vlvä; Aufsehen erregend. 1837: magam szememmel láttam az utrizált aszszonyt ben a Házbol az ablakjába ki könyökölve egy Katona Tisztel discourálni, hathatosan nevetni, egy estve Naplemente előtt [Vöics SzD; BetLt 1 Durus József (51) ns vall.].

7. kb. kitartóan; stähritor; ausharrend/dauernd. 1776: Arra-is emlékezem, midön à M Groffné gyakor izben intette à M Kis Aszszony ő Ngokat, hogy imátkozzanak, és az Ur Istennek hathatosan esedezzenek, mert talám el fordította [Kóród KK; GyL].

8. derekasan, nagyban; cum se cade; tüchtig. 1785: eő Ńga gabanását fel vervén hathatosan hordották a Buzát [Piskinc H; GyK].

Ha. 1800: hathatosan [Kv; DLt].

hathatósággal eredményesen, hatékonyan; efficace, cu efect; erfolgreich, wirkungsvoll. 1743: Vajha édes Ngos Ur(am) a' Cicero ikesen szollásával Vagy pedig az Orpheus köveket fákat demulcáló persvasiójával bírhatnék, ... de az illjen simplex Créatura mint én vagyok künyorálni sem tud hathatos képpen [A.csernátón Hsz; ApLt 5 id. Cserei János Apor Józsefhez].

hathatóság 1. hatékonyság; eficacitate; Wirkung. 1826: nem próbáltam azon vizet, hogy a' szerint erőssithessem annak hathatosságát [Zilah; Ks 94 Vegyes ir.].

2. kb. illetékesség; competentă; Zuständigkeit. 1780: Az my az hatar dologat illety ... Az kiknek penigh illyk kiknek hathatosagok lenne az appellationak Megh latassaba azoknak A mint iobba(n) tuggyak keressek kedweket [Kv; TanJk V/3. 228b].

hatheti 1. hat hétig tartó; de șase săptămîni (care durează șase săptămîni); sechs Wochen lang dauernd. 1785: A R. Catholica Vallastol hat heti fel járás után Redealt Tót Jánosné Dobos Ilona össze eskettetett ... Butzi Mártonnal [Gyalu K; Rak 9]. 1833: Most ujjabban közönségessé teszi a' Mlgs Fő Consistorium, hogy Papjaink ... a' Lelki esmeretekbe meg gyözödöket fen álló

Törvényeinkhez képest Hathéti tanítás nélküli által vehetik Vallásunkra [Vaja MT; HbEk]. 1839: Jósika hat heti szabadsággal tudja a' magó hová menni szándékozván, — ötet ismét fel kell váltanom [Kv; Pk 7].

2. hathetes; (în vîrstă) de șase săptămîni; sechswöchig. 1686: 23 Juny reggel negy s öt ora közt holt meg utánna* az tölle el maratt szep csecs szopo Samuel más fel esztendő és mas fel holnap Fia, az verben valo sok kinlodasi utan. I(ste)n nyugossa meg. Mert hat heti korátul fogva csak nyomoruság fia volt [PatN 47b. — *Ti. a naplóíró felesége halála után].

hathónapos (în vîrstă) de șase luni; sechsmonatig. 1660: halt meg Megyesi Eszter leánykája Lina 6 honapus koraban hasmenésben [Dés; RHAK 116].

hāti szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ írás hátírat; hotáíre/rezolútie de pe verso; Indossament (Beschluss auf der Rückseite des Papiers). 1847: Az nem engedelmeskedők Zalánára levitetése ellenszegülése és a tekintetes szolgabíró úr rendelkezése ellenkező hāti írása Varga Katalinnak [VKp 202].

hátibőr-csáválás tábácitul pieilor din regiunea spatelor; Beizung des Rückenfels. 1730: Két hāti bőr csáválásért Szabo Pál kezemb(e) Den 18 [Kv; Szám. 56/XIX. 25].

hátírat hotáíre/rezolútie de pe verso; Indossament. 1850: Déési polgár Erdődi Sándornak a' vidéki Mlgs Katonai Parancsnoksághoz bé adott — s onnan tudositás tétel végett ... hátírral le küldött ebbéli kérelmét ... olly hivatalos ajánlás mellett teszem át czimzett Tanátsnak, hogy azt tárgyalás alá vévén tégyen hozzám körülményes tudositást [Dés; DLt 6].

hatköblös hat köből férőjű; de șase banițe; sechs Kübel fassend/groß. 1627: Ezt az hatkeobleos feoldet aestimáltak tt f. 25 [Kv; RDL I. 132].

Hn. 1733: az Past mellet az hat köblösből egy köből* [Szentmihály Cs; Borb. II. — *Ti. föld].

Az utótág köből alapszavának jel-re nézve l. ott.

hatkrajcáros hat krajcár névértékű pénzérme; monedă de șase creițari; Sechskreuzer (Münze). 1840 k.: Egyéb aprolékos dolgok ugymint egy ezüst pohár és két réz hat krajtzáros, és egy fa kalamás [Kv; ACArt. 29].

hatkupás rég, táj hatejteles; de șase cupe; von sechs Achteln (Raummaß). 1752: Alb Opra két cir(citer) hat kupás Donyitzákat, és egy négy kupás szivo Lopótt adván nekem ..., azon edényekkel el mentünk, .. meg töltöttük [Algyógy H; BK. Pakalina Petru (28) vall.].

hatkupás-kora hatkupás nagyságú/űrtartalmú; de șase cupe; in Größe von sechs Achteln/Humpen.

1850: Egy Husz vedres kora Csere hordo ... Egy más 6 kupás kora kis hordo [Tarcsafva U; Pf].

hatló '?' Hn. 1755: A Hatlófünél (sz) [Balla Sz; BfN Nalácz Sára conscr.] | A Hatloban (k) [Mgoroszló Sz; EHA]. 1757: Hatlóban (k) [uo.; EHA]. 1767: Hatlo Cseréje (e) [Retteg SzD; EHA]. 1785: Hat lo fü (sz) [Balla Sz; EHA]. 1864: Hatló (szőlőhegy) [Zálnok Sz; Pesty, MgHint XXIV, 399a]. 1883: Hatló [Zilah; ETF 86. 21]. — L. még i.h.

Balogh István a vontató leírása alkalmával említi a 6–8 m hosszú *hatló-lánc*-ot (Néptünk és Nyelvünk VIII, 122). — L. még a *hatlószeg* címszót.

hatlóláncoz '?' 1753: Béres Joszip szekeri(ne)k ... Rud végin valo marok vas hatlo lantzoz szeg-edgjütt [Záh TA; Told. 18].

hatlószeg kb. kocsirúdvég-szeg; cui de la capătul oiștei; Wagendelschelnagel/haken. 1588: Ezen Kuchy Ruggiat hogy meg vazastak felhercet es negy wtkeozeo Tanyert hatllo zegert attam Peter kowachnak d. 71 [Kv; Szám. 4/1. 23]. 1595: czinalt az waros kochyához 2 chjathoz 2 útkeozeo talnjert 2 tengely ueg zegeth egy hatlo zegeth ... f — //32 [Kv; i.h. 6/XIV. 7]. 1681: Egyik hinto rud-gianak à végéb(en) valo hatlo szege ninczen [Vh; VhU 505]. 1694: 2 tő karika, 1 hatlo szeg, 3. tengely vég szeg [Torda; Told. 11/34]. 1747: Rud orrán való karikás Marok Vas három lántz szemből álló hatló szeggel [Borsa K; Told. 24]. 1752: (A szekér) Rud végiben marok vas és Lántz Szemes hatlo Szeg vagyon [BfN Vegyes 30/61].

Szk: vas ~. 1827: vasas ökor szekér... A rud végén marok vas, és vas Hatlószeg, jó felhértz, négy kerék, Pántokkal [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

hatlovú hatlovas (hat ló vontá); cu șase cai, tras de șase cai; von sechs Pferden (gezogen). Szk: ~ *hintószekér*. 1614: Én* magam házassultam meg először in anno Domini 1585; vöttem feleségül Kolozsváratt ... Huszár Borbárát, azkit hoztam Kolozsvárról^b hat lovú, veres fedelű hintószekérben [BTN* 41. — *Borsos Tamás. ^bMv-re] * ~ *szán*. 1598: Keoreos fabianis vit keth Eoreg hordo bort 6 louo zanon Tordara... f 1 //50 [Kv; Szám. 8/V. 121] * ~ *szekér*. 1598: Vczjas Jakab hozot az Feredeo hazhoz kouaczj keuneketh 6 louo zekeren attam nekj f — //75 [Kv; i.h. 103].

hatlyukú hatlyukas; cu șase găuri; mit sechs Löchern. 1747: Egy Hat lyuku öreg Szeg tekerő 1* [Kv; TL 90. — *Lak. szerszám]. 1848: Buza rostábo hat juku nagy vas rosta egy [Görgénystimre MT; Born. G. XXIVd].

hatmány '?' 1805: Az Hatmányynak, kertésznek, Kovátsnak ... 1 köböl 2 véka* [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir. — *Ti. búza].

hatmutatójájú hatregisztreres; cu șase registre; mit sechs Registrern. 1732: a Templom(na)k van

... az ajtófélen való oldalánál, edgy hat mutatioju hangos Orgona [Kóród KK; Ks 12. I].

hatnapos (in virstă) de șase zile; sechstägig. 1858: halt meg Gál János leanykája Katicza 2 éves és hat napus korában hasmírigyben [Dés; RHAK 96].

hatnyilú '?' 1642: Aztis ugy tudom, hogy az mely hat nyilu stompoczkat mely pusztá uolt, adot Fodor Pal, az Vaczi Benedek fiainak ..., Jsten neuert attá nekik, hoj gonoszt holta után ne mongianak [Abrudbánya; Törzs. Rapolti András (70) „városi rend” vall.].

ható hatoló; care intră/pătrunde; (ein)dringend. 1802: a' daganaton kívül két aprobb és égy à csontokig ható s égy jo hüvelyknyi hosszúságú Sebet találtam, a' melyek elebb hatrabb nem kevese veszedelmesek [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

hatod hatodik; al șaselea, a șasea; sechster/e/es. 1590: Immar hatod extendeje vagio(n) hogy Demeter Janos Kajdichfalua(n) lakik [UszT].

hatodbelli '?' 1803: Kértem kölcsön a community számára a sok rendbeli törvényes hatodbelli költsékre Bodosi Sándor őkegyelmétől 36 Rft 40 krajcár [Bodos Hsz; RSzF 298].

hatodfél I. számn 1. öt és fél; cinci și jumătate; sechst(e)halb. 1570: Leorincz Ber, hity zeren vallyá, hogy ew fazakas Symonnak Bellet volt egy Rwhat roka hattal es labal, hatodfél flba zerzeodt megh vele [Kv; Tjk III/2. 143]. 1579: Ada ... lazlo papnak Egy Zanto fwldet eoreokbe hatod fel Magyar forintert [Uzon Hsz; Kp 1]. 1587: Hatodfel Aytora vallo pantokat Chinaltatot fyeztem Kowachynak f. — d. 60 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 12]. 1596: Leot ... Vr. 450 bor, tuttuk azt hattodfel hordora [Kv; i.h. 7/II. 43]. 1597: ez el mult eozzel Bernad Andrassal Elekes Mate zembe lewe(n) es zamot vetue(n), maradá adossa hatod fél forinttal es 13 penzel [UszT 12/121]. 1600: Hatod fel eztendeigh lakta(m) Orozhegybe(n) [i.h. 15/113 Kowach Isthwan Zent Mihaly Zabad Zekely (25) vall.]. 1605: Az Dobolo Bastiaban Vagion hatodfel tonna puska por [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej. inv.]. 1637: hatodfél sing uy Lőcsøj gyolcsj singit p(er) d. 20 f. 1. d 10 [Kv; KDL I. 24]. 1650: hatod fél forintot fizettem [Füle U; UszT 8/64. 20a]. 1681: Széna vagyo(n) ... hatod fél Kalongia [Vh; VhU 585]. 1699: egj darab Szöllő ... allya ötödfél az második lábja hatodfél, az harmadik ... nyolczad fél ... öl [Domáld KK; LLt]. 1717: Viseltes ket Szelljben össze varrott hatod fél sing Abrosz [Nsz; WassLt Wass Zsuzsanna lelt.]. 1736: Olvasztatlan fadgyu hatodfél font 5 1/2 [Mikefva KK; CU XIII/1. 174] | hatod fél sustakokat az Nyisztor Pásk által administralt portio Pénzbül ki vőtte volna [Kövár vid.; TL]. 1767: két talp fát, hatod fél ölest láttam [Bukuread H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1787: szántó földé ... keresztül

lőn hatodfél kiralji ől [Vaja MT; Ks 66. 44. 17f]. 1782: itt nállunk a' szép buzának köble hatodfél m. forinton jár [Brassó; BetLt 4 Ujjvárossy István lev.]. 1786: küldött ... Hatodfel kupa Fényő vizet facientes Hflor 1 Dr 42 [Cszs; Ks 21. XV. 19]. 1791: Sarju hatad fél ől [Nagyercse MT; Told. 36]. 1792: minden pár késnek az ezüstye tanáltatott Hatodfél Lothnak [Kv; SLt 17]. 1793: egy részt lábán mas részt le aratva el adtam Nagy Martin Györgynek hatod fél forintba [Mezőbánd MT; MbK XII. 98].

2. hatodfeledik (öt és feledik); al cincilea/a cincea și jumătate; der/die/das fünfte und ein halb. 1643: Szent Margithaj Suteő Janoss az eő el futot hiteotlen feleségetől Absolutatott, holot hatodfel esztendőben fordult hogi el hatta [SzJk 61].

Szk: ~ órákor fél hatkor. 1666: october 11 Hatodfél órákor estve holt meg a szegény fiam* mirigyben hirtelen [AMN 92. — *Apafi Gergely].

3. ~ fél öt és fél — öt és fél (egyenként öt és fél); cite/fiecare cinci și jumătate; je fünfeinhalb. 1627: Az uta(n) ugy jeőue az az Sandor Miklos Vernes Vramhoz, ugy arula megh az keődmenekre eő kigyelméuel, az arulas pedig ily lőn: hogy minden Keődmenért hatod fél fél forintot adgio(n) Sandor Miklos Vernes Vramnak [Kv; RDL I. 17 „Paulus Kis alias Szeőczi filius providi Andreae Kis Jobbagio in possessione Bogath” vall. — *Melyik?].

II. birt. szr-gal fn-i jellegű haszn-ban; cu sufix posesival avind valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch mit Possessivendung; vminek öt és fél része; a cincea parte și jumătate a unui lucru; der fünf und halbe Teil einer Sache. 1606: Hetedfel zallona(m) maradott vala nallok, egyiket loúaz Inosnak adak, az hatodfelét ott hagia [UzT 19/22].

hatodfélezer öt és félezer; cinci mii și cincisute; sechst(e)halbtausend. 1587: az Varos fog hazahoz vitettem ket zeker zendelt Niochiad fel zazawal egiken volt hatod fel ezer az arra teő f. 7/36 [Kv; Szám. 3/XXX. 218 Seres István sp kezével].

hatodfélszáz ötszázötven; cinci sute și cincizeci; fünfhundertfünfzig. 1614: Egetlen fazakak vadnak nro hatodfelzaz [Kv; RDL I. 95 Somliay Fazakas Mihály osztóztó lett.]. 1625: Hatodfel zaz kalongia buza coteodfel kalongia Bab [UzT 8b]. 1632: Igyre Rethi Istvan Deak vr(am), hatod fel szaz forintot az attiafiak kepeben [Zágon Hsz; Borb. I. Balthasar Janko de Szagon (I) (34) vall.]. 1640: Vagion hatotfel* szaz varga Czeouek f. I. d. 25 25 [Kv; RDL I. 117b. — *Javitva hatodfel-re]. 1794: Ezen Kies erdőben közel hatodfél száz Fák vagynak [Nagyercse MT; Pf].

hatodfű I. mn hatodik éves; in al șaselea an; im sechsten Jahr befindlich. 1642: Öreg és gyermek kancza promiscue nro 51 Hatod és ötödű gyermeklő nro 5 [Gyalu K; TT 1895. 188 fiskális jószágok jóvedelmének összeírása]. 1647: Eoteod fw Eokeor No 2. Heted fw Eokeor No. 2. ... Hatod fw Bika

No. 2 Negyed fw Szeoke Bika No 1 [Drassó AF; BK]. 1648: Hatadfw ki fogot gyermek lo vagion ... no. 7 [Mezőörményes K; RákGI 603]. 1680: Tehen barmok Száma ... Hatodfű Tulok no 13. 5tőd fű Tulok nr 2. [Aporumbák F; ÁLt Inv. 37]. 1681: Menes Száma ... Harmadfű Kancza lo van nro 14 ... Hatadfű Gyermek lo van kettő [Balázsfva AF; UtI]. 1685: Ménések szama ... Hatadfű gyermek lo nro 31 [Radnót KK; UtI]. 1699: Neged fű kancza lo nro 2 Hatod fű gyermek lo nro 2 Ötöd fű nro 1 [Szentdemeter U; LLt Inv. 40].

Szk: ~ re menő hatodik évébe lépő. 1690: Ötödű Gyermek lő no 4. Hatodfűre menő herélt Gyermek lő no 1 [UtI]. 1807: Egy hatod fűre menő világos pej szőrű hitván Kantza Lő [DLt 856 nyomt. kl].

II. fn-i jellű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch; hatéves (lő); cal de șase ani; sechsjähriges Pferd. 1572: Hagya neky ... Tyz Menes lowat harmad negyed eoteod es hatod feweket [Fog; SLt S. 10]. 1686: Máramarosi Kamara laztol behajtott Ménés Szam Harom Eőreg Fejér Kanczák Heted Fűvek Egi tiszta Fekete Kantza lő ... Hatod Fűvek edgj szurke Kancza ... Eötöd fűvek [UtI]. 1720: Gyermel Lovak promiscue minden szördek harmadfű, negyedfű, ötödű, és vagy kettő köztők hatodfű es hetedfűekis vadnak nro 31 [Szurduk SzD; JHbK XXVI. 12].

hatodfűvű hatodik esztendő/s/éves; de șase ani, in al șaselea an; im sechsten Jahr befindlich. 1754: azon Járomban bé fogott marhák hatod fűvűek [Gernyeszeg MT; TGsz].

Szk: ~ re kel hatodik esztendéjébe/évébe lép. 1754: (Az) ökrökis a bé állandó s következő Tavasszal kelnek hatad fűvűekre [Gernyeszeg MT; TGsz].

hatodik I. mn al șaselea, a șasea; der/die/das sechste. 1574: Ambrosius falk Thymar Symon Es Tymar ferench hitek vtan valliak hogi ez ely mwlt Ideokban Mint ez eleot hatodik Eztendeoben volt hogi Eoket Alch Antal hitta volt hazahoz aldomas Itala [Kv; TJk III/3. 312]. 1576: az alkolmot wgy twgya a Mykeppen az hatodyk vallo Adam ferench [Jobbágyva MT; BálLt 78]. 1620: Zóres Andras 65 esztendő Barczai Sandorne Barbely Christina asszony Jobbagja mindenekben ugjan aszont vallja mint az hatodik vallo [Algyógy H; RDL I. 109]. 1636: Zolya Georgy Miklosfalua(n)* lako Markosfalui Vra(m) Jobbagya ... ily vall: mint az hatodik uallo [ApLt I. — *U]. 1717: 1717 esztendőben Sz. György havának* hattadik napján [Nagyrapolt H; JHb XLVII/18. — *Április]. 1760: Negyedik ötödik, és Hatodik telekeket vásárolta ... Máramarasban lako, Nemzetes Zévotzki Borbára Asszonytól [Árpástó SzD; BK]. 1767: a hatodik esztendőben a Szabadok közül all ki a Biro [Koronka MT; Told. 26]. 1796: Hatodik Pusztá Antiqua Sessio [Hidegkút U; Told.

39/30]. 1813: februáriusnak hatodik Napján megveretett Nemes Sáska Absalanné Madarasi Éva Aszany [Dés; DLt Brassai János városi orvos kezével]. 1848: A hatodik Szakaszotkába volt 17 kal(angya) dézma Zabszalmát Consumálták a Tiszt marháit [Bezded SzD; LLt].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivál; in substantivartigem Gebrauch: 1. vkik/vmik közül a hatodik; al șaselea/a șasea din ceva; von jd/etw. der/die/das sechste. 1585: Eggyk Zeker Markos Jmrehe ... Hatodik Czhyelegő Petere [Kv; Szám. 3/XXII. 22]. 1589: Arany Gywreok ... Hatodik egy Czimer keowes gywreo Niom 1 araniat 1/2 ortot f 1/80 [Kv; KvLt Inv. I/2. 32]. 1598: negyed Haidw Leorincz ... Hatodik Mikite Janos [Alparét SzD; Ks]. 1632: itt uagion kilencz feoldes hordo Hatodikban vagion kender Gel: No 2 [Komána F; UC Urb. 119]. 1647: Őt muskotelj puska ... Hatodik Varadi Istvannal [Marosillye H; VLt 55/5415]. 1669: Eőtt leszan alma, hatodikon körtövely [Királyhalmá NK; Ks 67. 46. 2a]. 1728: Hat kendők ... az hatodik is veress fejtős [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. 1753: hat személyek voltak, ... az hatodik pedig egy Kis Fitzkotaka volt [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. 1792: az Hatadikra aszt tudom, hogy a Kőmives Pállér a maga őkreit kiváltatta [Déva; Ks 73. 74. VII. 98].

2. vmely hónap hatodik napja; a șasea zi dintr-o lună oarecare; der sechste Tag irgendeines Monats. 1843: Folyó év május hatodikán La Preluká Bugyestylor nevű hely felé vevém utomat [VKp 79].

Ha. 1592: hattadik [K; CsV]. XVIII. sz. eleje: hattadik [Kv; PosztCart.]. 1727: hattadik [Mezősztmárton MT; JHb VIII/2] | hattadik [Vajdasztiván MT; JHb IX/7]. 1729: hattadik [Dés; JHb Fasc. S. 80] 1731: Másadik ... Hatadik [Polt H; BK sub nr 1124]. 1744: Hatadik [Isapánlaka AF; JHb XXVIII/45]. 1753: hattadik [Záh TA; Told. 18]. 1761: hattadik [Jedd MT; Told. 45/3]. 1767: Hatadik [O.sályi KK; Berz. 3. 7. C. 6]. 1772: Hatadik [Szászfenés K; BKt Mikes conscr.]. 1776: Hatadik [Malomfva MT; MvLev. gr. Nemes lev. 9]. 1795: Hatadik [Köbölkút SzD; CU]. 1797: Hatadik [Vízszilvás SzD; WassLt Consr. 125]. 1798: 6tadik [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1799: Hatadik [Mezőbodon TA; Mkg]. 1801: Hatadik [Nagynyulas K; DLev. 5]. 1805: Másadik ... Hatadik* [Kákova TA; BLt 9. — *Többször is így]. 1806: Hatadik [O.solyos K; LLt]. 1808: Hatadik [Dés; DLt 758]. 1814: Hatadik [Pusztakamarás K; CU]. 1819: Hatadik [Mezőkók TA; KCs 16]. 1821: Hatadik [Csitsztiván MT; MvLev.]. 1828: Másadik ... Hatadik [Cege SzD; WassLt]. 1831: Hatadik [Mezőbánd MT; DobLev. V/1168]. 1832: Hatadik [Ne; KCsI 6]. 1839: Hatadik [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 7]. 1842: Hatadik* [Dés; DLt 1516. — *De uo.: Második]. 1843: Másadik ... Hatadik [Borsa K; BetLt I]. 1856: hattadik [SLt Vegyes perir. Szabó Lajos lev. Nsz-ből].

hatodmagával vele együtt hatan; împreună cu alte cinci persoane; zu sechst/en. 1582: Jüta Keresztesy Andras hatod magawal, wizen lengyel királynak kúczis lowakat [Kv; Szám. 3/V. 9]. 1592: Molnar Mathe ... Hatod magawal adta bē Jobbagyul magatth Heorczech Georgynek [Dés; DLt 235]. 1596: Olah Janos kit megh fogtak hatodmagával [UstT II/2. B. 107 „Stephanus Olah az Amadefalui eztena(n) ualo pazor” vall.]. 1646: Glöngiösi Andras Iffiu Urunk szolgálja Farkas Ferencz Lovasz mester érkeztek hatod magokkal [Mv; MvLt AALl. 6]. 1653: Immár kettő a csauz velem, ez a kit előll találtam, Huszan csauz s a másik Bali csauz, a kivel hatodmagammal elindultam vala a szekér-táborról [ETA I, 131 NSz]. 1691: Az igen szoross causakban, az időnek szorongattatásához képest authorállya a sz: Partialis T: Esperest Uramat, hogy ötöd hatod magával hozzá nyulhasson és el igazithassa* [SzJk 245. — *Ti. (papi széken) a szóban forgó ügyet]. 1757: Német István Uram ... egy este Vini Lajos nevű Kávészhoz hatod magával el men-vén, hét pohár rósólísért nékie egy aranyat adott [Kv; Mk IX. Vall. 213]. 1773: A tolvaj katona hatodmagával Kolozsvárt vagyon kemény rab-ságban, a többi Borsán* [RettE 306. — *K]. 1791: Paszaportya nintsen, de erről azt vallyá hogy hatadmagával indulván meg, egy Levélben voltak Minyájon foglaltatva [Torda; DLt].

hatodnap hr-os alakban; cu sufix adverbial; mit Adverbialendung: ~ig hat napig; timp de șase zile; sechs Tage lang. 1585: Kouetkezik az mit az Apahiday Gatt es Basttiak Chinalasara költöttem ... Az Korczolias hatod Napig werte fel az Chowekeket Tizen Eggied Magatall [Kv; Szám. 3/XVIII]. 1587: Mikor az varmegie Jspany Cirkalny Jeottek vala, hogy az kenezeket heted magokkal megh eskwttettek, iartunk oda hatod Napig es keoltettwnk fl. 1 d. 25 [Kv; i.h. 3/-XXXII. 8]. 1591: mentem ... fejerwarra ... Jartunk oda hatod napigh [Kv; i.h. 5/X. 11]. 1799: (A bírónak) Kolosvárrá bé kellett menie az rabokkal hatad Napig [Torockó; TLev. 5] * ~pa a hatodik napon; in a șasea zi; am sechsten Tag. 1752: mintha ötöd vagy hatod nappal lett volna Haza jövése [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29] * ~ra a hatodik napra; pe a șasea zi; auf den sechsten Tag. 1580: Ell Mennenk* galaczy Thamas hazahoz vgyan galacson hittuk Nagd vdiaraba es Eleybe az Nagod paranchiolattia tartassa zerint hatott (!) Napra ok adni, Melyre Jlyen walazt teón hogy El mennywnk Jo Echyem ha hijwj (!) [Galac BN; WLt. — *Galaczy Josa és Nagy Boldisar Galaczy].

hatodrés 1. vminek egy hatoda; a șasea parte; Sechstel. 1568: wayda martho(n) Ilyen walast twn hogj Ew wotthe volna galtwl Eg' hatod rezt, mely rezt perlet volna Gal el az demien ffyaytwl [Abrudbánya; Törzs]. 1666: Mihalcz Mihaly Vramot czialk hatod resz illety [Altörja Hsz; Borb. I]. 1767: a' nyilak végiben és a'

kertek háta megett ... lévő Bongord és pusztá szőlő hatod része Toldalagie Aszszonyom Bongordja felől [Szava K; Lészai Lev. V. 27]. 1834: kéntelen vagyok magam is az Exps Urat ... Törvényesen réadmonéaltatnom, tessék a' Tutori esztendő k alatt részére adminisztrált jövedelemnek hatod részét ... meg fizetni [Dés; BetLt 5] | (A búzának) a' rostálás által lehetetlen hogy egy hatod része el apadt volna [Somb. II].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: egy hatod(nyi); o șesime; Sechstel. 1668: En Jenei Gaspar obligalom magamat, teljes eletemb(en) valo bor nem iszasagra excipialvan ilyen Casust, hogy harmad napi betegsegemb(en) a dolog ugy kivanvan hatod resz ejtelni bort szabad legyen nyavalyam terhenek könnyebbitesere meg Innom [Szjk 102]. XIX. sz. eleje: A Közép rétnék a külső végib(en) egy kis hatad rész Nyil [Mezőuraly MT; Berz. 4. 31. N. 40].

hatodszor a șasea oară; zum sechstenmal. 1574: hywanak Mynek Az wytezo Frathay Janos es Miklos, hogy Az Nehai megh holt frathay gergel wramtol maradt tehen barmot twlokot es egyeb tyno bynot meg oztanok kóztók Nyolcz rezre, ... elozor nyolcz boryus tehent valaztánk ... hatodszor walaztánk harmadfwre keleo Twlokot nyolchat [Frata K; SLt S. 13. — *Közbeeső sor-számneveket tartalmazó szövegrész mellőzésével]. 1597: feoztettem Boteotzer eo kegmeknek Ebedet ... feoztettem hatotzor az Vonas Igazito vraineknek [Kv; Szám. 7/XII. 5]. 1680: Harmad izben adgyák elő vérségeket az Ördög, és Stamp familiák, ... Hatodszor és utolszor az Zöld ágrolis praetendal Amer Kadar Istvanne Zöld N. Aszony [Kv; RDL I. 158]. 1798: Hatadszer vagyon egy sessio [Sóspatak MT; CU].

Ha. 1597: Boteotzeris .. Hatotzor [Kv; Szám. 7/XVI. 126 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1792: Hatodszor [Mv; Told. 67]. 1801: Hatadszar* [TL. — *Igy többször is]. 1812: Hatodszor [Völcs SzD; SLt LII. 9]. 1813: Másodszer ... Harmadszer ... Ötödszer Hatodszor [CsS]. 1814: Elődször ... Másodszer ... Harmadszer ... Ötödszer Hatodszor [Mv; MvLev.].

hatórai hatórás; de șase ore; sechstündig. 1854: Gróf Teleky Sámuel főkorlátnok ... kegyéből kinyerém, hogy a cancelláriai hat órai rendes szolgálatot kettőre apasztván, az egyetemben tudományokat hallgathassak [Újfr 156–7].

hatos I. mn 1. ~ arany arany pénzermefajta; un fel de monedă de aur; Sechser (Goldmünze). 1637: arania is vagjon ketteős hatos arania [Mv; MvLt 291. 90b]. 1655: Volt N 13. tizes arany ... egy hatos aranj ... 5 pogany Arany nyom Ar. 10 3/4 [Kv; RDL I. 29].

Huszár 89–90, 92–4 — Bethlen Gábor pénzérmeinek vizsgálata rendjén — valamivel előbből, mint az ide bedolgozott első adalék, csak tízes, ötös, négyes, hármas és kettős aranyérmét ír le. Úgy látszik, a hatos aranyat csak I. Rákóczi György uralko-

dása alatt kezdték verni; legalábbis első adalékunk jelentkezési kora erre utal. — Mivel Huszár a tárgyaló érmefajtáknak még egymáshoz viszonyított értékét sem jelzi, a szerk. érték-meghatározást nem adhat.

2. ~ kamatjával hatszázalékos kamattal; cu o dobindă de șase la sută; mit sechsprozentigem Zins. 1858: Ha fizetési ratakat pontosan meg nem tartanám az esetben a terminus után tíz napot elvárva, ha ez alatt is a rátát ki nem fizetném, a tulajdonos Grof Ur vagy örökösei jogosítva legyenek a terminus eltelte után fizetetlen lévő haszonbéri részleteket ... hatos kamatjával leg-rövidebb szoper útján felhajtani [Kendilőna SzD; TKhf 15].

II. fn 1. hatókrös iga; car cu șase boi; Sechsochsen-Joch. 1846: Én rendelést tettem hogy Budatelkéről a 18 órkörből 4 tulkokat ide hozanak a' héten, mivel itt a hegyekért hatosba kell járni [Csán TA; Born. F. Id].

2. hatszemélyes játzócsoport; un grup de joacă format din șase persoane; Gruppe von sechs Spielern. 1838–1842: Cice ... játéknem Erdélyben ... Hárman, ötön vagy haton szokták játszani; első esetben egy pár kiáll a térre, eleibe a harmadik, legény vagy lány, az úgynevezett málé, néhűt macska. Most a pár fönn kiállva «Cice legyen hírével» elvál egymástól, egy nagyocska kört futván viszont egyesülők; a málé vagy egyik vagy másik után köteles iramlani, s ha külön (és itt a bökkenő!) valamelyiket elcsipheti, az lesz a málé. Ötös- s hatosban is az a játékrend, csak itt két pár fut cicét, s egy és kettő a málé, s az utolsó esetben kettőjüknek kell a futók valamelyikét elfogni, ki aztán társával leend a málé [MNYTK 107. 15. — *Helyesebben félkört].

3. ? kelmefajta; un fel de material/de stofă; Art Textil/Stoff. 1688: Egy Végh savostol f — /04 1/2 Egy Végh Hatostol f — /04 1/2 [Mv; MvRK Vect. 17].

Szk: ~ keszhenő. 1630: Bolgár János. Hozot Teóreok orszagbol ... 5 végh fwre utoeő hatos kezeneot tt f — d 30 [Kv; Szám. 18b/IV. 33–4]. 1671: Czompo Christoph viszen Leng(yel) orszagha ... Hattos Kesz keneot huszon eőť v(e)g(e)t [Törzs].

4. ?' 1528–1529: In Bekes II quarum I hatoss nominatur cum suo kylew [Vh; MNY XXXI, 126 malomszám.].

◇ Sz. 1607: hatos mihalne [UszT 20/351]. 1744: ő Nsga Tisztartója Hatos Antoni Uram [Szentmargita SzD; Ks 17. LXXXIV. 27]. 1750/1797: Nemes Hatos alias Szathmári Jóseff [Kis-doba Sz; Borb. II].

hatóság autoritate; Behörde. 1850: (Az) ideiglenes törvény ép úgy kötelezi a papi hatóságokat és egyes papokat, mint akármely más hatóságot [Nagykapus K; Rak 6] | A' beadott panasz és látlelet megküldése mellett találtassék meg, a' helybéli Kat. Térparancsnokság, hogy ezen tény ki nyomozására Hatóságunk kebeléből kinevezett Tanácsos Ferenczi Jósef aa mellé egy szűkséges Cs. Királyi Katonai Egyént ki nevezni méltoz-

tasson. Décs Város Tanácsából Kiadta Veres Lajos mp h. fő Jegyző [Dés; DLt 1320]. 1866: ha a' mi Anya-Könyveink' rovatai nem foglalják is magokban, mind azokat, melyek a' tabori lelkészek Anya könyveik' számára előszabvák, a' katonaság körül tett lelkeszi szolgálatokat, azok szerént kell bétölteni és ... a' Katonai Hatóság-nak béküldeni [Gyalu K; RAK 113].

hatosztályú hat helyiségből álló; care are şase încăperi; aus sechs Räumen bestehend, sechs-räumig. 1851: A' Lóczi fogadó hat osztályu, rongyos zsendely, és dránica fedél alatt [Erdősztyörgy MT; EHA].

hatott került; ajuns; gelangt/raten. 1842: Visgátatik Tarcsafalvi Sylveszter Judithnak mint F. nőnek Martonosi Demeter János mint A. férj ellen — a Kereszturfi széki alpapi széken indított — lefolytatott és törvényes fel hívás útján ezen K. Tanácshoz hatott váloperes ügye [Kv; Borb. I].

hatókrös cu şase boi, care are şase boi; über sechs Ochsen verfügend, Sechsochsen-. Szék: ~ ember hat ökörrel rendelkező gazda. 1730: Szent Lászlón vagyon nyolcz ökrös Ember Nro 4 hat hat ökrös Ember Nr. 5. Négy ökrös Ember Nr 8 És így a nyolcz és hat hat ökrös Embereket magok erejeken computálván téssen Nro 9 [Szentlászó TA; JHBK XLIX/4].

hatókrű 1. hatókrös; cu şase boi, care are şase boi; Sechsochsen-. Szék: ~ ember hatókrös (hat ökörrel rendelkező) gazda. 1647: Szent Marton napba az Adót ki ki az eo erkeke szerent fizeti: vgy mint hat Bokrw Ember d. 70. vagy 75. Az kinek Bokre nincz d. 25 [Nagyteremi KK; BK 48. 16]. 1745: Peter Ferencz hat ökrű Jo maga biro ember [Atyha U; UszLt III. 35].

2. hatókrös, hat ökör vonta; cu şase boi, tras(ă) de şase boi; von sechs Ochsen gezogen. Szék: ~ szekér. 1650: Atta(m) az Nehmet kapitány szükségere, Hatt Eökrű szekerett [Kv; Szám. 26/VI. 387]. 1697: Azon szekerek mind legyenek hat hat ökrű jo ernyös szekerek, az mineműt hosszu utra szoktanak keszitteni [UszLt IX. 76. 27 gub.]. 1750: Aranjos Praediumhoz tartozo Tilalmas erdejében Szinte Setét estvének idején aggregálván, ottan épületnek valo fákat vágta, és azokat hat ökrű Szekérre fel rakván, más felé vinni Szándékoztál [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

hatóles I. mn 1. hat öl hosszúságú; lung de şase stinjeni; von sechs Klaftern (lang). 1732: egy hat ölös szakasz Szalma [Kóród KK; Ks 12. I]. 1757: az Nagj épületre valo Fák ket Tutajokban 9 id est kilentz kilencz ölösök voltanak az többi pediglen ött, hat ölösök voltanak [Toplica MT; Ks 69. 50. 44]. 1811: Az ház fárán (!) lévő hat ölös koszorúfák [Spring AP; KvAKT Mas hung. 6].

2. hat öl mély; adinc de şase stinjeni; sechs Klafter tief. 1846: ástunk egy hat ölös kutat [Havadtó MT; TSb 49].

II. fn hat ölnyi darab (föld); bucătă (de pămint) de şase stinjeni; Feldstück von sechs Klaftern. 1750: Törökbuza földnek az hat ölesse [Sinfa TA; EHA].

HN. 1780: Az hat ölösben [uo.; EHA]. 1807: Az hat öles (sz) [uo.; EHA].

hatölnyi hat öl hosszú; lung(ă) de şase stinjeni; sechs Klafter lang. 1759: A Leurgyison innen az Patak magát az hegy alá tsapván az utt beszakadozott, melly miatt az oldalt hosszsza hat ölnyre kell ásnunk és ág töltést tsinálnunk [Csákgörbő SzD; JHBK XI/8].

hátpersenye. E szk-ban; în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: *le van esve a Lje* a avea durere de spate; Hexenschuß haben. 1829: a' hat petsenyeje nem volt le esve, ha nem vala mely ütés által volt fájdolma [Dés; DLt 246].

A szerk. Dészről gyermek- és ifjúkorából a szk-ot *leesett a ~je* formában ismeri. — A Bolyai Jánosnál és a Ház-en való előfordulásra és a jel-re l. MNy VI, 48; e helyütt Bolyainak *hát-persenye lessakadás és hát-persenye ösrve szedés összetételére* is találhatni utalást; ezek az utalások azonban nem elég hitelesek ahhoz, hogy ilyen címszókat iktassunk be a Tárbá.

hátpénzes hat dénárt/pénzt erő, hat pénzbe kerülő; de şase dinari (care costă şase parale); sechs Gelder (wert/kostend). 1599: Volt ebben az codeoben beoween hat penzes boris [Kv; Szám. 8/XIII. 10 Szabó Anrás sp kezével]. 1627: Vizza Jeouet Korogi Zemmartono(n)* meg zalua(n) keölt el Vaczozara 12. ejtel bor hat penzes [Kv; i. h. 15b/IX. 192. *Kóródsztrmarton KK].

hátra 1. hátrafelé; înapoi, îndărăt; hinterwärts, nach hinten. 1732: Innét viszázá jöven hátra a gyümöltos kertig menyen a veteményes kert [Szászstjtkab SzD; TSb 51]. 1765: Varga György fel nem támadott eő kgylme* ellen, hanem az maga háza felé hátra mind egy 20, 22 lépésnre ment [Szépkényerűsztrmarton SzD; Eszt-Mk Vall. 12. — *Ti. a szb]. 1768: Mi bizonyoson ismertük azon Nagy Szürke Kántzát ... olljan Fortelljos vólt hogy midőn meg kutyalta magát az Ures Szekeret is nem elé hanem hátra tojta [Páké Hsz; SzentkGy]. 1771: csak láttom hogy az ökör le eset ... az tőke az Labára hengeredet az elso Lábaji elé felé ... az hatulsok hátra, es az ökör addig fel nem kelhetett mig Varga Jancsi az tőket az labarol el nem hengeritté [Mezőmadaras MT; BK]. 1822: A Szeredő Tartománnya kezdődik a' Szeredő pusztája környékin és menyen hátra a' Tálpataka faráig [Szacsva Hsz; HSzJP Fel Dobolyi Lovas katona Székel Lajos (22) vall.].

Szék: *elé s ~ a.* előre s hátra. 1736: Az két-felé-eresztős hintónak az fájának az dereka felül vasban volt foglalva, az kin az hintó fedelit elé s hátra bocsátották, s kivált tavasszal, mikor szép híves idő vólt, kétfelé eresztették, úgy ültek benne mintha fedele sem lett volna [MetTr 364. 1737: Egy földön álló paraszt Almáriumszka, melynek is vagjon két rekeszse, elé s hátra huzo-

gato deszkájával [Csákgorbó SzD; JHbK XXVI/13. 6]. — b. ide-oda. 1710.: Én, mint Noé részeg cápjá, ugrottam menten elé s hátra [BethlenÖné. 229]. 1851: Anyám megpendült, ... egész nap matyog elé 's hátra, tölti az időt a' gyermekekkel [Kv; Pk 7. Pákei Krisztina férjéhez].

2. hátul levő helyre; in dos; nach hinten. 1593: Rosnai Andras vallia ... menek hatra az Zeoch Pal vduarara [Kv; TjK V/1. 404]. 1623 k.: Azt is latta(m) hogj hatra az givmeolceos kertbe mentenek az katonak vtan [Mv; MvLt 290. 29a]. 1653: Voltanak Nyárádtónél ugyan valami nyomorult székelyek ... Utánok menének ugyan, de kevesen — el is érték őket. Erneyi Mósa Gergely beléjük is kapott ugyan, de amazok hátra válogatták a javát a legényeknek, és a prédát előll vitték* [ETA I, 70 NSz. *1602-beli eseményre von.].

Szk: oda ~. 1570: Kallany fabianne Orsolya ... valia az waras Zolgay ... kerdezny kezdyk ha latot egy leant otth valahwl ... Azwtan wgy Mongia nekyk hogy oda hatra Ment az chwrbé [Kv; TjK III/2. 88] * oda ~ költözik? a hátsóházba költözik. 1793: az Aszszony ó Nga tsak simbelt a' pipa füstért, 's azt mondotta, hogy nem szenvedheti, 's a' pádiumentumot mind el is pókdesik, jobb lesz költözzék oda hátra [Koronka MT; Told.].

3. hátul, távolabb levő helyen; in spate; hinten in einem entfernteren Ort. 1589: Azert akoron egez varosul vgh vegezenk az ado feleol hogj az kik az piac zelben lagnak es korcziomauul eltek tehat azok teobbet adgianak az teob hatra lako keossegnel [Szu; UstT].

Szk: ide ~ itt hátul. 1653: Ismét jöve mintegy tíz lovas, mely után a derék is eljőve. Mi is ismét elébb mozdulánk reájok, de a zászlókat helyben hagytuk ide hátra, mintha ott nagy sereg lett volna [ETA I, 63 NSz] * oda ~ ott hátul. 1577: az giorthianos Erdeieben oda hatra az bercz meghe ... az nagj vapabol zabadon hordottak fath az chykfalwyak [Jobbágyfa MT; EHA]. 1632: latuk, hogj neha estve kesőn egj oraighis mulatot oda hatra a kertben az Aszony de mi nem tuttuk kiuel volt [Mv; MvLt 290. 81a].

4. ide/imide ~ lennebb (az iratban); mai jos; weiter unten. 1576: En Melyth Anna hattam Baryai Annok zeoksegere ... zegyn melytth gleorgyne marhayabeol (!). Akyt Jmyde hatra fel Irtwk ezt hattam azon keoweol [Szamosfva K; JHb XVIII/7. 13]. 1589: Penzen vottem arpat, melliet a' penznek exitussaba ide hatra ioban megh specificalok Cub. 35 [Kv; Szám. 4/XI. 5]. 1597: Attam az Godo czigannak ... f l ... Ezt ide hatra kellet volna irni, de it sem derogal [Kv; i.h. 7/XII. 36].

5. hátra van, hátralétkban van; a fi in restantä; ausstehen, im Rückstand sein. 1664: Az páternek is fizetése hátra | Az debreczeniektől rendelt ú nagysága háromezer forintot ide ... Még kétezer forint volt hátra benne [TML III, 161 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1778: Az Udvar adossa maradván az Béreseknék Négy Zekével, s negj harisnyával, s ki kelletik fizetni az irt gjapjából,

s az öregnek is hátra az gúnyája [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13].

6. (nem elé, hanem) ~ megy át (nem előre,) visszafelé megy; a merge inapoi; zurück/rückwärts gehen. 1775: Daniel Mihály ... ugyan főember-számba vagy on de csekély facultasú ember, most regius perceptor, házasságával is nem elé, hanem hátrament, vévén el a Keczei János leányát, aki se nem szép, se nem jó, se nem qualificata [RettE 345].

◇ Szk: nem lévén/volt egyéb ~ nincs/nem volt más mit tenni, nincs/nem volt egyéb teendő/tennivaló; nu este/era altceva de făcut; es ist/war nichts anderes zu tun. 1787: Utollyára nem lévén egyéb hátra hanem csak a Néhai Csizsár György eő Kegyelme holta után találatott Litterale Instrumentumok registraltassanak [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. 16–7]. 1793/1794: nem lévén egyéb hátra, hanem hogy a MBagoi Köz földék három egyenlő Táblákra fel méretessenek [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 11b]. 1843: (Az) Inventarium-ba foglalt Jokba meg is osztóztván, nem volt egyéb hátra; mint csakis az: hogy mind az Exponens, mind asz(sz)onyságod az osztályos határozatnak tégyenek eleget [T; Tolvaly lev.] * nincs egyéb ~ nincs egyéb teendő/tennivaló, nincs más mit tenni; nu mai este nimic de făcut; es ist nichts übrig/andere zu tun. 1787: egyeb nints hátra tsak hogy az jőjjen, minden utat el jártam [Kackó SzD; Kp 27 Újfalvi Sámuel Máthéné Újfalvi Krisztinához]. 1796: a' Fell Peres ... hitelesen bizonyította aztis, hogy ezen kért Levélnék originalissa, az All Peres Báro Urnál légyen; azért nincs egyéb hátra, hogy annak elő adására Törvényeseniss reá szorittasson [Mv; TLev. 5/16 Transm. 79 tábl.].

hátraáll 1. hátrább/félreáll; a sta mai inapoi; sich zurück/abseits stellen. 1598: az tehenes ember az Istenert kerte, hogy hadgiak el uinnie minth w marhaiat de wk hatra nem allottak hanem egyzersmind ketten hozaiia vagnak [Alparét SzD; Ks]. 1606: Hallotta mikor osuat Janos azt mo(n)-dotta Jmreh Lúkcaczenak, Allj hatra Lonchos beste mert altal wtlek az zabliahal [Kiskede U; UstT 20/204 Joannes Zel de Kis Kede Sernitor Georgy Janosi vall.]. 1756: kezdetek edgyütt tépelődni ... jelen volt ugjan az Inctusis, de eő hátra állott, nem tépelődött [H; Ks 62/4].

2. át eláll vmitől; a renunța la ceva; von etw. abstehen. 1573: Merigoy Tott Janos ... Byzonyos okokbul Ada My eleottewnk, eoreok Jobbagwyl Magatt ... vitezleo Hozzwetelki ferencznek, Eztys fel wewe(n) Magara, hogy ha ebben hatra Allana es az ew zerireol el Menne, Tahatt ewtett Az Megh Mondott Hozzwetelki Ferencz Megh foghassa [M.fráta K; SLt J. 4]. 1578: Az waras keonywebe penig a mit be Irat eo kegmek abba hatra ne(m) zokot allany [Kv; TanJk V/3. 163a].

3. megtagad; a refuza; versagen/weigern. 1764: bizonyos lehet külömben Bátyám Uram benne, hogy ha egyebb parantsolatyait meg nem fogadná

is, de ha embertelenségre biztattya, abba hátra nem áll [Középlak K; BfR].

4. ? mellőz vmit; a neglija, a lása la o parte; unter/außer acht lassen. 1699: Nem mérem magamnak azt igirni hogj Nagdhoz melto dolgokrol irhassok ..., hanem köteles affectusomnak annál nagjeb confidentiajat és ebb(en) candorat (!) men-nél kisseb dolgok(na)k meg irásába(n) is ne(m) állak hátra [TL. Fogarasi Sámuel Franekerából gr. Teleki Pálhoz].

hátraállítás kb. helybenállítás, veszteglés; statul pe loc; Stillstehen. 1756 k.: Minden Bányász Gazdának a' mivesse arra rendeltetett napnak idején tartozzék a' Bányára, vagy 'a dologra ki menni ... hogyha valamely mives igaz ók nélkül egész héten által a' dologra ki nem menne, ki miat 'a több mivesekis hátra állással töltenék idejeiket, tehát az olyan mivist a' Gazdája a hol kaphattja szabadoson meg fogathassa, és első szék napján finalis Törvénye légyen [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

hátraálló I. mn 1. hátrafelé álló; intors indrät; nach hinten stehend. 1742: Negyedfüre menő három Tulyok edgjik közzülök barna szőrű hátra allo hegyes szarvu, a mas ketto sötét kék, egéses fel álló szarvuak [Kisborszó SzD; TL 42].

2. hátráltató; care împiedică/stînjeneste; hindernd. 1791: (A grófné) soha sem volt idegen az osztálytól, soha abban hátra álló nem volt, inkább akarta mindenkör az Atyafiságos osztályt, mint azt, a' mely az unalmas és költséges Törvény uttyán mennyen véghez [Kv; JHb XLIV/4].

3. hátramaradó, vmit elmulasztó; negligens, care neglijează ceva; versäumend. 1733: ha Isten bennünket éltet talám az jövő esztendőbeli szüreten idejéb(en) (!) fog kglđ fel Serkenni s énis magam kötöllességem tetelib(en) hátra álló az hugam Aszszonj kedveskedésiért nem léznek [Borosbocsárd AF; Borb. II].

4. vmitől elálló/vonakodó; care renunță/se eschivează să facă ceva; abstehehend/zögernd. 1807: esztendő alatt a 860 ~ nyoltzszáz hatvan Rforintokat le fizettyük és ha ... Ebbe hátra állók és morosusok lennénk tehát akkor ... eztet exequaltathassa, ki rekesztésével minden törvényes menedékek(ne)k [Kv; Somb. II]. 1808: kezességet valolának költsónsón egy másra, hogy ha egyik vagy másik hátra álló lenne a' munka szorgalmatos folytatásáb(an) 's végbe vitelib(en), a' többi tartozzék azt ... rá szoritani a' munkára [Kakasd MT; DLev. 4. XLI].

II. fn vmit hátráltató személy; persoana care împiedică/stînjeneste ceva; Behinderer. 1795: elsőben is a Nságod uj Malma oculaltassék ... eő Nsága semmínek hátra állója nem lézen [Ádamos KK; JHb XIX/49].

hátrább, hátrébb 1. vmivel távolabb hátul; cu ceva mai înapoi; etwas weiter hinten. 1585: Dely Miklos Karansebessy ... fassus est ... Georeogh

Pal es Georeogh Miklos eleol Mennek vala, My hatrab voltunk [Kv; Tjk IV/1. 527]. 1609: En hatrab maradék azkor [Dés; DLT 311]. 1641: az széke zokmanios hatrab vot ugj mint Konaczi Miklos [Kentelke SzD; BfR Szekelej Geörgj (34) jb vall.]. 1730: egy kevesse hátráb maradt volt az ekétül [F.volál Hsz; HSzjP]. 1779: hátrébb meg tanálták a tarka ruhát [Uzon Hsz; HSzjP Franciscus Bot (32) jb vall.]. 1800: égj Sereg Szász jővén le az Oiszag után kiáltoni kezdék a hátréb marattakat [O.solyos KK; Ks 67. 47. 27].

Szk: ~ rajta arrább. 1673: Az hámor ház ezen házban vagyon vas verő százötvenkét font, vasbúl való ... az verő nyele fából való mellyen két lánczos karika, az véginnis vas karika és szegh, hátrább rajta egy sorok karika [Cszs; CsVh 42].

2. inkább hátra(felé); mai inapoi; mehr nach hinten. 1572: walkay Myklos, Monda My nekunk Allyatok hatrab fyaym, Senky Semmyth Ne Judchon [Jákótelke K; KP]. 1584: Clara Herczegh Caspar vram felesége vallia ... Ez Zozatomra hatrab Alla [Kv; Tjk IV/1. 243].

3. ide ~ a. lennebb, alább; mai jos; weiter unten. 1634: az mi ferfi es Aszonyember változotok (!) voltanak azokatis diuisor vram meg becswlwen, penzbeli részt itiltek cziak az aruaknak, meljreol ide hatreb leszen igazitas [Kv; RDL I. 105]. 1794: parantsoltatik ... Hogy a' meg keresz-teltettek(ne)k, Őszve Eskettek(ne)k és el temettet-tek(ne)k száma az előnkbe adattatott Norma szerint készen legyen. A' melly norma v. Tabella ide hátrább az utolsó Paginán le vagyon írva [M.bikal K; RAK 8]. — b. kb. mostantól; de acum înainte; von nun an. 1780: a' ki harmincz Vasat fog fel a' verőben, olyan Verőre, millyenre, ide hátrébb fel-fogni szabad lézen, azon harmincz vasra fogjon három Ágas vasat [Toročkó; TLev. 5a].

4. ~ való unoka távolabbi unokatestvér; verișoară mai îndepărtată; entferntere Kusine. 1632: az Pattantius Lazlone edes Annia es Farkas Gaspar-nak az szűle Annia egjek voltak, de Korlat Janosne egy izzell hatrab való vnokája az Pattantius Lazlone Annianak [Vajdasztiván MT/Mv; MvLt 290. 108b].

5. később, utóbb; mai tirziu, apoi; später. 1700: ez Hazában lévő Militiaja Melgs G(ene)ralis Rabutin Urammal eő Kglmével valo meg egjezésünkűből Qvartélyából mezőre fog ki szállani Regimentenként ki előbb, ki hátrább [UszLt IX. 77. 9 gub.].

Szk: előbb vagy ~ előbb-utóbb. 1813: Az azon Bornyunak Husából evett Ebek előbb vagy Hatrébb meg dühödésnek lévén ki téve [Dés; DLT 329] * ide ~ a. ezután, később. 1755: néked Danila ide hátrébb tsak meg ne artana ez a sokféle emberrel való társalkodás [K; Told. 3a]. 1759: ha Szintén ide hátrább történnék is hogy Teleki Sándor Battyám vram Sine Semine utrius qu(e) sexus decedálna is, az ő Kegyelme Jússán se praetendalok 's nem törvénykezem [Moha NK; TSb 2]. 1802: ide hatrébb ha a' fákban hijjanosság találma lenni, a' mostani számadok fognak irantak kérdőre vonatni [Toročkó; TLev. 5]. 1833: Nemes Szabo Sándorn Pétki Kata Aszszony ... azt felelé — Most nincé

modom meg vásárolni a János Báty földjét — idehátrább né legyen késő [Sinfva TA; Borb. I]. — b. előbb-utóbb. 1776: Azt tudom bizonyosan, s. szavaiból tapasztaltam M Groff Lázárnak, hogy soha ambár sok Viszontagságok között forgottis, M Groff Kornis Anna Kis Aszszony ő Ngáról elméjét le nem vette hogy ide hatrább magának házas tarsul el venni [Mv; GyL. Mart. Kamentzki (38) vall.]. 1788: ide hátrébb levelet tanalnak Fülep Mihály Uramek [Aranyosrákos TA; Borb.] * *ide ~ is* ezután/a továbbiakban is. 1829: tám ember olyan nagy nyomorúságban nem küszködik mint én — tsuda hogy még élek az Isten kegyelmezett még eddig elé s ide hátrábbis bízom az én Istenemben 's nem hágy el [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154 Zabólai Pál Kőkösi Dobolyi Sigmondhoz] * *se előbb, se ~*. 1809: Az Erdeli Regimentek ki potlására szoros kötelességé tétetik Kegyelmednek, hogy . leg otton ki menvén maga járásában, minden Falukban keresse fel az Bitangokot, vadorokot, Libertinusokot, és az oljan Colonusok fiait az kiknek egynél több vagyon (igy l) ... azokat Kegyelmed ... ügyekezék ki állítani az fogás se előb se hátreb ne essek Pénteken estvénel Szombatrá viradolag [UzslT ComGub. 1704 a sub. Usz-hez].

6. későbbre; pentru mai tirziu; für später. 1759: a sertésekből ... azok közül melyek még jól meg nem kővéredtenek hatréb hadtam [Déva; Ks 94. 24. 2].

7. *másndl ~ marad dtv* vki mögött el/lemarad; a rá-mine in urma culva; hinter jm zurückbleiben. 1607: hallotam hogi Daud Janos Sok zyksegeben zallota meg hatos Ersebetett hallotam hogi zepen Jutete mynt Atyafiat hogi Eys (l) * viselien gondott Ejetjre ne maragio(n) masnal hatreb [UzslT 20/356 „mar-kos Janosne fatfaluj” magdolna” vall. — *Boys (olv.: ő is) h. *Olv.: fiátfalvi]. 1679/1681: Az arást el vezetettvén mindjart a mag(na)k való buzát csépeltesse ejjel nappal, hogi a vetessel masoknal hatrabbe ne maradgyon eő kglme” [Vh; VhU 670. — *Az ub.].

8. tovább; mai departe; weiter, länger. Szkl: ~ *marad* tovább marad életben. 1646: Hogy azert mind azok az alkalmatlansagok el tavoztattassanak az menyben lehet, es hogy az kik keozüllünk hatreb maradnak, keuesebb vezekedessel egy mas keozt el igazodhassanak, en az Istenertis azon kerem kegetek, hogy most ep es egesseges állapottiban tegyen oly io rendelest es igazitast keoztünk, hogy ha Isten bennunket hatreb maraszt, lehessünk mys háládok kegtékhez s mondhasunk Iotis ketek utan [Bádok K; JHb III/72 Kézdi-polyáni Veres István atyjához]. 1770: ő meghala szegény, a felesége hátrébb marada [RettE 237] * *isten életét ~ halasztja vkinek* isten tovább éltet vkit. 1715/1761: ha az Isteni Tanás ugj végezte, hogy ő* is meg halyan, az édes Feleségemnek Isten életét hátrébb halasztja, ezen rendelésem szerint maradhasan a’ Jóságban [Nsz; Berz. 17a. — *A gyermek] * *isten ~ maraszt vkit* 'ua.' 1646: ha Isten bennunket hatreb maraszt, lehessünk mys

háládok kegtékhez [Bádok K; JHb III/72. — A teljesebb szö. előbb].

Ha. 1746: hatrébb [Brád H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1796: hátrább [Maroskoppánd AF; DobLev. 760. 3]. 1759: hátréb [Déva; Ks 94. 24. 2]. 1788: hátrébb [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1806: hátrébb [Ádamos KK; Pk 5]. 1808: hátrább [Kv; ACLev.].

hátrábbhaeska hátrácskább, egy kissé/vmivel hátrább; cu puțin/ceva mai îndărăt; etwas mehr hinterwärts/weiter hinten. 1813: Hátrébbotska az Erdő bütüjibe foglalt Keresztési István is mint egy 16 vékásnyi helyet [Koronka MT; Told. 22].

hátrább-hátrább egyre hátrább, egyre inkább hátrafelé; din ce în ce mai îndărăt/înapoi; immer mehr hinterwärts. Szkl: ~ *dll* hátrál; a se retrage, a se da înapoi; rückwärts gehen, zurückweichen. 1644: (A jobbágy) mindjart Neki fordula Szeóczi Marton Uramnak, verni kezdte hozza, Marton Uram hatrab hatrab alatt eleotte [Mv; MvL 291. 418b] * ~ *megy* 'ua.; idem.' 1591: Kopaz Andrasne Magdala azzoni ... vallia, Latam hogi Haczkoi Thamashez hatonnis vernek vala, es az legini hatrab hatrab megien vala eleotteok, es fel vezi vala az wtest [Kv; Tjk V/1. 90].

hátradőjt hátára (le)fektet; a culca pe spate; auf den Rücken (hin)legen. 1613: Mikor az kertben glomlalnek oda iöve, hirtelen hatra dőjte, es be duga az szamat hogi ne kialczak, el czaa raitam, az utan oztan ugi elt mint zinte zerette, es mikor latta hogi zülmi akarok el külde az iobagialhoz Sar varra, es ott löt az giermek [KJ].

hátradől hátrafelé ledől; a se răsturna pe spate; rücklings niederstürzen/fallen. 1570: Anna Mezey Janosne ... azt valya hogy eotet kwite volt Be az Thoromba Barbel Janos az leanhoz ..., De eoneky egebet nem Mondot, hane(m) hogi Ment volt Zeoch Demeterhez az Mayorba, es egy Nyalab zalmat kert Teole ..., Az keozbe Zeoch Demeter az vallat tapasztotta volna, es ew az zalmara hatra deolt volna, De eoneky semmyt Nem mywelt Zeoch Demeter [Kv; Tjk III/2. 87].

hátraenged abbahagy; a înceta; unterlassen, einstellen. Szkl: ~ *i az akciót* abbahagyja a pert; a înceta un proces; den Prozeß einstellen. 1610: Valanok baratim ott, kik teórekednek vala be(n)e hogj hatra engedne(m) az actiot [UzslT 32b].

hátraesik 1. hanyatt esik; a cădea pe spate; rücklings fallen. 1568: Ambrosius zakal iur(atus) fassus e(st), Latam hogy Nyro Kalman hozza kapa Kakas Andrashoz, es Kakas Andras hatra esek [Kv; Tjk III/1. 240c]. 1592: Borbeli Mihali vallia ... latam hogi az villat hozza huza Tamashoz Nyreo Istuan de meg nem wte: ... Tamasis zabliat ranta, es Jstuanhoz chapa, Nyreo Istuan meg akada, es hatra esek [Kv; Tjk V/1. 260]. 1764:

Imre György már előre lest álván, úgy ütette főben, hogy azonnal hátra esett [Torda; TjKt V. 226].

2. hátrahull/omlik; a cădea pe spate; nach hinten fallen. 1636: fel ugtek Kovacz Palne Incze Miklos mellől utanna futamodek Incze Miklos az Aszonnak s arczul czapa az Aszont, hatraesik az kontya az Niakaba(n) az Aszonnak [Mv; MvLt 291. 74a].

hátrafelé 1. hátul fekvő helyre; într-un loc din spate, in spate; hinten liegend, hinterwärts. 1785: mikor Istvan Mate a vőjének Csűrt építe enis ott voltam, a Csűrt pedig a Joszágra hatra felé akarok építeni, de azt mondá István Mate hogy oda ne építsük s osztán úgy hozok oda a hol most van [Albis Hsz; MvLev. Hsz-i anyag 3].

2. visszafelé, hátra; indărăt, înapoi; zurück, rückwärts. 1765: Varga György hátra felé kezdé menni [Szépkényerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 13]. 1795: Bartos László Uram leg elől lévén a mint hadarozott Kováts Jantsi hátra felé ... nem tudom történetből, vagy szán szándékból vágta meg [Karatna Hsz; HSzJP Milinte József (20) vall.].

Szk: ~ álló hátrahajló. 1809: sugár hegy hátrafelé álló szarvu daru szörű* [DLt 275 nyomt. kl. — *Ti. ökör] * ~ hajlott. 1765: Egy más nagy Barna fennálló és hátra felé hajlott szarvu, es kesely hasu Tehén ... Más fen álló szarvu Tehén [Szászsztyakab SzD; Told. 8] * ~ hőköllet farattat. 1775: az ember edgyik ökrét ki fogván a Járombol kezdette hőkölletni hátra fele [Udvarfva; Told. 44/50].

hátrafésűl a pieptăna spre spate; zurück/nach hinten kämmen. 1823–1830: A deákoknak hajviselete sokféle volt, mert gyermekkoromban a fő közepét mind megnyírták törpén, elől hagytak hosszan, hátul is igen, és azután az első a nyírt hajon keresztül hátrafésülték az hátulsoéhoz, s az első az hátulsoával összeért, ott horgas fésűvel összefoglalták [FogE 107–8].

hátrafésült pieptănat spre spate; zurück/nach hinten gekämmt. 1823–1830: az elülről hátra fésült haj gyakran kibújt és széjjelment [FogE 108. A teljesebb szöveg. *hátrafésül* al.].

hátrafog 1. hátul/háta mögött összefog; a prin-de la spate; auf dem Rücken zusammenfassen. 1823: Csernátóni Samuel Uram réa vett a rosra ..., akkor a Mikor tsak egyedül voltam itthon, egyszer a csűr végibe, az honnan bé vitt a Házba, le tett a Ládára, kezeitet hátra fogván úgy elkínzott, hogy egészen vérbe kúpult[Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez].

2. hátrafelé indul/tér; a porni/a se întoarce înapoi; rückwärts gehen. 1793: a' mint le ment a' gráditson, hátra foga a' Sáros köz felé ki járo nagy kapu felé [Koronka MT; Told.].

3. dtv vmit figyelmen kívül hagy, vmitől eltekint; a ignora, a nu ține seama de ceva; außer acht lassen, von etw. absehen. 1568: Biro vira(m)

es kyal bíro vram, Meg erthue(n) az keth fel közöt, az feleletet es az bizonsagot az menebol az kötél dolgat nezy, iol lehet, az tiztesseg dolganak es a kötél meg zegasnek dolganak egwth kellet volna, Jarny, de myert hogy eotues orban o maga, a kerdoth hatra foguan Jgy alkut volt meg az aly p(er)esel eotues gergelel ez okaert my es anny rezebe(n) mennyebe az tiztesseg dolgat nezy my es hatra foguan chyak az kötél dolgaba lattunk toruent [Kv; TjK III/1. 178].

4. dtv elhagy, rég eltávoztat; a renunța la; beiseite/unterlassen. 1560: kezwnkbe bochyaták, Az minemw per patfiar thamadotth volt, Ez el múlt Napokban, az kiraly eő felsege tablaian, valaminemw Magiar Regeni határba keöz feőldeön, az maros vizenn, vyonnan valo Malom chynálás felől ... az malom felől valo perpatfiarokot mindenesteöl fogua hatra ffogúann Illyen egienessegre es bekessegre ieóttene [Mv; JHbK XII. 7].

hátrafordul hátrafelé fordul; a se întoarce înapoi; sich umdrehen. 1573: Somogy Leorinch es feyerwary Mate azt valliak hogy Mond veres peter ... ahlw vagion egyk az chigan bestie kwrna fiajknak, Azt Mondwan hattra fordwl es vgian rea Mwtat kezel Syweges gergelre [Kv; TjK III/3. 150]. 1584: Kadas Balintne Catalin vallia, Egy leaniomat kwldem a' Zamosra es az Sos Ianosnewal Zembe találkozik, az en leaniom hatra fordul Nezy volt, Ez sosneis meg fordul, Es mond Mith Néz Roz kwrwachka [Kv; TjK IV/1. 247]. 1653: Básta ... felállott*, jobb kézre a szekeriben hátra fordulván és ujjával fenyegetvén mond: „Meglássátok azt, hogy jótétemért megtréfálátok ...” [ETA I, 59 NSz. — *1600. évre von. feljegyzés].

hátrafutamik hátrafelé iramlík/iramodik; a da fuga înapoi; zurückrennen/laufen. 1573: Eo nem latta Mint leot chyak az sayra (!)* keolt fely es fwtamat hatra vdvarara [Kv; TjK III/3. 86. — *Olv.: zajra]. 1582: hattra fwtamam hat az zal-maba wly hegedws Mihalne [Kv; TjK IV/1. 59f].

hátrafüggő hátrafelé lecsüngő; care atîrnă la spate; nach hinten hin/herunterhängend. 1736: A fő leányoknak az fejin nyak szirtin feljűl, az tetejeken kevésse alól, hat csontból szőrrel erőscn megkötött korona forma jó féle gyönggyel megrakott vagy klárisál az kitől mint tölt ki, magas csúpos hátra függő koronájok volt [MetTr 341].

hátrahagy 1. vkit vhol ott hagy; a lăsa pe cineva undeva; zurücklassen. 1618: Gáspár János urammal csak elálmélkodánk, hogy minket hátrahagyott [BTN 84]. 1653: Kékedi Sigmond csak itt dobbana egy este*... ugyan a magam lovait s szolgámat adám alája Kolosvárig — mert csak egyedül vala, az inasát hátra hagyta vala az útban — mivel igen sietett [ETA I, 143 NSz. — *1630-ban]. 1738: az Inc. Koharianum Regiment Fő Strasamestere ... egj Hobisiczki nevű

betsületes Laidinantott, és egy kaplárt hátra hagjott [Albis Hsz; Ks 99].

2. maga mögött hagy; a lása in urmă, a depăși; hinter sich lassen. 1629: sok volt az szekér, és nem uettük eszünkben hogy eő hatul el maradot s ki ereztet. Holot annak eleőtte megh az lovas szekerekbenis hatra hagjot egjnehanjat [Mv; MvLt 290. 149a].

3. cserbenhagy; a părăsi, a lăsa baltă; im Stich lassen. 1690: öszve allot volt en velem azal hogy együt szancsunk ugarlast. engemet hatra hagyvan mashoz szimboralt [Cofva Hsz; HSzJP].

4. kihagy vkit vmiből; a lăsa pe cineva afară din ceva; jd aus einer Sache auslassen. 1675: Az jobbagiokot annak rendi, s modgia szerent szolgáltatassad, senkitis adományert, baratsagert, felelemert, vagi egyeb akarmi tekintetre nezve, az dologbol hatra ne hagy, hanem mindeneket egy arant szolgáltatass [Borb. I Petki János ut. csficsicsai jb-bírájához].

5. semmibe vesz vkit/vmit; a nu ține seama de cineva/ceva, a desconsidera pe cineva, a nesocoti ceva; jd/eine Sache außer acht lassen, für nichts achten. 1570: Borbely Janosne ... valya, hogy Mykor egy Nap haza Ment volna Talalta hazanal Alcz Gasparnet, Es azt Mongia volt az vranak, Am Mogioro Esthwan 13 ftra Engede Az Adossagot, Az vrah azt Monta, hagi zabad legy vagy ach valamyt neky vagy ne(m), Mert Thérwenelkwl Engette ely az zeolet Tegyed kellet volna zawatosul allatny, Mert teoled veotte ha hatra hagiót az eo gongya valamyt chelekeztek zabadok legetek vele (igy!) [Kv; TjK III/2. 174]. 1584: az Elebely vegezese leuél hatra nem hagua(n) Seott mynd(en) zikellebe helyen maragion [M.fráta K; SLt T. 18]. 1590: Mihalj Kouach fel Alla falu kepebe(n), Az fogott Birakba(n) sikeytis^a vaghasitis^b eggiet eggiet ki yltete, ott Azt monda hogy te az zekre ne(m) mehettel volna panazlany, merth ennek ez ket falúnak vegezese vagio(n) hogy az Birak az hat eskettek előtt legie(n) teorwenj Effeli dologba(n) Miert hogy ezt hatra hattad meltatla(n) panazon vagj [UszT. — *Sükő U. *Vágás U]. 1600: Miert azert a wegezest hatra hattak, ha teorweny azt mo(n)dom hogy mi(n)den keresetektől el estek, a keőtele(n)is megh wadnak [i.h. 15/54].

6. figyelmen kívül hagy; a neglija/ignora; außer acht lassen. 1577: Meg ertettek eo kegmek egez varassul az Mezaros vrain keonyeorgesseket ... leot az engedele(m) es az terhnek Zalytassa is ily okkal, hogy ez vtan semmy modon altal ne meryek hagny az varas wegezest Mert ha ez vtan valamibe effele dologba(n) meg esnek, eo kegmek minde(n) irlgalmassaguelkwl, es minde(n) keonyeorgest hatra hagywa(n) az lewelnék Continentiaia zereant bwnetyk meg eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 150b]. 1590: ha mith mostani Első p(ro)positionban feledékenységéből hatra hadtam vagy Elő szamlalni nem tudtam volna, zabad legien en nekem mind Responsiomban s mind Replicatiomban megh mondanom es elő szamlalom [UszT]. 1629: Susa Azonj Szathmarj, nem gondolua(n) megh az Istennek teorueniet, és az emberi társaságba(n) valo

szep keresztényi rend tartast hatra hagywan, egy massal paraznalkodtanak [Kv; TjK VII/3. 139]. 1676/1687: Ha ki hatra hagiwa(n) I(ste)nnel tött fogadását hite ellen szolgálattja mellől el szöknek, az ollyaten kézben akadván, az Nemzetek törvénye szerint megh lövöldöztessek [Vh; VhU 663].

7. elhalaszt; a amîna; aufschieben. 1590: meg Ertettem annak wtanna e magatol Palaticz wramtól, hogj ha meg talaltad volna felölle hatra hatta volna dologmatt koniorgesedreis de hizem hogj ez al peres Jncab akart ez fizetesbe Eytény, miert hogj Gondomatt nem wiselte [UszT]. 1604: hitam volt az Circalas rendibe eleo az vicé kraly biro vrain eleybe Az Incamattust Almason letwkben, de akkor teorekedesre hattuk volt az dologot hatra [i.h. 18/3]. 1625: szekely Janosne es Lorinczy Istuan engemet küldenék Kertez Janoshoz hogy az minemw perik volt hadna hatra es még alkoznak velle [i.h. 90b].

8. átv félretesz; a pune la o parte; beiseite/zur Seite legen. 1569: My wgy Mynt Byrak Jlyen Modon Jgyenesyterk el kewztek Mynd ket ffe akaratyabol es Mindent hatra hagywan Jgy Bekelenek Meg Egymassal* [Diós K; JHbK XLIV/13. — *Köv. a részletezés]. 1577: Akarwan mind az altal eo kegmek egez varassul az Teorwennek Swllyossagat Engedelemmel es Irgalmassaggal meg eolgyteny (!), Az hwtezust es Teorweny zere(n)t valo bwntetest eo kegmek hatra hagywa(n) ... az Neg' czeh Mestert Niolczwa(n) forinttal bwnetetyk egyenleo keppen meg [Kv; TanJk V/3. 146a]. 1627: mellj gjumölcz kertet ... el is njert Uolt törvenj szerent ... Mellj Causat Beke Martha nem acceptalvan appellalt az Szekel terminusra nyilvabb(an) valo megh latas(na)k okaert, de az törvent hatra hagywan sok Uraim(na)k törekedesekre menenek az bekességre mi előttünk [Asz; Borb. I]. 1656: Jol lehet ennek előttéis Irtatom volt dispositiot, keves jovaim, es Joszagoczkam felöl de azt most hatra hagywan, nem akarom imar hogi azokban semmi fen es erejeben meg maradgion [Mezőmadaras MT; Berz. 13 II/7].

9. említés nélkül hagy; a nu aminti, a trece (ceva) sub tăcere; unerwähnt lassen. 1653: Ezeket a városunkra és magunkra néző dolgokat nem akarván hátra hagyni, imé írtam ugyan meg benne nagy részt, de számtalan sok volna [ETA I, 73 NSz].

10. abba/félbehagy; a întrerupe/opri; mit etw. aufhören, unterlassen. 1653: Ezt a Bástá tanácsát a vajda megfogadta, és a harczot hátra hagyta, ... elment a havasokon Rudolphus császárhoz Németországba* [i.h. 57. — *1600. évre von. feljegyzés].

11. maga után (örökül) hagy; a lăsa moștenire; hinterlassen. 1826: (Az alperes) szinlelt okaival a' Keresetett hátráttatván ..., mint akinek nem fáj úgy hadgya hátra élete fogytával a' Joszágot — mint a' sejem eresztő Bogarak a Consummált Eperfát [Ne; DobLev. V/114. 7b]. 1863: fiam Szentes Károly azon véleményben, hogy én mint öregsegre hajlott anya tán előtte fogok elhalni, s így ő a közünk létre jött mutua fassionál fogva az én vagyó-

nomat is öröklendi, ... egy codicillust hagyott hátra, melyben nem csak kötelességi részemét megsértette, hanem saját összes vagyonomról is végrendekezett [Kv; Végr.].

◇ Szk: *hátra nem hagyván, hogy* ... nem felede, hogy . . . ; neuitind că . . . ; nicht vergessen, daß . . . 1602: Eztis hatra Nem hagyuan hogy Minden haborghatok ellen, tartozzek Vayda Istua(n) vagy az eo maradekya, az Iezsuíta Patereket megh oltalmazni [Kv; RLt O. 5]. 1794: Azt is hátra nem hagyván, minthogy Kozma István maga részire mindennemű épületeit új fundamentumra vette, az Kozma Jánosné épületi pedig már megkorultanak, valamint egyenlő erővel és költéssel állították a Kozma Istvánét, úgy az Kozma Jánosnéét is felállítsák és reparályák egyenlő költéssel, végeztetett [Jenőfia Cs; RSzF 240]. 1837: A további meglátásunk halasztatott a jövő tavaszra. Azt is hátra nem hagyván, hogy a tilalmas Bükkben, akik holmit megasztaltak, a marad a falunak, mégis a megasztalt fákat tartoznak megfizetni a constitutio tartása szérént [uo.; i.h. 120].

hátrahagyatík elhagyatík; a fi remis; erlassen werden. 1775: Térékediek eo K. bíro vram eo N.(n)al hogi Az Mostany zwk Ideoben eo N. Az my keonnebsegele lehet Az arossagal, Az leh Tetel dolgaban ha az vas hatra hagiatiúkes, Akar chyak az egeb Marhanak leh Tetelet engedie meg az aro-szagnak [Kv; TanJk V/3. 125a].

hátrahagyhat 1. figyelmen kívül hagyhat; a putea neglija/ignora; außer acht lassen können. 1572: az polgar vram erre keotelessek legeniek, hogi semmynem eo okkal es szemy (l) fele zwkseges dolgawal az biro vram hywatalat hatra Ne hagyhas-sa, hanem valamykoron Egessegebe talaltatyk azonnal az Byro vra(m) hywataliara kes legien hozza Menny [Kv; TanJk V/3. 54b].

2. cserbenhagyhat; a putea párási/lása baltá; im Stich lassen können. 1573: Eotet kerte volt Istwan deak Kykellew varat . . . hogi zekereset zerzene valamy keotes postolának . . . Mykor Istwan deakal szembe Iutatta volna es az terhet meg Mwtatta volna neky Meg zerzeodet vele . . . eo azt Monta hogi semmy keppen hatra Ne(m) hag-hatya Mert Rea zerzeodet [Kv; TjK III/3. 120].

hátrahagyott 1. visszahagyott; lásat in urmă; zurückgelassen. 1657: az ellenség is azon éjjel visszashállott, de nagy kárral, mert . . . mihelyt virradott, az hátrahagyott dandár magyar seregek eszékben vévén, hátuljában sokan elhullattanak [KemÖn. 94].

2. ~özvegy hátramaradt özvegy; vädüvã rámasã dupã cineva; hinterlassene Witwe. 1816-1817: Egy kotzkás ró'sa's igen szép újadon új egy Szélbeli Tóth Abrosz, melyet ezen G. Visitatio alatt aján-dékozott T.T. Kováts Marton Szabédi Pap és Esperest Uram hátra hagyott özvegye [Szabéd MT; Palotay 22].

hátrahajlik hátrafelé hajlik; a se întoarce îndărăt; nach hinten biegen. 1813: Az ökrök mintegy

kilentz esztendősek vak szarvai felálló, hátrahaj-tottak, a másíknak szarvai kitekeredve hátrahaj-lanak [HSzj *vakszarvú* al.].

hátrahajlott hátrafelé hajlott; întors îndărăt/spre înapoi; nach hinten gebogen. 1697: Bérés ökrök . . . Sárga hátra hajlott szarvaj [Alma-kerék NK; Ut].

hátrahajtott hátrafelé hajlott; întors îndărăt/spre înapoi; nach hinten gebogen. 1813: Az ökrök mintegy kilentz esztendősek vak szarvai felálló, hátrahajtottak [HSzj *vakszarvú* al.].

hátrahorgadt hátrahajlott; întors îndărăt/spre înapoi; nach hinten/zurückgebogen. 1727: Hátra horgatt szarvu szőke tehén [MNY XXXVI, 198].

hátrához visszahoz; a aduce înapoi; zurück-bringen. 1551: ez ennekiem chyoda modon thec-czyk, hog azt yrya wram, hog akkor yndollywnk Zebenbewlky, mikor az uraym Fewlsey Apoldon^a leznek; mykor ewk oth leznek, onnan hatra hozny az en kochymath, konyha kochyt es Gaspar Dea-ket, nag mwka (l) lezsen az lowaknak [Nsz; LevT I, 90. — *Valószínűleg Kisapold Szb].

hátrahúz 1. hátráltat; a împiedica/stinjeni; hin- dern, hemmen. 1658: Én kegyelmes uram, ez ne- héz és felette bajos uton tegnapi érkeztem ide Bécs- ben . . . ez mostani időhöz képest való út és egyéb alkalmatlanságok is igen hátra húztak [RákDiplő 607].

2. ~sa magát a. hátra/visszahúzódik; a se re- trage; sich zurückziehen. 1773: Azzal nem szóla többet csak hátrahúzá magát a Krisztustagadó [RettE 308]. — b. kihúzza magát vmiből; a se sustrage de la ceva; sich einer Sache entziehen. 1744: N. Bihar v(a)r(me)gyéb(en) . . . a Generalis Gyűlésen, virítim fel kiáltottak minnyájan, hogy Fegyvért fognak s fel ülnek mind Mlgok Fő Ren- dek s Szegény Nemessekis nagy készülétkben vad- nak Senki tsak egy lelek sem húzta hátra magát [Déva; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz].

hátraindul hátrafelé tart; a se întoarce înapoi; sich zurückbegeben. 1573: Anna Bonciday Ger- gelne . . . vallia . . . Mondⁱ Kerestury hogi vezteg fekszem vala hallek zeordwleat fely kelek hatra indwlek, azomba Raytam ketten az egyk hozzam vaga [Kv; TjK III/3. 56].

hátrajáró hátrafelé tartó/vivő; care duce îndărăt; nach hinten führend. 1789: az Üver nevezetű erdőnek felső szelin hatra járó ut [Backamadaras MT; EHA].

hátrajő a veni îndărăt; nach hinten kommen. 1633: mikor az en hazamatt fedik vala, . . . Zabo Jacobne hatra jött az kertbe [Mv; MvLt 290. 122a].

hátraköltözik 1. hátul lévő helyiségbe költözik; a se muta într-o încăpere din spate; sich nach hin-

ten ziehen. 1793: a' Néhai Gróf Ur ... nem lakhatván a' maga nappali házában az Aszszony ő Nga simbessége mián hátra költözött a' végső házban [Korona MT; Told.].

2. visszahúzódik/vonul; a se retrage; sich zurückziehen. 1552: hirunk ith mosth egeb nichen^a hanem ... mosth Dacho Pall es Zenth iuany Janos Idemffy^b zolgaya azt hozak, hogh ismeth az tatarok hatra kweltw^czenek vollna [Torda; LevT I, 94. — ^{a-b}A közlésben így!] | iunne hozzank Dacho Pall ... ezt mongya, hogh az Tatar had hatra kweltw^czw^eth wolna [uo.; i.h. 95 Bank Pal, Peter porkolab és Chakor Ferenc Batori Andrass erdélyi vajdához].

hátraköt a lega la spate; auf dem Rücken zusammenbinden. 1570: Kegdnec ezt akaram tuttara adnom ... Kegtek kett drabantia az Deme-tery feoldeon szabad wtaban eg' Jobagiomath megf fogtak, kezett kett helyen keoteottek hattra, Jo falka feoldigh wg' wyttek [Nagysajó BN; BesztLt 72 Christ. Hag'mas de Beregszó a beszercei bíróhoz]. 1592: Forgach Dienes vallia lattam hofi Mihali ket kezet hatra keotte vala az fianak, es az kezenel fogna Maioraba egi fara keotte vala fel [Kv; TjK V/1. 214]. 1597: Chato Andrasne Sophia wallia. Lattam nagi giakorta hofi Kis Imreh retteneteskeppe(n) kemelletlenül verte gyermekeit, mert zememmel rea nezte(m) hofi mind az két fiat zeornyen megf keoteozte hatra keoteotte az kezeket chiupa mezitele(n) vetkeztette eoket az Inokatis megf keoteotte [Kv; TjK VI/1. 39].

hátrakötött hátul összekötött; legat la spate; hinten zusammengebunden. 1769: Iffiaab Rác Ferencz ... magos fen állasu furcsa természetű gesztenye színű hátra kötöt haju fekete bajuszszu [UzLt XIII/97].

hátrakötöz a lega la spate; hinten (auf dem Rücken) zusammenbinden. 1714: Bajori Ferencz ... parancsolt az maga keze alatt levő katonaknak, hogj vigjék be ... Nyisztor Miklost ... az maga házához és ott kezeit hatra kötözvén üstöket az lábai nagj ujjaira kötözvén gombolyégbán, ki mondhatalanul meg verette [Berekszó H; Szer. Foltá Togjer (70) j b vall.].

hátrakötözött hátrakötött; legat la spate; hinten (auf dem Rücken) zusammengebunden. 1794: látom, hogy ... hoznak két véres, karakkal hátra kötözött nyegő embereket [Somlyó Sz; BfN].

hátrakulesol (kezet) hátul összefog; a prinde (minile) la spate; (die Hände) hinten zusammenfassen. 1823: Csernátóni Samuel Uram ... réám is töb versekben el jött ... és kért hogy engedgyek néki, de nekem nem lévén az a bajom folytattam dolgomot, és dagasztottam, hogy látta semmire velem nem méhet, tsak hirtelen kezeimet hátra kotsolta, és egybe fogta ... s le vert a földre [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Csorvási Györgyné Benedek Klára (26) ns vall.].

hátraküld 1. a trimite inapoi; nach hinten schicken. 1629: mikor Brassaj Gyeorgi eorizeobeol megh jeot volna, hatra küldj az leant egy pad szekert [Kv; TjK VII/3. 124].

2. visszaküld; a retrimite; zurückschicken. 1592: az Erdeore ky menek orozhegy fele egy fat le akarek vagnj, az orozhegiek nem hagiak hane(m) hatra kwldenek az fanczialy rezre [UzT].

hátrál 1. a se da inapoi, a se retrage; zurückweichen/gehen. 1804: én egy jo darabig hátráltam előtte, de látván garaznás voltát, hogy menekedhesem tölle Pofon is vágtam [Farnas K; KLev.].

2. hátráltat; a stinjeni/impiedica; (be)hindern, hemmen. 1843: ha az essőis nem hátrált volna eddig is el hoztam volna [Görgény MT; SLt Matskási Ferenc lev.].

hátralehet esetleg hátravan; care ar putea urma; eventuell/möglichenfalls übrig sein. 1726: az én Jo Istenem kegjelmességéből az én életemnek rövid napjai nagjobbára elfojtanak nem kölömben mint az folyoviz, és az kik már hátra lehetnének is többire fajdalmakkal telyesek és nyomorúságosok [JHb XXXV. 21 Br. Jósika Imre végr.].

hátrálék restanță; Rückstand. 1856: 1855be Julius Végéig bé Fizetgetett Kölcsön pénz további fizetgetésére réá unván a Kösség El attuk a Kereszturi Patikárius Urnak ki is le fizetvén F Váralya helyet az egész Üdöre valo Hátrálékott egész 850 prfortig A Falnak Viszsa adott Száz váltó rénusfor(in)tokatt [Pirtosváralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével.]. 1864: hátrálékat fizettem [Szentistván MT; MREmlt. — Tomai László kijegyzése.]. 1868: ezen hátrálékok után halasztói kamat fizetendő [Gyalu K; Rak 153].

hátrálékkamat-követelés hátrálékos kamat-igénylés; cererea/reclamarea dobizni restanțe; Zinsen-rückstandanforderung. 1865: mintán életembe ezen töke után soha kamatot venni nem kívántam, rendelem hogy gyermekeim semmiféle hátrálék kamat követeléssel említett vejemmel szembe elé ne állhassanak [Kv; Végr.].

hátralevő I. *mn* 1. fennmaradt; rămas; übrig-geblieben. 1695: ő bizony rosszul biztatt a pénz aránt ..., a' Több hátra lévő részét is meg szerzván Ngdat Contentallja [Gyf; KaLt Apor István ir. Récsey István lev.]. 1702: kgk ... ugi serénkedgjék, hogj ... az hátra lévő pénz és Restantiakot Szent Mihály napjára ... administraltassa [UzLt XI. 77. 51. gub.]. 1730: (A) Város számara Vött szalmának hátra lévő reszejert determinaltuk adatni fl hung 3 [Dés; Jk 394b]. 1783: vagyon ... Ujj Szöllő ... minekutánna termésre jő, és az hátra lévő Réseize bé ültetődik meg terem 1500 Vedret [Nagyrapólt H; JHb XXXI. 28]. 1788: a Contractusbol ki tettző hátra lévő Summátskát is ki fizetendő [Majos MT; Told. 35].

2. hátramaradt; rāmas in urmā; zurückgeblieben. 1662: Rimaszombatnál még valamig tartozván*, az hátralevő hadakat is melléje várta vala [SKr 220. — *Időzvéen hadaival I. Rákóczi György].

3. hátralekos, hátralekban levő; restant; ausständig. 1794: a fel osztott Capitalis Pénzeknek hátra lévő Interesse iránt azt az határozást tevék, hogy kiki ő Nagyságokat tudósítsa mennyi interessel tartozik [Kv; JHb XX/40. 11]. 1799: Ide valo Civis Bán György ... azt kérte hogy az néhai Feleségétől maradt gyermekeinek rátájokba jutott 500 forint summa Sánta Urtól fel vétettétvén más Securussabb helyre elocaltassék és az hátra lévő interesnek meg fizetésére szorittassék [Mv; MvLev.]. 1816: K. Fejérvári Kir. Posta Mester F; Gy. Fogarasi Sámuel Ur még fizetetlen hátra lévő 10,000 ~ tizezer német forintok(na)k ... meg fizetésére törvényesen meg lévén intettétvén Tit. Dobollyi Sigmond Urhoz recurrált [Nagylak AF; DobLev. V/998]. 1844: Reketes Mihály és Veress János volt Megye Birákat megkell inteni, hogy a hátralevő ospotra pénzeket már valahára hozzák tisztába [Csomortán Hsz; HSzjP].

4. ezutáni, ezután következő; care urmează; übrig(geblieben), hiernach folgend. 1731: Anno 1731 ultimis octobr(is) ... hátra lévő részét azonn esztendőnek nagyobbára töltöttem el Koronkában* [ArJk 39. — *MT]. 1734: Isten erőtlenséggel meg látogatott, annyira hogy esztendőm hátra lévő részitis tölthetemé ki, nemé? Isten tudja [Dés; Jk 557b Köpecz János kezével]. 1767: Azután is ez esztendőnek hátralevő részét alkalmas állapotban töltöttem míg ez jelenvaló 1767-dik esztendőre Isten kegyelmességéből felvirradánk [RettE 206—7]. 1832: Ezen tul néktek Mindnyájatoknak tiszta szíveimből kívánom, hogy a' mulando élet hátra lévő részét boldogul élhessétek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186].

II. fn hátralekos/hátralekban maradt összeg; sumā restantā; ausständige Summe. 1862: még a 26 fo(rint) is nints bé írva ... mikor a hátralevő meg adodik bé írja [Borsa K; BetLt. 4. Farkas Mozes lev.].

hátráló hátráltató; care împiedică/stinjeneste; hindernd, hemmend. 1831: ha Dedrád a munkának tökéletesen utánna áll, és a fákat a Lútz vize mellé szállította ... az áts pallér az egész Hidat 7. Hetek alatt felállíthattya, ... De ... ha Dedrád mind ezekbe késedelmes vagy hatráló lészen, az áts pallérnak napi száma többre fog menni, úgy a fizetése is [Torda; TLt Praes. ir. ad nro 340 Köetsi (I) János geometra kezével].

hátráltat I. akadályoz; a împiedica/stinjeni; hindern, hemmen. 1791/1798: nem tsak hátráltatni kellett minékünk némely személyek(ne)k bé vételeket, hanem valósággal magunktolis kell sokakat tiltanunk mint ... Azokat akik nem belső meggyőződésből ... akarnak gyűlekezetünkben bé vétettetni [M.bikali (K) RAK 27 püsp. kl]. 1813: Nem is az a tzéllyok az alpereseknek, hogy ezen

Per folytatását hátráltassák mert mihellyt az idő engedi leg ottan meg jelennek [Mv; Somb. II].

2. késleltet; a întârzie; hinziehen, verzögern. 1807: szeketemmel két Napokig kellett az időt töltenem, és vissza jövő utamat hátráltatnom [Szu; UszLt ComGub 1753u]. 1826: (Az alperes) szinlelt okaival a' Keresetett hátráltatván ..., mint akinek nem fáj ugy hadgya hátra élete fogytával a' Jozságot — mint a' sejem eresztő Bogarak a' Consummált Eperfát [Ne; DobLev. V/114, 7b].

hátráltatás hátramaradás; rāminere in urmā; Zurückbleiben. 1796: az Exponens ur ... gazdasága nagyon meg tsókkönt sőt még most is hátráltatást szenved [Ilencfva MT; DLev. 3. XXV. 4].

hátráltatik késleltetik, késedelmeztetik; a fi întârziat; verzögert werden. 1868: Mind két munkálathoz a papok nyujtsanak segédkezet, a bérklmutatáshoz szükséges birtokiveket, conscriptioakat bérlistákat tartásák készen, hogy ezek hiánya miatt a munkát ne hátráltassék [M.bikal (K); RAK 167 esp. kl].

hátramarad I. hátrább marad; a rămīne mai in urmā; ein wenig zurückbleiben. 1572: Egi Rokonom Monda, Maragi hattra, Merth Egben veznek Es En hattra terek [Kalota K; KP. Berende demyen jb vall.]. 1585: Dely Miklos Karansebessy ... fassus est ... Nem lattam hogy sem puskat sem egiebet fogot volna Tatar Palhoz, merth en hattra Maratta(m) vala [Kv; TJk IV/1. 527]. 1730: láttam ... hátra maradtott volt egy kevésse, s' ott bibirkált az elő ruháján [Torda; MvRK]. 1796: mikor az Erdőből Utba bé ereszkedett, az egyik őkre a Szeker alá hattra maradtott s fel dőlt [Albis Hs; BLev. Vall. 2]. 1800: en hattra maradtam volt, és azért nem láthattam [DobLev. IV/837].

2. elmaradozik; a se ține departe; nach und nach fernbleiben. 1662: a prédikátorok* ... magoknak bátorságos utat remélvén, Barcsai udvárátul hátramaradtak vala [SKr 567. — *Magyari Benedek puritánus elvei miatt elüldözött váradi, majd kv-i ref. prédikátor és Kállai András váradi várbeli prédikátor].

3. vmi elmarad; a rămīne in restantā; etw. ausbleiben. 1568: eotues orban o maga, a kerdoph hattra foguan Jgy alkut volt meg az aly p(er)eset eotues gergelel, ambator maragon hattra az tizteseg dolga, mennyen chyak az kotel dolga elo [Kv; TJk III/1. 178]. 1596: naznagisaga miat' egizer az A rendi a' chjrcalasbul hattra maratt Esstras allasbul [UzT 10/48]. 1650: naglub risze az executjonak hattra maradt [Sófva BN; Ks 41. B]. 1750 k.: tellyes lehetetlen két Urot szolgálunk mert mi majd többet szolgálunk Horvát Uramnak mint az Urnak mivel minden aratását kaszálását és szőlő munkáját Velünk Viteti Végben és az Ur dolga hátra marad [Igenpataka AF; TKI. Az igenpataki jb-ok panaszlev.]. — L. még GyU 8.

4. vmiben el/lemarad; a rămīne in urmā; in einer Sache zurückbleiben. 1571: Aggyak eleyben

eo Nagak Menye fogiatkozassunk vagion az Buznak kessen valo Behordasaban hogy azonnal vgian egy Ideoben az kasalasis Raytunk vagion es Mindiarast az vetes es az zwreth, Neh Maradywnk hatra dolgai(n)kban [Kv; TanJk V/3. 45a]. 1599: Az en zolgam haydw Balint minth hogy hatra maradoth volt ez dologban mind addigis semmit nem ertett [Dés; Eszt-Mk]. 1642: egyeb foglalatosagimis böuön leuen igen hatra marattam ualami nehez dolgokkal [Sófva BN; BesztL 115 Petrus Gauay a besztercei főbíróhoz]. 1743: az Vadászat miatt anyi dologgal hátra marattunk csak I(ste)n tudgja [A. Árpás F; TKI Várdi Zsigmond Teleki Átlámhoz].

5. ott marad; a rámine acolo; dort bleiben. 1595: Palastos Istwan hogi az zakallosokat be hordata maradt meg hatra nalla egy zakallos, eöreg fele [Kv; Szám. 6/XI. 39]. 1597: Laszar istüannak az kik drabantok kapitanianak hogy megh teertek wola Eger alol, Maradot wolt hatra Satora es egieb lig'etmassa Zilahon [Kv; i.h. 7/XIV. 72. Th. Massas sp kezével].

6. hátralékként (fenn)marad; a rámine ca restant; als Ausstand übrigbleiben. 1568: Katalin Ciuka Matiasne iur(ata) rassa est hogy eo hallotta Kis Illiesnetol hogy 3 forintal tartozik szabo lazar-nenak 1 forintiat meg adom. 2 hatra marad, azth meg adom neki [Kv; TJk III/1. 229]. 1573: Azt kewannyak eo K. hogi az polgar vrain vgy viszelienek gondot az Adonak fely zedesere, hogi valam chigeo es Restancia hatra Neh Maradion [Kv; TanJk V/3. 93b]. 1582: fizettem az eskola mesternek az Tawali 1581 eztendeiere mell' hatra maradt volt zolgalatyaban f 45 [Kv; Szám. 3/VIII. 43]. 1595: Amy penigh hatra marad fizetetlen ezen debitoroknal Az Vthannis mind vegiglen ha mith fel zedhetnek teollok <ben>ne, Azon kep-pen az negjed rezt igazan ta<rt>ozzanak kj Adnj [Zsombor K; SL Reg.]. 1607: ne(m) volt hjreüel az Actrix Aszo(un)ak az eöreksegh el adas, de az arraba f. 5. maratt volt hatra, s az mely napra maratt volt az penz meghadas engem küldett vala erotte Benedek Istua(n), s nem ada megh [UszT 20/63 Balthasar Benedek de nagi Galambfalua p. val.]. 1617: Monda Seres Jstua(n) Hozza a pinzt, monda Borbel Janosne hogy Nem ad mert Boteöfel pinze maradot volt hatra az dutkabol s hatollio(n) abban [Mv; MvLt 290. 52a]. 1780: Jaon a tizen nyoltz v forintakat pedig ha Szent Mihály Napjára meg nem fizethetné, azután interestesse a pénzt, ha meg adna is belöle, azt a mi hátra marad [Nagyilag AF; DobLev. III/541].

7. megmarad; a rámine; übrigbleiben. 1731: egy asztag buzat most cséplettek és kető még csépletlen, a ki hatra maradot buza az is mind buza ferges de nem olyan erősen mind a kit ki attam [Pálos NK; Ks 83 Géczy László lev.]. 1836: a' több Adosok közül némelyek el holtak, mások idegeny Tartományokba ki vándorlottak, de vagyonyaik hátra maradtak [Msz; SLt Vegyes perir.].

8. abbamarad; a nu avea loc; unterbleiben. 1584: amynth az balasfy gergely feleletybeol meg techyk azerenth meg beszelen bagyt Palnak, es monda

bagyt Pal hagy beket az szegen bestyenek Maragyon hatra az per, merth az mynemeo karom Ennekem wolph az Enym meg wagyon [Kv; TJk IV/1. 300a].

9. hiányzik; a lipsi; fehlen. 1736: meg vadnak csinos ablak rámtáskájok rajok szegezett apro vas Sorkotskákka egyetemben, nem maradván hátra a' bé záro vas fordittotskák és fogontyuk és karikák [Pinárd MT; CU XIII/1. 111].

hátramaradandó vki után hozzátartozóként maradó; rāmas ca rudā; als Angehörige hinterlassen. 1807: A' reám minden tereh nélkül szállott oss Joszágok ... maradnak hátra maradando kedves Feleségem Gróff Kornis Klára kezében [Kv; Ks XLIIIb Gr. Teleki Tamás végr.].

hátramaradás 1. (vmiben való) el/lemaradás; ráminere in urmā; Zurückbleiben (in einer Sache). 1570 k.: tartozik az új mester az nagy ebéden nyolcvan hat <fon>t hússal mind az pecsenyével együtt ...; fűszerszámmal együtt megkésztse tisztessé-ge<sen> úgy hogy semmi hátramaradás dolgában ne légyen [Dés; DFaz. 8–9]. 1642: Az elseo Ez-tendeoben mindent iol es annak idejebe chelekedt, de az másik Ez-tendeobe a' sok esseo miatt leot a' mi hatra maradas volt [Nagykapus K; GyU 70]. 1650: ez nihany esztendőben valo, tavul liték ... Gauay Peter Ur(ain) Jobbaginak, es azok miat valo sok kara s hatra maradasi miat valo fájdalmi, eo keglme igen nehez szíuel halaszthattja mostannis [Sófva BN; Ks 41. B]. 1703: Azon kompanianak ... tartottunk ... hat asszony-embert sütni, szitálni és hat férfiat favágni, mely micsodás hátramaradásinkra, romlásunkra lött légyen, az ngtok s kegyelmetek böles itéletiben álljon [Csik-szereda; SzO VII, 111 Csasz, Gysz és Ksz panasza a német katonaságra]. 1730: A Csatani Biro penig mikor szo fogadatlanodik s miatta hátra maradás léssen a Város Placzn toties quoties kemennyen meg palczasztassek [Dés; Jk 391a]. 1770: Szegény Filepnek ... az ő halála nagy hátra maradás okoz az Kedves Anyám Aszszony kevés Oeonomiájának, 's ezt a csorbát magam megjelenésemmel örömost potolnám, de ez uttal éppen lehetetlen hogy egy nyomot is mozdulhassak [Mezőbánd MT; DobLev. II/421]. 1807: Feleségem ... már tsak haza várom, addig nem mozdulok ki Hazannan (!), nem lehet-vén nevezetes hátramaradás és kár nélkült most el-hagynam 's tsak Tselédekre biznom [Kv; SLt Lázár István P. Horváth Ferenchez]. 1812: Malom ... hátra maradás fogyatkozás nélkült jár ... de ... nagy az vele járandó Tereh [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 262]. 1844: busulak, tudom hogy menjli baj menyli hátra maradás kár van miattam Pk 6 Pékel Krisztina férjéhez].

Szk: ~dra osik vkinek lemaradást okoz. 1721: A buza vecturázására valo kölcségre penig teljes-séggel magat nem ereszté, mivel a salaristáknak nagy hatra maradásokra esnek, és soha usuban nem volt nemis lehet [Kv; SRE 143. A távolabbi szövegösszefüggésben is ilyen homályos, zavaros a fog. — *Ti. az eklézsia] * ~t szenved. 1832,

a Tekintetes Ur... à Curatelatussa részéről bé adott Számadásaira ki tett Superdificultásokra kívánt feleletének ... bé adásokrolis meg Szöllőttatik, hogy e rész(ben) is többet ne késedelmezzék, mely miatt a Felsőbb Rendelések által Árvai Székfink(ne)k parantsoltatott pontosság hátramaradást szenvedjen [Ne; DobLev. IV/1156. — *Dobolyi Sigmund] * ~t lez. 1704: három hete hogy beszélt volt az úr vele, s mégis most jutott eszébe, és mindenkor ilyen hátramaradást tesznek a császár szolgálatában [WIN I, 295].

2. hátrálék; restantja; Ausstand. 1777: mihielyest az S v ökreit eladgya a hátra maradást is meg fizeti [K; KLev.].

hátramaradó I. mn 1. fennmaradó; restant; übrigbleibend. 1737: azonn Arvák(na)k igaz Jusok volt az el-adott Házhhoz, tehát a Tisztelendő Dési Catholica Residentia Tisztelendő Pater Praesidense ő Atyasága ... authoráltatik, hogy az Arvák naturalis Tutrixán(a)k, parato aere adhasson most 20 ~ Húsz M. forintokat az hátra maradó 40 // M. forintokat pedig akkor, mikor a T.N. Tanács maga betszületes Expressusai által ő Atyaságát requirálja [Dés; Jk 261a].

2. örököül maradó; care rámine ca mostenire; jm als Erbe zufallend. 1860: a' halálomkor hátra marado minden Mobilíáimnakis fele részit hagyom és hagyományozom Stark Károlynő Weszely Mária Asszonyoknak [Kv; Végtr.]. 1863: nehogy hátramaradó javaimban érdemetlenek részesüljenek a magam végrendeletemet a következőekben kívánom megtenni [Kv; i.h.].

II. fn hátrálék; restantja; Ausstand. 1575: az ado zedew vrain ez Ieowendeo zent Marton napig Minden Restanciaiwal egetembe fely zediek*, hogy ... mykor Ideie eleo Ieo Tyzta Regestumot agianak Eleo, Mert ha valamy hátra Marado talaltatik Benne Minden kemeletlen meg veszik az Ado zedew vrainom [Kv; TanJk V/3. 128a. — *Ti. az adót].

hátramaradott, hátramaradt I. mn 1. (adósságként) fennmaradt; rāmas (ca datorie); (als Schuld) übriggeblieben. 1579: az ... eóreoksegnek hátra marat arranak rezet (így l) fel vehesse [Abrudbánya; Berz. 17]. 1613: mely Summaczykanak hátra maradot Tizen hat forintiat my eleottwnk veűe fel [Kv; RDL I. 92]. 1620: Az hátra maradott penz feleöl pedig ighi Alkuának, hogy f. 12 ez Jeóneó szt márto(n) napiára kesz penzwl meg fizesse(n) [Kovácsna Hsz; Borb. I.]. 1664: az hátra marat Summa Pénzt vgy mint f. 160 az ide feljéb Specificalt iobbágin exéquálliam [Fog.; Szád.]. 1678: edes sogor ur(am) az hátra marat pinzt pedig mihent ... megh jüvek bizony mingyárt kgd(ne)k megh küldem [Mezősámsond MT; SLt AI. 9 Balogh Ferenc P. Horvát Miklóshoz]. 1711: az hátra maradot 41 forintokat lévalta [Impériva Cs; BCs]. 1719: Interest penigen menyit fizettek es menyí vagyon hátra a quietantiakbol ki tezik az hátra maradot reszit is vegyék fel az Interes interesével [Imecs-

fva Hsz; Borb. I.]. 1755: hatra maratad 20 Magi: fl. az nevezet napra tartazam meg fizetni [Kv; KCJk 54a]. 1787: az hátra maradatt reszitis angariankent tartazik meg adni [Kv; FésűsCJk 43]. 1790: Az Depuralando Summanak hátra maradott residuitassatis a' Nemes Captalannak nem tettem le [Radnót KK; DobLev. III/678]. — L. még RettE 306; RSzF 168, 253.

2. almaradt; in restantja; unterblieben, nicht stattgefunden. 1596: ha w kme... hon maradnak es arbitereknek zerit tehetik, tehát me(n)twl hamarab lehet vighez vgy(ene)k, minde(n) hátra maratott dolgot el igazichyanak vgy mint Atyafiak [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. 1621: szamueuo Vrajm eo kemek nemunemu hatra maratott dolgokert ben leue(n) kezittettem eo kemeknek Ebedre* [Kv; Szám. 15b/IX. 212. — *Köv. a fels.]. 1637: Az ki hátra maratott szena vala az kit meg fel nem gűjteöttünk vala azt megh oztok [Mv; MvLt 290. 58b]. 1716: az harmad fél Ézér hátra maratott téglát azt fogadá Polgár Mester uram hogy ezen a hetén okvétetlen alá küldi [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1756: mi Jobbágyokul az béresekkel egyűt eléb az Balog Uram Máléját bé takarítottuk az alat az Urasagnak hátra maratad Máléját az Marhák Sertések ették vesztegették [Sárosmagyarberkesz Szt; TKI Szaszari Mihály (62) jb vall.]. 1797: Az hetén pedig idő lévén az Egész Jozság mégyen az Benedekfalvi szőlőnek hátra maratott részét, hogy ki kössek es meg kapaljak [Szilágy-cseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1837: Szolgáltatombol hátra maratott béremet . kértém ki adni [Dés; DLt 439]. 1843: a' Számtarto ... a' hátra maratott resz borert eljő 's meg lehet még többetis vészen [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter P. Horváth Ferenchez].

3. hátralevő; care a(u) mai rāmas; restlich, übrig(geblieben). 1653: Ezen könyvet Registrumnak renditem volt hogy légyen, de úgy látom, hogy immár az néhány hátramaradott napjaimon el lehetek ilyen Registrum nélkül [ETA I, 9 NSz].

4. vki után maradt; rāmas de pe urma cuiva; hinterlassen. 1637: Simon Mihály neűti, nőtelen napszámos ember .. az feleségevel Annyarol Attyarol edes egy testver volt, ... az elmúlt napokban kimult volna az vilagból, melynek hátra maratott holmi egyet massa de iure eőtet Concer-nalnanak (így l) [Kv; RDL I. 25]. 1640: Hagiom minden haborgatok ellen Tutorul oltalmazoiul hátra marat A(ru)aimnak Nemzetes Erczej To(1)dalagi Mihály Uramat [Msz; Törzs. Vajai Daczo István nyil.]. 1792: ne terheltekk Ngd ... Commissariusokot ki kérni, kik Ngdot személyesen a Geréb Ferentz Urto hátra maratott Curialisban ... introducálják [Brassó; Ks 101 Madéfalvi Tamási András lev.]. 1877: Gidofalvi Samuel ... néhai Édes Attyak es anyakroll hátra maratott nemely activum debitumait fel szedette [Kézdiszék; BLv.]. 1837: Miko Mária Pápai Sándornétol hátra maratott Levelekhez több Familiákbeli vérek formáltanak praetensiot

[Aranyosrákos TA; Borb.]. 1862: nehogy ebben^a történhető halálkozásunk esetével a hátra maradtott félnek, leg kevésbe is háborittatása történjen; jozanon gondolkodva, ép elmével ... teszünk következő költsónős és soha senki által meg nem másítható vég rendeletet [Kv; Végr. — *Ti. a szóban forgó vagyonban].

II. *fn* vki után maradt hozzátartozó; rudele rămase în viață dupa moartea cuiva; der/die Hinterlassene. 1863: Házasságunk a polgári törvénykönyv behozatala előtt történvén, bár melyikünk halála esetében, a Városi municipalis törvény fogná szabályozni a hátramaradtott örökösödési jogát [Kv; Végr.].

Ha. 1681: hátra maradt [Alvinc AF; Incz. V. 3]. 1718: hátra maradt [Ks Apór Péter lev.]. 1790: hátra maradt [Karácsonfva MT; Told. 76].

hátramaraszt 1. visszatart; a reține; zurückhalten. 1662: Heriza Vornik népének eleivel, kiket maga mellé hátramarasztott volna, mondják, hogy egy őrhelyből nézte volna meg, mint lenne oda-elő a szeménség dolga [Szalárdi, SirKr 286].

2. hátráltat; a întîrzia; hindern, hemmen. 1642: az szantásban vettetésben szorgalmatos volt Zilagy Thamas, s-az ideonek iouaban kezdette el, de az hauasi dolog, s-sok fa hordas az Clastromhoz es az itt valo Varhoz igen hatra marasztotta: oka ez volt hogy kesen vegezhettek el [Gyalu K; GyU 80].

hátramászás hátrálás; retragere; Rück(wärts)-bewegung/zug. Szk: ~t cselekszik hátrál. 1662: a fejedelem . az városbélieket^a nagyon megbiztatta vala, hogy reterádát, hátramászást kellett volna hadaival őfelsége ármádája előtt cselekedni, abban meg ne ütközzenek [SKr 229. — *A kasaiakat].

hátramászik kb. hátrál; a se retrage, a se da înapoi; zurückweichen. 1631: Azonba(n) ki jöűenek onnet beleöl Az katonak, vagdalanak hozza, Hamar Istva(n) csak hatra mazot eleöteök [Mv; MvLt 290. 233b]. 1633: latam hogy valtigh vernek vala az Hadnagy zolgaiara es mjnd hatra mász vala az legeni előttök [Mv; i.h. 116b]. 1657: Az Űristen csudálatosképpen az szinte csöppönőleg lévő keresztény vérontást így távoztatá el, mint két vak embert, kik nem látván, egymástól félve, egyik egyfelé, másik másfelé másznának hátra, úgy választá, futtatá egymástól^a [KemÖn. 74. — *A két ellenséges sereget].

Szk: ~ vki előtt 'ua.; idem'. 1631: Hamar Istokis ki vona az kardot ugj maszot hatra eleötte, csak ellent hant [Mv; MvLt 290. 233].

hátramegy 1. hátrább lévő helyre megy; a se duce îndărăt; zurück/nach hinten gehen. 1572: Rado myhaly Kabos tamas es Megys (!) Egy Nemes Embor, kyth Nem Jsmer hatra mentenek es le chitetottak az keosseget [KP]. 1590: által tazigalak az Vra hazához, hallam odben hogy mondanak nekj menj hatra fekegy le iob lezen

[Kv; Tjk V/1. 4]. 1598: Lúkes Dreschler wallya hatra menenk az vdwar fele hat az ablakhoz egi laitra wagion tamaztwa [Kv; Tjk V/1. 141]. 1633: estue feli nap uilag(n)all kj jöue az sombori Istua(n) leania es Tarcziaj Andrasne Bekessy Szőcz Mihalineual egiőt, es hatra menek, azo(n)ba(n) ismet mindgiarast elő jöuenek [Mv; MvLt 290. 117a]. 1692: Del felől valo ősvenyen hatra menven es arnyek orahoz, vagyon negy tabla veres hagymais [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1793: hátra ment a' Tornátzon, 's az hól fel jött ottan le fogott [Koronka MT; Told.].

Szk: ~ vki előtt hátrál. 1765: Mi volt az oka, hogy Szabaszlai István Uram Varga Györgynek azon szavait el nem szenvedhette? ... Varga György Adoriáltae? s fel támadotté eö kgylme ellen avagy tsak defendálván magát, Sokaig, és meszsze ment hátra eö kgylme előtt? [Dob.; Eszt-Mk Vall. 8 vk] * ~ hőkkel 'ua'. 1765: Varga György mind ezekért fel nem támadott eö kgylme ellen, hanem sokáig ment hátra hőkkel [Szépkényerűsztmárton SzD; i.h. 22].

2. hátranyúl; hátrafelé terjed; a se întinde îndărăt/înapoi; (sich) nach hinten ausstrecken/reichen/ausbreiten. 1599: Chyge Miklos vallja . . Amy nejj az zantho feold dolgat mely feold vagion az Kajanthaj veolgyben ky deol az Teolgyes Arkara az elseo vegewel, az masikkal hatra megyen Kajanto fele [Kv; Tjk VI/1. 382].

3. rosszabbodik állapota; starea lui/ei se înrăutățește; sein/ihr Zustand schlechter werden. 1850: Sala Mihály mind csak kornyadoz, semmif sem halad elé sőt hátra megy, alig ha szegény elébb utobb vízkorságot nem kap [Kv; Pk 7].

hátramenet hátrafelé menet/menve; mergînd îndărăt; hinterwärts gehend. 1837: Csak otton, hátra menet, jobb kézről a Völgyben ... 11, tizenegy bükkfák találtattak levagdalva [Jenőfva Cs; RSzF 120].

hátramenő I. *mn* hátrafelé tartó; care duce îndărăt; nach hinten führend. 1781: ha valaki a Csere tetőn hátra menő uton innen találva vágni, vagy ha egy terület többet találva hozni ... az erdő tilalma szerint 6, hat magyar forint bírságon maradjon [Árkos Hsz; RSzF 113].

II. *fn* hátranyuló/hátrafelé terjedő határrezs; parte de hotar care se întinde îndărăt/în spate; nach hinten reichender/sich ausdehnender Flurteil. Hn. 1832: Orotába a Hatra menő végénél (sz) [Száldobos U; EHA].

hátraneéz visszaneéz/pillant; a se uita îndărăt; zurückschauen/blicken. 1629: mikor ismet az hagon fel mentünk volna es az erdeoben éle mentünk, nezenk ismet hatra [Kv; TanJk 43].

hátranyom hátrataszít; a împinge îndărăt; zurückstoßen. 1639: Hallám azt is, hogy egykor az asszony (az legénnek az felesége) monda, hogy Isten úgy segélljen, a kemeence megé hátra nyomá

s megtette neki [Mv; MvLt 219. 188–91 átirásban!].

hátranyúl a întinde mina înapoi; zurückgreifen. 1600: Az harczot en ne(m) latta(m), hane(m) az haborúsagh eleött ... ferench Janos az aztalnal yl vala, az Jakochj Andras matkaia az lianj mas aztalnal hattal yl vala ferench Janoshoz, latam hogy ferench Janos hatra njula es megh eöklele az liant valamenjre [UszT 15/66].

hátranyúló hátrafelé nyúló; care se întinde îndărăt; nach hinten reichend. 1779: a' Falu Felső vegen Felyül hoszzsan hátra Nyulo Nagy közös Ton Halasztottván ... haza fele jöttünk [Mezőzáh TA; Mk V. VII/12]. 1788: A' Rákosi Ferentz Uram Kuttya és a' két Kapu közt hátra nyuló kőfal között a' detzka kert alatt viz folyomat nyittatok [Kv; Pk 3].

hátranyúlólag hátrafelé terjedően/terjedőleg; intinându-se îndărăt/înapoi; sich nach hinten ausdehnend. 1808: Major Telkemnek napkeleti oldalából azon Rézsztskét hatra-nyulolag, mely kezdődik a' Pákei János Árnyékszéknél hátul [Kv; Pk 3].

hátraültődik dív el/hátramarad; a rămîne în urmă; zurückbleiben. 1717: Esztendőbeli és közle (l) mult nyári sok Változások, és Kedvetlen viszontagságok, futások és Marhák(na)k döglése miatt ... ott is igen elmaradt, s hatra ültődött az ő Her(cegsé)gei Öeconcmiaja [Sárd KK; UtI].

hátraránt visszaránt; a trage brusc îndărăt; zurückreißen. 1593: Anna, Nilas Mathene vallia Latam hagi Aitoni Balas be akara mennj az kamaraba husert ... es minthogy Borbeli Balintne az aito mellet all vala, foga es hatra ranta Borbeli Balintnet [Kv; TjK V/1. 355]. 1639: latta hagi fel fogta volt az inget Szekely Janos Szekeli Istuan-nak, s hatra rantotta, az eöleben, de eö azt nem latta hagi megh czelekette volna neki [Mv; MvLt 291. 177b]. 1755: Nékünk iffiu Legényekül Serünk volt, és oda gyülvén innya, Tyifor Gli-goras engem hajamnál fogva hátra rántott [Burdulók K; Told. 12/44].

hátrasuvad hátracsúszik; a se aluneca în spate; nach hinten gleiten/rutschen. 1603: Zakalos Miklos ... vallia hogy ... az Azzony Akkor kel fel az feöldreol es az kezkeneye vagy Az Conthia hatra swwadót [Kv; TjK VI/1. 694].

hátraszáll kb. hátrálóban/visszavonulóban le-táboroz; a aşeza tabăra în timpul retragerii; sich während des Rückzug(e)s ablagern. 1662: az ország népe az fejedelmet^a közelgetni értvén, a sok romlásokban elfogyatkozott kevés nemességnek s szé-kelységnek vele megharcolni bátorságosnak nem állíthatatik vala, hasznosabbnak ítélteték vala, és nagy kényszerítő szükségnek engedni, s előtte^h hátrább szállani, és így a Keresztes mezejéről^b

felkelvén, a Maros mellé hátraszállottak vala [SKr 499. — ^aAz 1657-i szerencsétlen kimeneteli lengyelországi hadjárat után a helyette fej-mé választott Barcsay Ákossal fegyveres összecsapásra felvonuló II. Rákóczi Györgyöt. ^bTorda közelében].

hátraszállás hátrálás, visszavonulás; retragere; Rückzug. 1657: másodnapján az hír mindjárt érkezék az ellenségnek hátraszállása felől; az ellenség pedig szállott Galgóczhoz az Vág mellé [KemÖn. 74].

hátraszegik hátra/visszatörök; a se răsfringe, a se îndoii spre înapoi; zurückbrechen. 1573: Botos Marton, Azt vallia hagi ... Az vtan talta (!) Kowach Benedeknek (!) hat az körme hatra zeget, faylalia volt azt Mondwan Im az essel ageb az chiula Matias Mint zerte meg az vyomat [Kv; TjK III/3. 228].

hátratart visszatart, rég eltartóztat; a reține; zurückbehalten. 1590 k.: Az Thorday Janos deakne Adayaban hatra tartottak 80 penz hyaual attak be [Szu; UszT].

hátrataszít hátralök; a împinge îndărăt; zurückstoßen. 1700: Marián János felesége az Sztán Oprisán feleségit az malomban midőn az molnár néki szért adott volna hóji örölyön, hátra taszítottta, gabonáját el öntötte, s azon fellyül joll megis verte [Csolnakos H; Szer.].

hátrateker 1. hátracsavar/facsar; a răsuci spre spate; zurückdrehen/winden. 1630: ugy hatra tekerek az ket kariat, hogy az Veris ki deot az karyabol [Ceked TA; WassLt Zur Thodorana (50) jb vall.].

2. hátrafon; a împleti pe spate; nach hinten flechten. 1774: az 8^a inventiója az hogy a magyar regimentekben a közkatónák is hátra tekerve, czapban (amint most mondják:) viselék a hajukat, akik addig nyírt kurta haját viseltek [RettE 323–4. — ^aLasci Ferenc Móric gr., tábornagy, az osztrák hadsereg újjászervezője].

hátratekint hátranéz, visszapillant; a se uita îndărăt; zurückschauen/blicken. 1570: eo Zwgoryan Kozta hattra tekint es latya hogy vayda Denyen megh fogta az keneznek kezebe az palchat [Kv; TjK III/2. 9]. 1573: Borbel Istwan Azt vallia hogy ... hattra tekint Es latta hagi Zekel Antal ky fwtamot az lesbeol [Kv; TjK III/3. 292]. 1604: Enis hatra tekintek hat mingiart ot wadnak az enczok [UszT 18/139 „Jrolmos Lukaczj weczkey lofw Ember” vall.]. 1632: jónók uala az Vczaba(n), egikor tekintek hatra s latam hog' az Ispotali Mester meg vti az Nierges Thamas szolgaját [Mv; MvLt 290. 105a]. 1763: az hátom megett puffonást hallék, és hátra tekintvén látám hogy Kristof Andréj leütötte a Földre Vultur Györgyget [Nagyida K; Told. 9]. 1873: hátra tekintvén ... s hát láttam szemeimmel hogy Dómsódi Gáborné az

Exponens Aszszony Bundáját a' Nyakából le tzi-
bárolta, tépte [Dés; DLt 162. 5].

hátratrér visszatér; a se întoarce; zurückkehren. 1562: 1542 esztendőben Joachim a brandenburgumi herceg a szabad városok erejével Németországból alá jöve hogy ő Budát megvegye, de semmiképpen szerét nem teheté; azért haragjában hátra tére [ETA I, 14–5]. 1570: Taligas Thamas fya Gérgh Byto vram Zolgaya ... vallya ... Lattha hogy zeoch Myhal ... az Jweges Gérgh fiat very volt egy zekerczewel hogy latthya az vereseget hatra Ther es kery volt Zeoch Myhalt hogy Ne Mywelve azt [Kv; Tjk III/2. 187]. 1572: Egi Rokonom Monda, Maragi hattra, Merth Egben weznek Es En hattra terek [Kalota K; KP. Berende dennyen jö vall.]. 1634: mentünkben hattra tere Zóczy Jstva(n) [Mv; MvLt 291. 9b].

hátraüt hátrafelé csap/üt; a izbi spre inapoi; nach hinten hauen/schlagen. 1570: Veres Benedek ... ezt vallya, hogy egy Nap eshtwe Zygarto Gérgh lowon Jeott volt latta hogy hattra wteott egy zekerczewel ky kezebe volt, Es Latta hogy egy ebnek az feyet találta [Kv; Tjk III/2. 73].

hátravág hátracsap/üt; a lovi spre inapoi; zurückschlagen. 1590: Albertt vgy vaga hatra az zekerczewel vgy talala farba(n) [UszT].

hátravagyon 1. (vmi elvégzendőként) hátramarad; a rămîne (de făcut); übrigbleiben (etw. zu erledigen). 1653: Vagyon azért hátra, hogy valamit emlékezzem egy néhány szóval a calvinista atyafiak idejéről is, mikor és ki által lépett be Erdélybe ez az értelem? [ETA I, 33 NSz]. 1692: Leven pedig hatra, hogy az eo Annnyaval az földel, kitől eredetét vetté részesüllyen ..., rendelte(m) ... az olah új fálvi kapolnaba(n), Jó emlékeztű edés Elei nyugovo helyire temetessit [DLev. 5]. 1773: Farkas György Ur(am) ezen Tisztességes asztalos mesterséget meg tanulta, volt még hátra az Cehbeunis hogy Incorporaltassa magát [Kv; ACjk 78].

Sz: ami ~ benne ami elmaradt belőle. 1568: ibon kezemben wagion az marharul ualo leyistrom Es az mi Ebben megh wagion Irwa ahoz tartom magamat ... Az my hatra wagion benne, Igazat nem hag'ok wennek, mert Inhibitioyrt kwlttem, el tiltlak az igaz teteltől [Göc SzD; WassLt] * csak az vagyon hátra. 1585: Gal Kowach vallya, Valamy reze zerent Andras Kowach engednj kezdet vala A' Bekesegnek, chak a' vala hatra hogy az Azzontis a' feleséget a bekesehre Vigiek [Kv; Tjk IV/1. 91]. 1671: Az Anak Fodor Janos(nak) Causaja az controversus örökség dolgából, az petentiosa (!) citational eléb inchoalodot, final(ite)r decialodottis, leve(n) csak az hatra, hogy vigore sententiae executiobannis véteteodgiek [Kv; Tjk VIII/11. 72]. 1798: tsak a' vagyon hátra hogy ezen a' Tavaszon azon földeket ki mérjék [Torda; Borb. I jánosi Péter lev.].

2. adósságként/hátralékként fennáll/marad; a exista/rămîne ca datorie/ca restanță; als Schuld-/Ausstand bestehen. 1570: Zewch Fabian es feleséghe anna azzon feleletyk ... Attunk vala ez margit azzonnak Egy zokniat aaron kyt mostes visel aba vagyon hatra fizetetlen f l d. 18 [Kv; Tjk III/2. 174c]. 1584: Beuchel Andras vallya ... En Attam Kendy Janosnak Tar Istwanert Ados lewelet ot Zaz Negwen forintigh, ... vala meg hatra fizetetlen fl 600 [Kv; Tjk IV/1. 356]. 1603: Az törwin hatalmon hagia az It az I az peressel es p(ro)catorral wegeze az birsagra, de az tizt reze hatra wagion, aual ados az I [UszT 17/67]. 1708: Az szolgálo Faluktol ... az Ado pénz melljel marhajok uta(n) Tartoznak, ezüst és hal, Eles baranj és káposzta penz ... mind hátra vagyon Semmit abb(an) ne(m) adtanak [Fog; KJ. Fogarasi János lev.]. 1771: azon adosagban vagion hatra tizen hét forint az meljekét is eő rajtok vesznek megh [Ksz; BCs]. 1733: hogy nekem se légyen semmi panaszom, a mint hogy nem sok adósságocskám lévén hátra tehát azokat fizesse meg az Vr Battym vram [TKI Teleki Sámuel lev.]. 1775: Susinak vagyon tavalyi fizetése hátra hfl. 9 [Örményszékes AF; BetLt 7 Özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbála végr.]. 1837: A Ménes Pásztor Stingyen Jákobnak ... vagyon hátra egy szűrje, egy szokmánya ... és két pár harisnyája [Budatelke K; Born. F. Ih].

3. ezután következik/kerül rá sor; urmează (de acum înainte); da/hiernach folgen. 1653: De még mi vagyon hátra, azt csak a jó Isten ő szent felseje tudhatja jobban [ETA I, 28–9 NSz].

Sz: még csak az vagyon hátra... még arra is sor kerülhet, megtörténhetik. 1843: a' Kertek megett már kéttzer borította el a' rendet a' Küküllő, s még csak a' van hátra hogy a' Pinczék tellyenek meg, a' mi meg is történik, ha mind így foly az esső a' mint elkezdette [Széplak KK; SLt].

Sz. 1762: Régen jövendőlik, hogy kiforgat a szász bennünket a praedominatióból, ihon megesék! ... Így szokta az Isten verni az embert, nem bottal. De még hátra van a feketeleves! [RettE 145. — *Ti. a szász és osztrák vezető hivatalosok elfogult mesterkedése miatt].

4. (vkiből vány, vmiből vmennyi) ezutánra marad; a rămîne pentru mai tirziu (cîteva oameni din cîteva, cîteva lucruri din cîteva); (von einigen Personen/Sachen) übrigbleiben. 1777: vettettem tavasz buzát 128 vekát még a többi hátra van [Búzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. 1748: mondotta az Ur Vass Adám Ur(am), hogy egy embert ugyan meg tanítottunk, de még vagyon kettő hátra a' kit még meg kell tanítani [Szentgyed SzD; WassLt Alexander Nagy de Götz ns vall.]. 1787: A szölöket már alkalmasint mind el fedettük, a mi hátra vagyonis, le vagyon fektetve s a karoval nyomtatva [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1836: későre savanyodván az idén a' Trébej ezeket még most főzik — fele van mintegy ki főzve még van hátra 12 Kád főzetlen [TSb 21].

5. ~ benne (időből) vmennyi még nem telt el/hátra van; a rámas/a mai fi cíva (din timp); (von der Zeit) übrigsein. 1570: Vitez ferencz ... vallya, hogy Emlekezyk arra My kor Heltay Gaspar ... kewanta volt az varostwl Az varas Thoyat Mellyet Bestercey Gërgh Byr volt az korba; Es hogy neky Jgerte volt, Bestercey Gërgh Mongya volt hogy Megh ket Eztendeo volna hatra benne az Meddek neky attha volt az varas Biray (így l) [Kv; TjK III/2. 122].

6. 1682: Thordai István Vr(am) léven à Udvar-biro* első esztendőre való Ratióját noha be attá volt eő kglme; mind azo(n) által nagyub részent à Documentumok hatra léven, nem examináltatott [Vh; VhU 680. — *Marosillyén H].

hátravaló 1. hátul levő; din spate; hinten befindlich. 1823–1830: Az igaz, hogy mind a kettő igen hátra való hely volt, melynek a volt az oka, hogy én későre fizettem volt be, s már mások elfoglalták volt az elsőbb helyeket, de csakugyan megkérvén ezeket a professzorokat, Planck az harmadik, Staudlin a második székbe ültetett [FogE 211].

2. hátralevő; rámas; restlich, übrig(geblieben). 1701: A Bányákat* ő Kglme, bár csak a Takaradásnak hátra való részéb(en) engedgye meg állani, az eleitől fogva itt való szokás szerint [UtI. *Vh-on].

hátraver visszaver; a respinge; zurückschlagen. 1572: Nagy Marthon Banfy Pal vra(m) tyztartoya ezt walla Es Ezonben Az Paraztsag Egen Rohana, Lattam hogj Az Neomeos wraym, Az olahok Eleoth forogtanak hogy hattra weryek Ewketh [Bh; KP] | ha Az Neomeos wraym hattra Nem weryk wala talam sok Megh holth wolna Bennunk [Jákótelke K; KP].

hátravesz (vízfolyást) hátrafelé elvezet; a conduce spre inapoi (un curs de apă); (Wasserfluß) nach hinten ableiten. 1572: Eotthues Orban ... vallya, hogy Mykor p(er)leny akarna Zabo Georgne ... Zabo Myhalial Nemy viz foliasok feleol Illel Modon Igenessetek megh az eo zowa vtan egimassal, ... hogy az azzon kwtyanak vyze foliasatis melj az vcha fele foly ky myert hogy az Zabo Myhal haza talpanak pinceyenek artalmas volna, hatra vegek az vduaron az kert fele [Kv; TjK III/3. 17].

hátravet 1. hátrahajít; a arunca indărăt; nach hinten/zurückwerfen. 1588: Seómeór Anthal perechyeny Bathory Jstwan ... jobagia walla, hogy ... Erdeőtheleky Marton ... reya zagwlda, Chyan Janosra, Ezt megh lata chyan Janos az Apiawal, es fel vgtnak eleőtte, mertt ezek wala, es mellette wala Az kaza, es azt ragada, es hatra wete Az kazatt [Percsen Sz; Wlt]. 1644: ez az Olah Thamas Jw vala ala az piacz fele, az Haydu Marton hazanal az Haydu Marton kuczay az giermek vta(n) rohananak, Az giermek hatra vete

az palczaiat az Eb fele megh riualkodek az eb [Mv; MvLt 291. 431a].

2. **vállán** ~ a vállán átvét; a arunca peste umăr, über/um die Schultern werfen. 1736: Nyakravalót soha máskor nem viseltek*, hanem mikor utra mentek, akkor némelyike szép gyolcsbol való nyakravalót kötött fel, az kinek az két vége ... meg volt varva, azt függve leeresztette az övig vagy penig némelykor hátra vetette az vállán az hátára, s ott lebegett [MetTr 350. — *Írtd a férfiak].

3. **semmibe vesz**; a nesocoti; außer acht lassen, für nichts achten. 1555: k* sem akarok kart tenni, mert en tiz aniert sem vetem hatro az k baratsagat [Gyalu K; BesztLt 5. — *Olv. kegyelmednek]. 1593: Mierthogi constal Mondro Peternek nleue vallasabol az eo Jstentelen gonoz chelekedeti, ki hatra vetuen mind az Jstennek s mind az emberek teorueniet, zanzandekkel vrara tamadot ... lo farkon megh hordoztassek keze laba el vagdaltassek, vegezetre teob tagait (l) negi rezre vagassek es fel fwggeztessek karoba [Kv; TjK V/l. 449–50].

4. **hátráltat**, **visszavet** (a munkában); a reține/stinjeni (în muncă); (an/in der Arbeit) hindern, zurückwerfen. 1771: az idő száraz volt, az Aratassal ez hátra is vetett [Eszény SzD; Told. 5a].

5. 1574: pechine Es peter papne Azt valliak hogi Ez ely mwlt Napokba Borbel Ianosne hitta volt ely Eoket vele Az vey Albert deak hazahoz hogi zolnanak az Azzony Embernek Mennéh ely onnat az haztl, Mert Nem zerety ott valo Lakasat, Eok hogi oda Mentek volna Ielenthek neky hogy Ely Mennyen az haztl Mert nem akarya ott az eo leania Mellet valo letet, Mond az azzon Bestle kwrwa Mennyen, Mert az en Vram sem te Ertd borbel Ianosnenak Mondwan sem leanyodert hattra Nem vett [Kv; TjK III/3. 369].

hátravetődik **hátráltatik**, (munkában) el/leमारad; a rămîne în urmă (cu munca); (an/in der Arbeit) gehemmt/zurückgeblieben werden. 1662: amelly részeit a városnak* a tatárok megégették vala, azon pusztá részeknek lakosit elámitának, miért kellene őnekiek másoknak erősséget csinálnok addig, még a magok pusztája erős sáncokkal be nem kerítették? ... így a város ereje azon pusztán nagy árokkal való sáncoltatására fordítottván ..., azon való sok munka és költség miatt a legszükségesebb helyeken való erősítése a városnak igen nagy káral hátravetőtött vala [SKR. — *Váradnak]. 1677: keztem az epiteshez ... noha az sok eső mia igen hatra vetődtem [Berz. 17]. 1684: Ez az holnap* igen alkalmatlan volt az szántásra-vetésre, mely mia igen hátra vetődtek az emberek [Torda; TT 1889. 256 SzZsN. — *Szept.].

hátravisz 1. hátul levő helyre visz; a duce intr-un loc de dindărăt; nach hinten bringen. 1598: Dámmen (?) Peter vallya Ennalalm vala Akkoron korchjoma ... Ala menek az pinceben, oda Ala vgjan sokat mulatek, egykor fel

leowek az pinczebeol, tehát zinten akkor vizy hatra az molnar legent az vallan fogwan az chwla-jatt [Kv; Tjk V/1. 243]. 1629: (Az asszonyt) az kis hazba vittek be es ablakon butattak ki az kertre hatra vittek [Kv; Tjk VII/3. 109].

2. hátravezet; a conduce îndărăt/inapoi; nach hinten führen. 1759: valami Jfju Legény ejtza-kának idején loval oda ment amíg maga benn mulatott, addig mások a lovat el oldottak s hatra vitték az ház farához, felkötötték az koszoru Gerenda végihez, úgy hogy el sem oldhatták, hanem el kellett vágni a kötőfék szarát [Szentlászló MT; Sár.].

Hn. 1598: hatra vizy vala [Kv Tjk V/1. 243].

hátravétel hátravivés, hátrább helyezés; aşezare mai îndărăt/mai în spate; Zurücksetzen. 1596: Az aito keowek hatra viteletol fizetünk f — d 4 [Kv; Szám. 7/II. 31].

hátravon 1. hátrahúzó; a trage înapoi; zurückziehen. 1606: úgy zalla le Jmre Lukacz, az feizejet az zekerteöl le veűe, s uagywte uagy vaga hosza, haro(m)zor(is), osuat Janos is zabliat vona, megh fogok osuat Janast hatra vonok, Jmre Lúkcacotis megh foga Jmreh Bertalan [Kiskede U; UszT 20/204 Margaretha relicta quondam agilis Joannis Jmreh de Kws Kede pp vall.].

2. 'p' 1584: ez Labat hatra vontak volt, es Ne(m) Iarhatot egy kyfeoldy Azzony, mikor be keote volna, chak egiedewl fekze(m) vala a' hazban [Kv; Tjk IV/1. 275].

3. ~ja magd! kivonja magát vmi alól; a se sus-trage de la ceva; sich einer Sache entziehen. 1576: Igerik eo K. az zaz vram Magokat Erre hogy Mikor az Drabantok meg lesznek Mindennap Mindenik kapura egy keozwleat ely Megien Az kapwkra az Drabantokhoz lattny velel lenny ... az ky penig hatra vonna magat Ez dologban d 25 legien az Birsaga Minden vttal [Kv; Tanjk V/3. 135b].

hátravonsz hátrahúzó; a trage înapoi; zurückziehen. 1606: Latta azt(is) hogj egizer Kormosne megh fogia osuat Janost hatra vonza, Bertalan esmet Emreh Lukaczot, hatra vontak eöket de esmet eösze zalasztottak vgy vezekettek [Rugonfva U; UszT 20/196 Blasius Kouacz de Rugonfalua lib. vall.].

hátrébb 1. hátrább

hatrekeszű hatrekeszes; cu şase despărţituri; sechsfächerig. 1816: Hat rekeszű majorság hizlalo ól [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/8]. 1842: Egy déczkával fedett léczekből alkotott hat rekeszű majorság hizlalo ketretz [Oprakercisora F; Tsb 51].

hatrendbeli hat rendet kitevő; de şase bucăţi; sechs Stück ausmachend. 1652: Adot eo kegme feőre valo patiolatot, hat rendbeli [Mihályfva NK; JHb XXII/41].

hatrészes hat részből álló; din şase părţi; sechs-teilig. XVIII. sz. kds.: A nagy Palotára bé menő Ajton, minthogy Sokan szokták nyitogatni noha két felé nyíló mind az által meltó hat rezes Sarkokon forgani [Ks 92. I. 23].

hátról hátulról; din spate; von hinten. 1598: Nehez Mathias ... vallja ... Pazthor Jstwan ... egy palczat hoz az mente alat es en mind vigiazok vala rea mith chelekezik ... de Kadar Gergelys erkezek onnat hatrol, es eois megh kapa az palchat Pastor Jstwan kezeben hogy nem eothe [Kv; Tjk V/1. 254].

hátú 1. hátul/hátrább levő; care este în spate; hinten befindlich/stehend. Hn. 1781: A' hátú padban (sz) [Mákófva K; EHA].

2. ~ház udvari szoba; cameră spre curte; Hofzimmer, Hinterstube. 1637/1639: Az Hatso hazban ... Az füst haztol fogua az ablakig vagon egy hoszu Bechy karpit [Kv; RDL I. 111].

3. 'p' Szn. 1814: Hatso Iosi [Magyaros MT; CsS].

hatszáz 1. şase sute; sechshundert. 1570: Borneyzza Eotthwes Gergel ezt vallya hogy Sala Balint elteben, szoksor emlegette hogy varkochnak hat zaz forintyat attha volna peter deak kezehez [Kv; Tjk III/2. 86]. 1594: keotek magokat egyenleo keppen mind az ket fel hat zaz arany forint keotol alat megh allani minden czikke-libwl" [Szászkered K; LLt. — "Ti. az egyezséget]. 1604: az alatt úgy lopta el, eynek veztegegeben az hat zaz for(n)t ereő marhatt [UszT 20/136]. 1673: Eő Nagok itt létek alatt buza nak az liszti erog(álódatt) hat szaz nyolczvan egy köből [Fog; UTI]. 1724: kelletet sietve ... menem, hogy Borgai nyomoru Portiocskam Zalogjaban még restalo hatszáz magyar forintokat ... meg vigyem [Betlensztmniklós KK; Ks 95 Bethlen József lev.]. 1827: a Nemes Közep Szolnok Varmegyei Birtokunk után Lovas Zsoldos állittással tartozván, annak meg váltságaul (így!) Kesz penz ... befizetés végett 600 ~ Hatszáz Rforint Pekete Bankoba határozottatott és figaltatott [K; Végr.].

Szk: hat (s) hétszáz. 1744: egy Vonással hat s' hét Száz halat is ki vontak [Mezőszengyel TA; JHb XI/18. 27]. 1775/1781: Török buza is ... szépen terem ... el tsépleltetvén jó belole szem hat, hét száz véka [Algyógy H; JHb LXXI/3. 355–6]. 1784: az Birák ... az helységre hat-hétszáz s több forintokat fel ronak [Torockó; TLev. 216. 2a] * őt (vagy) ~. 1662: Magyar öt-hatszáz ha lehet, kurtány megannyi; azzal várat nem száll [Szűv; TML II, 344 Ebeni István Teleki Mihálynak]. 1757: eőött vagy hat száz forintért Senkizhez nem megén penzert kölcsön hogy kérjen [Gyeke K; Ks].

2. fn-i jellű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch: vki kből/vmikből hatszáz; şase sute (dintr-un număr de persoane/de lucruri); (von einigen Personen/-Sachen) sechshundert. 1592: mikoron ketelkedenk az kazaknak zama feleol, ... fel bontuk az általa-

got, es meg olvasuan, teobbet nem talalank hat zaszal [Kv; TjK V/1. 203]. 1597: Hogi az iozagbol sem tawazal sem nyarban ez eo kegielmek igirety zerent karot nem hoztanak, kellett o karot vennünk hat zaszat ... d 60 [Kv; Szám. 7/II. 38]. 1677: küldöttek előjáróban a litváni tatárokbán mintegy hatszázat és a dragonok között háromszázat [TML, VII, 516 Teleki Mihály Baló Lászlónak Kővárból]. 1704: (A szebeni generál) mondá, hogy a kurucoknak olyan hírek van, hogy Graven uramat a minap megverték volna ők, és hatszáz német esett el etc., holott a német nem volt több 700-nál és azon csudálkozik, hogyha hatszázát levágtá, hetedikét miért bocsátották béküni Szebenbe [WIN 312].

Szk: ~ig valót mintegy hatszázat. 1764: De azon éjszaka Siskovics generális parancsolatjából és orderéből éjszakának idején reájok ütöttek, tűzzel-vassal ellenek támadván, hatszázig valót, asszony s gyermekekkel együtt levágtak nyavalyásokban* [RettE 160-1. — *A madfalvi mészárlásra von.].

3. birt. szr-os alakban; cu sufix posesival; mit Possessivendung; vñany közül hatszáz; şase sute dintr-un număr de ...; sechshundert von etlichen. 1671: Az Radul vajdának mely ezer kurtánia volt, ki régi jobb hada volt, ennek is hatszáza ő Fölségéhez visszajött [Somlyó Sz; Veress, Doc. VIII, 134 Cheythy István Dóczy Endre kapitányhoz].

4. ~dval hatszázanként; cu cite şase sute; zu sechshundert. 1646: Az haranglábnak behéjaztatására vöttem zsinólt nro. 3000 hatszázával egy fl-ton fl. 5 [Kv; ETF 107. 12].

hatszázadmagával vele együtt hatszázán; şase sute cu el; mit ihm/ihr zusammen sechshundert. 1708: ezeres-kapitán Rácz András levén a commandó, maga mintegy hatszázad magával portára megyen [TT 1890. 500 SzZsN].

hatszegeletes, hatszegeletes hatszögű; hexagonal; sechseckig. 1714: Tizedik Pinczetok foglal magá(b)an hat szegeletes Cseh Országi Palaczkott 2tött fl. Hung 8 [NsZ; Fog.; AMH 56]. 1754: Ezüst Portékai... Hat szegeletes Palatzkotskák Lot 50 konting 2 [NsZ; Told. 19 Oszt. 15].

hatszegeletű hatszögű; hexagonal; sechseckig. 1683 k.: Vagyon egy ezüst pohár. hat szegeleteő, kívül belő Aranyos igen szép [Somlyóújlak Sz; SzVjk 120]. 1756: (A) kised bé járo kapu felső szemöldöke alván faragot Cserefából Nagy fejű Fa szegekkel foglaltatik a' Nagy kapu Zabajához, a szemöldökön fellýlly vagjon Kerék modjárja hat szegeletű egy máshoz foglalt Cserefa virág, melynek középit egy nagy feju fa szeg foglallya öszve [Branyicska H; JHb LXX/2 10].

hatszégi a Hátszeg (H) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Hátszeg/Hateg; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Hátszeg. I. mn 1. Hátszegen lakó; care locuieşte în Hátszeg/Hateg; in Hátszeg wohnend. 1614: Olah Tamas hatczokj [Zsákod U; BethU 184].

1681: Haczoghi Porkolabnak minden fele birsagbol Tertialitas jár, két része a' földes Ure [Hátszeg H; VhU 151].

Szn. 1673/1681: Haczogi Fohnagy Peterne [VhU 453].

Korábbi (1494, 1508, 1524) adalékokban a vezetéknev ilyen alakban szerepel: Hathzaky, Haczaky [Csánki V, 186].

2. Hátszegen v. Hátszeg vidékén készült; făcut/confectionat la Hateg sau in imprejurimile Hategului; in Hátszeg od. der Gegend von Hátszeg erzeugt. Szk: ~ pokróc. 1755: Egy viseltes Hátzegi Pokrocz [Ludesd H; BK Naláczí conscr. sub nr. 1020].

3. ~ módon hatszegiesen; ca la Hateg; nach Hátszezer Art. 1812: Plopi Petruz Antenaszia ... vitt magával-el ... Hátzegi módon ki varrot fejér Czondrát [DLt 111 nyomt. kl].

II. fn hatszegi lakos; locuitor din Hateg; Bewohner in Hátszeg. 1671: Háczukiaknak Rákóczi György Fejedelemtől adatott Privilegium az Postalkodás tollalásáról helyben hagyatik [CCI].

A szárm. alapszavául szolgáló településnév középkori alak változataira nézve I. Csánki V, 58-9.

hatszégű 1. hatszögletű; hexagonal; sechseckig. 1693: Andrisnak ... Egy velencei Rez gyertya tarto, egy hat szegű Tisztesseges ön Palacz [Ne; DobLev. I/38. 10]. 1700: ezeket hozták elő Kupa pohárt nro 3 ... Hat szegű pohart [Abrudbánya; Pk 6]. 1728: Hat szegű ejteles sorofos palacz nro 1 [Málnás Hsz; SVjk]. 1737: Egy Sima hat Szegű Aranyas Pohár [Mv; MvRLt].

2. hatágú; cu şase braţe; sechsharmig. 1629: Egy arany fwggeő melyben uagion hat szegw Czilag forma(n) foglalua gyemantok az keozepben [Kv; RDL I. 132].

hatszíj spátar; Rückschlag. 1593: Az Lovaknak veottem Bonczidan ... 1 Bokor hamott hatsziazal egywt d 60 [Kv; Szám. 5/XX. 159]. 1598: Zigyarto Balindtwl Jffiwtlw witedtem l lwra walo hamot faar hamostwl hat zyastwl Taskastwl ... f 1 d 50 [Kv; i.h. 7/XVIII. 42]. 1844/1845: Egy hámrá ujj táskát tsínáltam, és egy hát szíjjat meg bélieltem 40 xr [Ne; DobLev. V/1254].

hatször hat alkalommal; de şase ori; sechsmal. 1570: Jmmar hatsor Jndultam ky az kapun hogy ely Mennyek Az varosol myattatok, De ely nem Mehettem [Kv; TjK III/2. 22]. 1592: Orsolia, Jffiu Bonczidai Gergeli zolgalola ... vallia ... hatsoris oda ment egi nap az Inas [Kv; TjK V/1. 243]. 1674: Elek János Uramat megh szollittattuk Teorvenyre ... miatta kellett hatszor teorvény pénzt le tennünk ... d 90 [Kv; Szám. 34/L. 18]. 1715: (Barbara Joachimot) miolta az Tömlöczben vagyon sokszor ki törte az betegség, nemellj napokon edgj nap hatszoris ki törte [Kv; TjK XV/1. 133].

Szk: ötször- ~. 1767: a kvartély penznek le fizetésért ötször hatszor ell jöttek s ugy alkalmatlankodtak [Kv; Ks 11. XI.VI. 45].

hatszorbéli hatszori; de şase ori (in şir); sechsmalig. 1597: Ez hatszorbéli Gazdalkodásra keolt a' melle 1/2 Eitel Mústar ... d 5 [Kv; Szám. 7/XII. 36 Füstich Lőrinc sp kezével].

hatszori hatízbéli, hat úttal való; de şase ori; sechsmalig. 1730: 37. ebek veréséért, és a strásáról 6szori emesztet vitel(ert) Hfl 3 Den. 30 [Kv; Szám. 56/XIX. 15]. 1823–1830: a hatszori* urvacsorája osztásról való rendelés nem olyan rendkívül régi az Anyaszentegyházban [FogE 153. – *Értsd: az évenként hat ízben való].

hatszögű 1. hatszegű

hátú 1. cu spinare; mit/von .. Rücken. XVIII. sz. *eleje*: Idei sárga hatu üñö bornyu [Usz; Pf]. 1815: Egy sárga Paripa fel romlatt hátú [DLt 929 nyomt. kl].

Szk: ? *foros* ~ '?' 1815: Fekete kantza Ló, foros hátú [DLt 215 nyomt. kl] * *görbe* ~ a. püpos. 1800: Vaszi Halmáts ... egy kisség görbe hátú, és lábu [DLt nyomt. kl]. 1823–1830: Ezen udvarba volt a kisasszony mellett egy Bara Dávid háromszéki szemerkái születésű nemesember, valami 30 esztendő ember, aki Bécsbe felmenvén németet tanulni, Udvarhelyre német professzornak tették volt, de nagyon görbe hátú lévén, csúfolkodtak vele, ő is odahagyván Udvarhelyt, kancellista lett [FogE 117]. – b. (be)horpadt hátú. 1761: Negy Ménlo ... szeg szűrű görbe hátú Török közél negyven esztendő [Spring AF; JHb XXIII/31. 34–5]. 1812: Egy fekete, vén görbe, vagy-is nyerges hatu Kantza [DLt 383 ua. gub.] * *nyerges* ~ 'ua'. 1807: Egy üdös, setét pej szűrű Kantza, két tso mo van az háta gerényen nyerges hátú [DLt 391 nyomt. kl]. 1812: Egy fekete, vén görbe, vagy-is nyerges hatu Kantza [DLt 383 ua. gub.]. 1820: egy fekete serényű farku nyerges hátú ... Paripa [Born. F. Ig]. – A jel-re 1. MPászt. 418 * *sarló* ~ püpos hátú. 1805: egy Sarlo hátú Kantza Vír 25 [M.köblös SzD; RLt]. 1832: Harmad füre lépendő, fekete szűrű, Kantza Tsitkó ... kised termetű, sallóhátú [DLt 840 nyomt. kl] * *srlj(u)* ~ szamárjegyes hátú (olyan ló, amelynek a hátán végig húzódó sötét csik van.). 1649: ueöttem egy Sziy hatu Fako herelt Louat ... f 8 D. 25 [Kv; Szám. 26/VII. 542]. 1684: Eöreg Meddö Kanczak ... Szarvas szűrű fako szi (!) hatu, serénye farka fekete no 8 [Fog.; UtI]. 1747: Kornis Sigmond Vre o Nga egy vilagos pej szűrű 3 esztendő metcztelen sziju hátú, fel költ nyaku fekete farku serényű kos fejű gyermek lova [BSz; Ks 27. XVIIb vk]. – L. még ETA I, 133 * *türos* ~ sebes hátú. 1757: Egi Pej hoka Zábált benna Süket Tuos hatu konya fülü vén veszett lo [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3.1/9]. 1777: Tuos hatu Lovara fel ülvén attol veresedett volna el [Kv; Tjk XVIII/6. 129] * *vilagos pej* ~. 1768: Hajtottuk be a Nagy Szürke Kantzát harmad magával, a nagyobb Csitkaja volt ket esztendő Setét pej gyermek Lo,

a' másik volt egy Fako forma hasu, vilagos pej hatu esztendő [Páké Hsz; Szentk Gy].

2. *pegymet* ~ pegymet-hátprémes/gerézns; cu blană de veveriță siberiană; mit Rückenpelz von siberischem Eichhörnchen. 1752: Egy Nusztos elejű fekete hosszu Mente Petymet hátú [Nsz; Told. 2].

3. *támlájú*; cu spetează; mit ... Lehne. 1805: Egy rongyas el tört hátú Szék [Szamosfva K; BLt 9].

Szk: *kerek* ~. 1793: egy kerek hátú kanapé antik labakon karmelita szín selyem materiaival borított [TL Conscr.].

4. *fejer ~ virág* 1679: Fejer hatu viragh vize keccke savoval vett nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 32].

hátul 1. hsz 1. la spate; hinten. 1585: Etczely (?) Mathias vallia a' kolch tarto, Maga ... Lattam hogy amely zenat Az kapun be hoztak, le vonth benne hatul es megh gywteotte ió beowon, es el Atta [Kv; Tjk IV/1. 464]. 1598: Lúkes Dreschler ... wallia egikor hon nem letembe(n) tehat ladamat fel rontottak wala benne walami kewes penze(m) tehat azt el vitték beleolle, az ladat hatul az sarkán feztettek fel [Kv; Tjk V/1. 141]. 1736: az hintó így rakták meg: az tálakat az hintó fenekén az táltartó helyre ..., az párnaszákból hátul tüst csináltak [MetTr 368]. 1780 k.: az hamuszín hintora hátul 7 srofat meg vágtam xr. 21 [Szászváros; BK].

2. emberi v. állati fej/testrész hátulsó felén; în partea de dindărăt a capului/părții de corp la oameni sau animale; am hinteren Teil des menschlichen od. tierischen Kopfs/Körperteils. 1684: Egér szűrű barna, hatul szár labu, Csoka szemű hatodfú lo [Fog.; UtI]. 1722: Barna Szűrű Lo, 3 esztendő, az Lapoczkáján hátul Egy kűs fejéresckéje vagon [Kv; Tjk XV/3. 85]. 1736: Nem volt abban az lakadalomban* sem paszamántos köntösű, sem porozott hajú vagy hátul zsacsokban kötött üstökű magyar csak egy is [MetTr 399. – *Gr. Székely Ádám és gr. Bánffy Anna 1702-i gyalui lakodalman]. 1800: Koha György ... vasvillájával úgy ütötte Főben az Exponenst, hogy a' Feje hátul bé hasadt [Mv; Born. XXXIX. 53]. 1833: Csekelaki Jakab Janos adott el ... 1 Barna 2 Eszt. Csikot jobb Lában hátul Szárcsa Rf 74 [Torda; TVLt Közig. ir. 797]. – L. még HSzj *nyergeshátú* al.

3. épület v. telek hátulsó részén/végén; în dosul unei clădiri/unui teren; am Hinterteil/Ende des Gebäudes/Grundstücks. 1570: Keoreh (!) Jakab vallya hogy egy korba ... Azok az (!) Mongyak vyzont Neky, hogy Erreh neh Jary Mert Nem engedýwk, hane(m) ha kertbe akarz Jary, chinal Thwl hatwl Aytot Rea, Jar azon be Mert Jnnet ez kapwn Altalan fogwa Ne(m) engedýwk [Kv; Tjk III/2. 120]. 1572: Eccher estwe hagi az ayton be Nem Mehetek hatwl hagtak beh oda [Kv; Tjk III/3. 33]. 1637: hatul be hagot a kerten a borbéli Legenj oda Teöreök Janosnehoz egj nehaniszor [Mv; MvLt 291. 89a]. 1756: azon 14

percentest nem hátul a kerthől ... hanem az Udvar és czűrös kerthől potolyuk ki [Kv; Ks 11 XLVI]. 1785: A Felső Tractuson vagyis Contignation nagyobb, és kisebb ház Nyóltz vagyon ezek között kettő a Piatzra néző, egy Nappali Palota elől, más ebédli Palata hátul [Kv; Born. XXIXb. 20/47 Kornis Krisztina conscr.]. 1795: Találtatott egy Szalmával fedett sorvatt fedelű Sövény oldalú Ház ... pitvarával s hátul Lévo kis kamarátskájával [Ne; DobLev. IV/750. 1a].

4. hátsó/hátulsó részen; in partea de dindărăt/dinapoi; am Hinterteil, an der Rückseite. 1629: sok volt az szeker, es nem nettifik eszünkben hogy eő hatul el maradot s ki ereztet [Mv; MvLt 290. 149a]. 1679: Vagyo(n) ezen színben: Hatul bakos, Csiklos kicsiny helyen fordulo, hitvan bőrs, kocsi nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 96]. 1710: Nagy pompa volt ... nagy fekete ... papserreg elől, oldalfélt, hátul [Bethlen, Önel. II, 51]. 1736: Az csatlón hátul az úr felől állott az csatlós, más felől az asszony felől az inas [MetTr 369]. — L. még i.h. 380; MetTrCs 478.

Szk: *elől s* ~ közel-távol. 1803: a' menyí juhott elől s hatul találtak, fejeket el tsapdosták, a' szekerekre fel hányták, 's el vitték [Toplica MT; Born. XVC. 1/57 Sztóján Jakabuc (32) col. vall.]. — A további fejleményt l. *elől-hátul* al.

5. hátsó felén; pe dos; an der rückwärtigen Seite. 1823: Egy brilliantos kicsi kereszt, hátul emalírozva hozzá valo arany lántzal [Szent-benedek SzD; Ks 38. V].

6. vminek a végén; la sfîrşitul/capătul unui lucru; am Ende/Schluß einer Sache. 1863: bé kell vallani mindent, 's hátul a' jegyzésekbe meg kell említeni azokat, a' mik ado mentesek [Gyalui (K) RAK 78 esp-i rend. kiv.].

7. hátulról; de la spate; von hinten. 1583: Molnos Ambrus vallia ... chak halla(m) az chattanast hog Juhos Miklos wthe Semy Jacobot, de Nem lattam hatul kerewlthey meg Vag eleybe me(n)t s vg' wteotte [Kv; TjK IV/1. 171]. 1633: az Hadnagy zolgaia ... hatul varga Andrast agion akaria vala az szekerzeuell vagni, de Varga Andras ... rea fordula arczal [Mv; MvLt 290. 116b]. 1662: Mivel azért a személyek passust nyitottak volna, elől s hátul is a tó száján által nyomakodott az ellenség, kit mindazáltal erős harczzal visszavágatának [Szalárdi, SirKr 327]. 1722: Rétse Vonjais egj kaszával hatul neki futamodott, ugj ütötte föbe, hogj mingjárt fél térdre esett [Ks 7. XV. 6]. 1755: Lázár Jánost ... vévén^a ... egy fejszét kezében, orozva hátul föbe vágta, mely miánt egy néhány hétig heverte az ágat [Lyáuc H; Ks 112 Vegyes ir. — ^aA szóban forgó jb]. 1802: egy Karomnyi Fát vévén kezébe, a' Báro Bánfi kotsissa meg szaladt haza felé, de bé érvén Forro Lajos a' kotsist meg ütötte kétszer ... és midőn harmadszor is meg akarta volna ütni, hátul néki oroszkodott a' Báro Bánfi Ur eő Nagysága Sütője, és ki kapta a' kezéből a' Fát Porronak [Mv; Born. XXXIX. 53 Fr. Szathmári (23) vall.].

Szk: ~ *ér utolér*. 1570: Thawaly Eztendeobe Esthwe haza Megen volt az varosbol, Ez az wton

Balint Thywadar hatwl ery Rezegh volt, kerdy ky volna, Eo meg Newezy magat. Es azonba vgy wthy egy Botthal agion hogy Be Theoryk az feye [Kv; TjK III/2. 11]. 1638: ki iöuenk ... hogj haza jöjünk szallasunkra, hatul ereök ezt az süneges Ianost [Mv; MvLt 291. 126b].

8. Neimi von. nyil-ban; într-o declarație referitoare la chestiune sexuală; in sexueller Äußerung. 1724: Pekri Ferentzné monta, h(ogy) hátul is hábor<gattya> a Férje Pekri Ferentz eő kglmét [Királyfva KK; BK. Nagy Mihályné (30) zs vall.]. | Söfi Szolgálo monta nekem, h(ogy) őt ne(m) szolgálni, hanem paráználkodni tartya Pekri Ur(am) és h(ogy) ezt a Leánt ne(m) tsak elől, hanem hátul is éli [Póka MT; BK. Ersök Tollas Gergelyné (32) ns vall.].

9. hátra; înapoi; nach hinten. 1756: Néhai Bátsi István ... Batizi Vlád Muntyánnál (!) Cimborál olly kötés és Conditioiok alatt, hogy Néhai Bátsi István az Vlád Muntyán Ökreit egy mas mellett jártassa, akár elől, akár kézből, akár hátul bé foghassa, és ugy az magáival edgyütt szántson [Bácsi H; BK].

10. háta mögé; în spatele cuiva; hinter den Rücken. 1598: Dienes Pal Bachba Coloswar megie-be Iako ... wallia ... Trúcza Peter az fogoly Bachy Thot Jstwant egy bottal agion ewte ... hatul kerewle egi padra alla fel s vgi ewte mordalisaggal agion s mente(n) el fúta onnet [Kv; TjK V/1. 204]. 1746: (Az alperest) azon vetkiert incapacitalatni akarta es tselekedte, tehát aztatis hátul kerülven orozva főben akarta ütni, ütötte volna is ha más ott lévő emberek nem impedialtak volna [Torda; TjKt III. 45]. 1804: amint le hajult az Exponenes Vána Togyer hátul került egy Bottal és ... meg ütötte [K; KLev.].

11. ~ *ról a*. háta mögül; din spatele cuiva; von hinten. 1827: Mihaila protestalt; hogy néki ne mennyen ..., a' Katona semmit sem hajtvá a' Mihaila protestálására Mihailát hátulról akarta meg kerülni [Egerbegy TA; TLt Közíg. ir. 1110 Portsil-la Tomok (20) jb vall.]. 1841: a fiuval ketten a szolgám a sánto tsikot hátulról hajtvá — előttem indultak el [Dés; DLt 1541. 8b]. — b. háta mögött; la spatele cuiva; hinten, hinter js Rücken. 1744: Én hátulról mendegelvén utánnok, mond-gya az edgyik ... hogy a Király birohoz mégyen [Bölön Hsz; INyR. Damokos Andrásné Farkas Katus vall.].

12. ~ *marad* (vkinek halála után hozzátartozóként) hátramarad; a rămîne (ca rudă după moartea cuiva); (nach js Tod als Angehörige) hinterlassen werden. 1625: ha megí halna Elsebe(n) Zengergi Janos vgi felesége vag' Germeke es Miklos Petör Maradna hatul valamikor Az verek Megi valitanak Miklos Peteörtől valczak megí az zengergi Janos reszet [UzT 172a].

◇ Sz. 1704: Mint Pasztor nélkül ju neped hull tsak hull, Elöl tűz hátul viz nincs gyamolod sohu, Nagy nyomoruságunk mint tenger ugy tudul [EM XXXV, 273 gyászének].

II. nu-szerűen; ca postpozitie; als Postposition: uőgött; îndărătul, înapoia ...; (da) hinter. 1718:

Az Vágás utnál a' falu szőlein hátul nap nyugott felől való bütűinek vicinussa az megje Erdeje [Backamadaras MT; EHA]. 1808: Major Telkemnek napkeleti oldalából azon részetskét hatra-nyulolag, mely kezdődik a' Pákei János Árnyszekén hátul [Kv; Pk 3] | éppen ezen az helyen ... volt az eszténa, a Sztringa pedig az esztenán hátul Észak-felől ..., azon hátul pedig volt az meddű kosár [Zágon Hsz; SzentkZs Beder Sándor (59) barátosi gy. katona vall.].

Szk: azon ~ emögött. 1599: Az vy kosáron inne(n) a' taplocza felol uala my nekönk zallas heliu(n)k, hatul uala azon az lengelfalui zallas [Ülke U; UstZ 14/13 Joannes Menihart de Ilke (46) lib. vall.]. 1808: azon hátul pedig volt a meddű kosár a bik erdő szeljin [Zágon Hsz; SzentkZs - A teljesebb szö. előbb] * ezen ~ emögött. 1823-1830: A nézőhely* alatt volt a földön, ez is elől az urak feje felett örmény sátorral bevonva, székekkel, padokkal megrakva. Ezen hátul a több nézők helye zöldággal felett beárnyékozva, üldőhelyek hosszú fenyőgerendák. [FogE 106. - "A teátrumban"] * umin ~ lévő. 1772: ki-mutatták a' ... Konyha Kő Falán hátul-levő rész Josság, rajta lévő minden épületekkel égyütt [Mv; DLev. 5. XVII. 4]. 1792: jöttünk az Hurubákon hatul lévő hegyre [Mezőbánd MT; MbK XII. 87].

hátulfelől hátul; in spate; hinten. 1823-1830: Itt a fejrénépek tiszta fekete s hitvány posztó-köntösben járnak, s fejeken egy kihegyeződő hosszú fekete sapkájok, melynek hegye hátulfelől lefityeg [FogE 247].

hátulj 1. főkötdő-hátulj

hátulja 1. vminek a hátulsó része; partea de dinapoi; Hinterteil. 1656: Harom teöredezet nyereg, edgik czontos volt; De el teöredezet az hatulja [Doboka; Mk Inv. 3]. 1685: (A gyermeklő) Barna Pej hodos, hátulja szár [Uti]. 1724: ma már el kellett kezdeni az gerendazast, az kapu hatuljat, mar tegnap he boltoztak volt [ApL 2 Apor Péter lev. feleségéhez]. 1729: A szinnek* arulo Tablája az Piacz fele légyen az hatulja be legyen Deszkázva [Dés; Jk 383a. "A csizmadia áruló-színjének]. 1756: egy bizonyos almáriumának hátulját, vagyis hátulsó deszkáit, ki fessegetette ki? [Kv; Mk IX Vall. 109 vk]. 1816: A' Templom* hátulja küssebbre vétetett [Szentmárton MT; UnVJk 139].

2. (ruhának, páncélnak) háta/hátrésze; spatele (hainei, platosei); (Kleid, Panzer) Rückenteil. 1681: Vagyon itt: ... vas deréknek a' hatulja libr. 24 [Vh; VhU 515]. 1723: Fekete bársony nuszt hát elejű palást az hatulja nyuszt lábbal vagyon bérleve [Koronka MT; Told. 29/2]. 1789: Egy viseltes Lállybli, melly(ne)k az eleje fekete Bársony a' hatulja fekete Materia [Mv; ConscrAp. 22].

3. (kert, utca) hátulsó vége, feneke; capătul de dinapoi/fundul (grădini, străzi); (Garten, Straße) Ende, Hinterteil. 1675: Vagyo(n) Egy Jég h vérem egy kértnek hatulján Egy Záros kis ajto,

mellye(n) az Czűrös kerth(en) jarnak bé [Dés; Borb. II]. 1707: Néném ... minden édes Anjanktúl maratt öltözeteket fejer ruhákat és minden egjéb házi Portékakat az mi vólt, az Aranjos felé lévén az kert hátulján egj ajtó ki, azon mind el horta [Polyán TA; JHb XVI/7]. 1776: uj Bánd nevezetű uttza hatulján a Gyárfás Patakjára járo Lábban (sz) [Mezőbánd MT; EHA]. 1801: adott ... Venitzi Sándor Urnak a Czűrös kertye Hátuljába egy nagy darab Tanurokat [Apahida K; Pf].

Hn. 1810: a' Kertek hatuljára járo* [Nagy-ernye MT; EHA. - "Ti. föld]. 1841: Az Udvari Kert hatulja mellett, a' Hágson aloll egy kis buza föld [Kisillye MT; LLt].

4. ember v. állat fara; fesä; Hintere. 1573: Matthe kowach Azt vallia ... Azomba Zaygast hal által ellenbe fel tekint es chiak az hatwiliat lathatta Zabo Gerginek hogi Az Ambrus kowach Aitayan Be esset [Kv; TJK III/3. 209]. 1682: (A lónak) fel fild felről való hatuljáb(an) ismerszik fogiatkozás | Fejer Szűrke fako szabasu gyermek lo hatulja az Sütögetes miat mostis rut sebes [Görgény MT; Uti]. 1736 u.: Most éppen csüfot csinálnak magokból, olyan kurták a dolmányok, egykét újjal alig látszik ki övek alól, hátuljok egészen kilátszik [MetTrCs 463]. 1792: Sinkovits János ur(am) tsak az hatulját fordította feléjék, 's azt veregetvén nékiek ezt mondotta: S. v. A Seggemnek beszélsz? [Szováta MT; Berz. 16. XL/5]. 1806: dél előtt nem igen jo voltam delutan is tsak olyan mellytel fel porozták a hatuljamat [Dés; KMN 329]. 1844: a' Daru ökör, a' mely jo kövér a' hátulját nem birja [Széplak KK; SLt évr. Sipo Miklós P. Horváth Ferenchez].

5. a szán v. szekér fara; partea de dinapoi a sa-niei sau căruței; Hinterteil (Schlitten, Fuhrwerk). 1652: az szannak hatulyat önyveztem megh d. 15 [Kv; ACJk 50a]. 1808: A mi a szekeret nézi; Optio szerént a Fiu elvette a' szekérnek eleit rudastól ... a' két Leánynak pedig maradtott a' szekérnek hatulja két lajtorjájával és két Löttsivel együtt [Asz; Borb. II].

6. (állati) hátulsó láb(pár); picioarele de dinapoi; Hinterbeine. 1773: Czako István ökrének a hatulja pokos vólt [M.léta TA; JHb II. 3].

7. hátulsó pata(pár); perechea de copite de dinapoi; das hintere Paar Huf. 1737: Minden vjság után a lovak(na)k az elejeket ujjalag patkóltassa, a hátuljokat pedig két hólnap(an) egyszer [JF 16-tartási ut.].

8. (irat/levél) vége; sfîrșitul unei scrieri; (Schrift) Schluß. 1672: Kegyelmed levelét böcsülettel vettem .. de az elei a hátuljával ellenkezik, mert az eleiben az írja Kegyelmed, hogy most Kegyelmed sem panaszkodhatik, elég bűvön nem tudósítottam Kegyelmedet s az hátuljában penig enyhány helyt írja Kegyelmed, hogy gyakrabban tudósítsam Kegyelmedet [TML VI, 174 Székely László Teleki Mihályhoz Fog-ról]. 1802: A' Ratio Corpussanak az hátuljan a' Postalkodásért tett költségek közzé, hálé elegyítették a szám ádok a' Lula Lupuj adaját t.i. 1 Rh forintat [Torockó; TLev. 5/5].

hátuljáróban hát/utóvédben; in ariergardä; in Rückenschutz/in der Nachhut. 1653: Brassóól is, mondják, hogy adtak 200 gyalogot segítségére Ráduly vajdának ... A bolonok^a hátuljáróban voltak^b [ETA I, 74 NSz. — ^aÉrtsd: vallonok. ^bAz 1602. évre von. feljegyzés].

hátuljú (vmilyen) farú; cu fesä ...; mit/von (irgendeiner) Kruppe. 1805: egy pej benna hatulju Lo Vfr 20 [M.köblös SzD; RLt].

hátulso I. *mn* 1. hátsó; din spate/dos; Hinter-. 1589: Keouetkezik a' mitt a' haz körül es egyeb szukeges helliekenis epitette(m) Ach Pálnak az elseo es hatulso keoznek megh chinalasaert attam f. 1 d. 16 [Kv; Szám. 4/XI. 26]. 1597: Lanttor-natt Chynalttatom az hattoso zobara [Kv; i.h. 5/I. 112—3]. 1633: az Azzonio(m) ... az fel haz hatulso ajtajat is megh nitotta, es ug' boczatotta be ott az legent [Mv; MvLt 290. 120a]. 1688: az hátulso Cseled hazban ... Egy deszka polcz [Koz-más Cs; Eszt. Inv. 3]. 1736: Az magyar hintónak az hátulso bakjára nagy öreg, fekete bőrrel borított ... ládát tettenek [MetTr 368—9]. 1781: A két hátulso kerékre két ráfot hoztam Rhen for. 1 x r 12 [Szászváros; BK]. 1850: Egy darab Steyer bőrs székér bővön vasazva ... vasas töltött első és hátulso ülettel [Algyógy H; Born. F. II]. *Mn.* 1667: az hatuso Keomalban [Kv; ACJk 7b]. 1733: hátulso tekenyös (sz) [Kérő SzD]. 1737: Az hátulso Bhájban (sz) [Jára MT]. 1758: A Hátulso hegiben (szö) [Sztána K]. 1761: a' Hátulso Padba (sz) [M.szovát K]. 1767: A Hátulso Sós tó szerben (sz) [Póka MT]. 1774: Az Hátulso Hegyben [Veres-egyháza SzD]. 1775: az hatulso Vinczi gödribe (sz) [M.fráta K] az hatulso nagy Titzhegy nevezetű el pusztult Szölő hegybe [Dés]. 1795: hátulso Völgyben (szö) [Szénaverős KK]. XIX. sz. eleje: Hatulso Rakogatonál (sz, k) [Korond U]. 1806: A hatulso határkaba Majorság és Dézma rakatott 1244 véka Törökbuza Csóól [Dédacs H; Ks 109 Vegyes ir.]. 1814: A' hátulso Pagygyasba (sz) [Pusztakamarás K]. 1848: a Cser<vége>n az ugy nevezett hátulso orotvanyban (sz) [Vaja MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk. ~ *ágas*. 1749: Kerekes Istvan mwelt az Talygalhoz ... Egj hatulso Agast d 15 [Kv; Szám. 26/VI. 464] * ~ *derékszeg*. 1827: vagyon egy vasas ökör székér ... hátulso derékszeg ágassát le szorito kapots [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * ~ *hám*. 1797: Négy lora valo első és hátulso hámok gyeplő nélkült [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16] * ~ *felhérc*. 1794: Egy Udvari Lo után valo vasas tár Székér Nro 1 Melyben ezek a hibák ... a hátulso felhértznek egy darabja [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1861: Jegyzés N. Ujfaludi (!) Ur számára kovát munkáról ... Két uj hátolso fel hágo fel hértzet [Kv; Újf.] * ~ *saroglya*. 1681: Kocsizhoz valo hatulso Saroghlya [VhU 505]. 1864: a hátulso Saragján 2 uj Spangli [Kv; TGsz 37] * ~ *sémely*. 1595: hagyja Egerwari Janos 1. Bőr szekeret ... Kerekes Pall czinalt raits ... Az hatfílo Sémelt, kin az bőr szeker füg p(er) d 25 [Kv; Szám.

6/XVIIa 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~ *tengely*. 1621: Az hatulso tengeli el romolua(n) czinaltattam Kerekes Janossal mast ... d 25 [Kv; i.h. 15a/VII-hez]. 1767: Hátolso fakó Tengely vas nélkül [Marossztkirály MT; Berz. 5 Fasc. 30 P.Z.] * ~ *tészola*. 1741: Valto eke 4 ... Hátulso tesola 4 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10].

2. ~ *ház* a. udvari szoba; cameră spre curte; Hinter/Hofzimmer. 1582: Margaretha Zekely ... fassa est ... Lattam hog Kalman vram az hatulso hazban fekw [Kv; Tjk IV/1. 39—40]. 1585: Biro Vram es az Tanach kert wala mintet, Barath Petert es Boncziday Gergelt az iften walo hatosso haznak megh wytassara es az beiaro helynek megh boltozassara [Kv; Szám. 3/XIV. 29]. 1631: Borueine^a az hatolso hazban, mene, es egi keues vartatua az szogais be mene utanna, es ugy haltak ben egiött [Mv; MvLt 290. 48a. — ^aOlv.: Börveiné]. 1639: latam hogy az hatuso hazbol kj búvek az legini [Mv; i.h. 291. 197a]. 1743: Az hátulso háznak ... Ot folyo és egy mester gerendán gyaluatlan deszkából valo padlása [Boroskrakkó AF; BfN]. 1807: Az hatusso haznak be menő ajtaja fenyő Deszkából berlet [Dés; BetLt 6. GyUj Falvi Nagy Ferencz kezével]. 1810: ezen fedél alatt egy hátulso ház; melynek mindene édgysz az első házéval [Pacal Sz; Ks 76 Conscri. 384]. 1854: A Bogdan fele Udvar ház Kő fundamentumra ... ennek el osztása egy első ház mellette levő oldal házzal és ezzel össze köttetésbe levő sikátorral és kamrával, Füst haz tornázt és hatulso ház [M.köblös SzD; Torma]. — b. a telek hátsó részén levő ház; casa din partea de dinapoi a terenului; am Hinterteil des Grundstücks stehendes Haus. 1568: Margareta Consors Andreę Batzy fassa e(st) monta az zanto tamas-ne, ha zamon es nyeluemen halhatok meg, Ez leannyak (!) hagyom az hatulso hazat [Kv; Tjk III/1. 159]. 1819: én mostan is hátulso házba lakam, és hogy hátulso szobába ujjolag is jussak azért férjhez meni nem kívánkozom [Kv; Pk 2].

3. ~ *házacska* a. udvari szobácska; cameră mică spre curte; Hofzimmerchen. 1598: Fenesy Mihálj ... vallja, Amikoro(n) en Banyay Jstwant zol-galtam ... hatulso hazachkajs vala az pinche felet [Kv; Tjk V/1. 227]. — b. a telek hátsó részén levő házikó; căsuța din partea de dinapoi a terenului; am Hinterteil des Grundstücks stehendes Häuschen. 1766: az hátulso Házatska el hanytatván ottis a' Jozság hasittassék kétfelé [Torda; TjkT V 319].

4. ~ *rész* vminek a hátulja; partea de dinapoi a unui lucru; Hinterteil einer Sache. 1754: el fordította az Cziganj és az fejének hátulso részét (!) az njak vapáján feljül nézem olj jukat láték, hogj az kis uljom belé ment volna [Mezősámsond MT; Berz. 14 XIX/11]. 1802: Foro Lajosnak tanáltam ... az feje hátulso részen az nyak tsigan fejül három ujal egy iznyi Seb az bőr Szinbe véresen [Mv; Born. XXXIX. 53 Galambos József chirurgus kezével]. 1833: Fakó szőrű, a' jobb szarva hátulso részén rovázattal m: e^a 4. esztendő [DLt

556 nyomt. kl. — *Olv.: mintegy]. — L. még FogE 68.

5. hátrészen levő; care este pe partea de dinapoi; auf der Rückseite befindlich. 1736: Bérlett nadrag ritka volt, de azon is az hátulso varrásán semmi sínót nem volt [MetTr 352].

Szk: ~ fele hátrésze. 1681: fegyver derek, minden készület nélkül, hatulso fele lyukas Nro 1 [Vh; VhU 554].

6. ? alul levő; (care este în partea) de jos; unten befindlich/stehend. 1717: A' Nagy Szamos-(na)k a város felől valo ágán vagyon egy Hid, melly(ne)k a két végén valo lábai jók, az közbőlso lábának vagy ládájának hátulso vagj also része ujítást kíván [Cmes; DLt 504].

◇ Szk: ~ címer (levágott) bárány hátulso negyedrésze; ciosvírta de dinapoi a mielului (tá-iat); das hintere Viertel des geschlachteten Lamms. 1774: A' Bárány husnak l'imitatioja ... A' Leg jobb Báránynak 1 hátulso czimere adattassék D. 18 Ennek egy első czimere d. 12 [Kv; MészCLev.] * ~ kome? hátulso lábszár; pulpă de dinapoi; Unterschinkel. 1680 k.: Komanarol hajtot Ékrót nro 1. Ébből vettek Hatulso konczt nro 4. Elő Konczot [Uti].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch: 1. vminek a hátulja; partea de dindărăt a unui lucru; Hinterteil. 1714: Magyar Nyereg, kék és Vörös seljemenel be burított, aranjs ezüst Skofium Viragokkal ki varrot, első része almával hatulso penig ezüst bagjoggal borított [Nsz/Fog.; AMH].

2. hátul levő dolog/rész; cel/cea din spate; Hinterteil. 1568: Matthias Nyerges, Martinus ladas fassi sunt, hogy Jmmar Nyegyedik (I) Chyatornayt tudnak az haznak de mindenkor az fespis viselte gongyat asz Elsonek Az hatulsonak penyg szobo Antal [Kv; Tjk III/1. 217]. 1819: Én ott laktam mint szolgáló, és jól tudom hogy az Aszszony az első szobába egyedül hált, az ember pedig a' hátulsoba [Kv; Pk 2].

3. 1771: csak láttom hogy az ökör le eset ... az első Lábaji elé felé ... az hatulsok hátra, ... es az ökör addig fel nem kelhetett mig Varga Jancsi az tőket az labarol el nem hengerített [Mezőmardas MT; BK].

Ha. 1637/1639: Hatuso [Kv; RDL I. 111]. 1781: hátulso [Szászváros; BK].

hatvan I. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; attributiv: 1. százece; sechzig. 1559: Hara(n)g-labi myklosnak kj reze wolth Somosteleke(n)* okkegelmenel: hattwa(n) forjntba(n) zalogo(n): kybe(n) en kőz biro wolta(m) az hatwa(n) fforj(n)ttotth kezebe attwk [Désfva KK; Bfr VI. 279/3. — *KK]. 1579: az Arwaku(n)k ... Aggianak hatwan köbel buzat [Kv; Tanjk V/3. 196a]. 1592: (A földet) Theoreok Gergely ... megh vgarlotta eo vette be volt hatwan kalo(n)gia bwzaia rajta [UstT]. 1606: (A) hatua(n) forintal Sennej Pungrach Bő Nagnak kellett öt louat venni [Köpec Hsz; Ks 90]. 1634: Miszaros Miklos ... kerkedet az Atyamnak mondv(a)n, Apa vagio(n)

megh hatua(n) tallerom [Mv; MvLt 291. 16a]. 1717: a Castelybol s a Csürből hordottak el a Szárnyas Majorság Számára Hatvan köből Ucsut [Balázsfa; Uti]. 1756: Molduán Vonya a' Falusi-aknak leg alább hatvan szekér széna kárt causált [Galac BN; Wlt Nagy Sigmund (54) jb vall.].

Szk: ~ig való mintegy hatvan. 1714: légy (!) aláb kél hatvanig valo Cűvék, az ... part mellé, és annak igen sok tötés [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.] * ötven-~. 1751: ötven, hatvan veder bor [Bágyon TA; Berz. 7. 68/1. 332]. 1785: Várasunkban Héti Vásárunk vagyon, mellynek Vámjából Esztendő alatt bé kerül, mint egy ötven hatvan M forint [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 11b].

2. ~-hatvan egyenként hatvan; cite saizeci; je sechzig. 1606: Veöttem az kayanto Vtbeli zőleohöz Teölgy karot negj zazat, teölt szaza az oda uiteteseuel eggiwt hatua(n) hatua(n) penzbe, tezen f 2 d 40 [Kv; Szám. 12a/I. 41].

3. Keltezésben sorszámnev helyett; in datare in loc de numeral ordinal; im Datum statt der Ordnungszahl. 1560: ez lewel kewlt Ketesden* kys Karachon nappan* ezer ewt zaz hatwan ez-tendeoben [SLt J. — *K. Újév napján]. 1561: Az wrnak Ezer öt zaz hatuan egy ez-tendeieiben [Kv; ÖCART.]. 1562: Mykor Jrnanak Ezer eöth zaz hatwan keth Ez-tendöbe zenth ferenc Nap vtan valo penteken* [KP. — *Okt. 9-én?]. 1567: Keolt ez lewel az my varoswnkba Meggiesbe Kys Karachion nap vtan valo zombaton vt zwletese vtan ezer eot zaz hatwan het Ez-tendeoben [Törzs. János Zsigmond aláírásával]. — L. még SzO II, 227.

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch: vkikből/vmikből hatvan; százece dintr-un număr de persoane/de lucruri; sechzig (von Personen/Gegenständen). 1565: A mi penzem volt adóssággal* együtt téssen háromszáz forintot és hatvant [ETA 36 BS. — *Értsd: kölcsönnel]. 1578: Adott Thehen Barmott harmadfew Twlokkal hatwant Adot zam zerint [Torda/Kyralyfalwa K; Thor. V/14 P. Gywla (60) jb vall.]. 1587: veottem ... lechieket egj szekerral hatwant az arra f. 1/20 [Kv; Szám. 3/XXX. 21 Seres Jstván sp kezével]. 1653: Básta bemenyen*... És a községet nem bántja, hanem a fejeiben hatwant megfogata, és ott egy házban tartották őket sub custodia [ETA I, 91 NSz. — *1603-ban Kv-ra].

Szk: ~ig való mintegy hatvan (dolog). 1599: Poch Janosnak Akkorban vala minth egy zaz harmincz eokre, egycher kj zakasztata benne veleonk Poch Janos hatwanigh valot a' Jowayban annak utanna az Alljasaban Ada Keotelwereo Thamasnak [Kv; Tjk VI/1. 300].

III. hr-gal hsz-szerű haszn-ban; cu sufix adverbial avind valoare adverbială; mit Adverbialendung in adverbialartigem Gebrauch; hatvan személy együtt; százece de persoane împreună; sechzig Personen zusammen, unser/euer/ihrer sechzig. 1695: Ma szállottak be az Varb(a) az Hussin Regime(n)-től valok ... Az Commendansal együt ezeket (!)

az új nemetek hatvanon vadnak, annyin szallottak be az varb(a) [Fog.; BK]. 1843: Midőn a kérdés alatti helyhez közeledném, ... fejszékkal s botokkal ellátott emberek mintegy ötvenen vagy hatvanon a hely bevétele ellen tiltakozának [VKp 79 Wohlhirt József kir. erdőgondnok vall.].

hatvanadmagával cu el saizeci de inși; zu sechzig mit sich (selbst). 1847: Varga Katalin mintegy hatvanadmagával az erdőre kimenvén, onnan a munkásokat mind hazakergette [VKp 197 „Bucseán Vonutz (46) erdőgondnok” vall.].

hatvanas I. m. 1. hatvanvedres hordónyi; de un butoi de saizeci de vedre; vom Faßinhalt von sechzig Eimern. 1590: Byro vram Akar: fiztettem hogy Radoiánczy vramnak vittek egy hatvanos bort Aba falwara^a, fiztettem Lenart Loneznek (!) 4 Louāra f. 3 d. 50 [Kv; Szám. 4/XV. 8. — *Abafájára (MT)].

2. *hatvanas-nak nevezett kelméből való; dintr-o stofă numită „de saizeci”; aus einem Stoff „Sechziger” genannt. Szk: ~ posztó. 1781: 4 1/2 Sing Hamuszen Hatvanos Poszto [Berz. 17]. 1788-1791: 1 1/2 sing fekete hatvanas Posztot Mf. 3. 42 [Mv; Ks 73. 55]. 1797: (Vett) 1 1/2 Sing hatvanas posztót 3,06 [Mv; i.h.] * ~ posztó mente. 1768: Egy Zöld hatvanas poszto Mente Janottal (!) [Pf]. 1793: Ket Huszárnak valo gala Liberia, kek hatvanos poszto mente, toka torok prémmel, veresselyemmel elegyes arany sinorral hányottas [TL Conser.] * ~ skárlát. 1599: Zaz Caspar Hozot Crakay Marhatt ... 12. Sing Hatwanos Schkarlathott ... //60. 6 Veg Lembergert ... 1 // 20. 3 Veg Barazlayt ... — // 36 [Kv; Szám. 8/XIV. 10 Hj].

II. fn 1. hatvanvedres (űrtartalmú hordó); butoi de saizeci de vedre; Faß mit Rauminhalt von sechzig Eimern. 1596: Ket ő hordot vettünk, egy hatwanost, Az massik nyolwanos (!) p(er) f 2 d 50 [Kv; i.h. 7/II. 41].

2. kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. 1794: (Vettem) 4 sing hatvanast Rf 7 // 39 [Mv; DE 3].

hatvanesztendő hatvanéves; de saizeci de ani; sechzigjährlig. 1600: Wagyok hatwan eztendeős ember [UszT 15/49 „Demien Ambrus Betfalui, Zabad zekely” vall.].

hatvanezer saizeci de mii; sechzigtausend. 1779: ő is szegény, mint minden fősvény embernek szokása, telhetetlen volt, pedig csak az édesanyjáról hatvanezer forintot osztott fel az testvéreccsével, Bethlen Gergely úrral [Rette 400—1]. 1837: én B. Josika Imre ... el határozam magamat abban, hogy adgyak nekie^a egy 60 — hatvan ezer Conventios Rheneus forintból (!) allo Moringót [Torda; TLt Közig. ir. 438. — *Ti. feleségének].

hatvanharmadfél hatvankettő és fél; zweiundsechzigundhalb. 1570: Kolb Myklos penigh hatwan kettoe vagi hatwan harmadfel forintrol adot Palochinak Menedek lewelet [Kv; Tjk III/2. 150]. 1652: Azon Iskatulyab(an) egy gyöngyes

köves bogláros arany láncz, és más egy töredezett darab arany láncz, az kettő hatvan harmadfel aranyokat nyom. Ducatos nr 62 1/2 [Nsz; IB X. 2. I. Bethlen István lelt.].

hatvanhatodfél hatvanöt és fél; saizeci și cinci și jumătate; fünfundsechzigundhalb. 1674: Egy Tarisznayab(an): Hatvan hatod fél Graeci taller [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.].

hatvannegyedfél hatvanhárom és fél; saizeci și trei și jumătate; dreiundsechzigundhalb. 1587: Marad ez eztendej maiorsag vtan az varosnak az haro(m) falu hataran eoz vetes hatuan Negied fel keobeol [Kv; Szám. 3/XXXII. 13].

hatvanöt 1. saizeci și cinci; fünfundsechzig. Szk: ~-öt (egyenként) hatvanöt-hatvanöt; cite saizeci și cinci; je fünfundsechzig. 1600: Zent Georgj Nap eleot valo Zeredan veotte(m) Ferenczj Istuanit az szeginiek szamara buzat Negj keobeolt hatuan eott eott pensze(n) s kett kett forinton ... tezen f 10 d 60 [Kv; i.h. 9/XIII Damakos Máté isp. m. kezével]. 1649: Egyik-egyik hatvanöt-öt penzt adott [Mv; EM XXI. 536]. 1674: Ötvenegy font sós habarnyiczát, fontját vévén hatvanöt-öt pénzen [AUt 236].

2. ~ pénzes hatvanöt dénáros; care valorează saizeci și cinci de dinari; fünfundsechzig Denar wert. 1594: Ezen Ambo Istuan ebben az vtaban vitte ell Pap Janosnak egi hatuan eoth penzes pokrocath [Kv; Szám. 6/IV. 21].

hatvanpénzes hatvan dénáros; care valorează saizeci de dinari; sechzig Denar wert. 1648: Fogattam egy szolgalot ... szegődsége így következik Egy barasay poszto szokniat, szór praemet az valara, egy hatvan penzes partat ... egy hazi vaszon ingy (!) vallt, egy bartfay jolts elo ruhat [Kv; ACJk 51a].

hatvatyikós kb. huszonnégy kupás mércényi; de șase oticuri; vom Hohlmäß von vierundzwanzig Humpen. 1763: az egész Kővár-vidéken Erdélyi és Bányai Vékákkal promiscue: szoktanak élni, mind az által a' Kőség^a-szokottabb a' Bányai Vékához, mely két féle Vékák nagyon különböznek, mert az Erdélyi Véka Tizenhat Kupás, a Bányai pedig most ugyan kisebbített, de eddig a' mint szokták hívni Hat Vatyikos volt, mellyek közzül minden Vatyiko négy négy Kupát tett, és ugy volt a' Bányai Véka másfél Erdéli Vékás [TKhf 50/1. 480. — *Hagymáslápos Szt].

hatvedres hat veder űrtartalmú; de o capacitate de șase vedre; mit Rauminhalt von sechs Eimern. 1637/1639: Egy fel fwggezto magas szabasu Eöreggh hat vedres wst f. 6 [Kv; RDL I. 111]. 1687: Hat vedres általagh nro 2 [Mocs K; JHbK LVI/6.] 1699: A Malom házzal által ellenben Io szarvazas sendelyezés alat cserefabol, vgyan cserefa sasokban rakot döröszkölő, es két törőjű kása törő minden kességivel hat vedres üstivel e-

gyüt [Szentdemeter U; Llt Inv. 35]. 1736: edgy Hat vedres pálinka főző üst [MNY XXXVIII, 56]. 1797: Egy hat Vedres pálinka főző üst [M. igen AF; DobLev. IV/777. 19].

hatvékás kb. másfél magyar holdnyi (földterület); (párint) de un iugăr și jumătate maghiar, de șase banițe; (Feldstück) von anderthalb ungarischem Joch. 1710/1792: (A földek) egyike vagyon az kerek Nyíren belől az felső Lábban, kertes circiter hat vékás [Albis Hsz; BLv. 30 Transs. 81]. 1817: Csoma Gábor ..., hogy kedves Testvérbátyán^a segíthessen ... Komlós nevű helyen lévén mintegy hatvékás Szántó földé és ezen Szántó földet ... által adá Tiszteletes Jantso Simon Uramnak 100 idest Száz Német forintokban három ugar szerig [Kőrös Hsz; Csetri, Kőrösi Csoma 149. — *Kőrösi Csoma Sándoron].

hattyas, hattyús (eredetileg) hattyúban bővelkedő; cu multe lebede; schwanenteich. Hn. 1696: versus lacum Hattys to [Kóród KK; EHA]. 1732: Hattjas (e) [F.zsuk K; EHA].

Apahida és vmelyik Zsuk határából már 1326-ból írásban: *Hattyspataka* [Csánki V, 328, 403].

hattyú 1. lebádá; Schwan. 1590: Az mely darúkat, hattyukat, Madarakat vitenek vrúknak. Byro vram) Akaratiabol veottem kenyeret nekyek f. — d. 12 [Kv; Szám. 4/XXI. 75. Kis István sp kezével]. 1731: Turcici Tritici ... Az Majorsagra es a hattyukra mett. 5 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1732: az gyümölcsös kertbeli tóban is van egj fejér kuk madár majd oljan mint az hattyu [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc Néhaj gr. Kornis Zsigmond külmonostori házának lefr.]. 1738: Ero-gatio Turcici Tritici ... Hattyuknak es Daruknak pezma Reczeknek az udvarban Ero-galtam mett. 16 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1811: (A ló) Nyaka hoszszu^a, melynek fel kelő hajlása Olyan, mint a' hattyu nyakának állása^b [ÁrÉ 156. — *Gr. Bethlen János ízlése szerint a ménesebe való szép ló egyik tulajdonsága. ^aA szerző jegyzetében: Hattyu nyaku].

Án. 1674: Hattyu (kutya). Hattyu (ua.) [EM XLIX, 535 Teleki Mihály állatösszeírása]. 1676: Hattyu (agár) [i.h. 536 (ua.)]. XIX. sz.: Hattyu (almásszürke ló) [Szentk.].

Szk: *kitöltött* ~ *kitömött* hattyú. 1823: Egy kitöltött Hattyu, melyett a' Moj meg ette (így!) [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 2a].

2. hattyú-címerállat; lebádá intr-un blazon; Schwan als Wappentier. 1670: Vagyon egy virágoson lyukasztásos citeles kanna, páva és hattyuis lévén róá lyukasztva [Kv; SzCLEv.]. 1699: adtam ... zálagban. egy kús ezüst Pohárt, azis kül belől arannyas egy Hattju a Czimere [Ks 9. XXXVIII. 69].

3. kóhattyú; lebádá de piatră; Schwan aus Stein. 1756: a Nagy vagyis belső udvar ... közepében vagyon negj ugro kút ... faragott kővel feneke, és oldala rendesen kirakva lévén, tetejében kőből

kifaragva tanáltatik egy fejér Hattyu nyakában^a helyhezettett vas nyállal, és annak száján bocsátatik a viz, olykor más fél ónirais fel ugorván, szolgál pedig nagy réz cső ki belőle, mellyen a vizet szokták ki bocsátani [Déva; Ks 92. I. 32. — *A nyakán nyállal átlótt két hattyú az I. Bethlen család címerállata. A dévai fej-i kúria kőhattyúja feltehetőleg Bethlen Gábor birtoklása idejéből való lehetett.].

hattyúnyakú cu gît de lebádă; schwanenhalsförmig. 1811: (A ló) Hattyu nyaku [ÁrÉ 156]. — Vö. a *hattyú 1.* ez évből való adalékával.

hattyús 1. hattyas

havaeska západă mică; kleiner Schnee. 1738: itten az vetések igen szépek, essős bővecskén kezdet lenni úgy az hovasokon hovacsák, melyeknek is gyakor hoharmati vadnak [Szamosfva K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

havadi a Havad (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Havad/Neaua; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Havad; din Havad/Neaua; Havader. 1757: Havadi Vitézlő Kövendi Mihály 6 kgylme pusztá Tanórokban való Sessiója [Rigmány MT; Llt 85/10]. 1799: Hovadi Tekts Mathe Janos Ur [Csávas MT; Kp 54].

havas¹ I. mⁿ 1. havazó, havazós; cu ninsoare; mit Schneefall. 1703: mar ez után^a hideg es havas alkalmatlan üdőköt várhatunk s a munka nem procedal [ÚszLt IX. 77. 73 gub. — *A levéltári darab okt-i keltezésű]. 1749: alkotmotlon (!) rut szeles zür zavaros Havas idő azon kost mellett érvén az Marhákot, nagjan el erőlténitette [Marosztkirály AF; Told. 25]. 1771: húsvét napján igen hideg fergeteges, havas, esős idő lévén Gyulából a nagy buzgóság miá Kidébe templomba ment [RettE 249].

Szk: ~ *idő*. 1808: nevezett rész Joszág által adása mentől hamarább essék meg mihelyt ezen téli havas idő el takarodik [Ne; DobLev. IV/921].

2. plin de západă; beschneit, schneeg. 1794: a Leményi utrizált emberrel ... beszéltem, és láttam hogy tantorogva járt és a feje s szukmánya havas volt [Letka SzD; TSb 5].

II. fn 1. munte inalt, regiune alpină; Hochgebirge. 1550: nag' sok szer barmot őrizőth az Cylla mezon de akkor egieembe eltek az walkayak es az monostoryak aszt az hawasth [Szászzenes/Damos K; MNY XXIV. 292]. 1571: Zekelsegnek nagioberizze hawassok keozzeot es hawassok alat vannak es beowen walo erdeos feoldek, diznaiok tartassal is meg puztultattak [SzO II, 330 a székelység foly. az ogy-hez]. 1606: Azon fel az Keőkeőleőnek túl fele orzagh hauasa [ÚszT 20/71 „Benedictus Chortan de Palfalú” lib. vall.]. 1642: Trauzner Kata ..., az Hovásban Torda váár megyeben levő llyen nevű Falukban (!) levő Portiojit ... Trauzner Janos(na)k, es Felesege(ne)k marade-

kinak ... impignoralná [Hadrév TA; DobLev. I. 12]. 1664: ném latta a hovason az menés lovak fogdosasát [Szászfellak SzD; Born. XXXIX/4 Kutos János (25) jő vall.]. 1693: az havasson az hidegh az lábaimot el vette, mely miat lábaim ujjai elszakadtanak [Kovácsna; HSzjP]. 1702: Tkts Nzts Kis Toroczka Peter Ur(am), városunk Biroját ... erősen meg kötöztette, 's mindjárt utnak indította ... az Havasokan által Rejték helljeken [Torockó; TLev. 4/3. 1a]. 1715: eő Nga azon Contraversiab(an) forgo Rakato nevű havas metájának revisiojára ... biztos Com(m)issariusokat ker ki, és denominaltat [K; EMLt]. 1717: (a) czelnai Csomorna nevű Hoas (l) felett a Havastetön elkezdvén hol s micsoda nevű helyen kezdődik az czelnai határ? [Celna AF]. 1761: Az Falunak Épületre való fenyves és makkot termő bükkös erdeji felesen Vadnak, kivált az Havason [Oroszhegy U; JHbK LXVIII/1. 194]. 1791: a' ... Határnak Eszak felől való részén egy rengetég darab Erdő és Havass [Magyaró MT]. 1801: eő Nga Hovasan lévő Fűrész Malmánál töltöttem-el a nyarot [Korona MT; Told. 10 Balás Gergely (36) zs vall.]. 1811: minden esztendőben a szárhegyi esztenatársaságok egymás között viszontagságot ne cselekedjenek a havasoknak nyerekedése végett; minthogy a szárhegyi hovosok között esztenának Bük-Hovas legjobbnak s nagyobbának intéztetik — s minden esztenagazdák is ezen havasból kereskedés végett a marhájok mellett nagy hasznót hajtottak ... meggondolván hogy ezen havasban mindenkor 2 jó eszténa meddűvel együtt jól megélhetnek [Szárhegy Cs; RSzF 184]. — L. még ETA I, 28, 57, 73—5, 79, 82—3, 109, 138—9, 159; RSzF 131—2, 140.

A havas fogalmának hasznos népi értelmezésére rávilágít a következő adalék: 1830: Simeon Bardotzi ex Száraz Ajta (52) colonus ... fatetur ... Nem Havas s nem is lehet Havasnak nevezni abból az okból, hogy Havasoknak a' magas fekete erdőket szoktak nevezni, a' hol fényő fák vagynak [Szárazajta Hsz; HSzjP].

Szk: ~ *alja*. 1606: az Keczetiek az díznajokatis ott tartottak egy nehanzor, de ne(m) tudo(m) ha engedelemből vagy mint. Egy leűel vagio(n) az hauas allianak az effele zallas heljek birodalmok feleől — kibe egy egy penzt zettek vala [UszT 20/73 Jacob(us) Hannagj de Farkas laka (60) pp vall.]. 1773: A Bulzestiek magok közönséges meg egyezésekből az Uraságnak minden hire, és akaratya nélkül, két Mocztot telepítettek azon közös Havas allyában lévő Erdőben [Ks 80. 40. 19 Jászaj Mihály Zaránd m perceptora és Pakot Mihály hűtös szb nyil.] * ~ *farka* a havas vége. 1631: ket kws heliet tudok Csomortani Tamás zamara az havas farka és másik Donat Ferencz zamára [Kvh; HSzjP Simon Miklós (60) hatolykai pp vall.] * ~ *ina* kb. a havas alja/töve. 1723: bizonyos az hogj az közös es a' reghi contractusb(an) Specificalt Havasnak a' tövebe(n) epitetek a' Csúrt. Ha arcealni akarta volna Szava ura(m) a' Patert ne engette volna a' Csúrt tul a' Jara vize(n) az közös havas inaba(n) epítetni [O.fenes K; JHb Mikola László br. Jósika Imrének] * ~ *lába* 'ua.' 1604: a

jelen valo 1604 eztendeoben, Zent Marton napnak estűe (l) Zerdara virradolagh eyel tulajdon hatalmokkal mentek keozzwleok valakik akartak az havas labj aban nyresen beleol az vgro(n) kuttia tartomanjaban valo zallas helyukre [UszT 18/59] * ~ *telő* a havas csúcsa. 1773: Másodk József császár öfelsége a Banatus felől bėjővén Erdélybe az havasra felmenvén, akarta Havasalföldet szemivel contemplálni ... Midőn a havas tetőn felmentek, köd volt s nem láthattak egyfelé is [RetlE 299—300]. — L. még i.h. 152 * ~ *megtilalmaz* havas használatát megtiltja. 1720 k.: az deszkát faragó emberek azon darab havast ki ne pusztítsák és a miatt a fűrészhez kívántató tőkefák dolgában az oeconomia meg ne fogyatkozzék szükséges azon havast megtilalmazni [Erdő I, 646. — *A Belényes környékén levőt].

2. havasi legelő és kaszálóterület; pășune și finat alpin/de munte; Alm, Alp. 1568: magokat Erre keoteotték, hogy Ewk Igenleo keolcheggel, fáratsággal, es gondwyssellel az Nemynemew hawassok felewl gondot wysseinek [M.valkó K; KP]. 1599: Az hawason es az retczken eot boglia [Kv; Szám. 8/XV. 18. Dic]. 1626: My juhoket Hajtunk uala a Hauasra ... rank Jőuenek az felso szóczejek; es marhankat kezdek el hajtani azt mondak hogj nem Tőkesieke a Hauas [Rogoz SzD; WassI. Pap Gjorgj (40) jő vall.]. 1647: Az Hauasonnis vagion ket hauasok ... mostis Johokat, disznaiokat ott tartiak, de az Dezmat rolla az Fejedelem veszi, maga az eleott, az Urake uolt [Drassó AF; BK 48/16]. 1654: it az Kozmasi hauason nincz kulo(n) hauasunk nam sz: Georgion, magamnak kulo(n) vagio(n) hauaso(m) [Kozmás Cs; BLt]. 1681: Mikor a' havasoko(n) a' Sajtolásnak ideje vago(n) a' Sajtok(na)k es Turok(na)k le hozasara a' mennyi Lo kevantatik, annak felet Hunyad várasa; felet penigh Haczagh várasa szokta meg adni [VhU 56. — *Hátszeg]. 1736: Sadán pataka nevű havasát erősen el gazlatták a fűvit sertésekkel fel turatták [Gyszm; LLt Fasc. 161]. 1811: Egybegyülekezvén nemes Szárhegy falvának hűtös bírái és esküttjei, ez okon, hogy közönségesen az esztenáknak szükséges léendő havasokat kirendeljük [Szárhegy Cs; RSzF 184].

Szk: ~ *t fogad* havasi legelőt bérel. 1796: mindenkor a' volt szokásunk, hogy juhaink számára a' következendő Esztendőre ... Havast fogadgyunk [HSzj berszány al.] * *bükhös* ~. 1761: Vagyon a Falunak egy Szentséd nevű bükhös és fenyves havassa Gyergyo felé, a holott Nyárban Isztinájokat szokták tartani [Bogárfva U; JHbK] * *fenyves* ~ → *bükhös* ~ * *kaszáló* ~. 1784: Egy Limbovíz nevű kaszáló havast foglaltott volt a Nagtok számára Titt Csato Vram [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *marha-legeltető* ~. 1740: az Monostori Határban vagion egy darab marha legeltető Havas [M. gyerőmonostor K]. 1741: Eleitől fogván azt hallottam, hogj az egész Hatarunknak régi fell oszlasakor az Mlgs Kornis Familia részére jutott volna az Kaszile Albe nevű marha legeltető Havas [Ks 69. 50. 44] * *szabad* ~. 1628/1652: En ezeknek az Uraknak mind Attyokot es Szüle

Attyokotis üsmerte(m), de az hausa ki feleől az keres uagion mindenkor keőzőnseges szabad hausa uolt, s, az ki ott Retet fogot kertel nem tartotta nem kaszalt raita [Asz; Thor. X/7 „Ioannes Bolcz de Gyertyanos”^a vall. — *TA]. *széna csindló ~. 1757: Vagyon egy Szezlő nevű negyed fel Mégye minden esztendőben tilalmas szena Csináló Havassa ... Mellyet esztendőnként meg szoktak kászálni [Csomortán Cs].

◇ Hn. 1342—1343: fontem in vicinitate Gyula-haasa vocate [Torockó körny.; DocV 94]. 1399: Kaloshauasa [M.bikal K; KHn 70]. 1592: az ország havassa gergio felől Vrunck Byrodalma [Oroszhegy U]. 1600: ki iedwenk az Per hawasa vtra az chapasra [Homoródalmás U]. 1608: az Zep havas homlokaban (sz) [Kozmás Cs]. 1624: Talalank az Felső zöczj^a Havasban az Medve Hauasba(n) ... egj seregh Diznot [WassLt. — *SzD]. 1640: Vagion egy hausa, melyet Gyalai al(ia)s Czigan haussanak hinak határos Topanffaluana [Gyalu K; GyU 57—8]. 1655: Kis havas allaban [Lázárfva Cs]. 1666: egy kaszalo Ret ..., mellyet Diszno hawassanak hinak [Melegszamos K]. 1690: erdő alát Hauasz utanal (sz) [Szentimre Cs]. 1694: Küshausa mélyébe (sz) [Lázárfva Cs]. 1703: az Belső havasson [Impérfva Cs; LLt]. 1727/1751: a' Hargita Havassa [CartTr II. XXX. 5b határmegállapító ítélet]. 1731/1802: Hoas toban (sz) [Buzaháza MT]. 1732: Vagyon edgy darab Sándor Havassa nevű, Havas [O.gyerőmonostor K; TSb 51]. 1737: A Hovas utban (sz) [Magyarókerke K; KHn 92]. 1754: az Tér Havas alatt (k) [A.jára TA]. 1757: A Haváss utt mellett [Csomortán Cs]. 1772: az Hovas uttya [Szentmárton Cs]. 1779: az Gyalai Havasan [Gyerőmonostor K; GyL]. 1781: Fel Csik Széki Ivános havossaban [DE 3]. 1803: Ezen pásztorknak a communitás szénahelyet is ada, az Havas láb sorkát [M.hermány U; RSzF 193]. 1821: A' Vár Havassán az Urak orotássa nevezetű Helyben (k) [Bodok Hsz]. 1854: Bilye Havassán temérdek darabot irtott ki [Járábánya TA]. 1860 k.: Ujhavas vagy hátmejjék (e) [Ditró Cs]. 1864: Piricske havason [Tölgyes Cs; GyHn 59].

Ha. 1592: howas [Fancsal U]. 1642: Hauasokot [Sófva BN; BesztLt 115]. 1680: havasson [Aporumbák F; ÁLt Inv. 37]. 1693: Peter János havossánál (sz) [Csehétfva U]. 1698: Havasakon [Vingárd AF; MúzRadák]. 1757: Havasson [Szentmihály Cs]. 1765: Havassa [Hodák MT; Born. G. VII. 36]. 1774: Havasak [T; CU]. 1786: Hovásban [Várfva TA; KLev.]. 1794: hovas [Mezőmadaras MT; BK Gazd.]. 1801: Hovason [Korónka MT; Told. 10]. 1806: Hovason [M.valkó K]. 1811: Mákó K]. 1821: Havassak [Szováta MT].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

havas^a havibajos; cu menstruatie; menstruirend. 1583: Cappa Caspar vallia ... Kendj Ianos eg leant kwldeot volna Balas kowachnehoz es azt Izente volna hog meg vezete volna Az farkat, de adna oruassagot mert meg Banna Kowach Balasne

Azt Izente volna, Ne(m) en bwneom vgmond, myert Ne(m) hagiót enneke(m) akkor bekét, mikor hawas volta(m) [Kv; TJK IV/1. 148]. 1640: S egykor hát levetkezett Török András s mutatá a menyem az ingét, lábravalóját há iszonyú rút, fertelmes veres — afféle havas asszonyállattul való, s az menyem megmcsá azért [Mv MvLt 291. 233a—51a átírásban!].

havasalföldi I. mn havaselyi; din Muntenia-/Tara Românească; walachisch, aus der Walachei. 1585: ertyuk felseged kegyelmes walaz tetelet Ztanchwl Logofet hawasalföldy Boer feleől [BáthoryErdLev. 244 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz]. 1597: Martzel Thamas vitte 6 Loan zekeren Tordara az Haúasel feoldi fizeteo Mestert f i d 50 [Kv; Szám. 7/XII. 83 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1598: az hausaely^a keouetnek attam nekj Ebedre attam Jsmeg az hausaelföldj^b keouetnek Ebedre^c [Kv; i.h. 8/V. 78—9. — *b Így váltakozva használja a forrás tovább is a két alakot. 'Itt és előbb köv. a fels.]. 1609: az Portán az havasalföldi Ráduly vajdát elárulta vala [BTN^a 57]. 1614: Homonnai György az erdélyi fejedelemséget, Sorbán az havasalföldi vajdaságot kívánván ... nehezen resistálhatánk azoknak mivel sok külömb—külömféle ígéretekkel futják vala az portát [ToldE 224]. 1618: jöve egy görög hozám ... Énnékem igen homályoson beszéle havasalföldi hírt [BTN^a 163]. 1621: az hausaelföldi keouetek | az hausa ely feoldi Vayda | Erkezek kassarol, az Hausaelföldj keouet Pal Poztelnik | Hawasely feoldi Vayda szolgálja [Kv; Szám. 15b/XI. 13, 56, 91]. 1640: Boerok. Serban Ispan ... Ket Eocsevel edgiút Andrással es Mathiással az it valo Boersagnak harmad reszet birtak havasuk a havaselföldj határo(n) vagion penzen veven [Luca F; UC 14/48. 106]. 1653: az Hausa Ally feoldi Boerok [Bodza Hsz; BLt]. 1673: Hausaelyföldi két hordo [Fog.; Törzs]. 1674: Jött hozzám a havasalföldi vajda követe [AMN 154]. 1675/1681: Haczogon lako Mikolya Havasalföldi Muntya(n) [VhU 474 Thökölyi Imre vál.]. 1678: Tudode it az Sebesi Tilalmas Plajon vagy ósvenyen kocsin avagy Hinton ki ment volna által az Havas al földi hatarra? [Fog.; BK vk]. 1681: Mikula, Havasalföldi muntyan [Hátszeg; VhU 19]. 1699: egj Sandor molnar nevű idegen oláh legenj havas ally földi fiu .. mikor ... vissza akarna menni havasaly földibe bekevel bocsattassek [Gelence Hsz; Told. 27/3]. 1700: érkezett vacsora előtt az havasalföldi vajda követje [VassGy 326]. 1709: a havas-alyföldi vajda nyársban vonatta [Cserei, Hist. 428]. 1713: én is a' Méltóságos Havas elj földi Vajdának ados vagyok [JHb II. 1 gr. Mikes Mihályné Bethlen Druzsiana gr. Csáky Istvánhoz]. 1715: Kis Rhedei Rhedei Istvan Vram(na)k ... az Néhai Havasaly-földi Mihály Vajda irruptionja után, micsoda őss örökös Jobbágyi szöktének, és bujdosanak el? [Usz; WH vk]. 1722/1733: Mákszim Vonya edes Attya Szancsallban^a lakott .. Havasalyföldi ember volt [Ks 90. — *KK]. 1723: az mint látom igen megis vontak az

Havas-al-földi bortól az czedula adast [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez]. 1727: Havasalföldj Ember volt [Kilyén Hsz; Llt] Hajszin Havasalföldj Barsanj szoknya elegyes kötés rajta [MNY XXXIII, 193] Oláh Kozma Havasalföldi Fi [Kilyén Hsz; Llt]. 1739: Ha most hamarjába számomra edgy darab Havasalföldi bort vásároltatna az Aszszony az árrát ugy köszönettel meg küldeném [Szárhegy Cs; ApLt 2 Lázár Ferenc Apor Péternéhez]. 1740: most az el mult őszel egj havasaly földi Boernak az hazat fel vertek [Kercsesora F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1748: von egyszer két Havasalföldi sertést [Torda; Borb.]. 1752: Havasalföldi Bor őtt Altalogocska [Szász-vessződ NK; JHB XXIII/27]. 1764: Alkuttuk (!) meg^a Havasálj földi Ribniki Juom (!) Csertsele Tegla vetővel, hogy ... vessen ... Három száz ezer Téglát [Dob.; Borb. I. — *Ti. a vármegye]. 1788: Czelnán... Vásárla ... Iffjabb Mogutza Todor M Igeni^b Málnási Samuel Uramtól egy pár Havasalföldi ökröt 32 ~ harmintkét Vonás forintokon [DobLev. III/649. — *^aAF]. — L. még BTN 158.

Borsos Sebestyén feljegyzései közt [ETA I, 17] már 1562-ben előfordul a *havasalföldi* megjelölés, ez azonban alkalmazást csak átirat alk. De i. mégis fennebb az ugyanígy olvasandó 1585. évi jegyzést, habár e kiadvány betűhű közlésével szemben is a szerk. fenntartással él.

II. *fn* havasalvi lakos; locuitor al Munteniei/al Țării Românești; Walache, Bewohner der Walachei. 1606: az havas elföldiek [Veress, Doc. VII. 277 Rákóczi Zsigmond Petki János székely főkapitányhoz]. 1618: menék ... az divánba ... úgy vöm eszembe, hogy mind kedvetlenséget mutatnak hozzám, ... valóba bánják az Markó vajda uram mellett való forgolodásunkot, nem is tartják barátságának, az havasalföldiek pedig csak semminek tartják [BTN 123]. 1655: három helyen vagyon táborok az havasalföldieknek [Szépváros*]; Rák-Dipló 192 Mikos Kelemen a fej-hez. — *A moldvai Țirgu Frumos]. 1765: Úgy mondják, hogy taléros is vagyon, de én nem láttam. Alkalmatlan ... pénz ... a reze sem jó semmire. Elsőbben igen kaptak a havasalföldiek rajta, gondolván, hogy jó a masszája [RettE 192].

havasalji de la poalele muntelui înalt; am Fuß des Hochgebirges liegend, subalpinisch. 1809: az Havasalji Falukbeli belső s külső Birodalmi [Nyárádsztáhló MT; Sár.].

Szk: ~ *almafa*. 1673/1687 k.: Hire dormán (így i) a nyugovo fánál egy Havas allyi almafa [Vadasd MT; MMatr. 152].

havasán plin de zăpadă; beschneit. 1812: De azis bizonyos hogy mind ezek előtt Grantzki a' Groff Ur eő Nsgát a' Kerek nagy grádsírol levétvén azon havason hajadon fővel indult és ment el az Uttzára [Héderfája KK; IB. Bordi András (24) grófi kertész vall.].

havasbéli havasi; de la muntele înalt; in/aus dem Hochgebirge. 1832: A' Felsőges K: I: Tanács által

kirendelt Comisarius Urakkal . . és . . a' Föld mérő urakkal edgyütt Bögöznek Zetelakával per alatt lévő Havasbéli Differentialis helyein kilentz napig áltunk [Bögöz U; IB. Nagy Márton ub vall.]. 1853: Csonka nevű alldialis fenyves Havasbéli Érdeje [M.gyerőmonostor K; EHA].

havasbőr havas-taksa (a havas használatáért fizetett bér); taxa plătită pentru folosirea muntelui înalt/regiunii alpine; Gebühr bezahlt für die Benutzung des Hochgebirges. 1827: Az ugy nevezett esztendőnként járni szokott havasbert vagy Taxát egészen minden féle havasi beneficiumokat ..., azoknak fele része légyen a' miénk [Magyaró MT; DLev. 2].

? havasbőr ? havasi legelő és kaszáló használatáért adott bér; piele dată pentru folosirea pășunii și fînăului alpin; Lederabgabe (gegeben für die Benutzung der Almwiese/weide). 1550: walkay tamas vötht Cyllarwl hawas Bört, es eo ys Adotth walkaj Istwannakys fysth örwth rolla az belesen Inneth soha monostoryak nem byrtanak hanem walkay tamas vötht Cyllarwl hawas Bört walkaj tamas Byrta az Cylla mezöth, es w nekj attak hawas bört rola mynden szalasrol, ak kj oth lakot eg' eg' örwt, es eg' saytot, eszt mynd eghenlő Akarattal wallyak [Incsel/Damos K; MNY XXIV, 358—9].

A szerk. a szövegbeli *bör-t* elírásnak, ill. az olvasatot kételesen tartja; helyette inkább *bér-t* olvasna. Maga az összetétel, ill. az ilyenféle bizonytalan megjelölés szokatlan, hiszen az állati borszolgáltatás esetében pontosan meg szokták jelölni, hogy milyen állat bőrének beszoigaltatásáról van szó.

havasalvi I. *mn* havasalföldi; din Muntenia/Țara Românească; walachisch, aus der Walachei. 1543: Az ezer forinth felol nyilwan wagyon the k., hog ely kewlthem wala Hawasaly waydahoz [Fog.; LevT I, 23]. 1575: Egy széles öreg gyöngyös parta havasali modon valo [Szűv; Veress, Doc. II, 78]. 1583: Az hawasely wayda dolgarol azth yrhattywk felsegednek^a [Báthory ErdLev. 71. — *Köv. a közlés]. 1585: Az hawasely követnek hozattam ... Zenat d. 6 | Az Hauaselwy követ ala atunk egy szekeret 4 lora ... fizettem Tordaigh f. 1 | Az feyedelem kwide foglyokat feyeruarra Hauaseluy darabantokat attunk egy szekeret ... fizettem Tordayg f. 1 [Kv; Szám. 3/XVIII. 13b, 3/XXII. 20, 24]. 1593: gazdalkottam az hauaselj keoweteknek ebedre [Kv; i.h. XXI/5. 59]. 1613/1677: Moldvai és Havasali Vajdákkal ugyan most az Országban léteken végezzen olyképpen, hogy bátorságossá tegye azoknak szomszédsságokkal az Ország állapottyát [AC 22]. 1614: Piczor Miklós hauaselui fi Bardocz János sellére [Futásfva Hsz; UBeth. 306] Oláh Balint Hauaselj (jb.) [Kölpeny MT; i.h. 13] | Oláh Gaspar idege(n) fi hauaselui Kalnaki Jan(o)snak atta magát [Százajta Hsz; UszLTVI/56.202]. 1617. Boyer Peter a hauasali Vaida Secretariusa [Szád. fej]. 1621: Virágh Janos Hawasely Vayda Postaia [Kv; Szám. 15b/XI. 220] | Brassai Borbéli Janos ... az Hauasalj ki uzetet Vajdaual leue(n) ... attam nekj Czipot 3

[Kv; i.h. 7] | Az Hawaseli Boerne Racz Demeternek .. Ebedre attam)* [Kv; i.h. 193. — *Köv. a fels.]. 1629: az Istenb(en) el nyugott Ombozy Miklos ... adot uolt el egy hazat az megh holt Hauas Alui (!) Nagy Balintnak [M.palatka (K) kör.; RLt O. 5]. 1644: Ez Estve hozak vram hozam ... Hauaselj Vajda leuelejtt [Fog.; JHbK XLV/30]. 1655: az havasalji vajda helyben van, de rettenetes hallatlan vérontás lett [Veress, Doc. X, 287 a fej. anyjához, Lórántffy Zsuzsannához]. 1657: 1637. késő ősszel porta engedelmevel moldvai Lupul vajda reá indula havaseli Máté vajdára haddal [KemOn. 185]. 1662: Az havasalji Minye vajda ... igen titkos szövetséget is tett volna [SKr 498]. — L. még BáthoryErdLev. 210; EOE VII, 495; Hurm. IV/1. 382, XV/II. 859; TMÁO III, 35; Veress, Doc. VII, 269, 273, 307, IX, 185, FontesRT II, 252.

Szn. 1582: kwldeott Thasnadroll Hauaseli Balas fejedelemnek Borokatt [Kv; Szám. 3/VIII. 21]. 1583: hauasely balas. hauaseli balas [Kv; Tjk IV/1. 150a]. 1584: Blasius Havasely* [EM I, 236—7. *Vlad, havaseli vajda fia adományként kapja Kv szomszédságában Papfva és Kóród egész birtokát. — L. erre és a családra nézve i.h. 235—43]. 1588: Havaseli Balás [Veress, FontRerTr II, 252]. 1598: hawasaly Balasne fiay [Kv; Szám. 7/XVI. 39]. 1602: Havaseli István (szabados) [Almás U; SzO V, 295]. 1614: Hauasely Istvan ezt Chjani Györgj ereövel teotte Jobbagya [Ehed MT; UzlT VI. 56 Connum. 43] | Hauaseli Demeter Marto(n) (zsellér) [Panit MT; UBeth. 16]. 1627: Hauaseli Janos gyalog [Kv; Szám. 15b/IX. 265]. 1640: Hauaseli Istvan uram [Kv; RLt I]. 1652: Hauasely Jstuan Colos uarmegienek edgik feo Biraia mpria [JHbK XVI/29]. 1656: Hauaselj Susana [Légen K; Borb. I]. 1671: Ladislaus Havaselyi de Papfalva [Kv; Tjk VIII/11. 390] | Nicolaus Havaselyi de Colosvar [Kv; i.h. 387] | Colosvármegyéből Kabós Gábor és Havaseli László Atyánk fiai [CC 35]. 1689: Havaseli lazlo es Havaseli Balaz [Papfva K; RLt I]. 1694: Havasali Lazlo. Hauasali Sara. Hauasali Laszlo [Kv; LLt 27/28]. 1697: Stephani Havasali de Bothaza [M.frata K; EHA]. 1699: Havasali István [Kv; BLt]. 1703: Havasalyi István Ur(am). Blasy Havasalyi [SLt KL. 31]. 1736: Néhai Hovasali Sára Aszszony [Kv; RLt]. 1796 k.: Havasali György, Havasali Miklos [Légen K; SzConscr. külön mell.]. 1797: Havasalyi Jöseff [Pujon SzD; WassLt Conscr. 498]. 1807: Havasali György és Dániel. Havasali Miklos [Légen K; SzConscr. külön mell.].

IL. fn havasalföldi lakos; locuitor al Munteniei/al Tării Românești; Walache, Bewohner der Walachei. 1756: éltünk Pasttal mind az Havasalyiak mivel hogy közel lakunk azokhoz, melyért közüllünk elfogtanak egyet kezességén vettük ki [Dragomir, Ist. descr. I, 155. — A kisenyediek (AF) a kormányzékhez].

havaseső lapovitá; Schneeregen. 1763: ama Serény Szászak a kik hirtelen ... Szőlőjeket ki haj-

tatták a Ho s az Havas eső Szél a Fáját mind el hasagatta [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.]. 1794: Az parantsolt Istállokat, ... annyira el készítettek a' mult heten, hogy már vagy 5 napoktól fogva szüntelen havas eső, szeles esős idő lévén a' marhak hajlékaikban jól nyugodtak [Hosszúfalu Szt; TL. Jakab Gábor gróf Teleki Imréhez].

havasforma de munte inalt, alpin; hochgebirgsförmig. 1692: az patakon tul a nagy roppantott havas forma mély Erdőben nem mentek [Lupsa F; Ks 67. 46. 21] | a patakon tul valo nagy roppantott havas forma Erdőben senki nem ment a meg irt erdőben igazittást nem tettek, hal-mokat nem hántak [Kucsulata F; Ks 67. 46. 21].

havasi 1. havason levő/található; de la munte (inalt); auf dem Hochgebirge befindlich. 1773: nem lehet képzelni, hogj a Quaerulansok(na)k Kára Ne eshetett volna* mint Havasi meredek és tekervényes Hellyeken [Hesdát TA; JHb II/3. *Tollban maradhatott a másutt szój]. 1848: Havasi Gazdasági Károk ... Numerusos vasak tiz [Gör-génysztimre MT; Born. G. XXIVd].

Szk: ~ bersángyapjú. 1848: Havasi Berszán fehér gyapju kétszáz harmincz darab 184 rft [Gör-génysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ csorda. 1759: az havasi Tsordára támadván a medve Puska pora selétre 45 1/3 xr [Kvh; HSzJP] * ~ hely. 1780 u.: igen édes kevés szántó, kaszáló földeket nekünk sem elégségeseket bírván, Zabot nemis vetvén mint más Bányászok Havasi hely-lyeken hadd adhasuk fizethessük, 's többre ne szorittassunk* [Torockó; TLev. 14/2. — *Ti. az adófizetésen kívül] * ~ kolónus havasi jobbágy. 1825: ezen N(eme)s Torda Var(me)gyei Also Kerületbeli Kis Bányai Havasi Colonus Vutka Ilia Styopuj . az folyo 1825ik esztendőbeli Contri-butionis Tabellába rá tett Mosiát nyomorék-sága mián nem bírhatta [TLt Közig. ir. 1470/1825] * ~ kő. 1850: vagyon az Udvaron egy havasi kőből ki rakott jo kut Vagyon kétt négy szegű nagy kő, és mint egy 6 ölnyi havasi kő építéshez valo [Gyéressztkirály TA; DE 5] * ~ legelő. 1864: Újesztana uj havasi legelő [Alfalu Cs; GyHn 62] * ~ mező. 1792: Mind ezen fel adott Havasi mezők a körüllettek lévő tagos erdőkkel öszve ertetnek a marha legelésre nézve [Szováta MT; EHA] * ~ ösvény. 1831: éppen az Optina tetőn a' pláj, vagy is havasi ösvénybe föld halomból határ jel készítettett [Toplica MT/Remete Cs; Born. XVb] * ~ víz. 1823—1830: az angolna kigyó forma hczzú gömbölyű hal, .. Sokan ez-tet, hogy kigyó forma, unják enni, itt is az havasi vizekben vagynak [FogE 229].

2. a havas birtoklásból származó; care pro-vine din posedarea/posesiunea pârtilor ínalte ale munflor; aus dem Besitz des Hochgebirges her-rührend. Szk: ~ adó. 1674/1681: attak azér semel pro semper negiven magyarai forintokat ... Igér-vén arra magokat hogi: annuatim minden Eszte-nakrol az igaz havasi adot és dézmát* [VhU 58.

– *Köv. a fels.] * ~ *beneficium* havasi jövedelem. 1827: Az ugy nevezett esztendőnként járn szokott havasbert vagy Taxát egészen minden féle havasi *beneficium*okat ..., azoknak fele része légyen a' miénk [Magyaró MT; DLv. 2] * ~ *bér*. 1785: A Béres = Havasról mellyen Nyárba idegen marhák legeltetnek ezen részre is ... a proventus vagy mint neveztetik Havasi bér 8. Német Forint és 33. xr. ki jár [M.valkó K; Born. XXIXb. 20/53 Kornis Krisztina conscr.] * ~ *dézma* → ~ *adó* * ~ *gostina-pénz* havasi díszdézma. 1684: Fábán János balásfalvi udvarbíránk adminisztrált tárházunkban ... havasi *gostina* pénzt [Balázsfva; AUt 373] * ~ *proventus* havasi jövedelem. 1681: Minden havasi P(ro)ventust a' fő Gornyk tartozik percipialni, es arról szamotis adni [JHb XXXII. 56].

3. havason élő; care trăiește la munte; auf dem Hochgebirge lebend. Szn. 1603: Michael Havasi [Szováta MT; SzO V, 247].

Szk: ~ *ember*. 1871: a régi papi szőlőt karókkal ellátni az egyház kötelessége lévén Gondnok Kolcsár János afia megbizatik, hogy vegyen egy szeker csapkarót a Hunyadi piaczon, vagy ... alkudják egy havasi emberrel [M.bikal K; RAK 292] * ~ *jobbágy*. 1731: aszt az széna fűvet egészen az uraság számára kaszálták havasi Jobbágyokkal csináltatták az szénát [M.csesztve AF; JHb XXVIII/33]. 1757: Ami Gabona lészen azt az Havasi Jobbágyok arassák le, ... ugy az szenátis közönségesen tsinállyák meg [Torockó-sztgyörgy; Berz. 3. 1/4] * ~ *juh*. 1817: Székelly Joseff Praefectus az Havasi Juhakból be akarván mindeneket a' Faluba űzni és a' Tolvaj Barlangakat el pusztítani [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) ns vall.] * ~ *ló*. XVIII. sz. *eleje*: A melly Lonak rövid vastag á nyaka, Szolgalatra való erős, á félek á Havasi Lovak [JHb 17/10 lótarstí ut.] * ~ *mokány*. 1801: hogj égj valóságos Törsőkös Nemes emberrel alább hogj sem egj Vargával vagj Havasi Mokánnyal valaki bányék éppen nem Conveniens [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós ir.] * ~ *pakulár* havasi pásztor. 1662: Forgács kényszerítettett minden hadaival a havasba esni, kik az iszonyú kietlen havasokon ... elszélyedve bujdosván, hadainak nagy része éhség, nemelly része pedig a föld népe és havasi pakulárok miatt ... odavesze [Szalárdi, SirKr 25] * ~ *zsellér* 1737: Ittis benn a Falub(an) mind Jobbágy s mind Sellér, mind Gazda Ember egy egy Karácson tyukjával tartozik annuatim, de a Topányok, Abrudányok, avagy Havasi Sellérek azt nem ad(na)k [Hídegzsamos K; GyU 406].

4. havasta vonatkozó; cu privire la munte(le înalt); das Hochgebirge betreffend. Szk: ~ *rendtartás*, regulament cu privire la regiunile alpine; Hochgebirgsordnung. 1681: Ha ki az ide valo makra Sertést haj; annak dezmarjarol lass Hunyadon megh irt havasi rend tartasb(an) [Lunkány H; VhU 115].

◇ Szk: ~ *gornykság* havasi erdőpásztorság; slujba de gornic la părțile înalte ale muntilor; Amt des Waldhüters im Hochgebirge. 1681: Havasi

Gornyksagruł valo Levelnek Pariaja, mely adatot Iffiabik Orban Miklos Uramnak [Vh; VhU 343]. 1709: kéré(ne)k engemet hogy adgyak egy kis irást In 1700 esztendőbeli Vajda Hunyadi Havasi Gornykságomb(an) töllem meg vásárlott Groschor nevű havasárul [H; UtI] * ~ *kiejtés* pronunțare specifică regiunilor muntoase înalte; Bergdialekt. 1847: Bénya Flóráné ... beszél csak oláhlul, havasi goromba kiejtéssel [DLt 745 nyomt. kl] * ~ *törvények* legi privitoare la regiunile alpine; Berggesetze. 1674/XVIII. sz.: Az Havasi Törvények(ne)k Bosorod nevű Falu lévén Törvényes Székes helyje, mellynek lakosib(an) hat Emberből álló Ésküttek szoktak lenni Törvény tévők, kik(ne)k az Fő Gornik szokott pracsidiálni [Bosorod H; Born. Vegyes 3/3].

havasköz regiune dintre muntii înalți; das Land/Gebiet zwischen den Hochgebirgen. 1648: az moldvai vajda öccse (: ki most főpohárnik tisztit viseli) egy monostort építettett az havas közbe mi hozzánk közelebb való helyen, hogy sem Moldova országához [Gyszm; Veress, Doc. X, 212].

havasoeska regiune alpină de întindere mică; kleines Hochgebirge. 1756: Virtope nevezetű havasocskáért p(rac)stálnak Rf 8 x 20 [Bulzest H; Ks 101].

havasos 1. havasi; alpin; im Hochgebirge befindlich, Hochgebirgs-. 1740: Runkon és Nagy okloson* a' Mgs Vraság még eddig nem practizáltatta a' Korcsmárlást ez ideig, minthogj igen szegénj és sovánj Havasos helység mindenik [Ks 89 Inv. 59. – TA]. 1815: azon környék havasos és erdős lévén nagyon kevés betse van a' fának [O.nemegye BN; Ks 77. 19] | Moldavának Havasos részében ... az Havasokon el vették a' rozsz Utat [DLt 893 nyomt. kl]. 1830: A' Remetei és a' Görgényi Udvarhoz tartozo Havasos részeknek össze útközések között eső határnit tudom [Köszvényesremete MT; Born. G. XXIV. 1 „Fr. Máté (38) magister molae” vall.].

2. 1619: (Egyiptust) Igen csodálatos gazdag országnak mondják: havasos-fővenyes föld [BTN² 318 Memoriale].

havasszámban. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *van* havasnak tekintik, a havasok közt tartják számon; este considerat ca regiune alpină; als Hochgebirge angesehen. 1681: Prislop. Ez reghen havas szám-b(an) volt; Ennek közepi rétes hely [JHb XXXII. 59].

havastető a havas csúcsa; virful muntelui/regiunii alpine; Spitze/Gipfel des Hochgebirg(e)s. 1663: mikor az Pogansag mi felenk az hauasra be erkezek, az Gauay miklos, Nadudvari Janos Szakacz Peter Uraimek marhaiokat, es Menesseket az gypű Sancz mellől (: kit be vagtunk vala:) az Pogansagh alá szoritak, az hauas tető felől [Szász-fellak SzD; Born. XXXIX. 4].

havastorok hegyszoros; strimtoare, defileu; Schneebergpaß. 1653: a magyar hajdu a havastorokat mind feljárja vala, és az oda futott népet levágja vala nagy kegyetlenséggel* [ETA I, 86 NSz. — *Az 1603. évre von. feljegyzés].

havaz(ik) ninge; es schneit. 1721: it most á napokban szüntelen havaza s most szorosab telbe vagju(n)k mint eddig [O.csesztve AF; Ks 97 Ágoston György lev.]. 1722: ez éttzaka olljan havat bocsáta Jsten földünkre, mostis szüntelen havaz [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.]. 1763: a szálló hajtáshaz nem fagattam mivel it majd minden harmadnap Havaz [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.]. 1791: a' Mezősegen szántás vetés még ez előtt két hetekkel jo divattyában volt, itten pedig Medgyesen innen nem sokat, 's némelly helyeken hozzá sem fogtak, sokatis havazott Erre* [Sztrezakercsesora F; TL. Wessenyei Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez. — *A levél kelte: márc. 17.]. 1807: tegnap Kolosvár felé jötskán havazatt [Dés; Ks 87 KMN 361]. 1859: borzasztó éjtzakánk volt, havazott, eső esett, szél futt egész éjtzaka [Dés; Újf. 2 id. Pataki Dániel lev.]. — L. még FogE 175, 180–1.

Ha. 1806: havazat [Dés; Ks 87 KMN 172].

havazás hóhullás; ninsoare; Schneefall. 1740: Itt esső elsőben, de az után kedvetlen havazások der fagy következék, es ma es durál [Ikafva Hsz; ApL 4. Dombi János Apor Péterhez]. 1758: Ezen kő Tornácz fedél nélkül Léven ... valamikor essőzések, havazások vad(na)k mind anyiszor á meg álló vizet, havat, haladék nélkül ... le takaritassa [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1790: Az Juhokis tsak abba a Zivatar (így!) szeles havazásba ettek szénát egy hétig, azután éjjel nappal a mezőn vagynak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1805: erről czekis aztot valják hogy Törökbuzájuknak nagyab része éretlen maradván aztis a Sok essőzés, es hovazások vagy el-ásztották hogy már rothod, haszon vehetetlenné válik [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével]. 1814: 30a Aprili dél előtt 10 orakkor meg indult a havazás és éjjelig szüntelen esett [Dés; Ks 87 KMN 378]. 1849: az egész Marcius nagy hideggel és szüntelen valo Havazással tölt el [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sámuel jk 86].

havazó I. mn cu ninsoare; mit Schneefall. Szk: ~ *hideg* frig cu ninsoare; Kálte mit Schneefall. 1729: Remélem vala, hogy en is valami ujsággal Darlaczli meleg ágyamból kedveskedhetem vala az Asz(szonyo)m(na)k de azt bizony a mint irják kit az utolszori havazo hideg, kit a patkány mind el rontott [Somlyó Cs; ApL 1 gr. Haller János anyósához gr. Kálnoki Borbárához] * ~ *idő* vreme de západá; Schneewetter. 1724: Retenetes rut havazo idő vala [Altörja Hsz; i.h. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála urához]. 1726: igen rusnya havazo idő vólt [Szászkerked K; LLt]. — L. még FogE 82.

II. fn havazás; ninsoare; Schneefall. 1763: idő felettéb rasz jár mert tsak mais olyan Havazo volt hogj bizany aszt gandaltuk hogj talám Pünkestigis meg tart [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt kezével].

havazódás hógolyózás; bătăie cu bulgări de západá; Schneeballen. 1870 h/1914: Játékok: falábazás, havazódás, hóember [MvÉrt. 17].

havi 1. (e) hónapi; de luna aceasta; von diesem Monat. 1848: Mar a havi kivonatot is el készítem, a mit is edig csoportos el foglalásom miatt nem tehettem [Mezőcsán TA; Born. F. Ie Lukács György br. Bornemisza Jánoshoz]. 1865: a' hodájos hajlandó néki*, ... egy havi fizetését 8 ftot váltóban kifizetni [Kv; RLt O. 2. — *Ti. a szolgának].

2. ~ Boldogasszony havas Boldogasszonynap (aug. 5.); Mariae de Nive; Tag der Heiligen Maria. 1564: hoza mw nekwnk az feolseged poronczjoloattjat (l), nehaj Zabo Lukaczjne Zuttory Jloná Aszonj haúy Bodog Aszonj Nap eleoth valo Czjeoteotheon* [Zutor K; Ks 42. B. 25. — *Ez évben: aug. 3-a].

3. ~ kórság menstruatio. 1583: Nobilis Michael Thamasfalwy ... fassus est ... Az Azzony mondotta volna hog Ne esnek bele mert Akkor eo rayta a' hawy kórsag leot volna | Azt Jzente uolt kendi Janos hogi ha meg nem Jogittia hat semmiuel egiebbel meg ne(m) eri ha ne(m) feieuel mert teőle uesztet meg, balas kouachne azt izente hogi ... nam meg montam uala hogy en nekem beket hagian mert en raitam az houi kórsag uagio(n) [Kv; Tjk IV/1. 153, 160]. 1634: kerdem tolle te leany volte raytad az havi kórsagh | En hozzam joue ez fogoly Leany; mondek neki; Te leany igen sziszeghik, nem egiedul vagy te? melyre monda: mit tagadhatok edes Azzonyo(m) az Ur napjatol fogva en rayta(m) nem volt az havi kórsagh [Mv; MvL 291. 31b].

4. ~ (vér)folyás menstruatio. 1731: 6 kglmén minden holnapb(an) meg volt az Asszanyakan lenni szokot Havi vér folyás, melyis nincsen az Asszanyakon mikor viselősek [Sövényfa KK; Born. XXXIX. 16 Gombkötő Panna rel. vid. Mich. Szakmári (50) vall.]. 1865: szolga legény Kozma Garnai György 16 éves Nagy Katival paráználkodott ki is ... dicsekedett, hogy négy piczuláért adott egy fiúnak, de minthogy havi folyása volt, félt, hogy a fiu gatyáján meglátszik [M.bikal K; RAK 257].

havonként hónaponként; lunar; monatlich. 1856: Bosla Ferencz, Zsakó István, Vernes János, id. Zsakó János és ifj. Zsakó János Urak, meg fogadák pakularjaknak Bedelői Duma Viziliát ... következő fizetéssel* Havanként 3 véka gabona, fele törökbuza [Torockó; Bosla. Szász Mózes jegyző kezével. — *Köv. a fels.]. 1862: ha ezen havankénti pontos fizetést teljesíteni csak egyszeris elmulatná Pechy László azonnal ezen Egyezés megszűnik [Kv; Végr.].

ház 1. casă; Haus. 1507: Az Reu<d>y * Molnot hagyom mynd tostol Az hazhoz valaky az hazban marad meg aze legyen hogy ta<rcsa>k az hazat beleulle [NyIrK VI, 186 Cheb István végr. — *Röd K]. 1544: Iztrigy Symon hazaban wolth wona az borbara azon [MNY XXXVI, 52. — A vallatást vhol Szászsszombor (SzD) táján tartották], 1560: vagion haz XXII kiket atyam meg nemesitet II [Harina BN; Makkai, SzDPuszt. 52]. 1568: gregori(us) hoszw fass(us) est, Ezt tudom hogy az haszát Meg veúe szöch peter szöch gorgtöl [Kv; TjK III/1. 214a]. 1583: az ezer forintot az hasz arrat eozve zerezze Mennel hamarebb lehet [Kv; TanJk V/3. 272b]. 1599: aztis lattam mikor faggias gleorgi el mene bor venny az en hazamnul ada fl. 1 [UszT 14/59]. 1618: A' mj az Zabo Mihaly al(ia)s Balogh tizen Niolez forintiat illetj abol le tutak az Niolez forintiat az Tuzokmalj zeölöjert es igj maradot fen az haaszba(n) f. 10 [Kv; RDL I, 104 Andr. Junck kezével]. 1654: adanak Racz Georgi Uramek(na)k es posteritassinak egy Nemes hazott az hazott adak es vallak Örökösön Udvaraval es kertével es Egi Három kötel vonas rettel [Tövis AF; Törzs]. 1702: lévén . . . az Nagy Porond Uczab(an) egy házak [Ne; DobLev. I/57]. 1752: Menyőb(en) ennek előtte valami Cancellisták járván azokal (igy l) meg ijedtenek vőlt György es Joseff, aminthogy akkor keringeltékis házokot [Desháza Sz; Ks 101]. 1800: az én Háromhoz szállást kert az Örög Polgár Gábor [Zágör KK; Ks 67. 47. 27]. 1826: a Felperes az ötsének rabsága alatt Milik Perkő Josi által mindenét Szent Benedekre el hordott es az ötsének az üres Házokot hagyta [Ne; DobLev. V/1114. 4a].

Hn. 1649: Mihály Deak haza neű helyben [Tarcasfva U; EHA]. 1818: A' Ház bértz nevű* (sz, k) [Előpatak Hsz; EHA. — *Ti. föld].

Szk: ~ából kiszínel vkit házrészéből kijátsz, rég kitud. 1584: En velemis elegh czigansaghot chelekedet hogy az en zegen feleségemet ky eo vele egy test es ver . . . így zylene ky az en hazambol [Kv; TjK IV/1. 293] * ~a cseléde kb. háznépe. 1802: Vagyon a Nsgod Gratziajabol minden Esztendőbe egy egy Véka Törökbuzza vetésem, de mint hogy a Föld igen rosz Sovány nintsen hogy mivel élyyek mivel tartsom es ruházzam magamat es Három tseledit [Somkerék SzD; JF 36 Bakos Gergely ref. iskolamester kezével]. 1810: Blós Mihaila egy alkalmatossággal háza tselédgyeire meg haragudván, hallottam ezen szokat mondani: ha nem sajnállanám a' Szomszédaimat, a' magam Házzamat fel gyujtani éppen Nem sajnállanám [Adorján MT; Born. XIV. 1 Mojszin Konsztántin (70) vall.] * ~ához fogad. a. vkit (szállásra) házába befogad. 1719: Senki az házához passus nélkül idegen Embereket be ne fogadgyon [Torockósztyörgy; TLev. 8/3]. 1753: Czigány Harko alias Josi Laczkot Gyermekeketlen Öreg Emberek Farkas István Feleségével edgyütt Házokhoz fogadván tartván es ruházván, hozzája tött dajkalkódásokat nem hogy meg köszönte volna, sött kéz száz forintokig meg lopta [Kv; TjK XVI/7. 211]. — b. vkit vőnek befogad. 1625:

Engemet az J hazához fogadott volt leanyara Kouaczy Katara [UszT 107/a] * ~ához járós vki házához járatos. 1582: Daly Marton . . . vallia, Noha Járós volta(m) a' Kalman vram hazához de semmit hozza Nem lattam [Kv; TjK IV/1. 39] * ~ához megkötvdn vmit házához követel. 1597: (Az örökség) nem alienaltathatik így el teöllem Verús herestől, vgyan megh kewano(m) az en hazámhoz, minth hogy oda birtak az eleőtis, es ahoz az hazhoz walo feöld [UszT 12/9] * ~ához megy hazamegy. 1653: A Dunán utánnok senki által nem ment, hanem a ki által szaladott a békével maradott es házához ment a török [ETA I, 45 NSz] * ~ához oszlik hazatér. 1562: a székelyek mind házokhoz oszlának [ETA I, 19 BS] * ~ához száll a. 'ua.' 1605: miis házunkhoz szállunk, az kösség es szászság is szálljon kiki házához, szántson, vessen, munkáldokdjék [SzO VI, 11 az erdélyi rendek előljárói Nsz-hez]. — b. vhol/vkinél meg-száll. 1742: ide Szárhegyre érkezett volna es az én házomhoz szállott volna [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 93] * ~ándl forog vki házánál megfordul. 1814: mint szomszéd sok rendben forgottam az Mihály András Ur házánál [Sszgy; HSzjP Prov. Szóts János felesége Tanka Kati (32) vall.] * ~nál száll vki házánál megszáll. 1589: En mentem vala marefalvara^a szállotta(m) vala az Actornak hazanal [Szu; UszT. — *U] * ~ándl tart vkit házában szállással es élelemmel ellát. 1572: Erzebet nehai Zombok Ianosne azt vallia . . . aztis twgia hogi Banyan az Botthues Myklosne Andras deakot hazanal tartotta egy kenieren volta<k> [Kv; TjK III/3. 47]. 1694: Vasziit es Makovet tudom hogi arvajul maradnak kiketis Diosi Janos uram maga hazanal tartá [M.köblös SzD; RLt I] * ~ándl tart szállást. 1570: Jlona yewewe(n) lean ezt valya, hogy ew Zeoch adam hazanal Tart zallast [Kv; TjK III/2. 70] * ~dn fenyeget vkit házában fenyeget. 1590: az mint az kissebik fiamtot mondod hogy hazadon fenyegetett eszt sem mywelte, seott ha mielte volna es senkitt sem banttoth [Szu; UszT] * ~dn violenciát tesz vki házán hatalmaskodik. 1789: Nem kétlem tudva vagyon a Tekintetes Nemes Magistratus előtt tegnap éjtzaka minemű violentiát tett házaman Titt Benedek Ferentz Vram [Ne; DobLev. III/661. 1a Szántó Drusiánna néhai Magyarosi Benjámin özvegye a ne-i tanácshoz] * ~dra bocsdí vkinek a házára küld/meneszt. 1570: Koppany lérinch hity zerent vallia, hogy mykor Kys Myhal feleséget megh fogtatta volna, sok embernek volt ados kyk kertek volt eotet hogy megh keresne rayta, Eo hogy Theowenbe hytta volna es az Adossagokat Rayta ely Erthe volna hazara Bochatta az korhely Byro fodor estwa(n) hogy Megh beochwltesse [Kv; TjK III/2. 157] * ~dra jó a. vkinek a házához jön. 1590: Ezerth hittam teörue(n)hez az J. S. Jakab nap taúat, valamire valo gondoltaban Jeótt hazamra eynek czendessegeben, hazamnak talpa alliath megh asta, onna(n) zalonnamath el vitte [UszT]. 1629: megh bantatom az feleségedel hogj tolnaiol az hazamra iótt, nem hogj teóbett adnek [Mv; MvLt 290. 143b]. — b. vki-

nek a házára ront/tör. 1598: Tudo(m) hogy egy eyel hazara leöttek uala az Actornak, mo(n)dgiak hogy az J úolt eggik [UszT 13/31]. 1633: ez az Cassay Ferencz az en hazamra jött vala mezítelen kett elő pallossal eczakanak idejen es erővel be akart jőni [Mv; MvLt 290. 130b]. 1659: ejnek czien-desegiben hazamra ieot az I az ablakomot be verte [Sszgy; HSzjP]. 1789: Nem kétlem tudva vagyok a Tekintetes Nemes Magistratus előtt tegnap éjtzaka minemű violentiát tett házaman Titt Benedek Ferentz Vram ... tegnap éjtzaka éjféltájba jelen nem létemben házamra jött, ablakamat bé rontotta ... és potentiose belé költözött a házamba [Ne; DobLev. III/661. 1a Szántó Drusiána néhai Magyarosi Beniamin özvegye a ne-i tanács-hoz] * ~dra kiút vkinek a házán rajtaüt. 1700: ál ösvenyeken, Havasokon idegen Hadakal kurutzokkal Zágoni Nemes Házunkra ki ütven éjnek csendességebe [Kovácsna Hsz; HSzjP] * ~dra megáruul vkinek a házát megalkudja. 1573: Mezaros Balint es Oreléd János Azt valliak hogy ... Palochy Mond Mezaros Balintnak Azt erte(m) hogy meg Arwital Torozkaywal az eo hazra (!) meg akarod venny [Kv; TjK III/3. 237] * ~dra megy a vkinek a házához megy. 1584: Dengler Georgy vallia . az vermes Ambrus tehene, esaz Dengler Lukache, ez zeles Miklosne hazara es Ablakara Mentek ot ordítottak es rittak be [Kv; TjK IV/1. 249]. — b. hazamegy 1654: hallam azt Mihaly deaktol hogy megh szida marcsona kurua fíának Jstua(n) deaktot s azt monda hogy mit sugorogh az matkaja kwrül hizem előtte uolt az eleőt, ha hazara megyen hazabolis kj uonnja [Kászón; BLt 7. „Mihaly Andras (40) Jakabfaluy” pp vall.]. — e. vkinek a házára ront/tör. 1589: azt mondod . hatalmasul hazadra mentem volna és ladadoth fel nyttam volna . azt mondom hogy en az te hazadra hatalmasul Nem mentem sem ladadoth fel nem nittam sem penzedth kj nem vöttem hanem en ugy mint te akaratodbol mentem hazadhoz [Szu; UszT]. 1747: az I . étszaká(nak) idején itt Tordán commoralo Holér Josi(na)k házára menven agjba főbe halálra verte, vérbe keverte [Torda; TjKt III. 120] * ~dra reámegy házára ráront/tör. 1731: Házára réa menven bestelen szokkal mocskolta [Dés; Jk] * ~dra szid vkit (házára törve) szidalmaz. 1574: Erzebet Jaray Matene Azt vallia hogy ... Zaly Istwan ... hitta ky onnat Ilén zowal Ieo (!) ky Esse lelek kwrwa fia onnath, Mert ely loptad zeowenyemet Az Inas Mond az hazbol, hogy Neh zyd hazamra, Mert athia(m) vtan Enim az haz [Kv; TjK III/3. 371] * ~dra támad vki házára ront/tör, vkinek házát megtámadja. 1584: Az hatalmasodo cöreok-seges emberek ha valakinek vagy személyere, vagy hazara tamadnak, feokeppen Eyel ... Azt a Capi-tanak bewntetessel be chendesithessek [Kv; PolgK 11, 17] * ~dra tesz vkit beszállásol vkit. 1843: azért volt özve szollalkozása Szabó Jánosnak Pekárikkal, — hogy miért tett katonát a' portio pénzért házára [Dés; DLt 586. 15] * ~dra üz hazakerget. 1634: mind az harman szinte(n) hazara uszek varga Janost, es az varga Janos kapujaban

özve cziomoliodanak [Mv; MvLt 291. 19a] * ~dról/~ról szolgál házáról hadi szolgálatot teljesít. 1618/1619: Lázlo Gergelt tudom hogy az hadba szolgált az eő hazarul, es ugian odaís uezsett. Tórók Janosis oda szolgált arrul az hazrul, az kibén most Cantor Miklos lakik [Kisfalud MT; Bál. 57] * ~dt drussá teszi házát áruba bocsátja. 1570: Fodor Myhal, Es Cathalín az felesége Azt vallyak hogy Az feősés Benedek attiafiái az Thimar Peter Eo nekyk Theotte volt Arossa az feősés Benedek hazat halala vtan [Kv; TjK III/2. 151] * ~dt belekötélezi házát leköti. 1574: Thomas deak Azt vallia hogy mykor eleoszer Maradek Peter Marhat adot volt Cosma gergelnek es arrol gergel Ados lewelet adot hazat keotelezte bele [Kv; TjK III/3. 358] * ~at adósságba elbecsül házát adósságba vki számára felbecsül. 1638: En aztis nem tudom hogy el beöczültek volna azt az hazat adósságba(n) hanem csak hallottam hogy el beöczültek [Mv; MvLt 291. 156a] * ~dt elcsodálja vkinek vki házára foglalás jeleként csóvát tesz. 1811: Háromszer próbálta elfoglalásokat ler Eltsóválta Házokat [K; KLev. 10] * ~dt vkinek eljárja kb. katonai beszállásolásra vkinek a házát kijelöli. 1582: Az Zallasok dolgarol wegeztek eő keglmek, hiuassak eo kmek a Capitanokat, es Azok haggiak meg á tizedeseknek, hogy minden ember zallast Aggion hazanal, Akinek el Iariak hazat, es senki el Ne theoreollie az Irást hazarol [Kv; TanJk V/3. 253b] * ~dt (el)hőti házát leköti vkinek. 1578: myrt hogy sokan az varosbeliek házát keottyk Nemes zemelyeknek es az varos priuilegiumanak e keppe(n) ellene chylekednek, hogy eo kegmek Byro vram tanachywal valazzon ketteot Az vrain keozwl kil az tablan publice et Manifeste protestallianak [Kv; i.h. 176a]. 1579: ha ky penigh hazat el Akarja valaky keotny a' vagy örök Arun el adny, az varos zokassat keowesse es kiáltassa fel haromzor a mint annak moggya [Kv; i.h. 243a] * ~dt felállítja házát felépíti. 1783: Hány esztendeje lehet pedig annak miolta házát fel állította bizonyosson ... nem tudom [M.fodorháza K; Eszt-Mk] * ~dt felkidlítja vki számára kikiáltja házának eladását vki számára*. 1570: Chyuka Lázlo ... vallya hogy mykor ew varas zolgaia volt, Kolb Miklos adot 12 penzt neky hogy Az Torozkaj Gergel hazat haromzor fely kyalcha Kalmar Janos zamara [Kv; TjK III/2. 84b. — *A kv-i szokás a rokonoknak es szomszédoknak biztosította vmely ingatlan elővétí jogát, és ezért a vkinek való eladás, ill. eladási szándék háromszori kikiáltásával kellett a nevezetteknek a tiltakozás lehetőségét megadni] * ~dt felkidlítja kikiáltatja vki házának (foglalásos) eladását. 1572: az ky lakos Es eorekes ha ely zeoknek az ado eleot Marhaia sem Maradna, hazatis fely kialtassak es ely agiak az adoert vgi se legien restantia [Kv; TanJk V/3. 54a] * vki ~at fel-motozza vki házát átkutatja. 1840: 7a Pébr házam-hoz jöven Tkts Vajda Pál es Vajda György Urak — a' Tkts Magistratus Rendeléséből hogy Házamat — és Telkemet motozzák fel [Dés; DLt 277 Balogh László nyil.] * ~at fogad vkinek szállást

kerít/szerez. 1600: eo kgyemek eleottek viselwen az sok niomorwiltaknak kwlwdsoknak ez waroson valo zertelenséget .. Akik megh erdemlik ha azoknak Ispotaliban elegendendo helyek nem lezen, tehat hazat fogadgyanak nekik, es etellel melleggel tartassak [Kv; TanJk I/1. 374] * ~at foglal hazat lefoglal. 1784: az Uraság ... azon Hazat foglallya Fogadonak, a mellyik tetzik [Torockó; TLev. 4/9. 18b–9a] * ~at gyakorol/~át gyakorolja vki házát látogatja, jár vki házához. 1597: Deak Mathe ... wallia Sardy Janos giakorta el ewtze hazatol az felesseget, rea fegiwerkezet s az azzony el futot teolle, de minthogi en hazat ne(m) giakorlotta(m) nem thúdóm mellyik adot okot az haborúsagra [Kv; TjK VI/1. 99]. 1846: figyelmeztette hogy, házát többé se egykor, se máskor ne gyakorolja [Kv; ACLev. 49] * ~át járja vkinek 'ua.' 1633: az Iffiu legenek ualtig jartak az Falabu Janos hazat [Mv; MvLt 290. 136b]. 1684: nem giakorta jartam hazokat [Torockó; Pk 7]. 1761: jartae az Kováts György hazát vagy nem én nem tudom [Tordáti U; Pf]. 1819: állatása szerint Néhai Titt. Rákosi Boldisár Urnak házát nem járta .. Én néhai Titt. Rákosi Boldisár Urnak a házát igen ritkán jártam [Kv; Pk 2] * ~at megfogad hazat kibérel. 1570: Martha nehay Balas deakne vallya, hogy hallotta Mykor Mogorossy palne Zent Myhal napba Eztendeigh valo Berbe Megh fogatta Bakos Andrastwl az hazat [Kv; TjK III/2. 140]. 1682: bizony én ki nem megyek Szent György napigh az házbul, ha az Gazda el adgyais, mert én addigh fogadtam megh az házát [Kv; RDL I. 162] * ~át meglopja/tolvajolja vki házából ellop vmit. 1589: azt monta hogy megh IrdeMLEne az Akasztolat, hogy az Vrnk hazat megh lopta [Dés; DLt 226]. 1629: Dekany Miklos monda Boros Istuannak hogy az Feleseged mostis megh toluajlotta az hazamatt, niarsat mit el uit onnet [Mv; MvLt 290. 143b] * ~at mutat hazat kijelöl. 1583: Biro vram tanachawal venne fel ... Az gondoth hogy az Iffiaknak hazat es zallast mutatna es Adna fizetes feyeben [Kv; TanJk V/3. 271b] * ~ától veszi feleségét vki házából nőül. 1570: Igartho Thamas, vallya, hogy vagion 22 Eztendeje Mykor Mwrsal ferenc elseo felesseget zeoch Balintne hazatul veotte volna [Kv; TjK III/2. 123] * ~at tart lakik vhol. 1716: N: Rác Peter Ur(am)nak eo kglmének, örökös Jobbággya volt Hoka Czigany, Szovathon* tartot hazat s onnen Szolgalt ide Lonara [Lóna TA; Borb. II Kinde Dumetr(ius) (70) jb vall. — *Később: M.szová K]. 1723: az udvari Birák az kik falu szeriben házatt tartat(na)k az körül valo Contributorul ne immunitatassanak [K; Told. 2]. * ~ba (bele) száll házba beköltözik. 1600: Replicat I. hogy semmi hatalmat nem chelekedet, hanem azert zallot az hazba hogy megh ne egeszek az ege-teök, seótt marasztottais hogy ott megh maradgyo(n) [UszT 15/128]. 1632: Kis fazakas Balas tudom hogy az felessege uta(n) szalla bele abba a hazba(n) [Mv; MvLt 290. 75b] * ~ba beleszállhat házba beleköltözheth. 1642: Veleo Borbara ... az Haazban bele szallasson, es mint saiatiat pacifice

birhassa [Kv; RDL I. 128] * ~ban megszerencsél-tel házban felkeres/meglátogat. 1585: Foris Caspar vallia, Megh zeremcheltetwe(n) Hozzw Martonnet A' hazban, kerdem mint leot Az Aruh, es Monda Kalmar Arutis Attunk Az ház Arraba [Kv; TjK IV/1. 413] * ~(a) becsülni. 1570: Zabo Gal valya, hogy Eotet Kolb Myklos hytta Illien zowal az Torozkay Gergel haza Bechwlny, Jer el velem ... Teobb Jamborokkal eoze Beochwle-tek Megh az Torozkay gergel haza (igy!) ... Es ew wgy Mentth ely vele az haz beochwlny [Kv; TjK III/2. 84c] * ~ból kiidezés házból kikerget/füz. 1834: a' Tiszt ... a' feleségit-gyermekeit özve verte — a' házból ki idézte, a' kik harmad napig bukaltakis a' kertbe [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap kezével] * ~ból kikél házból kiköltözik. 1586: Simon Vinkler Vallia, ... vrbeogheor Balint Az Azzonnak egy hazat veón, es igy kele ky chere zerent Az Azzony a' hazbol, hazon cherelte el az eo Rezet Vrbeogheor Balintnak [Kv; TjK IV/1. 553] * ~éptetni. 1608: innét Musnarol oda hittak eeket szent Palra haz epiteny [Muzs-na U; TSb 21] * ~héjazni házát fedni. 1573: Hendrik Mihál azt vallia hogi Eotet Trozkaine hittá az haz heazny [Kv; TjK III/3. 250] * ~héjaztatni házát fedetni. 1646: Veóttwnk az Haz hejaztatnj Sendelt [Kv; SzCLev.] * ~hoz bír házhoz tartozóként birtokol. 1569: az kychnyes veölgiét myteol fogwa Emlekezem, Eök byrtak az Madarasy hazhoz [Mezőbánd MT; Vlt 892] * ~hoz visz hozományként magával visz. 1597: Kútos Benedek fassus est ... mikor Nyreo Simon el wewe az atyammak második fele-seget sohonna(n) semmit ne(m) vitt az hazhoz hane(m) chiak púztan zalla az mostoha Anyam iowaiban [Kv; TjK V/1. 109] * ~ra ment hatalom vkinek háza/otthona ellen elkövetett hatalmaskodás, megánlaksértés. 1598: Az minth hazra menth hatalmo(m)ra keres, en nem vagyok hazra menth hatalmo(n), merth en korchomajara Innia mente(m) eo adott okot tellyiesseggel mi(n)den-ekre, mert eleózer eo zidott uala megh [UszT 13/34]. 1602: reá ment Eynek csendessegeben, fel dülta hazamott, az kitt Eyel vitt el hazam-tol, tudni illik az harom zeonyegett mind az hazra ment hatalmon mind cyeli hatalmokon, kile(n) kile(n) meg vagion, valameniézer ott hatalmasko-dott, az el vitt marhakat mind bwcziewieül ke-uanom meg [i.h. 17/19] * ~ra verekedik házra tesz szert. 1783: Jobbágyképpen ... Szolgalt Thodor is az oltától fogva hogy házra verekedett mind addig míg az Pattyuságnak Szine alatt szabadsága után kezdé járogatni [M.fodorháza K; Eszt-Mk] * ~ról ~ra. 1570: Eo kegek va-roswl Byro vramat es az Thanachyot Azon keryk hogy wisselien gondot eo K Rea legien Tylalma az varos piachatth es vchayt es haztol hazra Neh Iarja zabadon az Barom [Kv; TanJk V/3. 9b]. 1834: haztol házra harapadzatt égésből következ-hető károkat ... az Árva tartozik szenvedni [Kv; Somb.] * ~seperni. 1731 k.: Fogarasi Samuel a mely szogalo leanzo bé járt hozzá Ház seperni, azonis erőszakot tett [Dányán KK;

Born. XXXIX. 16 Jos Aknai alias Nagy pastor ref. vall.] * ~től elidézett háztól elküldetik/menesztetik. 1837: az ezüst annakutánna veszett-el, minekutánna a' Gazdaszszony a' háztól elidézett [Doboka; Bet. 1 Pákai Dánielné Benkő Susánna (40) vall.] * ~től szolgál (zsellér)házáról (földesúrnának) szolgál. 1681: Rác Mihály Jövevény; most Nalacson drabantoskodik; az háztól szolgálni tartozik [Hátszeg; VhU 131–2] * atyai ~ szülői ház. 1585: Orsolia Bayor Matiasne vallia, ... az hazat ... hozzw Marton Sogoromnak 17 zaz frton Adam, de vgj hogy eowis nekem Aggya az Attlay hazba(n) valo Rezet, s ot lakhasam [Kv; Tjk IV/1. 413]. 1758: Tudam hogy az Fiak fel nevedekven ök tartottak az Atjai házat magok szolgaltattakkal [Aranyosrákos TA; Borb. II J. Filep (56) vall.] * céh ~ a a céh székháza. 1684: Ha valamely mester ember az céh házánál kapná magát, a céhet ott ha(gyná) ... elmarad az <do>logért méltán az oly mesterember félmesztersegen [Dés; DFaz. 12] * enyvfőző ~. 1692: enyv főző haz Vagyon ebben egy öreg katlan, abban egy öreg rez, enyv főző üst egy enyvét szűrő kad [Görgénysztimre MT; JHb Inv] * eskető ~. 1783: én Fatens*, az Asztalosné, és a Fraj Éva, meg untúk vólt az Eskető Háznál tölteni az időt, és magunktol Szólgá Bíróné Aszszonyomhoz mentünk [Perecsen Sz; IB. — *Elisabetha Kassai cons. nob. Goergii (!) Sombori (25) vall.] * hajdúi ~. 1840: Marton Ilonka Bátor Györgyné ... részegen haza jöven, — rab Kováts Gyurit a' túszej mellett pirtsról le lökte, melyből lárna történvén, -bé jöve Hajdu Házamba Kováts Gyuri panaszalván — hogy Bátori Györgyné — nagy lármát indított részegen ... — látva azt, — hogy az ott lévő rabokis hibáztatják Bátorinét, akkoron egy nyihány szor kezemben lévő korbátsal rá ütöttem [Dés; DLt 36/1841] * halottas ~. 1684: mikor az céhmester táblát bocsát, vagy céh házához vagy halottas házhoz tartozik minden mesterember elmenni [Dés; DFaz. 11]. 1737: Koncz Andrásné Margit ... (30) fassa ... Amely napon meg halálozék Jánosné én az halottas házhoz mentem vala [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. 1764: Hallásé kglmek micsoda szok estek a halotos háznál? [Tarcasfva U; Pf]. 1819: a' Decan . az halattas Házoknál idején jelenjék még, ott amik Szükségesek azokrol gondoskodjék [Kv; MészCLEv.] * jobbító ~ javító ház/intézet. 1797: (Schneider Mihály) származott Nemes Felső Fejér Vármegyéből, Ingadáról* de többnyire Szeben Székben Ruson^b tartózkodott, a' Szebeni Iobbított Házból ... Békástól el-szokott [EM XLIX, 539. — *Ingodály NK. ^bRüsz Sz] * kolonikális ~ jobbágy- v. zsellérház. 1803: a' Gyitrai Puskás v. Deák Urék ... most nem régtől fogva kezdik az erdő felé a' Galotzás hosszszába fellyebb fellyebb terjesztgetni, és a' colonicalis házakot benne inkább szaporítani [Gyszm; Born. XVc. 1. 22] * kontignációs ~ (egy)emeletes ház. 1779: az egész épületnek falait minél tisztességesbben lehet, s egy Contignatlos házhoz kívántato elégséges Magosságára felviszi az helyhez ké-

pest [Déva; Ks 78. 20. 11] * kopók ~ a kopópajta. 1681: Kopók háza. Ezen külső Kerétes-b(en) (: Palankb(an):) egi vagy(n), mind az negi oldala boronabol rott [Vh; VhU 506] * lakodalmas ~. 1638: En abban az lakodalomban ott nem uoltam hanem ... mint hagi az lakodalmas haz közel uolt hozzank hallek nagy Zaigast [Mv; MvLt 291. 138a]. 1725: az lakodalmas hazhoz vacillaltak, hogy egyik igj mondvan eget bor innya jartak [Kvh; HSzjP]. 1811: Lakadalmas ház [DLt 629 nyomt.] * majorkodó/majorkodtató. ~ majorkház. 1654: Banffi rész joszagok volt eö kglmek(ne)k egy majorkodo hazzal edgyüt, Feyirden Kolos varmegyében [Told. 1a]. 1758: Ugron István yr elete Parja Majorkodo Házánál [Solymos AF; EHA]. 1796: Majarkadtato Házánál [Dés; Hr 1/16]. 1820: Az Majarkadtato Ház telke [M.lapád AF; BLt]. 1843: a Johok kedvéjért Majarkodo házat csináltatott [Szászkerked; LLt 67/1843. — *Később Mezőberked K] * menyegzős ~ lakodalmas ház. 1597: Chizar Ferencze Anna azzony wallia ... Az azzony esmet wizza mene az meniegezeos hazhoz [Kv; Tjk V/1. 105] * nyárló ~ szín, szárnyék. 1649: a' nyárló haz (avagy szín:) alat ... a' szomos mellet (sz) [Szézsárma SzD; EHA] * ős ~ avitikalís/ősi ház. 1759: az őss háznak Bod András Ur(am) éppen a Gerezedetire vitte a kertett hogj semiképpen belé nem járhattanak [Albis Hsz; DobLev. I/292. 2b] * papi ~ papilak, parókia. 1850 k.: A' Papi házra a' kémény készült 1841e Juniusba [Szucság K; RAK 97]. 1875: a papi ház pínce grádicsa felé gátor emeltessék [M.bikal K; RAK 320] * parókiális ~ a. 'na.' 1640: Popa Komsa ... parokialis hazb(an) lakik [Dridif F; UC 14/48. 108–9]. 1695: az a' Parochialis haza az Eccl(esiana)k pusztulo félben vagyon a' nagy gondviseletlenség miá [Kv; SRE 27]. 1808: a' Parochialis Házánál Ifju Halmádi Josefné és Anyossa à penitentialis héten öszve vesztenek [Nagykapus K; RAK 18]. — b. plébánia(ház). 1726: Jobbágyos nemes emberek magok in persona az ecclesiát, a parochialis házakat nem tartoznak építeni [Somlyó Cs; SzO VII, 324] * postális ~ postakocsiállomás. 1793: Az Kosesdi Postális háznál ... tanáltatott ... egy posta kotsi viseltes fa kassával [H; Ks 78. XVII. 1] * szappanfőző ~. 1637: Az Szappanfeozeo hazbanis az katlannal Együtt valamj hituan kadakat megh aestimalua(n) Teszen ezek(ne)k mind együtt az arrok tizenhat forintot 16. — d. [Kv; RDL I. 24] * szegények ~ a szegényház, ek ispotályház (Kv). 1591: Az Zegeniek hazaba ... Ket harangochka [Kv; Aggm. A 53]. 1829: Már hetedik Esztendeje hogy Isten segittségével ... itten Kolosvárt egy dolgozo Szegények háza állitatatt fel, melyben, 40, el öregedet, tehetetlen, nehezebb munkára alkalmatlan mind két nemen, és minden vallásan lévő Szegény tartassék [Kv; BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.] * szomorú ~ halottas ház. 1814: (A) szomorú Házánál még 2. Gyermekek lévén, halálos forma betegiek, sem a' költséget nem győzhette az Atya, sem a több betegkel a tsak közelebb meg holtákra

nézve nem dajkálódhattak [Györgyfa K; RAK 122]. 1829: (Mégholt) László Márton száraz betegség(en) NB. predikáltam a' Szomorú Ház-nál az Udvaron [uo.; RAK 130] * *táncoló* ~ *bál/tánc ház*. 1802: őket egy mástól, minthogy egybe bonyolodtak volt azerte hántam a' Nagy udvari Szatthlert meg öleltem 's Tántzoló ház ablakához vittem [Déva; Ks 115 vegyes ir.] * *törvényes* ~ *törvényszék*. 1639: Joannes Donath de Nuitod (58) ... fatetur ... mikor oztan annak utana az tedrvenies hazbol ki jeottunk volna, en ugian vigiaztam ... Santa Peterre [Kvh; HSzjP] * *virágos* ~ *virágház*. 1779: az efféle Virágos Ház és kert Erdélyb(en) inkább csak a szem kedvért delectatoria valo [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

Sz: *ha akkora is mint egy ~, levágja*. 1775: De hogy az Ur a Házamat másnak adgya azt meg nem engedem mert aki hozzá nyul ha akkora lesz is mint egy Ház le vágom a fejszevel ha melléje ferkezem [Méra K; Aggm. C. 73] * *Isten áldásd/ádkát vessi/viszi ~ára*. 1760: Ilyetén ceremóniával vette s vitte az ember vagy az Istennek nagy áldását, vagy nagy átkát a maga házára és fejére [RettE 100] * *keserves sírásra fakad, hogy a ~ cseng bele*. 1790: A' kis Adám olyan keserves sírásra fakad hogy á ház tseng belé [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.] * *kicsi nekem ez a ház ... XIX. sz. m. f.: Kicsi nekem ez a ház Majd kirugom a padlást* [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — *Tánczó] * *mint a krími tatárok, ~ára jó*. 1831 k.: mint a' Krími Tatárok Házomra jöttek [Torda; Kath.] * *mondja a szerelem éneket, ugyan cseng bele a ~ úgy dalolja a virágéneket, hogy zeng bele a ház*. 1633: az Aszion az szerelem eneket mondotta, ugian czenget az haz bele [Mv; MvLt 291. 143a] * *nem iszik ma egy ~ban vele* nem tűri meg maga mellett. 1798: az vdvari Nyerges azt mondá egyben káromolván Tolvajozván Deluciot velem ma nem iszol egy Házban s vélem egy Portan nem lészsz [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] * *reng a ~ bele, úgy táncol*. 1637: ezen etszaka ugjan renget az haz bele ugi tanczoltak s törbezoltak [Mv; MvLt 291. 89a].

2. ~ *a helye* vkinek telke; loc/lot de casa(al cuiva); sein/íhr Hausgrund. 1606: azt monda galj Istnan igen rugodoz ferenczj Giorgj, de eo kerteltete be az Janosi mihalj haza heliet most az en louaim uadnak benne [Száldobos U; USzT 20/159]. 1671: Sáss Marton haza helye Magyar Rodon* belso kulso öröksiguel [Kv; RLt 1. — *Magyarrod K]. 1748: ház hellje rajta lévő epuletetakevel edgyütt [Msz; Told. 43/47]. — Vö. a *házhely* címszóval.

3. ~ *a hája* a ház padlása; podul casei; Dachboden. 1593: Juta ezembe hogy az en fiam Ruhaja ott az Solymosi Mattiasne haza hyan volna ..., en az haz hyara hagok ala vetem az gyermek chuyayath [USzT]. — Vö. a *háshéja* és a *hín* címszóval.

4. ~ *a népe* vki családjának tagjai; membrii familie; (íhre/seine) Familienmitglieder | a ház személyzete; personalul casei; (íhr/sein) Hauspersonal. 1573: Kadas Istwan ... vallia, hoga

... eo kywl Iart zokadalmokra, Mykor meg Ieot hallota hazanepetwl daykatwl ... hoga az gywleskor ... egy Janos New.deak ... oda Ment volt es vgian otth halt [Kv; TjK III/3. 98]. 1583: Ha ky penigh boranak ky mereset zolgaira, Vagy haza nepere bizza tehagh ne(m) tartozik az meg merethny fwzerrel borat, ... Zabaddon ky merethety Valamikor akaria [Kv; PolgK 2–3]. 1591: az uagasi bironak az Szabo peternek kouetem haza nipeyt felesigit giermekit [UszT]. 1605: ilyen kemelletlenwl bányk velünk minden rend mind Nemes Nemtelen, Seot chak az Gywlewesz haydusagis (: tizesseg adassek Jamboroknak:) holott nem tuggynk az Nemessegnekis házok népesteol mindenek eleott ky gazdalkoggiek es zolgalyon inkab es eoremesben nallunknál [Kv; TanJk I/1. 504]. 1645: sokkal illendeob embernek, az ilyen n<agy> utara ualo igyekezetiben Czedli es edes haza nepj keozeott bizonyos dispositiot tenni [Erdőszengyel MT; Told. 1a]. 1774: Praefectus Ur(am) egy Véczei Unitarius Uraság Iobbágyának, hogy Pápstává lett egész Háza Népestől adott egy elő tőgyű tehent [Szentdemeter U; LLt Vall. 97]. 1820: Tőtősi Ferentz Ur ... ennek előtte nagyon bé járos volt, Háza Népevel edgyütt a' Bárokhoz [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 Bárdutz Moses (31) ns vall.]. 1853: A kérdett Madarasi Adámnét és háza népét mint szomszédakat jól esmérem [Dés; DLt 502. 3] — L. még ETA I, 68, 79; RettE 74–5, 114, 197, 213, 215, 337.

5. ~ *a tája/tájéka* a. imprejurimile casei cuiva; (seine/íhre) Hausumgebung. 1570: Orsolya azzon Nyreo ferenchne ... valya hogy Thwgia Zabo Janosne zoksor Ment hozzaya, Es ezt Montha hogy az wra el very kergethy az hawtl hogy penzt keressen nekj, Es eo neky Ninchen Myhez Nyulny egyebhez hane(m) az my hazatayan vagion [Kv; TjK III/2. 22]. 1574: Orsolia az Zemetbiro Benedek Annya Azt vallia hogy eo zomsodos Mazas peterrel ... azt Mondhatia feleole ez fele dolgiaban zemyre kelleo Mint az haztaian es azon kywl haborwsag zerzeo volt [Kv; TjK III/3. 392c]. 1629: En mikor az en hazam tajarol kj jeottem immar mind be foghta vala az tűz nem tudom honnat tamadot [Kv; TjK VII/3. 104]. 1768: (A dominális bíró) az ökre met el kötötte, es hogy Udvarbiro uram előtt most recenter Brádon letibe panasamat le tettem, ezert igen Nagyon meg haragudván rám, ... házom tájékához jöven, a kerten által Nagy Agyarkodással hozzám vágat gyakor izbe [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir. román pap vall.]. — Vö. a *hátdj* címszóval. — b. kb. vkinek (egész) háztartása; gospodăria (intreagă) a cuiva; js (ganzer) Haushalt. 1782: nálomnál nemis tudhattya Senkiis jobban miképpen állatt Háza tája [Mv; DLev. 4, XXXVI].

6. ~ *földé* pámintul/podeaua casei; Hausboden. 1675: Az hatulso házban vago(n) az haz földin buza in gr(anis) Cub nro 40 [Dés; Borb. II]. 1752: Riza Nikula ... le ült a ház földire ... pipázott [Abrudfva/Abrudbánya; Ks]. 1762: én edgy Ágyot láttam megvetve a' Ház Földén [K; Told. 42/24]. — Vö. a *házföld* címszóval.

7. uralkodóház; casă domnitoare, dinastie; Herrscherhaus. 1694: Mivel vacált a leordinumi püspökség, az papokat a Gallus úgy fascinalta, hogy fele a papoknak, vgy mint 24, válasszák az coloniai electort, ki is az Bavarusnak Maximilianus Emanuelnek (az ki az császár veje volt) öccse, 24-gye pedig a magnus ordinis Teutonici magistert, az ki testvér-öccse volt a császárnénak egyébaránt az franczia feltett czélja ez volt, hogy a Bavatai^a házat ezen causával összeveszesse az Niumburgumi házzal és hadat indíttasson egyikkel a másik ellen, hogy annál jobban férjen az dologhoz [IAMN 333–4. — ^aValószínűleg sajtóhiba *Bavariai* h.]. 1766: mikor az ausztriai felséges ház franciával, bavarussal, prussussal hadakozással egybeverekedett volt 1746/7-ben, akkor Erdélyben s Magyarországon számtalan nép, mint^a úri-, nemesi- és paraszti rend lett katonává [RettE 201. — ^aA *mind* és *mint* szót a régiségben gyakran felcserélik, de itt lehet gép- v. sajtóhiba is *mind* h.]. — L. még i.h. 330.

8. *haldl* ~ *a*? betegségem; un fel de boală; Art Krankheit | hullafolt; pată cadaverică; Leichenflecke. 1585: Mikor latok az Daneh Leorinch betegh gyermeket, ... Nem tuggjuk minemoe dologh vala rajta, himleó valaye vagy halál haza [Kv; Tjk IV/1. 496. — L. a teljesebb szöveget és a jegyzetet *haldl* 7. al.].

9. *ország* ~ *a* országgyűlési terem; sala dietei; Landtagssaal. 1681: Vajda Hunyad vára Ország Háza^a ... Első részének Külső Ajtaja duplas, vas Sarkas hevederes retezes, retezfejes, Lakatos Nro 1 [Vh; VhU 512. — ^aA várban ma jórészt helyreállítva a hatalmas országgyűlési terem]. — b. országház; clădirea dietei; Landtagsgebäude. 1724: A Leányomis írja micsodas cifrán ment az M. G(ene)ralis Ur(am) mikor felment az ország házába [Altörja Hsz; ApLt. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. — e. országgyűlés; dietă; Landtag. 1671: Tanácsokat pleno numero az az: tizenkét számukat minde-nik Natiobol az Ország választván ő Nagával edgygyút, ő Naga^a confirmallya ... kiknek tanácsadásokhoz oly köteles legyen ő Naga hogy azoknak meg-edgyezett akarattok nélkül derekas Országos dolgot ne igazgasson, Ország házában-is Fő tiszteket azok tetszések nélkül ne ossza [CC 9. — ^aBarcsai Ákos]. — d. erősség, vár; cetate, întăritură; Befestigung. 1671: ő Naga^a ... Fiscalis és egyéb Vég-várbeli Fő Kapitányokat, és azokban lévő fő derekas Tiszteket, kiváltképpen ^a kikre Ország házai, fortalitiumi, fegyvere, sőt minden Lovas és gyalog, Vitéz Rendei szoktak bizattatni, nem másokat hanem nativus igaz haza fiait .. és az ország közé kötelezett zálogos és érdemes embereket állat [CC 22. — ^aI. Apafi Mihály].

A b jel alatti adalék az a jel-hez is tartozhatik.

10. *szék* ~ *a* székely szék székháza; casa scaunului secuiesc; Sitz des Szekler Stuhls. 1722: Nemzetes Mihálcz Ioseph ... de Kézdi Pollyán

... (40) ... fatetur az Szék házában veteked-nek vala Krakay Uram és Veress Gergely Uram [Polyán^a; HSz]P. — ^aKésőbb: Kézdisztkereszt Hsz].

11. *város* ~ *a* primărie; Stadt/Rathaus. 1625: Az Varos hazanal vakolt es padimontomozot egynap Palfi Balint d 25 [Kv; Szám. 16/XXXV. 172]. 1638: piaczon allo varas haza [Dés; EHA]. 1806: Pataki István a' nélkül hogy portékáit el rakhatta volna erőszakkal bé vitték a' Város Házához [Torda; UszLt ComGub. 1753 u.].

12. *tanács* ~ *a* 'ua.; idem'. 1756: heten azon Tulokra itt a' Tanács Házánál .. reá esküvének, hogy azon Tulkot bizonyoson tudgyák Kecskeméti György ő Kglméének lenni [Kv; Tjk XVI/8. 336].

A kv-i városházát *Tanacz* has alakban először 1609-ben említi [EHA; l. még KvTel. 109].

13. *falu* ~ *a* községháza; casă comună, primărie, Gemeindefhaus. 1686: Philip ... által szökek az Patakon a falu haza felé [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15]. 1846: Jeleni 1846-dik év május 2-dik napján teljes falugyűlése tartatván a faluházánál [Zalán Hsz; RSzF 176].

14. *biro* ~ *a* 'ua.; idem'. 1591: Thudom mikor egy teorwen nap az biro hazanal egybe gyltek vala, enis ott valek hogy az szek fel kele, kezde Bordeogh farkas teorwent kernj, az birotul [Szk; UszT Ambrus Thamas jb vall.]. 1770: a nevezett két Gazdák össze veszték ..., ot tepelodván a két gazda el jönnek a falus Bírák s mind kettőjököt meg fogák és vivéik Biro házához [Velkér K; Born. VI. 10]. 1784: Kik voltak azok az emberek akik Csáki Györgyöt a Biro házához vivén Kalodába tették? [Bögöz U; IB].

15. *isten* ~ *a* templom, rég szentegyház; casa Domnului, biserică; Gotteshaus, Kirche. 1636: En mivel Apro zótt ne(m) igen hallok, az Templumban az predikállo szekbol ... azt monda Istvan Pap Uram: ki Lator az Templumbol, az Isten hazabol [Mv; MvLt 291. 66b]. 1682: Sok izben vert, rongált^a ... az I(ste)n házában valo Járás-tolis tilalmazott, azért hogy oda jártam szidott, vert, taglalt [SzJk 163–4. — ^aTi. a férj]. 1739: Tiszs Bacza^a Mathé uram ... igen beteges állapotál lévén, ngj hogj már eő kglme eddig valo hűséges szolgálattját az I(ste)n Házában nem continuálhattya [Kv; SRE 169. — ^aAlább helyesen: Bacsoni]. 1771: Sallai Istvan Tot Dani és Fazakas Pál Mihály nem gyakorolyák a Templomot sem Vasárnap sem Hetköz nap nem igen mennek az Isten Házába [Dés; DLt 321. 20b Sam. Magyari (39) nb vall.].

Szk: *isten* ~ *át* gyakorolja istenházát látogatja, templomba jár. 1698: (Az ura az asszonyt) visza fogadta olly kötes alatt, hogy Istenes életet él az I(ste)n házat gyakorollya [SzJk 310].

16. *udvarház*; conac; Herrenhof/sitz. 1590: Minden fele Ghyra az hazhoz Jár [Tiburc K; GyU 19].

17. ~ *ra* *menés* házra rontás/támadás; napustire asupra casei cuiva; Hausanfall. 1589 k.: Az miképen

penig en raitam hazra menesenek terhet es ortalomsagnak penaiath keüetöd, Azt mondom hogy azok az hatalmaskodasokath nem czielekedtem [Szu; UstT].

18. szoba; camerá; Zimmer. 1570: Thamas deak ezt vallya ... Lattha hogy János deak elgette az leant Aztis hogi be Rekezkettenek az hazba hwi Janos deak lakot [Kv; TjK III/2. 87]. 1589/XVII. sz. eleje: Az Farago Legennek az ed edgik mester remekel legien ... egy háznak, vagi szobának kereszt boltra valo boltozasa [Kv; Kém-Cart. 8–9]. 1594: Az kapw kezdöd ualo hazban vagyon Puska No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15–6]. 1621: Teolczeres Peter ... Az Plebanos Tanulo hazabanis Harom fele Nylo ablakokat Czinalt [Kv; Szám. 15b/IV. 26–7]. 1677: Ebben az házban vagyon egy Paraszt kályhas kemencze [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1773: Alkuttam meg Ára patakán* B. Josika Maria Aszszanyal ... hogy az Régi hazak(na)k Fundamentomán szükséges Hazakat az Delineatio szerínt el készítttem, Ugy mint egy ebédliő Házat, egy Napali Házat, egy Hálo Házat, egy Leányok Házát annak az végiben egy botatt, a batnak (így l) a végiben egyVendég Házát, egy Palatát mely légyen Stukaturával, az többi Házak és bot légyen, tisztességes bothajtással [BLt II. 11. – *Hsz]. 1816: vagyon két egymásba járo jo lakható Ház [Kv; Born. IV. 14]. 1827: Közöpső nagy Ház vagy Szoba [Dés; DLt 78/1846]. 1849: Cseh Joseff ... házai fel rombolásak alkalmával igaz hogy énis oda mentem, és akkor majd üreskek voltak a Házok ... tsak valami öszve tört uvegeket s más edenyeket lattam a' házakba [Héjjasfva NK; CsZ].

A címszó 'szoba' jel-e nyí-j szinten korunktan is el [BtSz, KtSz, OrmSz, SzamSz, SzegSz, Tszj].

Szk: ~at rendel szobát kijelöl. 1640: instruction-dat a képtalanok közül az melyik jobb és szép író, mindjárt de verbo ad verbum pariatasd (: de az Várból ki ne hagyj vinni:) házat rendlén ott benn az hol írja [RákCsLev. 67 a fej. feleségéhez] * asszony ~a az úrnő szobája. 1646: Az Azzony haza(n) belől valo hazba(n) ezek vadnak

Pad szekek éppen környül Egj füres paraszt nyozolya [M.bükkös AF; KCsl 2]. 1681: Aszszony háza ... Vagyo(n) ezen házban: ... Divány szönyegek, mellyek már igen viseltesek Nro 3 [Vh; VhU 538]. 1753: Az Aszszony és Leányok házában karjos fogas N 8 [Marossztkirály AF; Told. 18] * belső ~. 1594: Az varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az wduarbirosaghoz ualo Belső hazban | Az ur Zenes hazan ualo Belső hazaban. Vagyon hituan virgina No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 32–3]. 1685 e.: Az megh irt belső házbul nyílik az kis konyhára vas sarkos ... bétet ajto [Borberek AF; MyRK Urb. 6]. 1763: A Belső Házban ... A Palotan ... ezen két Hazon Gyontaros festett ... Ajtok [Pókafva AF; JHb XXV/77. 2] * fegyveres/fegyvertartó ~ fegyverraktár. 1679: 5dik Ház. Ez most Czejk avagi Fegiveres haznakis mondatik [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 42]. 1769: Egy Nihány ezer Máza vas

Lévén Szebenben, Fogarasban* a feguer tarto házakban mellyik (így l) eo Felsege számára nem szükségesek, azért el kotyavetétetnek [UstLt XIII/97. – *Köv. még 7 helység fels.]. 1809: az Uri Rendből Báro Rauber, Vice Király Biro Cserei Samuel Ur Szűfetre vagynak Fegveres Hazokot bé zárták [UstT ComGub. 1752] * hátulsó ~ hátsó/udvari szoba. XIX. sz. eleje: A Hátulso háznak avatóg ajtaja [Árpástó SzD; Cs. Vajda lev.]. 1819: én mostan is hátulso házba lakam, és hogy hátulso szobába ujjolag is jussak azért férjhez meni nem kívánkozam [Kv; Fk 2] * ~zal tarti fedelet/lakást ad vkinck. 1747: En gjermekségemtől fogva az Atyámot haláláig fideliter szolgaltam, az édes Anyámot penigen meleggel házzal tartottam [Torda; TjKt III. 124]. 1799: az említett Fogados és Fogadosné ... a' gyakran betegségben vólt idegen Legényekre különös jó gondot visel, ... a betegséghez illendő étellel, itallal, házzal, és ágygyal tártya [Kv; ACLev.] * külső ~ a. utcai szoba. 1589: 13 May chinaltatunk frankennek az eo hazaba az külseo haz ablakara fabol egy rostelt es ket tablat [Kv; Szám. 4/IX. 15]. – b. ? homlokzati szoba. 1825: Udvar Haz a mellybe a bé járás graditson vagyon ... Első vagy külső hazba melly régen Palota lévén nagy Széles ablakkal ... meg Czfírázott Stakaturával volt fel kesztve [Százpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 328] * leányok/leányasszonyok ~a ? leányszoba*. 1669: Az pitvarbol leányok hazaban nyilo bellet ajto ... ezen leányok hazaban vagyon, égj kis padoczka [Királyhalm NK; Ks 67, 46. 24a. – *A 'női személyzet lakószobája' jel-sel is számolhatni. A köv. adalék még inkább e jel. mellett tanúskodik]. 1692: Leany Aszszonyok Haza ... Ennek ablaka három felé nyilo [BK]. 1812: bé mennek a Leányok Házba [Héderfája KK; IB] * ? színes ~ ? festett szoba*. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az ur zenes hazan ualo Belső hazaban. Vagyon hituan virgina No. 1. Musicalhoz ualo keönyw uagion No. 4 Ladastul uagion Regall No. 1. Virginnanak ualo vreslada uagion No. 1 Kis hituan lada vagion No. 1. – Az vr zenes hazaban. Aztal uagion No. 2. Sykos secczel zek wagyon No. 3. Karos zeek nagion No. 3. Niozolia uagion No. 2. Falra ualo hituan zeóniegh No. 1 Pad zeek No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 32–3. – *A leltári felsorolás láttán a MNy LXVII. 464–6 között kétely az olvasat és az értelmezés helyességére nézve a szerk. szerint megkérdőjelezhető] * ur ~a ház urának szobája. 1681: Ezen Ur házabol (: vagi buzganybol:) az Also folyosora nyiloajto ... szép czifrason festet, rakott partazatos; az Ur háza felől czifras metélessel festekessen borított [Vh; VhU 551]. 1736: Az Ur Házában fal mellett álló paraszton készült pohár szék 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100]. 1753: Az Ur házab(an) gombos labu ostablás Asztal 1, [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] * urak ~a férfiak szobája. 1748: Az Urak házából és a Leányok házából egy egy Ajto nyílik a Kamara Székre [Nyárádsztbenedek MT; Told. 79] * urunk ~a a fejedelem szobája. 1598: Jakab

... eölt volth egy embert megh, es azert megh foghtak volth itt az Vrunk hazaba tartak volth minth halakra valo emberth [Uzst 13/48]. 1609: adtam ... Az vrunk hazaba es az palotasoknak 18 giertiat [Kv; Szám. 126/IV. 331].

19. *vhány* ~ *vhány* házra való, *vhány* háznyi; pentru/de citeva case; von einigen Häusern, einige Häuser (viel). 1570: Kapitán Pal Nemi(ne)mw Nemi(ne)mw (így!) szwksegeyere (így!) wón fel Kemenj Istwantol kesz penzt harom szaz foryntot

Mely harom szaz foryntert wethe my elottwnk Kapitán Pal Kemenj Istwannak hwsz haz Jobagyt Zalagwl [Balázsfa; JHb XX/51]. 1582: kere magdolna azzonj Coppanj Orbantol tizen negi forintot egi haz Jobbagira magyar Galdon Lakora [Ne; Wlt]. 1586: Damakos Peter Danffalwj Nemes Ember ... azt valla ... Becz Jmrehnekis Adot az feidelem Zent Simonon huz haz Jobbagiot Donatiowal el Jktata azt [Csz; BK. Misc. 1145–78]. 1609: Mideon Becz Imrenek Lengiel kiraly egy nehani haz jobbagiot ada [Szentmárton Cs; BLt. — *Báthory István]. 1676: Az Hunyad varm(e)gyebéli Algyogyi jóságbolis most mindgyarást, ... az hat ház jobbagyokat igereti szent effectualtattya ... kik(nek) is fele marhas, fele gyalogh szerez légyen [Sv; Törzs]. 1730: Tudom nyilván és bizonyosan hogy még a Kurucz Világ előtt a' Telekiek számára foglaltak volt el egynehány ház Jobbagyot [Vármező Sz; TKI Bencze Péter (50) jb vall.]. 1825: Vagyon a' Nemes Városnak a' Kodor uttzában ... 20. Ház vagy tsoport Ujj Parasztja [Dés; DLt 595]. 20. épület; clădire; Gebäude. 1772: az említett Malomnak háza dőlő fél(en) lévén, tsak most nem régebben huzattatott vissza [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 381].

21. *papirosesindló* ~ *papirosmalom*; fabrică de hirtie; Papiermühle. 1692: Papiros Csinalo Haz ezen hazban vagyon Papiros szaraszto sparga, 34 rendben fel függesztve [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

22. *kamra*; cămară; Kammer. 1594: Az varbell hazakban ualo Inuentarium ... Az Eczetes hazban ... Az liztes hazban ... Az Zabos hazban ... Az feier liztes hazban ... Az Beles hazban ... Az Gabonas hazban [Somlyó Sz; UC 78/7. 22]. 1680: Ezen Pitvarbol nyilik az Eczetes Hazra ... bellet ajto [Aporumbák F; Ált Inv. 17]. 1699: az Eczetes hazba ... Hehel jó Nro i. [Ocsesztye AF; LLt Gyulafi László inv.].

23. *füstfogó* ~ *szikrafogó*; parascinte; Rauchmantel, Funkenfänger. 1736: egy füst fogo Ház ... felett nyulik ki magossan, két kő kémény [CU].

24. 1653: ékes templom vala ... orgona nagy és jó vala benne; annak oly szép és ékesen csinált háza és helye vala a templomban igen szép csinálmány vala [ETA I, 71 NSz].

25. *birt.* szr-os alakban; cu sufix posesival; mit Possessivendung; kb. házép; căseni, oameni ai casei; Hausleute. 1571: Chyany Ferencz ez okat aggya az contradictionak Ghechy Jakabnak es hazanak azert contradicaltatta(m), hogy Gheochy Jakabot ... az en Eleim tartottak [Szentgyörgy

MT; Bál. 78]. 1696: Az bizonyos ha az I(ste)n az Maga hazán kezd el — s Veghez is viszi az bűntetést, Menyivel inkább az ő Hazának ellenségett büntetetlen nem hadgya, azert bekesegecs tőrök(ne)k kel lennünk [Vécs MT; TKI Miss.]. 1776: Köszönöm azert nagy bocsfülettel az M. Urnak szegeny hazamhoz valo nagy affectiojat, es reflexiojat [Ks 95 Apor Péter Kornis Istvánhoz]. 1746: az edgyik Jncta Sáska Sára az Actrix Asszont terhesen diffamalta ... szidta egész házat átkozta [Torda; TJkT III. 39]. 1767: Nálam is voltanak gr. Wass Miklos és Ádám urak egész házokkal .., úgy mások is sokan, úgyannyira, hogy alig fértenek [Rette 207]. 1827: Némely irigy, és Házom ellen már Esztendőtl fogva alomba áskapáló, és Sinistre Vádaskodo Ellenségim által bé vádoltatván ... házamhoz Biztassok küldetettek [H; Ks 111 Vegyes ir.].

26. kb. család; familie; Familie. 1694/1770 k.: Mivel a Keszüi Ekla Mater Eklává lótt Filialis Eklából, ahoz képest a Prédikátor Salariumat-is ezekkel pótolták és augealták ... adnak egy-egy szekér fát minden ház és ember, akár marhas akár marhátlan legyen [Keszü K; SzConser. 155]. 1722 k.: Proventus Rectoris Minden haztol edgy edgy harangozo kenyer [Sárpatak MT; Görgjk 147]. 1794: Engedgjen meg énnékem édes kedves Hugom Asszony hogy eddig nem irtam mert szegény Napom betegsége és halála miatt a sok baj, és Confusio volt házamb(an) [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsigmond lev.]. 1818: házainkot ... kedves Gyermekünket' öszve párosodása még szorosabban egybe kaptsolta [Ádamos KK; Pk 3]. — L. még FogE 149.

Szk: ~ *dt segéli* családját segíti. 1748: nem szorult volt arra, hogy a mostani Felesége jovaival segilje házát [Torda; Borb.] * ~ *at tarta* | ~ *dt (el)tartja* családot eltart | családját eltartja. 1759: az egészsz Nms V(ár)(me)gje Csudájára 's álmélkodására Házát Tisztességben és Gyermekkeit nem tartotta .., hanem mindenféle Embereket Házába bé fogadot [Dés; Jk]. 1774: Némely Szegény ember Vészen is fáradsága után annyi beneficiumot, hogj esztendőt által maga házát nagjobbára abból eltartya [Kászonjakabfa; JHb sub K. I/29] * ~ *at tartat* családot eltartat. 1748: volt annyi jova, hogy házát tisztességesen tarthatta [Torda; Borb.]. 1817: 300 ~ háromszáz Mforintból álló pénzfizetéséből az idők terhes volta miatt éppen nem élhetek. Házaom nem tarthatom [REkLt Főconsist. lt ad nr. 32/811 Krizbai Elek kv-i ref. pap kérv.].

27. kb. háztartás; menaj, gospodărie; Haushalt. 1587: Keouettekzik az Hazra walo keolchiegh ... Veottem 1 veka kasatt p(ro) d. 12 1 Negied (így!) keolest p(ro) d. 14 [Kv; Szám. 3/XXVI. 65]. 1792: látván az Anya hogy egyedül a ház terhé nem viselheti, egynehányszor engemet kért, hogy mennék el Krivinára és hinám haza Pétert, mert nintsen ki folytassa a hazi gazdaságot [Lapugy H; Ks XLVIII/7. 18]. 1854: a ház terhe az ó' vállain nehezedik [Újfe 121. — *Ti. a ház asszonyának].

Szk: ~ / ~ a *szüksége* háztartási szükséglet. 1586: az hordo borban maradtott egy kewes melliet keoltettem az ház zűkségere [Kv; Szám. 3/X XVI.1 G. Süweges isp. m. kezével]. 1632/1634: az Bodvaj hataron Marus szekben leveő erdejebennis bele szabaditta, es megh engede Tholdalaghi Mihály Ura(m) hogy Czakany Georgy haza szwksegere onnat elhessen faul [Koronka MT; BMKt VI, E. 2. 247b]. 1788: hát a minden napi ház zűkségét tselédeknek miből potoljuk? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1818: Ház zűkségeinek ki potolására egy bizonyos Summa pénzt hagyván

Titt. Kováts István Ur kezínél ..., melyeket mind el költett a' maga Szűkségeinek ki potolásakra [Mezőbánd MT; TSb 35] * ~ at *tart* háztartást vizs/fenntart. 1780: (A) vacans Verőket a' Birák publicáliák vagy publicatio nélkülűs az ollyas Gazdák kik terhes Házát tartanak, külömben pedig, mind a' Vacantiába levő Verőknek építtésére, mind a' Vas munkának folyttatására tehetségek vagyon, harmincz Vasnál többet fogni, mint eddig, ugy ezutanis meg engedtetik [Torockó; TLev. 6b—7a]. 1855: Apjáról öröklött vagyonát nem félzsugesíti s mint apja, úri házat tart [ÚjIE 180] * ~ at *tarthat* házat/háztartást vihet/fenntarthat. 1826: az Hármas Törvény egy Nemes Özvegy Aszszonyinak özvegyi tartásra 25 Telkek kívántatnak, mivel ennek Söd részét bírja az Alperes özvegy, ... abból is alig tarthat Házát [Ne; DobLev. V/1114. 9a] * ~ a *tűze nincs* nincs háztartása. 1637: Nem szolgaltt oly állapotall, mit jobbhagynak kellett volna szolgálni, mert az Nötelen legeni, haza tűzeis Ninczien kiről szolgálthatattam volna [HSzj szolgái al.].

28. (a) ~ nál itthon v. otthon; acasá; zu Hause. 1657: Minden fele Diszno Aprolekis a' háznál keolt el [Borberek AF; WassLt 8/17]. 1683 h.: Nemes ember ha Templomb(an) magat ne(m) Copulattatya hane(m) háznál kívannya hogy Copulallya az Minister, tehát Flor. Nro 1. tartozik le tenni [Diósd Sz; SzVJk 156]. XVII. sz. v.: it oszt(a)n az mely Gyartot bőrkő ithon az haznal volt (igy l) azt is egy Tallyigara rakattak velem s Bethlenb(en) vittem [WH. „Ioannes Füzesi alius Laposi junior” (25) prov. vall.]. 1807: egy Misét halgatam az háznál [Dés; Ks 87 KMN 258].

◇ **Szk:** ~ nál *szött* háziszóttos; din tésatúra de casá; aus Homespun. 1723: Egy háznál szött tarka paraszt szőnyeg [Koronka MT; Told. 29/2]. 1768: Háznál szött Asztal keszenő Hat tuczcet [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. 1821: Egy viseltes háznál szött szőr Sziunnyeg [Backamadaras MT; CsS] * *szabad* ~ ingyenes lakás/szállás; locuință/sálás gratuit; kostenlose Wohnung/Unterkunft. 1597: 10. 10bris ... w kegelme Tanacz Akaratiabwl luidtak wolt be Glory Borbely Gergelt az szeem wesztegetot hogy az szeemek Giogitasat exerceialna (l) az w sok hazwgsagawal igrtek w kegelmek zabad haszat karaconig lakot az poroszlo Marton haszaban [Kv; Szám. 7/XIV. 61 Th. Masass sp kezével].

Ha. 1566: az en hazomnal [Rovás NK; NszÁLT Lad. 63 Nro 672 Noma col. post.-Dani János ki-jegyzése]. 1572: haztul [Dés; DLt 182]. 1589:

hazbul. lakodalombul [Dés; DLt 226]. 1591: az ő hazok [Kv; Szám 5/X. 20]. 1600: az eo hazakra [Kv; TJk VI/1. 452]. 1614: hazamot, hugomot [Alfalu Cs; LLt 41 Litt A]. 1654: hazahaz [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Popa Moisi (28) jb vall.]. 1679: házakat [Zágon Hsz; Barabás, SzO 381]. 1681: (az ő) házakat [Alvinc; Incz.]. 1683: (az ő) házaktól [Hosszútélke AF; Kath.]. 1700: (az ő) hazokhoz [Dés; Jk 314b]. 1700: Ő klmek házok népe [UszLt XIII. 94]. 1725: házakat [Csz; SzO VII, 319]. 1741: házakat, határokat, istállókot, deákot [Gysz; SzO VII, 412—3]. 1764: (az ő) házokhoz [Kv; SRE 209]. 1766: (az ő) Házoknak [Grohot H; Ks 40/9 Román Juon (40) jb vall.]. 1768: (az ő) Házakhoz. (az ő) Házaknál [Csapó KK; Berz. 3/7. C. 7]. 1771: Házot [Kv; Pk 2]. 1798: (az ő) házakhoz [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1804: Házhoz tartozó [Borosbenedek AF; SLev.]. 1807: (az ő) házokhoz [K; KLev.]. 1831: Házomnál [Dés; DLt 332]. 1849 h.: (az ő) Házó [Mocs K; HG Eszterházi-perek]. 1862: házomhoz [Vaja MT; VH]. 1863: házomhoz [Kv; Végr.].

haza fn 1. hon; patrie; Heimat, Vaterland. 1562: (A seregek) a Szilágyságban nagy dúlásokat és égetéseket tőnek és így térének hazájokba [ETA I, 17 BS]. 1575: nemely orzagwnkbely hytwan partos emberek mind tytzessegekreol, embersegekreol, mind peneg hywsegekreol, es hazayok zeretetyreol el feletkezwen, Bekessel* eoizwe coniu-ralwan, es hadat my ellenwnk tamaztwan, minket es az zegeny hazat el akartak rontany es veszeny [BáthoryLev. I, 330—1 fej. — *Bekes Gáspárral; l. erre *Bekes hada* al.]. 1595: Johannes Treffer Rottenbürgus ... hogy az Tataroktol szabadult volna mostán: Könyerget ő klmek Tanaczul, hogy költségből segitseggel volnanak ő kn(e)k miert hogy oda fel Nemet országban hazaiaban akarna mennj Adattak ő km(e)k f l [Kv; Szám. 6/XVIIa 129 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1636: Bethlen Istwan vr(a)m .. mind magunknak ellenwnk igyekezik, s mind pedig az szegheny hazának, es kegtet kezdőnséghes szabadságának romlására es ell nyomulására [UszLt IX. 75. 5 fej.]. 1654/1671: Meg-tekéntvén Al-Pestesi Balog Máthé Atyánkfiainak-is ez szegény haza közön-séges szolgálattyában valo sok rendbéli fáradozást, ... Végeztük hogy Donatiojanak tenora szerint bírhasa pacifice* [CC 74. — *Ti. előbb e törvénycikkekben felsorolt részjzóságokat és tartozékaikat]. 1690: Szegény edes Hazánk mostani Szoros állapottyahoz kepest töb hadakat kellettven eo Felsegenek itt benn tartani mint sem kívantatik rend Szerént ... kellett bizonyos szamu k(öböl) buzat külön külön Límitalnunk [Fog.; Borb. I. egy-i hat.]. 1705: Az Követeket pedig ... olyan készülettel es instructioval bortsással klgtek hogy eo Felsegehez valo hűségünk megh mutatását és el pusztult edes Hazánk meg maradását néző dolgokban ... közönseges jora valott végezheessünk [KvLt I/193. gub.]. 1736: Kévánom azért, adjon Isten hazánkban régi alázatosságot együgyűséget, igaz atyafi szeretetet [MetTr 421].

1765: én egy Hazánkba 's Nemes Városunkba lévő Religio ellen sem szollottam, hanem különösen csak némely személyek ellen [Torda; TjKt V. 264]. 1862: Alig más fél éve, hogy hazádból kiszakadtál s már kótsantva s hibáson ejted a magyar szót [Kv; Újf. 6 Újfalvi Sándor unokaöccséhez, Újfalvi Károlyhoz].

Szk: ~ fia. 1613: Eo felsege* az Magyarorzag Leuentekett es az idegenekett, kik nem az orzag es hazank fiay, meleolle eo felsege el bocziassa [KJ. — *Báthory Gábor]. 1671: a' Liber quaestust semmi úton módon ő Naga ne impediállyá, hasonloképpen a' salvus passust-is az Haza Fiától [CC 10] * ~/~ja szerető. 1650: onnan is három jó hazája szerető főbojérokat küld ide [EOE XII, 351 A keresztes mezei tábori egy irományai]. 1671: Az Porta contetatiojára ennek előtte-is némelly haza szerető Atyánkfiai pénzeket ki adván, kik ez mái napig nem contentáltattak ... Ez illyenekről azért Végeztük, hogy mindenik rendbéli contentatioja meg-légyen [CC 66]. — Vö. a 2. jel. szk-ával * eladja ~ját elárulja hazáját/-hazája érdekeit. 1662: Nekünk* szóval és pecsétes írással sok úttal tett hiti, fogadása* iszonyíthatták volna, hogy tisztáért hazáját el ne adja [SKR 470. — *II. Rákóczi Györgynek. *Rákóczi szerencsétlen lengyelországi hadjárata után vele szemben fejedelmém választott Barcsay Ákosnak].

2. vkinek (szülő) városa; orasul (natal al) cuiva; js Geburstadt. 1582: Az orzag feyedelmenek az vtan az varosnak Mint hazamnak hywsegei akatok lenny | Amy (I) Reghi Attiaink zorgalmatos es hyw gonduselesekkel ... draga es Nemes priuilegiumokat zabadsagokat wglekeztenek Az Reghi Boldog Emlkezetheo Iambor Zent kiralioktol ez hazanak Nierny es zerzeny [Kv; TanJk V/3. 257b, 267a]. 1606: az zegeny hazank Dees eleitelo fogua ieoueninbeol allott mostannis romlot puztasagabal jezueuinkebeol kezd uala epecolni [Dés; DLt 285]. 1646: Miel ez Inct(us) Az Apiat szakallanal fogua hurczolta Es Tüzzelis feniege-tődöt edes hazala Colosuar ellen, ... Azt kiunnjnak hogi megh haljon [Kv; TjK VIII/4. 132]. 1670: Eo kglmek Tanáczul az nemes város végezését úgy tudgyák az, hogy ha ki ez haza lakossi közzül saját földet Pünkösztigh megh ne(m) szantya, vagy megh ne(m) czoválya szabadon akar ki megh szanthassa [Kv; TanJk II/1. 829]. 1743: Mint hogy a' Haza máj régtől fogva tapasztallja a' Pap és Mester fája vitele aránt valo kárát, melljnek alkalmatosságával a' fa hordók magok Hazi tűzőkötis segítik, annak színe alatt, hogy ezt a' Papnak vagy Mesternek viszem, azért végezte a szegény Haza, hogy Karátson havában Új Esztendőigh és nem mászor, a' kiknek Lovok vagyon a' Papnak két Ló fát, a' Mesternek egy Ló fát megh vi-gyenek [Totockó; TLev. 10/1].

Szk: ~ja -szerető (saját) városát szerető. 1592: minden hazai Zerető io gonduseleó, es a' keos-segh igazgatasara oltalmara be walaztatoth Attiak-hozis illik Tizteletes Atthiaym: Annak az Varosnak priuilegiumit, es minden Zabadsagit, melyben megh telepedtetnek, melynek igazgatasara cok(is) megh

eskwittenek, tudny, olvasni, erteny, Es velle mindenkor iol eeluj [Kv; DiósyInd. 9, 11]. — Vö. az 1. jel. szk-ával.

3. szülőföld; pámint natal; Heimatland. 1584: vala egy zolgaló leanyomis, ... hétfőre viradolaghy vgy meg vertek Az labat hogy Nem Jarhatot vgia(n) meg merewedet vala a' laba, es hazaiaba kellyetek kwldenem [Kv; TjK IV/1. 215]. 1657: Magyar Neme'g'en lako Borbely Gyeörgy jelenti hogy felesége Vas Kata mostan szinten esztendeje hogy hűdőtlenül el hagyta. Azert absolutiot kíván. Delib(eratum). Nem elegendőkeppen kereste, nem is arra kereste a melyre hazaja vagyon a felesége-nek, csak egyszer kereste. Azert varakozzek, es megis keresse [SzJk 82]. 1736: Udvarhelyen ... azon convictusban olyanformán voltak mint Kolosváratt*, az szegény seminaristák is szintén úgy éltek, csak hogy itt közelebb voltak hazájok-hoz s inkább segítették magokat [MetTr 435. — *Erre nézve l. i.h. 425]. 1754/1797: Tibóldi Uramnak irván, Berenczére el mentem, ha nem Tibóldi Uram, a hazájába lévén, el nem jöhetett [Bencze SzD; TSb 33]. 1770: ezen Nemes vár(me)gye ... nem lévén hazam es benne lakásam, hanem mint Feleségem Joszágában egyszeri mászori még fordulásam tsak, azert nem tsudalkozom ha ismeret'le'n voltam kétségben jött, de különbeni örömemre vagyon hogy nemes Hazámban az hunnan vagyon eredetem nemes Udvarhely Székben, és nemes Fejér Vár(me)gyében az hol bővőbb lakásom vagyon, igaz nemességem ... kétségben nem jött [SLt XLIII. 16. Maróthi István kezével]. 1788: Akarván ez itt valo költsár hazájáb(a) N. Sinkre fordulni, ő általa küldtettem konyhára valot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. származási hely; locul de năstere, obîrşie; Ursprungsort. 1561: (A remekezni készülő inas) az o attianak annianak es szwletesenek tiztesseges fiuoltarol lewelet hozzon Azoknak penigy kúknak attiók annyok hazaiok pogan kez alat wad-nak Erre az dologra annira ne kezerittessenek [Kv; ÓCart.]. 1570: Eotthues Jacob es Eotthues gaspar Zatthmaryak . vallyak hogy ewk zatth-mart Mesterek voltak Immar hazayokból ky Bwdostak volna [Kv; TjK III/2. 135]. 1634: Haller Peter Uram Leania Kakoni Ersebet ... mosta(n) exiliumban volna, hazaiaba zabados be jóutele nem lehetne [SzJk 42]. 1821: Farnosrol valo Pataki Ersebet ... az Hazájából is a Paptól Tiszt Szabo Janos Uramtól, Levelet hozot [Gyalu K; Rak 33].

5. vkinek a maga háza/otthona; casa/căminul cuiva; js Haus/Heim. 1584: Negszeris Ieottek tamattak az eleót a' legenekre semmy intesemet Nem fogadak hogy bekewel el mennenek maga keozbe Alwa(n). Altal toltam az hidonis hazaiok fele eoketh [Kv; TjK IV/1. 349 Coloswary Janos vall.]. 1657: Janka Miklos ala mene az Utszan hazai fele [Szentmárton Cs; Berz. 12. 92/127]. 1809: Sorbán János ... szűntelen Szekereskedik, hazájától gyakran el távozik [Szu; UszLt Com-Gub. 1643].

haza *hsz* 1. a maga házába/otthonába; acasă; heim, nach Hause. 1631: Kalmány Gergelj Börnejt akarja vala ütnei, Barta György oltalmazza vala, hogy megh ütek ozt(a)n el ballaga haza [Mv; MvLt 290. 49a]. 1662: itt bizony több török nincsen, mint az előtt, annak is háromszáz lója elment haza [Szűv; TML II, 352 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. 1762: Buda Gligor egy Tarisnya Szőlőt hozza ... s ott lévén Acz Jánosné Aszszonyamis egy üres kosárral belé raká a kosárjában és el vité haza [Kóródsztrmárton KK; Ks 17. LXXXI. 21]. 1784: Csáki György el indult haza lo szánba feleségstül [Béta U; IB. Agilis Kiszeb Széjes Ferencz (17) vall.]. 1800: Reggel jokor el küldötte Szolga biro Ur haza Toblás Andrást [Torockó; TLev. 5]. 1803: mikor Pantya Alexanak meg veretése történt ithon nem voltam, hanem ... tudom hogy az Balos Mihály hazaban verték meg, és ... azután vitték el haza lepedőkbe [KLev. „Papa Szimion (30) a Kőkenyesi *Unita Ekk(lesia) Deakja” vall. — *Kiskőkenyesi (K)].

2. hazafelé; spre casă/acasă; heimwärts, nach Hause. 1568: Az Pyachrol haza mentembe elől talam* az porozlonet es egy palastot vizen vala [Kv; TjK III/1. 153 Anna Consors demetri Nagy vall. — *Elírás *talalam* h.]. 1570: Zabo Janos vtanna Jew, hogy haza megien volt felesége Illien zytkokal jllette, haza Kardos kwrwaya es Mind Illien Zitkokal haytota haza [Kv; TjK III/2.33]. 1665: az elmúlt Viragh Sokadalomkor iövünk vala haza Vasarhelyről egy nehanyan [Körispatak U; Pf]. 1768: haza jövő utunkban ... Nagyon fájtotta a hátát Burján Vonuly panaszalkodván nékem, hogy Dán Iuon egy bottal meg ütegette volna [Katona K; Born. XL. 81 Krisán Togyer (40) zs vall.].

3. *~ig* pină acasă; bis nach Hause. 1585: Chaplar Illies vallia ... Az vczan lengielek egy Nehania(n) tamadtanak Rea, es mind hazaigh wztek [Kv; TjK IV/1. 534]. 1599: 5 hordo mezet ... hozták hazáig hordaiat p(er) f 5 [Kv; Szám. 8/XI. 23]. 1696: Kovács Jánosne ... ott mindgárt megh támada s hazáig mind veré válközben* [Mikháza MT; Berz. 17. Fasc. XII. — *Ti. a pásztort].

hazaad 1. visszaszolgált; a restitui; zurückgeben/erstatten. 1568: Az en hazamtol loptoth vala ez azony el Egy ontalat es egy Resz mosart, annak vtanna o maga zerzete Meg es vgy atta haza, zerz sos Maté volt benne [Kv; TjK III/1. 231 Joannes Kadas vall.]. 1849: Talantrok Simonnó adott egy 8 kupás bor ecetes üveget úressen haza [Héjjasfva NK; CsZ].

2. visszaad; a reînapola, a da înapoi; zurückgeben. 1584: Chizar Ianos vallia ... hallottam azt chizar peterteol, Bizony vgmönd haza Adnok gyermekewnket chizar Istwannak, chak volna Miwel el tartani [Kv; TjK IV/1. 301]. 1791: (A pakulárok) a fel fogadot juhokot ... Februariusban hajtották es atták haza [Széplak KK; SLt évr. Hurubán Szimon (36), Csulé Iuon (17) Uraság es Palu Pakulárja vall.].

3. menyasszonyt kiad; a da mireasa; Braut ausgeben. 1573: Magdolna Molnar Andrasne Azt vallia hogy latta Azt hogi mykor aztalos leorincz az Mvstoha leaniat Ilonat haza akarna adni Menegzeyenek eleotte [Kv; TjK III/3. 193]. 1653: Die 31 marty Koncz Mártonnét adtam Kőpeczi Miklósnak. Die 19 may haza adtam Kőpeczinét az Annókot és lón lakodalma [ETA I, 153 NSz].

hazaadás a menyasszony kiadása; datul miresei mirelui; Ausgabe/Abforderung der Braut. 1674: Két Fraj czimeremet, ugjmint Galfi Suskát Istvádi István vr(am), Herpályi Rebekát Apáti Samuel vr(am) jegjezvén el magok(n)ak hazas Társul, haza adásokat rendellem ad djem 18 p(rae)sentis January [BLt 9 Lonlai Anna özv. fejedelemasszony Béli Pálhoz; csak az aláírás sk]. 1685: Isten rendeletet követven Tekintetes Nemzetes Banfi Pál Uram, az en Attyai engedelmemből jegyezte volt el jóvendőbelj hazas Társul Kata Leanyomat. Haza adását az Jövő Karacson havának negyedik napján rendellem [JHb lakodalmi meghívás]. 1760: Midőn azért a házassulandók között a jegyváltás és esketés is végbement, egy bizonyos napot tettek a menyasszonynak hazaadására, amidőn a vőlegény maga jóakaróit, atyafiait, barátait azon napra egybehívta [RettE 98].

hazaadattatlik visszaadattatik; a fi restituit; zurückgegeben/erstattet werden. 1791: Ma az előbbszőri Divisio nállunk vagyon, mely Divisio előszőr mind örökké nehai Csongvai András vramnál volt mind addig mig Deliberativé meg nyertük hogy a Divisionk haza adattassék minékünk [Várfva TA: Borb. II Fr. Bako (66) nb vall.].

hazabelli I. *mn* e honbeli. din țară; heimlich, vaterländisch. 1595: Az ml kgmes vrunk feiedelmwnk Bathori Sigmönd, mind az poghan ellen valo egytet ertesben otalomban, es egieb hazankbely megh maradasunkat Nezeo dolgokban, bizonyos transactiot, confederatit teoth volna [Kv; TanjK I/1. 255]. 1769: Akik ... el fognak Jobbagyot vagy más hazabéli katonaság kiüül valo személyt az ollyantol az Provincialis Cassából vészi az egy aranyat [UszLt XIII. 97]. 1803: a Vas Bányászok mind a Hunyadiak mind a Torotzkaiak, s más Bányások a többi Hazabéli Bányászokkal a praestatiókra nézve egy Cathegoriba (!) légyenek [Torockó; TLev. 15/9].

II. *fn* honi lakos; pámintean; Einheimische. 1738: az mostani mind laboru mind contagio miatt valo separatiojara es egymastul valo el rekedésere nezeve az haza belieknek sem craditumra sem Jozsagra most penzt nem kaphatni [Kudu SzD; Ks 99].

hazabelli házbeli, ház-; de casă; Haus-, Heim-. 1581: Ez eotheos Orbannak ... hazabelli marhais igen zepen volt [Kv; TjK IV/1. 117 Ilona Eothwes Georgue vall.]. 1584: Frathay gabriel Ada otwen fortyntot, Frathay myklosnak Az eo Attya haza bely Rezerth [Fráta K; SLt U. 38]. 1651:

Szigjarto Ledrinczne job Annja hazabelj kett reze sem maratt Annanak [Kv; RDL I. 28]. 1810: Ezen nappali ház ... pavimentuma egyez a' több házakbéli pavimentumokkal [Doboka; Ks 76 Conscr.].

Szk: ~ nép háznép. 1570: vadnak sok Busulasim hazambely Nep Mya [Kv; TjK III/2. 16].

hazabocsát hazaenged/ereszt; a da drumul acasă, a lăsa să plece acasă; heimlassen. 1567: Joannes Secundus dei gratia Electus Rex Hungariae ... Paranchyollywk nektek* ereossen hogy ez lewel latwan myngyarast ... beztercze Vydekereol huz zekeret es ahoz hatwan embert kwlgyetek oda keowarra az Var eppetestre myweln, kyk ket hetre valo kostot wygyenek, annak vtanna az tyzt tarto haza bochyattya eoket [BesztLt 40. — *Beszt. városának]. 1573: Molnar Kelemen fia Istok, Kolosy Andras fia Istok ... Azt Mongiak hogi lattak az Comunitasba, hayttotta az Chisar fia Istwan egi keowel az Zebeny Zeoch gerg fiat Iancitt archwl, mynor Inar haza bohattak volna az gyermekeket Az Scholabol [Kv; TjK III/3. 134]. 1598: Simo(n) Janos Moldodabais oda iart az Attiamnal de onna(n) megh ieoué(n) haza bochatotta en hoszam hazatul az I hogy az Attia oda vezett volt [UstT 13/35]. 1600: Elsedben zolunk ez Zent Imreh vczaban* lakok felol. Ertywk hogy vrunkat eo Nagat talaltak keonleorgesek altal, hogy eo Naga haza bochatana eoket az regi faluok helere [UstT 15/258. — *Szu-en]. 1633: estue ozto(n) hogy az varas szolgália felessege haza boczlatotta az varro leankakatt, az uta(n) be mentek az hazban es ott megh czikolta eott az tuzheljen Giarmati Marton [Mv; MvLt 290. 127b]. 1696: virrattig az a' három nemeth el ment vra(m) a' Táborra; az okroket, es embereket is haza bocsátották vra(m) [Balázsfa; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. 1735: 's oda Somkutra vontatván mind Nemes Jobbagy embereket haza bocsátottanak, mint hogy klakazni volta(na)k nem Jobbagy szérben [Nagynyíres Szt; TKI Ladislaus Kardos (49) nb. vall.]. 1770: a mi helljsegünk bell Jobbagyok es Sellerek ... a Szolgalatott ... ugy practicálták, hogy Keden onnan hazul ha Sz. Csehben be mentenek azon héten Pénteken hazais bocsátották [Babuca Sz; IB]. 1786: azon Rabak előtt járván az ... Groff Ur kiáltoztanak, hogy könyörüllyen eo Naga rajtok s bocsássa Haza Gyermekeihez (!). De meg se halgatta eo Naga [Torockó; TLev. 4/13. 13–4]. 1869: az igaz, hogy mi csak egy évig szolgálnak s akkor haza bocsátanak, de 10 évre esketnek fel a sárga fekete zászló alá [Kv; Pf Pálfi Károly lev.]. — L. még KemOn. 190.

hazabocsátás hazaengedés/eresztés; lăsare să plece acasă; Heimlassung. 1806: a közönség sertécsordáját ... Kerekes János és Vaszi Tamás fogadták légyen fel a feltetzendő 1807-dik esztendőbéli pásztorolás végett ... az hazabocsátásban a nyáj előtt jöjjen egyik és lassan-lassan maga

után bocsássa mind a porgolát kapuig [F. rákos U; RSzF 198].

hazabocsátat hazaküldet; a face să fie trimis acasă; heimschicken lassen. 1653: Akkor én a kikkel az élest elvittem vala, haza bocsátatám, de én magam ott maradék, és a táborral egynéhány nap voltam ott [ETA I, 81. NSz].

hazabocsátatlik hazaengedtetik/eresztetik; a fi lăsat acasă; heimgelassen werden. 1677: Mivel némely Vármegyéknek és Székeknek Fő Tisztei Udvari Szolgák lévén, gyakrabban a' Fejedelmek mellett kelletik mulatniok, hogy a' Causansoknak a' miatt-is fogytokozások ne essék, midőn Törvényes Székek celebrátatnak, edgyik Fő Tiszt mindenkor haza bocsátassék, hogy azoknak absentiájok miat a' Székeknek celebrálása el ne mullyék [AC 175]. 1767: Ezen Jobbagyok ... midőn több a' Veszszödi Udvarnál a dolog akkor továbbis tartattnak, ha pedig kevesebb akkor hamarabb haza bocsátattnak [Martonfa NK; JHbK LXVIII/1. 389].

hazacsapattatlik hazazavartatik; a fi trimis acasă; entlassen werden. 1763: Sok szegénylegények ifjúságokat katonaságban eltöltötték s már vénsegekben hazacsapattattnak minden consolatio nélkül [RetteE 151–2].

házacska játszi kics haza; patria; Heimat, Vaterland. 1798: a mi Édes Hazátskákat az emberek nem igen méltóztatnak esmerni [Mny XLVI, 154 Gyarmati Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

házacska 1. cásutá; Häuschen. 1560: zezerman vagion haz XXIII Item seller eozevy azzony hazachkaia kiknek sem fewledek sem kertek ninchen II [Szeszárna SzD; Makkai, SzDPuszt. 51]. 1570: Trombitasne azt Monta hogy ... egy hazachkat veotte(m) megh kely az arrat adnom [Kv; TjK III/2. 160 Kwthy Antal, es Anna az felessege vall.]. 1591: most Georgy Gereb biria az helyet. Kochis Peteris lakek raita az Gerebek szamara egy kis hazachkaba [UstT]. 1599: Hogi plebanos Vram az kút mellet walo kis hazochkat meg chinaltatta, keoltet ... fi 17 d 89 [Kv; Szám. 8/XVI. 22]. 1619: az kws Hazaczkat Georgj Antalne Czjnalattat uala oda az eoreoksegre flaynal egjwtt [Tusnad Cs; BLt]. 1644/1759: Az hátulso két Bolt házacsák ... az Udvaron ellenekben lévő kis házatskával és kamarátskával ... a' Tasnádi István Árváinak jutot [Ne; DobLev. III/651. 7a]. 1676: regenten egy Kis hazaska volt rajta [Backamadaras MT; Told. 8]. 1694: Ezzel által ellenb(en) vagjon, ... egj kis hazatska kertetskejvel eggyütt [Borberek AF; BfR Néhal ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. 1729: Vagyon egy szép proportioju rakó fabol épült házocska mellette lévő oldal kamarátskával edgyütt [Buza SzD, JHbK V/2]. 1735: ezek a Sellerek ... az Udvar Ház helyre csináltak Házacskakott, azokban laknak [Gyeres

TA; JHb XI/9.50] | levén egy igen kitsiny ben való fundussa melyen tsak egy Házotska vagyon [Kis-solymos U; Márkos-lev.]. 1739: más Hurubácskát 's darabocska földet excindálván nékie, azon Házacsakára reá ment [Dés; Jk]. 1757: Szakara Szimont énis ismertem, s emlékezem arais hogj ezen Utrumban specificalt öröksegen lakot edgj kis házocskában [F.borgó BN; BK. Orbanás Juon (60) jb vall.]. 1765: egy kised Házotska Szalma Fedél alatt égy Istálotskával edgyütt [M.peterd TA; CsS]. 1768: Az Utrizált Veres részen vagy öt Házotskák mint mezősegen Jobbatskák de a többi olyak hogy tsak egy vagy két esztendő mulvais másokat kel helyekben tsnáltatni [Kissármás K; RLt 4. — Hét r. tanú vall.]. 1803: Van még egy házocska az udvar kapuja előtt [Ispánlaka AF; MkG]. 1837: vagyon egy más Agosokon épült sövény kertelésű Házotska meg lehetős állapotba [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

Szk: *kalibafoma* ~. 1705: (Az) eöröksege igen kiczin fundus s most egy kis kalyiba forma hazacska raita [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151].

2. szobácska; cameră mică; Zimmerchen. 1573: Megen hozza az hazachkaba hwl feksik volt, odyá fely az Sebet hogi be keosse [Kv; TjK III/2. 55]. 1593: Az templumbeli kis hazochkanak Lantornat vettünk ... d 11 [Kv; Szám. 5/XX. 122]. 1603: En is akkor abbany Az hazachykabany voltam, Az Echyetes Altalaghy mellett wleok vala [Kv; TjK VI/1. 666 Varga Caspar Iania Sophika (7) vall.]. 1632: Kocziolatai* Udvar ház ... Masodik ház. Inne(n) nilik egy kis hazacska egy fejer bellett vas pantos sarkas aito ... Az negedik kis hazacska nilik ... paraszt Zaras aito forditoiaual be vonoiaual edgith [UC 14/38. 34–5. — *F]. 1654: Roska Demeter ... kis hazacska pítuarcskaja [Liget MT; Ks Bánffy A. urb.]. 1681: Ezen malom házban vagyo(n) a Mólnának es (!) kis hazacska; harom oldala deszkás Tapaszos ... Belől szenelő, paraszt kályhas kemenczeje [Vh; VhU 575]. 1692: Nyilik ezen tornaczocskából bal kezre fen megh-irt kis kamara felett lévő kis házacska ... fűrészes deszkából való parkanyos aító [Mezőbodon TA; BK Inv. 11]. 1723: Egy nagy kő lábokon álló házotskára járo le omlásra hajlando Tornác [Boldogfya H*; Born. Vegyes I. 16. F. — *Kő- v. Óraljaboldogfya?]. 1756: ezen Serfőzőben tanáltatik egy kis oldal házatska Ezen házacska alatt vagyon egy szalad öntő hely [Déva; Ks 92. I. 32]. 1796: a Néhai Groff Ur Eő Nagysaga ... építettett egy jo Fogadot azon helyre egy fedél alat egy kőz pitvarbol egy másba nyillo két házatskát, az édjik ház vége alá egy kis fábol épült Pintzétket [Szentgothárd SzD; WassLt].

Szk: *belső* ~. 1692: Ezen háztol el-rekesztett ugyan az ur ő kglme belső Hazacska Ezen ur ő kglme Belső Erkelyes Hazacska az ur ő kglme nagy Házátol az nap kelet felől-vało resze, fenyő deszkából csinált rostellyal vagyon el-rekesztve [Mezőbodon TA; BK Inv. 9] * *hátsó* ~. 1694: ennek az haz(na)k pítvarkaja es hatulso Hazacsakajals van, kibenis egy sing Rud vason, es Vas Labocskan allo paraszt Kemenczecske van,

Ket paraszt Ablakocska annakis [Kővár Szt; JHb Inv.] * *tanuló* ~. 1803: egy Classis(na)k való kised Kamarátska vagy Házatska égy kis Tanuló Házatska vagy Kamarátska [Désfya KK; UnVjk 183] * *tűzelő* ~. 1681: vagyon az béresek számára csináltatott, új szél deszkával fedett, négy szegű tűzelő házacska [CsVh 96] * *tűzes* ~ 'p' 1703: találtunk ... Azon hámor felet két tüzes házacsát és egy kis kamrácskát vas sorkas ajtókkal együtt [i.h. 118].

Ha. 1756: házocskában [Burjánosóbuda K; JHbK XLIII/27]. 1774: kis Házotska [Szentháromság MT; Sár.]. 1776: házatskákot [Malomfva U; EHA]. 1792: házotska [Mezőcsávás MT; Kp II. 31].

házadás ház-átadás; predarea casei; Hausübergabe. 1552: Zylay Piferench ... azirt ez iddwkwzbe gyakkorta orakkath hagyoth es nappokath az haz adasnak de ellweb ellweb halladoth, nem egeb okkayrth hanem chak, hogh inkkab myndent ky takkarhassanak bellwelle [Torda; LevT I. 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferenc Batori Andras erdélyi vajdához].

hazaér haza érkezik; a sosi acasă; heimgelangen/-kommen. 1590: ami nemw dolgod pedig wgymond Palaticz Gyorgy wrammal wagon, annak En Gongiatt wiselem hogy aban meg nem foglaltkozol ha zinte haza nem Erneljis [UszT]. 1742: en elig hiszem hogy péntek vagy Szombatnál elebb haza éréjk [Ap. 4 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. 1843: Haza érve a Szekereket a Csűr eleiben állítottuk [Bágyon TA; KLev. Ifj. Bottyán Mihály (38) vall.].

hazaereszt 1. hazabocsát/enged; a lăsa să meargă acasă; nach Hause lassen, heimlassen. 1586: Az Szena Hordasrul ... Hogi haza Ereszteők eöket adata Biro vram nekiok (!) borra valo penszt f 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 35–6]. 1595: 27 Octob(ris) Rauazdy Wram kerttere, Azzonnyunk ő fge örömere és vendeglesere Kenden, keretet Biro W(ram)-tol hegedüseket és Lontosokat ... Biro Wram hagyja nekem hogy 1. Tallert adgyak nekj ... f 1 d 10 Aztis keuesnek mondak, mert hatod nap mulúa gyalog eresztettek öket haza [Kv; i.h. 6/XVIIa. 151 Ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1642: Az mikor lo wdeo volt, haza sem eresztette eöket*, vgy takartatott [Jegyenye K; GyU 75. — *Ti. a jboakat az ub]. 1675: Itt Esső leven, es haza eresztv(en) az Jobbagjokat, marasztottam harmat az buza eorzeni, felven a' sertes Marhaktol [Kv; Szám. 35/I. 19].

2. elbocsát; a concedia; entlassen. 1760: Gr. Kálnoki Antalt ... az ármádáról hazaeresztették, regimentjét tőle elvették, s adták gr Bethlen Ádám úrnak [RettE 101].

hazérkezés hazaérés; sosire acasă; Heimkunft. 1793: a' mellyeket ... a' Néhai Gróf Ur savanyo vizről lett haza érkezésekor meg ne tudhasson [Koronka MT; Told.]. 1819: proba marhat vá-

sárollyanak, s a próbára való Marhát haza érkezésével a Magistratus által kirendelendő biztosság előtt vágattassanak bé [Kv; MészCLev.]. 1837: hazaérkezésemmel észre vévén azt, hogy a' kertemben Marhák vagynak a' malé szalma közt, onnan azokat a' kertemből ki vertem [Dés; DLt 332. 11].

hazaérkezik hazaér; a sosi acasá; helmkommen, zuhause ankommen. 1573: Ez ely mwlt Napokban ... zallot volt megh Kalianba Estwe fele Myert hogy esmerete Nem Erkezyk haza [Kv; Tjk III/3. 51 Nagy Jacob vall.]. 1584: Anna Kerekes Georgne vallia ... Ez Lakatosne haza erkezek, Es Mondá ... Ah fiaim Immar en Makoban^a voltam azolta a Bathiammal [Kv; Tjk IV/1. 264. — *Mákó Kv-tól nyugatra]. 1629: én magam az Taborban leuen Ciszár Imreh réá izent a' feleségemre, hogy ha neki bért nem fizet a' mwelíteől tehát ki wz belőle, ... haza érkezuén én magamis Drabantokat hozott, hogy ki hánnio(n) belele [Gyf; EMKt VI. E. 228b]. 1657: az atyám ... egykorban hazaérkezvén, jól megivott barátival ..., s én akkor fogantattam [KemÖn. 15]. 1737: mikor én haza érkeztem mar akkor az kalodáb(an) vólt verve, de igen meg verve s véressen Gliga Szimeon [Csicsógyorgyfa/Retteg SzD; TKI Soldere Gligori (51) j b vall.]. 1795: Illyeten rendetlenségeket követvén a' jó ötsém, ... valahányszor haza érkezünk; mind annyiszor fekélyekkel, bogarakkal, ujra meg ujra rakva találtuk [Mv; Told. 47]. 1812: Mikor a Groffné Aszszony eő nsza valahonnan a Groff ur eő usgat haza érkezni látta a Groffban kötélődzött [Héderfája KK; IB. Nemes Kolombán Imreh (21) vall.]. 1867: haza érkezve a' nyugtő padon találtam az öreg anyosomat [Szu; NkF].

hazaérkezte vki hazaérte; sosirea acasá; Heimkuntf. 1842: haza érkeztemkor mingyár nemű változásokat érzettem magamba, s tsakhamar a' szülés elo is vett [Dés; DLt 85. 9].

hazaeröltet hazakényszerget; a obliga să meargă acasă; nach Hause/heimzwingen/nötigen. 1598: Ment w kegelme Baniara Onnat hasza Éreltedte ket lowat Somborrlw ... fiszedtem ... d 7 [Kv; Szám. 7/XVIII. 91 Th. Masass sp kezével].

hazafelé spre casă; heimwärts. 1562: 1532 esztendőben Szulimán török császár ... Ausztriában rabolván, Tótország felől haza felé indula, mert télnék hidegsége szinte elközelget vala [ETA I, 13 BS]. 1570: Erzebet Veres Benedekne Zolgaloya ... az Kalyttkanal Megyen volt hazafele [Kv; Tjk III/2. 66c]. 1599: Rhadak Andras ... Az Alparethi^a hataron Niulazuan tér vizza haza fele es Jutt az zynyey^a hatarba nülazuan ... Es hogy ot Niulazna Olykor leuen Immar hogy haza fele igleknek Ieónj [Dés; Eszt-Mk. — ^aAlparét és a vele tőzsomszédos Radákszinye (SzD) határára von. vall.]. 1606: lata(m) az Vonakodást hogy Kadar Andrast haza fele uonyak uala [UstT 20/189]. 1636: jóuok ualá házá felé ..., talalek három louast szinte setet haynalkor hetfore vir-

radolagh [Mv; MvLt 291. 72b]. 1687: hezza (!)^a fele indula Opra, Many es Raduly Hertsogek a' haram Attyafiai a' pakurar es Komsa utanok [Huréz F; Szád. Kriszta Czigany (40)jb vall. — *Sietős, hanyag frással hazza, ill. haza h.]. 1745: az mint mentem haza felé az falun kívül láttam távolýrol hogy feketéslik valami az utban [Bálványos-váralja SzD; Ks]. 1766: látom hogy Dámokos Ferentz szalad haza fele és utanna rugaszkodam [Szilágycseh; BfR 104. 2 St. Betsi (25) zs vall.]. 1793: haza fele Sárvárara vlasszá indult [Sajósárvár SzD; Becski]. 1804: azon Malatz Süldő a többi után ... haza fele Szaladot vanszorogva [Dés; SLt 82/1810]. 1825: Én a Szántobol jóvén haza felé [Havad MT; CsSj].

hazafi(a) 1. honfi; patriot; Patriot. 1607: kglteket zeretettel keriwk mw feleölnwk minden wdeöben úgy gondolkoggiek, mint igaz haza Piay kgmetek zolgai, barati, es Attiafiái feleöl [Törzs. — Az aláfrók az erdélyi rendekhez]. 1633: Mathe Vaida úgy veszwk eszwukbe igaz reghi teös haza fia, az szegenisegh szereti, nem rontoia az orszagnak, hanem tellies wgiekzettel akarna eppíteni [KJ]. 1671: Azert szükséges kglmednek a praefigalt napon es helyen fogyatkozásnelkül Compariálni, keresztetni kötelessege s hazafihoz való szereteti eszt kevannya [WassLt feji rend.]. 1736: Hej Apaffi Mihály^a, Apaffi Mihály, miért nem fogadád szavát jó felséges uradnak s igaz hazafiai tanácsosidnak, bizony nem koppansz vala ki az erdélyi fejedelemségből és talám hazádnak Erdélynek is jobban esik vala! [MetTr 340. — *A valószínűságon soha feji hatalmát nem gyakorló II. Apafi Mihály]. 1763: br. Henter Dávid ... igaz hazafi vala s ugyanazért venségében jubilátaték, mivel acerrimus defensor nobilitaris praerogativae vala a szász natio ellen [Rette 148]. 1854: a' hol vasönkény a fájdalom panaszát elnyomá a hazafi keble rejtekeibe ... biztatásul: hogy ök is érzik bár a' balsors nehéz karjait ... hazát hagyhatnak mégis utódaiknak öröklül [Újfe 3]. — L. még Rette 338, 381.

2. kb. helybeli (lakos); localnic; Ortsansässige. 1638: sza(n)to kaszalo feoldeket böven adva nekj mint igaz hazafinak [Dés; DLt 403]. 1646: az Iuctus Procura(tora) azt mondgya es kevannya hogy eötet(is) olyan Teörvénnyel eltessek mint az töb haza flait [Kv; Tjk VIII/4. 157]. 1665/1754: Ha valamely legény vakmerőségre vetvén magát, akár haza fia, akár idegen légyen, és butszatlan elmenvén viszsza nem akar jöni, tehát az olyan legénnek neve bé iratik a' feketé könyvben, a'melyben minden betsületi el-vesztett Legénynek nevek felvadnak irattatva [Kv; ACart. 19. 1]. 1744: (Az) erdőre is ha a Pásztor vakmerőképpen mérésznél hajtani a ketskékét toties, quoties meg büntettesék Flor. Hung. 3 ... Ha penig valaki az haza fiai közzül adanimálná a' Pásztort, hogy a meg-irt erdőre hajtja a' kétskékét azon haza fia büntettesék meg Flor. Hung. 6 ~ hat Magyar forintton [Torockó; TLev. 10/2]. 1782: ezen öt személyek minthogy Haza fiai Deso Janos penig nem haza fia

az Fel: Kir: Commissio aszt tartvan hogj a remekesek remek munkajok szerint collokalitassanak a Cehokban, ezen ratiokra nevez az öt remekesek(ne)k utanna tetetett, mellyen magais Deső Jenő ő kigjelme az egesz Ceh előtt keze be adásával acquiescalt [ÖCjk]. 1807: Tökéletesen meghatározván közönségünk ... a kantároknál legénykedőkre nézve, hogy azoknak a kantároknál eltöltött idejek semmiben sem fog acceptáltotni, akár idegenek, akár hazafiak légyenek azok [Dés; DFaz. 36]. 1828: senki, sem Idegen, sem Hazafi olyan Bőrököt mellyek nem a' mi Thorotzkai Piatzunkan kivágotott Szarvas Marhákrol valok bocskornak vagy egjéb szükségekre valo el árulás végett, sem Cseresen ki készítve, sem nyersen szőrösön bé hozni ne mérészeljen Confiscatio büntetése alatt [Torockó; TLev. 13/3]. 1832: nem is lehetnek Hazafiak ezen Nemes Városban, tsak Kereskedés kedvéért be szállott Jövevények ... az illyenek ki rekesztették a' valóságos Hazafit a Város Privilegiált Nemes Tagját [Dés; DLt 693].

3. honpolgár; cetățean; Staatsbürger. 1769: Felseges Asszonyunk a Mixtum Forumot, melly volt az fegjvert viselő Hazafiai között abrogalta és kinek kinek törvényes bajának el igazittasat maga re'nde's Forumára igazittani meltoztatott [UszLt XIII. 97].

4. honfitárs; compatriot; Landsmann. 1663: Mikola Sigmond Ur(am) is ... Lengyel országba(n) teob keresztien haza fiaival, az tatarok sanyaru rabsagaban eset volt [JHbK XIX/21 fej.]. 1753/1781: azon háborúság* le tensedevén, az békeségnek (me)g nyeresé után Kun Miklós Ur is más több Nemes Hazafiaival graciára haza jött volna [Algyógy H; JHb LXXI/73. 194. — *A kuruc szabadságharc]. 1823—1830: Én is, míg ott mulattam, kevés fizetésért a hazámfiával ettem [PogE 252].

Vö. a hazafiú címszóval.

hazafiság kb. haza/honfiúi érzelem; patriotism; Vaterlandsliebe, Patriotismus. 1855: Széchenyi István és Károlyi György ... segítségül hívtak fel, hogy az országos és megyei gyűléseken a lanyha hazafiságot dörgő hangom és nyersecske modorom által felrázván, az elpuhult nemzedéket az általok tervezett magasabb elhivatásra vezessem [ÚjFE 283 Wesselényi Miklós br. nyil.]. — Vö. a hazafiúság címszóval.

hazafiú honfi; patriot. 1785: nagyobb betűvelben tartatnak az igaz Tös Törssőkös igaz Hazafiúnál [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosról]. — Vö. a hazafi(a) címszóval.

hazafiúl honfiúi; patriotic, de patriot; patriotisch. 1792: azért követeink mind azok(na)k ki munkálására valamellyeket más Vármegyék Székes Helyek és Szabad Városok Követeinél lévő Instructio(k)ban a miénkkel nem ellenkezőket ... Szükségesnek látnak, Hazafiul egész indulattal és törekedéssel véghez vitelekre köteleztetnek [Zilah; Borb. II követei ut.].

hazafiuság 1. patriotism; Patriotismus. 1680: Péter János uram fenn meg említett kegyelmes urunk és asszonyunk s eő nagyságok méltóságos szerelmesi igaz hűségére tökéletes hazafiuságára és ezen levélbe declaralt hivatalyába híven, igazán és tökéletesen való eljárásra mi előttünk erőss hittel meg esküvék [Gyf; CsVh 69]. 1691: Mint hogy penigh ez szoros üdőben szorgalmatos gondviseles kívantatik, eo Kgle jo maga alkalmaztatásával igaz Hazafiuságát tapasztaltassa [Kv; Törzs. Instr.]. 1732: meg tekintven mind Nehai edes Attyának Ttes Nzetes Rakosi Peter Ur(amna)k nagy Haza Fiusagát, es Varosunkban valo sok hasznos szolgálattyat es blts Atyankfiai(na)k mellette valo törekedeseket ez mostani nehez es Szűk időben valo penz(ne)k Szűksegetis ... egesz Taxajat determinalta az blts Czeh ad Flor Hung 40 [Kv; ÖCjk].

2. vkinek helybeli/idevaló illetékessége; aparten-nja locală a cuiva; js Ortszuständigkeit. 1832: Tisztelettel kérem is a' Tekintetes Tanátsot, Birto-kom lételét, Hazafiuságomat 's ebből Törvényesen eredő Személyes Jussomat tekintetbe véve, méltotasson nékem a' Város Porondjából, részt adni [Dés; DLt 693].

Vö. a hazafiság címszóval.

hazafogad visszafogad; a primi tnapoi; zurück-/wieder aufnehmen. 1570: Erreh azt Mongia More Ambrus, ha ely haglod az Rachnewal valo peredet, Im haza fogadlak hozzam [Kv; Tjk III/2. 149 Erzebet Darochy Jacabné vall.]. 1595: Tudo(m) hogy mikor Arpastoj Janos megh hazasodott nala, egy keüesse Jol laknak a' felesegenel ... el hagyta a' felesége Janost, ket vagy haro(m) hetigh iart volt oda, egikor tahagh megh Jeött, mondok hogy hya volt Janos haza, s mondottuk my hogy; bolond ember ha haza fogagyia | Tudo(m) hogy a' felesége el hagyta Janost, egyzer haza fogada, mazeris el hagyta [UszT 10/49, 51]. 1610: Ertem az Pwspeak Vram parantsolattiat es az kegyelmedetis Esperest Vram, hogy kgtek ennekem azt parantsollya, hogy tizen ötöd napra haza mennek, Chiki Simonnak is hogy haza fogadgyon*, azért ezt mondom, hogy en az teorwenynek mindenkoron engedelmes woltam s wagyokis, de . . . mostan ne(m) engedhetek [i.h. 20/223. — *Ti. az asszonyt az ura].

hazafordul 1. hazalátogat/szalad; a face o vizită acasă; das Heim auf/besuchen. 1736: Kalnoki két féle tisztség utannis jár, mert a Generalis Perceptorsagrais van inclinatioja, s az Secretarius-sagra is, ezt pedig Ngos Néném Asszony vehetne ki belöle, mert vgy érttetem hogy az Innepekre haza fordul, s remenlem el nem kerüli kigyelme-tet [Ap. 4 Petki Dávid Apor Péternéhez Nsz-ből]. 1739: enis Ngod gratiajából az héten két napra haza fordulnék [Abosfva KK; Ks 99 Török Zsigmond lev.]. 1764: Azt tudom 's láttam szemeimmel gyakran, mikor Cancelláriáról haza fordultam 's két három napokig ide haza mulattam, hogy Nehai

Szilágyiné Aszszonyomn(a)k éltelt kenyeret gabonát 's egyebet vittének [Hidalmás K; RLt O. 2 Lad. Korda (26) ns vall.]. 1772: minél hamarébb Isten velem lévén ismét haza fordulok ezen Fogado és Vjjfalvi Joszág iránt [DobLev. 438. 1a Szántó Sándor lev. anyjához Tordáról Ne-re].

2. hazamegy; a se duce acasă; heimgehen. 1749: Fő Biro Uram itt járván a Matsukásunkot nem találta a Kalibánál, mivel enni haza fordult volt [Tóhát AF; Told. 3]. 1765: dél tájban ebédre haza fordultam volt egy kevés ideig [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall.]. 1810: Blos Mihailának ... egy fia éppen abban időben halálán lévén, egy késő este felé hazul izenetet vévén, el kéredzett Udvar bíró Cseh János urtól, hogy egy kevésse forduljon haza, mivel a' fia halo félben vagyon [M.bőlkeny MT; Born. G. XIV. 1 ifj. Menyhárt János (46) vall.].

hazafut hazaszalad; a da o fugă pină acasă; nach Hause/heimlaufen. 1573: Semy Jakob ... ezt valya, hogy ... Talalt volt egy deakis oda ky vytembergabol Jwt volt meg, ... találkozik oda thamas deak es ... disputalny kezd az deakkal, Ne(m) alkhattak volt meg egymással, Mond Thamas deak meg Bizonytom haza fwtes hoz egy könnywehket oda [Kv; Tjk III/3. 144b]. 1584: Kun Balint Tolwait kialtwa(n) haza futa | haza futot Kun Balint es dardat hozot vgy werthe le Desy Istwa(n)t [Kv; Tjk IV/1. 203 Perecheny Mihaj vall.]. 1747: Juhaikat őrző Iffiu leginykék haza futattak [LLt 47/2]. 1813: a Confirmatio meg esvén, haza futottak s azért nevüket nem tudván fel nem írhattam [Gyalu; RAK 189].

hazafutamodik hazarohan/szalad; a da o fugă pină acasă; nach Hause/heimrennen. 1800: haza futamadván, műszeremet kezemhez vettem [Décse SzD; Ks Vegyes 92].

hazafuthat hazalátogathat/szaladhat; a putea face o vizită/a putea da o fugă pină acasă; nach Hause/heimlaufen können. 1852: énis haza futhattak Uj Evre [Kv; Pk 6].

hazagyűl a se aduna acasă; sich heimversammeln. 1602: hazajövének Vásárhelyre, és az mennyi hazagyűlt vala városnépbe, azokat egybegyűjtván ezt a tanácsunkat nekik proponáluk, ... hogy azt az elégett klastromot kastély formára kezdenük építeni [BTN 50].

hazahajt 1. hazaterel; a mina acasă; heimtreiben. 1570: ez elmwlit Zombaton mykor az chordat ky haytota Regwel egywt Menth vele az Jakob Zeoleye fele Azwtan esthwe mykor az chordat haza haytotta Esmet egywt Jeotek megh [Kv; Tjk III/2. 76 Teleky Dynes vall.]. 1597: ott fogadott volt valam barom tarto heliet s annak eleotteis oda hajtottak nappal, de Estwere mindenkor haza hajtottak fejni [UszT]. 1638: beszélünk vala hogi haza kellene hajtannunk az eökreokett [Mv; MvLt 291. 149b. 1718: Láttam hogy az Fakulárcknak, enni

valot hoztak loháton, még az Télen égy falkát haza hajtottak belölle*, s' az tavaszon ismét viszsza hajtották [Türe K; Told. 2. — "Ti. a juhokból"]. 1758: mikor pedig azon ökrött el hajtattatta . akkor szép kövér volt, s az mikor haza hajtották akkor egészen el volt hitvankozva s romolva [O.péterlaka AF; Told. 23]. 1791: a Fel Fogadot Johakot ... Februariusb(an) hajtották haza . hajj számban adják Széplakra* [F.kápolna KK; SLt évr. Tolán Kosztin (36) col. vall. — "Küküllő-széplakra (KK)]. 1807: Azt is láttam mikor a Törökbuza pásztor hajtatta bé a Kováts István, Király Gergely, Erdős Pál, és Mester Mihály Marhajokat, és ezek(ne)k a Fiai eleiben állottanak es el Zaholták a Marhákat a pásztor elől, s haza hajtották [Koronka MT; Told. 10 Barát Sigmund (27) vall.]. — L. még Bogáts 6; RSzF 153–4, 188, 198, 202.

2. hazakerget/zaklat; a alunga acasă; heimjagen. 1570: Az Azzon is ely fwtot volt zabo Janos-twl es Nem akar volt vyzza Menny hozza, Es Zabo Janos vtanna Jew, hogy haza megien volt felesége Illien zytkokal illetve, haza Kardos kwrwa-ya es mind illien Zitkokkal haytota haza [Kv; Tjk III/2. 33 Pesthy Kathws Azzon vall.].

L. még RSzF 192, 215, 284–5.

Ha. 1758: hoza hajtottak [O.péterlaka AF; Told. 29].

hazahajthat hazatereltet; a dispune să fie mînat acasă; heimtreiben lassen. 1627: Az Jozagbelj Majorsagh Diznaiabol haitattam volt az Baboczy Erdeőre* az Makra No 18 ... Vgian azon Diznokat haza haitatuan Teletetesekre Attam Arpat Cub. 2 [Kv; Szám. 15b/VII. 15. — "K]. 1638: En az en fiam utan megjek vala ki az mezeőre oda ala az sziget fele hogy haza haitassam az eökreokett [Mv; MvLt 291. 149b]. 1710: én senkinek csak egy borját sem ettem meg, haza sem hajtattam, mint sokan nálamnál sokkal nagyobbak [BÖN. 724]. 1748: az nevezett sertéseket az Uram sokszor haza hajtatta kéretvén hogj tartsa rekeszben Tatár Vram, de tsak kaczagta [Torda; Tjk III. 241].

hazahajthat hazaterelhet; a putea mina acasă; heimtreiben können. 1777: Midőn ... a pásztor mellett lévén*, a vad miatt kár lészen, fele kártérítéssel tartozik; és ha a pasztorok lábán haza hajthassák, a gazda tartozik melléje állani a megsebesített marhának [Zalán Hsz; RSzF 190. — "Értsd: a csorda mellett]. 1804: Ha valaki marhája vad által elkárosíttatik, ha a lábán haza nem hajthatják a pásztorok, tartoznak az árát az ezelőtti usus szerint 15 napok alatt megfizetni [Kisbacon U; RSzF 194]. 1806: ha a' Farkas avagy Medve, előttök a' barmot megmarja, és a' marás után azon barmot a' Pásztor lábán haza hajthattya 's azután a' Gazdánál megdöglik, a' Gazda kára lészen [F.rákos U; Falujk 11–2 Sebe János pap-not kezével].

hazahajtodik hazahajtatik/terelődik; a fi minat acasă; heimgetrieben werden. 1841: hirt tettem a tulajdonos urnak és sántikálva haza hajtodott — s így történt a tsiko lába eltörése, aminek én semmi legkisebbé is oka nem vagyok [Dés; DLt 1541].

hazahi hazaszólt; a chema acasă; nach Hause rufen, heimrufen. 1570: bezellete volt az feleségnek hogy találta volt az vrat, Es Igen hitta haza [Kv; Tjk III/2. 16f Mayor peter vall.] | Baran Benedekne Anna, azt vallya eotet hyak haza fihazoz [Kv; i.h. 197]. 1597: az mikor az sebhietes eset az varos eorizeoin, wittek wolt eoket az vram hazahoz akkor hon ne(m) woltam hane(m) haza hiwanak Borbely Imrehwel ketten my keoteozok be az sebeseket [Kv; Tjk VI/1. 50 Borbely Benedek Kobzos Janos legénye vall.]. 1634: Töke Istvan kere engemett arra hogy mennek fel Kör-tönelyfai Istvanhoz, es hina(m) haza az eo szolgajat [Mv MvLt 291. 3b]. 1779: (Pap Lupajt) Attyafia . hitta haza magok nemes örökségekre lakni [Orbó SzD; GyL. Pintye Ignát (63) jb vall.]. 1846: Dosáné asz(sz)ont magánál kapta — kit is a' fiutkska hivutt haza [Kakasd MT; DLev. 2].

hazahivat hazaszólttat; a trimite vorba să vină acasă; heimrufen lassen. 1568: Anna consors Georgy Alch fassa e(st) ... monda nekem seres Anna, Ted be az konyokloth mert ha megh lath haza huiat [Kv; Tjk III/1. 227]. 1573: Eleoszer zolt az az legennek ky llen vallast teot, hagi Eotet Kapene (!) az Santawal hyvatta haza [Kv; Tjk III/3. 69 Zylassy Mihál és Beke Gergely vall.]. 1590: haza hjwatuk, mondek te roz azonj hol veotted a' buzat [Kv; Tjk V/1. 6 Lengyel Adamne Barbara vall.]. 1634: Kerekes Balasnetol ... hal-lam hogy monda, Im idegen orszagban az Isten megharta az fiamat, es haza hivata(m), im ithon fel akartak meszalni, hoherlani [Mv; MvLt 291. 2a]. 1792: monda Lörintzi Mihaljné, hogy ötöt Tordai Mihaljné Mojzos Eva hivatta haza [Borb. II].

hazahivatás hazaszólttatás; chemarea acasă; Heim-ruf. 1693: Minthogy a' Refr Eccl(ana)k Praedika-tor dolga irant nagy a fogyatkozása, ... natural-tassek Csengeri Ephraim Ur(am) után valo kölcség küldés és haza hivatása ó k(ne)k* [Kv: SRE 13. — *Pranekérából].

hazahivattatás hazaszólttatás; chemarea acasă; Heimrufenlassen. 1672: Az Anak Fodor Ja-nosnak dolga p(ro)curatoriban valo megh fogiatko-zas miatt, hogj ... ne periclitlodgyék differalta-tik, miglen fogadott procu(rato)ra haza jéovend, ez alat sollicituskodgiék magha is haza hivatattá(sá)-ba(n) [Kv; Tjk VIII/11. 176].

hazahivattatik hazaszólttatik; a fi chemat acasă; heimgerufen werden. 1799: a' Bán György ó kegyelme Léánya Julianna mig Sánta Urnál la-kott rongyoson, rifantzon (!) járt, a' ki nem

erőszakosan hivatattot haza az Attyától ... ha-nem attya hire nélkül ment haza ... reggel a' Szalma jukba találta az Attya [Mv; MvLev.].

hazahord hazavisz; a duce/căra acasă; heim-tragen/befördern. 1571: eo k. aztis kyaltassa megh hogy az zeolew Mywesek keozwl seh darab karot seh venyket haza Neh horgion, Mert vala mely hozand es gazdaya megh latya teobet fely bernel Neh aggyon neky [Kv; TanJk V/3. 36b]. 1588: 26 January. Az Zekeressék az kyk az Jeget az Thi-mar Gergelne Toarol hazza hordottak fiztettem nekyek f, 3 d. 25 [Kv; Szám. 4/III. 48]. 1606: Az mikor az haz el Ege hozzam hoztak vala egy Zekreny ruhaia onnat hordak haza [UszT 20/309 Gal Marthon löutej lib. vall.]. 1716/1793: apron-ként szekérrel sem egyszer se mászszor haza ne hordja* fűvűl sub pocna flor. 1 [A.csernáton Hsz; SzékFt 30. — *Ti. a kaszálást]. 1743: a' Gypű fátis senkinek le vágni, haza hordani, vagy akár mi modon púszittani nem szabad; sem az Gypűt haza hordani [Torockó; TLev. 10/1]. 1780: Soka-kot láttam ottan innya, és haza hordani az Bort onnéd, de éppen most nem gyűn Eszembe kik vol-tanak légyen [Déva; Ks 113 Vegyes k.]. 1836: kalákásokat gyűjtenek s úgy hordják haza a sok szenet [Barót Hsz; HSzJP Michael Bándi de Bi-bartzfalva* miles Siculus pedestris (66) vall. — *U].

hazahordás hazavivés; ducere/cărare acasă; Heimtragen/beförderung. 1600: ammi zeoleo zedes-re, must haza hordasra, hordo keotesre, es egieb zwksegos dolgokra keolt zwretkor tezen mindenes-teol f 11/84 [Kv; Szám. 9/IX. 55]. 1681: Az erdő-ről valo fa haza hordással szén csinálással, az szén-nek hámorra valo hordásával egy hétre fiztetnek hat béresnek fl. 3, három forintot [CsVh 100].

hazahordat hazavitet; a dispune să fie dus/cărat acasă; heimtragen lassen. 1752: a' donga fákot tavaszszal a' több Tisztartók haza hordatták [Sá-rros KK; Ks 83].

hazahordattat hazavitettet; a dispune să fie dus/cărat; heimtragen lassen. 1688: az sárkányi* határról haza hordattatta az buzát [Bucsum F; MvRK. — *F].

hazahordogat hazahordozgat/szállítgat; a duce/-căra acasă încetul cu încetul; nach und nach heim-bringen/tragen. 1771: Hallottam ... hogy Imbrefi Szots Ferentz a Tőkös Totol a Város Hidgyárol padlo Dészkákat haza hordogatott volna és még szénát is lopogatot volna a Rétről [Dés; DLt 321. 24a Mária Simon cons. nob. Mich. Jenei (26) vall.]. 1823–1830: Négy ökrével szekerével elment a Mezősegre, s amely gabonát ott termesztett volt az arendás pusztán, Gerebenesen túl a Lőrinci nevű praediumba, azt hazahordogatta, elélté, utoljára marháját, szekerét eladta [FogE 83].

hazahordozóskodik hazacipekedik; a duce/căra acasă încetul cu încetul; nach und nach heim-

schleppen. 1586: az meni port eó Maga zamara Cziniált volt is... Niomot tonnastol Boteod fel masat... hagi haza hordoszozkodot attam —/15 [Kv; Szám. 3/XXIV. 27].

hazahoz 1. hazahord/szállít; a aduce acasă; heimbringen/tragen. 1570: vegre hogy az Mwstot haza hozzak akarya volt Zabo gëgne wyonnan Megh Merethny [Kv; TjK III/2. 4 Anna Jso Ambrwze vall.]. 1584: 7 Januáry fogattunk vala egy Zekerest Konkol Demetert hogy Zebembeol, Az harangot haza hozta fizettünk neky teolle f 3 d 25 [Kv; Szám. 3/XV. 12—3]. 1600: az battiais... ream ieótt Zanomra nagy ruddal, ... famat le akarta rola wetni, mas Jambor attiamfia hagiatta el wele hogy ne chelekeggie Azert az fat az keótte (!) meg es wgy hoztak haza [UstT 15/75]. 1602: Molnar Mihalne kery hogy az eo mustiat haza hoznaya, vgy monda hogy nem vihety mert Baka ferencznek igerte magat [Kv; TjK VI/1. 564 Zep Miklosne Magdolna azzony vall.]. 1637: ada negj avagj eótt szaz forintot s en felis veóm en magam hoztam hazais... egy ladiczkaba(n) [Mv; MvLt 291. 85b]. 1653: Die 7 january* hozatt haza egy ormos koporsó-követ Kolosvárról tizenhét forinton, melyet hogy haza hozának, az én temető-keremben letétetém [ETA I, 122 NSz. — *1617-ben]. 1747: láttam hogy ettzer mászszor hozott haza a Molnar Janosne Leanya egy egy Csomo Lisztecskét [Déva; Ks 101]. 1768: egy Szekér tsere fát 'a tilalmas tsere erdőről haza hozta fenyő bojtal be fedezve [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. 1771: Láttam a Gyöngyösi János két kis Léánkáját s Rosa Hegyről reggelenként az ingekben Lipsiát hoztanak haza, de hogy miképpen vették lopták é vagy más atta nékiek azt már nem tudom [Dés; DLt 321. 24a Mária Simon cons. nob. Mich. Jenei (26) vall.]. 1804: Getzi Minya egy Kád Szölöt 2 ókrival a Szöllőből haza hozván dunogással többet nemis segített [Ádamos KK; Pk 5].

Sz. 1696: ma bizony lepedőb(en) hozzák haza ha megh kaphatom soha csordát nem őriz* [Mikeháza MT; Berz. 17. Fasc. XII. — *Pásztorral kapcsolatos fenyegetőzés].

2. visszahoz; a aduce înapoi; zurückbringen. 1849: Molnár Gavrilla... hozott haza egy Szuszékot, melybe volt nyoltz köből Törökbuza [Héjasíva NK; CsZ].

3. hazahajt; a mina acasă; heimtreiben. 1587: Az Lowakat hogy tarchyahazara vittek es hogy haza hoztak es hogy ot meg Eoriztek fizettem f. — d.14 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 21 malomszám.]. 1604: az ön magok lowokotis mjnd haza hoztak wala s az ő lowokal egiwt Tartottak az iwn [UstT 18/125]. 1639: az Pragai Tamas szalloja megh úsmerte hogy az gazdaja lova s haza hozta nekj [Mv; MvLt 291. 201a]. 1738: az el állatt ókrók közül vagy hatat haza hoztak [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. 1788: Az fenn irt Limitaneus Katona Nyisztor Lup heted magával a Kantázst Sz. (!) Szent Iványon abjurálta és hazais hozta [Teke K; KLev.]. 1808: Egy kanczámot épen ki-

adtam a' pásztorok eleibe, és nékem betegem hozták haza, eleget orvosoltam, de csak ugyan megdőlött [F. rákos U; Falujk 35 Sebe János pap-not. kezével].

4. hazakisér; a conduce/petrece pină acasă; nach Hause begleiten. 1637: Bőruceint neha... eyell az katonak hoztak haza ferfiu ruhában [Mv; MvLt 290. 46b]. 1640: Azután mikor az urát megfogták volt ennek az Asztalos Mártonnának, s haza is hozták vala, akkor mondja csak Török András, hogy nem kár volna kicsapni [Mv i.h. 291. 212a átrásban!].

5. hazavezérel; a conduce acasă; heimführen. 1611: Zekel Miklos vrunkot az vršten ő szent Felsege mostan hozta idegen orszagból haza közinkben [Taploca Cs; LLt Fasc. 155]. 1644: az is szomoret tuduan menni szok busulasid legiened (!) adigh edes lelkem migh Isten haza hoz [Gyf; LLt Gyulafi Lázló feleségéhez, Balási Erzsébet-hez]. 1687: I(ste)n kgd(e)t edes Ura(m) hozza haza hamar időn jo egessegben [Körtvélyfája MT; Bál. 1]. 1717: Minthogy I(ste)n(e)k itéletiből Városunkból az el mult esztendőkb(en) ki kellett bujdosnunk, ... most ujjolag haza hozva(n) I(ste)n bennünket; itthon maradott betsülletes Atyáinkiai némellyek oltalom(na)k okaert holmit kezekbe(n) vőtte(ne)k; de senki mosta(n) meg ne(m) jelenti [Dés; Jk 355b]. 1817: Irhatom Nagyságodnak, hogy a' mikor az Isten szerentsésen haza hozza, más uj, és jobb rendbe talál mindeneket [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével].

6. feleségül hoz; a aduce în casă ca nevastă; als Gattin nach Hause führen/bringen. 1653: Die 30 oct.* Szabó Andrásnétk megkértem, die 23 nov. haza hoztam Szabó Andrásnétk [ETA I, 153 NSz. — *1650-ben]. 1823-1830: Borosnyai Hollandiába volt Akadémián, ottan megszeretett egy özvegyasszony leányát, ezzel a leánnyal megegyezvén, éjszaka hozzája ment, vele akarván hálni, de az özvegyasszony a leánya ágyába feküdt, s Borosnyai az anyát elhálta; azután... el kellett az özvegyasszonyt venni, s magával haza is hozta aki már akkor idő töltött asszony volt | Templomból kijövet mentem Sombori Zsigmondhoz ezt kértem, hogy jöjjön Marosvásárhelyre, s hozza haza a menyasszonyt [FogE 68, 301].

7. feleségnek visszafogad/hoz; a reprimi ca nevastă; als Frau zurücknehmen/bringen. 1655: Varallyan* Iako Laposi Istvan jelenti, hogy felesége Nagy Ilona az előtts egy nehanyszor hagyta volna el. Száz forint alatt való kötese is volt, ha többbe elugrik, de ugyan elugrot... Megis hozza haza maga melle, mert könnyen fel talatathatik, a mint hallatik [SzJk 76. — *Bálványosvárján (SzD)]. 1724: Magamis oda fordúltam egykor Pekri Uramhoz, ... és mondtam de hozza haza és Vegye Visz(sza) a ur(am) kgld Asz(o)ny(mat). ezt mondá Pekri Uram, Ha vissza jőne is élete miattam el fogyna [Udvarfva MT; BK. Makai Mihályné (23) ns vall.].

8. vérséget ~ kb. vér szerinti, ősi birtokot visszahoz/szerez; a aduce înapoi/a recistiga ca proprietate strămoșească; Erb/Stammgut zurückerwer-

ben. 1774/1778: Nehai Déák István Vr(am) azért vétette el a Fiával életb(en) lévő Deák István Urammal Szikszai Borbára Aszszonyt hogy annál fogva a' Pokai vérséget hozza haza és abban erősebb legyen [Ilenfva MT; DLev. 6].

hazahozás hazahozatal; aducerea acasă; Heim-bringung/holen. 1582: 29 January ... fizette(m) ... Az Jegnek haza hozasatol az zekeresnek f 2/60 [Kv; Szám. 3/V. 7 Lederer Márton sp kezével]. 1590: Az fűrűz deszka haza hozassa d 9 [Kv; i.h. XIV/4. 9 Fogház számadás]. 1621: 2 bokor malom keőnek vetelere, hazahozasara keőlteot f 23/70 [Kv; i.h. 15b/V. 8 Voghner Mihály malomszám.].

hazahozat 1. hazaszállítást; a dispune să fie adus acasă; heimtragen/befördern lassen. 1765: Az Szekeret haza hozattam (!) [Nagyiklód SzD; Ks 26. X]. 1783: ott heljben el holt volt, az ott levő Aszszonyok kaptak rajta és addig keuegettek szapanos palinkával hogy valamennjire meg jött, harmadnapján haza hozattam ide, de az után-is csak beteges volt, nem épülhetvén ki azon verésből, a mián meg is kelle halni [Lengyelfva U; Ben.]. 1807: egy Mokány Bugját ... a maga Juhaival etetett meg A Sztirkujbol ... haza hozatván [Mezőcsán TA; LLt]. 1844: A' Nyárádtői Lábakot a' jövő héten haza hozatom [Széplak KK; SLt évr. — Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. visszahozat/szállítást; a dispune să fie readus; zurückbringen/holen lassen. 1721: én nem kértem, edes Sogor Uram kigyelmedet hogy az én jobbágyomat fel keresse vagy haza hazassa kigyelmed [Csapó KK; Berz. 17 Fasc. XII]. 1777: azonn Irina igazán meg valva nagy Ringyo lévén azon Ferje Gligor szögyenletiben el hagyta volt ... azon idő alatt viselősödött volt meg ezen Podár Vaszi-lával azon édes Annja Irina, ki is viselőséget meg ismervén ördögi Mesterséggel és avagy mi formán maga ezen Irina hozatta haza ezen hűtős Férjét Gligort [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1801: én Tantsra* meg érkezvén majd, meg halék Csudamb(an), hogy ... egy Czigány sintsen atlan hogy az aratáshoz kezgye(ne)k. hanem osztán Komlodrol* az Czigányakat haza hozatám és az Aratáshoz úgy fogatek hozzá [F.zsuk K; SLt 17 Margitai János P. Horváth Ferenchez. — *Tancs K. bK].

hazahozatal hazahozatás; aducerea acasă; Heim-bringung/holen. 1833: a Tajigásnak a malamba vitelért haza hozatalért fizetünk még pálinkázuk is [Torda; TLt Praes. ir. 1534/833].

hazahozatás hazahozatal/szállítás; cāratul/trans-portul acasă; Heimbeförderung. 1609: Fizettem az zekeresnek . az Hal haza hozatastol d 25 [Kv; Szám. 126/IV. 87]. 1751: annak* ki vonására haza hozatására tsak edgy ökröm lévén, az biro ökrivel edgyben fogta és hazais hozta [Vályebrád H; Ks 62/22 Metyics Igna vall. — *Ti. a kotárkának, azaz kukoricakasnak].

hazahozathat kb. hazakeríthet; a putea aduce acasă; heim(ver)schaffen/kriegen können. 1573: Eczer Ennek az fekete kathonak Matkaya volt, Ad tyzennyolcz forynthot Neky hogy kereskedyek velle eokreot vegie(n) velle, Megie(n) vasarherre, onnat soha Meg ne(m) Jöve, Az pénz es oda Marada, Az uta(n) katho valahol tudomanyosokat tudat mindeneowe el me(n)t hogy haza hozathattana Matkaiat, de soha ne(m) hozathatta [Kv; Tjk III/3. 86b Piroka Nagy Benedekné vall.].

hazahozattat hazahordat/szállítást; a dispune/-face să fie dus/cărat acasă; heimtragen/befördern lassen. 1596: Hogi az kadokat zedeo zezamat haza hozattatuk fizetünk teolle f — d 28 [Kv; Szám. 7/II. 43].

hazahozattatás hazakerítettetés; readucerea acasă; Heim(ver)schaffung/kriegen. 1806: Nemes Pap Demeter(ne)k is egy Kantzája el vészett, a' mellynek haza hozattatasaért Varasló Aszszonyhoz folyamodván az Exponens* Pap Demeterrel mint Nanássával el ment Babtara* egy ottan lakó Varasló Aszszonyhoz, a' ki fizetésért bíztatta őket, hogy a Pap Demeter Lovát elő hozza [A. várcsa Sz; BfR 130/1. Kis György (30) col. vall. — *Robb Kosztán. bBácsa Sz.].

hazahozhat hazakeríthet; a putea aduce acasă; heim(ver)schaffen/kriegen können. 1599: Az gyermekek ... ha el zöknjnek az Vajda János vram feőldjreől es az kezesek haza nem hozhatnak tathat kwleőn kwleőn Dikon (!)* maragianak az kezesek [Tancs K; Ks. — *Tollvétség Dijokon h]. 1606: Akkor en valem koczis, vgy megh haytottuk vala az Istua(n) Georgy louat hogy cziak ige(n) nehezen hozhatok haza, s megls zabalt vala [UzT 19/21 Petrus Lazar de Farczad vall.]. 1742: (Gáta Jákob és Todor) Hogy ha ... haza nem szállanának, vagy haza szalván is el zöknének és ... Borebeki Daniel Uram posteritasinak Jurisdictionja alol el bodorog(na)nak, a ... kezesek ... akarhonnán is ... tartozzanak reducalni és sistalni ... Hogy ha pedig Ludastol* is haza nem hozhatnak vagy Masuva elszökvén masunnat is akar honnat haza nem hozhatnak a kezesek vagi ugyan reducalni nem is akárnak ... negyven uegyven Magyar forintokat exequaltathassanak [Elekes AF; DobLev. I/198. — *Marosludas TA]. 1823—1830: én tartottam attol, hogy ő már azon Helyhez édesedvén, 's el is parasztasulván, majd nem jőnne haza; de az édes Apám erőssen esdeklött utánna, minthogy ő Szabo Mesterséget tanult volt, örvendett neki, hogy a Mesterség nem fogyna ki a' Nemzettségből; azért mindenként azon igyekeztem, hogy haza hozhassam. [FogRk 462].

hazahozott hazaszállított; adus/cărat acasă; heimgebracht. 1805: midőn a háza eléget egy terhe haza hozott turo el károsodot a több Bárány és egyébb gyűjteményeket tudom hogy haza hozta [Hodák MT; Berz. G. XVI. 1 Rusz Tyimotsa (70) vall.].

hazahúz hazavonszol; a tiri acasă; heimschleppen. 1639: míg az Aszoni oda jara addigh mys haza akaruk vala huzni ezt a mihalt [Mv; MvLt 291. 205b].

hazai 1. honi; din țară; heimisch. 1764: gr. Mikes Antal úr ... igen tanult értelmes, igazságszerető ifjú úriember vala, de hogy a hazai törvényeknek s nemesi praerogativának accerrimus defensora vala, Bécsbe kelle menni [RettE 161]. 1832: a' világszerzte hires kolosvári káposzta, 's más aprólékos hazai encsenbencseneknek hiánya [JHb P. Horváth Lázár Csáki Rozáliához]. 1845: (Az) illetén kemény meg kínzások, nem tsak a' mai ki pallérozott világ szellemével, sőt a fenn álló hazai törvényekkel is merőben ellenkeznek [Dés; DLt. 586. 27]. 1854: Én akkor sajnálva gondolám, hogy ennyi nemes tűznek, ennyi genialitásnak mért kellett a katona szolgai teren mecsevézni; mivé fejlődnek s mily drága hazai kincscse válhatnak az a megyei szabad mozogtatás mellett [ÚjFE 75].

2. helybéli; local, din localitate, de aici; hiesig. 1598: mikor Somlioni^a volnank Bodo Balas nevű Zegeni futot ember ada magath az vitezleo Bibarcfalvi Nagi Gasparnak fiurol fiura mi eleőteőnk ugi hogi Nagi Gaspar uramis hazai feoldet adgion neki [Berz. LXIX/7. 17a. — ^aCs]. 1828: eléggé meg van egj nehány Esztendőktől fogva bizonyítva hogj az Idegen bórnek szabad bé hozása mellettis, nem tsak jo árron el költ a' Hazai bór, sőt még a' Communitás sokszor látott Szükséget is s kéntelenítettik is Más Czehos helyekre költséges utakat tenni fuvo bór keresés végett | a' Thorotzkora idegen helyekről bé hozott nyers és készített marha bórök szerfelett valo oltosósága miatt kéntelenítettett a' Hazai piatzon le vágott Marhák bórét Vásárokra hordozni s tetemes károkkal adni el [Torockó; TLev. 13/3].

3. 1757: minek hívtak Sipos Jánost hazai nevén és mitsoda nemzetségből valo nem tudom, itten Ifiu Legény korában egyeb nevét nem tudom hanem tsak Janosnak hívtak; a Sipos név azért ragadtak rá, hogy Dudas, és Furújas volt [Mezőbólkény MT; Ks 4. VII. 8].

hazajazít hazairányít/küld; a trimite acasă; heimschicken. 1714: Senki peng az olyan fugitivus Selléreket földire s Szárnya alá recipialni Ne mérészellye Sőt ha eddig recipiált volnais; tovább ott ne tarcsa, hanem immediate remittallya ... az affele földekre ment Sellérek ... igazicsák haza [WassLt gub-i rend.]. 1771: nem régen midőn Tyiu György után Inquisitio peragaltatott Falus Biro Tobiás Száv eskütyteivel együtt ... haza igazítottak, magok tudgyák mi végre tselekédtek [Bukuresd H; Ks 114. 61. 143].

hazajkít hazaküld; a trimite acasă; heimschicken. 1570: Mostan is veotte(m) valamý zabot neky az eo penzewel Leorinch Rewen fogatta(m) Zeke-rest neky, De eo fyzet megh az Zekeresnek, haza Iktatom neky [Kv; Tjk III/2. 15 Repas Myhal vall.].

hazaillant hazaillan/szökik; a o șterge pe furis acasă; nach Hause verschwinden. 1795: De innen is, mihent szerét tehetette, azonnal haza illantott, oda hagyott [Mv; Told. 47].

hazaindul a porni către casă; sich heimbegeben/auf den Heimweg machen. 1573: Zent Ianos Nap eleot valo vasarnap Mester aztal volt az zabok hazanal, ... Es az Ifyw Mesterek haza kesertek az ceh Mestereket, ... hogi vyzza Ieottek volna esmet az zabok hazahoz az Apiokhoz, oztan vgy Indwlnak haza [Kv; Tjk III/3. 277 Segeswary Gaspar vall.]. 1590: az en Jobbagiom Bartha Andras bwchiüt wezen az Iamboroktol haza indul hogj haza mennien [M.gyerőmonostor K; KP]. 1600: Az vargiasiak haza indulanak, hogy amazok ot ne(m) leonek kezeon, En váltigh maraztam ..., hogy varakoggianak megis, ha eddegh varakottak [UszT 15/16]. 1747: latam hogj egj követ be hajtának az uton de ki hajtotta azt nem tudom en azonban haza indulek [Bereck Hsz; HSzjP Pénez Tamas Bereczki vall.]. 1767: meg rakván a szekereket egy idő mulva Hoza indulánk [Betlen-sztmiklós KK; BK]. 1784: midőn ... Csáki György ... haza indult volna éczakának idején ki állot lest, s ki állutta (!) meg utját vas villával Bétában a Falu végén ... ? [Bögöz U; IB vk]. 1841: Gyárfás Elek most estve itt vala 's mondá hogy holnap indul haza [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még RettE 113—4.

hazaindulás pornire/plecare acasă; Heimgang. 1657: a fejedelem ... a kíséretet elé rendelvén, a maga cselédivel és egynéhány fő urakkal s úri emberekkel útra indula^a urunk haza felé. Így lőn Rákóczi György hazaindulása hirtelen [ETA I, 163 NSz. — ^aA szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratból].

hazajzen hazajüzen; a trimite vorba acasă; nach Hause Nachricht senden. 1837: Tegnap el annyira beteg volt Lajos, hogy kéntelenítettünk haza izenni, hogy izenjünk (így!) az utánna valo küldetettésért [Szkr; Pf Gruz Károly lev.].

hazajár a se duce acasă; heimgehen. 1736: ki ki az maga örökségiből hagyott az végib(en) egy egy darabocskatt szeker uczának, s ugy jarnak haza az mivel kévántatott [Kölőzna SzD; Ks 14. XLII. 1]. 1801: Mely Nap oda hajtottak a Sertéseket azon Nap a mije(n)k haza kezdetek jární [Zalán Hsz; Borb. II].

hazajáró care vine acasă; nach Hause/heimgehen. 1806: Odamaradván az hazajáró Csordabéli valamely marha, tartozik ... a' Pásztor ... legot-tan azon Marha keresésére viszszafordulni [F.rákos U; FaluJk 13—4 Sebe János pap-not. kezével].

hazajő 1. a veni acasă; heimkommen. 1564: Ezek meglévén, király^a megint jó egészségben Erdély be hazajöve [ETA I, 22 BS. — ^aJános Zsigmond]. 1568: Meg ez vtan se Joion ez hozza(m) ne(m)

akarok uelle lakni mint a fele kuruaual Ugian ha haza Jone sem fogadnam soha haza [Kv; Tjk III/1. 148–9]. 1570: Morę Ambrws kerte az feleséget hogy megh Ne fogtassa otth hanem haza Jeolienek koloswarra es Ith Theorwent al neky [Kv; Tjk III/2. 93 Sofia azzon nehay Josa Deakne vall.]. 1593: Zigeti Janos ... haza Jw volt tordarul [Kv; Szám. 5/XXI. 124]. 1600: Ó Kk tanaczul vegeszte hogy az hadban meg sebesülteknek Miriszlo mellet, ki miat haza kellett jönniek egy egy ho penzt es segitseget adgyúnk [Kv; Szám. 9/III. 41]. 1632: monda Gergeli kovacz hogy eő azirt iőt haza hogi azt hallotta oda ki magjar orszagba(n) hogy eőtet hami (!) hitűe akarjak tenni, de eo az eo hiti melle iot haza [Mv; MvLt 291. 173b]. 1664: Az mi Naláci levele dolgát illeti, bizony Uram, mikor haza jüttem, már régen elküldte volt feleségem az Bánfi Uram emberétől, ... régen meg is vitték, ott kerestesse Kegyelmed [TML III, 178 Szentpáli János Teleki Mihályhoz]. 1682: Tudo(m) bizonyoson hogy ezen Iuon szegődöt pakulárja volt Diosi János Ur(amna)k számadatlan szőköt el ..., az mult őszel még az pakulárom haza jütt az jutol, addigh ezen Stephan Iuon az mennél jobb juhom volt ... megh edte [M.köblös SzD; RLt Abrahám Farkas (60) jb vall.]. 1693: haza jüttem s ithon lakom [Dés; Jk]. 1717: az onnan* aufugiált jobbágyok viszá szállottanak, még edig azokat békeségesen meg hattam nem hajtottam egy felé is, hogy ha még valahol volnának azok is bizvásab haza jőjonek [Mezőméses TA; Ap. 2 Makai Mihály Apor Péterhez. — *A. v. F.detreheimből (TA)]. 1778: A' Medjesi Ón-gyártó ... tsak kóboról, ha haza jő-és egy fél nap mulat, s menten megint el lábog mas felé, a korhel ember [Szederjes U; TL. Gr. Székely László lev.]. 1807: egész nap ettem ittam játszódtam egy betűt sem tanultam, estve szomorúan haza kellett jőnem [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 369]. 1832: én azzal haza gyöttem [Bh; KLev.]. 1847: a' lelkem anyám ... töltsé jól az időt, — mert hogy strápátziára haza jőjjen, mú azt nem kívánjuk [Kv; Pk 7].

2. hazafelé közeledik; a se apropia de casá/-de cámin (venind de departe); sich dem Heim nähern. 1570: Karaznay Janos ... valya, hogy egy nap esthwe mykor az zeoleobel Jeo wolt haza, Es az azzonis kyral balintue hogy az zeolebel Jeo volt haza, es oda az Isthwan vajda hazához Jwot volna, az haz eleot kywn al volt Isthwan vayda, Es azonba kezdy zydny az Azzont [Kv; Tjk III/2. 58]. 1719: mind az reszeg ember ugy jó vala az áton haza nem engedém az udvarb(a) jőjön [Tövis AF; Ap. 2 Molnár Márton Apor Péterhez]. 1776: Valami Sitvei szászok ... otton Nád Zsupot Csinálván, hogy üress szekérrel meg ne térjek, oda menék és azoknak nyomakon fel vakargatván az hulladékjakat azzal jöttem haza [A.kápolna KK; BK]. 1780: Sokszor Szemeimmel láttam az Udvari Béreseket ... részen haza gyűnni [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] | midőn a káros a vasat keresni viszza tért volna, ezek a vassal nem mertek az uton járni, hanem az ut félén keringve jöttek haza

[Grohot H; i.h.]. 1784: a tegnapi napon ... Bitai Széjes Joseffel jövök vala haza Bögözből amikor szép szoval kértem őtet hogy békéljék meg Csáki Györgyvel [Béta U; IB. Agilis Kibédi György (63) vall.]. 1797: egy estve Naphaladat tájba mikor már a' Sertés Csordais jött haza ... [Náznán-fva MT; Berz. 3. F. 3. Lit. N. No. 21].

3. hazaérkezik; a sosi acasá; heimkommen. 1562: 1540 esztendőben János királynak egy fia* születék Budában az Isabella aszszonytól ..., de a király azt nem láthatá, mert minekelőtte Erdélyből haza jött volna Budába az ő fia látni, annakelőtte őtet Isten ki vevé a világból [ETA I, 14 BS. — *János Zsigmond, a későbbi erdélyi fej.]. 1570: Es hogi az keozt fely chinallya ... azt mongya Neky hogy Bonch (!) el ezt Innet, Es hogy Bontani kezdy Megan oda Nagy Imrehne es kery volt Balasy Lazlot hogi ely Ne Bontassa myglen vrah haza Jew [Kv; Tjk III/2. 61 Alcz Lenart vall.]. 1586: 1 Junj estwe Jeotunk haza ... az Captalan zolgastol es Nemes vendegeinkis [Kv; Szám. 3/XXIV. 20]. 1605: egy vasarnap Lokodba jarta(m) úala, onna(n) hefteón jeóúek haza, Akkor Vynek haza az szenaban [Uszt 19/79 Petrus Barnabás de-Orozhegy lib. vall.]. 1633: ez el mult hushaglio(n) kedden estue Kerekes Zabo Istvanne az maga hazához hivatta Giarmati Marto(n)t ... es Zabo Iacabneis ott volt, eyell egy ora uta(n) jóue haza onna(n) mind ott ittak vigattak [Mv; MvLt 290. 122a]. 1678: Várazozzek az Aszszony Ura utan Szekely Boldisár uta(n), ha pedig azonközbe(n) haza találna jüni az Tiszteket kénszericzek meg fogasra es az karomkodasért megh büntetesre [Szjk 133]. 1717: aszt hallottam hogy Janka Gyorgyné remenkedett hogy ne zalagolyák meg mig az Ura haza nem jó Szeredából [Kál MT; Berz. 12. 92/129]. 1748: el mene ő Nga csütörtökön a feredőre bor hegyesibe ugy hallom szeredán jőne haza [Somlyó*; Ap. 5 Bőjte Lőrinc Apor Péterhez. — *Valószínűleg Csík- és nem Szilágy-somlyó]. 1764: Most nem régen a szaszok közül tsépleből jüvök vala Haza, s bē menvén Betfalvára Szétsi Pálhoz eo beszélé elé* [Bögöz U; IB. Csont János (30) libl. vall. — *Köv. a nyil.]. 1796: háromszor ment el Rus Maria Gaborral az Migos Uradalom Déval Méhes Kerte mellett tartatott Nédéjájába, s onnan Szürkületbe jöttek haza [Déva; Ks 101]. 1806: Ma éjtzaka fél a 11-re hazajütt Kis Papa [Dés; Ks 87. 319 Kornis Mihály naplója]. 1807: mihelyt Ferje hazajű tőstent ezen bort vigye fel az Urhoz [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. — L. még RTA I, 103.

Ha. 1662: haza jüttenek [Jára MT; Bál. 52]. 1683/1751: haza jó [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. 1716: haza jöve [Nagyida K; Told. 22].

hazajöhet a putea veni acasá; heimkommen können/dürfen. 1590: Megh zabaditia az teorweny bartalis Marthat Gergely Mihaly vel Jakabffy Gergely vra Ellen ky eotett el hatta hiti melleol el allott az eo marhalat az azzony el hozhassa es Haza Jeohesse(n) az batiahaz [Uszt Henter János Suky Jánoshoz]. 1606: lukacziot kwldj

vala az hadba lukacz azt monda hogy ha leuelet ad el megyen amaz azt monda hogy nem ad hanem ha haza Jeket eggywt nem alkhathnak az cöreök-segnek az mas felen chinalyon hazat, lukacz vgjan nem mene el [i.h. 20/310 Bencze giörgy lönete zabad zekelj vall.]. 1657: a székeleyben mintegy hét ezernyi ... útra indulának^a Molduva felé, ... azokat levágák, megdőlák és foszták, és csak számos jöhetete hírt mondani haza [ETA I, 163 NSz. — *II. Rákóczi György szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratából]. 1770: Egy bérés Székéremet küldöttem az Ur Málmában, kérem bizadalmason az Urat, oda érkezvén adasson Szert hogy Hétfűn estvére jöhessenek haza [Mocs K; SLt XL]. 1797: a Reszeges ember aki Szokott inkább innya Hetfőn Tekebe Megyen hogy oltson kapja mind bort mind palinkát annyit iszik hogy az nap Haza sem jöhet onnét [Banyica K; IB. Gombos István vall.]. 1818: az Unokám ... gonoszságait hétszerte inkább kezdette öregbíteni ... nagynehezen el fogattattam, a' Birák kezibe adtam és a' VICE Ispány Urnak ... legottan írtam, hogy ... tartassa, oly kemény őrizet alatt, hogy egyszer is haza ne jöhessen [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321 Palatkai Anna fiához].

hazajöhetés posibilitate de a veni acasă; (die Möglichkeit des) Heimkommens. 1782: Togyer ... maga helyett hagyván fiát Tyitult az fogságban, haza jöhetésére Szabadságot nyert [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

hazajött 1. visszajött; reintors; zurückgekommen. 1770: parantsollyuk ... hogy azon ... idegen Országból hoza (!) jött, s jövő embereket semminemű adozással s terh viseléssel terhelni ne mérésszellye [Nszt; KvLt I/198 gub. ir.]. 1785: Árkoson lakó Illyés András az inclytum Oroszianum Regimentből szabadsággal hazajött katonai provokáció ezen fórum eleiben providus Lemhényi Tamást ilyen okon, hogy az feleségét sólopással difamálta [Árkos Hsz; RSzF 255]. 1786: vagyon egy kis Kender föld ugyan ezen helyből rontatott ... még a' Lengyel országi veszedelem után onnan haza jött Bándi Lajosok akkor osztották fel Kender földeknek a' Közhelyből [Mezőbánd MT; TSb 51.].

2. hazatért; reintors, venit acasă; heimgekehr. 1805: történt, hogy a meddő csorda elszakadozott, amit estve észre is vett a pásztor ... Haza is küldötte szolgáját a hazajött marháknak kihajtására; de a szolgál ... az hazaszakadott marhákat ki nem hajtotta [F.rákos U; RSzF 219].

hazajötte. Csak szr-os alakban; numai cu sufix personal; nur in Form mit Personalendung: 1. haza/vissza érkezte; reintorcerea lui/ei, venire acasă a lui/a ei; seine/ihre Heimkunft. 1751: (A katarika) ki vonására haza hozatására tsak egy ökröm lévén az biro ökrivel edgyben fogta és haza is hozta, melyet hazajötöm után nyilvánosságá tétetődöt, maga Ujbar Péter Sem tagadta [Vályeb-rád H; Ks 62/22 Metyies Igna nyil.]. 1847: noha

szüvünk, és lelkünköl ohajtjuk hazajötét ne vené rosz néven, ha arra meg ístálnám, hogy addig vagycsak, míg egy kissé megcsendesedünk, allapodunk, úlne ott a' nyugodalomban [Kv; Pk 7].

2. *ben* haza/visszafelé jövőben, útban hazafelé; in drum către casă, venind acasă; unterwegs nach Hause, bei/während der Heimkunft. 1590: Keolt. Hogy 24 february Enyedre Mentünk volt Zab Zennara Mind estűe holűl Mind oda mentünkbe ez haza Jöttünkbe Zenna Teze(n) f. 5 d. 5 [Kv; Szám. 4/XXI. 16 Kis István sp kezével]. 1606: Ezt tudom hogy egizer wduarhelj-ről haza jöttwkbe wetekednek wala Antalfi matias es wörös Balas egi massal, az mihalji benedek pinze es marhaia felől [ÚszT 20/213 Mihaj Peter Kadachy vall.]. 1631: akkor hazajötünkbe(n) ki eresztettünk vala az szovati^a reten, egj kis erdeő alat, szinte ala megjen vala az nap [Mv; MvLt 290. 256a. — *A m.szovatin (K)]. 1640: Az mikor az ácsokat Görgényben felvittem vala, akkor hazajöttömben utolérnek engemet két emberek [Mv; i.h. 291. 233a-51a átirásban]. 1767: Az Város tilalmas erdejen Ifj. Viski Mihaly Vramnak hat ökre, szekere ... az I. eökegyelme mostoha fiával ... midőn kertelni valo veszszövel jól meg terhelte volna szekeret deprehendaltatván, haza jöttekben ... ezen N(e)mes Város közönséges házához béhozattatott [Torda; Tjkt V. 38]. 1775: én a mezőről valo haza jötömb(en) látám, hogj a Hoszsza Gergely Uram szolgálai meg szántották^a [Bodok Hsz; Eszt-Mk. — *Ti. a szóban forgó földet].

hazajövendő hazafelé jövőben; in drum spre casă; unterwegs nach Hause. 1840: Annak utánna ... midőn én a' Malomból hazajövendő valék, lattam ... a' meg döglött Tehenet már ki huzva a' martra [Dés; DLt 116].

hazajövés hazajövetel; intoarcerea/venirea acasă; Heimkunft. 1640: nekem el kell mennem az bándi^a malomban, s nem tudom mikor leszen énnekem onnét hazajövés^a [Mv; MvLt 291. 237b-9b átirásban]. — *A mezőbándi (MT)]. 1662: teleket ... Balintit Geörne (!) aszonio(m) holta Uta(n) foglalak el, lengien orszagból valo Rakoczi Giorgi Ur(un)k eő Nagisaga haza iövese Uta(n) [Póka MT; Bál. 52 Bosodi Miklós Torda m-i Pokában lakó viceszolgabíró kezével]. 1770: Nagy vigyázatlanságom volt nékem, hogy én hétfűn estve tehenemnek a csordából való hazajövését is gyertyánál való megfijesít törvénykérről nem allegáltam elegendőképpen [M.hermány U; RSzF 210].

hazajövet hazajövöben, hazafelé jövőben, útban hazafelé, visszafelé jövet; in drum către casă, venind înapoi; bei/auf der Heimkunft. 1570: Margith Makay Balintne vallya, hogy ... Botha Casparne az vton haza Jövet Mongia volt neky hogi Nagi palne egy korsotis lopot volt az fazakastul Meggiesen [Kv; Tjkt III/2. 7]. 1582: Keolteot Gergely v. oda menet es haza Jeowet

melyert most attam f 1/15 [Kv; Szám. 3/V. 16 Lederer Mihály sp kezével]. 1600: haza ieövet latta(m) az barmoth benne akkoris futwa megyek wala, s wgyes kialtotta(m) az barmos embernek, hogy wze ki belole [UstZ 15/122 Isthwan Gyeörgy Hoggia vall.]. 1800: Haza jövet Mükese^a meg cresztettünk a' lovak(na)k vettünk ket portio Szénát [Torockó; TLev. 5. — *? Mikes TA.]. 1823-1830: Én evvel^a sohasem beszéltem, míg az akadémiákról hazajövet itten Gálfalván^b nála voltam, és igen jó szívvvel fogadott [FogE 214. — *Ti. Kónya Ferenc pappal. ^bVámosgálfván (KK)]. — L. még i.h. 288.

Ha. 1591: haza Jewett [Kv; Szám. 5/I. 59].

hazajövetel 1. haza/visszaérkezés; sosirea acasă; Heimkunft. 1585: Igiarto Simon Leorincz deak vallasokat halasztottak Teleky Istwannak haza ieowetelire [Kv; Tjk IV/1. 447]. 1595: Antal Georgieot Banffi Istuan vrunk kezebwl ki uedek kezessegen ket zaz forintigh Vajda Istuan Vrunk haza ieoueteleighlen, hogy azkorra eleo allatiak vra eleiben [RLt O. 5]. 1620: (A) dolgot ... hatra hattak Petk Janos vram eő Naga haza jöuteleig [UstZ 22]. 1655: Csepreghi Uram ... az Tanácsban be jöve, jelenté haza jövetelinek okát, hogy difficultassa volna az Transmissio iratásban [Kv; CartTr II, 897 Thomas Ozdi nyil.]. 1718: tudom bizonyosson hogy Josika Sigmondne Aszszonyom fogotta meg ket nemettel Baronyai Marija Aszszony gondviselőjét s vitette az kastelyba arestum(an) tartotta Josika Sigmond Ur(am) haza juveteleig [Branyicska H; JHb Tot András (16) jb vall.]. 1742: Váradí Intzédi Josef Uram ... haza jüvetelem utánis ... oly Istenesen és Gratiose bánt velem, hogj a' maga pinzinek annyi esztendőktől fogva nem hogy Interesit kívánta volna, hanem annak meg fizetésibenis maga keresett és exoperált favorabilis utakat és modokat [Marossztkirály AF; Incz. X. 6a]. 1798: haza jüvetelem után hallattam magatol Petroczy György urtol Vatsara felett beszélteni^a [Kük.; JHb XIX/58. 6-7. — *Köv. a nyil.]. 1801: meg hagyatott az erdő pásztornak, hogy lesnék meg haza jövetelit [K; KLev.]. 1859: a' többi ügyekről hazajövelem után értesítendem [Ne; DobLev. V/1362]. L. még FogE 155, 217; RettE 286; RSzF 243.

2. hazajutás/kerülés; ajungere acasă; Heimkommen. 1699/1724: az én Sanczam és haza jövetelem^a nyolczvan két Tallérokban tölt [Backamadaras MT; Told. 76. — *Ti. a tatár rabságból].

3. hazamenetel; intoarecerea acasă; Heimgang. 1777: Bélygan vonullynál vendégségben voltak az Papok ottan meg itasadván az után Haza jövetellekkel Popa Juon maga Házába le fekűt [Ludvég K; KLev. Ratz Szimion (24) jb vall.].

Ha. 1659: haza jüvetelire [Borberek AF; WassLt. Perc. 52].

hazajövő 1. visszajövő/térő; reintors, sosit acasă; zurückkommen/kehrend. 1710: parantsollyuk az fem meg irtminden Rendeknek hogj azon felljeb irt idegen Országból hoza (l) jűtt, s jűvő embere-

ket semminemű adozásal s terh visszéssel terhelni ne mérészellye [KvLt Fasc. I. n. 198 gub.]. 1804: az Al Peres rab ... Lugosrol haza jövő Uttyában az utfélen a berekbe ... tolvaj modra meg támodván, tölle passussát el vette [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1823-1830: kivált az utolsó semestrisben, hogy hazajövő szándékkal voltam, minden leckét hallgattam volna [FogE 228-9].

2. ~ben visszajövőben, haza/visszajövet; venind inapo/acasă; bei/auf dem Rückweg. 1631: haza jöveobenis mind santalt az lo [Mv; MvLt 58a]. 1632: eglszer Földuari Janossal Szebenben mentőnk vala, es haza jöuőben, Meggiessen valank be egi embersege Szaboual [Mv; i. h. 98a].

hazajövőleg 1. hazafelé jövet; in drum spre casă; auf dem Rückweg. 1680: Haza jövőleg leszás kertel be kerítve vagyon egy Pusztá Hal tarto is [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35].

2. hazajövőben, hazafelé jövet; la venirea acasă; unterwegs nach Hause, während des Heimkommens. 1810: egy ide valo Nónya Nevű Ember küldet volt Számára egy fertály pálinkát ..., melyet osztán haza jövőleg meg ittanak Négyen [Petele MT; Born. G. XIV. 1 Molduán Gávrii (54) vall.].

hazajtó 1. ușa casei; Haustür. 1761: a Ház ajtó is bé lévén zárva, bé nem jöhetett^a, hanem ott ahol bű hágott volt, ismét vissza ment [Szászsztván KK; BK. Ioannes Fejér felesége Sophia Koltsár (30) vall. — *Ti. Ferentz Lörintz]. 1775: Káruly Minya az ház ajtot bé kezdé kívül fákkal rakni s állogatni ... mindenféle fát Csutkokot az ajtora hordván, aszt erőssen bé raká [Berekeresztúr MT; Bet. 7 Molnár Mihály (24) lib. vall.]. 1823-1830: egykor az utcán az házajtóban állván, a verbunk ott ment el [FogE 78].

2. ajtószárny; aripa ușii; canat; Türflügel. 1849: Vaszi Péternél van egy festékes ház ajto, hozza haza [Héjjasfva NK; CsZ].

hazajut hazaér/érkezik; a sosi acasă; heimkommen geraten. 1570: Veres Benedek ... vallya, hogy egy Nap esthwe Latta hogy Zigarto Gérgh lowon Jeott volt Megh az Mezeoreol, es hogy haza Jwt myhelen lowat Megh keoty hazanal, Azonnal ky Judwl es fely frwth volt Az vchan [Kv; Tjk III/2. 73]. 1582: Nagy Balasnakis az filipozky el vitelekort vezet volt el egy lowa wgy annyra hogy myhelt haza Iwtott myngyart megh holt [Kv; Szám. 3/V. 43 Lederer Mihály sp kezével]. 1589: mihelt haza Jutank Vramnak megh bezyltem [Dés; DLt 226]. 1600: Szász Cerselty semmih nem thwd vallany, mert ithon sem volt hanem chyak az egasnek az vtollara Jutot zeolejebeol haza [Kv; Tjk VI/4. 451]. 1629: Azonba(n) Uarga Mihálys haza juta, monda, No megh jeöuteke ugjmond, s monda az leania hogj megh jeöuek en ugj mond, de aniam nem jeött [Mv; MvLt 290. 172b]. 1639: az mikor az en Ura(m) Szigjarto Gergeli eözue habotodot volt az Eoregh Aszonnial en akkor ot hon nem volta(m) hanem az Marosra volta(m).

hanem hogi haza jutek halla(m) azt, hogimegh hazuttah Uram (így!) az eőregh Aszont [Mv; MvLt 231. 204a]. 1653: hogi haza juték ... igen örülének rajtam* [ETA I, 72 NSz. — *1602 tájára von. adalék].

hazakel hazakerül/vetődik; a ajunge/a se intoarce acasă; heimgeraten, mühsam nach Hause gelangen. 1640: Donat Janos Uramni szolgala Kovacz Balas s ... haza kele [Nyújtód Hsz; HszjP Thamasfalvi Andras de Nagj Niujtod (41) nb vall.].

hazakér (menyasszonyt) kikér; a cere să ducă (mireasa); (Braut) ausbitten, abfordern. 1736: az násznagy emlékeztette az örömatyát, azelőtt való időben megígérték volt az vőlegénynek leányokat, azért haza kérte az vőlegénynek [MetTr 382].

hazakéredzik hazakéredzkedik; a se cere acasă; sich ausbitten, nach Hause zu gehen. 1600: a mikor Theómeöswar ala Zaz Sebestol el indultunk, en haza kereczette(m) walami keolchigert [UszT 15/2 „Chur Jakab Zentleleki Lofeó ember” vall.]. 1629: Az kor Haza keredznek, jeot ala hozam Ebes-faluara 12 Maj [UTI] 1662: sokak ... futóféltre magyarázzák vala a dolgot*, és némelly várme-gyékbeliek haza is kezdettek vala kéredzeni, de csak alig mult vala ..., hogy fel is nem köttetett vala az emberekből* [SKr 224. — *A hadicsel-ből való, visszavonulásszerű hadmozdulatot. *I. Rákóczi György]. 1829: Az artanokál ide jött kon-dás haza kéredzet [Hada Sz; TSb 5].

hazakerekedik hazakerül; a veni acasă; heim-kommen/geraten. 1776: idővel feleségem haza kere-kedvén atya hazához [Kvh; HSzjP]. 1782: Mi-nekutanna én haza kerekedtem ..., mindjárt Contradictáltam mind a' vásár, mind pedig a' Contradictio ellen [Torda; KW Vall. 12–3]. 1847: Későbbben férjem is, elméjét el vesztve haza kere-kedett [Dés; DLt 1200].

hazakéret a cere să fie dusă acasă; bidden lassen heimzukehren. 1584: Catalin chizar Andrasne vallia chizar Istwan zaiabol ... Azt(is) hal-lotta ... hogy ... a' felesége sem testenek sem leikenek Nem kell ... sem el nem kewlte(m) vg-mond sem haza Nem hivom hanem tuggya a' hazat Ieóieón haza, De chizar peterne az' (l) ke-wanta volna hogy Iamborokál keresse haza fele-seget, mert mod nelkw ky Ne(m) wzhetý hazabol [Kv; Tjk IV/1. 301].

hazakérezik hazakérezkedik; a se cere acasă; sich ausbitten, nach Hause zu gehen. 1567: az kó myessekys kerezennék vala haza de azzoknak semy modon En zabadsagott, kwlomben nem att-hatok hanem ha. k. meg változtaya (l)* Ewkett, Erdőmet vyzza bochyattom [Kővár Szt; BesztLt 52 „Horwatt Janos kőwary kappitta(n)” a besz-ti bírőhoz. — *Félváltja].

hazakerget hazaűz/zavar; a alunga acasă; nach Hause treiben. 1761: az öreg Lup Togyer oda ér-

kezvén cseledjeit pirongatni és szidni kezdvén őkt onnan haza kergette [EMlt].

hazakérhet a putea cere să se intoarcă acasă; bidden können heimzukehren. 1610 k.: az el bu-dosott Jobagiokat minden heliekul haza kerhes-sek [Dés; DLt 323].

hazakerül hazatér/vetődik; a se intoarce acasă; heimkehren, mühsam nach Hause gelangen. 1779: azután szókott el, innen és jó darab ideig oda bódorgott, Keringett, és ... Haza kerülven a' bódorgásból szüret után szült [Km; Klev. 5]. 1780 k.: tudgyé a' Tanu ... hogy Akosfalvi Szi-lágyi Sándor ... midőn a' kobilásból ki fogyott köntösit és minden tehetségét elvesztegette ... s addig haza nem kerülté, még minden köntösiből ki nem fogyott? [Msz; MbK X. 59]. 1781: oda ki valahol le betegedet oda Sinlődöt későre került haza [Káposztássztniklós MT; Told. 45/10]. 1798: én ezek után házamhoz haza kerültem [Ádá-mos KK; JHb XIX/58]. 1806: el mentenek a Babczai szena füre egy Boszorkányos nező Asz-szonyhoz a' ki jo fizetést kérven biztatta Pap Demetert hogy kantzához haza kerül csak hogy más Nap vigye meg a' fogadott pénzt [A.-várca Sz; BfR 130/1]. 1852: valyon Boriska a' ki Szántner Lajnál lakot nem kerülté haza ötlet szer-tném főzőnek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjé-hez] Ferentzet ha meg nem tartod fogadj bé valakit a' ki főzzen néked a' még én haza kerülek [Kv; i.h. ua. ua-hoz]. 1853: othon ül a' mig én haza kerülek [Kv; i.h. ua. ua-hoz].

hazakerült hazatért; intors acasă; heimgekehr. 1769: a kérdésben lévő Unitus Pap onnan* ki holt ... és egy keringőjiből haza került Ferentz Mi-hály nevezetű Jobbágyát szállította réá [O.horváti Sz; BfR 88/5. — *Ti. a gkat. eklézsia telkéről].

hazakészül hazaindulásra szedelőzködik; a se pregăti să se intoarcă acasă; heimgehen wollen, sich auf den Heimweg machen. 1589: Az Menieg-zobowl mikor Immar haza akarnank kizewlni az Zan melleol menek be hogi eggiet mast ki horgyak | mikor Immar onnet haza-hoz kizewlnenek ... el kewl-di hogi eggietmast horgianak kj [Dés; DLt 226].

hazakisér 1. a petrece/insoți acasă; nach Hause begleiten. 1573: Segeswary Gaspar Azt vallia hogi ... az Iffy Mesterek haza kesertek az Ceh mes-tereket Bo keserte volt Bachy gaspart es zabo galt haza [Kv; Tjk III/3. 277]. 1589: mikor az che mester vramat hazahoz kesertwk vala enne-ke(m) akor monda nagi mattiasnul kesertwk haza [Szu; UszT]. 1618: Boga Balint kwl monda ... Matenak eőczje(m) Jmmar en bekeuel haza keser-lek [Kozmás Cs; BLt 3 Boga Andras jb vall.]. 1694: Bünteték ... Balogh Jánostis azért hogy az Czéhban megh ittasult buczuzatlan el ment Sen-ki haza nem kisirt fl 1 [Kv; MészCLev.]. 1697: Peter Deakne Aszonyom . vgy meg részegegett, hogy magatol el nem mehetett onnan, hanem en-

gemet kert hogy keserjem haza, én osztán az karjanál fogva vezette(m) haza fele [Kotormány Cs; CsJk 10]. 1756: kére engemet, hogy botsássam el az inasomat, hadd késérje haza ő kegyelmit lámpással, a' minthogy el is késértettem [Kv; Mk IX Vall. 33]. 1827: jöjjen bé, és őket kísérje is haza [Dés; DLt 579]. — L. még *hazakiséret* al.

2. (erőszakkal) hazakisér; a conduce acasă (cu forța), a escorta pînă acasă; (mit Gewalt) nach Hause begleiten. 1823—1830: az apám ... bepanaszolta Máthé Lászlót mint székely katonát ... kevés időre Háromszékről egy káplár harmadmagával kijött Marosvásárhelyre, s ottan Máthé Lászlót nem találván, utasítottak utána Szebenbe, s oda menvén ... a katonák elfogták és hazakisérték [FogE 84].

3. (menyasszonyt) a vőlegény házához kísér; a petrece/conduce (mireasa) la casa mirelui; (Braut) zum Haus des Bräutigams begleiten. 1570: Zalay Myhal, es Anna azzon az felesége vallyak, hogy Mykor Lérinch deaknak attak volna egy leant, Mellyet Zabo Janos hazahoz vyttek volt, Es onnat mykor az azzonyok haza kesertek volna Mynth Érem Anyat, eo Ennyek es Innok hozot volt [Kv; TjK III/2. 21].

Ha. 1585: keserte haza [Kv; TjK IV/1. 492]. 1592: Haza keserni [Kv; Szám. 5/XIV. 123 Eppel Péter sp kezével]. 1597: kessere haza [Kv; TjK VI/1. 20]. 1598: haza kesereok [Kv; TjK VI/1. 162]. 1704: haza kisírven [Kv; ACJk 89]. XVIII. sz. közs.: haza késérni [Kv; FésCJk 44].

hazakisérés petrecerea/insoțirea acasă; Heimbegleitung. 1684: (Az) ifjú mester az haza kísérés után^a tartozik a céhben visszamenni, izenetit az öreg mesternek a céhben megmondani [Dés; DFaz. 11—2. — ^aTi. az öreg mesteremberek hazakisérése után]. 1756: Németi István Uram ... a' Patikarius inasnak a' haza kísérésért, egy tallért s három márvást adott [Kv; Mk IX Vall. 41]. 1834: A Casárma fundamentom kőve le tételekor Czechunk ... ezen solemnitással haza kísérésével a zaszlonak költődött el 10 Rf. 12 xr [Kv; Aszt CLev. Kül. Perc. 14]. — L. még *hazakiséret* al.

Az ifjú mesterek kötelességei közé tartozott a céhgyűlés, és rendszerint az azt követő céhlakoma után a céhmester és az idős mesterek hazakisérése.

hazakiséret hazakisérés; petrecerea/insoțirea acasă; Heimbegleitung. 1756: Némethi István Uramat ... Patikarius Uram inassa haza kísérté volna, kinek is haza kísérétiért ajándékozott egy tallért, 's három Márvásokat [Kv; Mk IX Vall. 31].

hazakisértet a dispune să fie petrecut/insoțit de ...; nach Hause begleiten lassen. 1820: meg érkezik a' Rákosi Pápné ... le telepedven discursba eredének ... az Ifjú asszony ... meg marasztá, azt ígérte hogy a' Beresseivel haza kísérteti [Aranyosrákos TA; JHb 48 Groza Marisko Luka Monujné (50) zs vall.].

hazakiváncokzik a-i fi dor de casă; sich heimsehen. 1570: Orsolya vichey ferenchné ... Monta

Kadas Myhálnak, Myert nem kewancozyk haza ha felesége gyermeke vagion [Kv; TjK III/2. 177]. 1770: (A) belső fel kelhető portékákat ... midőn ... Salánki Rachel Asszony annyáha haza kívánczolt és elis ment magával el vitte s meg halálazván ott maradtanak akkor [Kisesküllő K; RLt Désfalvi Simon Mihály keze írása].

hazaköltözés hazahurcolkodás; mutarea acasă; Heimziehen/zug. 1597: Az város Retty Kazaltattasara walo kelchyegek ... Az ky keolttezes-tol attam zekeresnek keet vttal f 1 d 0. Az haza keolttezeostol attam f — d 75 [Kv; Szám. 5/I. 57, 60].

hazaköltözik hazahurcolkodik; a se muta acasă; nach Hause/heimziehen. 1596: senkit az keozeon-seges helie(n) arűlny ne engedgienek kewleombe(n), hane(m) amely kalmarnak kamoraya nem leze(n), az vasarbirak helt mūtassanak, ahol zereda(n) es Chicoteorteokeon satort wonhasson es arűlhasson, de egieb napokon ot ne arűlhasson hane(m) haza keoltteozzek onna(n) es satorat le wonnya [Kv; TanJk I/1. 284]. 1806: délig elvégeztük a Szűretet, délután haza költöztünk [Dés; Ks 87 KMN 333].

Szk: ~-száll. 1614: Ebben az esztendőben^a ... úrnapijára^b virradólag éjjélkor az Básta hajdúi megűték a várost, és sokat az város népében levágának; szörnyőn megrablák-kőborlák az várost, ujólag azért hogy azt reméljük vala, hogy imár nem kell félnünk, és minden másutt való marhánkkal is hazaköltözött-szállott vala az város népe, de akkor ismét szörnyű romlás esék rajtunk [BTN^a 52. — ^{a-b}1602. jún. 6.].

hazakövetkezik hazajövetelre engedelmet kér; a cere învoire/aprobare pentru întoarcere acasă; um Erlaubnis bitten heimzukehren. 1587: Megh értettek eo kegmek egez varassul az Vrnk lewlet az hywatal felől ... Ha penigh valamy zabatlansagot Akarnak reank zalytany arra semmy keppe(n) ne mennyenek^a es ne engeggienek hanem ... tyztessesse(n) haza kowetkezzenek eo keg-mek megh Ielentwe(n) hogy eo feyektwl semmit ebbe ne(m) chyelekedhetnek [Kv; TanJk V/3. 245a. — ^aTi. a város küldöttei].

hazaküld 1. a trimite acasă; nach Hause schicken. 1570: Margith Azzon, Zabo ferenchné vallya, hogy Mykor ... az Azzonnepek mynd urokal egetembe Altal Jeottenek volt Dabo peternewel perleny ... az vrok az Azzon nepeket haza kwlték [Kv; TjK III/2. 168]. 1589: Matias deak ... zidni kezdé hog vtanna mentem, mert ew haza kewldeot volt [Dés; DLt 226]. 1604/1675: Gaal Gergely Lo fü Dálnoki ... fassus est ... Bodor Balás vala procatora Bérnald Miklos'nak éngém küldöt vala haza eorom mondani [A.csernaton Hsz; HSzjP]. 1670: Leanyomnak külte(m) ket rud szapant, a vajas deberket is haza külte(m) [Algyógy H; Ks 41]. 1728: az Vrak minket haza küldettek [Perkász H; BK sub nro 137]. 1767:

ez előtt cir(citer) 6. esztendőkkél az Attya Haza küldette volt Borért^a [Szászsztiván KK; BK. Joannes Ferentz (50) jv vall. — *Ti. a fiát]. 1805: a' pásztor ... a' szolgáját haza küldötte [F. rákos U; Falujk 3]. 1840: Csató Gyurka keritette Léányomat — ő volt a' meg rontoja Csátóné bízattat, házához bé fogadta — onnan Rettegre Szöktette, Léányomat ... nem a' rosra tanátsolni; hanem haza — kellett volna küldeni [Dés; DLt 277]. — L. még FogE 281.

2. visszaküld; a trimite inapoi; zurückschicken. 1783: kérem azért az Urat ne terheltessek neki meg mondani hogy vagy a Kantáromat külgye haza, vagy az árát [Faragó K; GyL. Marsinyán János (50) zs vall.].

Ha. 1598: haza kyldem. haza kyldette(m) [UzT 1381]. 1793: haza küldettem [Drassó AF; GyL gr. Lázár János lev.].

háza 1. házról házra jár; a umbla din casă in casă; von Haus zu Haus gehen. 1765: az A Aszszony nem szeretete sem haza vitetés előtt, sem azután Férfjét ... tsak házalt, házról házra járt otthon nem ült, még férjével egy házban sem ha tsak tehette [Görgjk 198. — A teljesebb szö. hazavitetés al.].

2. ~ni ad házról házra ad; a da din casă in casă; von Haus zu Haus geben. 1800: így nem bétűlet s amugy nem bétűlet s nem emberseges emberhez flük hogy az ő Tekerő levelét házolni attak [Dés; DLt].

háza 1. ház(tartás), háztűz, rég, nyj füst; gospodărie, fum; Haushalt, Behausung. 1767: Ezen Gergelyfai Lakosok(ua)k Falu neve alatt birató kevés Szántó földé a' Falu mellet Pókafalva^a felől vagyon, melyet házalatok szerint osztunk, és törökbuzával vetünk [Gergelyfája AP; JHbK LXVIII/1. 715. — *AF]. 1774: a Falu köz földet nem házalatok szerint osztotta, hanem elsőben is magának az Javából annyit foglalt amennyi éppen elég volt [Udvarfva MT; Told. 44/47]. 1790: A Szőlő Biroság vagy Eskütség Esztendeig viseltessék, mely következzék Házalat szerint ha p(e)d(ig) fel valólni ezen Hivatalt nem akarná, holot házalat szerint következend, ez illy alkalmatossággal egy mforint Birságon maradjon mindenik Személy külön külön [Karácsonfva MT; i.h. 76]. 1802: a' mely kaszálot ... a' Falusi Colonosok ... egy más között Esztendőnként örökké ki nyilazta(na)k Házalatok szerint [Felőr SzD; Torma]. 1831: Az Őri^a Határ szél mellett a Béla hegy alatt vagyon a' ns Városnak Házalat szerint kiosztott nyíllya [Dés; DLt 904. — *Alőr SzD]. 1835: az Istántiába belé volt téve házalat szerint minden Síboi Embernek a' neve [Zsibó Sz; Wlt].

2. 'p' 1795: egj Gazdának egj Házalattjánál több nintsen, nemis lehet a szokás szerint a más fél véka Buzát pedig mint Molnár ugj vévén ki maga számára, azt nem lehetett a Házalatba belé írni [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1796: a Rovásakat a kezemben vévén, mikor ujra vizgatra vétetödet

igaz az hogj a Buza Rovás a Házalattal nem edgyezett, mert két Rovásat egjben szakadva találattott Fodor Sigmund Uram eginek olvastatta mégis fennmaradt egy véka Dificultásban [uo.; i.h.]. 1828: A Templam alatt lévő Malambeli Jövedelem Házalattya. Rákasi Fodor Samuel Vram Malam birosága alatt lévő Malambeli Jövedelem Házalattya 1828-ki Katanai Esztendőbe [uo.; i.h.].

háza 1. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen ~ asszonyember koldusasszony; cerșetoare; Bettlerin. 1800: azt meg vallani nem tudom mivel házalo Aszszony ember soha se voltam [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV/6 Kadár Judith (70) vall.] * ~ elődi személy kolduló elődi személy; un parazit/vagabond care cerșeste; bettelnder Parazit. 1820: Székely Rosi egy házalo elődi Személy [Aranyosrákos TA; JHb 48 Gán Juon (40) zs vall.] * ~ szegény kolduló szegény; sárac care cerșeste; bettelnder Arme. 1860: halt meg a korházban Szathmari Ferencz házalo szegény 61 éves korában [Dés; RHak 110] * ~ személy kolduló személy; cerșetor, persoana care cerșeste; bettelnde Person. 1820: Székely Rosi afféle hazalo pipás Személy [Aranyosrákos TA; JHb 48 Vitán Josefne Pantzi Jutzi (32) zs vall.].

hazamegy 1. hazatér; a se duce acasă; nach Hause/heimgen. 1565: feyer wary Ambrus az meg fogot embereket, minden Marhaiokkal bekesseggel el erezze mihelt haza megyen [Kv; BesztL 42 egyezség Feyerwary Amburus és a beszt-i polgárok között]. 1568: Emericus Lanthos ... fass(us) est, hogy egy estue haza Menek gergel deakal, es monda a felesége. vra(m) valaky a haz hyan Jar [Kv; Tjk III/1. 237]. 1570: Aztalos Benedek ... vallya, hogy haza megen volt hallot zaigast [Kv; Tjk III/2. 161]. 1590: o(n)nan haza mene(n)k zolank egj massal, Az falú be igazyta az zekre [UzT]. 1597: haza menek hazamhoz od(a) Jeowe hiwt kj bayra [i.h. 12/39]. 1638: Csizsar Palis ... monda ... miért nem migj haza, ha emberseges emberek el kisirnek [Mv; MvLt 291. 132a]. 1655: estue haza menek, láték az kertben egy tehenet az szena mellett [Dés; DLt 436]. 1687: mihelt megh virrad, a ki ura s maga dolgozol haza mégyen, mentest hajcsa pasztor eleiben az ókrétt maga ne pásztorollya [KGy]. 1736: Mikor haza mentenek az temetésről, az özvegy külön házban ment, az nap nem ett [MetTr 410]. 1744: estve haza menénk az aratoból [Közepajta Hsz; INyR 4-5 Egri József (40) ns vall.]. 1757: Az Popa Gabor Déak fia mikor haza mégyek akkorá le jőne Ngdhaz a Szlobotzija lévelért [TK. Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1780: mikor haza menenek meg fogom edes Aszszony Anyámnak beszélni [Kp III/203 Újfalvi Sámuel édesanyjához]. 1835: többet ittam mint a' menyi kellett volna s éjjél tájban — itkányosan ... Szállásomra hazamentem [Dés; DLt 6/1847].

2. hazahajt; a merge acasă cu ceva; nach Hause fahren. 1798: Kiss Dávid lovas katona, (57) ...

vallya: Egy kevéssé rangot akart Konya Antal tartani s aszt várta volna, hogy mikor a szántoból haza megyen a felesége fogja ki marhákot [Egerpatak Hsz; HSzjP] | a Bihaj tajigával edgjiütt haza menék és a Bivalaknak enniek attam [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1846: Déváról Laposnyakra^a haza ment egy két lovu batárdba [Kv; Pk 7. — *Lapusnyak H].

3. hazaoszlik; a se împraştia pe la casele lor; sich zerstreuen, um nach Hause zu gehen. 1856: már is oskoláknak egy része hazament és hogy ha Szombatig néki betegen itt kellene maradni talán egyedül lenne [Szk; Pf. Serester Sándor lev.].

4. hazavonul; a se duce acasă; heimziehen. 1562: A törökök sok ideig vívák Szakmárt ... Végezetre a törökök elmenének haza nagy békével Szakmár alól, senki nem bántá őket, hanem rabolva és égetve haza menének [ETA I, 18 BS]. 1653: Nagy égetve és rabolva el haza méne a török és tatár és az ország népe is haza takarodék^a [i.h. 65—6 NSz. — *1601-beli eseményre von.]. — L. még i.h. 42.

5. hazájába visszamegy/tér; a se întoarce în patrie; in sein/ihr Land zurückkommen/gehen. 1653: el kellett a magyarnak azért jöni alóla^a, mert nem bírt a törökkel, és a török ugyan ott maradt, de a török is nem bírt úgy véle, hogy ugyan megverhette volna őket, mivelhogy a társágnak nagyobb része haza ment vala a prédá- val^b | A németiség is haza mene Sléziába^c. Itt menének által városunkon^d mind lovas, mind gyalog [ETA I, 42, 45 NSz. — *Komárom alól. ^b1594-ben. ^c1595-ben. ^dMv-en].

Ha. 1568: haza menék. haza megien [Kv; Tjk III/1. 228, 236]. 1570: Megen ... haza [Kv; Tjk III/2. 203]. 1584: haza Mene [Kv; Tjk IV/1. 360]. 1595: haza menék [Uetz 10/104]. 1634: haza menyek. haza menyene(n) [Mv; MvLt 291. 4a]. 1700: haza megien [M. lapád AF; JHb XXIX/23]. 1745: haza mene [H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1757: haza mentenek [Gergelyfája AF; BK sub nro 834]. 1769: Haza menyek [Kv; SLt XL Henter János Suki Jánoshoz]. 1781: haza mégyek [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1785: hazamenyen [Árkos Hsz; RSzF 238]. 1823—1830: hazamegyen [FogE 101—2]. 1835: haza menyünk [Dés; DLt 1366].

hazamehet 1. a se putea duce acasă; heimgehen können. 1631: Miklos niargal vala ... s latam hogy el ütette az szegeny aszont az sarba(n) ... ugia(n) en vonia(m) aztan fel az sarbol egi küföldi (!) emberrel s haza sem mehet szegenj [Mv; MvLt 290. 50b]. 1641: Edes lelkem, ha lehetne hizem röpülnek hozad, megh egi het bele telik az mikorra haza mehetek [LLt Gyulafi László lev. feleségéhez]. 1724/1779: a jo dajka ... tsak az babot tudja vetni bizony számot ad rolla talám engemetis ő babonalt meg az bab vetéssel azért voltam olyan rosszul de megmondja Kigyelmed hogy az babot meg fordította hogy haza mehessek mert nem árt nékem az ő babja [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.]. 1853: a' Csöbü fonalat szőjjék meg, s fejeítsék a'

még én haza mehetek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még FogE 60.

2. hazahajthat; a putea merge acasă cu ceva; heimfahren können. 1687: Ha elombe ki jönel, az szep nimet hintocska színten ma fog által jöni az maramarosi havason, s azon édgjüt mehetnek haza [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagy-bányáról].

hazameneget. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: szédelegve ~ hazatámolyog; a se duce acasă clătinându-se; nach Hause taumeln. 1802: ki is jöve a' kortosmából Forro Lajos, de alig lépet kettőt vagy háromat ugy meg üti főbe ... eő Nagysága kotsissa hogy a' Fején nagy hasadás lett ..., szédelegve hazamenegetet [Mv; Born. XXXIX. 53 St. Buzási (29) vall.].

hazamenés hazatérés; intoarcere acasă; Heimkehr. 1613: Mikor en velem tractalt volna az haza menes felől, akkoris nekem azon ket Nemes ember altall illienkeppen izentell hogy cziak haza mennek tehat mindennemű suspicioboll magat expurgallia (igy!) [K.J. Joan. Csanalossy ass. kezével]. 1653: Másnap^a osztán a hazamenésről gondolkodtunk, és ami pénzte való^b volt, azt is eladtuk az nap mind [ETA I, 135 NSz. — *1621-ben. ^bTi. liszt].

hazamenetel hazamenés; mersul/intoarcere acasă; Heimgehen. 1803: Nem kétlem hogy a' Kedves Hugam a' Pünkösdkori látogatásával látott és tapasztalt már régtől fogva sulyason rajtam Uralkodo Nyavalyámról Sogor Uramot voltaképpen Haza menetelével ne tudósította volna [M. déllő TA; DobLev. IV/868]. 1829: Kertsedí Fogarasi György ... panaszoja: hogy közelebről csöröge Szabo Janos(ua)k mint Festőnek valami czondra posztóját festés véget oda adván tölle Czinkustis kapott, de haza menetelével Czinkussát el vesztvén másnap mingyárt visza jött [Torda; TVLt 260]. 1843: 'e közbe őszve akadtak együtt Szabo János Pekárikkal, 's nöm kiáltott haza mene- telem aránt [Dés; DLt 586.6]. — L. még FogE 243.

hazamenő care duce acasă; nach Hause gehend/-führend. 1610: haza meneő vtamba vtannam vigiaz- tanak vgj hogj ha megh kaphatnak megh eőlljenek [Uetz 30].

hazamente. Csak bírt. szr-gal; numai cu sufix posesival; nur mit Possessivendung; vkinek hazamenése; mersul acasă a cuiva; sein/ihr Heimgehen. 1590: az Alperes Jnnen Vduarhelyről haza mentwnkbe(n) tamada reank mind zitkaual mind fegjueréul [Uetz]. 1614: Sőt az én szolgám olyat is hallott Erdélyben ..., hogy vagy hazamentemig magát küldöm Nagyságod eleibe, vagy vélem együtt hazajöven mondja akkor meg ..., hogy nem kellett volna azokat az leveleket Nagyságodnak megadni [BTN 157, BTN^a 161].

házánál vki házánaál levő; care se află în casa cuiva; bei/in js Haus befindlich. 1849: a gróf Teleki János házánaál vendéglőnő, úgy a Vendlér Károly fogadósnője Kelemen Bérinek panaszkodott az iránt, hogy a nő nekik adóssok maradott [Kv; Végr. Vall. 36].

házankénti házról házra történő; care are loc din casă în casă; was von Haus zu Haus erfolgt. 1836: május 31ik napjára ... a 4 M. or(szá)gi oskolák számára, a kurátor házankénti kéregetéséből gyűlt alamisnát adminisztrálni kell [Nagykapus K; RAk 13 esp. kl kiv.]. 1840: a Kovásznai Ev: réf: Ekklesia számára, mely oskola házát épített házankénti kéregetés rendeltetik [uo.; RAk 17 ua.].

hazanógat hazanoszogat; a îndemna să meargă acasă; în antreben/penzen heimzugehen. 1604: az huga borok^a azonj kere gergely wramot hogy az lohoz hozza latasson, s monda gergely wram hogi, Jo atiamfia, hogi En felelnek nem felelhetők az magamet sem ohatom, de az legenieket haza no-gatom hogi Etelbeol Jtalbol fogiatkozassa ne legien [UszT 18/126 „Zaz Mihaly Andrasfalwy molnos Ferench Jobagia” vall. — ^aA Borbdla név beceformája].

hazaorsózik hazalopakodik/oldalog, hazaperdül; a se furia acasă; heimsschleichen. 1653: Borsos Tamás és Szabó Gáspár egy karácson-tájba házok-hoz haza orsozának, pironkodának, és senki sem-mit nem szoll vala nékik^a [ETA I, 33 NSz. — ^aAz 1595-beli tört-i vonatkozást l. i.h. 30–3].

A kiadó lapalji jegyzetében az utótagot 'osontának' értel-mez. A M'az azonban a Szamosközről és a székelységből szó-tároz elorsózik igét 'ellopózik, titkon odább áll' jel-ben.

hazaoszlík hazaoszladozik; a se împrăştia spre casă; sich zerstreuen nach Hause gehen. 1653: Másnap Kézdi-Vásárhelyre reggel jutánk^a, és ott egy napon nyúgatók a népet. És onnat kiki székiye, vármegyéjébe és városába haza oszla [ETA I, 139 NSz. — ^a1621-ben a török rendeletére a Moldvába — Nagy Szabó Ferenc vezetésével — élelmet szállító és onnan visszatérőben lévő szeke-resek]. 1658/1759: meggyőzi a nagy sokaságú pogányság a kevés számból álló székelységet úgy-annyira, hogy Bakó Istvánt el is fogák elevenen, a hada pedig haza oszlott [Mv; EM XVIII, 451–2]. 1662 u.: mindenek Barcsai körül Rákóczi jövelele miatt nagy félelemben voltak ... kettőnként, hár-manként és csoportonként is, kik alattomban, kik pedig nyilván ... a Barcsai táboráról^a mind haza oszlottak vala [ETA IV, 292 Enyedi István eml. ^aAz 1657-i szerencsétlen végű lengyelországi had-járat után II. Rákóczi Györggyel szemben fej-mé választott Barcsay Ákos táborából].

hazapirongat megszegyenítve hazamenetelre kész-tet; a trimite acasă umilit/ruşinat; beschämend zum Heimgehen nötigen. 1772: magam kün álván az Ucczán cir 12 Ora tájban egy Eczaka láttam

hogy Ispány András Uramat a felesége Bányai Györgyné házától haza pirongatta, azt hanván szemére hogy edgyik kurva el ment hazul, um Bányai Györgyné, a' másik helyébe marad ugy mint Budosné, s ahöz el jöt Kend édes Uram [Dés; DLt 321. 62a].

hazapironkodik szégyenkezve/szégyenletesen/megszégyenülten hazavonul; a se duce acasă ruşinat; schmachvoll heimziehen. 1562: Mátyás király halála után a magyar urak ... választák a királyságra az Albert herceget ..., de a királyi székebe bé nem ültethették. Annakokáért az Albert herceg megtes (!) megtére és megtérté-ben a falukat mind elrablá és felegeté. Végre Kassa alá méne és ott fekvék alatta valami ideig-len de csak hiába, mert semmi nélkül kellették haza pironkodni [ETA I, 10 BS]. — L. még *hazaorsózik* al. az idézetet.

hazarándulhat biz kb. hazaugorhatik; a putea da o fugă pînă acasă; auf einen Sprung nach Hause gehen. 1843: bár vagy edgyser az aratás folyta alatt haza rándulhatnik — de Kovászna^a messze [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242. — ^aHsz].

hazárdjáték szerencsejáték; joc de noroc; Ha-sardspiel. 1851: Meggyőződtem arról, hogy itten vendéglőkben és közönséges házaknál Hazárdjá-tékok erőssen üzetnek [Dés; DLt 80].

hazarúkkol (katonai szolgálatból) hazatér; a se înapoia/întoarce din serviciul militar; (aus dem Militärdienst) heimkehren. 1807: Törvénybe szó-ltá Gáspár Kristóf a testvérbátyját ... ez okon, hogy amíg a francia háborúban ki volt rukulva ... azon üdők alatt a testvérbátyja, ... egy fűrész-részt zálogosított volt, mint pater familias. Haza-rukulván az háborúból Gáspár Kristóf, osztozásra lépének [Szárhegy Cs; RSzF 241–2].

házás I. mn 1. nős; insurat; verheiratet (Mann). 1572: megh Ertettek eo k. Byro wram panazolko-dasabol Mynemw zertelensegh leszen Nemely Eyel Iaro zemelyekhttwl, Eo k. zolwan varoswl tola vegeztek azt hogy ha valamely varossy Ember kinek Eoreoksege vagion vagy hazas vagy hassag (így!) kywl valo Ember lezen es az fele zertelense-get ... eyel Ideo vtan chelekednek Az wrzeok megh Ne foglak hane(m) Inchek hogy hazahoz Takaro-diek [Kv; TanJk V/3.58b]. 1588: oztozas vtan czyak hamar meg hala az ur, miwel hogy ennekem negy eoreg fiam vala hazas annak az kettety^a aka-ranak^b kwleon kwleon egy egy hazat czinalny [Zsák-fva Sz; WLt Mich. Talas jb vall. — ^{a-b}A befed 4. al. sajtóhibával]. 1627: Ezek^a Mihaly Mathenak Eösteöl marat Lo feő heljbe lak(na)k meljre az hazas Eoczelt szalitotta [Almás U; UszLt IV. 50. 137. — ^aKét jb nevének fels. után]. 1702: az Vice Tiszt Attyánkfiai, az Fő Tiszt vrak(na)k híré tévén ... az specifíált Munkásokat rendel-lyék ugj él, hogj ... Azon Munkások ném va-lami lézegő ismeretlen, erőtlen, és tehetetlen em-

berek Gyermeki vagj magok (így l) legjenek, hanem házás, tűzes, lakos, és az munkára alkalmatos emberek legjenek [UzslT IX. 77. 47 gub.].

Szk: ~ férfi. 1736: Az házás férfiak koporsóját, kivált az urakét, fekete vagy setét megszín barnosnyal, az alábbvalókéit fekete bakacsinnal (vonták be) [MetTr 402] * ~ fia. 1616: Pokafalwa(n)*, ... Ztan Zithian hazas fiawal es kissebbik vnokaiawal Panullal juta Wesendi Saranak [JHb XXV/25. — *AF]. 1663/1687 k.: Az olly özvegyek kiknek marhájak házás fiokkal édgýűtt vagy on egyűtt szántanak vetnek fél bért adgyanak* [Kibéd MT; MMatr. 200—1. — *Ti. a papnak és a mesternek (tanítónak)]. 1783: atam által zálagul providus Ordos Lukatsat ugyan tsak Lukáts nevű hazos fiával és ugyan tsak Lukáts nevű anakajával egyűtt [Zágör KK; Kp II. 9]. — l. még GyU 55 * ~ gazda nős/telkes gazdaember. 1753: ezek minyáján házassagzádk, s gyermekes emberek [Bukuresd II; Ks 72] * ~ korában. 1585: Catalin Philep ferencnek vallia ... Tudom hogy ..., Amikor ... a' fiat Ianost elseobe haza hiua hazas koraba felesegestéol Eniedreól, Semyek Ne(m) vala a fianak chak egy tollu zarat se(m) hozanak [Kv; Tjk IV/1. 437]. 1641: Arpastoi Sos Istua(n) keredszik be az Ecclia reconciliatiojara mivel adulteriumba(n) eset volt ... addegh az Ecclia be nem bocziattia az reconciliatioa meddegh az Deliberatu(m) szerez meg nem bontetik. Mivel nem nótelen korában volt az factu(m) mint exponaltak hanem hazas korában [SzJk 56]. 1737: valamig ifiu Legénségben voltam és az után Házás koromban is a Nagyságod illő szolgálatyát híven és igazán kívántam meg tenni [Szentdemeter U; Told. 39] * ~ legény nős (mester)legény. 1724: Ilucz György házás leginy [Nagyszeg Sz; WLt]. 1769: ha mely nótelen Mester legények az hazas Legényeket szenvedni nem akarnák hanem vexálnak ... erdemek szerent fognak büntetődni [UzslT XIII/97].

2. ~ ember a. nős; insurat; verheiratet/ehelicht (mit Bezug auf männliche Person). 1585: Az Eyelj Iaras, Zitkozodas Zankozas kialtas es egieb chintalansagh feleol vegeztenek hogy ha Nioicz ora vta(n) az illie(n) vetekben valakik meg talaltatnak, ha Ridegh legendy lezen, Az kalitkaba vitettessek, Es ha hazas Ember lezen ... egy forintal bewntesse Biro vram [Kv; TanJk I/1.2]. 1594: Az Jspannak minden hazas ember eztendeoben ket-szer ... tartozik ferthon penzel nioicz penzel, Özvegi azzoni penigh negi negi penzel [Barla Sz; UC 113/5. 38]. 1606: Az oztoszaskor megh keuanam hogi miert en Palfi Istuan tizen negi eztendötl fogúa hazas ember uoltam, Palfi ferench eöchem pedigh neötelen legenj uolt, felesegemrejs ki oszuk abbul az rez eöreksigból ualo rezet, az melljét nallam leteben penzen uottúnk [UzslT 20/183]. 1702: Ha Hazas Ember vagy Mátkás nem leszen Sem kezest nem allitt, Semmi keppen be nem veteődik* [Dés; Jk — *Ti. a céhbe]. 1785: A' Házás Emberek(ne)k Feleségeketis, mind az ökrösökhétt, mind az gyalok szeresehétt fontattya, Rostáltattya s egyébb szolgálatrais hajtattya [M.bikal K;

KLev. 9]. — b. nős/családós ember; om insurat; verheirateter Mann | telkes gazda; járan cu loc/lot; Grundbauer. 1585: Minden hazas ember hon leteben eoneon eörizzen semmy vton Inast ne erezzen [Kv; KvLt Vegyes ir. III. 16]. 1622: Minden hazas ember egi egy szeker fatt viszen [Bonchida K; SzJk 7]. 1632: minden hazas ember fél fél keöbeöl komlott tartozik be adnj az Uárban [Betlen F UC 14/38. 99]. Elés báránt mind(en) három házós ember egyett egyett szoktak adni [Korb P; ÁLt Urb. 74]. — c. ibsz házások; soți, cäsătoriti; Eheleute. 1615: Jöuenek mw elönkben egy felül az Vitezlö Jlyefalui Mihaly Deak, mas felöl Taploczai Salamon Kata azzony ugyan ezen meg írt Mihaly Deakne, es az menemw egyenetlenség s' gywlöség (!) ez ket eztendöbe kööztöök orialtattott volt, mellyből böchywlletes fő emberek ielen leuen intek ökök hogy özze bekellenenek, es uyonlag (!) ugy mint egyeb iambor hazas emberek <ze>-retetben laknanak; de semmi uton az Azzont arra nem birhatak hogy uizza mennyen az Vrahöz [Csasz; BLt 4]. 1632: ennek az megfogott Feltöti György deáknénak él az hiütös ura ... Azt is láttam, hogy ezzel az Alvinczi György deákkal mint jó házás emberek úgy éltének; együtt ettek-ittak, sokadal-makról-sokadalmakra együtt jártak, de én semmi gonoszságokat nem láttam [Mv; MvLt 290. 94b átrásban l].

3. férjes; mairitá; verheiratet (mit Bezug auf weibliche Person). 1573: chapo Balas azt vallia hogi Latta kywl az korchoma haz eleot al volt az Kowach Benedek hazas leania Mas, azzonial egembe [Kv; Tjk III/3. 229]. 1591: Almadj Gáspár Vram, es az w fia Almadj balint, es az w ket hazas leanya, földwarj Georgne, es onbozj myklosne [Szava K; JHbK XIV/6]. 1634: az fekete palastot az Buzaban* lako hazas leanyomnak vagio(n) egy leanya Ersik new, annak hagio(m) [Mv; MvLt 291. 5a. — *SzD]. 1638: Daroczy Matte Vram ... eo kegelme Hazas leania, Daroczy Kattaszony ... Az Hazas Leaniomnak Katassonnak Haglok egi kobil buzat [Kv; RDL I. 113]. 1771: A Házos Aszszonyok köözzül Molnár Mihálynét tudom hogy nem házós Aszszonyhoz valo maga viseletet mutat, mert ugyanis Sándor Istvánnal mikor találkozik Molnár Miskáné ... és ha bé megyen hozzája az Legény nappal késon mennyen el onnan mit csinál(na)k ök tudgyák [Dés; DLt 321. 16a Barbara Szölösi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.].

4. ~ telek loc/lot cu casă; Grund mit Haus. 1819: Dobolyi Sigmond 's több Testvérei kériék Hazas Telkek kertýének a' Maré Lászlone Haza szegeletéig egyenes Lincáb(an) valo vihetésére Consensust adni [Ne; DobLev. V/1026]. 1855: cigány szorosan egy házás telek [Makfya MT; EHA] | Béres Szinyion alias Butsi ... kötelezte magát hogy házós Telkemért évenként 5. az az öt 4. ökrös napszámot téssen [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1396]. 1878: a Gyéresi belső ház-as telek természetbeni felosztása ... meg nem engedtetik [Torda; Tolvaly lev. hiv.].

◇ Hn. 1774: A Házos Völgybe (sz) [Bözöd U; EHA].

II. *fn* 1. nős (ember); bárbat insurat/căsătorit; der Verheiratete. 1589/XVII. sz. eleje: Ha kik penigh az Mesterek keozwl házások volnanak ugyan, De eők az eő Mestersegeknek megh irt Remekeit, vagy nem tudnak, vagi nem akarnak megh csinálni elegendőképpen: Ez illien mesterek ... semmi nemw Jnast es Legent, ne tarthassanak [Kv; KőmCart. 21]. 1751: Sztán Popi 3rom fiaival nyolcz esztendeje ment el, de az ketteje Ugy mint Sztán és Dumitru nevűek Házások egj Iuon nevű pedig Nötlen [Brassó; BrÁlt Stenner V. 27. — Binder Pál kijegyzése]. 1812: Filep Andris fia Pali házás [Szászfenes K; Ks 76 Conscri.]. — L. még GyU 62, 76, 118.

2. *tsz* házások, házastársak; soji, căsătoriti; Eheleute. 1597: Tegnapi napon esmet ieot wala be Sardy Janos hat bezellet az feleségewel, hogi el mene latam hogi keonywez wala az azzony, mondek neki, Latode edes azzoniom ennelkewl mind el lehettetek wolna immar regteol fogwa walo elemet hazások wattok [Kv; Tjk VI/1. 94–5]. 1736: Nem wala az házások között is az religióból semmi visszavonás [MetTr 359]. 1765: tapasztalta Vener. Consistoriumunk mind a két félnek igen ifijuji éretlen és egy mast meg nem értő állapotját, melyet nevelt és tsak nem orvosolhatatlanna tett a' Házások szülejeknek illendő tisztességek(ne)k és betsületek(ne)k meg nem adások [Kv; SRE 213]. 1805: Hogy a' Házasság ugy bontassék fel, hogy a' házások meg különbözzenek egymástól lakásra, asztalra, és a' házassági Kötelességre nézve [Gyf; Berz. 19].

Szk: *felemás ~ok* ? törvénytelen házások. 1816: Nötelenek, özvegyek, felemás Házások [UnVjk] * *ifjú ~ok*. 1873: A papi bér fizetésbe betéttetek ifju házások, egy évi házosság után [Búrjánosbuda K; RAK 18] * *új ~ok*. 1631: hat ot uadnak ezek az uy hazások, iznak lakoznak wala [Mv; MvLt 290. 247a]. 1736: az vőfély jó éjszakát vett az uj házásoktól, ... az lakodalmis helyre visszament [MetTr 388]. 1779: mivel ullj Hazas lévén Bernád Antal Ur azért Részt kívánt az Attyától [Mátisfva Hsz; HSzJP Petrus Betzö (56) nb vall.]. 1819: a Kozárvári^b Pap Bátyám meg hot a Feleségit a Batzai Nsgd papja vette el Feleségül; Nsgd p(e)d(ig) ki teteti Batzából^b a papot ugy halom elég rosz nékije uj házosnak változni [Kv; GyL. Székei István lev. — ^bSzD].

Ha. 1683: hazos ember [Ipp Sz; SzVjk 59]. 1688: Házos [Fuccsa F; Ált Urb. 30]. 1728: Házos [Kendilóna SzD; TKI]. 1759: Házos [Fejér m.; JHb].

házasélet cásnicie, viață conjugală; Eheleben. 1862: Én Tamás Anna — férjem Boér Károlynak, velem szembe tett gondoskodását lelkemre véve, látván ezen rendelkezésében azt a nyílt betsületes lelkűségét a melyet eddig házás életemben velem szemben tanusított, én is éppen azon szerű végrendeletet teszek vele szembe, mint a minőt ő ... velem szembe tett [Kv; Végr.].

házasfél *tsz* házások, házastársak; soji, căsătoriti; Eheleute. 1863: Alább neveinket sajátkezüleg alá irt házasságok, jozan meg fontolással, és ép elmével halálunk esetére teszszük a következő költsönös végrendeletet [Kv; Végr. — ^bKöv. a nevek fels.]. 1880: Kebli tanácsunk házosságleket békere intette [M.bikal K; RAK 348].

házaslet a se grăbi acasă; nach Hause eilen. 1779: Midőn efféléket beszélgetnénk asztal felett, azalatt érkezik a feleségének levele, melyben azt írja, hogy siessen haza, mert amely székelyek hazafelé tértek, ismét jőnek vissza [RettE 395]. 1812: ezen közbe a Groff uris észre vevén a dolgot haza sietett és a' kováts szekerét, melyet a Groffné M. Vásárhelyre ... menni parantsolt megtértette [Héderfája KK; IB. Baki Borbára (22) grőfi konyhaszolgáló vall.] * 1849: meghagyta ... hogy templom után siessek haza, hogy terfthessek asztalt s ebédelhessünk [Kv; Végr. Vall. 37].

házasít 1. férjhez ad; a mărita; (mit jm) verheiraten (weibliche Person). 1591: Jhol iw Z Antal napia kel nekik az bitangh, mert ki leaniat hazasittia, ki penigh fiat [Kv; Tjk V/1. 61]. 1594: Banfy Boldisar hogy leaniat hazasita, 4 On latat Attam oda keteit által lukadot (fgy!) hogy el olwaztottak [Kv; Szám. 6/VIII. 30b Casp. Semel sp kezével]. 1606: Vagi hazasította Doka Georgy az hugait Auagy nem, de az Genealogia ugj uagio(n) keöztek az mint az A megh tratta [UzT 20/117 Adamus Zolia de Bagj (60) ppix vall.]. 1634: mikor padóczy Istvannet hazasita Molnar Imrehne, Haydu Demeter wala gazda [Mv; MvLt 291. 24b]. 1645: mikor Ilonkat hazasitak akkor eőt szonieget hoztak wala [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120].

Szk: *maga magát ~ja* maga kiállította kelenyével megy férjhez. 1758: Tudom hogj az Leanjok magok magokot hazasítottak tisztességes köntössel mivel magok voltanak Gazda Aszszonjok [Aranyosrákos TA; Borb. II Joannes Filep (56) vall.] * *vhová ~*. 1574: Kalara az nehay Hegedws Mathe-ne Azt vallja hogi ... mykor leanyat varada hazasította volna Albert deaknak ... megh hallia dely pal es Ieot oda Maszod Magawal [Kv; Tjk III/3. 347] * *vhinek ~ vkit* vkikez férjhez ad. 1570: Martha Zanta Janosne, Thwgya hogj ... Markos Antal az Nennyet Zonkolios Matiasnak hazasította volt az hwgat penigh Dancz ferencznek [Kv; Tjk III/2. 138]. 1629: Hoszutelki Ferencznek marada czak egy kws leankaja Borka Aszony, kit kiczinsegetül fogva Frataj Janosek tartanak, es haszasetnek eleőször Szilagi Istvannak azután Balint deaknak [Botháza K; SLt A. 44 Th. Peter (80) lib. vall.]. 1631/1733: ezen Pokai Miklosnak it Balástelkén Léven egy rész jóságotskájá és ... egy Baráth Pál nevű Iobbágya ... Kárász Péternek Leányát házasitván es ezen Leányával ... adott volna ... egy Szőlőtskét [Balázstelke KK; JHbK XXXIII/4]. 1662: Allia Sámuel ... Bonyhán^a nagy solemnitással temettetett wala, egy leánya maradván, Mária kit fejedelemasszony^b nevelt, és

Zolyomi Miklósnak házasított vala [SKr 194. — *KK. "Lorántffy Zsuzsánna, Alia Sámuel sógorője volt huga, Lorántffy Kata révén].

2. megnősít; a însura; (mit jm) verheiraten (männliche Person). 1591: ki leaniat hazasittia ki penigh fiat [Kv; TjK II/1. 61]. XVIII. sz. eleje: ha fiát ... köszvényes, Arénas Kolyikás, Kaszibás Balgatak Familiaba hazasitya Valaki

Consolatiojat bizonyosan afféle kvalitásokbul várja [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1785: vagyon p(e)d(ig) a szegény Toroczka lakosok(na)k nagyobb és el kerülhetetlenebb szükségek, mint midőn vagy halottya történi vagy tselédit házassitya [Torockó; TLev. 4/11. 2b].

Szk: *vhovd* ~. 1653: 1634 esztendőben fiamat Szabó Ferenczet Kolosvárra házassitam [ETA I, 146 NSz].

házasítás férjhez adás; mairtare, mairitat; Verheiraten. 1507: valamý labas Barmom lezen myndent hagyok az peter fyammak mel <meg m>arad az leanok tartasatul es hazasytassoktul [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. 1578: Frusinnazony Az Annianak kezde mondani, hogy Edes Azzonionom (igy!) Ania(m) Ennekem Az en hazasitassomnak Ideien Sem lowat Sem zekeret nem adal [Torda/Boldoc TA; Thor. V/14 Joh. Zekely (55) jb vall.]. 1597: ha az harom(n) liannak valamellyknek házassitasra ualo gondgia leze(n), Az ket fy egy arant hazasichiak [UstT 12/129]. 1606: Voltak ott azert az Dersi atiafiakba(n) az menyegzeoj lakodalomkoris de ne(m) tudom(m) mit attak s mit ne(m) az Nagy Andrasne hazasitasakor [i.h. 20/186].

Ha. 1590: (az ő) hazasitassanak [Kv; RDL I/3]. 1734: Házassittasok [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 107].

házasítatlan nőtlen; neínsurat, necăsătorit; unverheiratet. 1671: Az ingo Bingo haznál lévő márhak akármi nevell neveztesse(ne)k á relicta, és Ura holtakor házassítatlan két fia 's hajadononn maradt két leány között egy arant fel osztatnak [Hsz; BLev.].

házasíthat férjhez adhat; a putea mairita; verheiraten können. 1582: velem ezt mondata Farkas Mihálnak Jo fiam Farkas Mihaly en az mynth hazasithatom az en leaniomat Annat ved Io Newen es az kit latz azt vetesd fel [Lécíva Hsz; HSzjP].

házasodás 1. házasságkötés; căsătorie, încheierea căsătoriei; Eheschließung. 1681: Akar mely fele nevezetes naponis semmi fele ajandekkel nem tartoznak; hanem ha mikor á Földes Vrnak kiválképpen valo rend kívül valo expensajanak kellene lenni (: házadosas, keresztelezés, egyeb rend kívül valo vendégshég:) ilyenkor ha mit eő reajokis limitálnak, supportálni es administralni tartozna)k [VhU 69].

2. nőülés; însurat, însurătoare, căsătorie; Heirat. 1782: Házadosásának idejére jutván éngemet

ezen Fattyu Todor (ki Nanásza voltam:) ... küldött ... Bocska Gligorhoz engedelmet kérni azon személ'yel lehető őszve kelésre [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. 1818: Iffiabb Aranka György Szerencsétlen Házadosása .. és aztat követett el válása [Mv; DLev. XXVIII A. 3]. — L. még FogE 297.

házasodik (meg)nősül; a se însura/căsătorii; heiraten (Mann). 1632: Czizar Janos Inassa Gergeli ... fatet(ur) ... Holnap napo(n) leszen eztenedeje hogi az vram Czizar Janos hazasodek [Mv; MvLt 290. 103b]. 1717: Todor Búrge á Vass Pál Uram jobbágya volt ... s Vass Pál Uram keze alatt házások [Martonos Hsz; Bet. 7 Kosztantin Timár (35) jb vall.]. 1775: Az idvezült szüleimtől hallottam hogi utrizált Kováts Péter és Jakab egy testvér Atjafiai lettenek volna, de azt nem tudom hogi s mint Házasodtanak [Borb. II „Nob. foemina Borbara Mitrats cons. ... Clement(is) Lazar de Dalnak" (50) nb vall.]. 1806: Ujvári házások vészi Fekete Károlinát [Ks 94 Thuroczy Károly lev.] — L. még CyU 40; RettE 59–60, 120–1.

Szk: ~ *vhonnan*. 1753: hallattam ..., hogy az Exp(onen)sek szüle Attyak, Borbely Gergely Tordáról házassadat volt Rákosra [Borb. I Andreas Balla de Várfalva* (70) vall. — *TA] * ~ *vhovd*. 1589: Veottünk egy Jobagiot, Az ky Azzony falwara hazasodot volt [Kv; Szám. 4/XII. 18]. 1680: Radul Bégl ... Ez Felső Szombatfalvárul Szkoréra hazasodott Szkoren lakik [Szkorei F; ÁLt Urb. 67]. 1771: Csudálkozott az egész világ akkor, miért házassodott oly alacsony helyre egy ország praesidensének fia* [RettE 258. — *Wesselényi István br, országos elnök fia István] * ~ *vhire*. 1722: egy ficsor hazasodot a mas resz embér leányára ki is a Nagod Jobbagjanak mostoha fia volt [O.csesztve AF; Ks 96 Ágoston György lev.]. 1746/1792: Én Kézdi Széki Albisi Barabás András ... Házassodtam Szoporban Frata mellett Zalnai Klárára [Albis Hsz; BLev. Transs. 40]. 1810: néhai atyám Szabo Sigmond Dálnokból ide Zabolára jóságos leánra házassodot, mint fiu leánra Finna Ilonára [Zabola Hsz; HSzjP] * ~ *vhivel*. 1693: az ferfi Ez uta(n) szemesb legye(n), kit vesze(n) (igy!) es kivel házassodgyek [SzjK 270] * *vmilyen familiába* ~ benősül vmelyik családba/familiába. 1782/1785: valamellyik Détései* Fosztó Familiában házadosot volt [Szentbenedek AF; DobLev. 596. 334. — *Értsd: a Détései család vmelyik tagja] * *vmilyen jószágbal-része* ~. 1782/1785: az örög Détései István Uram osztán ezen Török részben házassodván ugy birt itten [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 320 Fr. Szentes de Kis Baczon (42) nb vall.]. XVIII. sz. v.: Thordán lakot Borbely Gergelynek fiát Samuelt azért hivat Tordai Samuelnek, hogy onnan származat volt Rákosra* az Attya Gergely, és hazassadat Beke Martha Jóságáiba [Asz; Borb. I Egy 1664-ből való esketés hátlapján. — *Ara-nyosrákos TA].

Sz. XIX. sz. m. f.: Házasodik a lapát Veszi a szirkáló fát* [EMKt Egyes versek gyűjt. — *Népi táncszó].

Ha. 1721: házasadat [Omlásalja SzD; SLt XLVII. 5 Simeon Fazakas (45) jé vall.]. 1769: házasadat [K; Told. 13a]. 1781/1785: házasadot [Szentbenedek AF; DobLev. 596. 177 Rusz Prekup (60) zs vall.].

házasodott (vhol/vhova) nőült; cásatorit (undeva); (hin)eingehiratet, sich verehelicht/vermählt. 1681: Muskoteros, jövevény itt hazasodott Nemet Pers. 1 [VhU 76].

házasság cásatorie; Heirat. 1573: Vince deakne, Gruz Tamasne es Philep tamas ... valliak ... Mond feyer boldisarne en zokat keoltette(m) hazassagadra* [Kv; TjK III/3. 72. — *Ti. az aztalos Imrehne-ére). 1595: Ugjan ezen leanykanak hazassaga Jdejen valo ruhazattjara theorwenj zarent Jtelteonk negy szaz forintot [Zsombor K; Somb.]. 1623: Halabor Borbara azzonj ... propositioiat az szen(t) szek megh halua(n). Utrummal bocziata ki Halabor Borba(rat) hagi Ura ellen azt docealna, hagi parazna volna es a(z) szent hazassagnak tizta rendit megh ferteztette volna [SzJk 15]. 1683: eo kglme Felesegevel nem az tiszta Szent hazassagnak rendi szerent élt, hanem tilalmas sodomika (l) eletet Követet [Dés; Jk]. 1758: Nem tudam mi nemü bonumi voltak Szekelj Boldisar ur(amna)k hazossagakor [Aranyosrákos TA; Borb. II St. Tótfőri (70) vall.]. 1782: a' házosság ... kételenségből esett hogy holmija el ne pusztuljon [Torda; KW]. 1789: kérdezte, hogy tettzenék é a' házassága ...? melyre asztat felelte: hogy a' leg jobban és a' vízben élő hálnak állapattyáhaz hasonlította [Kv; Pk 2].

Szk: ~ára szabadságot enged házasságkötését megengedi. 1680: üdösbik Osvat Istua(n) el valast kiua(n) fia Osvat Istua(n) képebe(n) Matkajatul Antok Ersiktől. Ez oko(n) mert ne(m) akar matkaságnak megh felelni. izentünk neki, semmi valaszunk ne(m) löt teőlle ... Ez oko(n) fel szabadittyuk az ferfiat ez matkasag alol, házassagara szabadsagott engedünk, tsak legyen az Urban [SzJk 151] * ~ától abszolválja házasságkötését feleontja. 1613: ha az I: megh esküzik hogy feletiben elő adot okokból es nem egieb wgyból ment el az vra hazatul, az sz: zek absolvallia az Actor hazassagatul [Dés; KJ] * ~ot ér férjhez megy. 1591: ha peng Zyluasi Sophia elő meg halna, hog' nem mynt az ket leyanj hazassagott Jrne, tahat az ket leyannak Tutora a' ky lenne vgya(n) byrhassa Zowatt az leyanyoknak ky hazasitasaig [Szava K; JhBK XIV. 6]. 1643: az Vr Jsten Atyai keglimebeol az nagjibknak Borbaranak szerencset paranczoluan hazassagot engedet erni [Kv; RDL I. 131] * ~ot ért házasodó sorba levő. 1675/1687 k.: Az Vajai* Ecclab(an) a tős gyökeres házasságot ért szánto vető iffiu nőtelen legények, a kik magok házoknál laknak,

egészsz bérrel tartoznak a Praedikátor(na)k, Mesternek [MMatr. 111. — *MT] * ~ot megszeresz férjhez megy. 1606: Nem tudo(m) hazasítottak. nem az A zyle Annyat, sem az teobbit, mert en vgy tudo(m) hogy mi(n)denik eo magok zerzetek megh az hazassagot [UszT 20/117 — Anna Rlcta Agilis Zikra de Bagy* (50) lib. vall. — *U] * ~ot tess házasságot köt. 1823—1830: Fogarasi János ... mint katona jó házasságot téven, familiát formált | Bethlen Parkas, míg Finna Zsuzsanna élt, nyilvánosságos házasságot nem tett, azután vette el gróf Mikó Katát [FogE 60, 150—1] * ~ra ad vkinek férjhez ad vkihez. 1653: Ez volt az Anna asszony az én nagyanyám, Nagy Szabó Ferencz édes anyja Borsos Anna asszony, kit adott volt Borsos Sebestyén szüle-atyám házasságra a Nagy Szabó Boldisárfiának Szabó Jánosnak [ETA I, 21 NSz] * ~ra adhatja magát megházasodhatik. 1603: vegeztek ... hogy ennek vthanna senky se ferfy se Azzonyalat hazassagra magat ne adhassa, walamegh az Arwak, Awagy azok nem lewen az Attia fiaknak az varos teorwenie zerenth ez eo portioiokat ky nem Adgyak [Kv; TanJk I/1. 434] * ~ra adja magát megházasodik. 1606: Swkecsd Miklos vram ... mikor hazassagra Isten törnenie szerent atta volna magat azon Neuezoet Jozagra ... kenzeritetőt venni f. 100 [Köpec Hsz; Ks 90]. 1657: egy Mező Gyeörgy nevü nőtelen ifju legeny ... kötelezte magat örökös jobbagyul Nemzetes Vas Janos Uramnak, ilyen conditiokval ... Mig meg nem hazasodik üres legyen minden szolgálatul ... Hazassagra advan magat, Vas Janos Uram hazat eppetessen számára [Cege SzD; WassLt]. 1726: Mig a Nagyobbik Fiam hazassagra adgja magat, addig a leveleket Conserválja az nagyobbik Fiam [JHb XXXV/22 Jósika Imre végr.]. — L. még RettE 67 * ~ra admittáltatik/bocsáttatik. 1681: Molnar Janos Szász Menyhart által supplical, hogy az házasságra admittaltassek Szamlo Kataval, avagy Banyi Mihalyneval [SzJk 158]. 1838: a fiuk 20, a léányok 15 évek bé töltése előtt házasságra különben nem bocsáttatnak [Nagykapus K; RAK 15] * ~ra (által)bocsát házasságkötésre bocsát, házasságkötést engedélyez. 1625: az Eccl(es)ia az uratot! <el zakaz>totta es azt^b masodik hazassagra által boczia<totta> [SzJk 17. — *Ti. a válóperes asszonyt. *Ti az urát]. 1628: Az Eccl(es)ia megh olvastattva(n) az Attestatoria-katt <F>üzi Gabor ellen, megh bizonyított ... Fertelmes parazna elete. Meli miatt ... artatla(n) iambor <fe>lesegetől el zakaztotta, es masodik házassagra az Azzo(n)t bocziattotta [i.h. 20] * ~ra elgyárász eljegyez. 1641: Ombozon lakot Bone Andras vallia Procuratoranak Sos Marthont, ki által Boncidan lako Zabo Cathat giörözte volt el iövendő hazassagra [i.h. 54—5] * ~ra eljegyez. 1643/1723: Mikola Sigmund Uram ... Isten rendeléséből Kamuthi Susanna Asszonyt, jövendő Isten szerent valo hazossagra eljedczette* [O.fenes K; JHb XIV/13. — *Egy másodlatban (JHb XLIX/32): eljedzette]. 1656: Attjam Ura(mna)k eo Nag(yság)anak jouallasa-

bol s Attjam fiajnak teczesekbeol jegyezuen el magamnak jeonendeobeli házassagra ... Nemzetes Bethlen Borbarat [Fejéregyháza NK; JHb Paulus Haller lakodalmi meghívója] * *~ra el-veszik egymást* megházasodnak. 1647: Director Uramek kj hozatua(n) ... Nagy Miklost, es Kouaczi Juditot paraznasagh(na)k uetkeuel vadlak az teörüeni eleót, melliet az két szemeli nem tagada, hane(m) arra igerek magokot hogi Ecclesiát keöüetnek, es el veszik egy mast jeöüendö beli házassagra [Kv; TjK VIII/4. 234] * *~ra felszabadítja magát* kb. házasságkötésre magát kitisztázza. 1663: Georgifi Georgi ... az vnitarius Esperest Papolci Georgi előtt magát fel szabadítvan házassagra megházasult mint Jambor [Iszló MT; BLt] * *~ra habilis* házasságra alkalmas. 1677: Mivel mind ket személyek habilisek az házasságra tiszt Uraimék admoneallyak, hogy házasságokat continuallyak [SzJk 131] * *~ra ígér* házastársul ígér. 1670: Mido(n) Tekintetes es Nemzetes Királyhalmi Petki János Ur(am) böcziulletes attiafiat altal megh talaltatott volná Szerelmes hajado(n) Leanyo(m) Tekintetes es N(agysa)gos Haller Christiná felől nem bocziattota(m) idege(n) valaszszál hanem há Is(te)nnekis az volná Szent akarattia jóvendőbeli házasságra ígertem eö k(e)g(ye)lminek ... teczesekből [JHb lakodalmi meghívó] * *~ra ígéri magát vihezükinek* házastársul ígérkezik. 1642: Sz. Egieden^o lako Pete Nagy Lucza ígerte volt magát Jóvendő házassagra ugian Jklodon^o lako Nagy Marthon Neü Iffiu Legenyhez [SzJk 59. — "Szentegyed SzD. "Nagyiklód SzD]. 1643: Philep Ersebeth ... Attia flainak teczesekből ígerte volt magát jóvendő házassagra keze be adasaual egy Olah Lukaczi neü legennek [i.h. 60] * *~ra impotens*. 1654: Szeszarmanyban^o lako Jakab Peterne Molnar Kata kivan absolutiot Uratul Jakab Petertül ez okon: I Mert impotens volna az házassagra, ugy hogy az üdötül fogva miolta öszve költék egymással közösködesek nem volt [SzJk 73. — "Szeszárma SzD] * *~ra kibocsát* házasságkötést engedélyez. 1696: ha eö Nagok Házassagra ki bocsattak^o a beresseghből, a kezessegh le szallyon [Fejérd K; ApLt VII/4. — "Ti. a jb-ot] * *~ra kötelezi magát* házasságra elköteleződik. 1736: Vacsora előtt^o az leányt ebédlopaltóban kihozták ...; azután az legény az környülállóknak térdet hajtott, czifrán, kardosan, lödngöson az leányhoz ment, és mintha kézfo-gással az következendő házasságra kötelezték volna magokot, az legény szép gyengén az kezinek első ujjai végével megütötte az leányasszony keze ujjainak végét [MetTr 376] * *~ra lép* házasságot köt. 1848: ellenzette hogy fia a' szegény néhai Erszényes Máriával házasságra lépjek [Mv; KLev.] * *~ra szabadságot ad* házasságkötést engedélyez. 1600: Puelacher Jstwan vram es Hozw Janos vram ... fatentur: ... Amy portioya az Nagy Bnday Thamas Jowajban iffyw Bwdy Thamasnak voltis mindeneket eo maga percipialt mindeneket oda ky keolteott el, mert megh az Attya eleteben házasodott volt megh oda ky noha az házasságtól az Zentzeknek theorwenye

megh tiltotta volt, de oda ky attól absolváltatwan az praedicatorok attak volt zabadságtól házassagra [Kv; TjK VI/1. 191] * *~ra vesz* megházasít. 1771: Meghala a szegény Kádár Zsigmond is Némában, mintegy ötven esztendő kórában Ezt 17 esztendő kórában a házasságra vették volt s elvették véle egy nagy vén Vasas leányt Szelecskéről^o [RettE 252. — "SzD] * *~ra veszi magát* megházasodik. 1745: à Söt keményen vágván, haza jöveletem után harmadfiel esztendőig, annakutána Házasságra vettem magamat [Torda; TjKt II. 11] * *a ~ renáját el-bontja* a házasságot felborítja. 1683: Sallai Laszlo diuortiumot petit feleségetől, mert az hazasag-(na)k rendet el bontotta [SzJk 198] * *~tól megtill* házasságtól eltilt. 1600: Puelacher Jstwan vram es Hozw Janos vram ... fatentur iffyw Bwdy Thamas ... megh az Attya eleteben házasodott volt megh oda ky noha az házasságtól az Zentzeknek theorwenye megh tiltotta volt [Kv; TjK VI/1. 191] * *~tól untat* házasságról lebeszél. 1716: enis mint jo barátomat nem untattam az házasságtól, hanem inkább adanímaltam, csak rajta bizony, ha talál olyat az ki hozzá mennyen [Nagyida K; Told. 22] * *aggódik vki ~dn* aggodalmaskodik vki házassági szándéka miatt. 1854: Kedves Fiam ne agodj az én Hazasságomon mert ha a Szent Szűz Mária a maga leányával megkínálna azt sem venném el [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez Dobolyi Bálinthoz] * *el-szánja magát a ~ra*. 1795: én is már el szántam magamat a' Házasságra [Mv; IB ifj gr. I. Bethlen Sámuel anyjához] * *kételes* ~ kényszerű/kényszerített házasság. 1670: Király János ... propositioja hajdoni felesége Vajda Annok ellen ki mostan Lörincz Mihalyne keva(n) elszakadást ... Kiva(n) szabadságot masodik házasságára noha kételes házassága történt volt Tatar országba(n) valo rabságaba(n) [SzJk 109].

Sz: *~on jár az esse* nőtülésre gondol. 1770: György^o, ez jó forma ifjú lett volna, de hogy a tanulását elhagyta, nem igyekezett egyebet is tanulni, hanem a házasságon járt az esse [RettE 230. — "Id. Inczédi Sámuel fia]. 1758: Azzal átalmenénk a szegény Diószeginé asszonyomhoz, s hozák elé ott is a dolgot. Mellyly így megzavarodék az eszem, hogy ezután nem a tanuláson, vagy katonaságon, hanem a házasságon járt az eszem [i.h. 67]. 1774: Földvári István .. mikor meghallotta felesége halálát, házasságon járt az esse [i.h. 139–40] * *esse, kardja, s ~a után boldogul az ember*. 1758: Váradi Zsigmond bátyám ... discursus közben mondá szegény: „Édes öcsém-uram! ezen az világon igaz, hogy esse, kardja, s házassága után boldogul az ember, s arra nézve javallom kegyelmednek, hogy vegye el Aczel Salomé, mert igen jó szerencse lenne kegyelmednek” [i.h. 66–7] * *nincs nehezebb dolog, mint a ~*. 1794: E világon nehezebb dolog nincs mint a házasság [Gyarmathi, Nyelv. 271] * *vén embernek haldí a ~*. 1716: miért házasodék megh kglđ, hiszen hallotta kglđ, hogj vén embernek halál az házasságh [Nagyida K; Told. 22].

házasságbeli 1. házás; cäsatorit(ä); geheiratet. 1632. Parazna birsagis f. 1 Es Eccl(esi)a keüetes ha. házassagh kiawl uagion, ha házasságbeli szemeli lezen Teörueny zerint Exequaliak [Fog.; UC 14/38. 111]

2. házassági; de cäsnicie, de viafä conjugalä; Heirats-. 1646: Ez okon citaltattam az Incustust, hofi az el mult 1644 esztendőben engemett házasságbeli hozzam valo kötelessége kiüöl, eletemre valo minden gondviseles nélkül el hagiua(n), engemet igaz ok nélkül parazna szemelnek mondot [SzJk 62 Elisabetha Kouaczy (Bálványosváralja SzD) valópere Pr. Nagi alias Székely ellen]. 1696: Az Asszony ... beteg ágyamb(an) el hagyott paráznesságával házasságbeli kötelességét ö bontotta fel [i.h. 297]. 1765: Jöven előnkben Nánási Andrásnak és Rátz Kalárának Házasságbeli igen tövisses Causajok tapasztalta Vener. Consistoriumunk mind a két félnek igen ifjuji éretlen és egy mast meg nem értő állapotját [Kv; SRE 213]. 1793/1794: A(un)0 1760. 20. Maji Jelenenek meg a' Venerabile Consistorium előtt Ujjabban Kurtán Jósef Feleségével Ujhelyi Kristinával együtt a' kik között gerjedet nagy Házasságbeli egyenletlenség [Kv; SRE 195].

Szk: ~ köléel házassági kötelék. 1655: gyüörje nem leven, egy tallert adot jegybe, mellyet szolgáló által tülem viszsza keretet, s enis viszsza attam neki mellyel maga oldotta el házasságbeli kötelu(n)köt [SzJk 75] * ~ személyek házastársak. 1671: Házasságbeli személyek egymást elhagyván, Papok itéleti szerint tartozzanak redealni [CCI].

3. házasságból eredő; in urma cäsatoriei; aus der Heirat herrührend. 1763: Az ... házasságbeli gazdagsága nagyobbára magától volt [Nyárad-szentlászló MT; Sár.].

4. házassodási, házadosó; de cäsatorie; Heirats-, Vermählungs-. 1675: Jelentvén Radnoton lakomb(an) Kglmes Asz(onyomna)k^a házasságbeli szándekomat, bocsáttatt(am) el őö kegtől tisztességes apparátussal, Somlyora^b annak el követésére [PIN 46a. — *A fejedelemaasszonynak. ^bSzilágyosomlyóra].

házassági 1. házasságbeli; de cäsnicie, de viafä conjugalä; Heirats-. 1784: a mostohaanyám és több távolabb lévő atyámfiaiának erőltetésekéből mentem vala az I.-hez feleségül, kívül is azótától fogva házassági csendes békességben csak egy napot is nem tölthettem [FogEJ 343–4]. 1850: K. Kalotai Esperes T. Császár Sámuel aa ... többé ilyen törvény ellenes házassági el-választásokat tenni ne merészljen [Nagykapus K; Rák 3].

Szk: ~ **alkalmatlóság** házasság-/házassodási lehetőség. 1700: az ifju legény mind magát, mind el kötelezett Mátkáját szabadácsa, és annak utánna mind a két fél házassági alkalmatlóságokat követhessék [SzJk] * ~ **állapot** házasságbeli élet (folytatás). 1680: Haydu Borka divortiumot kiva(n) Nagy Mathetol, ferjetől. Deliberatum. Hogy Iste(n) nyomorussággal meg látogatta s alkalmatlanna tőtte az házassági állapotra arról nem tehetünk, és

azert nem diuortiallyuk [i.h. 149]. 1685: ide érkezek N.B.D. Uramnak szolgálja ki az ő kglme Házassági állapotja felől, az en Cursilis levelemet Esperestektől Esperestekre hordozta [Fog.; BLt 9 Horti István Mikes Pálhoz] * ~ **állapotra adja magát** megházasodik. 1726: Mig az nagjobbik Flam házassági állapotra adja magát, addig az Leveleket conservállyá az kisebbik Flam [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.] * ~ **egybekötöttés** házasságkötés. 1819/1831: Fel Jegyzése Azon ősi, és Szerzemény Leveleknek, mellyek ... ifj. Hunyadi Sámuelre, ennek magtalan halálával, két Léany Testvéreire ... ezeknek Gondviselés alá lett esésekkel a' Házassági egyben kötöttés által, A' Rákosi Podor Pálra ... által szállottak [Aranyosrákos TA; Borb. II] * ~ **egyezség** házastársi (nemi) érintkezés. 1691: Kováts Katha vadollya férjét Illyes Petert, hogy velle a' házassághii egyességben (en) congressusban mod nélkül banik ne(m) mint keresztye(n) ember, nem szenvedheti; majd ugjan fejere allattja ugj fajtalanokodik [i.h. 255] * ~ **élet** házaselet. 1697: Szigethi Gergely feleségevel Görög Mariával valo fonakul valo botranokoztato eleteről ez előttis a' N.Tanacstol admonaltatv(an) hogy I(sten)nek tettöz Hazassági eletett élylen es feleséget mint keresztyen Ember taplallya [Dés; Jk]. 1760: Sebesi János, és Felesége Kolosi Ersébet ... a' Sz. Házassági életet, égyimas között rut veszekedésekkel ... bontogatnak ... égy-mást ... meg követvén ígérék magokat a' békességes Házassági életre ... ha e' Házassok között ... a' Házassági békességes élet fel bomlanék, azt a' ki annakoka lészen, a' külső Magistratus kezében adni kényszerítették [Kv; SRE 191] * ~ **életet követ** (vmilyen) házaseletet él. 1797: Ifju Székely András háborus házassági életet követvén eleitől fogva, néhányszor Consistorialis határozás mellett is minden jobbulás nélkül maradt [Szilágycséh; BI. Dombi János ref. prédikátor nyil.] * ~ **életre lép**(i)h. 1827: Szabó Márton Székelyi Susival Házassági életre akarván lépni ... ki kérdezettvén, ezt felelték* [Gyalu K; Rák 18. — *Köv. a felelet]. 1853: a T. Úrnak igaz hogy egyetlen Gyermeke boldog ... — de ha Isten még napokat ad neki Házassági életre lépik — adhat Isten annak is 10–12 Gyermekek, mert az Isten minnyajunkkal szabad [Nagylak AF; DobLev. V/1364 Bartok Ferenc Dobolyi Bálinthoz]. 1858: házassági életre leptek ... Demeter András 31 éves ifju legény ... Lovász Erzsébet 22 éves hajdonnal [Zentelke K; REAk 10]. — L. még RettE 118 * ~ **életre összekel**. 1810: Sandor^a és Matkaja Boros Eva magok declaralak előttem hogy semmi erőltetés nintsen egyik reszről is az ő Házasságokban, ha(ne)m önként egymás szemelljén meg nyugodva kelnek össze az Házossági életre [Nagykapus K; Rák 16. — *A vezetéknev hiányzik] * ~ **életre összekötötnék** egybe/összeeskötötnék. 1825/1850: Méltosagos Bydeskuti Károly úrfi és mélt. Bartha 'Susanna kisasszony ... a házassági életre összekötötnék hivataloskodó lelkész Benedek Áron által [Nagyborosnyó Hsz; Végr.] * ~ **hit** házastársi eskü.

1689: Deák Jánosnak maga nyelvével való sók-szori kérdékesége paráznaságával, és házassági hitinek bontogatása ... constálván Feleségét Czinege Annokot Férjétől Deák Janostul divortiallya [SzJk 241] * ~ *kanza* házassági ügy. 1764: Jöven a' Venerabile Consistorium eleiben Kolosvari Civisnek Szétseni Josefnek és Feleségének Vajna Borbárának Házassági Cansájok, igyekeztek ugyan a' köztök való szörnyű gyűlölséget és hidegséget meg oltani [Kv; SRE 209] * ~ *kötél* házassági kötelék. 1791: Az Házassági kötelbe nem levő Személyek egyszeri botránkoztatásokért ... ha ... egybe kelnek is hogy Törvénytelen testi közösüléseket Törvényes házassággal fel váltásák a' Lakodalmi Gyülekezet előtt is reconcillaltathatnak minek előtte össze esküdtenek [M.bikal K; RAK 10] * ~ *kötelesség* házasságbeli kötelesség. 1721: világosson constál Gergely Ersoknak házassági kötelessége ellen hités ura Kőpeczi Gyeörgj mellől való el szökése, és kborlása [Kv; TjK XV/3. 36]. 1745: Milyen actiom vagon az J. ellen, hogy ő maga Házassági kötelességéről el felejtkezvén, melly szerint magát említett férjéhez hittel kötelezte volt, a Sz.: Házasságnak tiszta ágyát, rút fertelmes és utálatos paráznaságával megferteztette, idegeneket admittáltatván magához [Torda; TjKt 99]. 1805: Hogy a' házasság úgy bontassék fel, hogy a' házások meg különbözzenek egymástól lakásra, asztalra, és a' házassági Kötelességre nézve meg kell mutatni ... az ellenkező résznek ... házasság törését [Gyf; Berz. 19]. — I. még FogE 302; RSzF 268 * ~ *összeszövetség*/szövetség házasságkötés. 1771: Vagjon Eő Felsége szabados tettzéséből immár eddig elé 33. Esztendeje, miolta ketten a' Házassági Szövetség által egjben kötöttettünk [Kv; KvRLt VII. 24 Fajk András és felesége végr.]. 1842: Ns Rákházi (!) Mihály, G. Catholicus Reformalodván ... Házassági Szövetséget kötendő Ns Horváth Lászlóné hajadon Leányával Évával [Gyalu K; RAK 38].

2. ~ *törvényszéki ülnök* asesor de tribunal in probleme de căsătorie; Gerichtsassessor für eheliche Angelegenheiten. 1869: az egyházmegyei és házassági törvényszéki ülnökök meghívatnak gyűlésre [M.bikal K; RAK 176].

házaságkötés incheierea căsătoriei; Eheschließung. 1865: kérem gyermekeimet, ... a' házasság kötésekben is azt tartásák szemök előtt, hogy magokkal egy nemzetből valokkal 's egy vallást követőkkel lépjenek a' szent frigyre [Kv; Végr. 4–5].

házaságrontó 1. házasságot megrontó; care strică căsătoria; Ehe verderbend. 1766: gr. Bethlen Ádámné asszonyom ... már megvénhedvén ... minden actáit kibeszéli. A többi között azt mondja, hogy „Bánfi György s felesége Totoczka Ágnes között rossz életet én csináltam, úgymond, kurva voltam, házasságrontó voltam” [RettE 197].

2. házasságtörő; adulter; ehebrecherisch. 1811: Kozma János ... azt vallotta, hogy Kador Pál-

nak hűtös Feleségét meg Perteztette ...; tehát mint házasság ronto Vasárnap reggeli harangozás előtt a' Templom előtt lévő kalodába tetessek [M.bikal K; RAK 86].

házaságszerzés házasságkötetés; mijlocirea unei căsătorii; Ehe/Heiratsvermittlung. 1657: litvaniai herceg Janusius Radcivilnek érkezének követjei^a, kik által az Lupul vajda^b leányának szerzését kívánván a fejedelemtől^c ... Ezen házasságszerzésben az fejedelem meg indula [KemÖn. 189. — *1644 táján. *Vasile Lupu, moldvai vajda. *II. Rákóczi Györgytől].

házaságtalan nőtlen; neinsurat, necăsătorit; unverheiratet, ledig. 1799: a Bátyám ... így szolván: ne busulyak, mert maga Házoságtolan ember lévén, nékem él, nékém kíván megis halni [Déva; Ks 75. VIIIb. 130].

házaságtörés adulter; Ehebruch. 1805: Hogy a' Házasság úgy bontassék fel hogy a' házások meg különbözzenek egymástól lakásra, asztalra, és a' házassági Kötelességre nézve meg kell mutatni ... az ellenkező résznek házasságtörését [Gyf; Berz. 19].

házaságtörő 1. házasságrontó; care strică căsătoria; Ehe brechend. 1597: az azzoni wgimint aki mind Isten paranchiolattiat, mind penigh az ew keotelesseget melliel vranak tartozot volna hatra hagiwa(n) ... illien gonoz eletben leledzett, megh hallion erette. Az legint penigh az perenger alat ob scortatione(m), wgimint hazassagh tebreo Zemely megh vezzeoztessek es az warosbol ki kewidettessék [Kv; TjK VI/1. 26].

2. adulter; ehebrecherisch. 1628 u.: Meli czielekedetit ertven semmi uta(n) en tiztessegbeli személy leven el szenvedni nem akartam, sem el nem szenvedem, ha ellene sufficienter visibilis documentis approbaltatik, mint ollian hazassagh teoreo szemellinek [SzJk 30].

házasárs 1. feleség; soție; Ehefrau, Gemahlin. 1555/1556: Jgen kertem, vgian keremis, ... Czaky Mihál vramath ... tütornak, az en Jambor hazas tarsomnak, Bogathy Chatanak, az eo edes Apro Arwaywaly eg'etemben [Zsuk (melyik?) K; SLt A. 33]. 1559: Nagysagos Bathori Ersebeth azzonyomnak, Kerecheny Lazlo vram hazas tarsanak ... adassyk^a [Gyf; LevT I. 304. — *A levél]. 1568: az ely mwlt Idekben ... Zewch Lenart Vram ydelebe, valamy kez penzt Ezwst Marhat, Aranyat adot volna Zenney pal Zeoch Lenartnak, es az ew hazastarsanak hazaba oltalmwl [BesztLt]. 1570: my attiwk az mi Leaniunkatt chereni borbara assont az witezleo sido geornek isten teorwenie zerint orok hazas tarsawl kinek meniegzeyenek napiatt wegestwk zent andras nap wta(n) walo wasarnap [Balázsfa^a; i.h. 104. — *Később: A.balázsfa BN]. 1598: Az myerth pedig hazas tarsom dolgat betegseget hosza eleo, ... en Arrúl ne(m) tehettem Jsten niaialiat

adot rah [UszT 13/3]. 1615/1628: Georgy vramnak ... az vr Isten neky vy hazas tarsot parantsolt [Kv; RDL I. 96c]. 1675/1782: Tatar Mihály Vr szerelmes házas Társa Nemzetes Vitzei Ersebet Aszszony hűségeseen ejjeli nappali sok nyughatatlanságával számos esztendőől fogva, ugy a' mint igaz Hazas Tars(na)k illik sulyos nyavaljájában, .. Tatar Mihály Vrammal dajkalodott [Kv; KvLt II. 18]. 1718: az mostani Köhazakat T.N. Miko Judit Aszszonnyal Szerelmes Hazas tarsa-val építették [Szentmihály Cs; Borb. II]. 1815: Pataki Mária Tiszt. Farnos Györgynek ritka Hiv-ségü ... Fárhadhatatlan okos Házas Társa [Gyalu K; RAK 153]. — L. még RettE 123.

Szlk: *~ának elvesz.* 1743: Matkamot Házas Tár-somnak el vészem [Mv; Told. 31] * *~ul ad.* 1567: Meg Mutatwan az hatalmas Jsten, en ray-tam valo kegyelmes kezyt, kegielmesseget, meg holt tarsom helyebe atta Ennekem hazastarsul, az vitezlew gyeroffy Mihál vram leanyat [Fráta K; BesztLt 78]. 1583: Kozaruay annazzon ... Jllen vallasth es protestatyt teón hogy Komornyk Myhal . Kynek eő ... az eo Leanyath, hazos Tarswl attha volna ... leanyananak (l) hal-alos betegsegenek Jdeyn, Nemw Nemw Jsten-telen hamys es alnok vallas Testamenthom lewe-letth zerzetth [SLt V. 13 „Imteh deak Papay” a gyf-i káptalan not-ának kézírása]. 1598: en atta(m) volt az Actornak egy leanyomat Katat hazas tarsul [UszT 13/2]. 1705: adtam házas tar-sul, Pataki Boricza Arva leanyomat Técsi György U(ramna)k, mosta(n) Kentelki es Czegei Eccla Praedikatoranak [PIN 56] * *~ul elje-gyez magdnak.* 1674: Két Praj czimeremet, ugj mint Galffi Suskát Istvándi István vra(m), Her-pályi Rebekát Apáti Samuel vr(am) jegyezvén el magok(na)k hazas Tarsul, haza adásokat ren-deltem ad djem 18 p(rae)sentis January [BLt 9 Loniai Anna fejedelemasszony Béli Pálhoz]. 1776: Groff Gyalakuti Lázár János Urfi eő Nga a' Nevezett Kis Aszszont* magának tökéletesen el jedzette volna jövődöbeli Házasársul [Ns; GyL hiv. — *Tl. gr. Kornis Annát] * *~ul kel vkinék kb. feleségül megy vkihez.* 1582: Taniztra keteó Simon vallia hallota keöz hirrel hog ... mikor az legeny akinék Catalin hazas Tarsul keolt volt el Akarta hadny a' feleséget Catalint, Tehat Nireo Kalman penzt igrt volna a' legennek, hog' el Ne haggia Catalint [Kv; Tjk IV/1. 42] * *~ul kéret.* 1597: Andreas Benchel ... fassus est ieowe be az hazba(n) akiben walank Ersebet azzony, monda neki kiraly Biro vra(m) az teob atiafiak akarattibol, Jo atiamfia Ersebet im latod atiadfiat mosta(n) azert gywltwnk eoze az iambor iffiu legeny Vrbeget Balint keret tegeted hazas tarsul Iamboroknak zokasa zerint [Kv; Tjk VI/1. 62] * *~ul megkér.* 1584: Maros Gergely vallia ... ez Andras az eleot valo Napestig Mind a' korchoma(n) volt oth Iywt vegre az Andras meg kerte ez Azont hazas tarsul az Attiatul Annia-tul [Kv; Tjk IV/1. 351] * *~ul megy.* 1587: Immar Ilona Azzony az Maglas Tamas elseo Vra Neweth el változtattwan, Samuel deakhoz Ment

hazas tarsul [Kv; KvLt Inv. I. 2. 1] * *~ul rendel.* 1608: az eő kgme zerelmes hazas tarsa Kalachsw-teő Katha azzony mindattol az wdeőteő fogua, az myolta az Vr Jsten eő kgmenek hazas tarsul rendelte es paranchiolta volt, mind ez ideighlen ... hwseges zolgalattal leőt legien eő kgmehez min-denekben [Kv; RDL I. 85]. 1644/1785: az Ur Isten az én Szerelmes Attyámfiát Nyagu Borbárát rendelte Házas tarsul [BfN Kémeri Huszti Meny-hárt erdélyi főharmincados végr.] * *~ul van vkinél.* 1585: Zekely Janos vallia Amegh (l) penigh ez Peterdy Balasnal vagion hazas tarsul, Azolta Iambor eletet tudok ez Azzonyhoz semmy feslet erkeőlch Nem hallattatot feleolle [Kv; Tjk IV/1. 523] * *~ul vesz (magdnak).* 1564: Az hatalmas Jstennek Reghj rendelese zerent, vettem Magamnak hazas tarswl az Nehaj vitezlew Pathocz ferencz leyanat Anna azzont, kynek Menyekzoyenek Napyat vegeztuk zent Janos Nap vian valo keden* lenny [Illye H; BesztLt 41 Lad(is)laus Dyenessy comes co(m)itat(us) Zarand a beszt-i bírőhoz, tanácshoz és a város polgáraihoz. — *Jún. 24]. 1570 k.: Ezt is végeztük őfeleőlők, ha (valamely) fazakas fazakasmesternek leány(át) házastársul magának venné az olyannak <kell> adni fél mesterséget [Dés; DFaz. 9]. 1621: Tordaj Peter Deak az Zeoleosi Peter Deak Uram leanjat magának hazas tarsul Veuen. az menjgezo napan mutattak fel eo kemek Aian-dokban* melljet veottunk az Georeogeokteol f 5 [Kv; Szám. 15b/IX. 225. — *Csak így!]. 1749: Szentkatonai (l)* Vajna Gabor Vram veszi jö-vendőbeli hazastarsul Barta Juczi Aszszont [Al-torja Hsz; Ap. 5 Veres Sámuel Apor Józsefhez. — *Tollvétség Szentkatonai h.].

2. *tbssz házások; sofi, cásátorí; Eheleute.* 1874: Értésére esvén kebli tanácsunknak, hogy Bálint János és Kudor Ilona házastársak most is külön élnek, nevezett házastársakat újra összerendeli [M.bikal K; RAK 305].

3. *vkinek meghagyott ~a vki özvegye; váduva cuiva; js Witwe.* 1583: az Nemes Azzony allath thwnya Illyk Gallacz Annazzon, az nehay Nemes megl holtth Theorok Mihálnak ... megh hagyotth hazas tharsa [Oroszfája K; WLt].

Ha. 1591: házas társomnak [Kv; Tjk V/1. 116]. 1687: házas társomnak [Alpestes H; Incz. VI. 19a]. 1701: házos társával. házos társat [SzJk 330]. 1716: házos társa [Nagyida K; Told. 22]. 1723: házos Társára [Ne; DobLev. I/108]. 1832: Házos Társomot. Házos Társomtól [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.].

házas-tűzes családok; cu familie; mit Familie | telkes; cu teren/lot/parcelă; Grund besitzend. 1660: Colosvari hazas tűzes Ember eőis [Kv; VII/3. 285]. 1731: Ezen vallók minnyáján Károly Fejér (így l) Vár(me)g(i)é(b)en Nagy Aranyason lakó házas tűzes residentias Fiscalis Jobbágyok [WassLt]. 1749: Ebesfalvi Krátson Gergely protestal, ugyan Ebesfalvi Örmény Jakab Márton ellen, hogy az mostan ellene orialodott causáját folytassa Ebesfalván, mint ott residealo Házas

tüzes ember ellen [Torda; Tjkt III. 251]. 1774: mitsoda nevezetű Jobbágyok Hazás, Tüzes Gazdák vadnak jó karbeliek vagy öregek [T; CU].

házasul házasodik; a se cásatori/insura; heirat. 1558: Nekem Negy Jobbágyom hazasult oda az ketek warasahoz tartozo Jozagban ... Kerem keteketh. K. Ereoltesse Reja eokeoth Jeowenek (l) haza az En feoldemre, Mert kelmekel nem Ezetlenkethetem, merth ... Jnkab akarok baratzjagal lennem [Szentiván^a; BesztLt 25 Fr. Kendi de szent Jvan a beszt-i tanácshoz. — *Később: Sajósztván BN]. 1591 k.: Fazekas Lukaczi ... az Bekes hada vtan oda az Georgj vram hazaban haszasula ott lakot, hogy megh hazasula vgy zalla a Georgj vram hazaban [UstT]. 1600: En azt tudo(m) az dologhba hogi az eochem Thamas a' mikor hazasul vala ott vala az menjegzeobe Ferench Janos, az kinek kezét elvagtak [i.h. 15/64 „Georgi Andras Zenthegi hazas olahfalwj Zabad zekelj” vall.]. 1823—1830: Csakugyan Isten kegyelmességéből hamar felgyógyulván, mondtam az hugomnak házasulni akaró szándékomat [FogE 289—90].

házasulandó I. mn 1. házasuló sorban levő; de insurat; heiratsfahig. 1652: Sukor Peter ... Edgik fia hazasulando [Szászfenes K; GyU 119].

Az adalék a címszó II. szófaja alá tartozónak is minősíthető.

2. egybekelni szándékozó; care doresc să se căsătorească; mit Heiratsabsicht. 1750: a' Magasokan kívül ... ha az Házasulando személyek két külömböző Eklésiákban vagynak, mind a' kettőben Publicaltassanak [Gyalu K; RAK IVb]. 1760: A násznagy köszönt s nagy paresiával perorált, s emlékeztette az annak előtte megesezt mátkaságra s eljegyzésre, mely esett a házasulandó személyek között [RettE 98—9]. 1856: a' házasulandó egyének a' nem erőltetés, rábeszélés, vagy kényszerítés iránt kikérdeztetvén összeveskettem (Igy l) [Bádok K; RAK 69].

3. ~ szándék házasulási/házasuló szándék; intentia de a se cásatori/insura; Heiratsabsicht. 1582: Beregazy Lukach ... vallia, Az eotheos legeny enneke(m) eochem, Meg ertem hogy hazasulando Zandeka volna kerdem kit akar venni [Kv; Tjkt IV/1. 66].

II. fn *íbsz* házasságra lépendő; cei care urmează să se căsătorească; Heirat schließende (Personen). 1760: Midőn azért a házasulandók között a jegyváltás és esketés is végbement, egy bizonyos napot tettek a menyasszonynak hazadására [RettE 98]. 1791: Az Házasulandók ... publicaltassanak ... Tsak egyszer Vasarnap napon, vagy ha a' kőnyúlállás kívánja mives napon 3szor [M.bikal K; RAK 9]. 1838: a mikoris az akkori Tisztelendő káplány Ur a házasulandókat egyenként ki kérdezvén, valhatom hogy ... Perentzi Mária Aszony sirva felelte hogy ő teljességgel nem szereti ... elis szaladott [Bet. 1 Antonius Czicziri (72) vall.].

házasulás nősülés; insurătoare, căsătorie; Heirat. 1586: Petronella Aszszonynak ... Naponkint való Taplalassara Eztis Vegeztwk hogy esztendőnkint hazasulassaiglan Dobray ferencz Tób Bocheywel tartozzek Adny Tyzen hatt forintott [Lesnek H; IB VI/225. 16]. 1591 k.: Ez Lukachys neótelen koraba nem lakott a Gerebek^a feöldeken, hanem hazasulassanak vtanna kerelemből menth oda Jo akarattja zerinth [UstT. — *Olv. Gerébék, azaz a Geréb családbeliek]. 1594: Sofia, Crestel Gergelne, Turban lakozo vallia: Ezt ertettem ez fogoli Peter hazasulasa feleol, hogi ejel eskette megh az vra egi hituan azzonallattal [Túr TA; Tjkt V. 1. 419a]. 1635: En sem hazasulasakot, sem hálálakor ot nem voltam Zigiarto Mihálnak [Mv; MvLt 291. 47b]. 1807 k.: minek utánna az Ex(pone)ns hazasulása után külön kenyérre vette magát ... az Felesegetől jöt ökrekkal és edgyütt. Felesegevel Szerzet s ennek jovaiból Szerzet Máhákkal vitte a Gazdaságot [Sinfva TA; Borb. II Fülöp Mihály (49) ns vall.]. — L. még ETA 154—5.

házasulható házasulandó; apt pentru insurătoare/căsătorie; heiratsfahig. 1683 u.: ha el ado Leanzo házasulható legeny es Fellyebb való údős Ferfiak s Aszszonyi állatok meg halándnak az minsternek Fizessen az temettető [Kraszna Sz; SzVjk 39].

házasuló 1. házasodó/házasságot kötő; care se căsătorește; heiratend, Ehe schließend. 1631: az székelj öregember egj köszoru vala az süegen felül az fejében ... az szüle fonta eözue eöket az volt az naznagjok, de hogj megh ertette hogi ezeket a hazasulo szemelieket megh fogtak eoís mindgjárt ki takarodek az Uarasol [Mv; MvLt 290. 246a Veres Jánosné Ilona asszony vall.]. 1779: (A) kolozsvári református pap Deáki Pál uram megholt harmadnapj betegsége után. Melyet abból kapott, amint mondják, hogy reggeli kőnyörgés után hat házasuló személyeket copulált ... megfázván ... catharust ... kapott [RettE 393]. 1835: az Házasulokról való tudositást idejében bé küldenit most is Tizen mulatták el [Vaja MT; HbEk].

2. házasodó korban/sorban levő; care esre în rîndul insurătorilor/celor de insurat; heiratsfahig. 1685: Jakob Mihaila job(ágy) ... két öcse, az edgyik, házasulo, a másik kicsin [Demeterpataka AF; MvRK Urb. 30].

házasult *íbsz* házasok; cásatoriti; Verheiratete. 1785: Hozzánk is elérkezé(ne)k a' Regius Com(m)issarius Conscriptor vrak, kik is Matriculankat elő kérvén, látták mind a' Házasultak(na)k, mind a' Keresztelték(ne)k, mind p(e)d(ig) az Eltemettek(ne)k Neveiket [Gyalu K; RAK 78].

házaszabadul megszabadul; a scăpa; frei werden heimzugehen. 1588: en onnat haza zabadulek hadadbol^a [Zsákíva Sz; Wlt Lucas Barlas jö vall. — *Sz].

hazaszakad hazaszabadul; a scăpa/a se duce acasă; frei werden heimzukehren. 1805: Mivel a' Pásztor vette észre, hogy az ő kiháló tsórdájának egy része haza szakadott 's megis illendőleg utánna nem látott azon el károsodot tehénnek egész betsű árát ... megfizesse a' pásztor a' falu székén itéltetett [F.rákos U; Falujk 2-3. — Átírva teljesebb szövé.: RSzF 219].

hazaszakadott hazaszabadult; scăpat/dus acasă; frei geworden heimzukehren. 1805: A torlószabadulás után a medő csorda is a torlóra fordítván, történt, hogy a meddő csorda elszakadozott ... a pásztor ... Haza is küldötte szolgáját a hazajött marháknak kihajtására; de a szolgál ... az hazaszakadott marhákot ki nem hajtotta [F.rákos U; RSzF 219].

hazaszalad hazafut; a fugi acasă; heimlaufen. 1717: mint ha a Tátár az hatokon lőt volna edszer s mind ötven haza szaladot, az Hajduk és Katonák is nem kevésé meg bodulván el széledtek [Szentk.]. 1744: Sz: Egyeden tersélvén egy Borzasi Magyar Ember két ökröt ..., egyik okör ide haza szalatt [Szentegyed SzD; WassLt]. 1797: a kiáltására Nagy Apám is haza szaladván onnat az Eötsitedől Sárközi utánna futott [Elekes AF; DobLev. IV/783. 1a]. 1814: a' Tallorol haza szaladt a Csorda [Aranyosrákos TA; Borb.]. — L. még RSzF 265.

hazaszaladozik hazamenekedik; a fugi pe rind acasă; heimfliehen/flüchten. 1658: az Tatar be loveteletul fogva ez estveig nem hallattam semmi hirt is csak ket falubeli jobbagyimbán is Harmincz hatot öltek vittek el ... csak egyenkint szaladoznak haza [Ks 90 Cseffey László lev. Beszt-ről].

hazaszáll 1. haza/visszatelepedik; a se reazeza în bunurile sale; aufs Gut zurücksißeln. 1621: Zereday Andras deakis derekason haza zallot es megh hazasult [Szentháromság MT; Berz. 8. 72/23]. 1632: ha Kozma Istuan haza akar szalani abba az Joszagha es helybe Paripayan szolgália Sigmund Palt [Lemhény Hsz; BLt]. 1654: az Gyulai Szantsogsagha(n) Orkolab neuw falu, ennek előtte ualo reghi wdöben el pusztulván az hadak miatt, sok ideigh puztan allott, azonban Istenben el nyugott Betlen Istua(n) es Ibranyi Mihaly Vra(m)ek biztato leuele(t) adua(n) azon falubol el buydosott szegensegnek hogy bator-sagoso(n) megh telepedhetnek, arra kepest haza szallottanak [IB fej-i rendelt I. Bethlen Domokos-hoz]. 1729: Vaklas Lupulyt az veszedelemkor, a Tátár el rablotta volt, minek utanna meg szabadt 's haza szállott ugy neveztek Turkully(na)k [Kiskájon SzD; BK. Michael Lupan (100) jb vall.]. 1795: Minthogy nem régén szállottam haza ... bizonyost vallani nem tudok ... [Berz. 6. 59 Lit. S. 9 Michael Szabo (32) nb vall.]. 1818: Beretzki Benedek Ferentzné Gáll Susánna (26) ... így vall... míg a fia haza szállott bezzeg nem volt

mivel olly jo bővön élyenek [Szentkatolna Hsz; HSzjP].

Szk: hazaköltözik-száll. 1614: azt reméljük vala, hogy immár nem kell félnünk, és minden másutt való marhankkal is hazaköltözött-szállott vala az város népe [BTN^a. — A teljesebb szövé. *hazaköltözik shk* al.].

2. visszatér/vonul; a se întoarce; zurückkehren/ziehen. 1694: tentált irruptiot az galliai Brest nevű portusra az anglus hajója, de sine fructu szállott haza az gallus^a prince [II AMN 335. — *Így! De nem elírás anglus h. ?].

L. még ETA I, 33, 50, 75, 93, 159; FogE 60, 80, 93, 305; RetE 123 322, 336, 350, 371; ÚjE 173.

hazaszállít hazahord/visz; a căra acasă; heim-liefern. 1820: amidön Epületre valo Nagy fákat vontatnak ak(k)or egy szál fát réa vetnek a gazdára, 's azt Nyoltz és tíz ökörrelis kell haza szállit-tani [Bács K; KmULev. 2]. 1848: Kolos monostori lakosok... az Uradalomnak Gátiretyét felibe által vették oly kötelezéssel; tartozok lesznek felibe le kaszálni, alkalmas időben felgyűjteni, az uradalom részét haza szállit-tani [Km; i.h. 3].

hazaszállítas hazahordás/vitel; căratul acasă; Heimlieferung. 1695: A Mésznek Vistából^a valo hazaszállítasanak procurálását, jo szivel fel vallalá Ujfalusi Samuel Vr(am) [Kv; SRE. — *K].

hazaszállítat hazahordat/vitet; a dispune să fie cărat acasă; heimliefern lassen. 1699: Azoknak a' tserepeknek meg vételére s haza szállítására ..., melyeket ő kglme ... meg vött és haza is szállitattott körül bé két száz Magyar forintokkal [Kv; SRE 62].

hazaszármazik hazatér/vetődik; a se întoarce acasă; heimkehren, mühsam nach Hause gelangen. 1668: mind az ketten ott hon laktak, mint nyöte'le'n le'gnyue'k ..., az utan bujdostanak e'l ..., en idemb(en) származtanak vala haza [Dés; Ks XXXIII. 9]. 1761: Tot Jeremiás Ur(am) szabóságot tanulván, jo darab ideig oda vándorlot, s minekutánna Haza származat, az ő kigyelme édes Annua, ugy magais belé szálván^a elsőb(en) Nélhai Szabó Mihályné Asszonyom ellen inditattanak pert a Tutorságért [Ne; DobLev. II/328. 5 a „Rebeka Földösi quondam civis Danielis Konya rel. vidua” (62) vall. — *Ti. a ház-baj].

hazaszeretet dragoste de țară, patriotism; Vaterlandsliebe. 1809: azon Haza és Atyaíui szeretetből s szánakozásból tett Segedelmekből idővel terhes Adozás következet, melynek sullya alatt mű Hajdani Praecessoraink ös tös gyökeres Székely Successori nyögünk és tsak Parasztokat illető onusakra Praestatiokra szorittatunk, el annyéra hogy már ma sem Székely Privilegiu-munkal Sem Nemesi Praerogativánkal éppen nem dicsekedhetünk [Asz; Borb. II].

hazaszerez hazakerít; a aduce acasá; heimbringen/schaffen. 1570: Magyar esthwan ... vallya, Thwgia azt hogy az Gergel New legen ely zeoket volt Gywlay Myhaltwl Jde Kolosvarra Jeot volt, Es Jt megh fogatta volt gywlay Myhal, Az Annnya veotte volt ky Theole kezesegen wgy hogi esmet haza zerzy néky [Kv; Tjk III/2. 164]. 1600: Mi zolgalonk wala Farkas Antal felesigenek az annia, kett eöreögh Zolgank wala, eö azokhoz zimboralt, eggiket Zaz Janost en wgyan raita kapta(m) bwn zerenth, es akkor chenaltak ezt az Farkas Antalnet, Wgy zerze oztan az a kett legeny Gyeörgyffi Balintnak, Aztismeghesmerwe(n) hogy nehezes, el wzte hazatol, orozhegybe ment, es ott leött az a bitang gyermeke Farkas Antalne. Vgy wagyo(n) hogy az vtan esmegh haza zerzetek neki [UszT 15/37 Janos Gergely Zetelakj (50) pp vall.]. 1633: az uta(n) hogy az Aszonit haza szerzeök Biro vramekal az vrahöz, akkor mi ne(m) talalank semmi oly vetkett Böllöni Mikloshoz az melj miat el kellene valni az felessegetől [Mv; MvLt 290. 130a/2].

hazaszólt hazahív; a chema acasá; heimrufen. 1793: ezek után engemet — haza szollítván onnat többet nem láttam [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

hazaszökik a fugi acasá; heimfliehen. 1662: jm mostanis nimelliek melleöllwnk haza szöktenek, az eleo keleö emberekbe(n)is [UszLt VIII. 71 fejj.].

hazaszökött fugit acasá; heimgeflohen. 1621: eo kglmek haton ben maraduan, hogy az Egy nehany gialogot eo kglmek el kezichiek, Az haza szeökeöt gialogok helieben [Kv; Szám. 15b/XI. 293].

hazatakarít 1. (szénát) betakarít; a stringe (finul); heuen. 1815: vagyon a' Falun küjel lévő lunkájok szélibe lak helyyek, az holatt nyomássába marhájukra nézt mullatozni szoktanak volt, lanem igaz mind eddig, most kosttyokat ... nem rakták oda, mind haza takarították [Orsova MT; Born. G. XV/13 Molduván Vaszilia (78) vall.]. 1821: az rajta készített Szénát békességesen arról maga oklához bé is takarította az ottan készült Szénát ... békességesen haza takarította [Apahida K; RLt O. 2 Zsukán Arszintya vall.].

2. hazahord/szállít; a căra acasá; heimbefördern/tragen. 1833: a' feleségének Portékáit ki adta 's Baktsi Ádám Uramhoz haza takarították [Angyalos Hsz; HSzJP Bikfalvi, de Angyaloson lako H(uszár) Páljános Ferencz (62) vall.].

hazatkarítás (széna)betakarítás; strins(ui finu-lui); Heuen. 1754: az ... Ulj malom mind az falunak mind közönséges személjes emberek(ne)k nagj károokra szolgál s vagyon nevezetesen az berekre kaszáló retre, annak mivelesére haza takarítására, marhájik(na)k legelni, élni, által járasára országos revet el vette az nagj viz ugj annjera hogy ... az Fojfalvi hidra kel kerülünk [Nyáradkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10].

hazatakarodás kb. hazamenetel; mersul acasá; Heimgehen. 1748: Az exhibealt Documentumok ... importallják ... Sz. Benedek* körül azon éjszaka, melyb(en) a' fenn forgo gjermeke Lo el veszett, ottan való oláikodásokat és a' Szilágyban Pap Vonkának haza takarodását [BSz; Ks 27/XVIIa. — *SzD].

hazatakarodik 1. hazamegy; a se duce acasá; heimgehen. 1787. A' Strásák ki állásának ideje lészen az estvéli takarodóra szokott harangozással való jel adás, ... a harangat huzzák még jó hosszsan mint egy fél fertály óráig, hogy ki ki haza takarodjék [Torockó; TLev. 2/5]. 1794: a Mlgs Matskási Ferentz vrtol ki vett Török búza Földeknek, Áldomással meg itala véget a Svább vttzai Kortsomában menvén holott jól meg borosodtak ... onnat mind hárman haza akartak takarodni [Déva; Ks 79. XXVI. 10].

2. haza/visszatelepedik; a se reaseza; heim-siedeln. 1653: a város népe igen hazatakarodott vala*; noha bizony nem volt eszesség töllök, mert nem volt semmi módja mikor két fejedelem volt az országban^b [ETA I, 69 NSz. — *Ti. az elmenekült lakosság. ^b1601 körül a valóságos fej. Báthory Kristóf és Básta, a császári hadak fővezére].

hazatekinthet hazalátogathat; a putea da o raită pe acasă; das Heim aufsuchen können. 1674: Kd(ne)k igen alazatosson könyörgök barczak vagi ket napra tekinthetnek haza mert majd el erkezik az dolog ideie akor inkab nem mehetek [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béli Pálhoz].

hazatelepedik (szülőföldre, lakhelyre) visszatelepedik; a se reaseza (in locul natal, in locuința de dinainte); (ins Heimatland, in den Wohnort) sich zurücksiedeln. 1587: Balogy Farkas myert-hogy Jdeghen orzagba lakik, Nagy Banian, vegeztek hogy ez Ieowendo Zent Ianos Napiara haza telepedgiek [Kv; Tanjk V/1. 58]. 1710: már valamenyre Isten kegyelmiből a fellyebb való háboruság s fegyverzörgések csendesedvén, és a lakosok rész szerint haza telepedvén; kezdettünk az ecclesia építéshez [Uzon Hsz; SzO VII, 127]. 1714: ebben az el mult Revolu(t)io(an) ithon nem igen lakta(m), az után hogy enis haza telepedtem lattam az Ur ö nga ide valo Erdeit hordották ... ö nga jobbagyi [Mezőmadaras MT; BK]. 1773: Vintze Péter ... annak utánna tudom hogj még haza telepedett O. Fenesre és meg házasodott [M.léta TA; JHb II/3]. I. még FogE 58, 84, 259.

hazatelepít visszatelepít; a reaseza; rücksiedeln. 1711: Minthogy I(ste)n eö Felsége bennünket romlott Városunkba(n) haza telepített Tiszteletes Prédikátor Urainkal együtt. Végztük ..., 'hogy Tiszt. Prédikátor Uraink(na)k esztendőre való pénzbeli fizetéseket f. 80 megadni [Dés; Jk 355a].

hazatér hazamegy; a se duce acasá; heimgehen. 1562: 1530 esztendőben Ferdinandus király nagy

erővel ... Budát sok ideig vivá, de semmit sem tehete néki; ... holott számtalan népet elvesztvén, kényszerítették haza térni Németországba [ETA I, 13 BS]. 1573: Mayos Matthias azt vallia hogi ... Kapa myhal ely Indwl az varas fele georgy ely Marad teole hogi haza tert az Erdereol [Kv; Tjk III/3. 67]. 1600: itt mindenneke(n) el kezdolwe(n) ala indulank az teobbi vtan Theomeswar ala, ... az Lenarth Marton fia mind az Jztrigygh weleönk wala, ott marada el theölleönk es haza terth [UszT 15/2 „Chur Jakab Zentleki” vall.]. 1751: Bölts Emberek Herodeshez ne mennyetek Más uton haza térjete Mert új Királyt nem tisztelni Akarja de el veszteni [Hétfalu Br; EM LI, 126 bethl. ját.]. 1812: Jo reggel felkelvén hogy fel öltöztem már haza akarván térni a Házomhoz, azt mondja a’ Groff nekem” [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes nyil. — *Köv. a nyil.].

Ha. 1572: haza teer [Kv; Tjk III/3. 86c].

házatlan ház nélküli; fără casă; ohne Haus. 1783: Fattyu Thodor ... hol Pusztára hol másuvá keringett, ... a mig házatlan volt hol együt hol másutt tsak az hova huzhatta magát lakagatott mind addig mig ... a Mlgs Vr(a)ságtol nyert egy Telekre házat épített [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

haznűz hazahajt; a mîna/goni acasă; heimtreiben. 1596: Haza wztek wolt menes louama<t> wduaromba(n) oklomba es ottys Halata(m) [UszT 11/89]. 1604 k.: Esek Ertesemre hogi azt monda, oswat Janos az zolgaianak Janosnak hogy meny ki az ökrekhöz las hozza, oztan wzd haza az ketyt [Gagy U i.h. 72a].

hazavágyódás honvagy; dor de țară; Heimweh. 1823–1830: István ... kevés ideig nálom is lakott; hanem az Haza vágyódás, mint az Helvetust szokta utol érvén egy néhány napi fekvő betegsége után haza kellett bocsátanom, 's hogy Haza indult, mindjárt meg gyogyult [FogEK 577].

hazavánszorog 1. hazatámolyog; a se duce acasă clătinindu-se; sich heimschleppen. 1779: ugy meg verette a V Ispány Ur szegényt, hogy a mint hallottam alig tudott haza vánszorogni [M.-csesztve AF; Mk 5/3 Samu Máka cons. providi Czigány Vonuj (42) jb vall.].

2. hazasántikál; a se duce acasă schiopătind; heimhumpeln. 1803: (A sertéseket) Portsalmi László Ur ... ugy aunyira verte nyomoritotta a kezében lévő karojával ... hogy mind bennán van-szorogtak haza [Dés; DLt 82/1810].

hazavár a aștepta să se întoarcă acasă; auf js Heimkehr warten. 1568: Anna consors Georgy Alch fassa e(st) hogy en az pyacrol haza Jonek hat en nallam vagyon, seres Anna, mondek neky meny el haza mert haza var Andras Katho [Kv; Tjk III/1. 227]. 1589: Nem gozem haza varni hanem esmet vtanna Indulek es vgh talalam ewket

az kapuba hogi Mizaros Mihalnet a kapuhoz tamaztotta vala ereossen banik vala velle [Dés; DLt 226]. 1801: Feleségem ... már tsak haza várcm, addig nem mozdulok ki Hazannan [Kv; SLt Lázár István P. Horváth Ferenchez].

hazavesz visszafogad; a reprimi; (in sein/ihr Haus) zurücknehmen. 1572 k.: Mikor el űaltanak űala egj mastúl ez el múlt niaroni a Kovaz (!) űra iötte Battiamhoz s mondek neky mit pironkottok Janos űram űied haza az orsolia azzont [Kv; Tjk III/3. 44a „Albert Deakne tanú űállasa Lima (!) Azzony”].

hazavetemedik hazavetődik; a ajunge/nimeri acasă; nach Hause geraten. 1642: Pusztakamara-son” lako Szekely Marthat twle hitetlenül el futot Toth Ferencz nevű Uratul accedalu(n) Püspök Uramnakis consensussa, az Ecclia absolválta el telven az eöt esztendeok, es a’ masodik hazassagta transmittalta, obligalu(n) arra magat irasaba(n) Kemeny Janos Uram, hogy ha haza talál vetemedni, exequalhattya [SzJk 58. — *K]. 1806: Néhai Ada Miháj Uram othon nem űlt, két három nap el tele haza vetemedet a Gabonát ki merte [Karatna Hsz; HSzjP András László (50) col. vall.].

hazaveti magát hazavetődik; a ajunge acasă; heimgelangen/geraten. 1597: dallest vechernie harangkor taiban az azzoni giermekit az hazban be rekezte, eo maga a meniegeote el mene vala immar eyfel vtan egi orakor mikor az Azzonys haza wete magat, egi leginy kessere haza [Kv; Tjk VI/1. 20].

hazavetődik hazakerül; a ajunge acasă; heimgelaten/gelangen. 1752: Gall Ferentz ha hol talál-tatik, vagy p(e)d(ig) haza vetődik, az specifiált Summat cum interesse tartozik meg fizetni [Málnás Hsz; SVJk]. 1771: Tit. Zilahi István Uram-mal hadnagyságának utolsó Esztendejében történt, hogy Éjféli tája felé hazavetődik Zilahiné Aszszonyom és bé menvén a házba(n) az holot az Ura hált, tsak hamar onnat ki jöven a külső házban és szaporán Vízet melegítvén ismét bé méne az Ur házába, és ottan Isten tudgya kit öntöt nyakon foro vízzel ... a szolgáló azt is monda hogy az Ur egy Ingbe Gatyába az Aszszony után puskával szaladot [Dés; DLt 321]. 1777: világra bujdosván ... Szinte két Esztendőkig tekertgett oda azon Gligor ugy hogy amikor osztán ide Sz Benedekre haza vetődött immár az Felesége ... fiával ... régen viselős volté avagy hogy immár szülte is volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1817: Veres János az el mult Héten bé ment volt Nagyságodhoz és szombaton haza vetődvén íttén mí előttünk egy bámulásra méltó dologgal kérkedezett [Szászsszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap kezével].

hazavezet a conduce acasă; heimführen. 1764: Azzal Tötörbe” menvén kimutata kettőt Keczei János uram a kancák közül, ... s mikor utána

küldöttem Mezei Gábor nevű szolgámat, hogy hazavezesse, még azt kérdezte tőle, micsoda kancák után küldöttem, mert úgy tudja, hogy nekem egy csepp kancalovam sincs ott [RettE 172. — *SzD]. 1839: mingyárt a földre esett, az honnet fel czéspelödvén Germán Dánila nevű iffiu megfogta, s úgy vezette haza [K; KLev.].

hazavihet 1. a putea duce acasă; heimbringen können. 1584: Mihály deaknal meztelen zabát latoth, Az Annia Nehezen vihete haza [Kv; TjK IV/1. 312 „Cathus kis Caspar leania” vall.]. 1699: Sos Annok Mátkájától Tot Andrástól ... separatiót kívá(n), ez okon, mert míg a' léianzot el nem jedzette addig magát arra obligálta ... hogy vallásában meg nem háborgattya, annak utánna pedig mikor el jedzette, azt mondotta hogy ha haza viheti, mindgyárt Pápastává teszi [SzJk 321]. 1725: az konyha szekeren az borokot, es edgyet mast had vihessek haza tóstént [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Kv-ról]. 1798: Az én szereztetlen postám ... vissza hozván az egész küldött málhát, tsak azt a vizasztalást hagyá hátra, hogy magam haza vihetem [MNY XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttinből].

2. feleségül vehet/vihet; a putea lua de nevastă; heiraten können. 1597: Sala Istwan wallya. Az zegeny Vitez Ferenczet neotelen koraban zolgaltam ... it Coloswarat eginehany embernek wolt ados ... azt monta ennekem hogi most megh nem fizetheti hanem mihelien az matkaiat haza viheti s az penz akit welle adnak kezehez kelhet mingiarast megh fizeti [Kv; TjK V/1. 139].

hazavisz 1. a duce acasă; heimbringen. 1568: Anna Relicta gregory zabo fassa e(st) ... az legyen az vtanys Egy Jngeth es gatyat hoza hozam, az gathya Merő veres vala meg mossam (!) haza vm* [Kv; TjK III/1. 173. — *Olv.: vüm (vivém)]. 1586: Zabo Marton vallia, Latvian Grusz Leórinzet hogy vörös, fogham karoly Jstuanal hogy haza vigiwk, es vgia(n) Eolbe viweok haza [Kv; TjK IV/1. 546]. 1596: Az mústra cheóteórteóken león, monda az tizedes Chier (?) Jakab, az Anak Peter Kouachnak, Peter Vra(m) itt maragy estrasa allany, Peter Kouachy itt marada my viueok haza louath [UszT 10/47]. 1632: Vstgjtarto Istua(n) ... akkor en tülem haza mene ismet, azon niomon erte küldé ismet az giermeket az ladaert s ugja(n) en magam vüm haza az ladat az keópeónieg alatt [Mv; MvLt 290. 62b]. 1730: én haza vüm az sok pénzt [Altörja Hsz; Borb. I]. 1806: ha a' mezőb(en) valamely Sertés megmalatzozik, tartozik a' Pásztor haza vinni [Frákos K; Falujk 17b Sebe János pap-not. kezével]. — L. még ETA I, 32; FogE 226; RSzF 266.

2. visszavisz; a duce înapoi; zurückbringen. 1606: latta(m) hogy Jgen vizy Kadar Andras Pal myhalytt azon megh fogák eókeótt es el ualasztak egj mastól. Pal myhalytt uyuek Kadar Peterny. Kadar andrast uizha (!) haza uyuek hazához [Vágás

U; UszT 20/189 Geörgj Deak Jakab vall.]. 1675: Mivel Farkas János úgy vette el Toot Kátat feleségül mint Szűz leánt azonba(n) parasztságba(n) talaltatot keves üdők alatt megh ismérve(n) terhes(ne)k lenni, haza vive az Attja házához Deczeb(en)* [SzJk 127. — *SzD]. 1699: Jővén Nemzetes Hadnagy Mátyás Uram házukhoz Ferencz István nevű Jobbágja^b végett hogj haza vigje mint Jobbágját [Vajdakamarás K; Törzs. Tor-dátfalvi Sigmond un. tanítómester kezével. — *^aBontakoztat al. sajtóhibával].

3. hazavezet; a conduce acasă; nach Hause führen. 1744: engem az Atyam meg fogva(n) haza vün [Szászbesenyő AF; Told. 3]. 1853: Bontza Rozali meg látogatta és meg ígéré hogy Kriskát viszi haza indulis ebbe a' pertzbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra (KK)]. — L. még ETA I, 152–3.

4. hazaszállít; a căra acasă; heimliefern. 1568: Benedict(us) Serator ... fassus e(st), Engemet hywth vala oda Sos Martone, hogy az ladat meg nissam, de az Nemes azyony, azt monda hogy ... en haza víze(m) meg Nitom othon, merth az kulchot othon felejtettem [Kv; TjK III/1. 188]. 1589: Iget boris vala egl atalagoczkawal de azt nem tudom ha haza vittiki vagi nem [Dés; Dlt 226]. 1644: onnet az Biro Uram majorabol vüm haza mind sakostul [Mv; MvLt 291. 391b]. 1728: Bartos Andrásné Márton Ágnes primipila (28) ... fat(etur) az vén Sorbán az ki most fogva van egj üstöt az szekeremre tön, én haza vüm eo el vitte töllem [Altörja Hsz; HSzJP]. 1763: a' Falu Erdejiben ... támaszt hasogattak azon Támaszokból ki hasadt haszontalan talam egy fél Singnyi széknak való Forgátsot vit haza [Udvarfa MT; Told. 44/15]. 1806: az orom vére meg indulván, mindjárt haza szaladtak kotsiért 's haza vittek [Dés; KMN 319].

5. feleségül visz; a duce' ca nevastă; zur Frau heimführen. 1582: Andreas Kwthy fassus est, ... Mikor a' Mezaros legeny haza vywe a' Dabo Erse Leanyat Akkor vala [Kv; TjK IV/1. 12–3]. 1640: Mikor Kóteles János azt az Feleseget haza uiúe leian uala nem Eozuegh Aszoni [Mv; MvLt 291. 230a]. 1702: Erneyi Nemes Szilágyi Mihály ... mátkasította volt el Harom Széki mostan Maros Vasárhelyt lako Nagy Plonát, házasság(na)k jóvendőbéli rendire, és hazais akarván vinni a Leányt, fel rugott rajta a' Leány. Mellyhez képest a' Legenyis meg idegenedett tőle [MMatr. II/1. 267–8].

6. dv hazasegít; a ajuta pe cineva să ajungă acasă; heimhelfen. 1653: Fogják meg hát öket míg haza viszen Isten, azután lássuk mit kell mivelni vélek [ETA I, 32 NSz]. 1844: ha az Isten haza viszen tám az idén ki nem mozdulak többé [Kv; Pk 6].

Sz: haza nem viszi a fogát. 1780: hallám hogy némellyek fenyegetik vala ilyen terminusokkal jo szerentséje hogy nem tudtuk mit akar, mert haza nem vitte volna a fogát [Tarcsafva U; Pf] * híres eperre nem kell nagy kászuval futni, mert üresen viszi haza. 1701: Vehetet volna nemem asz-

szony rollam peldat hogy hires eperre nem kel nagy kaszuval futni, mert iressen viszi haza [Ne; BLt 9 Toth István édesanyjához, Tóth Balásnéhoz Angyalosra (Hsz)].

Ha. 1582: vid haza [Kv; Tjk IV/1.39]. **1589:** vittik haza [Dés; DLt 226]. **1597:** hasza vidtek volna [Kv; Szám. 7/XIV. 26–7, 94 Th. Masass sp kezével]. **1644:** vid haza [Mv; MvLt 291.400a]. **1697:** haza uiuók [Kotormány Cs; CsJk 5–6].

hazavítel 1. hazavivés; dusul acasá; Heimbringen. **1802:** (A katonai hatóságok) sok tanulóknak koros atyjokat is sorozás által kényszerítették fiaiknak haza vitelekre [Csetri, Kőrösi 48 Mohai Károly ne-i rekt. prof. felirata a főkonzhoz].

2. feleségül vitel (az új asszonynak férje otthonába vitele); ducere acasá ca nevastá; Heimführung als Frau/Gattin. **1560:** azt akarvan tú kegyelmeteknek tutlara adnom, hogy az Ghalaczy istuan leanyat az Ghalaczy anna asszont .. attuk az vitezlo szalay Ghasparnak törvény (!) feleségül, haza vitele es menyegzőye napya leszen^a. nagy faluy hazunktul aggyuk meg az leant [Nagyfalu K; BesztLt 32. — ^aA teljesen zavaros, sőt értelmetlen időpontjelölés elhagyásával].

3. hazahordás; cáratul acasá; Heimtragen. **1712:** Szarvas vétkei az Pasztornak Kelepeci Pálnak, ugy mint Isten elle(n) valo karo(m)kodasi, szitkozodasi, szölőnek titkon valo haza vitele ..., reszegeskedese, a szék színén eléggé meg vilagosodot ... most masoknak peldajara, maga viselet-lensegejert reszegeskedesejert és szölő lopasajert az Tanacs haz elöt megveretik [Kv; Tjk XV/1. 91].

hazavítet 1. a face să fie dus acasă; heimbringen lassen. **1629:** megis izentük Szeöcz Mihalynak hogj ki fogja az menesbeöl mert nem eörizhetjük (:kys fogta:) ... megh utuk (!) vala terengetni hogj ki szakada az menes keözül, s ugj izeneök megh hogj utesse hazza [Mv; MvLt 290. 164a]. **1785:** onnet vitettünk haza 4 kupa Bort [Koronka MT; Told. 10 Czutzosi (!) Josi (30) vall.]. **1792:** de Péter ... kiáltván a Báttynak Popa Joszivnak, hogy ne hadná az Annyát anyira indulatoskodni, hanem vitetné haza [Lapugy H; Ks XLVIII/7. 15 Holgyán Josziv (18) vall.]. **1824:** Bernáld Ur haza is vitette a maga Udvarába, ki mostis ott vann [A.csernáton Hsz; HSzjP Krizbai Lászlóné Kelemen Kristina (60) vall.]. — L. még RSzF 266.

2. hazaszállítat; a face să fie cărat/transportat acasă; heimliefern lassen. **1629:** Az kalmar ladatis .. eötueös Istua(n) vittette haza [Mv; MvLt 290. 182b]. **1802:** (A mustot) a Dézma Székhez vitetvén s a Dézmát ki adván Hordoimat haza vitettem [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. — L. még RettE 102.

3. visszaszállítat/vitet; a face să fie dus/cărat înap; zurückliefern/bringen lassen. **1757:** az Csomeni^a akkari Udvari Birája ... haza vitette őket^b Pestesre^c ..., s a midőn ezen Falu ... az Csomenyi

határra telepedet ... akkor mind a hármat reducalta [Szakatura SzD; Ks 9. XXXI. 20. — ^aCsömény SzD. ^bTi. a jö-okat. ^cSzD].

hazavítethet hazaszállíttathat; a putea face să fie dus/cărat acasă; heimliefern lassen können. **1598:** hallok hogy meg betegedett Janos konach, latni menek, s mo(n)da zegeni, ... azt lattia kegđ hogy en ige(n) betegh uagők, s haza vitethete(m) uala magamath s az eördegh ne(m) erezte el. [UszT 13/81].

hazavítetik hazaszállíttatik; a fi dus acasá; heimgeliefert werden. **1810:** Gáspár Kristóf huszár által hol és mi módon verettetett meg Sajgó Lajos és megverettetése után maga erejétől hazamehetett-é, vagy ki által vitetett haza gazdájához? [Szárhegy Cs; RSzF 274].

hazavítetetés feleségül vitetés; ducere acasă ca nevastă; Heimführung (als Frau). **1765:** Elégge ki tetszik az A Asszozyn(a)k részére bé adott Relatoriabol erőszakos törvénytelen ferjhez menése az I. ferjfihoz; mert nem szerette sem haza vitetése (!) előtt, sem az után az I. Ferjét haza vitetése után is tsak az Atyától valo feilem tartotta kevés ideig h(ogy) véle Cohabitáljon [GörgJk].

hazavivő care duce acasă/către casă; heimführend. **1806:** megkívántatván, hogy az haza vivő utban találtassék az elesett Marha, nem félen vala hol [F.rákos U; Falujk 12 Sebe János pap-not. kezével].

hazavon hazahúz/vonszol; a tîri acasă; heim-/nach Hause schleppen. **1603:** Kowaczy Lukacz Etedi Lofeo Ember ... ezt vallia, Tot mihalj mag wetöböl jó wala haza be huaa hoglay yörgijnj ... wgy meg jtatak ot Tot mihalt hogj ... ket felöl fogwa wgj wonak haza hol a terden hol mint wontak [UszT 17/23].

hazavontathat hazahúzathat/vonszoltathat; a putea trage acasă; nach Hause ziehen/schleppen lassen können. **1772:** De ebben az irtóztató siet-séggel lenni kellett sóvecturában^a ... nem hívatatott a mindenható Isten segítségül, mivel mi-helyt hordani kezdték, megeredtenek az esők, az utak megromlottanak és annyira elnehezdedtenek, hogy akik elmentek a sóval némelyek üres szeke-reiket haza nem vontathatták hanem az úton el kellett hagyniok [RettE 277. — ^aA Bécsbe való sürgős sószállításra von.].

házbecsü házbecslési összeg; suma valorii estimate a unui case; Hausschätzungssumme. **1606:** Aztis chiak halloctam mikor fel merte az eörkseget, es haz bechyet [UszT 20/192 Franciscus Nagy de Korond zs vall.]. **1733/1737:** A(nn)o 1733. dje 20 Maji, adott Simon Mihály Ház-betsüt Mar. 3. Den. 15 ~ Három Mariásokat és öt pólturat; melyekről quietalom [Dés; Jk 471b].

házbecsülés házbecsülés; estimarea valorii unei case; Hausabschätzung. 1570: Cathalin Kwthy ferenchne, Erzebet oswald kowachne valliak hogy hyrewel ne(m) volt Kowach Andrasnak ez dologh, sem hogy az haz Beochwlesre Mentek azkor az felesége hon Ne(m) volt, Eok Montak megh Kowach Andrasnak hogi az hazat beochwlyk megh [Kv; TjK III/2. 140b]. 1606: Az eöreksegh meg oztaskor es haz beczillesekoris ott valek [UstZ 20/192 „Petrus Barto de Zent lelek” lib. vall.]. — L. még *házbecsús* al.

házbecsús házbecsülő (személy); estimatorul valorii unei case; Hausabschätzer. 1570: hyrewel ne(m) volt Kowach Andrasnak ez dologh, sem hogy az haz Beochwlesre Mentek azkor az felesége hon Ne(m) volt, Eok Montak megh Kowach Andrasnak hogi az hazat beochwlyk megh Kowach Andras Mongyak (így!) volt haz Beochwseknak hogy meg varnak feleséget mygh haza Jeone, De Ne(m) akartak varni [Kv; TjK III/2. 140b].

házbeli 1. vkit vmely házból (részként) megillető; ceca ce i se cuiva dintr-o casă; jm von dem Haus zukommend (Anteil). 1810: Katona Ambrus Andrásnak ... Az Édes Anyja fizetetlen ház béli harmadgya 208 Rf 48 xr [Kv; Borb. I.].

Szk: ~ *porció/rész* a. házrészt (ingatlan). 1568: gorg Jstuan fass(us) e(st), Ezt tudom hogy mikor ez azony fyatul meg veúe az hazbely rezt, hűz milwarat ada az arraba [Kv; TjK III/1. 180]. 1585: az marok haz hely rezemre ky doboka var megyebe vagyom ... vöttem ket gyermek lovat [M. fráta K; SLT. Z. 4.]. 1643: ha az hazon gond- uiseletlenség miat valami romlas, es bomlas keo- uetkezik, ... mineo vssussat fructussat veszik, Jeouendeoben az magok hazbalj portioiokbol az arua szamara ki fogiak tudni [Kv; RDL I. 131]. 1688: Kis Miklos ki fizete Kadar Janost hazbali reszeből ugy mint 5 forintal [Vadad MT; VK. Nagy Mik- lós ns kezével]. 1725: Szegedi Szócs Beniamin Ur(am) s Felesége Szathmári Kata Asz(sz)ony ... fele házbeli, fele pincebéli, s fele udvarbéli részek valore excellalja az Dobolyi István és Pál Ura(m)ek fen declarált hazakat [Ne; DobLev. I/117]. — **b.** házrészbeli összeg. 1610: Cathalin Azzonnak penigh az eő hazbelj Rezet ekkepe(n) deputaltuk mégh, Az Hyd vczaiz hazba(n) vagio(n) Azzoniomnak ... f 200 [Kv; RDL I. 6.]. 1639: az atyai hazbalj kettssaz forint reszen kúul [Kv; i.h. 116]. 1712/1777: Vajában Nehai Sárosi Sámuel Ur(am)nak lévén egy Nemes Udvarház helye, rajta lévő Udvar- házzal együtt es a' közepin ketté hasíttatván ... a' más rész atyafiának tartoznak Florenos 10 ház- béli részeket deponálni [Vaja MT; DobLev. I/79]. 1810: Katona Ambrus Andrásnak fizetetlen ház- béli része Rf. 106 xr 40 [Kv; Borb. I.]. — L. még RSzF 227–8.

2. házbán levő; din casă, care este în casă; im Haus befindlich. 1595: Hogi mind az ket Auditor- rumba valo kemenczet, s mind az zaz Colaborator hazabelit, es az Magiar kantor hazaban valo kemen- czetis meg chináltattuk [Kv; Szám. 6/XIII. 40.].

1631: egyeb hazbéli ruha nemű az mi vagjon ... arról szamot tud adni [Mv; MvLt 290. 250a]. 1662: tartozzek ... az hazbol akkor kimenni, azon hazbali kemenczeket pohar szekeket, padokat, ay- tokat, karpit dezakkal edgyüt es akarmi hazbali eszközeöket ..., semmit onna(m) el ne vigyen se vitessen [Mája MT; Bál. 50]. 1708/1719: adá ... minden lábas marháit házbali minden edenyit [Tarcsafva U; Pf].

3. házi; din/de casă; Haus-. **Szk:** ~ *aprólék* házi holmi; boarfe din casă; Hauszeug. 1608: Miuel hogj penig az mj kicziny Jauaink ugj mint haaz szőlő es egieb hazbelj aprolikink uadnak mindeneket az En attia(m) fianak Ersebet asszon- nak hagiok [Kv; RDL I. 84 Tölcseres Ádám kezével] * ~ *aprólékos jószág* házi apró holmi; lucuri mărunte din casă; Hauskram. 1677: vad- (na)k ... Vízhez, s egyéb ususra való füvegek, bor hordani csös kancsós s egyéb hazbéli aprólékos jószágok, mellyek az házba(n) hagyattak [Kv; i.h. 155b] * ~ *eszköz* lucuri de casă; Hausrat/- gerät. 1595: parna derekaly, aztal fedel pad fedel ponitua lepedeök es egieb hazbalj ezkeözeök akar mj neüel neüeztessenek [Szu; UstZ 9/44]. 1600: Egyeb hazbalj eszközöknek mi Neuel Newezetsek mind mett wk oztottak fel [i.h. 15/45]. 1629: mik- kor Borbely Ferencz azt az Szantajnet el uette vala, elegh sok szep hazbali ezkeöze vala, ontal kaunnak es egieb borbely Mihez valo szerszam [Mv; MvLt 290. 162b]. 1705: Tarczafalvi Mihalyne aszo- nyom semmi hazbali eszkezeket nem adot [UstZ; Pf Katona Ferencz (25) jb vall.]. 1711/XIX. sz. *eleje:* Az also határbali Zallagos földek | a' Patak martbali ... Széna fü | Házbéli Eszközök | választá . . . a' Patakfőbelit és Kápolnabalit [Kissolymos U; Márkos-lev.]. * ~ *eszköz-marha* házi eszközök; obiecte/lucuri de casă; Hausrat. 1598: az fellyel megh neueztem hazambol ky Rękeztettek az my keues marham vala minth Zegeni Embernek

es hazbely ezkeoz marham feyer Ruha nemy es vgy minth feyze, fwru kazam halo Ruham ja sum- ma valam marham neke(m) vala mindeneketh el veóttek teolle(m) [UstZ 13/23. — Köv. az élelmi- szerek és italok fels.] * ~ *ingo-bingó marha* házi holmi; catrafuse din casă; Hausrat. 1618: Miuel hogy sok uolt az Adossagh, meljel tartozot az Apiok így ne(m) juthatot egyeb hane(m) az hass- belj ingo bingo marhakbol a' mint rendel keöuet- kezik [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck kezével] * ~ *javaljó* házi ingóság; bunuri mobile/miscătoare din casă; häusliches Sachgut. 1651: azt tudom mondanj hogi borbely gergeljnenek ket part (l) eouejt ket aranj giurojet, ezust giuroketys ket zoknjat ... egieb minden hazbeljt jouajt valamjje <v> olt Barla mjklós vit el [Torda; Borb. I Simon Istuanne Moricz Anna (70) vall.] * *marha* 'ua.; idem'. 1570: Azkor hytta volt eokat Kwpas Janos- ne az hazbely Marhanak megh oztasara [Kv; TjK III/2. 84]. 1600: ha tagadnanak bochasson ki az Zek kett eskwtet, mostis sokat az en hazbéli mar- hamba ualok es hazoknal megh talalok [UstZ 15/31]. — L. még SzO III, 3 * ~ *portlőka* 'ua.; idem'. 1676: Egjéb az pecsetes Regestumb(an) megh-

irt díb házbeli porteka maradt Bethlen Kata Aszonjánál mint hogi új gazdaszonj [Torda; IB VI/225.20]. 1688: Ha mi ház belj portekak uagi eszközök regiek uadnak an(n)ak az harmada le-szen Czutak Istuané Aszonionné [Ksz; BCs]. 1705: házbeli^a portekak [Köröspatak U; Pf. — Az eredetiben alább még többször így, de *-beli* alak is]. 1747: házbeli portekáiból azon meg holt embernek vettem egy ködmént egy Czondorát [Homoród H; BK. Hertzsa Opriána cons. Béltás Gavrile (35) jé vall.]. 1763: egy jármás ökre sem volt házbeli portekájais igen kevés [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1849: vittek el ház belj portekákat, üsteket, vasat, palinka főző ütőt (!) egy sárga réz üstet, serpenyőket [Héjjasíva NK; CsZ].

4. ~ *udvari nép* udvarházi nép/személyzet; oamenii/personalul conacului/curții; dem Herrenhof gehöriges Volk/Personal. 1731: azt tudom hogy Nehai Ūdvezült Idősb Bánfi Sigmund és Pál Urak eő kinek engedelmeből az Keresztési ház tartott Csonakott, csak azért hogy az Keresztési házbeli Udvari nép vagy Cseléd és az oda Szolgáló Jobbágyok járhasanak rajta [Marosztkirály AF Told. 2].

5. szobai, szobabeli; din cameră/casă; Zimmer, im Zimmer befindlich. 1589: Az fazakas Az Nagy haaz hely kemenczehez, Myert hogy Az kahliában, Sok el torott volt 29 kahlyat p(ro) f. — d. 58 [Kv; Szám. 4/XII. 18]. 1755: a' pitvarba vagon egy sütő kementze Cserén alatt, az hova a' házbeli tűznekis füstye szolgál [Ludesd H; BK sub nr. 1020 Nálázi-conscr.]. 1810: A' Fazakasnak a' Madám Házabeli kemencze igazittásáért 2 Rft [Madaras MT; Born. XVb].

Ha. 1600: ház baly [Uszt 15/85]. 1634: házbeli [Kölpény MT; MNy XXXV, 263]. 1639: házbalj [Kv; RDL I. 96a. Petri Adam m. pria]. 1701: ház bali [Kissolymos U; BLev.]. 1735: házbeli [Szentimre MT; Bal. Lev.]. 1759: házbeli^a [Etéd U; Nkf. — "A forrásban többször ugyanez az alak!].

házbér 1. lakbér; chirie, locație; Hausmiete/zins. 1569: Az borbel balas hazatwl vyczey Janos weth fel haz berbe f. 1 d. 25 [Kv; Szám. 1/XIII. 260]. 1582: vegeztek hogy az Boltot megh aggyak neky, es az haz bert fizessek megh erte [Kv; TanJk V/3. 251b]. 1614: minden városokban es erossegekben akj houa zeret miennj, az Nemes Emberek feleség(és)teol gyermekesteöl marhastol be bocztassanak . . . marhaioktól pedig es gabonaiokból, se az be vitelkor, se az kj vitelkor bert ne vegienek, hanem az haz berrel legienek contentusok [Ks 87 egy-i végzés]. 1733: Considerálv(n) Fogarasi Josephnek sok időktől fogv(n) az Quartéy tartás iránt valo szenvedését, . . . és hogj béres házbán lakik . . . Borbírák Atyánkfaj az haz bert fl. 4 adgjak meg neki eo kgmek [Dés; Jk]. 1817: 4.5. Esztendőnek el folyások alatt annyi Ház bert kellett ki adnom, a' menyivel magamnak alkalmas Hajlékotskát szerezhetnék [Déva; Ks 118 Vegyes ír.]. — L. még FogE 201.

Szk: ~ *ben lakik*. 1822: Soha semmi nemzetségem, én se szorultam arra, hogy Ház bérbe lakjam,

engem arra Fejedelmem 's Hazám szolgálatya kényszerített [Kv; IB. Kenderesi Mihály kormánysszéki tanácsos kezével]. 1855: jollehet az ovári Ipom féle közös telekbe mint férjnek két harmadam lenne, 's mégis onnan még 838-ban el üldöztettem Károly fiam(m)al együtt az hűtetlen nóm, 's pártossai által . . . magam el üldöztetésem idejétől . . . ház bérbe lakom [Kv; Végr.]. * ~ *be tud* házbérbe beleszámít. 1573: Meszaros Markos es az felesége Anna Azt valliak hogy . . . torozkaine Akaratyabol zendelt veottek es meg heaztattak az hazat, Alchnakis eok fizettek az haz Berbe Twdwan az keolceget [Kv; Tjk III/3. 250]. 1585: Anna Zekeres Casparne vallia, Az zwret eleodeden Takach Georgne Akarattiabol Zeoch Casparnetol fogatta(m) vala megh a' hazat, de el hagia(m) az hazat. Margit Bachi Mihaline vallia Azont, De Ne(m) lakhatot benne, mert el teortek vala a' kwrteojét, Igirt vala Zeoch Caspar es adottis vala eg' kwrteót, hogy Az haz berbe tugguk [Kv; Tjk IV/1. 443]. * ~ *ve elfogad* házat kibérel. 1789: lévén Osdola falvában egy házacsakája Kerekes Boricának, amelyet ezen esztendőre elfogadván Huszár Józsefné házbérre [Osdola Hsz; RSzF 274]. * ~ *t feltetek rajta* házbért felhajt rajta. 1742: egy pénzt sem adtak mégis a két Ispányok, sött három forint ház bért minden esztendőben fel tekertek rajtunk [Kv; Aggm. C. 12].

2. szállásdíj/pénz; bani pentru găzduire; Quartiergeld. 1677: a' Városbéliek . . . Szállás adással tartozzanak, és illendő ház bérrel meg-elégedvén, akármű időben bé, és ki-viendő élesekéből semminémű bért és taksát ne vegyenek [AC 161].

házbérbeli lakbér fejében járó; care se cuvine drept chirie; von dem Hauszins zukommend. 1734: esztendőre itültetett Házbérbeli részt adni a Nagj Varga utcaj Házra annuatim 4:/: 4 forint [Dés; Jk II. 143b].

házbér-fizetés plata chiriei; Zahlung des Hauszinses. 1831: nagy Ház bér fizetéssel rongáltatom [Dés; DLt 336].

házbér-taksá lakbérösszeg; suma chiriei; Hauszinssumme. 1829: A' Nemes Városnak fungens orássa és dobossa Foris Pál . . . két esztendőkről nem fizetvén bé a' czinterembeli esztendőnkénti házbért,^a

kéntelen a Consistorium atyafiságosan meg találni a' Tkts M(a)g(istra)tust az arant, hogy emlitett orás . . . fizetéséből a' restantiába lévő két esztendei ház bér Taxának . . . Ekklesiának Cas-sájába valo szolgáltatása arant állandoul rendelkezést meg tenni ne terheltesen [Dés; DLt 292. — "A dési ref. templomnak a múlt század végéig várfalal és bástyákkal kerített cinterme (templomkertje) körül néhány lakóház és bolthelyiség is volt; ezek egyikének házbérhátrálékára von. a fenti kijegyzés].

házcserélés házcsere; schimb de case; Haus-tausch. 1568: Petrus Aztalos fassus est, hogy az haz chyceresbe, aky hazat Kadar markostul es

buda azontul (lgy!) chyerelt volt, vtolsó fyzeteste marat volt 70 f(ori)nt [Kv; Tjk III/1. 194]. 1584: Mideón irnanak 15. 80. eztendeóban .. Azkor volt Olayos györnek Zeolcz Martonnaly Valamy hááz czerelessek [Kv; Tjk IV/1. 292a].

házcsmálás házépítés; construirea casei; Hausbau. 1570: Alcz Balaz vallya, hogy mykor eothev vgy mint ennekeleote 14 Eztendewel hytta volt Nagy Jmreh hazat chinalny az ew vdvaraban, Es hogy az házchinalashoz kezdet volna, Mond Nagy Jmrehnek, hogy vegez eleosser zomzedodal feleole hogy valami Banthasara Ne legien [Kv; Tjk III/2. 61]. 1591: En mind kett felnek egy-arant segitettem az ház czinalasban [Szentkirály U; UszT]. 1653: Én az idén a ház-csmáláshoz készülttem ha mivel tudtam [ETA I, 139 NSz]. 1734: A melly antiqua sessiokon lako Haz vagjon de p(rae)senti, bar pusztá legjenis, hasonlokeppen amelly antiqua pusztá sessiokat vagj fel fogni kezdettek hogy Házat Csmállyanak reaja vagj az Ház Csmálás iránt assecuratio lehet az ollyan Házakra es Helysegekreis egesz nyill adattassek* [Dés; Jk 446b. — *Ti. a határbeli közföldek osztásakor].

házcsmálattás házépíttetés; construirea casei; Aufrichtenlassen eines Hauses. 1569: az ház Chnaltatásban tartozik Minden hethen, Egy Egy nap Iztrigj Janos [Mányik SzD; BetLt VI. 225/13].

házderek 1. szoba; cameră; Zimmer, Stube. 1591: Az Varosban az piacon uagion egy keő ház . Vagion az Udwaron Negi sellier ház edtedik az ház derek Auagi zoba es a' Bolt [Kv; Aggm. A. 53].

2. 'P'. 1654: Nagy Albert pusztá ház helye, egy rosz ház derek rajta, job részét el-hordották [Kétey SzD; Ks Bánffy Anna urb.]. 1731: bé menvén a kapun bal kézre vagyon edgy romladosott fenyő fa baranákbol allo Ház derek [Impérfa Cs; BCs]. 1743: tudom hogj á kérdőben valo jaszágra epítette(ne)k volt Kis Pal Gjörgy, és Kis Pál Pál Vramek egy ház darakat [Uzon Hsz; Kp I. 148 Fr. Killjeni (60) pp vall.].

házdrlineselés házcsere/cserélés; schimb de case; Haustausch. 1593: Jloná Azzoni, a Markos Gasparne vallia az ház dzrinelesre emlekezik, de azt sem tuggia mint volt [Kv; Tjk V/1. 406].

házdégés arderea casei; Hausbrand. 1606: Aztis tudom hogy az ház Egeskor az Zekreny meg marat vala [UszT 20/310 „Bencze gjörgy loüetej Zabádekely” vall.].

házdégetés házfelgyújtás; incendiarea casei; Hausanzündung. 1614: Horvat Miklos Nobilis Ezt ház egetesert teotte* Jobb(ággyá) [Ehed MT; U. Beth. 60. — *Barlabassi Ferenc]. 1731 k.: Fogarasi Samuel a mely szolgáló leanzo bé járt hozzá Ház seperni, azonis erőszakot tett, ennek felette, sok Istentelenségek, gyilkosságai, Ház égetése,

hatalmaskodása constálnak [Dányán KK; Born. XXXIX. 16 Jos. Aknai alias Nagy pastor ref. vall.].

házeladás vinzarea casei; Hausverkauf. 1570: Erdely Matthias vallya, hogy . Az ház ely adas feleol semyt Ne(m) Twd [Kv; Tjk III/2. 96].

házelhányás házlerombolás; dărımarea casei; Hausverwüstung/zerstörung. 1600: Actores protestant(ur). Minde(n) Bizonsagoknak contra dicalnak kék ielen voltak az ház el haniaskor [UszT 15/27].

házépítés construirea casei; Hausbau. 1571: Effele keozteok valo sok Ispanoknak zabadosoknak valo zolgatiok is zantassok vetessek aratassok kazalasok, ezeknek be takaritassj zamtalan sok nekijek valo kert es ház epitessek voltak rajtok [SzO II, 329 a székely nemzet foly. az egy-hez]. 1590: reszt keuanz ház epitesből, czyr czynalasbol, kert czynalasbol es egieb marhabolis [UszT]. 1633: az varbali ház epites feleol vgi alkuttanak megh hogi keobeol egy keoz falra epvllienek [Mv; MvLt 290. 129b]. 1791: Szamosfalván benn a faluban eő Nga a közönséges falu utzáját is Ház és Csúr építéssel foglalja és Sántzoltattya Tetzése szerint [K; JHbK LI. 25].

házépíttetés construirea casei; Aufrichtenlassen eines Hauses. 1774: a néhai úr őexcellentiaja* az oljan embereknek, akik falunkban megtelepedni akartak szabadoson megengedte ezen erdőből házépíttetésre akárminémű fát vágni és vágatni [M-kályán K; EHA. — *Br. Wesselényi Ferenc].

házépület 1. házépítés; construirea casei; Hausbau. 1584: Aztalos Imreh vallia Tudom is hogy el Adak Viczey Ianosnak három záz frton, de en Ne(m) tudom howa teottek a' penzt. Abbol keolteotteke Az ház Epwletre vagy Ne(m) [Kv; Tjk IV/1. 357]. 1623: Attanak két forintot, két keőből buzat Annak fölöttő ház Epwletre ualo fabol ualo segetseget [Mindszent*, WassLt. — *Később Kismindszent AF].

2. ház; casă; Haus. 1626: ez ház epwlet meg betswltetuen az az Eotsem az arrat eggi penzig tegie le [Kv; RDL I. 129]. 1726: Az egész ház épület alatt találatott három bót hajtásos, külön rekeszekre való jó, épp, hideg pintze [Ne; DobLev. I/124]. 1745: az Ház épület mellyben lakik mint-hogy Annja halála előtt sokat futott faradott hasonloképpen az Inek jussón [Torda; TjkT 11.26].

házeszköz házi eszköz; unelte de casă; Hausmittel. 1605: Tothazy Botwes Mihaly vallia . Hallottam zegeny Andras deaktol hogy mondotta zegeny Colosine azzoniomnak 14 awagy 15 Arany gywreys vadnak nalla(m) teob ház ezkeoz egyget masiual kadgyawal egygywt [Kv; Tjk VI/1. 709]. 1607 u.: egieb ház eszköz uolt ugj mint feize, furo, veseo, es egieb effele akar miczoda neuel neuzetesek kad, hordo, es affele ház [UszT 18/33].

1629: lattamis hogy haz ezkeözök voltanak az hazba(n), ugj mint on tal, on kanna agy, parna, feualy, es egjeb affele sok fa szerszam [Mv; MvLt 290. 159a]. 1653: Gál Mihály házáról a szent György-utca meggyúlada, és 57 ház elége. Nekem: csüröm, házam, asztagom és házhoz való gerendám, deszkám, léczem — én minden házeszközzel oda felköltöztem vala — ott elége [ETA I, 140. NSz]. — L. még BTN 100.

Szk: *apróság* ~. 1629: ezeken kiueol egyeb aprosagh haz eszkeoz is eleg vala [Mv; MvLt 290. 157a].

házeszközbeli szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ *ingómarha* házbeli/házi ingóság; bunuri mobile de casă; im Haus befindliche bewegliche Habe. 1637/1639: Az mi penigh az haz ezkeoz belj Ingo marhakbol Iutot portioját Illetj .. azokat is nem Iteltük szüksegnek hogj Inventalyuk [Kv; RDL I, 111] * ~ *marha* házi eszkeözök; unelte de casă; Hausmittel. 1614: Mint hogy ne(m) volt sem penz^a Ezwst, sem Aranj marhak, tehát az hasz eöz keöz belj (!) marhakhoz kellet niulnunk [Kv; i.h. 96a Andreas Junck kezével. — *E szó utólag betoldva]. 1618: Az teób Adossagok ... arra depútaltuk Catta Azzonnak haaz eözkeöz belj Marhakatt, vgj mint Ohn zerzamat, palastot, Feyr ruhazotot, Agj zerzamat [Kv; i.h. 104 Andreas Junck kezével].

házeszközi. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *marha* házbeli holmi; bunuri/lucruri ale casei; im Haus befindliche Habe. 1616: Orsolya Azzonj adgyo(n) megh az Testamentum continentiaja zerent mindeneket az mitt az Battya hagyott, es azo(n) kiul Orsolya Azzonj még valamj egyebel ugy mint haasz Eözkeözj marhaual megh Jobitta miért hogy Martonak egyett massa el vezett volt [Kv; RDL I, 101 Andreas Junck kezével].

házeszköz-marha házbeli homi; bunuri/lucruri ale casei; im Haus befindliche bewegliche Habe. 1585: Annos Zyw Andrasne vallia, Mikor megh holt volt Zent kiraly Andras, volt haz ezkeöz Marhaya es kews On zerzama [Kv; Tjk IV/1. 429].

házfal perete de casă; Hausmauer. 1762: vitünk .. Háza erectiojára ház falnak való három barana fákot [Pintóág H; Ks 113 Vegyes ir.].

házfedél 1. acoperiş de casă; Hausdach. 1722: Vallyon a mely ház fedél alatt vagy teleken ket három gazdais lakik, külső öröksegei azok(na)k vadnake különösen ele engedendők? (Igy!) [Torockó; TLev. 4/9. 13a].

2. házpadlás; podul casei; Dachboden. 1722: Ket harangotis^a láttam hogj talalta(na)k az Pap Péter ház fedeléb(en) [Kecsed SzD; TL. Szabados János (60) jb vall. — *Értsd: kolompot].

Szk: ~ *szaggató vashorog* tűzoltó csákllya. 1652: Az gerendaba függesztve egy fenyee rud végiben vas horog, haz fedél szaggató [Görgény MT; Törzs].

Különösen faluhelyt, de — szinte a hivatasos tűzoltóság megszervezéséig — korunkig terjedőleg tűzvész esetére számítvá városban is kámpós csákllyakat tartottak a háznál a gyűlékony zsindefedél levonására, és így a tűz terjedési lehetőségének csökkentésére.

ház-felverés betörés; spargere, efracție; Einbruch. 1729: Tudodé, Láttadé ... házfelveresit, véringezésit, Isten ellen való káromkodását? [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. 1823: 1817dik Esztendőttől fogva ... részenként való ház fel verések által F. Váraljai Parochiamban a' Tolvajok által tett Káram Specificatioja [Firtosváralja U; Borb. II].

ház-felverő I. *mn* betörő; care sparge/furá; einbrechend. 1749: nyilván lévén az Juctusnak nyilván való házfelverő szokásos tolvajsága ..., itiltetett hogj fel akasztassék és meg hallyon [Torda; TjkT III/267]. 1761: (A vádlott) nem gondolkodván maga meg jobbítása felől Tordai Szabo András vr(am) Házát fel vervén ... mint Ház fel verő Tolvaj a' szerent büntetessék [uo.; i.h. V/40].

II. *fn* betörő (személy); spărgător, hoț; Einbrecher. 1731: Az Ház fel Verők(ne)k, ejjeli Lappangok(na)k s minden gonoszsgát Cselekedők(ne)k el Távoztatására Cirkálást Concludaltunk fel allitani minden etczakara 12/12 Cirkálat [Dés; Jk 414a]. 1761: az I ... mint ház felverő érdemes volna az Akasztófára [Torda; TjkT V. 30—1]. 1785: el szökvén Léányom ... Házamat fel verték, ... Ekkor a' mint Reflectálhattam; vittének el a' Ház fel verők ezeket^a [Nagyak AF; DobLev. III/600. 1. — *Köv. az elvitt holmik fels.].

házforma hr-os alakban; cu sufix adverbial; mit Adverbialendung: *~ra* ház alakúra; in formă de casă; in Form eines Hauses. 1714: Ház formára tsinalt, ezustell borított, s figurakkal ékesített fáb(an) Asztali Óra fl. Hung. 60 [Nsz/Fog; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 45].

házföld fața/podeana casei; Hausboden. 1679: Ház Földet^a tűrczkőlő sulyok nro 7 [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János lelt. 155. — *Olvasható földet-nek is, de akkor a ház 6. alá tartozik].

házfundus házastelek; loc/lot/parcelă cu casă; Fundus, Grund mit Haus. 1734: az Haz fundusban Néhai Fekete Mihály Ur magának semmi interestentiat es just nem apprehendalt [Branyicska H; Jhb XXXV/51. 30].

házgerező a boronaház gerendáinak kiálló vége; capetele birnelor de casă; Kopfende der Balken von einem Balkenhaus(e). 1752: az Kapu Zábétol fogva az ház Gerezdig [Rtéd U; Nkf].

házheja 1. a ház padlása; podul casei; Dachboden. 1558: Panazolkodnak zokan hogy haz hyara Sok zenath Rakthak Azerth wegezek hogy ... az

Artalmas helen walo zenath Nagy crews Bywnthethessal ky hordattasak az warosbol [Kv; TanJk V/1. 48]. 1568: Ezt hallottam hogy egy eyel gergel deak valtyk szitkozodek, es az haz hearais fel haga [Kv; TjK III/1. 237 Pesti Katus vall.]. 1593: Juta ezembe hogy az en fiam Ruhaja ott az Soly-mosi Mattiasne haza hyan volna ..., en az haz hyara hagok ala vetem az gyermek chulayath [UstT]. 1622: Fwresz deszkabol az hasz hejan iutot No 22. 1 p(er) d.7. tt. fl. — d. 54 [Kv; RDL I. 119]. 1666: Kis Gyorgiis giapiut hozot el az haszजार [Szentgyörgy MT; BálLt 55]. 1699: az hazhiára felnyilo tábla vas pantocskakon forgo [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. 1718: az haszijan eget öt szalonna minden apolekjaival edgyütt [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondviselő vall.]. 1723: anyi sok bocskor van az hasziján a kasba(n) [Szépkényerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 1]. 1758: Olvasásra és irogatásra adtam magamat, s mint hogy nagyatyám tisztviselő ember volt, igen sok levelek s egyéb holmi írások gyűltek hozzája, melyek mind az házhijján állottak [RettE 63–4]. 1763: A Szósz, és Csepű nem volt az Bószörményi Házhijján (!), hanem az Szabo Pálén [Torda; TjKt V. 156]. 1771: László Pistától hallottam Széki Persiről ezt mondani hogy ... holmi lopot kendert is találtak az ház hijján (!) [Dés; DLt 321.20a].

2. ház fedele; acoperiş; Hausdach. 1584: Zabo Gaspar vallia Az haz hean Nagy Ropogas león Azt tudok hogy Reank Zakod [Kv; TjK IV/1. 262].

házhéjazás háztető; acoperiş; Hausdach. 1592 k.: Peter kowaczy valami haz heazast eppitet volt [UstT].

házhely telek, rég fundus; sessio; sesie; Hausgrund | házastelek; loc/lot/parcellă cu casă; Hausgrund mit Haus. 1544: Zekel Myklosni ezth walotha ..., hogy Istirgy Symon ... ezth montha volna ... meg elegetethe az borbala azonth myndembeol, nam fel haz helleth attha az mayor haz heleth az borbala azzonnak az che Gergelne(ne)k az fel haz ellen[Szászssombor (SzD) körny.; MNy XXXVI, 52]. 1558: Buday gergel ky hazban lakyk Ew maga vetthe volt zalogba Atyawal Egyetembe Es megh Bwdan es meg keth haz helth [Búrjánosóbdia K; JHbK XXIII/39]. 1567: egy pusztá haz hel wagon Nap nywgtat feleol megemet Bos Igassaggal Illet [Egrestő KK; Bál. 42]. 1590: Kendi Veölgi wagon mind Nemes Vdúarhazamhoz, kiben Zenth Demeteren lakom, Ittem penzen vett lofósegh Eöreksegemhez Jobbagym hazához, es haz helyeihez [UstT. — *U]. 1609: az haz heliet Pal deak ueotte uala [Dés; DLt 311]. 1615: hagma .. Kozarwaratt* esmet egy nemes haz helt hozza adua(n) mindenik fordulora tiz tiz eoregh keobeolre valo zanto feoldet [Gyf; SLt AB 8. — *SzD]. 1656: volt Borsaj Jetuan Vr(amna)k az Kackanj (!) riz iozagbul harmda fel haz helje ... az melj hazheleknek

vicinussy ugian Kackanj riz az melj felleb megirt haz heleket mind mezejuel erdejuel . ocupalt uolt meg holt Mohaj Andras, mind Peteben*, egj haz hellel egiut [Légen K; Borb. I. — *K]. 1677: A' Mely Faluk részekre szakadozva, és oszolva vadnak néhány possessorok között, a' mint hogy némellyekben Fiscusnak, és egyéb Patronusoknak-is bizonyos rész portioja, és házhelyei vadnak, sőt némellyek egy s' két ház helyeknek bírásának alkalmatosságával feles embereket-is telepítenek a' Faluba, és egyiránt akarják élni a' Faluknak köz határit, a' nagyobb részt bíró Patronusokkal ., végeztetett, hogy az olyan helyeken juxta quantitatem et numerum sessionum antiquarum osztassanak és bíráttassanak a' határok; és ki ki maga rata portiojával legyen contentus [AC 104]. 1708: vgj emlékezem jól reá hogj itt ebbe(n) a' faluban eleitől fogván nem az Urak részekről, s, bíradalmakról viselték annjban (így l) a' falus Biroságot mint inkább a' melj részen levő ház helljen a' jobbaj lakot s, lakik annak kellet biroskodni [Vámosudvarhely KK; SLt AM. 46]. 1773: azon ... Ház helyre Román Joseff építetett Házat, Pintzét, Istállot [Dombó KK; JHb XIX/15]. 1804: magának a' Faluknak Toplitzanakis egy nevezetes részét, erő hatalommal el akarják nevezetesen a' Remeteiek* foglalni. . mely erőszakoskodásokat, ha el süthetnék, magából Toplitzábolis leg alább Ötven ~ 50 ház helyeket foglalnának ell [Abafája MT; Born. XVd. — *A tőzsomszédos Gyergyóremete lakói].

Szk: ~ből kifarag vkit telekből kiforgat. 1737: vásárolvann meg . ház hejet De az J. minémű Politia, és pr(ae)textus alatt engemet belőle kifaragni akarvann [Dés; Jk] * ~et felfog telket foglal. 1732: Kesely Sandor . Ez minthogy nem regen szallot haza haz helyit pusztabol fogta fel [Nagyida K; Told. 11/70]. 1776: azon ház helyre* leg elsöben ki Szallott, ki fogta fel a' Falu közonséges Földeből és ki eppitet házott reaja? [Kük.; Ks 48 vk. — *Szélkúton (KK)] * ~eket kifjártat a falusi telkek számát és terjedelmét (helyszíni szemlével) meghatározza. 1735: Pagocsán*, és Csánban* üdöt kel keresni, és formaliter a földeket, Szena füveket nem külömb(en) haz helyeket ki kell jártatni mert felesen el nyomultak bennek [Görgény MT; Born. X. 10 Lestyán György lev. — *Mezőpagocsa MT. *Mezőcsán TA] * ap-pertinenciás/pertinenciás ~ földtartozékos házastelek. 1737: Gróff Göncz Ruszkai Kornis Ferencz Uramnak Disznajon hány örökös Pertinentiás ház helyei vadnak? [Msz; Ks 14. XXXVI. 10 vk]. 1793: lévén .. Arpaston és Középfalván* három Appertinentiás Ház helyek . adták s transferálták Zállogb(a) Ezer Magyar forintokb(an) ... Idösb Also Ferentz Vr(na)k [Árpástó SzD; RLt O.2. — *SzD] * egész ~ (belsőségbeli) egész telek; integra sessio. 1624: mint hagi ninczsi reminsege hagi embert szállithasson reaja ez mostani zwk ember idejen ... ez megh neuezet, egez haz helt ... ada eöreók arron, minden igassagat ki uenen beleolleok Zalanczi Istua(n) vramnak [Mihálytva NK; JHb XXIII/6]. 1735: Csegezi Nehai Tar

Jánosné Szabo Annok egy Testvér és az meg irt egész Ház helyben egy oszlo Atyafi volt az én Nagy Anyámmal Nehai Csép Péternével Szabo Katával [Borb.]. — L. még GyU 130 * fogott ~ a falu közföldjéből felfogott, egyéni használatba vett telek. 1732: hívjak ezeket fogot haz helyeknek azért hogy nem regen fogtak fel, de szinten olyan nyilas haz helyek mint a régi örökös haz helyek [Nagyida K; EHA] * különös ~ különálló jobbágytelek. 1735: (A) Sz. Jakabi Jobbágyoknak es Sellereknek különös Ház helyek utan valo szánto földjek, es Kaszalojok nincsen, hanem mikor szaparodnak az Emberek, fel osztják a falusiak egy más között a Határt, facultasok szerint [Szent-jakab TA; JHb XI/9. 22–3] * nemes ~ nemes-telek. 1675: Mezo madarasi Zalagos Udvar haz-tul ki szakasztot nemes haz hely negi az melyen jobbagoi lak(na)k [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1700: Ez a három falu*... nemes ház helyekből áll, melyben tiszt vrainék is attestaltanak affele lezzengő paraszt emberek neveit rend szerint fel töltük [Csomafája K; EHA. — *Csomafája, Bádok és Kide (mindhárom: K)]. 1756: menyére valo Portiok az az hány Nemes, vagy Paraszt Haz helyek vadnak [H; JHb LXX/2.6 vk] * nyilas ~ nyilföldtartozékos telek. 1733: Tudgyuk nyilván és bizonyoson hogy T.N. Maxai Joseph Uram itt Kincsib(en) 6. haz helyeket avagy Fundusokat bir, melyek is eleitől fogva mind nyilas ház hely(ne)k tartattattak s most is annak tartattatnak [Kincses KK; SLt Fasc. 8 Sub K Nro 5]. 1760: az Falub(an) ... mindennemű Possessiok régi és ujjabb Curialis Fundusak, nyilas és nyilatlan Ház helyek maradván eddig valo Possessoraiknál, bonificalván a Veres résznek ... darab közönséges földel [Szava K; RLt O. 4]. 1800: midőn Édes aszszony anyánk halálazásával meg osztoz-nának, előre ratájaban kissebb Testvérünk Weress Samuelnek Curiaul, annyiban mind egy Nyilas ház hejjet által engedtünk vala [Szászszombor SzD; RLt O. 4] * nyilatlan ~ nyilföldtartozék nélküli telek. 1772: hány népes, és pusztá nyilas es nyilatlan Ház helyek vadnak? [Szászfenes K; BK. Mikes conscr.] * öreg ~ egész telek; integ-ra sessio. 1736: Meg mérvén peng az egész faluban az Bánffi részből álló falu helyet ... szaggata-tott és borozdaltatott ki 26 öreg ház hely ... az öreg ház helynek 28 ölös kötéllel hosszát minde-nütt két kötélre szelességét 22 ölös kötéllel egy kö-télre hagytuk az apro azaz fél öreg ház helyek-(ne)k peng szelessége 22., ölös kötéllel kötel egy hosszszais 28., ölös kötéllel kötel egy [Záh TA; Mk V. VII/9] * örökös ~ ősi-telek; antiqua ses-sio. 1742/1760: mindenkor hallottam Régi Embe-rektől hogy az kérdésben említett Szilágyi Fami-liának itten örökös ház helyei volnának [Pu-jon SzD; WassLt „Elisabetha Farkas rel. Joh. Farkas” (70) jb vall.]. 1754: az utrizalt Colonialis Sessio ősi örökös ház helye volt ... Nehai Mikola Laszlo Vrnak [Ádamos KK; JHb XIX/11] * paraszt ülésű örökös ~ ősi jobbágytelek. 1787: Első egész népes paraszt ülésű régi örökös Ház hely [F. gyékényes SzD; WassLt] * pusztá ~ lakat-

lan telek. 1567: egy puzta haz hel . wagyon ... mely engemet Eos Igassaggal illet [Egrestő KK; Bál. 42]. 1578: az zent Juany rezben maradot ket puzta haz hely, tudni Jllik Haydo benedek puztaja masik boda agoston puztaja [Zsibó Sz; WLt Ba-tory Elek nyil.]. 1619: az falu vegén egy puzta haz hellie [Petek U; EHA]. 1760: az Exponens Ur ... a Málomit*... pusztá ház helye után tsinál-totta [Bethlen SzD; BK. — *Ti. a Málomban (SzD) lévő kaszálót] * rótt ~ (adó)rovatalba vett telek. 1675: Pagocsán* égi rot haz hely [Mezőma-daras MT; Borb. II. — *Mezőpagocsa MT].

Ha. 1560: hazhelnek [K; SLt S. 4]. 1570: haz hel [Kv; TanJk V/3. 17a]. 1577: haáz hely [Mező-szpor K; SLt J. 19]. 1632: Haz helt [Mv; MvLt 290.68b]. 1654: haz heljrl [RLt O. 5 Joh. Kavasi (60) decimator vall.]. 1730: haz helyrül [Középfva SzD; SLt 28. J.9].

házhelyecko házastelkecske; loc mic/parcelă mică cu casă; kleiner Hausgrund. 1620: Kis Pal Balintnak ... conferaltam ... haro(m) buidosso vratlan Jobbagyokat ... es hazhelyecket ... engedgye bekessegesen birnyi [Kp 1. I. 27 Bethlen István ad. lev.]. 1658: Az Alvinczi Felső varb(an) vón egy darabaczka ház helyecket [Alvinc AF; Berz. 1]. 1698: adtuk azon haz helyetskéjét három forinton [Dés; Jk]. 1776: az Nagy Ercesei* portio-nakis egész hasanfele eo kglmét concernállya de meghis Filstich Péter .. egy ros z Ház helyeské-vel szurta ki az szemét [Kozmatelke K; Told. 52. — *MT]. 1736: Török István Instantiájára enged-tetik egy haz helyetske eleitég eá conditione hogy semmi nemű szín és praetextus alatt az epu-letet nem abalienallya [Torda; Tjkt I. 16]. 1767: hda ezen Szilágyi Ferentz ... ki szakasztot kitsin ház helyeskével [Bethlenfva U; Hr]. 1802: (egy) ház helyetske vagyón [Csekelaka AF; KCsl 6].

Szk: nemes ~ nemesi házastelkecske. 1673/1873: A Patak helyben vett volt egy Nemes házhelyets-két [Tövis AF; Kath.] * pusztá ~ lakatlan telkecske. 1658: attunk eo kglmének az Uy keresz-tienek felől valo Kapu előtt, egy pusztá haz heliecz-ket, ki merő kőszikla volt [Alvinc AF; DLev. 3. XXXI. A. 9].

Ha. 1750: haz helyetske. jobbatska. Földetske. Malmotska. Szőlőtske [Vecsérd NK; Berz. 88/5.11].

házhelyes. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: egész ~ gazda egész telkes gazda; țaran cu sesie întreagă; Landwirt mit ganzem Hausgrund. 1785: Hány és minémű Hold Szánto földgye és Rettye vagyon egy egész Ház helyes Gazdának, és hány Szebeni Vékát Véthet egyik egyik hold Szánto Földgyében? [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 14b].

házi I. mn 1. házbeli; de casă; im Haus befindlich. **Szk:** ~ bútor mobilă de casă; Haus-möbel/einrichtung. 1862: az én szállásonon, annak szobáiba, hujába es pinczéjébe, ugy az ahaz tar-tozó színben található arany es ezüst neműek ..., egyéb féle drágaságok, házi butorok ...

halálam után egyenesen és kizárólag Wessely Maria ... tulajdonává váljanak [Kv; Végr.] * ~ *egyetmás* házbeli holmi; lucruri de casă; Hausrat/gerät. 1782: Háza, Pfntzéje minden Házi Sükséges egjetmásakkal, mint egj jo Gazda Aszszonynak Szokott lenni rakva voltanak [Mv; DLév. 4. XXXVI] * ~ *felkelhető* vagyon házbeli ingóság; avere mobilă/bunuri mobile/miscătoare din casă; im Haus befindliche Mobilien. 1826: nem mulatta el Deési szállásán tanaltató Házi felkelhető vagyonnyait conscribáltatni [Dés; DLt 243] * ~ jó 'ua.; idem'. 1748: Buza, Bor és egyéb házi jó elég maradt [Torda; Borb.]. 1819/1831: Hunyadi Sámuelné Tar Anna Citatioja Hunyadi Borbára és Rosália ellen némelly ingo házi Jok iránt 21a Febr. 1800 [Aranyosrákos TA; i.h. II] * ~ *készület* házbeli holmi/kész-ség; lucruri de casă; Hausgerät/kram. 1827: Dobolyi István Urnak itt a Curialis házaiba nem maradt egyéb házi készülete, egy vagy két Széknél, egy fa ágynál, s abba egy vagy két lepedőnél egybe; melyre nézve az Exponenst feleségüll vette hogy velle ágy néműt, s egyéb házi szükséges és illő készületeket kaphasson [Koppánd AF; DobLev. V/1109.9] * ~ *marha* házbeli ingóság; bunuri mobile/miscătoare din casă; Hausmobilien. 1584: Eger Lenart, Es Eger Lukach valliak Tuggiuk hogy az Kappa Bartosne haza es hazy marhaia halala vta(n) Teremy Péter kezebe kele [Kv; T]k IV/1. 331]. 1600: Azert mi chak az mi rezeönket kewanniuk megh, mind az ingho bingho marhabol, es mind egyéb hazi marhabol, akar mi newel neweztessenek [UstT 15/93] * ~ *mobília* 'ua.; idem'. 1761: A' Gyer-mek dolga arant végeztetett hogy a' Háló Egyet mások pedig aequaliter osztassanak meg ide ertetven egyszersmind minden Házi Mobiliák [Kv; SRE 196]. 1827: az Exponens aszszony ezen M Koppándi őssi lako Curialis Fundussát a Férjinek minden házi Mobiliák nélkül tanálván, abba rész szerint maga hozta a Mobiliákat és szükséges ágy és asztalnéműket [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 12] * ~ *portéka* házbeli holmi; bunuri de casă; Hauskram. 1646: Az Zekeres louak es hatas louak, tanult okrokkal es egyebkent az teobiuel res mobilissel hazi portekauak ezkozokkal hogy ne oztoznának hanem mienk lenne [Bádok K; JHb III/72 Kéz-dipolyáni Veres István atyjához]. 1720/1811: Minden házi Fejér némű jelenvaló portékát három felé osztának elő kegyelmek között; u:m: tsinált Fejér némű portékát, és Fonalat [Szotyor Hsz; Borb. II]. 1812: Házi Portékám vagyon anyyi, hogy mind a' Szobáknak adjustirozásában, mind pedig a' Konyhára meg kívántató Edényeknek nem létében fogatkozás nem lészen [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. — L. még Barabás, Szó 382 * ~ *portékdcska* házbeli holmiczka; lucrătoare de casă; kleiner Hauskram. 1774: Keszeg Pált üsmertük s tudgyuk hogy minden vagyonnyait anyiban el vesztegette sőt adossagokkal magat annyira meg terhelte s végtére ... a kreditorok ... kevés házi portékátskájára

reá jöttek ... az Fiaira . Csak egy Fazekatska sem jutot [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. 1831: minden Házi portékátskái minden nap ázik és rothad (így!) [Dés; DLt 665] * ~ *tűz/tűzelés* házbeli fűtés; incälzirea casei; Hausheizung. 1782: A Toroczka határon lévő Erdőket házi Tűzelésre is el-élhetnök, ... de inkább szomszéd határokról segittyük magunkat Tűzi fa dolgában is [Torockó; Thor. XX/5. 24]. 1783: némely Atyánkfiai ... Városunk határan magok kaszáló Réttyek mellett lévő Gyepű fáikat kívánták magok külön szűkségére és házi tűze potlására fordítani [uo.; TLév. 10/3] * ~ *utenszília* házbeli eszközök; bunurile din casă; Hausutensilien/-mittel. 1727/1816: Halalakor Etzken Andrásnak menemű fel kelhető úgy mint Morhai Sertessel es egyebb hazi utenselliai (voltak) [Hsz; BLév. vk].

2. ~ *majorság* (házi)szárnyas, rég aprómarha, idj aprójóság, majorság; pársári de curte; Hausgeflügel. 1635: Szent Marton Zabiat megh attak Az Vadaslak Cub. 4 Egy keoblöt attunk feold ualtsagb(an). az többi hazi mayorsagta keolt el [Uti].

3. otthoni; de acasă; häuslich, Haus-. Szk: ~ *család* háznép; familie, membrii familiei; Hausvolk. 1862: Hivatalomból kifolyólag bővebben tudatom a' Tekint(etes) asszonnal hogy itten a' mater Ecclesiában Pünköszt negyed napján Partialis Synodus fog tartatni ... szívesen meg hívom a' Tekintetes Asszonytis házi Csaladjával együtt .. egy Templomi Czerémoniankra [Simén-fva U; Pf Baka János pap lev.] * ~ *cseléd* servitor in casă; Hausknecht/Magd. 1804: a Dési Sertés Csorda különös Sertés Pásztora ugyan nem volt hanem ... Házi Cselégve is vigyáztak a Sertésekre, hogy kárban ne menyenek [Dés; DLt 82/1810]. 1810: Blós Mihailát láttom sok rendbe hogy házi Cselédgyeit a' Hazból ki kergette [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Mojszin Konsztántin (70) vall.] * ~ *gazdasszony* házi-asszony; gospodină, stăpîna casei; Hausfrau. 1736: Mindenik nap^a peng kalács elég volt, az gazdasz-szonyok megkérdezték mindenkor, hogy ettenek-e az kalácsban, ha mondották: jól ettenek, azon örvendeztenek, ha peng mondották hogy nem ettenek, azon megszorodtanak; de még az hazi gazdasszonyok is megharagudtak ha az kalácsból az vendég nem evett [MetTr. 391. — *Ti. a lakodalm mindenik napján] * ~ *höz* otthoni/házi környezet; mediu familial; Hausumgebung. 1845: A minap házi körömből el vittetett mű szereim vissza adattatásáért instálom a Becsülletes nemes Czehat, ne tessenek ottan abban a nedves pinczében az el romlásig tartani [Kv; AszCLév] * ~ *lakás* otthon; cămin, casă; Heim. 1837: mindenek a' tisztaságot, valamint testekre, öltözetekre, ugy Házi Lakásakra nézve is pontoson meg tartás [Dés; DLt 667] * ~ *szükség* házi/otthoni szükséglet; cele trebuincioase casei; Hausbedarf. 1785: A' mi a Bor és palinka tartást nézi és illeti, a Szent-séges Decisionak 5dik punctunában expressiosime

ki vagyon téve, hogy kinek kinek maga házi szükségére szabados légyen tartani [Torockó; TLév. 4/11. 2b. — "Így kétszer!]. 1824: midőn volnánk itten Aranyos Székben F. Sinfalván^a az Unj(tar)(ia) Sz: Ekklia Házában az holottis jelen lévén egy Részről Sinfalvi Nms és Nztes Kontz Moses és Ajtai Sámuel Uraimék mint osztazo Sogorságok, kikis előbeszélék melly szerint több Házi Szükségeik felett a' Sz: Ekklának való adosságokért ... elszánák magokban a' Polján Rétén való két kitsin Darab Rétyeket ... eladni [Borb. I. — "Később A.sinfvával összeolvadva: Sinfva TA].

4. háziszőttes; tesäturá de casá; hausgewebt. Szk: ? ~ *gyapot/gyolcskendő* stergar de giulgiu/din pinzá finá de casá; hausgewebtes, baumwollenes Tuch. 1789: Házi gyapot gyolts kendő mellynek edgyik végén keskeny Tót tsipke, és fellyebb mind a két végein két ujni szelességű Tot kötés [Laboriva-Szentiván Hsz; Palotay 19] * ~ *gyolcs* giulgiu/pinzá de casá; hausgewebte Leinwand. 1777: az halo egyetmást is Rákosi Sándorné Aszszonyom adta az Annja Aszszonyinak a' melyben el nyujtották úgy mint Gyolcs Roka, Görög Gyolcs elő ruha, . Gyolts inguj, szemfedél, négy házi Gyolts [Martonfa Hsz; HSzjP „Catharina in Capillis” (21) vall. — "Értsd: hajadon]. 1826: Nyoltz 's fel sing vastag hazi gyolts ... Három 's fel sing vékonyobbacska [Koronka MT; Told. 19] * ~ *kendervászon* háziszőttes kendervászon; pinzá de cinepá de casá; hausgewebtes Hanfleinen. 1789: vettem kezemhez ... 1. vég házi kender vásznót 1. vég Len vásznót [Meggyesfva MT; JHb XVI/1 Torma Éva kel.] * ~ *lenfonal* házilag font lenzál; fire de in toarse in casá; haugesponnener Leinen garn. 1836: Ezen Kender fonalat két felé kell választani — mert ennek fele olyan vékony mint a' második rendbeli házi Lenfonal [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló. ut.] * ~ *párnahaj* háziszőttes párnahuzat; faťa de pernă din pinzá de casá; hausgewebte Kissenzieche. 1818: Hat házi fejér Stráfos Párna Haj 34 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.] * ~ *patyolat-fersing* fehér háziszőttes szoknya; fustă albă din pinzá de casá; weißer hausgewebter Frauenrock. 1826: Egy rongyos házi patyolat fersing [Koronka MT; Told. 19] * ~ *tok* háziszőttes derékaly-huzat/tok; toc de saltea din tesäturá de casá; hausgewebte Unterbetzieche. 1790: Négy pejhe Derekally kettejének jo féle karton, kettejének Házi Tokja [A. jára TA; BLt II. 12].

5. otthoni (otthon viselt); de casá, purtat(ă) acasă; Haus-, zu Hause getragen. Szk: ~ *gúnya* háziruha; rochie de casá; Hauskleid. 1766: Az 1. sok rendben eleitől fogva sok féle gonoszságokban, tolvajlásokban, házok fel verésében elegyítvén magát némű némű eladot házi gúnyakért el fogattatott hogy lopta volna [Torda; TJkT V/339] * ~ *mundér* háziköntös; hainá de casá; Hausanzug/kleid. 1847: Házi Mundérnak 5 sing Posztot vettem singe 36.x [Szentkatolna Hsz; HSzjP] * ~ *öltözet* háziruha(félc); ímbrä-

cămintă de casă; Hauskleidung. 1609: Az Mas hazat penigh ... az Poklos vczaban adak es Conferalak Keopcezi Thamasnak es Keopcezi Georgynek minden hazi eolteozettel [Mv; IB VI/225. 17]. — Vö. a *ház-öltözet* címszóval * ~ *sapha* sapcă de casá; Hausmütze. 1866: Egy aranyal és kék bársony zsinelivel (?) kötött hazi sapka és egy más egyszerűbb [RLt] * ~ *strimfli* otthoni harisnya; ciorapi de purtat in casá; Hausstrumpf. 1803: 12. házi Strinfi [Felőr SzD; Bet. 7 Wass Anna kel.] * ~ *ujjaslájbí* vestă de casă cu mîneacă; Hausleibchen mit Ärmeln. 1805: Egy Fejer Házi Krádlí ujjas Lajbit Fejér népnek való [A.jára TA; BLt 9].

6. otthoni (otthon használt); de acasă (folosit acasă); Haus-, zu Hause gebraucht. Szk: ~ *abross*. 1819: Kék házi Sáhos apro kotzkaju abross [Kv; Pk 3] * ~ *kávészeszkényő*. 1819: egy hazi veres kavés keszkenyő [Kv; Pk 3]. 1849: Egy nagy Házi Kamuka kavés keszkenyő [Széplak KK; SLt 17].

7. családi; familial; Familien-. Szk: ~ *béke* pace/íntelegere conjugală; Ehefriede(n). 1844: Ugyan az Istenért mit gondolnak, hogy vén korokban úgy háborognak együtt! hiszen ha már a singet elhúzták, el húzhatnák az araszt is házi béke és csendességben [Kv; Pk 7. — "Ti. a házastársak] * ~ *békétlenség* neíntelegere conjugală; eheliche Unzufriedenheit. 1833 k.: esedezem a ns Presbiteriumnak, hogy ... méltoztat ... a köztünk fenforgo s háborúság okait közöttünk le Csendesíteni, meg intvén Férjemet hogy azon Házaktól, a kik Házi békétlenségünknek okai, jo le kötelezés mellett el fogja magát [Usz; Borb. II]. 1872: Botos Sámuel ref. ki hosszas ideig együtt élt nejével Horváth Katalinnal .. állittolag sok házi békétlenség és kellemetlenség merült fel közöttök, megkisértettük őket ki békéltetni [Burjánosbuda K; RAK 121] * ~ *elfoglaltatás* családi/otthoni elfoglaltság; preocupări casnice; Familieninanspruchnahme, häusliche Beschäftigung/Sorgen. 1867: Szabó István gondnok, okul adván, hogy mint magános ember házi elfoglaltatásai miatt az egyház ügyeinek elég időt nem szentelhet, hivataláról lemond [M.bikal K; RAK 261] * ~ *kereszt* családi csapás/teher; crucea/povara familie/vieții conjugale; Familienschlag/last. 1819: Néhai Rákosi Boldizsár számtalanszor feleségének mondotta hogy te teszel engemet^a a' földbe, ... hanem mint házi keresztét örökké magába tartotta [Kv; Pk 2. — "Így kétszer] * ~ *nép* családtagok; membrii familiei; Familienglieder | háznép; oamneni casei; Hausvolk. 1823: éhel kellenék el veszni házi nepemnek s magamnakis végső pusztulásra kellenék jutnom [Kv; ACLév.] * ~ *teher* poveri/grutăți familiale; Familienlast. 1837: Nemes Kontz Mojzes Uram, és Felesége bizonyos Házi Terhek és Szükségeiktől kénszerítette lévén — a' meljek(ne)k lehető ki potolása végett — adának el egy nyoltad (!) féi ölös Szélességű Török-buza Földött [Asz; Borb I „Fogarasi Huszti

István nemes sz.* Sinfalvának hites Notáriussa" kezével. — "Ol.v.: székiunkbéli?"] * ~ ügy problémá familialá; Familiensache/angelegenheit. 1845: 6 Balog Istvánnak Gazdaszszonya nem volt, hanem csak Szükségnek idején könyörületesség-ből s felesége iránti tiszteletből házi ügyének ideig oráig felfogója [Dés; DLt 591].

8. ~ örökség házörökség; mostenire de casá; Hauserbe/erbschaft. 1595: Az Capitanok es tizedesek az eo hiteok kenzeritese alatt viglajanak ez Napsagtol fogwa az ollian zemeliekre kik hazat veznek, vagy penigh Jdeghenek lewen hazassagok Altal, hazhoz jutnak, az Capitan es tizedes az illien ridegh zemelieket mikor megh hazasodnak telepednek ez varosban it megh maradandókepe(n), es hazy eoreoksegheozis Jűtnak, Mingiartast az Tanach eleibe hozzak, es ot zemelyet megh examináltassak [Kv; TanJk I/1. 251]. 1783: A dicit En most is azt mondom, mivel-hogy en az Ur üdösbh Torockzai Ferencz Ur(am) akarattýából az Gálak egy része hazi öröksegete szállattam ..., en gyanakozom hogj azon megh említett Gálak hazi öröksege után való külső mezei öröksegh mindenütt oszolva volt [Torockó; Bosla. Tobis Gergely actor contra Almási Mihály inctus].

9. ház körüli/táji; in/din jurul casei; um das Haus befindlich. Szk: ~ dolog lucrú de casá; häusliche Angelegenheiten. 1578: Egy Maiornetis tarcson masod magawal, ky az barom maiorsaghoz, es egyeb hazy dologhoz lasson [OL M. Kamara Istr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv.-höz] * ~ faeszközök unelte de lucrú din lemn; um das Haus befindliche Holzgeräte. 1653: Inventalvan az Szeles Mihaltól maradt Ingo bingo marhakot, Hazi fa ezközököt, Vas szérszamokat Ruha Nemut [Ilencfva MT; DLv. 1. II. B. 12] * ~ gazdaság háztáji gazdálkodás; gospodărie familială; Hauswirtschaften. 1792: látván Anya hogy egyedül a ház terhet nem viselheti, egy néhányszor engemet kért, hogy mennék el Krivinára* és hinám haza Pétert, mert nintsen ki folytassa a hazi gazdaságot [F.lapugy H; Ks XLVIII/7 18 Pogán Mikodín (34) vall. — "Valószínűleg a krassó-szörényi Krivina]. 1826: Az Exponensnek néhai Férje az belső házi, és külső Mezei Gazdaságnak jó moddal való folytatására mi okokból nem volt alkalmas? [Ne; Doblev. V/1109. 2 vk] * ~ kert grádină de lingă casă; Hausgarten. 1800 k.: Boslák Földin kender föld buzával parificáltatik másod Esztendőn vettetik ... Házi kert parificáltatott [Torockó; Bosla] * ~ portéha háztáji gazdasági eszközök; unelte de gospodărie; hauswirtschaftliche Geräte. 1746: Tudgyaé a Tanu ... Azon popa Krisztye Todor amidőn meg holt mie maradt nevezetesen házi portekája Szekére, Lánca, Csikoltýuja, Ekéje, vasaival, Fejszéje, Furuja, egy szoval akar minémü házi portekája? [BSz; SLt 29. I. 30 vk].

10. háztartási; de gospodărie; Haushalts-. Szk: ~ dolog lucruri de gospodărie; Haushaltssachen. 1692: Causa Visaien(sis)* Pap Istvá(n) válást

kíván feleségétől Seres Katától ez okon hogy tellyességgel gondviseletlen az asszonyi állathoz illendő házi dolgokra tellyességgel alkalmatlan [SzJk 258. — "Visa (K)]. 1830: erősen nyukhatatlan vagy(a)k irantatak — s házi dolgak iránt [Kv; Pk 6] * ~ szolgáló cseléd; servitoare; Hausmagd. 1844: Fogadtam meg .. Hazi szolgalmnak Kis solymosi Buzugan Sárít [Hídegkút U; ToldNy].

11. szoba-, szobai; de cameră; Zimmer-. Szk: ~ bútor szobabútor; mobilă de cameră; Zimmermöbel. 1837: Hazi butorok Kolosvárt éj Ferjfi garderok (l) [Szentbenedek SzD; Ks 88. Osz. 14].

II. fn 1. tbsz házbeli(ek); ai casei; Hausleute. 1842: Hogy mások hallottaké a Szováltásokot, 's a' Tkts Hadnagy Ur le motskoltatását a' Házia-
kon kívül nem tudom [Dés; DLt]. 1845: Déési Fazakas Madarasi Ádámnét haza népét, esmeredé ? ... mi barátságod van a háziakkal jártaké azon házhaz? [Dés; DLt 502. 3 vk].

2. tbsz itthoniak, otthoniak; cei de acasă; die zu Hause Befindlichen. 1818: az háziaknak Edes Apamék helyet ... kedvekek járák [Torda; Pk 3 kv-i leány Ádámosról (KK)].

◇ Szk: ~ ember kb. magánszemély; persoană privată; Privatperson. 1581: Zereda(n) se Idegen Ember se kenyersweto Ne merezellie(n) bwzat wenny se az bwza zerbe be is Menny Erre is gongyok legie(n) az vasar biraknak hogy hazy Ember valamý zin alatt ne merezellie(n) kenyerswthonek bwzat wenny [Kv; TanJk V/3. 243a] * ~ kurva țititoare în casă; Hausdirne/hure. 1849: Krisán Mária az általa felemlített portékákat részint magány keresményéből, részint katona tisztt kedveltje Sziveskedéseiből, 's részint Kelemen Béninek ajándékaiból mint ki ötét házi kurvajának tartotta — szerezgette [Kv; Végr. 78] * ~ só'?' 1844: Föl Dobai Bartók Arronnak 1756beli keralem levele és arra nyert válasza a házi soo eraut [Ne/Nagylak AF; DóbLev. V/1249 iratlajstrom] * ~ szabadság kb. házadó-mentesség; scutire de impozitul pe casă; Haussteuerfreiheit. 1573: Ertyk eo k. az Sala* keonergesetis, De eo k. varosswl Senkinek hazy zabadsagot Nem Adnak, hanem Eo kegek meg hattak az vonas Igazito vrainnak hogy mikor ely Iarnak Meg latwan eo k. haza taian valo Bantasit Meg keonnebichek vonassat [Kv; TanJk V/3. 71b. — "Csak így!] * ~ szegény? kol-dus; cerșetor; Bettler. 1604: Az Niomorult házj Zegenyeknek niomorgho ehelholtaknak, kik az küldulastis Zegenylik* (így!), az Tanach Commissioia, es magok io lenye esmeretek Zegentis ezen ieouedelembeol dispensalhasanak [Kv RDL I. 77. — "Tollvétség Zegyenlik (olv.: szegyenlik) h. "Ti. az egyházfiaktól adott pénzből]. 1671: Mikházán* levő házi úgje fogjot szegenek(ne)k hagjok hogj ki oszszanak két száz forintot [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintsenti Krisztina végr. — "MT]. 1682: hadtam Az Ispotálybeli szegenyeknek két forintot Az házi szegenyeknek égy forintot [Kv; RDL I.

160] * ~ *tüzifa* lemne de foc pentru casă; dem Haus nötiges Brennholz. 1790/1799: azt kívánta volna Hogy nékiek mind házi, mind Mesterségekhez meg kívántato Tüzi fajok iránt hathatós Rendeletet tetetett volna [Torockó; TLv. 5/16 Transm. 408].

háziasszony gospodină, stăpina casei; Hausfrau. 1855: A szakácsi fehér sípka helyett vállközépig lecsúngó bozontos haját avas zsírral pazarul kikenve, a tűz előtt hajszálairól nagy cseppekben gördül le a zsír. A csundaság a háziasszony csinos rendszérével sehogy sem férne meg, de azért békével tűri [ÚjFE 179].

háziéska házacska; cásută; Häuschen. 1840: bátorságosabban bírassam azon Hazitskat [Dés; DLt 1420].

háziéskő házikő; cásută; Häuschen. 1843: tetzet admoneáltatni hogy a Tegla vető helyen fel építettett Házatskát es egy kis veteményező Kertetskét elrontsam, holott az a Házitsko az egészég fen tartására ... szükséges képpen meg kellett lenni ... méltoztasson azon Házitskot a maga valóságában meg hagyni [Dés; DLt 1358].

háziesszkőz 1. házifelszerelés; lucruri de casă; Hausgerät/ausrüstung. 1507: <Che>h Janost en meg Elygytetem mynden Barmombol e<s mi>nden hazy ezkozbol [Kv. kör.; NyIrK VI. 187 Cheh István végr.]. 1584: Jloná Azzony ferenczy Istuanné vallia ... mikor az Attia meg holt ... minden hazy Ezkeozel beoucolkeodeot [Kv; TjK IV/1. 229]. 1594: Erdelyi Ferentz Doctor hazi eszkézi, Marhaiat miert hogy Ő fge be költeszteti, vgyan azon hunnyadi 2. szekeressel vitettem Thordaig [Kv; Szám. 6/III. 20]. 1606 u.: az mellet buza zab uolt es egieb haz eszkőz uolt ug mint feize, furo, veseo, es egieb effele akar miczoda neuel neuzeztessék kad, hordo, es affele hajz ezkeoz ezekreol het zerent valo zam adast keuanok tölled [UszT 18/33]. 1761: mitsoda ingo bingo portekáit házi eszkőzeit ... megnyit vett kezéhez [Usz; Ks 20. XIV. 4 vk]. 1808: egy avatég deszka ágyán, egy festett Ládátskáján, egy Jo fejő Tejes vedrén, és egy Sajtárján kívül egyéb Házi Eszkőzeit az exponens ur el nem vette [Szászkerked K; LLt Bretfelyán Gavril (35) vall.]. — L. még RettE 112–3.

2. háztáji gabonakészlet; stocul de cereale ale casei; im Haus befindliche/auffindbare Kornbestände. 1600: Az Zab, Zena, es egyeb hazi eszkőznek el hordassa felöl, miert hogy az J tagaggia az A bizonicha azt hogy el hordotta, az J penigle(n) hogy ne(m) [UszT 15/80]. 1754: Azon Zubát, Zabot, Árpát, s egyéb gabonáit az említet Mlgs Asszonynak ki distrálálta? Az említett Házi eszkőzeket ki hová tette, distrálálta, kinek, miert, ajándékon é, vagy pénzért megnyírt? [Fejér m.; Ks 22/XXIa vk].

Ha. 1600: Hazi eszkőzemet [UszT 15/79]. 1712: Házi Eszkőzek [Mezőbodon MT; BfN 54/12].

háziesszkőz-marha házbeli és háztáji ingóság; bunuri mobile/mişcătoare din casă şi din jurul casei; Vermögen von Hausmobilien. 1597: Myert-hogy Karpitos Peter Rosas Ianos vramnak bizonyos summawal ados wolt ..., kewanta wala Janos vram az Tanachtol hogy exequitorokat adnanak ew kegmenek kik az az (így l) adossagot marhaian eoreoksege(n) exequalliak mikor az bechew az keozeonseges hazy ezkeoz marhabol ki ne(m) teolt volna, menenk Bornemizza Thomas hazahoz aholot mondak hogy egj boltba volna megh marhala karpitosnenak [Kv; TjK VI/1. 3 Mich. Thothazy judex reg. nyil.]. 1639: Az mi Penigh az Egyeb Hazi ezkeoz marhakat illeti vgj mint on szerszamott, Bölteozetekett, feier ruhatott agy szerszamot. Rez es vas szerszamot, fa szerszamokat .. Lakatos Peternenek az eo kigyelmet jlletendő resze szerent ualo reszet kj mutattuk [Kv; RDL I. 116].

háziesszkőz-szerszám ? házi szerszámkészlet; stocul de unelte de casă; Hauswerkzeugbestand. 1590: Hazi eszkőz szerzamoto az mith vettwnk es zerzettwnk eggwtt laktunkban mindennek az felet meg kewanom rezzemeth [UszT].

A *háziesszkőz-marha* al. adott jel-sel is számolhatni.

házigalamb porumbel de casă; Haustaube. 1722: Az ház hijján, vagjon feless házi Galamb főresz deszka [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 1].

házigazda 1. helybeli gazda; gospodar localnic; ortsansässiger Hauswirt. 1690: Az itt valo Diszno Hentesek(ne)k és kufarok(na)k Disznót tizenket oraigh ne legyen szabad venni sub poena fl. 6.//. migh az hazi Gazdak magok szűksegire nem vesznek [Dés; Jk].

2. stápin al casei; Hausherr. 1735: minthogy magam voltam Kolosvárott Házi Gazda, pirongságot mind szemellyemben, mind pedig Levél által sokszor vallottam hogy ollj bőven fátt és egjébb Naturalekat ne vesztgeessünk, mert a Joszágnak majd mi hasznát sem veheti a Mlgs ur [Kendilóna SzD; TKI. — Benjamin Cseh de Akna (29) ns vall.]. 1777: Nyelveskedni kezdván Sok Motskos beszedekkel mint házi gazdát illetet az A(ctri)x, söt ingemet Férjem gyilkosságának mondot diffámált [H; Ks 114 Ve-gyes ir.].

3. papibérfizető gazda; gospodar care contribue la retributia preotului; Priesterlohn zahlender Landwirt. 1728: mikoron Pestisben hálnak, a gyermeket akkoronis edgyet a házi Gazdának gyermeki kozzül tartozzék azon fizetésre el prédikallani* [Backamadaras MT; MMatr. 105. — *Ti. a helybeli ref. pap].

házigazítás házjavítás; repararea casei; Hausreparierung. 1758: Asztalosnak az Ház ígazításért MVásárhelyen Rf. 1 xr 30 [TL 11. 169b Teleki Ádám költségnaplója].

házikenyér pline de casă; Hausbrot. 1591: 9 die Decemb(ri)s Battory Boldysar vram Jefe be wittem Ayandekat Biro vram akaratyawal ... 4 hazy keneret Abrakasoknak [Kv; Szám. 5/I. 47]. 1691: Örög Házi Kenjeret öttek nro 200 [M. bece AF; Told. 25]. 1742: a' Gárgyasiak bányájából egy jó darab kész kortzot által vetett Tobías Botár (így!) volt annyi mint egy Házi kenyér [Torockó; Bosla. Finta Jakab (34) szb. vall.]. 1757: cél gyűlésében feleségestől szoktunk compareálni az vendégség alkalmatosságával, az új asszonyok tartoznak adni egymásnak jóakaratra egy veder bort, egy fazék ételt, egy petsenyét és egy házi kenyeret [Dés; DFaz. 19]. 1787: Találtatott a Pitvarba egy Szuszékba cir-citer más fél véka közönséges házi kenyérnek valo Buza [Mv; MvLev]. — L. még DFaz. 19.

házikő 1. házacska; cásutá; Häuschen. 1640: vagi(on) ennek felette 19. muntanis Jóveveniek kiknek valami hazikoikis vagio(n) szabadosak el menny vagi ot lakni [Szevesztrény F; UC 14/48. 78]. 1748: Házikót magok építtetnek [Ákosfva MT; Told. 8]. 1757: Czigánynak egy kúsdéd Hazikója [Taploca Cs; Sándor conscr.]. 1798: Kádár János ő kegyelme Cserében adót Joszágn egy Haziko vagyan ... Tar János ő kegyelme Feleségének Kádár János által, lett Csere Joszágnban lévő házikonak amig hasznát lehet venni vegje hasznát [Csegez TA; Borb. I Csegezi Csongvai Pál Hütös assessor kezével]. 1826: 14. öl Hosszuságu helyet .. égy Haziko-nak fel lehet adni [Dés; DLt 930]. 1840: a' Sol-lyom kő alá építtetett volt egy házikot [Bikszád Hsz; MkG]. — L. még FogE 94.

2. kunyhócska; colibă mică; Hütte. 1841: egy rongyos Házikó [Torda; HG].

Ha. 1761: házikó [Jedd MT; Told. 45/3]. 1765: házikó [Szászbanyica K; BfR Fasc. A. Nr. XXI.] egy kúss Házikóban [Msz; Pf] | házikó [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1786: egy kis házikó [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/18]. 1797: házikóban [Náznánfva MT; Berz. 3. Fasc. 3. N. No 21]. 1815: Házikot [Orsova MT; Born. G. XV. 13 Szegedi László (58) ns vall.]. 1825: házikó [M. légen K; KCsl 4]. 1831: házikot [Dés; DLt 163] | Házikot [Marosvécs MT; DLev. 2]. 1832: Hazikójába [Kissáros KK; DLev. 2. XII. A. 2]. 1835: Kis Házikó [Étéd U; NkF]. 1844: kitsin Házikó [uo.; NkF].

háziyúl iepure de casă; Hauskaninchen. 1825: Vad és házi nyulok szőre 1 font Bé-hozatal Taxája 3 fl. 2 xr [Kv; INyR 8754].

házi rend rinduiala casei; Hausordnung. 1855: Osztán a házi rend azt tartja, hogy öszönként Décséről^a a fazakas a gyümölcs kertbe egy egész katlan cserépedényt éget [ÚjFE 179. — *M. décse. SzD].

házi szőtt I. mn háziszöttes; de/din țesătură de casă; hausgewebt/gewirkt. 1850/1851: Hat asztal kendő, házi szőtt [Kv; Szathmári lev.].

Szk: ~ abrosz. 1829: Egy lengetég házi szőtt Abrosz 12. keszkenyővel [Kv; Pk 6]. 1838: Házi Szőtt Vastag Abroszok [Mv; MvLev.] * ~ fersing. 1840: Fejérenmük ... Házi szőtt fersing hat [Told. 19 Katona Miklósné gr. Toldalagi Polixenia kel.]. * ~ gyolcsrokolya. 1817: Házi szőtt Gyots rokoja feje 6 Rfl [Étfva Hsz; HSzjP]. * ~ iberok. 1818: Egy kék kotzkás házi szőtt ujj Iberok [Kv; HG. Ádámosi Végh lev. Sylvester Györgyné Ádámosi Végh Zsuzsanna hagy.] * ~ surgyé háziszöttes derékalj. 1849: az Ágyak-hoz 2 házi szőtt surgyé kék és közönséges fonallal barack magoson szőve [Széplak KK; SLt 17]. * ~ vászonlábji. 1797: (Az) ágy végénél ült egy előttem esméretlen ember, fekete csinos öltözetben, kurta mentében, kék csinos házi szőtt vászonlábjlában ... ki is osztán megtudtam, Vályi Pál, a gogánváraljai oskolamester volt [FogE 272]. * ~ viganó. 1818: Egy veress kotzkás házi szőtt rongyos viganó [Kv; HG Ádámosi Végh lev. Sylvester Györgyné Ádámosi Végh Zsuzsanna hagy.].

II. fn háziszöttes (kelme); țesătură de casă; hausgewebe, Homespun. 1839: A Hálóházban egy kotzkás házi szőttel bé vont divány [Kv; Ks 73. 55].

házi szöttes de/din țesătură de casă; hausgewebt/gewirkt. 1820: Öt viganó köntösök egy karton a' többi házi szöttes [Árkos Hsz; HSzjP]. 1838: Házi szöttes Fejer Tokos párna négy Egy hazi szöttes veres csikos, és egy barna csikos párnak [Sáromberke MT; TGsz 54]. 1852: Egy házi szöttes és egy szederjes surczok Becsű ára váltóban 3 flo [Peselnek Hsz; HSzjP].

házi szővés háziszöttes; din țesătură de casă; hausgewebt. 1818: Égy házi Szővés nagy Abrasz ... Három vastagabb Házi szővés Abraszak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.].

házi tolvaj hoțul din casă; Hausdieb. 1849. Krizsán Máriáról ... állithatom, hogy ő egy való-ságos házi tolvaj, ki engem többszörösen lopott meg [Kv; Végr. 6 Kelemen Benjámín nyil.].

házi vászon háziszöttes vászon; pinză de casă; Hausleinen. 1663: Dajka Aszszony Sebeni Sofia eztendeje kezdetik Bodog Aszsz(ony) Havának 24 napjan, 1663-ban Harom Ing, kettei házi vaszon Edgyik Gallos gyolts [UtI]. 1687: Zám-bori Gyolcsra vagj házi vászonra f. 20// [UtI]. 1723: Egy végh(en) vagyon házi vászon ulnac —40 [Koronka MT; Told. 29/2]. 1736: Fekete bakatsia (!) Gyapottal töltött, házi vászonnal bélett jó paplan 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 159]. 1758: Michel Jáger Dolmánya alá szép Házi vásznat vétett(em) Rhfl. 1 xr 33 [TL. Te-leki Ádám költségnaplója 208a]. 1814: Két darab Ingnek valo vekony hazi vászonyt adtal által [Kv Pk 3].

Szk: ~ abrosz. 1803: Harmad fél szélyből A-gyon varrással égyben foglaltatott Házi vászon

Abrasz [Désíva KK; UnVjk 187] * ~ ing. 1687: Ket Aszony embernek valo viseltes házi vaszon inget [Déva; Szer.] * ~ ingváll. 1648: Fogattam egy szolgálat omboszi (!) Catat, szegődése így következik* egy hazi vaszon ingy (!) vallas [Kv; ACLev. — *A fels-ből csak a címszóra von. adalék került ide] * ~ lepedő. 1635: Egy Haszi Vaszon lepedő az keozsipeben fejr szel vagyon f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 107] * bécsi ~. 1748: Háló Ingnek való Bétsi házi vásznot 11 Singet [Koronka MT; Told. 11/92] * bécsi ~ előruha. 1761: Szép vékony Bétsi házi vaszon előruha [uo.; i.h. 19] * bécsi ~ lepedő. 1734: Bécsi házi vaszon viola Szín Selyemmel ezüst fonallal elegy varratt ... edgy Pár lepedő [Born. XXXVIII.3 Kornis Krisztina lelt.] * erdélyi ~. 1844: jo Erdélyi házi vászony ingeknek és gatyáknak [Szűv; KLev.] * fejeřitett ~. 1816: 40 1/2 Sing házi vaszon 10 Rf 15 xr ... 16 sing fejeřitett Házi Vászón [Kv; Born. IV/41].

háztvirág-gyökér vmilyen virágházi virág; un fel de floare de seră; irgendeine Treibhausblume. 1873: Virág Házban: ... Kigyo Virág Gyökér Nro 3 Matska Virág Gyökér Nro 2. ... Házi Virág gyökér Nro. 2 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

házközbeli. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ marha házbeli ingóság; lucruri mobile/miscătoare de casă; im Haus befindliche Mobilien. 1568: Vrsula Consorts Ambrosi Pál fassa e(st) Tudom azt hogy mikor oth lakek vngwarine vala valamy haz közbely Marhaia, de en ne(m) tudom zam zerenit my volt [Kv; Tjk III/1. 159]. 1570: Taligas Gergh azt vallya hogy Mykor Latta volna az vchan hogi az Sarba hewer az Sas Balas haza eleot egy Mas haz keozbely Marha, kerdette kye es ki hanta oda [Kv; Tjk III/2. 113]. 1573: Paisos Illes es az felesége azt valliak hogi Twgiak elteben Kalmar Imrehnek haza Zeoleye, kalmar arwya Negy lowa vasas zekere hazkeozbely Marhaia Io Modon volt hazanal [Kv; Tjk III/3. 195].

házközép szobaközép, a szoba kellős közepe; mijlocul camerei; Zimmermitte. 1823—1830: Kónya első házában két ágyfa, házközépben egy nagy kerek asztal vagyon [FogE 273].

házköz-marha házbeli ingóság; lucruri mobile/miscătoare de casă; im Haus befindliche Mobilien/bewegliche Habe. 1569: Az haz köz marha Chyerenj Clara Azzonnje, de az haznal hadgyon walamith az Ew Io akarattya zerinth [Mányik SzD; IB VI/225. 13]. 1570: Margith, Az Nehay Gereb Balasne vallya, hogy twgia azt Mykor Gereb Balas az ew vrah megh holt, Annyeh haz keoz marhaia volt, hogi egy Low Zekereh Raktak fely [Kv; Tjk III/2. 155]. 1573: Keomyes Leorinchne es Nerges Ianosne Azt valliak hogi az halalba holt volt Meg Kalmar Imre ..., Lattak

hogi hazaban haz keoz Marhaia zepen volt [Kv Tjk III/3. 195].

házköz-portéka házbeli ingóság; lucruri mobile/miscătoare de casă; im Haus befindliche bewegliche Habe. 1626: az haz keoz partekanak hasonfele neki adassek [Kv; RDL I. 129].

házmázló szobafestő; zugrav; Zimmer/Stubenmaler. 1589: Apro Saytokat Attünk el 23 p(ro) f. 3 d. 45 ... Az Haaz Mazloknak att(am) 2 [Kv; Szám. 4/XII. 10—1].

háznép a családtagok; membrii familiei; Familienglieder | házi személyzet; personalul (de servici al) casei; Ingesinde. 1590: A haz nepre ualo keölchegh Az haz nepi penigen mind en magam-mal es gazdam azzonial egietembe uadnak 14 [Kv; Szám. 4/XIX. 9]. 1642: Zikszai idejében az vetessel mindenkor beoueon el ertek maga eleg haz nep volt [Bh; GyU 73]. 1758: Kabos Ferenchez pedig azért nem ment, hogy ő szegény szintén-szinte világtalan lévén, nem szerette. Különbenis nehéz háznép lévén a Kabos Ferenc uram háza, irtóztott tőle [RettE 76]. 1846: Széchenyi midőn a' kocsiból ki lépett Zalainéval ... találkozott, ki háznépéstől el jött az innepély bámulására [Kemény Zsigmond naplója 164—5. — Benkő Samu kijegyzése]. — L. még RettE 154; Szalárdi, SirKr 494; vö. még ház 3.

háznői ház nagyságú; de, mărimea unei case; hausgroß/hoch. 1823—1830: Kierkeztvén pedig a vágottból, csakhamar tanáltunk egy lejtőre, melynek aljában egy háznői magosságú mély árkon volt egy híd [FogE 263].

hazol 1. hazul

hazonnan 1. hazunna

házőltözet ? szobai szőttes; imbrăcămintă din țesătură de casă; Zimmergewebe. 1634: Oon es wuegh Pincze tokaimat, haz eoltözetimet, karpitimat, szeonyegimet Aágy eoltözetimet hagiom az Erdelyben Colosmonostoron lako Jesuita Patereknek [WassLt 73/1 Czegei Vass János végr.].

házörökség mostenire de casă; Hauserbe. 1557: Swky Janos eskwek Nagy Jstenre, hogy az Coloswary haz ewrewksegh eweyek [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. 1590: Keomives Pal Epete az haz eoreokseget feleségewel eozwe [Szu; UszT]. 1636: Egj darab haz örökseget Zakazta es ada Zéles Mihaj Pavaj Janosnak [Lukafva MT; DLt 1. II B/7]. 1755: Evictiot-is vőn magára ... Bartha Judith ... hogy a' fellyebb describalt Haz örökségnek, és Berkek(ne)k szabadason valo bírásában minden l(e)g(it)i mus Impeditorok ellen meg-oltalmazza [Polyán TA; JHb XVI/29].

házörző szk-okban; in construcții; in Wortkonstruktionen: ~ inas fecior de casă; Haus-

knecht/diener. 1682: Szoboszalai Samuel Urunk ő Nga Ház őrző Inassa kezében táborra adott edgyetmások [UtI] * ~ *kuvasz* ciine de curte; Haushund. 1756: Jo Haz őrző Veres és szürke kuvasz 2 [Branyicska H; JHb XXXV/35].

házpadozás szobapadlózás; pardosire cu scinduri; Bedielung. 1855: Ház padazás [Kide K; Ref. egyh. lt].

háziper proces pentru casă; Hausprozeß. 1791: első vetődik ezen haz per a Mlgs Dévai Uradalom Székén [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 257].

háziész parte de/din casă; Hausanteil. 1582: Valentinus Colosvary ... fassus est. Sogora volt eothweós Miklos Peter Deaknak, es megh Adossult volt Nekie ... a' teorweny rea erezte peter deakot hog az Adossagert kiwel Neki eothweós Miklos tartozot volna, haz Rezt beochwilenek [Kv; Tjk IV/1. 13–4]. 1622: Az Eötuös Mwerbeöl meljet Mihaljnak engetek tartozot mihalj Istok(n)ak forditanj f 7. d. 33 1/2 meljét Istok(n)ak haz haszreszbe tuttak [Kv; RDL I. 119]. 1672: az d(o)m(inu)s Contradictortol exhibeatot sententia mely sonal nehaj őregbik Szekely Lőrincz adosságháról, semmiben ne(m) attingallya az Inek haz reszeben adattatott bolot [Kv; Tjk VIII/11. 180].

háziromlás kb. házaselet felborulása; destrămarea căsnicie; Auflösung des Ehelebens. 1823–1830: Ezen ház romlás fátumát okozta az apám nem elég okos vigyázatja s azonban siránkozása, mert midőn egyszer a köztek való háborúság sokra ment volt, az apám mindenfelé panaszkodni, siránkozni kezdett, az anyám szégyenletibe az házból sem igen járt ki [FogE 86–7].

háziromtó. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *asszony* (más) házaseletét megrontó nő; femeie care strică căsnicia altuia; das Familienleben (eines/einer anderen) verderbende Frau. 1827: a' Tegnapi napon midőn Pártialista kellett mennem ..., azt a' Ház ronto Czégérés életű Aszonyt Feleségemmel egy Székérbe ülve béértem — Feleségem mellől az Székérből leszállítottam [TLt Közíg. ir. 1529 Fonyi Sándor kezével].

háziaprú szobaseprű; mătură de casă; Zimmerbesen. 1768: Ház Seprő szörből 1 [EMLt].

házi szám număr al casei; Hausnummer. 1868: az anyakönyvekbe minden lelkeszi actus alkalmával mindenféle név és a házi szám beírassanak [M. bikal K; RAK 166]. 1873: minden egész bérfizető örökségnek 2 szálfa osztassék ki, az 1 vékásoknak 1 szálfa, oly módon, hogy előbb minden fa becsárra meghatározassék, s az illetékesek házi szám szerint rendre sorsot huzzanak [uo.; RAK 340].

házi szerzés procurare de casă; Hauserwerbung. 1737: Nms Városunk Constitutiojának Continentiája 's vigora azt tarttya, hogy a mely betsülletes Nms atyáncfiának Háza nintsen, az tartassék inkább az Ház vételhez 's szerzéshez nagyobb jussúnak, mint akinek már Háza vagjon [Dés; Jk 237a].

háztáj 1. *imprejurimile casei/gospodăriei*; Hausumgebung. 1594: Nemis igazgatoth ith Nemes Ember akkor asz Jdeobe soha sem Nemes hasz tayath sem paraszt Ember tayath [Dés; DLt 246]. 1665/1754: Az butsi vételben pedig akármi — rendbélien-is, ha hirtétetlen jelen nintsen, bátor az ház táján légyen-is, mindazáltal büntetése egy héti bér [Kv; ACart. 16]. 1717: Hogy ha ... ő kglmek birtoka alatt az Ház Ruinalodnék inkább mint sem eppölne, és az Háznak ez utáni manutentioját difficultalna, tehát ki vévén azon ő kglmenek deponalando pénzből annyi summat az mennyi kárt azon Ház tályan találtatik, és annji hijjával tartozom deponálni az pénz az kgl(ne)k [Kv; Ks 90].

2. ~ *at állit* otthont terem; a-și întemeia un cămin; Heim schaffen. 1823–1830: kétség kívül azt gondolta a' szegény Apám, hogy ő majd Mivhelyet állit fel, 's maga mellette, és a kedvelt Mesterség mellett meg elégedéssel fog élni, de nagyon meg salatkozott ezen reménységében, mert haza jövén, meg házasodatt, ház táját állított, de csak hamar el pusztult [FogEK 465].

háztaksa ház/lakbér; chirie; Mietzins. 1825: Az egyik vagy 10^a Ház Arendatora Kosztándi Jánostól 1825re Ház Taxát juxta contra quetan-tiam (!) 1 Percipáltam Rf. 35 [Szk. Borb. I.^a Olv.: első].

háztalp talpgerenda; grindă de bază; Grundbalken. 1734: Tudom nyilván és bizonyoson hogy Nehai Idvezült ur idejében az ur Teleki Sámuel uram Jobbágyit az ur Szolgálatyára nem hajtattuk se edgyser se másszor erőszakoson hanem az mikor a Somkuti Vdvarházhoz fogtunk akkor kérelem szerint vittének vagy hat Ház Talpat [Butyásza Szt; TK. Merkás Kosztán (51) jv vall.]. 1782: meg vettünk egynéhány Ház Talpakat, és pincze gerendákat [Lozsád H; Ks 76. VIIIc].

háztapasztó persoana care lipește casa; (Haus) Wellermeister. 1606: szegeniek zamara ualo Erdeő le uagonak, kert fonoknak, háztapasztoknak kenieret attam ki [Kv; Szám. 12a/I. 15].

háztartás 1. otthon-teremtés; întemeierea unui cămin; Heimgründung. 1776: Szekure Mihaly fel eszü boldogtalan ház tartásra nem Capax, most is bujdosoban vagyon [Bujtur H; Szer.].

2. *gospodărie*; Haushalt. 1777: Háztartás és egjeb szükségre, kénytelenítettünk el keléseig Contractusokra hitelb(en) bort vásárlani hordostul Ur. 1171 [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy.

Cseh Benjámín de Miske vall.]. 1780: neméllyek a' telhetetlenség, mások, a' terhes cselédes Ház tartás, mások pedig a' szegénység miatt meg nem maradhattak [Torockó; TLv. 5a].

háztartó szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ ember kb. háztelkes gazda; táran/gospodar cu sesie; Landwirt mit Hausgrund. 1828: Pántzélcsérő* egy Czigányomat fogták el Katonának László Jóseff Nevezetűt, ha valami tekergő, vagy béjezes ember volna nem alkalmatlankodnám iránta Uram Bátyámnak, de ... a' Czigány Háztartó betsületes jámbor ember [Bet. I Fosztó Gábor Vajna Istvánhoz. — *Páncélcséh SzD] * ~ *jobbágyember* kb. háztelkes jobbágygazda; iobag cu sesie; Fronbauer mit Hausgrund. 1758: Beczében* fixe Commotalo es jo háztartó Magyar Jobbágy emberek [Told. 21. — *AF].

háztelék házhely; loc de casă; Hausgrund. Szk: *puszta* ~. 1648/1723: excindaltassek Kamuthi Miklosné Aszonionnak és Kamuthi Susanna Aszonjnak, Hesdáthon, hasonló két puszta haz telek [O.fenes] K; JHb XIV/13]. 1676/1681: Tamburas Mihály puszta haz Telekje [Vh; VhU 367]. 1704: En Székely Kereszturban lakó Kovács István ... puszta ház Telkemet hozzá tartozó ... akarmi nével nevezendő haszna vehető appertinentiaival ... attam Tekint(etes) Nemz: Dobozi Jstván Ur(amna)k ... Négy száz ... forintokon* [Inc. VIII. 9b. — *A nyil. sk., de Debrecenben kelt].

háztűz háztartás; gospodărie; Haushalt. 1637: Nötelen legeni, haza tűzeis Ninczien kiről szolgáltathattam volna [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1744: külön Házok tűzők is vagyon [Uzon Hsz; i.h. Dánér Mihály jun. (16) pp vall.].

háztűz-látó háztűznéző személy (a vőlegény házátját megsejmlélő személy); persoană trimisă pe vedere (la mire); bei dem Haus des Bräutigams Schau haltende Person. 1736: hallottam régi emberektől, hogy régen olyan szokás is volt, az mely most is az székelyek között az közrend között megtartatik, hogy az leánynézés után az leány apja két atyafiát elküldötte az legény házához; azok háztűz-látóknak hivattattak [MetTr 376].

háztűz-tartás háztartás; gospodărie; Haushalt. 1842: En el nyomorodot Szegény ház tűz tartás nélkül mások Házánál szigorkodom [Dés; DLt 1528].

háztűz-tartó háztartást folytató; care conduce gospodărie; Haushalt führend. 1793: itt Angyaloson meg fordulván, és engemet értvén Pérfi nélkült lévő, Ház Tűz tarto Fejér népet szolgálatot keresvén [Angyalos Hsz; HSzjP Haelena (!) Porró (60) nb vall.].

hazud(ik) a minti; lügen. 1568: Georgius Veeg ... fassus est ... Jgy zola, enneke(m) toth ferenc, hazud, balog Jmre, mert en egy Penzeuel sem tartozom | Petrus Kholb fassus est ... sic audisse . a Johanne Brassai .. Hazuch veralulo (!)*Bestie [Kv; Tjk III/1. 177, 220. — *Tollvétség; olv.: véráruló]. 1573: Cepser Ianos vallia, hogy ... Neoznerne teob Zo Bezede keozbe Mond hogi Im az hitwan Ember az Kolb Myklos enge(m) Arra Tanyt hogy hazwdiak es vtanna valliam hogi Eoneky fl 100 vagiok ados | Fazakas myhal es chinek Balint valliak hogi Mond paxy Tamas neky Te egi p(ro)ctor vagi Neked hazwg tamas deak Newed chigan vagi, Mond tamas deak, Nem hazwtale te vagi ne(m) hazwcche [Kv; Tjk III/3. 82, 143]. 1584: Barbara Peter deak zolgaloia vallia, Be Iuta az Azzony Monda erre, mit hazucz kwrwaneó No Amit en zememmel latek Ne Hazugy te Az ellen [Kv; Tjk IV/1. 286]. 1629: hazud az beste kurua fia [Mv; MvLt 290. 162b]. 1702: hazudot a beste lélek kura fia [Ádamos KK; ApLt. 5 Mikes Mihály Apor Péterhez]. 1786: Tot Jstván engemetis oszve szidott hogj hazudok ugy mert tudom [Hidvég Hsz; GyL. Kotsis Stéfán (39) vall.]. 1793: hazud a' Kriminális teremtetted Kurvája [Koronka MT; Told.]. 1805: ebben is szemtelenül hazudatt a Ngod Aren-dássa [Csekelaka AF; KCsl 15]. 1818: Azt mon-dam akárkinek is, hogy hazud [Dés; DLt 434]. — L. még ÁrE 92; BethlenOnél. II, 34–5; ETA I, 113, 132; RettE 56, 174, 302; RSzF 272.

Szk: ~ *vkire vmit*. 1568: Barbara Georgy szerkes consors ... fassa e(st) hogy eo Bornemizane-tol Joth ky, es kerdy volt otet ez valot feyerwary dúrkó hogy myt hazudanak oth en ream [Kv; Tjk III/1. 226]. 1597: Zebeny Georghi wallia Sardy Janos monda az leannak, Aha te, marczonea bestie hires kúrwachka mit keolteottetek rea(m) ketten azzonyoddal, ki tanyta tegedet arra hogi azt hazud rea(m) azzonyod tanitae ? [Kv; Tjk VI/1. 93] * ~ (*umiul*) *abban/benne*. 1567: Embersege az hogy az gylchot az en ladambol ky wewted elmetelted es Vrad ingere foldottath (!). Cui respondisset Helena Hazucz benne orzag ffoltha kuruaul te attad Illa conuerso dixisset Hog hazucz te kuruaul [Kv; Tjk III/1. 69 „Anna Koach vxor Caspar(is) ispan de Maythyn” vall.]] Philip ferenczne dixisset ad vxorem thomea Komies Hazucz bestye later agnowl benne [Kv; i.h. 104]. 1573: pitter bennyk, es Anna Zabo görg-ne Azt valliak hogy ez Ely mwlt Napokba It kwn az Thanach haznal hallotak zaygast Ianos deak es Zeoch Pal keozet ... az keozbe Mond Ia: deak ezt hallia kegek Im azt Mongia hogi hazwdok ebwl Bestiwl benne [Kv; Tjk III/3. 142]. 1603: Daniel Peter vra(m) azt Izene Janos vra(m), hogj az minth azth mondottad hogy az falunak romlasara vagion, hazuch benne bestie Arulo Kurua fyaüll [Uzst 19/82].

Sz: *szabad hazudni a messziről jöttek*. 1811: Nem tartom e' mondást eléggé meg-föttnek*; Hogy szabad hazudni a' messziről jöttek; Olly

Privilegium ez a' Hazugoknak, A' milyent hallottam lenni gyalogoknak; Tudni-illik: hogy a' kinek nintsen Lova, Annak szabad gyalog járni ide 's tova [ÁrfÉ 92. — *Lapalji jegyzetben: Az az, nem látom elég helyesnek] * *szűkén oszt bőven* ~. 1596: Ezekben anny marat megh, hagi masod vttalis chak az maradék retkét es chukat attuk, mert vgian nem talaltunk, zwkeon oztottuk, beoeon hazuttunk, chak hagi mazzot is maraggion [Kv; Szám. 6/XXIX. 107 Bachi Tamas sp kezével].

Ha. 1570: hazud [Kv; Tjk III/2. 102b]. 1573: hazud [Kv; Tjk III/3. 225, 300a]. 1586: hazud [Kv; Tjk IV/1. 576]. 1633: hazud [Mv; MvLt 290. 124b]. 1756: hazud [Kv; Mk IX. Vall. 57]. 1792: hazud [F.dobra H; Ks XLVIII/7.]. 1810: hazudatt [K; KLev. 7]. 1840: Hazud [Szu; KLev. 6].

hazudhat a putea minti; lügen können. 1724/1779: Irhatom kigyelmednek hogy én az nyúgemtől meg menekvém, holtig valo bujára edgy né-melyik cselédnek úgymint Töröknek és Fog(ara)si Istvánnak, hogy többet nem hazudhat néki [Gerend TA; Ks. Bethlen Ágnes Székely Ferenc saiói gondviselőhöz. — *BN].

hazudozás umblatul cu minciuni; Lügen, Fasel. 1745: az J. Ince Klára ... Ns Hunyad vár(me)gyébenis ... sokáig raboskodván afféle tsafárságát hazudozását, másoknak meg rontását ... continuálta practizálta, melljertis ugjan ott judicialiter a nyelvéből el vágattatott [Torda; TjkT II. 87—8]. 1758: Mi Rézmíves Mester Emberek vagyunk dolgozunk a' Groff Teleki Sámuel Vrnak a' Groff rajtunk a' mit lehet el ránt most is a szegény Boldisár Gábornak egy Lovát el vétette az sokszor említett Groff az Vajda hazudozása mifat [Nagysomkút Szt; TKI]. 1817: ez ugyan mintegy gyengeségnek látszik bennem, hogy megnem (!) régulázom", hanem ennek tsak az az oka, hogy mint malitiosus embernek nelégyen (!) oka a' hazudozásra [Héderfája KK; IB. Veres István tt kezével. — *Ti. a nyakas bivalyos embert].

hazudozik hazudik; a umbla cu minciuni, a minti; lügen, faseln. 1582: Balas kowach vallia Egkor eg zomzedom Azzony Gergel kowachne, Monda ennekem, hallad vgmond Balas vram, Azt hallottam en Zarwadi Gergelnetől, hog Te veres Lukachal eoewe eg wst penzt talaltatok, Azert ez hitwan Azzonj ig' hazudozot es zolot hamissan feleollem Masüttis [Kv; Tjk IV/1. 47]. 1689: Szabo Mihalyne' Judit mint Actrix proclamaltata Csutak Pe'térnét Annat mint Inciat diffamalt illjen szokkal, hogj miattam nem lakhatik az uraval addig cinciuskodom hazudozok [Kovácsna; HSzjP]. 1758: Urak körül hizekedni, hazudozni, ajtajokon sompordálni, gratiájokhoz bízni irtoztam [RettE 80]. 1835: Pasztor István ... ide hazais rollam hazudozni temondalni mére-

szelt [Torja Hsz; Bet. 4 Apor József lev.]. 1852: sokat hazudozot nekem [Kv; Pk 6].

hazudozó I. mn hazudó; mincinos; lügenrisch, lügenhaft. 1711: Ungvari Andras (: mint gonoszul masok meg csalására szerette hivatlatni magát, noha Leanyi neve Ersok volt:) ... reszegeskedő, cselcsap, hazudozo lévén ... sebes tűzzel valo meg egetesre tiltetik [Kv; Tjk XV/1. 68—9].

II. fn hazudó (személy); (om) mincinos; Lügen. 1782: ha a' Melgos Ur meg fontolja az Hazudozokat méltán Udvarából ki tsapathattya ... ne hidgyen azok(na)k az hazudozok(na)k [SLt XL Agoston Márton Suki Jánoshoz].

hazudság hazugság; minciunä; Lüge. 1849: hazudság tehát, hogy a levelet gróf Mikes irta volna [Kv; Végr. Vall. 10].

Hn. 1864: hazudság (sz) [GyHn 61].

hazudta. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: *Let mondja* hazugnak nevezi; a face pe cineva mincinos; lügenrisch/lügenhaft nennen. 1570: Kayantay filep Georgh vallia ... hallotta hogy Lazlo myhalt hatarhanyonak Monta Myhal penigh hazwttat Monta, Mert ew nem határhanyo hanem kyal zolgaya volna [Kv; Tjk III/2. 45]. 1574: Kalara Kwpa Ianosne ... vallia hallota hagi hazwttat zokzor Monta az Annyanak [Kv; Tjk III/3. 362a].

hazudtat hazugnak nevez; a face pe cineva mincinos; lügenrisch nennen. 1573: Angalit Hegedws Martone vallia hallota hagi Aztalos Leonchne Mongia volt Katonak zembe te oly Ember vagy az en leaniomnak azt Montad hagi ha egy wy fazakat leh wtthel az feoldre vtanna az fely zeme ky apanah, Kato valaztig hazutatta [Kv; Tjk III/3. 86]. 1585: Beke Mathias vallia ... erre az zora igen Curwazak az lelkewelis megh zidak hazuttatak az Actrixot, feokeppe(n) Nyreó Mathené [Kv; Tjk IV/1. 385]. 1604: czieherdfalwi Jssak wyfalwj Zabad Zekel wallia Tiboldi Jsak Jgen hazudtata, az birot Jgen orrogata mind polgarostol [Uszt II/3. C. 145]. 1629: halotta(m) hagi hazudtattiak vala egi mast Boros Istua(n) Kadar Janossal [Mv; MvLt 290. 183b]. 1771: Valaki magát illetlenül viseli a falu gyűlésiben, vagy attáz, teremtéz más(t) hazuttat, hamisgat ... büntetődjék ad den. 24 [Szemerja Hsz; RSzF 94]. 1788/1799: Praefectus Dési Uram erre osztán meg haragudván hazuttotta [Torockó; TLev 5/16 Transm. 332].

hazudtatás hazugnak nevezés; faptil de a face pe cineva mincinos; Lügen nennen. 1590: eo kmgek Varosul mind Jsten eleot s mind emberek eleot tanobizonsagot téznek, hogy ... Remelwen Immar ezt varosul, hogy Bor(nem)iza meg Alazwa(n) magat minde(n) Jo lezen, De Az Serelmes tanachbely vralm Nem merteklek megh magokat hanem hazuttatas esek miattok az Mas fel elle(n) minde(n) Jo Igiekezetwnket faradsagunkat hy-

wsagba hozak [Kv; TanJk I/1. 142]. 1618: miuel hogi Kortomaz Georgi az Biro képet megh hazutata azert az hazuttatasset bwtéttwk 16. penzre [Vajdasztván MT; RDL I. 12]. 1710: Én ... már azelőtt a hazudtatás miatt véle nisl de publicis nem beszéltem [BÖn. 871].

hazudtol vkit hazugnak nevez; a face pe cineva mincinos; jd Lügner nennen | vki állítását hazugságnak mondja; a spune că afirmația cuiva este o minciună; jn Lügen strafen. 1758: Volnya Idegenekel bizonyittván Gálák hazutalni kezdték hogy mitsanallyanak az Anyanak es Lelkenek [Cintos AF; TKI 19/42 Gyírászin André (60) jb vall.]. 1768: az Falu közönséges Uttzáján elsőben szoval égy más (!) aggređiálták, szidták, mocskolták, hazudtolták [Dés; DLt Liber inventationis].

hazudtolás hazugságnak nyilvánítás; declararea de a fi minciune; Erklärang für Lüge. 1671: az J. megh hazuttolta az At, arra kellett réa hini az Anak az It, az mitt akkor mondot, melylyért megh hazuttolta ... szavait akarva(n) megh bizonyittatni, és az Inek hazuttolását refutalni [Kv; TjK VIII/11. 35].

hazug I. mn 1. mincinos; lügnerisch, lügenhaft. 1568: Julianna Alba Narrasset sic Meg monttam neky hog Ez egy hazug ne(m) Jambor lator [Kv; TjK III/1. 145]. 1584: Daroczy Balint vallia ... Monda olaos georgy Elegh hozugh vagy, keonyw volt enge(m) megh chalnod [Kv; TjK IV/1. 293]. 1639: Hallam enis azt hogy Kis Szebecz Marton valtigh Czigangata, hazutata Szalkai Mathenet, hogj te Szalkaj Mathene hazugh vagy alhatatlan vagj [Mv; MvLt 291. 183a]. 1716: en bizony megh vallom, soha anyi hazug; fondor ket szín tökeletlen embereket nem láttam mint nimeljek közöttünk vadnak [ApLt Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. 1775: Helena Rapolti Clara Rapolti fatentur Opra Mátyásné szörnyű Hazug es Tetovázó eszű [Pelsnek Hsz; HSzJP]. — L. még RettE 345.

Szn. 1536: Hazug Petherne [MNY X, 270]. **Hn. 1685:** az hazug utra megjen labbal [Kilyén Hsz; EHA]. 1703: Hazug ut által kelőben (sz) [uo.; EHA]. 1818: A' Hazug ut végénél (sz) [uo.; EHA].

Szk: ~ szdj. 1855: Banffi Joseph Ur nagyon bántva vette, a levelit — melyben ötött pontatlan, és ígért szavának nem állósággal érdeklí — 's azt állította hogy hizelkedő hazug száj nyomán indul fel — Már pedig hizelgésből soha nem hazudtam [Nagylak AF; DobLev. V/1391 Koréh György Dobolyi Bálinthoz] * sebes ~ (hírdet/ notórius) hazudozó. 1760: Eodem die temetett el a szegény végli Horvát Gáspár úr ... Ez szegény igen sebes-hazug volt [RettE 105]. 1817: Déési Bányai Samuel ... felette beszédes, magyar, és oláh nyelvet tud, sebes hazug [DLt 629 nyomt. kl].

Sz. 1603: Az mint uram magamis montam kgetnek it letebe, hogy az hazug embernek az igaz

zouatis nem hizik, uegre el [Ks. Kendi Sándor Kornis Boldizsárhoz].

2. hamis; fals; falsch. 1703: az eo Felségehez valo hűségben álhatatosan maradgyon meg, és abban semmi hitegetesekre, haszontalan hazug remenségekre nézve meg ne tantorodgyék [UzLt IX. 77. 68 gub.].

Szk: ~ hír hamis/valótlan hír. 1700: Alázatosan akaram Uram Kdget tudositani, micsodás Nagi hazug hirt Indittának Ur(am) it közöttünk [Torja Hsz; ApLt. Szabó Péter Apor Péterhez]. 1774: az után való időkbén, vgy hallottam, és hallogatom Mostis szüntelen, hogy csak ugyan vétték egy házat két száz forintokkal ..., ebben semmit nem tudok ..., ha valóé, vagy csak hazug hír [Szentdemeter U; LLt Vall. 47].

II. fn hazug ember; (om) mincinos; Lügner. 1568: negasset se daturu(m) Emericus bogner hys dictis Mas hazugoth meg hijttel Es engem nem akarz Megh hijjni [Kv; TjK III/1. 161]. 1817: Nem tartom e' mondatát eléggé meg-főttnek: * Hogy szabad hazudni a' messziről jőttnek; Olly privilegium ez a' Hazugoknak, A' milyent halottam lenni gyalogoknak: a' kinek nintsen Lova, Annak szabad gyalog jární ide 's tova [ÁrE 92. — *Lapalji jegyzetben: Az az, nem látom helyesnek].

Szk: ~gd lesz vki miatt kb. hazug ember hírére keveredik vki miatt. 1585: Grusz peter vallia ... Daroczy Janos Siralmason ig panazolkodot eleottem Im vgmond az en fiam Daroczy Peter minde nemeth el vesztj, ezenteöl hazuggá kel lenne(m) miatta [Kv; TjK IV/1. 394].

Sz. 1811: De mit bibelődöm én a hazugokkal ... az Hazug májámhoz Ugy nem fér valamint hazugság szájamhoz [ÁrE 92].

hazugság 1. minciuná; Lüge. 1570: Maga haluan en zolgaim, buday tamas Mikeppen eskwt előttwnk ..., de vgian semmi az ő eskwese es Mondasa chak fraska es hazugsag [Nsz; MKsz 1896. 366]. 1582: Pulacher Istwan vram vallia ... veres Lukach meg Mente teorweny zerenat magat De chak kewes hog ez Azzony hazugsaga es hamissaga miat el Nem veze az Veres Lukach [Kv; TjK IV/1. 47]. 1632: monda Szalkolczaine Feltotinak en el unta(m) jmmar uarni, az te sok hazugsagodnak en ueget nem ere(m) [Mv; MvLt 290. 93b]. 1663: immar a hazugsagert bizony megh poenitentiazom ne hazudgion mondigion igazatt [Petek U; Ks 101 Pribék Ferenc lev.]. 1730: Valamikett tavaly s az iden ellenem mondattak megh bizonyittom, Emberrel, I(ste)nnel hogy bizony hazugsagh volt [Abosfva KK; Ks 83 Bako Iosef lev.]. 1752: Joseph Urli Imetsnét a Feleségem ellen fel indította egy nagy hazugsággal, panaszolván, hogy azt mondotta volna a Feleségem, hogy Imetsnét a Perengerb(en) meg csapattya [Torja Hsz; ApLt 3 Apor István Apor Péterhez]. 1827: az 1742ben 7a Febr. költ osztáj levelet szeretném ha mind a' ketten olvasnok, ... azonban hidje Sogor Uram hogy abból semmi hazugságot itt ki nem irtam [Asszonynepe AF; DobLev. V/1122].

2a Borberek József Dobolyi Zsigmondhoz]. — L. még BTN 112; ETA I, 132; RettE 56, 97, 108, 326.

Szk: ~a *hikerekedik*/tetszik hazugsága kiderül/világlik. 1776: az Inek hazugsága világosan ki tetszik, melyért, de azért is, hogy a dolog jobban ki világosodjék szenvedet tizenket paltza útést [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1831: Láddé ... hogy kerekedik ki a te sok hazugságad [Dés; DLt 332] * ~án megindul hazugságát elhiszi. 1774: Tudom ismét elég bajom lesz Tihón a feleségével, mivel leánykorában is sok bajoskodásaim voltak véle, mert valami hamislelkű jobbágyai lévén ott, minden hazugságokon megindult [RettE 326] * ~a vilárosságra jön hazugsága kiderül/világlik. 1831: midőn több rendbeli Tanuk szemembe mondatk, hogy ott nem háltál, meg kellett vallanod azt, hogy nem igazán erősítettetted azt, hogy azon éjtaka ott háltál volna, itt jött vilárosságra a te hazugságad [Dés; DLt 332. 16] * ~ban hagy. 1663: Édes Bátyám, ... Az Istenért benn ne hagyjon Kegyelmed; Kegyelmed felől feletem, micsoda hősséggel* leszen Kegyelmed; a sok gonosz nyelveket hagyja hazugságban, Kegyelmed [TML, II, 460—1 Bornemisza Anna fejedelemasszony Teleki Mihályhoz. — *Értsd hűsséggel] * ~ban marad. 1828: azon család nyughatatlan Márkosfalvi* árendátorai kik az el tartott Árenda hijánosságát hazugsággal kívánták ki potolni, mi helyest énis meg halgattatom minnyarást hazugságba maradnak [Martonfva Hsz; Bet. 1. — *Hsz] * ~gal kifizet vkit hazudik vkinek. 1817: az enni és ínnya valo tsak ugy marad meg egy Udvarban ha zár és petsét alatt ál, külömbben hozzá nyulnak és egy nagy hazugsággal ki fizetik az embert [Mezőkapus TA; IB Reg. III. 149 Székely József Bethlen Sámuelhez] * ~okkal laktálja magát hazugságokkal áltatja magát. 1773: sok különb-külbönbéle hazugságokkal laktálják magokat. Hol azt mondják, hogy az az katona, aki elvitte volt*, maga a császár volt, hol azt, hogy megadja Inczédi azoknak az elvitt emberek rab-ságoknak az árát [RettE 308. — *Ti. Inczédi Sámuel] * ~ot költ hazugságot agyal/eszel ki. 1764: Pálffy Ferentz ellen hazugságot költött [Tarcsafva U; Pf] * alacsony ~ alávaló/aljas hazugság. 1790: valami azonn Levélbe vagyon, tsalárd irigy indulatból származott, maga hasznára intézett alaton hazugság [Kóród KK; Ks Miss. I. Lengyel János lev.] * merő ~ csupa/sze-menszedett hazugság. 1618: bátorsággal elhiggye azt az urad is, s mással is elhitesse bátorsággal, hogy azok csak mind merő hazugságok valamit oda felhordoztak, mert az hatalmas császár és az vezér az német császárral való frigyét és be-kességet fölbontani nem akarják, hanem erősen őrizik [BTN 112] * mesterséges ~ kiagyalt/eszelt hazugság. 1776: csudalom hogy milyen hazugságokat tudnak fe (!) találni azok az Haller Kis Aszszonyok bizzany nem illik Dámától hogy oly mesterséges házugságokat gondoljan [GyL. gr. Lázár János lev.] * sült ~ merő/szemen-szedett hazugság. 1831: Azon feladása ... sült

hazugság, mivel az adosság summája . mind hágatt fel [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Dávid Jakab örmény kereskedő nyil.] * *tekervényes ~ra rábír* körmonfont hazugságra rávesz. 1845: réa bírt a' fennebb elé beszéltem tekervényes hazugságra [K; KLev. 11] * *tenyeres-talpas* ~ otromba/vaskos hazugság. 1769: Minden ellenem valo Expositioi azért Ötsém Uramnak nem igazak, tenyeres talpas hazugságok [Mv; Told. 19/45].

Sz. 1811: De mit bibelődöm én a hazugokkal az Hazug májamhoz Ugy nem fér valamint hazugság szájamhoz [ÁrE 92].

2. hazug/valótlan hír; sztre mincinoasá/falsá; falsche/unwahre Kunde/Nachricht. 1710: azt hal-lottuk, hogy az német beszállott Bányára, — de hazugság volt [TT 1891. 285 SzZsN]. 1737: azt beszélték hogy az a Leany gyermek az Kovács Maria Aszszany gyermeke lett volna melyet midőn meg hallottam csak el hültem honnét tamadot az a hazugság .. azt is híresítették volt hogy azt az születet gyermekét Kovács Mária Aszszony el vesztette ... abban az időb(en) sok elegy belegy mocskos hír vala [Szelistye H; Born. XXXIX/16]. 1769: Némelyek azt az hazu-ságot hirdetnék s azzal tsalagatná a Népet hogy az olah országon hét esztendeig adot nem adná-nak kik oda telepednének [UszLt XIII. 97].

hazul 1. hazulról, otthonról; de acasá; von zu Hause. 1582: azt igere hogj az darakan walo parta eowet es egi Geongios fedelet oztan 10 fl* es meg annak felete onnan hazolis segetsegel lezen [Kv; TJK IV/1. 599 „Iso Amburusne Anna azonj” vall. — *Tollban maradt: ad]. 1585: azt monda, hogy eo vitte hazul az fianak [M.-valkó K; KP]. 1589: Ezeoknak kyweolle vyttunk fel Innek (!) hazzol hordo Borokat 8 [Kv Szám. 4/XII. 6]. 1590 k.: el kellett hazul mennem [Szu; UszT]. 1596: az melj kenjeret elest Inne(n) hozol Sebesi Miklosnak eo vott volt abban ett Egheyi Georgys [Szu; i.h. 11/47]. 1602: három fekete zek wagio(n), az hazol witett az melljet hazol vitt eppen mind keúan(n)juk, mert eótet ne(m) illeti [i.h. 19/53]. 1626: Boczkor Matthia-sis csak hamar ala iuta hazul [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ficz Mihály (60) pix. vall.]. 1683: Az en Prokatoromnak szükséges keppen el kellett hazul menni [Dés; Jk]. 1697: Péter Deák uram mit gondolván az útban vissza tért, s rettenetesen meg verte az Feleségét, megint el ment hazól [Kotormány Cs; CsJk 2]. 1707: csak azt várnák, hogy az ember hazúl elmenjen [Somlyó Cs; SzO VII. 138]. 1779: Vasárnap hazól az udvarban jöttem [O.zsákod KK; LLt Vall. 195]. 1846: nékem pedig hazol mennem kellettén, csákányomat ma-gamat oltalmazni kezemhez vettem [Dés; DLt 530/1847. 28]. — L. még ETA I, 126; FogE 226, 251; RettE 63; RSzF 206, 277.

2. otthon; acasá; zu Hause. 1790: a Pász-tornak a' Szűreti időb(en) ... ha ... valamel-lyik a Szőlős Gazdák közül kún a' Szőlő Hegyen Bérít meg nem fizetné annak utánna 8-d Napra

Hazul ki fizetni tartazik [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. 1828: Hatfaludy Lajossal igyekszünk mindent ügyesen és helyesen eligazítan(i); ám-bár dologba elégbé kerül; nem lehet azt hazul képzelni [Bet. 4 Hódor Károly lev. Bécsből].

3. a falu felől; dinspre sat; von dem Dorfe her. 1729: A len kertb(en) vagyon egj fel hold vic(inusa) az Olt Felől Dénes Mihály hazul Bong Balint [Árapataka Hsz; SVJk].

4. szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ felől dinspre sat/oras; von dem Dorfe/der Stadt her. 1638: egy szánto föld szom-zegia ... hazul felől Giongíossi Jst(v)an szanto földje [Déva; JHb 53h]. 1700 k.: vagyon ket hold szanto föld szomszedgya hazul felől Szakmari Janos [Ne; DobLev. I/51]. 1744: (A földnek) hazul felől harmada Jnta Bartokné Aszszonyom-(na)k [Feldoboly Hsz; i.h. I/211]. 1837: Gábor Mezeje szélyében hazulfelől .. megaszalt bükk-fák a tilalmas bükkben találtattak 18 [Jenőfva Cs; RSzF 119] * ~ felől felőlünk való; care este inspre noi; von uns/unserer Seite her. 1853: az út minden tavaszon és őszén földem hazul-felől végén veretik, — 's az annyira elutaztatik, hogy megszántani alig lehet [Kv; Pk 3].

Ha. 1587: hazul [Kv; Szám. 3/XXXII. 4]. 1589: hazul [Kv; i.h. 4/VI. 17]. 1593: hazul [Kv; i.h. 5/XXI. 100]. 1602: hazul [UszT II/3. B. 44]. 1606: hazul [UszT 20/153]. 1650: hazul [N-kede U; UszLt 8/64. 68b]. 1666: hazul [Ozsdola Hsz; HSzjP]. 1701: hazul [Kissolyos U; P-Lev.]. 1713: hazul [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. 1756: hazul felül [Ne; DobLev. I/271a]. 1758: hazul [Betlensztmiklós KK; BK]. 1801: Hazul felől [Szárzajta Hsz; Köpeci lev.]. 1834: hazul [K; KLev.].

hazuli hazul/a falu felőli; dinspre sat; von dem Dorfe her befindlich. 1841: Vagyon itt egy szénafűhely, melynekis szomszedgya Napnyugtotól azaz hazuli betűjén Pál Antal [Bereck Hsz; HSzjP].

hazulnitt hazulról; de acasă; von zu Hause 1606: Azert hiuattam teóruenilhez az Alperest az mostoha fiamot, hogj mikor az eőszuegisegeben Arua kenjere(n) 13 egez eztendeigh kiczinseteol fogua fel tartotta(m) neűeltem volna ... hazulnitt marhambol vett marhamo(n) tartotta(m) [UszT 20/153 „Sofalíi Agoston Balintne Damokos Dorottja azzonj” nevében prókátori nyilatkozat].

hazulról otthonról; de acasă; von zu Hause. 1640: Az Molnár István lakójának Miklósnak az felesége mondotta azt, hogy mikor Molnár István elmegyén hazulról, a szabólegény fekszik melléje az asszonynak [Mv; MvLt 291. 233a — 51a átirásban]. 1809: régólta hazulról el mentenek [DLt 182 nyomt. kl].

hazunnan hazulról, otthonról; de acasă; von zu Hause. 1801: Feleségem már tsak haza

várom, addig nem mozdulok ki Hazannan [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez]. 1816: a' pénzt . az övedző Szijjamba hazunnan hoztam [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1828: a' szegény adozo nép marhái, Kost nem léte miatt felettébb el aléltak, ugy hogy hazunnan Kostot nem hozhatván [Dés; DLt 308]. 1846: Virág Lázlo — Darvas Jánost meg támadta, s hazonnan a' végre magához vett réz fokossával ... kegyetlenül megverte [Dés; DLt 530/1847. 26].

Ha. 1809: hazunnan [Dés; DLt]. 1823: hazun-nan [Bh; HG].

hazunnat, hazunnét hazulról, otthonról; de acasă; von zu Hause. 1798: etzaka hordotta el hazunnét [Backamadaras MT; CsS]. 1816: hazunnatt egy fél általvető krumplit hoztam | a' krumplit hazunnot hoztam a' pénzt . az övedző Szijjamba hazunnan hoztam [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1824: Én magam ezer örömmel sietnék menni elébb az Édes Atyám Uramék tiszteletekre de mind szüntelen utba vagyok a' miolta hazunnat eljöttem [Hosszútélke AF; Dob-Lev. V/1084. 1b]. 1828: semmi jutalmat hazun-nét nem adott [Mártonfva Hsz; Bet. 1]. 1841: A kötőfékkel hazunnatt jöve — egy fiut találtam [Dés; DLt 1541].

Ha. 1816: hazunnot [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

hazunnól, hazunnól hazulról, hazunnét; de acasă; von zu Hause. 1781: láttam hazunnól^a, hogj az Apját a Földhez Csapta [Kv; KLev. — *Ez a MNY XLVIII, 116. 1-ján sajtóhibával]. 1784: hazunnol nem adtanak penzt [Mv; DLev. 2/XIII Ba]. 1807 k.: hazunnol Lisztet nem vitt [K; KLev.]. 1813: Réti Uris hazunnol indulo félbe lévén Lo Háton [Petele MT; Born. G. VII. 67 Vidám János (47) vall.]. 1840: én szeretném ma Tktes Poszto Károly Urnakis hirt tenni, az Sz. Mihályf(al)vi Jozság introductiojára nézve is .. ne hogy hazunnol el mennyen [A.szentmihályfva TA; Bosla. — B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez]. 1848: Több kenyeres tarisnyát, melyek hazunol vitettek [KvH; HSzj kenyeres-tarisnya al.].

hazunnot 1. hazunnat

házülés házhely; sessio; sesie; Hausgrund. 1721: kellett maga Jozzagocskaját egj haz ülését aruban bocsatani [Koronka MT; Told. 26].

házülés-hely telek, rég fundus; sessio; sesie; Grundstück. 1609: az haz wles hely, es ahoz minden neuuel neuezet iozagh es eoreoksegh [Deményháza MT; Berz. 15. XXXVIII/9]. 1726: Ada Kereszturi Miklos Ur(am) itt ... Kakasdon egj ben valo ház ülés helyett [Kakasd MT; Berz. 15. XXXII/2].

házülés-helyecske telkecske; lot mic, parcella mică; kleines Grundstück. 1725: leven maros-

zsekben Vajaban három Ház ülés helyecskeje [VH].

házzvétel házzvásárlás; cumpārare de casă; Hauskauf. 1578: Az Briek (!) Janos haza felől mykepe(n) ez elot is el wegeztek volt hogy meg ne Engeggiek az haz vetelt neki [Kv; TanJk V/3. 169a]. 1589: Az Balint deak haz vetelereől teczik varosul eő kgmeknek hogy ha lewelet kewan á hazrol, Nobilisnek Ne Iriak, hane(m) Circumspectusnak ciuisnek De eleozor a' Conuentek eleót tegle(n) fassiot, hogy ez varosba(n) Nemessegek tellessegesen Renuncial, az az Awal nem Eel, ... melyet ha megh chielekezik, vgy Aggyanak lewelet a' haz vetelreöl [Kv; i.h. I/1. 115]. 1629: Az Haz vetel feleöl szinte(n) ugi val mint az 12 vallo [Mv; MvLt 290. 181b]. 1737: Nms Városunk Constitutiojának Continentiája 's vigora azt tarttya, hogj a mely betsülletes Nms atyánkfíának Háza nintsen, az tartassék inkább az Ház vételhez 's szerzéshez nagyobb jussúnak mint akinnek már Háza vagjon [Dés; Jk 237a].

házzárt kockajáték; joc cu zaruri; Würfelspiel. 1567: Senky se mester se legeny az felettel ualo rezegsebbe a' uagy az hasarthan be ne merwllon az cehnek kisbebegere Mert az kyt effele wetekbe talainak Else vetekert eg' lottal masikert kettouel harmadikert hwzonn egg' lot ewstel bwnettesek. ha mynd erre is megy nem zwnnek. ha mester lezen az Cehbol ky wettessek [Kv; ÓCART.].

házzártos kötekedő; círcotaş, certăreş, pricinaş; zanklustig, polterig. 1678: elsőben az Attjafia-kot megh kenalta volna aval az megh irt öröksegevel Bato Marto(n), an(n)ak uta(n)na Biro Thomas Urunkotis ... Hogy valami oly házzártos peres patvaros ember kezében ne eytene vicinussa(na)k akarattja ellen [Homoródsztmárton U; Eszt—Mk Cserei lev.]. 1768: igen nehéz természetű, házzártos, fenyegetőző, és jámbor ember-séges emberekbe belé kötőlőző emberek [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 3a]. 1773: a M Létaiak edgjmás közöttis Házzártosak perlekedők az Iffjabbak az öregektől nem halgatok [M.léta TA; JHb II/3]. 1794: Muntján Gligor ... Házzártos Felesége tanátsán járván, hogy azzal is kedvét keresse Feleségének, ottan ottan belé akad egyben is Másban is [Déva; Ks]. 1813: A' Czéh Articulusa szeréntis érdemes é az ilyen házzártas s Elöljáróinak nem engedelmeskedő Ember, hogy a' Czéhbeli Társoságnak Tagja légyen? [Dés; DLt 56. 4 vk]. — L. még FogE 59, 322, 464—5.

házzártoskodik kötekedik; a círcoti; stänkern, Streit suchen. 1596: mierthogy az zeoleo mielteteste walo mieeket nem kaphatnak, vezegtek ... hogy affele rewdegh legenyek ez

varosra zabadon es bantasznelkewl el ieöhessenek es el zenwedteszenek, de azért Biro vram ew kegmenek zorgalmatos vigiazassa legien ha affele legenyek valami chint chelekednenek reszegesked-nének; hasartoskodnanak . Biro vram bewntetesnelkwl ne zenwedgie [Kv; TanJk I/1. 286]. 1628: Annak felette Bor ital keözben ... hogi egi Bóry^a emberrel ittak hasartoskodott ... az földhöz vert es zidot hogi mas emberhez ia<rok> en [SzJk 21 Váloperes asszony panasza. — ^aAl-v. Felórból (SzD) való]. 1776: Triff Luka, mikor meg részegszik, akkor házzártoskodik [Katoná K; Born. VI. 14 Felezujke Györgye (50) zs vall.]. 1813: a' Czéh Gyűlések miatta^a betsületesen nem folyhatnak, szüntelen házzártoskodik [Dés; DLt 56. 37. — ^aA féktelenkedő, nyugtalanzkodó Barátosi József miatt].

házzártosság 1. szenvedélyes kockajátékosság; patima jocului cu zaruri; leidenschaftliches Würfelspiel. 1567: Az Rezegessegnek hasartossagnak Byrsagirol [Kv; ÓCART. Mut.].

A jelzett forrás Mut-ja itt előbb a *házzárt* al. id. art-szövebeli céhrendelkezésre utal.

2. kötődés, kötőlőzködés; círcotă; Neckerei. 1796: Boltomat a Fogadom szomszedságában adtam Kereskedő örmény Kovrig Marton eő Klmenek ... olly formán hogy esztendővel hirt tégyen ha nem fog tetzeni a Boltom, ... Fogadosommal s mas szomszédokkal levő házzártosságot kerölje Haza Népestől [Nagyzsombor K; Somb. I]. 1841: Méltotassék ... szomszédomat feleségéstől rollam és feleségemről le ütletni, és meg zaboláztatni, az eddigi el követet házzártosságaért pedig meg intetni [Dés; DLt 516].

3. kb. felelőtlenység; iresponsabilitate; Unverantwortlichkeit. 1652: Seres Janos ... reszegen masod magauat Eccaka az mihelyben ment nagy morgással, az Ho Muszeret Eoszue szedven, buczyú vetlen az Ceh levele tartasa ellen az vrat el hatta, Ezert az hasartossagert büntette megh az Ceh leuele szerent Elseoben, Eotuen penzel ~ d 50* [Kv; ÓCJk. — ^aUtólagos melléljelzés: soluit].

házzsongárd hely a Házzsongárdban (Kv) fekvő/levő; care se află în Házzsongárd/Hajongárd (Cluj); in Házzsongárd (Klausenburg) befindlich. 1573: az Harsongárdbely zeolek Myweltetesereis eo k. legien gongiok Ne pwztwllianak ely [Kv; TanJk V/3. 78b].

házzsongárdi a Házzsongárd (Kv) hn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Házzsongárd/Hajongárd (Cluj); mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Házzsongárd (Klausenburg); din Hajongárd; Házzsongárd. 1734: Az Urfiak ... fel mentek a Házzsongári gyűmölcses kertben [Kv; TKI., Joan. Farkasdi (27) praecceptor rhetorum" vall.].